

821.353 1-92

3-192

James G. Thompson

საქართველოს სსრ მემცნიერებათა აკადემია
რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

იწყ-წყეცა

თხეცუცათა
სკუნი ქსეუნი
ათ ზოქაქ

გამცემი
« სკუთა სკუთა »

თბილისი
1964

საქართველოს სსრ მემცნიერებათა აკადემია
რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

821.353.1-92 + 39 (= 353-1)

71
3199

იწყ-წყეცა

ზოქი
ქუნიტოქუნი
ქოქოქოქუნი
სკუნი

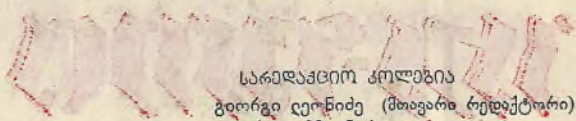
გამცემი
« სკუთა სკუთა »

თბილისი
1964

32495

✓

Г 1
889 962 1+39(47.922)
8 192

საქართველოს სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ბიბლიოთეკა (მთავარი რედაქტორი)
გიორგი აბუნიძე
დიმიტრი ბენაშვილი
სოლომონ ყუბანეიშვილი
მიხეილ ჩიქოვანი

ბეჭდის გამოსაცემად მოაწვდა,
გარეანბნის და შემოწმების დაუფრთხი

ე. შარაშენიძე

38506

საქართველოს სახელმწიფო უნივერსიტეტი

საქართველოს სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკა № 38506

ფასვლები

(მათი სხვადასხვა ჩვეულება, ცრუმორწმუნეობა და ზატები)

თამარის დროშა გაშალეს,
შეკრბა დიდუბეს ლაშქარი;
კახი ფარ-შუბით, თუში ხმლით,
ფშაფ-ხეცსურს შეენის აბჯარი.

ვ. რ. ბ. გ. ლ. ი. ა. ნ. ი.

I

საზოგადო უმნიშვნელობი

ქველს ნაქალაქარს ქინეანს ორი არაგვი ერთმანეთს ერთვის, ერთი „მთიულეთისა“ და მეორე „ფშაფისა“; ფშაფის არაგვი შესდგება ორის შტოსაგან: ერთი თვით ფშაფის არაგვი და მეორე ხევსურეთისა, ზომელნიც ერთმანეთს ერთვიან ორწყალში, ქინეანიდამ ორმოცის ვერსის სიშორეზედ. ხევსურეთის არაგვი ერთვის ფშაფის არაგვის მარჯვნიდამ, აქედამ იწყობა ხევსურეთი. ფშაფის არაგვის მარჯვენა და მარცხენა მხარე შეკრულია მაღალის და ტყიანის მთებით, რომლების შუაზე შევიწროებული მოთხრავს და ეშუურება მტკვრისაკენ; მის ორივე ნაპირებზედ, ქინეანიდამ მოყოლებული, მთის კალთებიდამ და წვერებიდამ მოიყურებიან მიწური სახლები და საბჭლები — ეს ფშაფლების სადგურები არის. ფშაფლები სცხოვრობენ ეგრეთვე ივრის ნაპირებზედ, მოყოლებული ბოჭორმიდამ ივრის სათავემდე (კუდამდე) და შეადგენენ თიანეთის მახრასა.

ქველ ღრწი ფშავებს ფხოველებს ეძახდნენ; ანუ ჩვენი გეგმები ამ სახელით იხსენიებენ, ზოლი ძლიერ მშვიდად შეხედუბით მათზე ლაპარაკს „ქართლის ცხოვრებაში“. ფშავების ჩვეულებასა და სარწმუნოებაზე ჩვენ ვერაფერს ვბოიბთ გეგმავანთა მოთხოვნაში; სხვა ქართველების ჩვეულებაზედაც ძლიერ ცოტას ვუყვანება „ქართლის ცხოვრება“. საზოგადოდ, ყველა ხალხებსა მებრძოლებსა ვხსნა უწყვეტ მდამო ხალხის მდგომარეობას, მათ ჩვეულებას და სწავლასავე ცხოვრების აკრებინებთ. სისწორით რომ ეთქვას, არც კი არიან ვასაყენებნი, რადგან არ აყენებ ასანი იმდენად გონებადობენ, რომ სკოლადაც, რა უფრო ვამოსაღვი ექნებოდა მათს მებრძოლობას, — ჩვენივე. ჩვენი მებრძოლებსა, სხვა მოკლე ცნობათა შორის, ვიცით ფშავებზე შემდეგი: შირიან მედემ და წმ. ნინო მოეწოდეს „ფხოველნი“ და მათთან ერთად სხვა მთიულეები „მსგავსნი ნადირისანი“, რათა მიეღოთ ქრისტიანობა, მაგრამ „უცხოეცნენ“-ო. როდესაც პომპეი ვამოიბა ურავებსა ჯარით, მამინ „ფხოველნი“ რიცხვით სამასი კაცი დაუდგნენ წინ ანდრეში და ვხა შეუკრეს პომპეს გაუფრთხილად ამ ერთი მუცა ხალხის გამგეობა, მიიწვია თავისთან, გამოკაიბა ვანობა: ვანა ხართ? ყავთ მეფე თუ არა? ფხოველთა უბასუბეს, რომ თვით მეფისაგან არიან იბანი დაყენებულნი მეფის კაცის მეფეადაც, როგორ იბრებდით, კაიბავდა პომპეი, რომ ვანიკობა მამოსა თქვენთვის ჩემი ჯარით? მამინ ფხოველთა გააძევეს ზღუდნი, იფარეს ფარები და დაერივნენ კრამისეთს. პომპეი გაყვარებული დარჩა მათის ზღმარეგობით, იარაღის ხმარებით, დასაბუქრა, აღმოქცა თავისუფლება და ვანტუშრა მშვიდობით.

ფშაველი არის ვაშლიანი, მუდამ სიამაყეს და მბიარეუბის გამომატელოს სახისა, ახოვანი, გულგთილი, მომთქვნი და, როგორც ყველა მთის კაცი, სტუმრის მოყვანი. ვისაც უცხოური ფშავლებში, ის მამანვე იცნობს ფშაველს სიარულზე, თუნდ ერთს ვერასტის სიმორიდამ. როდესაც ფშაველი დადის, გვანება გვარსა სცემსო. როდესაც ფშაველი გელამარაება, სიტყვის თავზე ატანს: „გვანცავლე“, „შენი გიბრე“, „დამიბრე“, „მოვიკვდე“; თუ სხვებს დაუღვენებ, დაგებრუნებს თმის და დაყუბლებს: „შენსამე პირს დაუღვი“ (ფშაველი უფრო სანიამონო სანახავი დღეობაში (ხატობაში). მამინ ტყავს იბდის და ირთება. ფშავლის მამაკაცის ტანსაცმელს შეადგენს: მოკლე, შავი შალის ჩოხა, შალისავე განივრა შალგარი, წითელი დარაიის აბაღოვი; ამასთან შეერთებ ახმუღლი აზრება ცერცების ბალოება გრამინთხედ აქმწულელი, მხაროლლე ვადადებელი შიბინი და საღებებშემოკრელი ტარაელის

მათარბი, რომელიც ჩუბისათვის აქვს დამაბდებელი ფშაველი ქალი არა ნაკლებ სიამოვნებას აღძრავს კაცის გულში თავის კლასკლრის მორთულობით. ქალს სიშინაოდ აცვია ჯეგა (შალის კაბა), ფაფანგი (მოკლე ჩოხა) და ტყავი; თავზედ აბერავს ჩოხის ჩაბოლანუ ლეჩაქი, ვარს შემოკრულის შავის ხელსაბოცით. ხატობის დროს ის ისე გამოიკვლება, როგორც ვაზაბდებზე ბუნება ავგავდებია წითლად და ყვითლად. ხატობაში (დღეობაში) ან ქორწილში როდესაც არის ქალი, იმას აცვია წითელი კაბა და ყელზედ აკიდია ყრცხლის მანები. ესე მოკაბული ეცენება და ვაუთამაშდება თავის წაქალს.

ფშაველს უფროს ფართოდ ცხოვრება, არის დაუღალავი მუშა; მაგრამ უზომოდ მსცხოვრობს: თავის შემოსავალ-გასავლის ანარაოში არ იცის. მანამ აქვს, უხვად ხარავს და, როდესაც ვაუთამაშდება ვალთ ვაიბართავს ხელს. საბეღისთვის შრომა, მუშაობა მარტო კაცს არ ეკუთვნის, მამაკაცს გვერდს უდგა დედაცავე თათქმის ვეფლა საქმეში და ვაჟკაცურად, კაცთან ერთად, ეწევა ცხოვრების უღელს: მამა, ლეწვამი, ხენამი, შემის მოტანამაშის არის ნამდვილი შეუღლე კაცისა. დედაცავე იკადებს შემის ტვირთს და წინდის მოვლით ირი ვერსის სიმორიად მოაქვს სახლში. დედაცავე, გარდა კაცების შრომისა, აქვს თავისი სადედაცავე საქმეცა, — ის ქმარს და შვილებს „თავის ხელით აცმევს“, როგორც თვითონვე აშბობს: მოკლად საბერანგის და საბაღუბის ყიდვა სწირდება. დედაცავე მქონეს ფარდაცმს, წინდებს, ხურჯინებს, ფლასებს, შალებს, სიფლავს ნამდებს. ყველა ეს ხელობა ძველ დროში ჩვენი ქალებს სცოდნოთ, რადგან რუსთაველს მოჰყავს ამის დამამტკიცებელი ცხოვრებიდამ ათეგლეგილი სურათი. როდესაც ის ადარებს მზდელს, ლინარს კაცს ქალს მშვეველს დედაცავე:

„კაცი ვაბანი რათა ხეობს ვაყა ქალის მშვეველს“

შერის გამოცხობა, საქმლის ვაუთება და შინაბრძოლის მოვლა: ბოი ყველგან დედაცავეს ვალა, ფშაველი ირთავს ცოლს მოტაცებით, — ეს სახელად მიაზნა. მოტაცებით ცოლის შერთვა ძველად ვერობის ხალხებშიც იცოდნენ და, როგორც მოგვითხრობენ მეცნიერნი, სენსერა, ლეზოკი და ტაილორა, დღეს ეს ჩვეულება ველურ ხალხს აქვს ისევ მტკიცედ, ტაილორს მოჰყავს ვალამის სიტყვება ქალის მოტაცებაზე: „ფიჯის კლჩქელბის მცხოვრებნი იტაცებენ საცოლოებს, ანუ ისე თითქო ჰალას ხმარობენო, ანუ მართლა დალით“¹. ფშავლებში მოტაცება ქალის ისე ხშირად აღარა მხდება

¹ Такако, поистине так же, восточные, 33, 368.

დღეს, როგორც წინედ, ჩადგან „კანონისა“ ეშინათ. ჩაკე ცოლს მხოვედს ფშველი, ვაჩაღებს ტორწილს, რომელაც სამი დღე მარცხ ვასწევს ხოლმე დიდს ამბით და, რასაკვირველია, დიდს ხარჯითაც. ნახევარ წლის განმავლობაში ის არ ელაპარაკება ცოლს, ოჯახში „აბაღურილი“ — ისე ეძახიან ასლად დაქორწილებულს, — უმძრახად სხედან და თუ არაფერ ჰხედავს, რა თქმა უნდა, ერთმანეთს დაუტყებნიან. ვერცთუ რბალი მოკბალეულია მამათილიან. ამის მსგეისი ჩვეულება მოჰყავს ტილოს სხვადასხვა ხალხებში ცხოვრებიდან და აქვს მოქცეული X თავში ამ მისი სიტყვები: „ინდოელი სიღიდრი და სიმამრი ვერ შეხედავს პირდაპირ თავის სიმეს; ესევე ჩვეულება აქვს კრისებს და ფაჯის კუნძულების მცხოვრებთა, მონეოლებს და კალმეებს აქვს ჩვეულება — პატარას არ შეუძლიან დაქლაპარაკოს თავის მამათილს, ვერც დაჯდება იქ, საცა მამათილია“¹. ტაილორი განაგრძობს ამ ზეგით მოყვანილ ხალხების ჩვეულების გამო, რომ „სიტეს არ შეუძლიან ახსენოს სიმამრი და სიღიდრის სახელი“. მეცნიერი შეწუხებულია და ამბობს: „მიზეზი ამ ჩვეულებისა სიმწილით არის გორეოცულობა“².

ფშველი ქმარი და მისი ცოლი ისე დამპყრდნობან, რომ ერთმანეთს სახელს არ დაუძახებენ, — ეს უნაზღვრობად, სირცხვილად მიიჩნიათ. ათასში ერთი გამწვლე-გამომწვლე ფშველი თუ არ უმოჩინოვდება ამ ჩვეულებას, თორემ დანაჩენს — უმეტესობას კი ესევე მაგრა უტყობია ხელი ამ ჩვეულებად. როდესაც „არ მავდი-სან“, იძახის ფშველი, ეს იმის ნიშანია, რომ ცოლს ეძახის. ფშველი, თანახმად ძველის ჩვეულებისა და მოსეს რეგულისა, გააგდებს ცოლს, თუ არ გამოადგა და „განაბეგებულს“ აძლევს ხელს ძროხას. მთვეურობის ანუ წოდებულების დროს დედაცაი გაყავით სახლს კარგით, ცალკე აგებულს სახლში (ქობში), ან ჯომერში. დედაცაი იქ უნდა იყოს, მანამ არ მოჩივბა. მერე იბანებს და ისე შეიღოს საჯალაფო სახლში მშობიარე დედაცის ფშველი გაუფრთხელს ჭოხს, სადგომს, სახლზე კარგა მოშორებით, და ვაყვანს დედაცის იქ, რადგან საჯალაფო სახლში შვილის შობა სახლის გაუწმინდურებად, „შელახვად“ მიიჩნია.

დედაცაი უბებიოდ მშობებს. ვაყ საჭმარელოში — ქართლში და კახეთში — ორსულს, ფესმადღე დედაცის ისე უფობილდობან, რომ ცოცხს წავს არ მიიღენენ, არაფერს გააყვებინებენ, რა არის

შეცლი არ წაუბდეს ფშველი ორსულს დედაცის არამც თუ არ აყვებინებს საქმეს, საჭმარელოც მიიჩნია ფესმადღე დედაცის მუშაობა, რომ ყრმა დიდი არ გაიზარდოს და შობა გაუაღვილდეს. ამიტომ ხშირად მოხდება, რომ, როდესაც დედაცაი არის საჭმარელოში, იქ მშობავს და ერთის მაგივრად ორი მოუვა სახლში „ჯალაფთ“. თუ ბაღში ყვითილი არ დაიწყო, ვერც კი შეატყობოთ, თუ დედაცის შვილი ჰყოლია. სიკვდილი დედაცისა მშობიარობის დროს იშვიათი შემთხვევაა. მშობიარეს ისე გრძობს ხალხი, რომ გორც უწმინდურს, თვითონ დედაცები სწუმელს ქობის საჩუბლოდამ წაწოდებენ. დედაცაი უწმინდურად ითვლება შვიდს კირანს, ეს ჩვეულება შეეთანხმება მოსეს კანონს: „და ეტყობა უფალი მოსეს და რქვა: ეტყოდე შენ ძეთა ისრაილისათა, და რქვა მათ დიდ-აკცმან, რომელმან შეცვალ ილთს თესლად და შვას წელი, არა წმინდა იყოს იგი შვიდ დღე“³. უნდა აქ შევნიშნო, რომ ებრაული რეგულის წესები, როგორც თვითონ მკითხველი დაინახავს ჰქვით, თვალსაჩინოდ სჩანან ხატების თიგვანაცემას და ზეგობრებაში.

ფშველის დედაცაი არის მაგარი და ფრტყელი: კლდეებთან და ბუნებთან ბრძოლის გამო მისი ხასიათი არის ნაწრთობი. ამიტომ სახლში მამაჯის უყვლობა ისე არ დაწყოვს ოჯახს, როგორც მარად მოხდება; დედაცაი თუ დაქვრავდა, თვითონ დადგება გვინისდვად და თავის შარყვენიტ დაარჩენს ომლებს.)

(სახლი ფშველისა არის ფართო, კედლები აქვს ყოჩისა ფართო (კერპოზური) და ყორზედ არის დაწყობილი დაუთლელი მსხვილი შოლტება (ხეები); შეიხე ანთია ზამთარ-ზაფხულ გაუქრობელი ცეცხლა, — ერა ორბარად არის გაყოფილი: ერთი საყავო, მორც სიდედაცაი, დედაცები სხედან ერის მხარეს, კაცები მორცხე; საყავოში დედაცის არ შეუძლიან დაჯდომბა. ფშველს უყვარს თავისი კრახე ყოფნა და მუხათვი სტუმართან. იგი ცხოვრობს საქონალოთ — ცხვრით და ძროხით, ხანჯა იმდენს, რამდენიც მის სახლობს ყუთია. ორი ქმა რომ აყოს ოჯახში, ერთი მადის ცხვარში, თორა-ლეოს და შირაქსა, მორც უცლის შინაურობას, — თავისა და მის ცოლშეობას. ფშველს თუმი უყვარს შინ ყოფნა და ზამთრობით ცეცხლის პირსა დიდხანს სიფიხრე და ფარდობით შექცევა, მაგრამ საჩუბლობის გულისთვის მიღის აქეთ-იქით ამ მოყვ ხანებში ფშველებმა იწყეს სიარული სამუშაოდ კვავას; აგრეთვე სადინ გაბანს, იქ მხეწენ ხის ჯაშებს, ხონჩებს, ტაბებს, ვარცლებს, რომლებსაც ჰყიდიან და აფთონაყ ქმარობენ.

¹ Таблор, исторический быт населения, стр. 391.

² იგივე ოსტელები, გვ. 392.

³ ის დამატება, წყნს პირველი ლეიტელია წყნს მოსეს, თუთ ი.

როგორც ყველა გაუნათლებელი კაცი, ფშაველი არის ცრემლი-
წმუნე: ეშმაკებით და ღუგუბით სავსე ჰგონია ქვეყანა. თვითუღის
აღვივს, შიას, გორას, ხეცს, შიასს წარმოდგენით, პევეს ღუგა, რო-
მელსაც „აღვივლის ღუგას“ ეძახის. მონადირეს რომ დაიღამდეს
საღმე შთაშა, ან ხევეში, მიუბარება ადგილის ღუგას: „ემ ადგილას
ღუგავ, შენ გუბარებოდე. მაშინაჲ შენის მადლით და ღუგადათ-
ითი“ ადგილთი სამინლად სწამს ფშაველს. მდიდარს, წინაშეულს
კაცს ეს ეძახის ღუგადათიან (იბლაშანს). ფშაველს ზოგი კაცი ზოგს
სატყე იბლაშანი ჰგონია: უყვარს ნადირობა და ზგონია, ნადირსაც
თავისა საკუთარი პატრონი პევეს. ეს ევედრება ნადირს პატრონს,
წარმოიდგენს იმას პატარა ქალად, რომ ხელი მოეპაროს: სწამს
სიზმარი, მონადირე სიზმრით ივებს, რომ ნადირს მოჰყვას „წუ-
ხელს, შინაჲ, კარგი სიზმარი ჩამს ვნახე, ტყავს რასაჲ გავზიდუ-
დი, ლეშს რასაჲ გვადიდუდი კარსაჲ“.

ფშაველს სწამს ძლიერ კურა-ეშქე და შაბათი. კურა-ღდე
იარაღს სწარება და სწამს გაცემას ღდე ცოდვად შაბათი, რო-
მელსაც შაბათეს კაცით ან სპორით დახარაუბდ, შაბათი, ფშა-
ვლის წარმოდგენით, „ინათლები“. შაბათის ნათელი იმაჲ შდგომა-
რეობს, რომ ფშაველს შეუძლიან ამ ღდეს იმუშაოს, შორიოდ იმ და-
შეს უნდა თხა დაქვას და სანთლები მოანთოს.

სადაც ფშაველი დანახავს ნანგრევებს, ქვას ან კლდეს, რომელ-
საც იღებს რამე განსაკუთრებითი ნაშანი და გამოაწვევს ფანტაზიის
ამბიბლებს, აქ დასახავს ან აწველობებს ან ეშმაკებს: იმას სწამს
ორნაირი მკითხველ: ერთი სულისა და მეორე ხატისა. ის დაწმუ-
ნებულა, როგორც ვერცდ ზეგარე ველურა ხატები, რომლებთაც
სწამთ, რომ მიცვალებულთ სულები უხილავად იღებენ მონაწილე-
ობას კაცის ცხოვრებაში. ნდობიბენ სამშელ-საქმელს როგორც ცო-
ცლებსა და ხანდაჲ კადეც ეშმაკებთან თავის ნათესავებს, თუ
ამით რამე სამსახური დააქვს. სულს მკითხავს ეცხადება სულები
და, მის შემწეობით, თვითვესა სული აგებინებს ნათესავს თავის
საქორეობას. მეორენაირი მკითხველი არის ხატისა. რაც კი უზედურე-
ბა შეგობივია, ფხიცი რომ გადუბრუნდეს, ფშაველი აერს პატის
„შაზებსა: შიდს მკითხავთან საკითხივებლად. მკითხავი უპოვის,
რომელიც თვითონ მკითხავს უნდა, იმ ხატის შაზებს. შეაერს
ცხადარს, ან ღუგატს, და გასტყურებს გულდაშვადებულს შინ გო-
ნებავაყონულს სტუმარს. ფშაველი მკითხავ კადეც დაშდურება
ხატს, თუ იმან არ შეაწირა მისი შესაწირავი და არ აღსარულა
თხოვნა: „რა ვიცო, ღმერთმა იცის, სადნის (სიძირითლას) მეტი
ქვეყანასთან არა მიმადდეს, შაგრამ ზედნეს ვერც ვქმნ, ხატისად

არა დამიკლავ. ცოცხლისად, გვედრასადა, ვინც გულმზრდია, ის
უღბო ჩემზე კარგა პცხოვრობს!“

როდესაც კვდება ვინმე, ფშაველს ჰგონია, რომ „მგებრნი“ (მე-
ლები) მოვლენ და ისინი წაიღებენ ალად მიცვალებულის სულს.
მგებრად საიქიოდან მოდიან „უცლონი“ ანუ ვინც უძებინი დასოც-
ნენ. ფშაველი ფატალისტია: კაცს, რაც შეუზღედ აწერია, ის არ
ასცდება: კაცია უმწერლოდ, ესე იგი თუ არ წერია, არ მოკვდება.
ფშაველს რომ უჩიოდ, შვილები მძევი სკოლაში, — ის მაშინვე
იმას გაბასუხებს: „შენთვის ესე დაუწერია ღმერთს, ესე უნდა ვი-
უწნეთო“.

ქრისტიანული წესებიდან ყველაზედ მოპეტებულად სწამს
ზიარება, მონათლა და მარხვა, განსაკუთრებით, დაღმარება. ზიარ-
ებას ისე უცქერს ფშაველი, როგორც სამკურნალო წამალს: ამი-
ტომ უზიარება მხოლოდ ავადმყოფობის ღრის. ახალს მიცვალებუ-
ლის პატრონი ვერ მოჰკლავს უწმინდურს ცხოველს, რადგან იმას
სწამს, რომ იმ უწმინდურის ცხოველის სული გაუწმინდურებს კა-
ცის სულს: თუ სანადიროდ წასული ფშაველი ნადირს ცხერს და
ააყდენა, მაშინვე იფიქრებს, რომ თოფა შეკრულია გაუწმინდურე-
ბით ან თვალს ეცხადი. ამიტომ იგი არ ესტრას თოფს ყორანს,
ძალს და კატას, ამით შეუძლიან თოფის შეცვრაო. უნც კატას
მოჰკლავს, იმან საიქიოს უნდა ცხრა საყდარი ააშენოს: ვინც გაზე-
დავს კატის მოკვლის და მის ფეხებს ატარებს თან, იმას ხატო ეც-
რადგის დაიგვებს, ან, როგორც თვითონ ამბობენ, „ხატა არ მოუდ-
გებო“. კატა, ვიცით, რომ ჭეღად ევეტიტელებს მაინდათ ღმერ-
თად და ინდოეთში კატებმასათვის არის აშენებული ტაძარი, იქ ქო-
ლები არიან მონიშნად, უვლიან და მანენ კატებსა.

ფშაველი ფხილის საყვით, იმას ნაყრებს და პირის ნაპარსს
არ გადაადებს, ეშმაკი დაეპატრონებაო, ამიტომ ან დაწმევს, ან
კადეც დამსლავს საღმე მოფარებულს ადგილას. როდესაც სქონე-
ლი დამარხება ღამე გართ, ფშაველი ულოცავს, რომ მგელს კბილი
ანუ პირი შეუცრას. ზვედორობა-ღამეს მარლის სანაყს ქვას (გურჩს)
მაშინ ფშაველი ბოძე წნელოთ, ჩადებენ ნაღვერდალს, სრუ-
ლად დაწმუნებულნი, რომ მგელს ამით პირი დაეწვეზაო; ამ ღა-
შეს ღუდაკაცი გამოაცხობს კვერებს მგელს სახისას, რომლებსაც
„მგელთა კვერებს“ ეძახიან. მეორე ღდეს ბალები მგელთა კვერებს
სარებით „პკოდენ“.

ახალწლის ღამეს ღუდაკაცი აცხობს „ბედის კვერებს“ ყველა
სახლში მყოფის კაც-ღუდაკაცისათვის და ერთს საზოგადო კვერს
მეორე ღდეს კვერებს ნახვენ, ვისიც კვერი ესაფუდება, ის იმატებს

იმ წელს საზოგადო, საოჯახო კვერში არის ჩინიშნული ცხვარი, ძროხა, უფუტარი და სხვა, რომელიც ამათგანი ვარიდებდა, ის მოი-
მატება... ახალწელიწადს, როდესაც მეველე მოდის, ამ კვერს შე-
გორებას საწყვერ სახლში. თუ წაღმა მიდის კვერი, ოჯახის საქმე
წაღმა ივლის, თუ უკუდგება — ოჯახის საქმეც უკუდგება წავა მეველეს
დაამბერებენ თაველ-ერბოთი, ყველურის შაბაის უფუტეებენ ჩიტებს
და თავგებს ფაფას, გაუტანენ ზანზე ნაფოტებზე გაკრულს, ბაღლა
ჩასახის დედას სარკმლიდან;

- დედა, რასა იქ?
- ჩიტთა ფაფასი, — უბასუბებს დედა.
- ჩიტნი რას მსჭამენ?
- სხვათა ყანასა.

ეს ჩვეულება მიანიშნო თავგების და ჩიტების მოსამადრეუ-
ბელ საშუალებად (პარასკევ დღეს დედაკაცი მატყულებს არაფერს
გაყავთ. ცხვარ-დარეტიანდებო).

II

მამლარბი

მეველე არის ნათესაობის მოყვარული, თავისიანს კირსა და
ლხანში გვერდს უდგა და არა შორდება. თუ მიცვალბუღია ხო-
ველში, თუნდ შიში ნათესავი არ იყოს, დაიღუპება შანამ მიცვალ-
ბულს მიწას არ მიიბარებენ. მთელი სოფელი უქმობს. მეველის
პატრონი ყველას ებრალება და მისთვის ყველას გული შემსტრავს:
ხალბა ეწყვეს, რითაც ვის შეუძლიან. დედაკაცი ვროგ-გროვად
მიველს მეველის პატრონთან და მიიტანენ თითო ხმადს და ჩარე-
ქით არაყს. ზოგს მიყავს საკლავს.

ტირლი მიცვალბუღებ ზარიანნიკიან. მოზარევი უსასყიდლოდ
ტირანს. მეველას, კუბოში ჩასვენებამდე, ასვენებენ ნაბაღზე გარედ
დერეფანში. კარებში გასდებენ ფულს, რადგანაც ის იმის მსახუ-
რი იყო, და ევედრებიან, — ამ ფულის მადლო, შენ მიეცი საიჭიოს
მაგის სულს შელავათი. მიცვალბუღის გარეშეში შეიად ჩაიშუ-
ლი დედაკაციები სხედან და იღვრებიან ცრემლად. იქვე მდგანან
ჯოხებზე დახეიწილი კაციები და ქეთონებენ ღეფაკებთან ერთად.
თუ მიცვალბუღი მამაკაცი, ევერდზე დაუყვინებენ მის ცხენს, ლა-
გამადებულს და ხერჯინაკიდებულს; ცხენი სამგზავროდ არის მომ-
ზადებული. მიცვალბუღელ გულზე აწყვია ხმალი და ხანჯალი, რო-

ჩასულის შიში ახლად გამჭრალი სხივები შიშის წვერებზედ; ეველამ
იცის, რომ შიშის წვერები ცოტადლა არიან ამ დროს წითლებს, ამას
მეველე ეძახის „მკვდართა მზეს“. მეველის ჩამოუღლის შუაზე დიდი
ხევი, რომელზედაც მოდის კუბრის მდინარე, ცუცხლშოდებულო;
მაზედ არის ვადებელი ზეწვის ხედი, მართალი გავლის იმ ხილზე,
ცოდვილი კი ჩავარდება და იწვის კუბრში. საიჭიოს მევერები ლა-
პარაკობენ მისუსტებულის ხმით. აი ღვესი საიჭიოზე, რომელიც
გვაჩვენებს ძველისძველს შეხედულებას ხალხისა და, ამათან,
მეველის წინ წაწევას საიჭიოს წარმოდგენაში:

„ნეტარ ზად უნდა: კარეს ზმასა! სამკლავი, საფუტარი?“
მეღმინება სანარის კახას — ვროდ ვერ მოვისმინო.
შედოს მუბატონისა სანჯერი დავუკარ თავი,
უკლავს გამაჩიოა ზოგ წარწევები აწმინა:
ვერ დაფხედი ზეშებურად, მტკიცე მოგუწვია მზარია,
ხელი გამოდეს ხელზედა ჩამაგლეცს ჯარია,
რა საკორაული ყიდილან: ვროსაც არ ვსდებენ იღვლიან,
ჩამოქცევილი სისკარი, ზედ დროითა წავლა.
სხვას ვეღას გატრეპოდა, სურათს? ეწინა ძალი:
უფას წისპივს უღვანო, ჯალბა გომარია დანია.

IV

წაწლობა

დედაკაცი აწეს მიცვლელი ფშავლისაგან სრული ნება ყველას-
თან ლაპარაკისა, მარტოდ წასვლა-მისვლისა, მხოლოდ იმას უნდა
აბსოლდეს თავისი ნამუსი. სასიამოვნოა ფშავლის ქალის ლაპარაკის
უფრება. ის არის გამბედავი და თამბი, როგორც ნაცნობებთან და
ნათესავებთან, ასე უცხოთთან; ის ყოველ სიტყვის თავზე „ჩემს
ძმას“ ატანს: „ვამე, ჩემო ძმაო, რა სუ ვაგზმინელსა პეკიხარ, გარ-
მიანელსავე წლიყან (ანუკები) დავქონ? რაკ ასაკში მოვა ფშავე-
ლო ქალი, ის მშინვე წაწალს გაიგნა, მშობლებს წინამე დაუმ-
ლავად, აშკარად, წაწალთან წოლასაც არ მოგრიდებდა ქალი ეძახის
ვარს წაწალს და ნამძმოს, ვაციც ქალს — წაწალს და ნადმოს.

რომ მკითხთ ქალს: რად სწევები ამადაამ ბიჭთანო, ის ვაბა-
სუბებზე მოყვარს და იმითა ეწყვი, ავი კი მაშორბს დემრამსო.
მაგრამ ეს დასაჯერებელი არ არის: ახალი ცხოვრების სიომ წაწ-
ლობაც გაძრეფა. დღეს ამ თვალმამკურ დამოძმას ზეშებულობა.

- ¹ ამ ღვესის დამწერი ვერ ვიპოვე.
- ² ზელთამინი.
- ³ ქაქაჩაშავალი.

ემწევა, ძველს დროში, როგორც მოხუცებულნი ამბობენ, რუს-
თაველური მთავრობა ყოფილა, დღეს კი საყვარლობად გადაიქცა.
რომელმა ჭარბებელმა არ იცის ჩვენს პოეზიის და ეროვნების დე-
დაბობის შოთა რუსთაველის სიტყვები:

მიწერობა არის ტერფა
საყიდელად ძველი ვიწრო,
მიწერობა სხვა რამეა,
არ სიძვირის დასაღირო,
სიძვა, სხვაა იგი სხვა,
შუა უბნის დიდი მღვდარი და სხვა.

ძველს დროში თუ ნაბუშარს გააჩენდნენ, ორივეს — ქალსა და
კაცს საბაღით ხილისყურზე ჩაქოლდნენ, რომ გამვლელ-გამომე-
ლელს ჟველას ენახა; წინედ ქალს „მონაწილეობა“ ანუ წაწილის ყო-
ლა გათხოვების არ უშლიდა, დღეს კი უშლის, რადგან თვითონ
ხალხიც გაეჭვანდა. ძველს დროს ფშაველს უყვარდა ქალი, რო-
გორც მშვენიერების, სიმშვიდის და სიმშინდის წარმომადგენელი,
ქალს უყვარდა ვაჟი ჯულადობისთვის, გაყვანილობისთვის, და დიდი
ზემოქმედებაც ჰქონდა ქალს კაცებზე. წაწილობა წმინდა მოგა-
ლეობად მიაჩნია ფშაველს, ის ამბობს: „წაწილობა ლაშარის ჯვრის
უმას შოედისო“. ფშაველებში არსებობს ზებარეადმოცემა, რომ, ე-
თომც, ეს ჩვეულება ლაშა გიორგის შემოედოს: მაინც ხომ ვაჟი.
რომ ის თვითონ მეტაღიანე ბრძანდებოდა და თუ იმან არ შემოი-
ღო წაწილობა, უცხელოა, გაუმარტვლა მაინც ფესვებს ამ ჩვეუ-
ლას მრავალის მავალითობით. ამიტომ ლაშარის ჯვრის დღეობაში
რომ გარყვნილობა ჩაიდინოს ფშაველმა, ცოდვად არ მიაჩნია, „თვი-
თონ ლაშარის ჯვარს ქალები პეყარებიაო“. წაწილების მოვალეობა
ერთის მეოთხისადმი არის შედეგი: ვაჟი უკეთეს წაწილს ამ
იარაღს, რაც მის ხელობისთვის არის საჭირო: ტარებს, ყდებს (რა-
ზედაც ქოყენ შალეს, ფარდაცებს და სხვ.), ცხემლს, კალათას,
საგრეხელს და სხვ. ქალი უჭირავს ვაჟს წინდებს, ჩოხას, რაც მის-
თვის საჭიროა ტანზე ჩასაცმელად ან ცხენის მოსარბევლად.

ფ ი ბ ი

ფშაველები არიან თორმეტი თემი, რომლის სახელებს ქვევით წა-
მოვთვლი, როდესაც ხატობებს ავსწერ. თვითვეულს თემს პაყის სა-
კუთარი ხატა, გარდა საზოგადო ხატისა. ფშაველი თავის თემის ხა-
ტისას დადიცავს და ეს თითქმის ყველა ფიცზე უფრო ძლიერად

მიაჩნია. საგანი შათის საფეიარისა ქრისტანულია და ზევრიც წარ-
მართობს დროინდელი არის დარჩომილი ფშაველა ფიცულობის:
„ემ ცეცხლის სინათლის შადმა“; „ე დელამინის შადმა“; „მოლაღუ-
ლის მზის შადმა“; ჰფიცავს ფერფე: „ხარის ქედს“, „პურის ნა-
წილს“, შესანიშნავს მეფეების სახელს, უფრო „თამარ მეფეს“,
„ლაშარის ჯვარს“. მწვემში მეცხვარე პეიცავს: „სავსე (ცხვრით)
შინდორს“, „ცხვრის სამლოს“. ქალი (გასათხოვარი) ჰფიცულობს
თუ ძმები ჰყავს, უფროს ძმისა და, თუ უმცროსი, იტყვის: „აგრემც
მიწველს ღმერთი“; „აგრემც მიწველს კვირა შადლიანი“, დედაც-
ცა (ქრინი) ჰფიცულობს შვილებს, თუ უშვილოა, — ძმებს, შიარს
არ დადიცავს, რადგან სარცხელია და ფამოწვევს დაიცენს ზალ-
ჩის მხრით.

VI

პ ო ე ზ ი ა

ფშაველები პოეტური ხალხი და შათი პოეზია წარმოადგენს უძე-
რო ზღვას, რასაც ფშაველს თვალს და ვიწრო მისწვდომია, იმას
ყველაფერზედ უთქვამს ლექსი, — მოყოლსელი სიციხეობილად
სიყვდილამდე და საიქიომდე. ფშაველების პოეზია ვაიუოფა ორ ნა-
წილად — ძველისა და ახლის დროისა. ძველს ლექსებში არის გამო-
ხატული ვაყვაცობა, გმირობა და ზნეობრივი სიმართლე. ძველს ლექ-
სებში უფრო იდეალურობა გამოსტევიას. ახალი ლექსები რეალურ
გზას ადგანან და შათში ჰყენის სატირული ნაღველი: რეალური
მამართულება ახლის დროის ლექსებისა უწმინდობამდე, ცინი-
კობამდე მიდის. მაინც ხალხში სატირა იბადება, როდესაც ხალხის
ცხოვრება იცვლება და ერთის წყობიდან მეორეში გადადის. მოხუ-
ცებულები ემდურებიან ლექსებს შინაარსის გამოცვლას ჩვენი
დროსო, ამბობენ ისინი, წაწილობის და უწმინდობისას არ იდე-
როდები. ეს მართალია. მაგრამ რა ქნას ახლის დროის ფშაველმა,
საემართო ნაქმე აღარა აქვს და ველს იფხანს სხვადასხვა საგნებზე
შაირობით. ფშაურ ლექსებს აქვს მშვენიერი და შადლი კილო. აქ
ნიშნულ მოვიყვან რამდენიმე ლექსს.

მედი ლაშარი

ვაი ჩემს ამ დროს მოყვას,
ჩემს ამის მოხილვას.
ენას ჩამეფი ბორცოლი,
აქალი მამლის ახილვას.

ველარც ვის სიტყვას შეუტევ,
ველარც ვის შეგინებას.

სიკვდილის სიმღერა

სიკვდილმ სთქვა: ზღუდიმ წამოველ,
ზღუა ჩქეფით შემოვიარე,
შევქმეზე თავის ლურჯად,
ხმელეთ სუ შემოვიარე;
გადმუხედენ ფშაველთა,
ყოოდენ, როგორც იანი,
ჩაველირე და ვერ ჩაველ,
ხატი ჰყოლიეთ ძრიალი:
შორს ვხაზე ამომეგება,
შაფარდენ იყო მზრიანი,
გადმუხედენ ხეესურთა,
შავნ იყვნენ, როგორც ტიანი,
ჩაველ და ისე ჩაეთიბე,
როგორც ნალექშია თივანი,
ბევრისა კარი დაესჯარე,
ბევრისაც ისევ მღე არი,
ბევრისა ღედა ვატირე,
ბევრისა ცოლი თმოიანე,
ბევრისა თოფი შავიდე,
სიათა, პირკომლიანი,
ბევრისა ზმალ დავადე,
ფრანგელი ფხასისგლიანი,
ბევრის ქალისა გაუწირე,
კალთა ჩხირწინდიანი.

ხ მ ა ლ ზ ე

ხმალს ნუ ჩახედავ, მოყმეთ,
ხმალ მშოერა მგელთა,
გაეჭურის, გავიხალისებს,
ბოლოს საფლავის მთხრელია!

— : —

როსტომ სთქვა: ერთი არა სჯობს
ამ ჩემსა მოგონებასა:
ერთხელ სჯობია სიკვდილი
სუ მუდამ დაღონებასა.

— : —

როსტომ სთქვა: უკვა დიაცისა
არც მომწონ, არც მეკეთება,

¹ გაცვეთილი ცელო.

ვაჟკაცს ღიაცის მიმჟოლსა
სამარგმც დაეკეთება.

— : —

რაად კარგია კი ვმა,
რაის კარგისა მქნელია,
წავლის, მოჰლავს ნადირსა,
ქალაში მწვადის მწველია;
დაიძლებს ამხანაგებსა,
თავად მშვიტა მგელია.

ბალის დაღმრცვა

დამსტესსა ვმეი ყანასა,
ანა შოლის ჯარი-ჯარასა.
წყალს არეინ გამამახდინა,
ცრემლი ჩამომდის ღვარასა.
გიორგი ბახტარისშვილო,
შენამც შარჩემი ღელასა,
წყალსაც შენ გამამახდინე,
შამისვი ცხენის ვივასა,
აქამც გავემარჯვება,
სადაც ხმალ იჭუნ ელვასა,
მოციქულობდნენ ისარნი,
შუბნი იქნეცდნენ ენასა.

— : —

მე სოფლის თავსა ვესახლე
და არ სოფელი ჩემს თავსა,
სოფელი კარგა მთავსობდი,
თუ მე სოფელი მეთავსა;
რაც მე სოფლისად მინდოდა,
წინაწინ მოვიდა ჩემს თავსა.

— : —

თუ მკითხავ, კიდეც ვიამბობ
ჩემსა და ლომისისასა.
აიქ სამ შავიყარენით —
ხაბარუნსა საშუხისასა;
პური მთხოვა და ვაჭმე,
ვურჩევდი თათუნისასა;
ხორკი მთხოვა და ვაჭმე,
ვურჩევდი ზოზომისასა;
ლეინო მთხოვა და ვაჭმე,
ვურჩევდი კახეთისასა;

¹ სოფელია ფშავეში.

ცოლი მთხოვდა და ვერ მივეცე,
მიმეცანდა სიღღრისასა;
აღმა და ხელი გაიშალა
ნაჭიანსა გიმრის თმისასა.
იმოტირდა და ამოთქვა:
„გაი ცოლს ცუდის ყმისასა!“
შეატყებდა და ხელი გავიქარ
ნაწუქარს ცოლის მშისასა;
უწინ იმანვე დამასწერა,
ელვასა ჰგვანდა ცისასა;
ახლა მე ვადიდებუნი,
რისთვისა ჰგვანდა ღვთისასა;
სუტსა მეს, გულსა ეწია,
წვერი უწმინა ქვიშასა.
ცოლსა ნუ ხელავ, უფაო,
თავს უკეთესის ყმისასა,
გვიტყვასა გაფიქრებულმა
ვადს მაპზინდებს ხმლისასა.

— : —

ელუმ, შე თულუმშილო,
ვეფხვი ხარ, ელის კანჯარი;
შენ მაქალ ერისთუმიშვილი,
გულზედ შენ დაეცე ხანჯალი და სხე.

— : —

დამსტეს ხენი აყოფდეს,
გან ძირად ერთის ხისანი,
ქინად არ გამოირისხდესა
თვალნი ზეთის ღვთისანი.
შასახვევებელ მამინდეს,
მკლავნი თუ იყენენ ღისანი.
არ დამფარვიდენ მიწანი
ბარისანი და მთისანი,
ცრემლნი არ მელირსებოდეს
ქალისანი და რძლისანი.

— : —

ქალს ნუ ჰკელვებ ჯვარობაშია,
ტანზედ ნათხოვი აცეია,
ქალი თუ გინდა ღამაში,
დაჰკელი ქერის მკაშია.

— : —

ჩამორბის კოკლას გორსა,
თვალმურთხო, შენი ქმარიო,

¹ აქ იგულისხმება ზურაბი.

მისცენით ბეჭსახეხენი,
გააწკრილოს ტარიო.
საბუჩეს ჩარდაბ აუვეთ,
გაახლეინეთ ქალიო.

ბონობაზედ

შატისს მთიდა ბოხობი,
გულდიდად დაჰდა ჯარზედა,
შვილნი მოხარდნა წიწილნი
არწივის ნაბუღარზედა;
შვილთაჲ ფრანგულზედ უყიდა,
შვილთაჲ შაბა ტანზედა,
შვილთაჲ ხირიმზედ უყიდა,
დაჰკიდა შვილსაჲ მხარზედა.
საფშაოდ გამაისტუმრა, —
შვილნო, მშვიდობით გზაზედა.
ახალს, გოდერძის ციხეთ,
მოგიხდენ თენებზედა,
ცოტა ხან როგორ არ გასძელ,
ქვამც ნუ გღებია ქვებზედა;
იქით ქალ გამოაყვანეს,
შაჰყავთ, მოსტარის გზაზედა.
შაჰყავდა თხის ტყავიანი,
ამბავი ჰკითხა ჰქვებზედა:
„— ე ქალ სიილა მოგვყავისთ,
ცრემლ რა ჩამოსლის თვალზედა“.
„— ე ქალ ახალი მოგვყავისთ,
შატის ჩამოსცემთ ჯარზედა;
მავის საქმარეც აქა გვყავ,
გაზლილი ალვის ტანზედა.
„— ვამე, რა ონა გიქნავისთ
ლაშარის ჯვარის ყმებზედა!
თუ თქვენ ეგ წაგაყვანინათ
წვერამც ნუ მსხია ყმაზედა,
შინამც თუ მივალ კოცხალი,
სწორნიმც ნუ დამსმენ ჯარზედა“.
შვილ ქისტმა, ერთმა ფშაველმა
გოიკრს ხელი ხმალზედა.
შამეცთა ფშაველო,
შვილთაჲ თიგ მასტრა წამზედა,
შვილსაჲ მარჯვენა ატრა
ერთის აშლათის ხანზედა,
შვილსაჲ იარალ აჰყარა
სუ ქალს აახლა ტანზედა;

¹ სოფელი პირიქით ზევსტურეთში.

ქელი შინ ვამაბრუნე,
მამის მამულისა კარზედა.
— წაიღე მარჯვენები,
ციხეს მიაკარ თავზედა.
ჩემს ნიქნარ სახელს ნუ იტყვი,
ვიყნოდეთ და-ამოპაზელა.
შინამდე გამოგვუბოდი.
მოსისსლენი მგვან გზაზედა. —
შვილი შინ ველიარ მოვიღუნ,
დარჩენე მათურის მთაზედა,
დახოცნა თაღიურმა,
ერის ამლათის ხანზედა.
ლელი აღლულე, ხოხობო,
შვილი რიგი ჟაგ თავზედა,
ბორცის ვაშაყბულმა
გულს დაცოდი ქვაზედა.

ახალე ლექსები

ფშავეში მოლექსებები ბევრნი არიან, მაგრამ მათში პირველი აღ-
გილი უჭირავს მერცხალას და ჯაბანს. მერცხალას სახელად გამოი-
ხარდი ჰქვია, მაგრამ ამ სახელს არა სჯერდება და მერცხალას
ეძახის თავის თავს, — ეს იმის ფსევდონიმი გახლავთ. აი რას იმღე-
რის მერცხალა თავის თავზე:

მკითხვებს დაუბარებო:
„ციხეა გიღე ტანშია“
ვაჟე, თუ დაწვეს მერცხალი, —
კაცი ცხელ თიბა-შაშია,
იმღენი მყავს ღუმელში,
რო თმა არ მიღე თავში;
ნეტავი სიით შამაძია,
ერთი უკვდილება მასშია,
გამთურებო თმა-წვერი
ამ წუთის ქვეყანაშია“.

მამასახლისზე

ელისბარ შამაშუარა —
მამასახლისი დიდკაცი,
ღელ-შამა შემაგინა,
სანამ ამბავსა ვკითხავდი;
ჩამსცვიფნიყო კბილები,
ცისაჲ წესელიყო ნიკაბი. და სხვ.

ისმე მამასახლისზე

მოსველ — ა, მამასახლისო,
კი მამერგოა ბეგარა?
თუ ზემ დარბევა გინდოდა,
გზირ მაინც წამოგყვანა;
ნეტა გინ მომცა პრიჩკი¹,
შენთი ცეცხლ შამაშუარა,
შენთი დამეწვა წვერ-პირი,
ჯავრი მით ამოშეყარა.
ქნელი ხარ, სიღარბო,
გამაბეწვე, ტილო,
მეთრ-შესამე წელ მიდის,
ერთი სახლონი მცვიანო,
შიგ მამიკრებდა ტილები,
წიწილეებსა ზრდიანო,
გამოვლენ სისეირნოდა,
აღიან-ჩამოღიანო.

VII

საშველ-სასმელი

ფშაველს უყვარს კარგი სმა-ჭამა. საუკეთესო მისი საშველი არის
ხინკალი. კვირაში ერთხელ მაინც სჭამს ერბოიანს საშველს, ხაჭო-
ერბოს, ხაფიშას და ხორცის ქაღას. ერბოს ქაღას საფლავზედ მისა-
ტანად გამოაცხობს ღებდაკაცი. შემოდგომაზედ ფშაველი, თუ მე-
ტიმეტად ღატაკი არ არის, კშოულობს ხორცს ქროხისას ან ცხვრი-
სას და ინახავს საზამთროდ ქილაში ან ტაგანში; ხორცი მჭაუდებდა,
მაგრამ ამით ფშაველი არ იწუნებს. ფშაველი ათასში ერთის ვარდა
ერიდებდა ღორის ხორცს, — ხატი არ მოსდენსო. სამარხო საშველს
შეადგენს ნივრის ან ნივგზის ხინკალი, ანტრია (ვათხელეხული ცომი
წყაღში მოხარშული), ლალო, შვინდის და ცერცვის საჭამადი, კომ-
ბოსტოს წნილი.

ამ ბოლო დროს ხშირად დაუწყეს თესა კომბოსტოს და კარტო-
ფილს. (სამუდამო სასმელი ფშაველისა არის არაყი, სახარჯო — ლუ-
დი, სარბო და საქორწილო — კახური ღვინო.)

¹ ასანთი.

ქაღის სახელები

პაწრა, ბუთხია, ზუჩია, ზუტა, დათვი, ნადირა, მარხა, კარა-
ხელი, კურდღელი, პაქუა, მოყლია, ბუთლია, წიწილა, გოფოთური,
ბაია, შალვა, ევონური, ქეთარი, ნინია, ივანე, ვასალი, გიორგი,
კვირილა, ბარბანა, თეფშა, ბოიური, ზეზერა, გივილი, ყაფიში, გო-
ღრაძე, იანვარა და სხვ.

ქალის სახელები

ქალამზე, მზექლა, მზეინარი, თეთრუა, ჯაფარა, თამარი, დე-
დუნა, მეწყინა, ჩიტო, თინათინი, დარეჯანი, ვულქანი, ქალიკა, ლუ-
ლა, შელანია, ანუკა, ფარანგოზი, ბატარქალი, ქალთათავი, თიკანი,
სალია და სხვ.

სოფლის სახელები

ჩარგალი, ბოწაბი, აწაღვევი, შუაფხო, გუდარაბი, მალარო, გო-
მეწარი, თვალფი, მუქუ, ხომი, აშაქა და სხვ.

იარაღის სახელები

თოღი: ხირიმი (საეკეთესო თოფი), შაშანა, სიათა, ქოფანა,
ერეკეტი, ბაზალი, ხარა, ფრანგული, ჩარმა, შაჟარი, ხარა ხირამი,
ხორონის სიათა აჭარა და სხვ. ფშაველი ძველ თოფს აღარაფერს
უფრს უგდებს. იმათში უფრო გფრცელბულია ახალს აგებულო-
ნის თოფები — ბერდინავები და მამოღები (აინლები).
ხ მალთ: ფრანგული, გორდა, აჭარა, ხარის ფრცხალი და სხვ.

VIII

ხ ა ტ ი ბ ი

ფშაველები, როგორც ნამდვილი ქართველები, რა თქმა უნდა,
მართლმადიდებელი არიან, ხოლო ფშაველების მართლმადიდებლო-
ბა არ წარმოადგენს გაქმენდალს, შემეშაველ რჯულს; იგი შემ-
დგარია სხვადასხვა წარმართულის და ქრისტიანულ წეს-რწმუნე-
ბათთან, და ზოგიერთში ებრაულ რჯულს მოგვაგონებს, ეს შე-
რეენა სხვადასხვა რჯულსა ერთმანეთში ადვილად წარმოსადგენია.
რადგან ხალხი, როდესაც ახალს რჯულს ეკიდება, ისე მალე ვერ
ანებებს თავს ძველს რჯულსა. მართლმადიდებელი მომღერებაც არ
არის აქ განვითარებული იმატომ, რომ ქრისტიანობის მჭაღაველები,
მღვდლების სხვრება მალე გამქრალა აქ. ამის მიზეზად ჩაითვ-

ლება ათანაირი ლეწა-მტვრევა, რომელმაც საქართველოს თავზე
გადიარა. ხალხს მხოლოდ ყური მოუყრავს ქრისტიანობისთვის;
რაც შემოპლევინ და არ შებრჩებიან მღვდლები, რომლებიც ხშირ-
ბმარად მოავინებდნენ ხალხს ქრისტეს მოძღვრებას, ხალხს ისევ
ძველი რჯული აგონებდოდა. ფშაველი რომ ქრისტიანობა უპრცელ-
ბიან, ამის დამტკიცება ადვილია; სადაც გინდათ, მთაზე, უღრანს,
გოუვილ ტყეში შეხედებით ნასადრებს. ფშაველი არსებობს ლევენ-
და, რომელიც აღნიშნავს კერპობის, წარმართობის ბრძოლას ქრის-
ტიანობასთან. ძველს ღრთში, ამბობს ლევენდა, ფშავეს ხევი სვე-
რია ღვევს; იმათ ხალხი „უხელავი“ (უგავებია). ღვევები ამოუწყ-
ვეტია გმირს კოპალს. კოპალს საფგომს ხალხი ღვევად უწევებს
ერის ნასადრელს, რომელიც არის ტყიან გორაზე არაფვის ნაპი-
რად; მის ძირში გდია ეცხადური, თიხეთიანი ქვა, რომელსაც
გვერდებზე ჩადრმეებულნი ეტყობა. წყლის მოქმედების გამო, ეს
ქვა ყოფილა უთითვე სკამი კოპალსი. ის ღვეს მოუტაცნია, საბლით
შეუყრავს და სახლის მჭიდროდ ჩასამდელ მოეჭარება; მუცლები
რომლის გამოც ქვა გვერდებზე ჩადრმეებულა. ნადირობიდან და-
ბრუნებულს კოპალს შეუტყვია ქვის დაყარვა, გამოსდგომია მტერს
უკან, რცე ვერის სიშირილამ უსრილია ღვევისთვის ისაბი და დაუ-
ვლევინება ნაპირევი, ამ ქვის ხალხი ღვევად თოუფანს სცემს და ეძი-
ხის „კოპალის ქვას“. კოპალის ქვა არის ტრაპეხი. ძველად მაინც
ქვის ტრაპეხები ყოფილა ხმარებაში.

შენიბა, სადაც ზატი მკაცრს დასხული ფშაველს, არაფერში არა
მკაცრს საუდარს, შენიბა ხატია არის ყოვით აგებული რაყის ქვი-
საგან და ზედაც სიბი ქვა მხურავს. შიგ არის მხოლოდ ერთი ხატე
იმ ხატისა, რომელსაც ხალხი პლიტოლმის... შენიბები ხატია არის
შემდეგი: დარბაზი, სალულე და სასანოლეები. დარბაზი გარს შე-
მორტყმულია დაბალს გალავნით, რომელზედაც ყველა ადვილად
გადასაზრებს; დარბაზზედ აწევია არამი რქები, მონადირეებისაგან
შეწირული. დარბაზი წარმოადგენს იტრესლობის წმიდა-წმიდათას,
სადაც თავი სვესებერა წელიწადში მხოლოდ ერთხელ შედის, რი-
გორც მღვდელთმთავარი წმიდაწმიდათაში, გალავნის გარეშ. კარგა
მოშორებით, არის აშენებული „სალულე“ ანუ „საჯარე“, სადაც
აკილია უზარმაზარი ღვდის სადული ქვაბი; იქვე არის ჩამწკრივე-
ბული კოდები ღვდის ჩასადგებად. დარბაზის და სალუდის არე-
მარე ღარდოლულია იფნის ხეებით. ხატის სიმარტოვე და უხელოე-
ნებობა მოსწონს ფშაველს. ხატობის დროს არც წიფის მოსმენა უნ-
დება, არც პირუფრის წერა და მუხლისყრა. ფშაველი მხოლოდ წი-
ნამორველად რომ მოვა, მამინ მოიფრან მუხლს პარდარბაზისკენ;

დიდება შენთვის, ღმერთო, დიდება შენთვის, კერას კარავიანს,
დიდება შენთვის, გიორგი მუხის ახელთს, დიდება შენთვის, თა-
მარს დედოფალს, ხმელეთს დამრიგებელს! თქვენი ვადიდოსთა
ღმერთმა, ვაგიმარჯოსთ, თქვენი ხმალი, თქვენი სამართალი, თქვენ
თქვენი გამგენი ღმერთი არ მოგიწყნოსთ, არ მოგიძულესთ; თქვენ
თქვენს საფოსს ნუ მიიწყნებთ, ნუ მიძულებთ. საფოსით ვინმე
გებევნებოდესთ (სახელი სამსახურის პატრონისა), რასაც ვუღუპ
და მხარზე ვადიდებდენ, გეხვეწებოდენთ, იმ ვუღუპდ, იმ მხარეზედ,
შეიხვეწეთ, შეინახეთ; რასაც წყალობას ვეთხოვებოდენთ, ის წყა-
ლობა ღმერთსაც გამოუთხოვეთ, კერასაც, და თვითონაც თქვენი
წყალობა უყავით. პირველად წულს მოემატეთ ამ სახლ-
შია, ღონე-ქონესა, კაცსა, კაცოვლობასა, მტრის ხელი ახადეთ, სი-
კეთილს ხმა მოამოკეთ, დაცვე-დაფარეთ ღლის მტრისაგან, მწა-
რე სიკვდილისაგან. ნერას მიკერძებთ ღვთასაგან გამოშვებულს
სივდა-სწეულობასა. სადაც თქვენი უღური ღამიანთი, თქვენი მო-
წადმართვ ანგელოზი მოასმარეთ, თქვენი კაბის კალთა დააფარეთ;
მოღაშრეს გაუმარჯვეთ, ამათ სახლით გასულს მონადირეს ხელა
მოღმართეთ, მესაგრი მშვიდობით მაგვარეთ, წული ვინმე გთხო-
ვოსთ, წული ღმერთსაც გამოუთხოვეთ, კერასაცა, და თითონაც
თქვენი წყალობა უყავით; გასაზრთ ვინმე შამოგახვეწოსთ, გაუზარ-
დეთ, უტყუნიტ გტლან-დავლათიანი, სწეული ვინმე შამოგახვეწოსთ,
სწეულს უტყუნიტ, მსურჩინეთ. ზამთარი მშვიდობისა ვადაყრე-
ნეთ და ზაფხულიც ღალიან-ზარაფიანი ჩამოუყენეთ, ღმერთი თქვენს
ბატონობას ვაუმარჯდებს; თუ მე რასმე მოსხენებას ვაქვლებდ, თქვენ
თქვენს წყალობას ნუ დაყუდებთ, თქვენის გამგენის ღვთისა-
სა. ღარსად აიტანეთ, ბატონო ბედნიერო, ღირსეულად, ხსნილად.
კურთხეულად დავლული ზვარავი, დიდებული ტაბლა, დაწვრთო-
ლი სეფა, დასხმული ბარბიმი, მეშველი, მწყალობელი იქნებით
მხოვნი. დიდება თქვენს ძალასა, თქვენს სამართალსა, თქვე-
ნის გამგენის სამართალსა, თქვენის გამგენის ღვთისაგან. (ღმერთ-
მა ვაუმარჯოს დამსახურებს ხალხი). ხევისბერი მობრუნდება ხალხის-
კენ და იტყვის: მოგცესთ წყალობა, რაც იღიდა, ძსენა, იმათმა დი-
ლათმა, თემო, სოფელი, ქედოსანო, მანდლომანი.

1886 წ.

ფშავლების ცხოვრება

მოლეკსე მერცხალას „ივერია“-ს მკითხველები უნდა იცნობდ-
ნენ წერილიდან „ფშავლები“... მერცხალამ მამასახლისის ელიზბარს
ლექსი გამოუთქვა. ამ ლექსშია, სხვათა შორის, მამასახლისზე მერ-
ცხალა ამბობს:

„ქალები ჩამსცივნიყო,
ცისკ წასვლიყო ნიკაპო...“

რამდენიმე ხანმა გაიარა ამ ლექსის გამოთქმის შემდეგ... ერ-
თხელ მამასახლისი დუქანში მივიდა, მერცხალაც იქვე დუქანის
ოთახში იჯდა ამფსონებთან და ღვინოს შეეჭყეოდა. მამასახლისმა
იკითხა: „ვინ არი ი მერცხალა, მე რო ვუღუესებოვარ, ნეტავი თვა-
ლით მაინც მაჩვენაო“. მერცხალამ გაიგონა მამასახლისის ჩივილი
და ლექსით უპასუხა: „წაიკაფიევა“, როგორც ფშავლები იტყვიან
ხოლმე:

რად ვინა ჩემი ვაგება,
ან ჩემს ამბს კითხვაო?
— ფოთოლი მერცხალა ვარ
ურძნის ვოხივით ლიტაო;
კარზედ დიდი მაქე მამული, —
სახნეი ერთი თვისაო.
ას კოლიში ვერ მიქე,
თრასიანში წმინდაო;
კარზედ შიარუნის წესელი,
დავტყუე რომელიც მინდაო.
კარბერ ხილით სავსე მაქე,
ვამლით, ხელის სხლითაო...
მიწი ვარ კის-ველშია!
რაც მინდა, პირს ვკითხაო...
კარბი მველ ვერას შამიკამს, —
შინ შამოტანილს — ციკაო.

მერცხალას შარშან ჭირისაგან საქონელი დავხოცა (დაეღია).
მაინც დიდი დასაკლისი არის მერცხალასთვის ორი ხარი, ერთი
ფური და ერთი თბა. სულ ბოლო დროს ხარი კვირისა მოუცვდა

¹ ღმერთს ვეძიებ.

შერცხალს. როდესაც პოეტმა მოსჭრა ხარს თავი და გაატყავა, და-
ბრუნდა სახლში (საქონელი უღრანს ტყეში ჰყვანდა გახიზნულის,
შერცხალს, რა თქმა უნდა, ეწყინა ეს არასასიამოვნო ამბავი, შოა-
ვინდა თავპირჩამოტრიალი სიღარიბე, ქვეყნის და ხემწიფის ყა-
ლანი და ხარჯი; სხვა რომ ყოფილიყო, ტირილს დაიწყებდა, მაგ-
რამ შერცხალა თავის გულში ჰპოულობს სიმდიდრესა; ხუთშეტი
ათასი ჭირიც რომ მოვიდეს, იმას არამც თუ ვერ შოაშლინებს ლი-
ლის, უფროც გააშმაგებს სამღერალს:

ხარი შიშიცდა კვირისა, —
ცეცხლი წავეარე პირისა,
ისიცა ვლანდო, ვაგინე
გაიმამეველეს კვირისა,
მუელ დელანდლენ ჯალაფნი;
ტალი დაბელით მილითა;
სანამდე იყო ცოცხალი,
არ გაუშლით დილთა!

საქმე აღარაფერი ჰქონდა შერცხალს, ის დერეფანში იჯდა და-
ფიქრებული. ცოტად წამოყინულია. აიღო შერცხალს საქმე და ჩა-
მოვიდა არაგვზე სათევზაოდ; „ინემს-კაეი“, დაიჭირა ცხრა-ათი
კალმახი და მოუტანა დედას.

— შე დედამკვდარო, — უთხრა დედამ შერცხალს, — თევზი
რა ბერობას გვიხამს?! სამის დღის საქმიო დაფქულიმცა გვქონდეს.
მეტი აღარა გვაქვს...

ადგა შერცხალს, მეტი ღონე არ იყო, ორი ხარის ტყავი ჩამო-
ტანა ღუქანში და სამ მანათად გაყიდა. მეორე დღეს შეკაზმა თავის
„ჭაყურა“ (ცხენი), იმის მეტი მაინც აღარაფერი დარჩა, და წავიდა
ძაფეს (კავკავს) სიშინდის სასყიდლად... იყიდა სიმინდი და დაბრუნ-
და შინ... უხარიან შერცხალს, რომ ქვეყნიერობა ნახა, მოიარა...
თუმც ერთის ცხენის საბალნე სიმინდი მოიტანა სახლში, მაგრამ
„ცარიელი გოდრები ავესო“, დედაც სიმშოლის სიკვდილისაგან და-
იხსნა, დაჯდა საკაცო კერაზე, ჩამოიღო ფანდური, ჩამოჭრა ნელ-
ნელა და დააღლინა:

ფოთოლით შერცხალი ვარ,
ბიჭი ვარ ტარიელაო,
დედას არ მაქვს სიმშოლით,
ფოთოლით განიერაო².

¹ გვარი შერცხალსი.

² ზოგჯერ მოსული.

სუ ცხენის ნაღით გავცუდით
ძაფე, დარიელაო.
ვუთოლის სიმინდით ავესო
გოდრები ცარიელაო.

შემოდგომამდ ორი ფშველი ჩამოვიდა თბილისში სეაქროდ.
თიფომ ჩამოიტანა ორ-ორი ლიტრა ერბო, იმ ზაფხულს მოგროვო-
ლი და შენახული. ერთი იყო მოლექსე ჯაბანის, მეორე — კაცობა-
ჯაბანის პარილს. და ბაღებისთვის საბერანგებების ყიდვა უნდო-
და კაცობასაც ეგრეთვე. ფშველები ცაქანას ბაყებში ჩამოხდნენ,
რთვეზე. ერბოები გაყიდეს; ლიტრა ცამეტ აზახად, ივაჭრეს, რაც
სავაჭრო ჰქონდათ და მიიტანეს ბინაზე... საქმე აღარაფერი ჰქონ-
დათ. დაიწყეს აჭა-იქ სიარული თვალის გასახილვლად: სინჯუა
თოფები, იკათხეს ტყვია-წამალი, ბოლოს გამოვიდნენ და დადგნენ
ავლაბრის ხიდზე. დიდხანს ჩასტყურონდნენ მორტეს... ჯაბანს სახე
უყიდა და იმას შაქცეოდა. კაცობამ ვერაფერი იყიდა პირის მისა-
ტყუებელი... ამ დროს

კაცობამ უთხრა ჯაბანსა:
— მოდი, უყიდიოთ ზაქალაო!
— ჰო, შენმა გამარჯვებამა, —
მავის მერ რალა გავლაო?!
ასეთს რალ იტყვი, კაცობაო,
ჩაითაც ჩემს გულს დამკლაო?!
ფეხებით ქალმებ დაგკოვადო,
თავზედ ქულ აღარ ჯაყრო...²

ასე უმასუხა ჯაბანმა.

აფხაზობა

(ფშავლების ცხოვრებაში)

ამაღლება დღე იყო. ფშავლებს ჩვეულებრივად მოეყარათ თავი თავს აფხაზების ხატში ლამაზი აფხაზი. ის არის ღრმად წაფარდებული ხეში, გარს შემორტყმული მალის, ქაღალდში ტყიანის მთებით, ამ ერთმანერთზე მიყრილ უსარმანარ) არსებით ვაჟკეთებით ჩამდენიმე ზეობა; აქეთ-იქილამ ჩამომდგარი ტყიანი სერები ცხვირით ჩაქედან ხეში. საბრძოლს ერთს ხეობას ვერ მიუწვდებიან მიზნამდის, ვერ ჩაჭრილა ხეში შუბის წვერად, იგი თუმცე დისტორიულ წამოსულა მთის წვერიდან თავში, მაგრამ ბოლოში გააკეთულა. ეს ვაკე ხავსია ნასაზღვრებით; ჩაუფშული ძველ აფხაზთა კომუნებს რიყას, ღორღის გორა და გორა გაუკეთებიათ აქ-იქ. ვაკეობა მთლიანად დანადრულია დაბერებულის ძენებით. შიგა და შიგ მათში ჩაჩრულა დათვასჯან ჩამოღწეული პანტები ნასახლარებში (ნახელარი) ამოჩენილ ტყეში. დასავსებულს ყორღებზედ დამტყრული და დატყრებული ირმის რქები მოჩანან. ჩამოღწეულ პირად ანთია ცეცხლი, რომელზედაც თუმებით ხორციანი ქვაბები ჰქოდა, ხალხი ირევა ერთმანერთში, სდგან ყაყანი, ხეები წიშვლისა და ჩულისანს თოფებით მოკაშვულან გაოფლიანებული ცხენები მოსდებთან ატლად აწვანებულ ხეებს და სძოფენ. მინდორი, ხატის კარმიდამო, დაფარულა ბატკნებით და კურატებით, რომელიც პირდაპირადაც დაუკენებით მლოცავენ; ისინი და-შევიდებულნი, ამაყად იცქირებთან გარს, არ იციან, რომ ხევისბერა მოიღმავს იმათის სისხლით ხელებს. მეფარდნალ კუნძულებადამ მოისმის სიმღერა ძველებური, მეკნესარი სიმღერა ველსა სწვდება და ნალეღს აღვიცხვს.

ამჟინი კიბამე ყორნებო,
ვლიდა არ ყოფილ მკდარზედ;
რად უნდა გარეცა მოყვდეს,
არაღ არ მოვიდათ თოღზედა.

! თუნი ზისიან კეთდება; იგი ზედოფრის და საკადლის შავიერად ამარება დღეობის დროს.

შაშისებოთ შავიდა
თულის არ ჩაღოთ ტარზედა
კარგს ვნას გელს ამარადესო
ჩამოივცხვთ ჯარზედა,
კალეკნით სისხლით,
ვიფხვით ილტოს წაღზედა.

გაგუფად შეყრილი ფშავლის ქალები მომავლენებენ ვეფრენებს ხარს, რომელიც მონადირის დაუფრთხია; ისინი, თითქმის, გერ გა-ფანტულან, მაგრამ შემდეგ შეერთებულან და იცქირებთან მტრისაყენ. მოისმა „ბუზიყის“ ხმა, ქალებმა თამაშობა გამართეს. დრო-დადრო იმათში ჩაერთეს ჯამები, ზორბა ფშაველი და მთადამ მოგ-ლეჯილის ზეფივით ზანზარებს; აგერ ქალი გაუთამაშდა ბოლოს ვა-ვი ვიდაჩვევს ქალს ზელს: „ნუ დავიხოცებო, ჩემო დავოგო“, ვტყ-ვის და ჩაკოცნის ხორცისა და ქადის ნაჭრები (წოლია) დაური-ცეს დასტურებმა ხალხს. გაჩნდა ლუღის სმაქ გერ წერილის თასე-ბით... (ხალხი შეკვიფრებდა... უცებ ყველანი შედგნენ და ერთს მზა-რეს შიამცრეს თვალები; დარბაზის წინ წამომდგარიყო ხევისბერი ზერიბე, შუაანა ტანის კაცი, მუხის ძირივით ზასხული, გაბარჯლე-ლი უღუაშეობით, მრისხანე სახისა. ბერიბე ლამაზაკობდა მჭერის ხმაში; ხალხი ხელში ეჭირა თქრით დაფერილი, დაფარავებული და დანადრებებული, ორს ალაგას ხმლით გაჭრილი, „ნახედებულის“, ლუღიანი მუზარადი, რომელიც წმინდა საწოლით იყო გაფისული. ბერიბემ დაიძახა: თემო და სოფელი, ღმერთმა შეიწყვლიოს ღაჭაუ-რას! „ღმერთმა მოიხსენოს“, სთქვა ხალხმა ველამოსცნით. ღაჭაუ-რა ხალხური გმირია, რომელსაც მოუკლავს ერთი ხანი და იმისი მუზარადი ხატისათვის შეუწირავს. დღეს ამ მუზარადით დიდი და პატარა ღაჭაურას შესანდობარს ხეამს. „დაცლაზედა, დაცლაზე“, იძახის დასტური. დასტულია თუ არა ფშაველი ლუღით საყრე მუ-ზარადს, გადააბრუნებდა და აკოცებდა მუზარადს, სადაც ნახმლევა ეტყობა, და თან დაჟაღებდა „გენაცვალე, მარჯვენაში, ვაჟი!“ „პა, ზეჩავ ხარო“, იტყოდა მეორე. — „პა, იმას უტყულებდა, აი!“ მოხუცი ღაჭაურას ცხოვრების, ხანის მეცულობის და აფხაზობად ტყვეობის წასმის ამბავს მოჰყვება.

„განი ესეთი ყოფილა წინაჲ აფხაზო? სუ ციხე-გალავანი ქქონია გარს შემოვლებული. აფხაზთა ჯიშისანი ხალხი ყოფილან; მოსვენებას არ მოგვეცემენ გგენი თუ დივიდ არ დადღენო, უთქომ მტერსა. ერთხელ მოსულა თათრის ჯარი, აუკლავ აჭაურობა, ტყვე-

! კარგს ვაყვას ფშაველი ეძახის „ხალხი“. — ეს ერთი ცხოვრებაა, ჩო-კოცე „პირხლი“, „ზეზეა“, „მოზერო“ „პეტეაი“ და სხვ.

უბიე ბლოგნილ წაუსხამ; ენეანას ხილზე გოთვლად, თქვის ცხო-
ნებელმა ბოლმრეშმა გამბარდომ, საშოცა კაცი და საშოცა ქალიო.
აბა ეყურეთო, უთქომ იმ წყველ შეჩვენებულს ხანია, თუ ერთი ან
კოჭლო, ან თვალმრეშო იყოსო, თუ ვაშლზე რამ წუნი შეიძლება და-
ედვასო?! ლეპურა წინაე მეფის კარისკაცადა ყოფილა და კარგა
ჰქონია თათრების ალღო აღებულ, იმათ ზინაშით რთ ბოლი ამო-
ვარდებოდა, ის იშის ღიშინა იყო, რთ თათრები პურსა სჭამდნო,
და როდესაც ჩაქრებოდა, — დაიბინებდნენო. აფხუშის გატების
დროს ლეპურა სათიბსა ყოფილა, იქით უნახავს ცეცხლის ალი,
უთუოდ აფხუშეულთ უტარსო, უთქომ და გამოშვებულა; რომ მო-
სეღა, აფხუშით აოხრებულე დასხედრია; თათო-თოროლით მალე-
რუებაე ხალხი და დასდებენია მტერს უკვე. მასწუვია მტერს და
კარავში ნაჯდომს ხანს შაჰარდინა შიგ, უცეე ხმლით მუხარადზე
ჯერა; ელიზბარი, ლეპურას ქმა, გასჯავდომია თაჟის ძმასა; „შე
ბრეიეო, ზრეყულად რადა მხმარობ ხმალსო“.

„მალა კი ნე სევე სპოლისა,
დაბლა მამიკარ შიღონა“

მაშინის წვერწაღმა დავუცე, რკინას ვეღარ დაუტერავ და მავ-
ლაე. თქრო-ვერცხლი ბეგრი წამოღოა, ტყვეებიც დაუბრუნებავ; ეს
მეზარადი მაშინდელი შემთწარდლია ცხოვრებლისა.

(დღეს მილინდი გამბარდება „შესანდობრებს“ დასდამენ.
— ბთბილად იყავ, არ დითერა, ბიჭო, — ეუბნება ერთი მეო-
რეს, — სროლა იქნება!

— შენი ძმა ნასომი უფრო კარგსაე მიატანინებს, უპასუხებს მე-
თრე. ჯერ კიდევ ხალუდის და დარბაზის წინ ისხდნენ მოსვენებით
(ფშველები და სადღეგრძელოებს ამრავლებდნენ, რომ ქვეით, შორო-
ბლობს, თოფი გაეკარდა. ერთბაშად ყველანი წამოიშალნენ და თავ-
თავიანთ თოფებს მიაშტრეს. ცოტა ხანს შემდეგ აფხუშის ბეჭის
ფსაზე გაეცნენ მეოთფისწენი. ჭალებს გროვაც კაცების ბლო
მოღვა. ბეჭს უპირდაპირებს გაღმიდამ მწვანით დაფარულა ფერდა,
რომელსაც „სათოფია ველა“ ჰქვია; სათოფია ველაზე რამდენიმე
კვერი დანსდა; კვერებს ყარბულები უდგანან. სროლა რაგით უნდა
იყოსო, გაოსმა. (ფშველები გულდამშველები უცდიდნენ თოფის
სროლის დაწყებას, თოფები ლაბლაბებს მზეზე; ქართულ თოფეში
რამდენიმე სხვა გვარი თოფიც ურევია, ხალხი გაცივრებით სინჯა-
და ამ ახალ თოფებს და თან იტანდა: „დიდი ეშაიკობა არ შამოვი-
დაა, თქვენი კირიმე“ — ვეღა გულით შოგელოდა გამოცადა ამ ახ-
ლის თოფებს ძალი და „მადგნა“. რამდენიმე თოფი გავარდა, წამ-

ლის ბოლი სასიამოვნოდ გაერთბა და გაიჭაბა ხეობაზე; ზევიდამ ნი-
აგმა შემოჰკრა და გაუგზავნა იგი შოგეს. იფნის ფოთლები ათრთოლ-
დნენ ახალმა თოფის ხმამ კაცებია. გაშტერებულს მაღალს მთებს
ზედა; დაღერებულს კლდეებს მიესალმა „ყელჭრელის“! „ჩქამი“. გაა
შობიშობას ერთი მთა მეორეს უგზავნიდა, მეორე — მესამეს, დაღვა,
როგორც ფშველი ამზობს, „ზევიალი“, „ფშველი“. რამდენიმე კვე-
რი დამტრა, შეთამაშდა და დაგორდა თავვე... იქ, სადაც წითელ-
ყვითელი მინდვრის ვეგვრები გამოაყურებოდნენ, შავად ნატყვიე-
რები დაეტყო. შიდა აფხუშურა, რომელიც ჩამოწკანწკარებს აფხუშის
ბეჭის და სათოფია ველის შუაზე, თითქოს ვანერებულყო და ყურს
უგდებდა თოფების გზიდან. ამ პატარა მდინარეს ბევრჯელ წინა-
თაც უნახავს არა პატრო თოფების ხმა, არამედ ხმალთ „პრილ-წყე-
ბანი“ და ლეკების თავების სროლი.

„იონა სოქია, ენამ გაურბი, —
ჩაჩაღმა ცუდო გინიო.
აფხუშო-მოჭაღიე —
სამას ღერ მასტრეს თავიო —
აფხუშურაზე გამოწეა —
საქლისა აღმონა —
წინ მაცე ფიხი და მსიღ —
უფენ ლეკებს თავიო“.

(ჭალები, ვინც გამბარჯებდა, გამბეგვებდნენ და თუ რომელიმე
ააცუდნდა, იმას წამბებდნენ: „წინ არ ვახებნა, ბიჭო, ე თვალნი“
მარი, გამეგრე, შე ყროლო, ნუ ჩასწოტ ტუთილად მა ტყვია-წამალ-
სა“.

თოფის სროლაში 12—13 წლის ამაწვალეობე კე-ჭაერეოდნენ
ხალხე. მოხუცებულებიც არა ნაკლებ ეგამბებოდნენ „ახალ-უბ-
ლებს“ — ახალგაზრდებს. თოფის სროლაში არ ერეოდა მარტო ერ-
თი ზამნი შესული კაცი — ბეროქის მეოთფისწების უკან ერთს ყვი-
თელს ჰავით შოროთელს ლოღზე აჯდა და უზარმაზარს, ტშინოდ კაც-
ლის ნთქრიდამ გათილის ჩაბუქს შაქცევიდა. უმისოდაც ნასლიან
მისს საზე უფრო განისლიანებულყო თამბაქოს ბოლისფან: პირი მო-
პარსული ჰქონდა ბეროს და თბელს „სვილის ფერა“ პირის კანზე, რი-
მელშიე ჩაქსოვილი იყო სიამაყე და ნალევი, ჩამოკლანილი ჰქონდა
არწივის მხრებოთი ფლეშები; ბრტყელს და გამოწეულს, ამბოღო-
თულს, მჭერდზედ ეკადა ჰქველი დუღეულის მასტრეიანი სასწრაფო

1 თოფისანი იტარი გამოიბტება ამ სიტყვით. ველბრელს ფშველი და-
ხატისშელს კიქარ თოფისას ვახას; ამბახება, როგორც ელიზბო თოფისა.

და, მასთან ერთად — შვიდ რქის საძირის სქამლე. ზეგრი თოფიარაღის
მიუყვარული და ამასთან გათქმული მონადირე იყო; სადაც უნდა წა-
სწლავო, თოფი განუშორებლედ მხარხად იყო; სადაც უნდა წა-
შვებოდა ვიანობა, — გაიშვებოდა ხად რთოთა რადკრა ხარ-იბე-
თილი და „დაამუშავებდა“; სადა ჯიბის „დაამუშავებდა“ და „დაამ-
უშავებდა“ (ყოლ-შვილი გაუწყდა ზერის, ცეკარი და ძრება დე-
და და ამათ სიყვარული თოფზე გადასხანა იგი ნაღვეს ნადირო-
ბით იჭირებდა. ზერის ნაჭერს აქვს ახარი თაფეხილი და თოფიც სამ-
ჯერ აქვს დამატარებული ზიფიანი. ყოლ-შვილი ზერის იმეორე ფო-
ნედას, ამბობს ხალხი, რომ ზეგრის ნადირის ცოდვა იქცეს, მონადი-
რის ყოლ-შვილის ატეხლა არ აქვსო. ზერი ხალხში არ მოიყვარ-
თოფს და თუ მოატყნად, ჩველია ან ამოიღებდა, რომ თვალთ არა-
ვის ეგნო; წლებს კი მოეტანა და თოფი ჩამოეკლა ხელს იდნის ტრ-
ზე და უყვარდა. ვინ რთოვს უსწრად თოფს. ზერი ადუა წარმე-
მქმნებელი, შუაგული გამოუფხვლია. ვინ ახალგაზრდა ზეს, რომ
შვილი ზერის თიხზე წაწილდა და იდებდა მისთანა ჯვარს.
ეკონება ყარვა მიადევს, ბიჭო, მხარხად, თავს კი ნიღარ უქნევს. შე-
ლი ნიღაფები რაზე ღელავს-იხებ და იხებ; თუ ვინა მხარხად,
თვალზე არ უნდა დაახამო. თოფი კარგი პაქ და მკლადი კი არ
შეგარბია, გუნდელა წყრობით ზერი და თან თოფს უსწირებდა
გათოფებულს მეთოფისად. ზერის ქლივი სწყურია, რომ რაღაც ახ-
ლი თოფი მამოიღოს. ზერის ქლივი სწყურია, რომ რაღაც ახ-
ლი ჭებია სატყეობა და ქართულ თოფზედაც მტრი ძალი აქვს, შავ-
რამ ჩამოეკლა ვერ ამოშვებდნო ზერის, რომ ქართულს, ნამეტან-
ის თოფს, ბელონდა ან პიბოდი სჯობოდა. ყველამ იცის, რომ ზერ-
დახის ტყეა ზერის მიდის. — ახლი თოფი ტყეადაც ქლივი ალ-
ბედა, სწულზე ზერისაც არ უქნებდნენ, მკლარ ზერის ათეხებდა
ბეჭედი — ზოგადი მარტობა, რომ მავ თოფეგებმა ქართულ თოფ-
ედი ნადირი მიყლი, შავიდა ჩვეს თოფედი შავი არ ექნება; ზერ-
დახის ტყეა გაბეჭეტი, მონათლი, ნახლასი ეთხებდა, ზერის ნა-
დირი ანუ გაბეჭედი, შვილი, პიბოდი რა თოფი, ვაშყის ხაზოვან-
ჯარის ბეჭედი. — ზოგადი მავს არცოდ ეტყობა, ჯგფარი, ხაზინი. რა
შვილი აქვს, თუ ხაზინა წყაბით არ ვადებდა და ზერის წამალი თვალ-
პირს არ გადაეტყნეს?!

¹ *Polypoda* — *pluviosa* *serena*
² *Alula* *serena*

2. მედიკამენტოზური — მკურნალობა
 3. ფიზიკური — მკურნალობა
 4. ფსიქოლოგიური — მკურნალობა
 5. ფსიქოპათოლოგიური — მკურნალობა
 6. ფსიქოპათოლოგიური — მკურნალობა
 7. ფსიქოპათოლოგიური — მკურნალობა
 8. ფსიქოპათოლოგიური — მკურნალობა
 9. ფსიქოპათოლოგიური — მკურნალობა
 10. ფსიქოპათოლოგიური — მკურნალობა

ზეროს, ჯერ ერთი, თემატიკურადაა არ აღიქვამა ნებას, რომ ძველ და საყვარელ თოფისათვის დაეწებებინა თავი, და მეორეც ის, რომ ქართულმა თოფმა ზევით არბისა და ჯიხვის ცვრიან მწველი შეაწვე-
ვინა.

შესანიშნავი გამოცდა მხოლოდ ერთი შესანიშნავი დარჩა: მის ვერტეხს შიგნით, საღმრთო მოახლოვდა. რამდენიმე ბიჭი მოვიდა ზეგონთან და დაუწყეს ზეგონა.

— შენი ჭიკაძე, ჩემო ბიძე, შენ ესროლე, — ფეხებზე დაეჯდოდა და
ბაღუაშვილი, — შენს მეტი იმის ვერაფერს დაჰყრავს.

— ჩემი თოფი, შეილა, ლიშინზელ მადენას ნაწევები არ არი, —
უპირა ბერძნობ, — თუ ბორჯიანს არა, სხვას არა მთელდება.

ბერო ჯერ უარზედ იდგა, მაგრამ მერისმეტი თხოვნით დაიყოლიეს: ის წამოხტა როგორც თხუთმეტი წლის ყმაწვილი, ჩამოიღო საქაქარო და თოფი და უშობაზედ ამოაბრუნა ქელიდან; ხაზმა ბერის შესეცქროდა, ღამას აუტყურუნათო, დიამაგეს აჭერ-ეჭადო. ბერო ჩაეღდა, ერთს დამალს შექნეუ დაეღო თოფი; ქელს უკან აღასწია.

— ბეჩავ, ბეზერო, — თქვა ერთმა აქ მდგომმა მოხუცებულმა, —
ბეჩავის ირმინად ყი დაჯანსაღებინებთან ტყანო.

შერომ შეაყვანა ღოფი ზეითა ფეხზე. ყველანი სულმანბუღღმა
გაქვრდნენ ნიშმა. თოფი გუფარია და ბატარი ფიცარზე მიკრულა.
ქალალი ემშავა. ყარაულმა დაიძახა:

— გაუმარჯოსო, ბერო, ქაღებო, პერო!

[illegible]

კმწიწილკაცობის ცოტა არ იყო ეწყინა, რომ დამარცხდნენ. იმით გამოწვევითვეს შერო „შორს“ სწოლად. შორს სწოლა იყო ის, დამარცხ-
ეს აბაღუბარებებში, წაღებინეს ქუდა და დაადგინეს საქოლ
შორს შინაშილზე.

— რაჟა სწოლდა, სწოლდა იყოს, შენც ზევითაჲ უნდა ესწოლო, ზერტ, — სთქვეს იმათ.

— მე მეტეს ვეღარ ვესარი, შეიძლოს, სად არი იმდენი ტყვია-წამალი, რო აქა-იქ ტყე-ველს ვახალი? სათითვია, ევლს ზეგრა ტყვია-წამალი შეუჭამია, მაგრამ ეგ არ გამოძლარა... ერთი სერილა, არ იცით თქვენ ვანა, რთ მდიდოინი ღირს ალყასა?!

— ირ შეიძლება, უნდა ეპრობო, ტყვიანობის ჩვენ ვიწოდებთ.

ბერო, როგორც იყო, დაითანხმეს. დაუშინეს თოდები. ტყევი ჰყოფდა მამხმეებს და ისროდა მძლეო — ცისკენ. ბეროსაც მიერგო სროლა; ის ისევ წინანდებულად დარჩდა უკან დამალს ვერცხს. ჩახმახი „დაღრუჯა“, ყელჭრელმა თოდმა დაიგრაღა. ბერო „დაგნა“ — თოდმა; იმას „ორა წყე“ ჩაეყარა თოდში, რომ უფრო ძალა მისცემოდა ტყევის, მაგრამ ტყელად, ტყევი საჭმოდ ძარს დარჩა, ძარს არა, ბოროტ, გამოსახება ყარაულმა. ახალგაზრდებმა სიცილი და ზარბაზი დაწყეს. ბეროს გწყინა; იმან მიაბრუნა თოდში ბეროც მასრა, დააღო ტყევი და დაუწყო ზეშობით შაგრა ცემა; ზნაოლა ბეროც, მაგრამ ამაოდ, ბეროს ყელჭრელი მაინც აძირსა რჩებოდა. ახალგაზრდების სისარელს დასასრული აღარა ჰქონდა. ბეროს თოფისაგან ყბაზე და პირზედ სისხლი ჩამოსდიოდა. ახლა კი ბერტი ღონე არ იყო, უნდა გატეხილიყო ბერო.

— „ე! დაგებრებულაბო, ყელჭრელო, მე და შენ ორნიც! — სთქვა ბერომ გულდაწყვეტით. ბეროს იქ აღარ ედგომებოდა; ის თავის ამქრებადურთ წამოვიდა ზევით, სადაც ხეებისბრის დიდება ისმოდა და დიდს გაჩაღებულს ცეცხლზედ ხორციანი ჭეშები ღვლდა და ღვლდანი თასები მიღო-მოდიოდა.

დაბინდდა; თოფის სროლა სრულიად მისწყდა. ცეცხლები უფრო გაჩაღდა. ცეცხლის გაჩაღებში სადღეობად მოჩაყული ბალები ისხდნენ და ზუსტადნენ ღვაძლ-თიერკმელებს. საითაც იყო და არ იყო გაჩაღდა დატერტი და დაიძახა: „ამათ ბალებო“ და გადმოყარა კვრები. ფშვლის ბაღანებმა, როგორც ჩატებმა პერის მარცხალი, საქაროდ აკრახეს კვრები. ქალები ღბინობდნენ, იმათში, როგორც წერტილებში არჩიო, ჩაერეოდა ზოდზე კარაგელო. — ეშმაკობით და მასხარობით განთქმული კარაგელო ძველი კაცია, ჩაემა-დასტურეს ბევრს არაფერს მისდევს; კარაგელი საეგარბოთ არ იყო შორთული იმას ეცეა გადმოაბრუნებული ტყევი, თიგზე გაერევილა შავი ზატკნის ქელი გზურა; როდესაც ქალ-გაყი დაიწვედნენ თამაშობას, კარაგელი იმათ შუაში ჩატრეოდა და მამლურად დაუბრუნდა ქალს; კარაგელმა მოიგერა თამაშობით გული. ახლა სხვა გასართობი ისოვნა: გაღუბტა დედაც-ცემის გროვის და დაუწყო თიგვა ხან ერთს და ხან მეორეს. — ადგილი, დაცარგვით აქით, თქვე მანდილაბდილებო. — ეტხნებოდა კარაგელო: — წაგვიბაღწეო ხატ-ხატის კარი, დაეოთრევიო შვბისლეები. დედაც-ცემა გივილ-ხევილი ასტეხეს.

— სუ, ჩემო კარაგელო! — ეტხნებოდა კარაგელს ერთი დროული ქალი. — ღღოშე ეხლა კი დაგვასვენენ, მშაო, და მეშრე თუნდ სუ აღარ გავიდლო აქა?

— რა შიგო მის გმირის კომალაის ლატნაყარაგმა, დაგმეხოს მწა-

რამ წიკვდალმა აგრადა. ბო, კინად ერთი უნამუსობა არ მაქონა თქვენი ჭირიმეთ, — ამბობდა მგოტე პნიერი ქალი, ხოშია, და თან ფაფხანკის ჩამორღვეულ კალთას ისწორებდა კარაგელმა დაისვენა და გასწია ღიღინით შეზარბოშებულ ფშვლებას გროვასკენ, დააღვა მხარზედ ხელი ორს ზიგს, შეხტა და დაიძახა:

— მეც დამეფო, ე!

— მოგვებდელ მწვიდობით, კარაგელო.

— თქვენც დამეფლით მწვიდობითა.

— მტერამც დაეხვდება, ზიდაც, ხელტარეული, უთხრა მეცხვარე ბეტრემ და მიამოდა ერთი თასი არაყი კარაგელს.

მწყემსებს „ცხვარშიით“ მინდვრით მოსულესმა ბაღი ილერსიანად გვებობდა ბეტრე ახალზედ გაფიფიფებული წითელ გელისპირთან საყიმა-ჩამორღვეული, იჯდა ერთს ღოდზე და მჭევრმეტყველობდა. მწყემსს გულზედ და პირზედ ოფლი გადმადიოდა. კალთაში არაყით ტიკებოდა ედო. ის გატაცებით უამბობდა ბაღს თავის ნახულს და გაგონილს, როგორც ახალი დაბრუნებული მანფეროდამ, ბეტრე მჭევრმეტყველ ღამაგობდა ჯერ იმაზე, თუ როგორ დააბრუნა ფარის პატრონები ზარჯმა.

— თქვენი დრო კარგი იყო, — ეტხნებოდა ძველს კაცებს, — გზლა უფრო გაჭირდა ცხოვრებო. შემდეგ მოხვეა ყანაღის თაღრიერლის ამბავს, როგორ მოკლა ამან ერთი ეილიც ხელისუფალი. „ლამაზა ცხენი მყოლიყო თითარს, ძმობის მადმა; ერთი კი დაგვიღო თითარულად და როგორც მასველევი ისე გათხოვდა; ხელისუფალიც დაგვიღა, მითამ დაგიქერო, ვაჭილეულს ცხენზეთ მოტრიალდა თითარი, შაი-ზრუნა თოდა, — ჩემს ამას ვიამბობ, — გამამამანეს ბოლნი და ხელისუფლის ღვიძლ-ფილტვის ნაგლეჯები აქ სან გამამამანი ტყევაში; შამილანდმა და დაგვეკარგა თვალთ წინაით“.

— ეე ყველა, ყველა. — ჰკითხა ბერომ ბეტრეს, და = ბეროკაცა შარბანას რაღა აწვალემ, ბიჭო, რამდენი პერანგი აქე თქვენზე მერტი გაეცვილიო?

— ოდის კრძია, ზიდაც, ისო ჭრისტეს მადმა, — სთქვა ბეტრემ სიცილით. — ასის წლის კაცია, რა აელეფს ცხვარში და შინ არა ზის?! მეგ სულელს გუდამში შექარი სდებოყო, ვინ იყო უეშმაკებდა ვანზე თუ ამაყარდებოდა. — მე დამაბრალა, შენი ძაღლია იქნებაო.

— შეჭარი რაღა უნდა? — ჰკითხეს უშველებმა.

— რაადე სულელია იმითა, სხვად რაღა. ამა არ ეკადრება კი ჩემ-ენათა, უფროსია, მაგრამ ნავსია ჩემის ბალოცავს მადმა, ბოროტი, ამოსაფეხი. თქვენ შეჭარი ვაჭკირებოდათ, ახლა ჩაის მასალის უადგამაც ამბობს და სასვეთ თიგი მითარ შენა, იქ უნდა ზვრატო

ჩა... თვალზე რომ გამოვიაროთ, სუველაზე უწინ შავსას იფიქრებს. ახლა გივო, შენი პირი, რომ ჩემი აღსასრულის ღრუ მოიღო, პირის ვერსის მივდივარ, ეს მაინც შამჩნება. — დასწავლის ღმერთმა, — ათქვა ბერმა სიცილით. ყველამ სიცილი დაიწყო.

— გემატი ი შენებზე ვიფიქრობ? — ჰკითხა ბერმა.

— შენებზე, მაშ რაზე. მე ვუთხარ, ღმერთსა წინაშე კაცმა მართალი უნდა იქნას, ა შეილაშფალებსად — თბულებისათვის გველა რაით, რომ გავლავდეთ. რა ვეშაქვებოდა წყევლის და იმის ჩაის სმა რომელსა რჯულებსა სწავლით. ამაზე შევეყვით. ვიფიქრებ; ამაწვადი ა ხან-ჯარი, მაღოე ამაძვრა, ჩაქანებოდა, გაამეტია უმა; მე ამა რას ხელს შეუძლებდი. — გამოვეტე. რა ვერა შემიწია, შორით დამიწყო წინება. ღმერთსა პეტრემ ჯავრება: „ვაჰმე შენი ჯავრია, პეტრე! მამინების ცხოვნება სხილვე თოხლს ჩაუვინ ზემ ბთამიშელს (ხატს), დოცლავ და ღაფარსებო“. პეტრემ დაიწყო ზამაღლა სიცილი.

პეტრე უკრ კიდევ ვატიცხვით იცინოდა და აქეთ-იქით ვაფიქრობდა, რომ მასთან მოვიდა ერთი ქალი და გადამწია მწვერულს უკან ახალი უნდა საყვლოთი.

— ბიჭო, დავარსებებ, — უთხრა ბატარქალმა. — გამოვერ, ქალ-გის ღმერთს უნდათ; ან თქვენ რას აკეთებთ და არ გამოიღოთ, რა გე-თაღიერებდებოდათ და გეშარბანებოდათ ამაში. — უთხრა ქალმა იმ მსდომებს დანარჩენს ახალგაზრდა ფშავლებს. პეტრეს უამა, რომ ბატარქალმა ხელი წაავლო, მაგრამ სიამოვნება არ დამინდა.

— მოიდა, გაშვალე, გოგო, შე არ გამოაღვილო, მე რაღა შელბანება, დავარსებ აქიო!

— ადგი, ჩემო ძმაო, ადგი ზოთ ვივო, რასა უკმაობა?

— კარგია, ზო, დავაყვალეთ ბატარქან, — უპასუხა პეტრემ.

— სიამოვნებას ზალას შენთან ურევავი ცხვარი! — კითხა პეტრეს კარგებლმა.

— ჩემთანა, მოგონებაზე ღმერთმა შაწავალი სიამოვნება — სიყვება პეტრეს.

— ღმერთმა მამინების, — სიყვება სხვებმა.

— მა ბერის კარგის ემის გელოვან არ შამწამა მწვედ, ტი-ლო! — განიჭობა პეტრემ. — მე და ეს ერთად მოვიზარდეთ. ამა, ბა, ბა, რაც ეს კარგი იყო ცხოვნებულ: ხამანაგოდ ვინდა, მტერთან, მოკეთესთან — ყველაღ. ღმერთის მადლმა, — მობრალელი ზო იმაზე მეტი ღარი შეიქცედა ერთხელის, ამერტის ზემოთ ხევექელას რომ გამოიღებოდა იყო, იმაში ერთი მოთხოვრა შეგვეყარა ჩამოწვნილ-ჩამოღლეჯილი, საცოდავი, გამოკითხეთო. დაიკარგეთ, ვუთხარა მე, იოარი მოგდებოდა ამ უბნით და შენს ცოდვა-ზარალს ზეცას ვაფიქრებო.

ნებო. რა გიჭირს შე რჯულოთ, თვალთ არ გაქვია და ხელთა, წა-დი, ჩემო ძმაო, გასაყვე და იქონე სარბო... სლო, მიტხრა ბერმა სიამოვნება, ღმერთს წუ აწყენ, ბერავი, ძმაო, ღმერთის გაჩენილიაო. ერთი ტოლომანისი ვეცნება, გათხდა ის, იმის მასცა და დარბა თვლი-თონ ზომა-ახალუბის ანამარას. იმ დამეს მალდასადზე დავრით, დავ-ვეცა ერთი სამინელი ცუდი ღრთ, დეღემა; ქვინდენ ძველან ნამა-დანი, ისე რატო არ გაიქცეა ცხოვნებულ, რომ შენი მოწონებულო, მე კიდევ დავტყენ: „სხვისა მამაარებულო მოცედა უზიარებულო“, ბერის იტონა თვითონაც. ღმერთმა მოახსენის სიამოვნება, — სიყვება მეორედ პეტრემ და გადამწია ვანწი არაფი და დამლურა.

„მე უზღუდალ ვარ გასტყვა,
სული შამინდვე მწვერულსაო
პრისა სქამენ და ღმერთს მცენ
სიმღერეს არ იტყვიანო
არ ვიყო, მკვლარსა გლომდენ
არ ვიყო, არ იყვანო“.

პეტრე ყველადავდებით იმღეროდა იმეც, რომ მოვიდა მეორე ქა-ლი, დაადგა თავზე პეტრეს და იმის ახანავებს. დედუნამ ამ სიტუ-ვერით მიშპართა ახალგაზრდა ფშავლებს:

— აქამდი საით ვერ დასტყვრით და დასქდათ, რა არი? — თქვა ქალმა. — მოჰადა პეტრეს ქუდი, ერთი მართლიანი სილიც გაიარკა და ათქვა ქალისკენ სიცილით. „არც ახლა წამოხვალ“, ამბობდა დედუნა გზა-გზა. მეტი ღონე არ იყო, უნდა პეტრე თავის სწორებით „გადასტყვაო“ სათამაშოდ. — დაუკარით გაკვირვების ღმერთი, დაუკარით დუკარით, — დაიბნა პეტრემ, — ფიცხა, ფიცხი, ტოში გაახრებო, ტოში მწყემსმა შემოღარა ერთხელ, შეტეა; დიდგა ერთს ალაყას და შესძახა: „რობანია, ქალებო, ჩობანო!“

— აი გენაცვალოს დაი, რა მარდადა მამარობ მუხლებსა, ესლა კი მოცემა ქუდსა, — უთხრა დედუნამ პეტრეს.

ყოველი ფშაველი დღეს სიცილით აღსავდა ფშავლებს უზა-რით, რომ ერამანერეთის ნახეა კიდევ მოესწინენ აჭა-იქილამ ისმია სიმღერა, სიმღერასთან ერთად დარბაისლური ლამარაკი მოხუცებუ-ლებსა ძველს, ახალს და მომავალს ღრთზე. ფშაველი ლამარაკის და მსჯელობის ნიჭს სასმელში იტენს... ბუნებაც მინივე გრანოთით და-ტვირთული იყო... ითბევე მტრადამ, მადლიდამ ჩამოთმდინარი ხეცები მტრადალით მოათამაშებდენ პატარას, მაგრამ ეზიანს და მიმაცს ტა-ლუებს. ბოის წვერებზედ დალაგებულადვენ ნახლები, და ზღვის ნა-პირზე დაჩინებულს ვეშას მოაფიქრებდენ კაცს, ნახლს ვერ შეგ-ყრო მხოლოდ საშავარდის კლდე, რომელიც კის ტატანზე მკერდ-

ჩაგარდნილი და თავწამოხრილი იდგა გახარებული. შავი, დაღმეკილი მრისხანე პირისაზე ეხლა გაჰხარებოდა; იმას ღიმილივით ეტყობოდა ღრუბლებიდან გამოპარული მთვარის მკრთალი სხივების თამაში პირზედ. სინარულისაგან ჩამონადენის ცრემლების წკაპწყაბი ისმის უფსკრულში გალიბულს სიპზე, წვერგამხმარ იფნებსაც უხარიანთ, რომ ხალხი მხიარულობს, მაგრამ ეს მხიარულება არ უხდებოდა იმათ, პირდაპირ მაღალ-წიფლოვანს ჩრდილს დაუხრია თავი და ღრმა ფიქრებს მისცემია: წარსულს იგონებს და მომავალზედ ჰფიქრობს. მდ. აფხუ-შურა მოდის ესტად, ღამაშიად, წმინდაწყლიანი; მის პატარა მორევში გამოასულა კალმახი, მოჰმარჯვებია ნაპირს და გაუჩუჩუტო. შველო საწოლზედ ამდგარა და თვალგაფეთებული ყურს უხდებს ამ გაურკვეველს ხალხს ზრიალს, მხოლოდ შავის, მშრომელის ხელებით ჩამოქნილი სათლევბი, აფხუშოვლები ნასახლარების ყორეებზე მიკრულები, თავებს აწყვეტენ აქეთ-იქით, თითქო ამ ნანგრევებს ნანას ეუბნებიანო.

[1886 წ.]

ხეხსურავი

(საზოგადო შენიშვნები)

შე მირჩევნია შავი კლდე
თოვლიან ყინულისა,
ორნი რომ ბუღოას, ჩანჩქარად
გადმოჰქუხს ბროლი წყლიანი:
ჯიხვი და არჩვი მუყოფა,
ზორკი აქვს მარიალანი.
არ გავეცელი სალსა კლდეებსა
უცდავებისა ხეზედა,
არ გავეცელი ჩემსა სამშობლოს
სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა!

რ. ზ. ე. რ. ი. ს. ა. გ. ი.

ხევესურს წითელი ჯვარიანი ჩოხა, გვერდზე ჩამოკიდებული ფარხმალი, ადვილად საცნობს ჰხდის; სადაც უნდა იყოს ხევესური, ქართლში, კახეთში, თუნდ ტფილისში, იმას თან გაუშვორებლად აქვს იარაღი. იმის მიზეზი, რომ ხევესური მშვიდობიანობის დროსაც კი არ იშვრებს ტანიდან იარაღს, ზრის არა გარეშე მტერი, არამედ მსვე ხევესური, პირიქითელი, ან პირაქითელი, ხშირად უფრო ქისტი. როდესაც მტერს შეხედება ხევესური, გაიძრობს დამსას (ხმალი); თუ სისხლის აღება უნდა, მოჰკლავს, და თუ შეურაცხყოფილია მცირედ მისგან, „დაჰქეჭნის“, დასჭრის. დაჭრილი და დამჭრელი ადგილობრივ მედიატორეთა ბჭობით მორიდდებიან, გაისამართლებიან. თუ რომელიმე მხარე, მოწივარი ან მომასუხე, არ დასთანხმდა მედიატორეთ გადამწყვეტილებას და თიანეთში გაემგზავრა საჩივლელოდ, მაგელი თემი და სოფელი დაუხედება წინ და დააბრუნებენ უკან! — სირცხვილ არა იც, რად გვეყრი სხვის ხელადო?

წყლული, ჰრბილობა მარცვლით გაიზომება; ერთი მარცვალი სწორედ ედება, მეორე გარდიგარდმო, რამდენი მარცვალიც დაედება წყლულს, დამჭრელმა იმდენი ძროხა ან ხუთი მანეთი უნდა გადაიხადოს დაჭრილის სასარგებლოდ. მართლაც რომ ეს კარგი მოგონებაა ხევესურების მხრით; ისეთი ხევესური არა მგონია მოიპოვებოდეს ხევესურეთში, რომ ან თვითონ არ იყოს სხვისგან დაჭრილი, ან თვითონ

სხვა არ დაეჭვას. ზევსურებს ყველა საქმეები რომ ახალ კანონს ზავდო ზელში, აქამდის ზევსურეთი კამჩატკაში დაარსდებოდა. ყველა ზევსურმა ეს კარგად იცის და კიდევ იმიტომ ფრთხილობს, რომ დაჭრილობის ამბავი „კანონის“ ყურად არ მივიღეს.

ზევსური ფრთხილ ღარიბია, იმის თამაშად შეუძლიან სთქვას თავის თავზე: „გარჩი თავგ არას შამიჭამს, შან შამოტანილს ციცაო“. ზევსურეთი მშელი, ხრიაოკი აღვილია და მოსავალს ხელს ვერ უწყობს: დათესილი ქერა ჯერ ჯეჯილობაშივე ჩაიჭრება ღვარებისაგან და, თუნდაც მოვიდეს, სეტყვას მაინც ვეღარ გაეგეწება. ვერ გადურჩება. ზევსურეთში მდიდარი ოჯახები, როგორსაც ფშავში შეხვდებით, იშვიათია ძლიერ. თუ ორი-სამი ძროხა და ოცე-თხა-ცხვარი მოეპოვება ზევსურს, მდიდარია. ფარის პატრონებს ზევსურეთში ვერ იპოვით. კიდევ ამ სიღარიბის და გაჭირვებულს ცხოვრებას უსწავლდება ზევსურისათვის სარჩოს გამოზოდება... ზევსურმა ზომიერად იცის ქონების ხარჯვა; იგი უზომო ხარჯს მელამ ვრთდება. შეგვაძო იცისო, ამბობენ ქართველები, ძვალს ჯერ ვაშრობს და მერე იგი ჩაწყლავსო. ზევსურიც სწორედ ესე იქცევა, იმას წინააღმდეგ ე.ი. შემოდგომამდე აქვს გამოანგარიშებული, რამდენი თევზი და წალა უნდება თითო ძროხას, ან პურის, საზრდო რამდენი დასჭირდება მის საბლობას. ზევსური პურის ყიდვას ვერ ასდის; ხშირად იმის ერწო-თისნითადმ და კაცები-დამ ზურგიდ მოაქვს „ჯერი“, — სასრდო ჯალამობისთვის. ზევსური არ არის ხელგაუძრავი, როგორც ზოგსა პვინია; თუ კი გარემოება ზელს უმართავს, რამე საშუალება აქვს, ზევსური ჯანს და ღონეს არ დაშვავს საზრდოსა და ქონების მოსაპოვებლად. ზევსურის მაცხოვრებელი იარაღი ცელია. ვრო-ვროვად, მხარზე ცელგადებული, ზევსურები მიდიან კახეთს სათიბრად; ცოცხებითაც კი ვაჭრობს ზევსური. კალიობას მიაქვთ არყის ცოცხები ბარში პურზე გასაცელლად. ცოცხებით მოვაჭრეთ 40—60 კაცსა პნაბეთ ვრთად. ზევსურის დანახვა ამ დროს საცინელია: ჯორს მძღენი ცოცხები ჰკიდო, რომ ყურის წვედების მეტი აღარაფერი უჩანს; ზედ თვითონ ეს ფარხმლიანი რაინდი შესკუბებული და ტანის ზანზარით მიაბუნძელებს ბარისკენ თავის „ჯორაკსა“. ზევსურები ამასთან განთქმულნი არიან ქართლ-კახეთში, როგორც ჯამბარის მწენელები...

უცხოთ აღვილს ზევსური ფრთხილი და მშისარია ზევსურეთში. კი მეტად ამავი და თავმოყვარეა; ცოტა რამეზე შარს მოვიდეს, მცირე რამ ეწყინება. მგზავრს სიმღერით ზევსურის სოფელზე გავესა არ შეუძლიან; ზოგს სოფლებში აბიებულა ჩვეულება აქვთ: მგზავრი ცხენილად უნდა ჩამობტვან და სოფელზე ქველიად გაიაროს. ეს სოფლის პატივისცემასა პნაშნავს. ზევსური მამინ არის სანახავი, როდესაც

საც ბაროდან მთაში მიდის; იგი გაცოცხლებდა, დაიწყებს ვვირის, სიმღერას; მთელს არაგვის ქალს ააჭოთებს და ააზრილებს; ზევსურის სიმღერა სმამალა ტირილის ზარს მოგვაცონებს; იგი როდესაც იმღერის — გმინავს და მთებსაც აგმინებს.

ვერ ვაგეთა, ზევსური,
ზევის მთა გიღმისელი,
ერყელ ბატონიშვილი
ტატხეთი ჩამოსვლით.
ორქადა ზეჯინებდა,
სიმღერად გმინადელით.
ჩამამვიდენ ზევსურნი,
თავი დამჭირდა კმისათ;
წილი იყაროთ თვლებში,
ზერებ კი ვერა დისო.
ზევსურებ მამსენებენ,
არ წაქვდ არ იქნებისო.
ჩამამტერივს არავი,
ქავ რას ღუდგუბისო.
მღხრასს მიუღულს ბატონსა,
სუ წარბიდა არ აქნებათ.
გადაიარეს სურამი,
იწვევრსა მიუღებთ.
იწვერულ ხიმაგრეთა
ლევნი ჩიულვებით.
დაბრუნდა იარაღი,
ამს რა შეხედებათ?
წესხების ბატონიშვილი,
ჯერ რაით გამოიღებთ.
ზევსურებ მამსენებენ,
მღეს ჩვენი გადაგვდებთ.
დასაბლევს ფარები,
თავზედ ჩაქნები მგდებთ.
არიეთ, ზევსური ვაქებო,
მშალი მამსენებელი.
წილი ჩაყარეს ღამჯარო,
ჩილი არ დამნებდებო.
ამედის წელი სეშატა
თავაკეთ წინ ვაუძღვებო.
ვამისა ზევსურის შეილსა
თავ რად არ დამნებდებო?
ღვლის მით ვაუჯავრებავ,
მშალი აღარ ვაოხებო.
ამა ბატონისი
დედამაც დაუტრებო.
მოდო ღვლის მკარო,
ცარიელ არ დარჩებათ.

მეუღლე კობა ზედალი
მეუღლე ან კახიშვილი
მეუღლე ტყეშელაშვილი
მეუღლე ვანოშვილი

ბევსურის უყვარს პოლიტიკაზე საუბარი, ცნობისმოყვარეობით გრძელდება. ბევსურის, იმის გარდა, რომ უყვარს სტუმარი, თავისდა შესაფერად დაგეგმარა იცის: იმას უდგია საბოლოო რამდენიმე ლაქანი (წილი ჯიბა) ჩაღი ან თევით დაგებული და ზედსაბურად თითქმის არის დერა-ტყევი: სტუმარს ფაფით ან ზავივით (ტრბოში მოდებული ფქვილი) გაუმასპინძლებს, რაღვსაც სასა-ზელა ამგვს ბევსური სტუმარს, ცალ მუხლზე დარქვალს თავში-ველი სდგას სტუმარს წინ, შეაქცევს საუბრით და ცერემონიასაც მწვეა ყველაზედ საყვარელი, მედმეე საბმარი ბევსურის სასმელი ლუდი და არაფია. სტუმარი ბევსურის საბოლოო ხელმეურნეულია. სტუ-მარს მოწონებუ მტერს, მასპინძლის გზებზელიც, თენდი მწაც რამ იყოს, არ შეუძლიან სტუმარს ხმა გასცეს, თუ ვანზე გაგადნიერდა, მაშინ თვითონ მასპინძელი გასცემს პასუხს სტუმარს მოდავეს, სისა-ლის დაქვემდებარება არ დაერიდება, თღონდ სტუმარი შეერაცყოფისა-ვან დაიცვას.

საგადასტოვო ოჯახობრივი წყობილება ბევსურისა საყვარელები არის ბევრად: მხოლოდ ის არის სამწუხარო, რომ წაწლობას ბევსუ-რეთში ნიდავად არა აქვია მაშინ, როდესაც მათი თანამომენი და მე-ზობლები ფშავლები წაწლობის თავყანასმეგზელნი ყოფილან წინად და დღესაც არიან, ბევსური წაწლობას ისე უტყუროს, როგორც საყ-ვარლობას. წაწლობაში ადვალტის არადერსა ჰედავს. ეს ახრი ლეშში აქვს გამოთქმული ბევსურის:

წაწლ წაწლიან დიქვბა
მერ სტუმარზე ნიქვბა
თუ პატარა ხმს დიქვბა
დიქვბაბისათ დიქვბა

ბევსურებს ჰყვარება ცოლის შერთვის შესახებ უფრო საყვარ-ველია, ვიდრე ფშავლებს წაწლობა. ვათქვათ მოეწონა ბევსურს ქალი და უნდა მისი ცოლად შერთვა: ის გამოუცხადებს ქალს თავის სურვილს და თუ ქალი დასთანხმდა, წამოიყვანს თავის სახლში. უკუარსწერა ბევსურისათვის საჭირო არ არის, ქალი რჩება საქმროს ოჯახში ერთი წელი, კაცი ქალს არ შეეხება, იგი მხოლოდ ადევნებს თვალს, ქალი როგორ იტყუვა სახლში, არის ნამუსიანი თუ არა. რო-დესაც დარწმუნდება, რომ დედაკაცი იმას მეუღლედ გამოადგება,

საშინ გამოუცხადებს ქმრობის სურვილს და როგორც ქმარი ისე ცხოვრობს დედაკაცთან. თუ ერთი ჭკუაში არ მოუვიდა, გაავლებს და ახლა სხვას მოატყუანს მის მაგივრად. ბევსური თავის შვილს საყრ-ჩიდავზე სითამამეს, სითამამეს ანევეს, მაშინ თავის დღეში პატარა შვილს ჰყვას არ დააკარებს, არა სცემს; გაუბაშს საუბარს, როგორც დადს კაცს, მოსამენს იმისაგანაც პასუხს და მსჯელობას, როგორც დარბა-ისელ, გამოცდილ კაცისაგან. როდესაც ბაღლი სახლში შადის და იქ თუნდ ორმოცი დროელი მოხუცებული კაციც იყოს, ყველანი მა-შინვე ფეხზე აღდგებიან და შესალმებიან: — მოხვედი მშვიდობა-თაჲ! (სახელი) — დასხედით, დასხედით, თქვენც დამხედით მშვიდო-ბითაჲ.

ბაღლები თავიდანვე წინასწრობით თამამდებიან; იმით ბაღლობა-შივე ებადებათ თავში ახრი, რომ ვითომც დიდები არიან, მბადვენ დიდებს უფრო ყაღვინის წევანზე, ვიდრე სხვანაირი რაშიმე. 10 — 12 წლის ბევსურს შეპყვებით, რომელსაც ლალ-მბავებით მოართული სათამაშო აქვია და თიბობის ან რკინის „ყაღვინს“, ჩიბებს მსუ-რებს.

სარწმუნოებები ბევსური ნახევარ-ქრისტიანია და ფშავებზე ნაკ-ლებად ესმის ქრისტიანული სწავლა-მოღვაწეობა; ბევსურები და თა-ყრის ხატები კი ძრავლა სწამს და არა დროს ხატებში დღეობას არ უყავლებს... ბარად რომ იყოს ბევსური საკმით გაართული, დღეობას მოახლოებისთანავე ანებებს საქმეს თავს და გაემგზავრება ხოლმე ბევსურეთისაკენ. ხატში თუ ორს არა, ერთს საყლაგს მაინც მოიყვანს „სამგეწროდ“. ბევრი მლოცავი უფრო ხატმატობას (ათენებნა) სოფ. ჩიბატში მიდის, ამ ხატს ფშავლები და თუშებიც ლოცულობენ. თემც ფშავლები ბატონს სცემენ ბევსურების ხატს, მაგრამ ბევსურე-ბი ლუდით თავდამბამებულები ვერ გაუმასპინძლებიან ხოლმე ფშავლებს ღირსეულად: სულ მცირე რამეზე შარს ჩამოუგდებენ ჩხუბს აუტეხენ და თავდაყენილენს გამოისტუმრებენ შინა. ხშირად ამ დღეობაში ათი და ოცი ფშაველი დაიჭრება ხოლმე. მრამდელ დაჭ-რა კაცისა ამგვარს ჩხუბში სირცხვილია ბევსურისათვის, ქვეყანა გო-სკაცბაჲს „ტრელ (მომარი) ყოფილა, იმით უწინავეის ძილზედ მბა-ლიომ“ ვუღალი, ბევსურის წარმოადგენით, „იმდენს ვაჭრებინება მბილს“, რამდენიც თვითონ მსურს. თუ ჩხუბი გაძლიერდა და ცუდის შედეგის მომასწავებელი შეიქმნა, მოჩხუბრებს ქალები გადოუდგე-ბიან შუაზე, მანდილებს მოიხდიან და იმით წინ გადისერაან: „ემას დასდევით პატრი, გეყოთ, დამველდით...“ ხშირად, ბაღბის გასაშე-ლუბლად, ბევსურები დროშებს გამოიტანენ ხოლმე.

თუმცა უფრო ზრდილობიანად ეცადებიან ბევსურები, რადგან

ამათგან სიკეთე მოგონდებოთ: ერთის თვის წინათ, მანამ ზახმატო-
ბა მოგო, თავი ზევსებერი დასტურებით წაიღეს ზახმატის ვერის
დროშისა და მთელს თუშეთს შემოატარებს, ჰკრებს შესწირავს ფე-
ლით თუ საქონლით.

ფშავში ამის ნებას არავენ აძლევს. ზოგი თავისი ხატო ზევსურს
ცხატვის იარაღადაც ეძღვნია. სოფ. ბაქალიგოში ძლიერ ხატად თუშ-
ლებს პირქუშა; თუ რომელიმე სოფელში მოიწადინა ამ ხატის ნიშის
შეჩენა ანუ პატარა პირქუშის დასახლება თავის სოფელში, უნდა
სოფლისგან იყოს ეს ნიში.

ერთი შესანიშნავი მოვლენა კიდევ ზევსურის ცხოვრებაში არის
კატაზე ფიცის. კატა უწინდერ ცხოველად იივლება თუ ერთი მეო-
რეს ამხალეებს ქურდობას, ამ სხვა რამე უნამუსობას და თუ მეორე
დამნაშავე არ არის და ვერც მოწმებით დაუმტკიცებია თავისი სი-
მაართლე, ის მამამართავს კატას, რომელსაც თუკით ჩამოჰყიდებს ზეზე
და დაიჭეებს საქვეყნოდ, სასოფლოდ ფიცის: „თუ მე ნაბურთს სწე
და სხვა რამე იქნება ცხენ მამებაროს, ეს კატა იქნება ჩემი“
მკვდრისადა, ცოცხლისადა, ჯვარისადა, ტაბლასადა, სანთლისადა,
წყლისადა, წისქვილისადა, მთისადა, ზარისადა, თუ არა და, ვინც მე
უღბლით დამწვა-დამდავ, ამისავე მკვდრისადა იქნება, ცოცხლისადა,
ჯვარისადა, ტაბლასადა, მთისადა, ზარისადა, ჯველიავე ღრმელად
(წამილწული შეხდალული) ექნებათა.)

ზევსური მიცვალებულს დიდს აშბით მხარავს. როდესაც სწე-
ლა დაუწყებს სეულს ზრთლას*, ესე იგი სიკვდილისკენ პირ მი-
იღებს, ზევსური სწეულს გარეთ გამოიტანს, რომ სეული გარეთ აღა-
ლოს*. ამის იმიტირს სხადის, რომ მომავლადის სეული მიგებარის წე-
რამწერელს და სახლში არ დარჩეს. მიცვალებულის დასაბრუნად
კაცები და ღვთაებები მოვლენ თუ მიცვალებულს მამაკაცია, შე-
მპოულს ცხენს დაუწყენენ ვერადზე და გულზედ იარაღს დაუწყო-
ბენ. ღვთაებები ზარით ტაბლას და კაცები პანს აძლევენ. კაცები
ცხრამდს არა პლერან, მხოლოდ კეთილმზენ და თვალზედ ქაღალდს
იღებენ. მოზარენა ღვთაებები სასუიდეულს იღებენ თითო ჯამს
(ხას თუფშს) ერბოს. მკვდრის პატრომს, ჰუარის უფალს* ამგვარად
„უწყენენ ჰუარს“, ანუ მოუხამებენ: „რად არ ჩემ სიკვდილს გა-
გონეთ, სანამდის გვეთას ენახედიოთ, დიდ ზრალი არს, დიდ ღმერთს
წყენი, თქვენ თვალ ატირდებოდას, თქვენ გულ დიწუბდებოდე-
საფ. ჩემ დურ კაცნი სიტყვას ვერცოდენა, ზევსურეთს დააჯლდე-
ბით: ჯარისა, მოჯარესა, ბეგთა, ზევსებერთა, — თქვენ თესლ-ჯილიავეთ
კაცნი სანუფონი ხართვე, დიაცნ — საფელფლონი“. — „დიდ ზრალ
საფე დიდ ღმერთის წყენი, — მოუგებს ჰუარსუფალი, — თქვენ სიტყ-

ვას ვერცოდენათ: თავის სიკეთით იტყვიოთ, ჩვენზე ზეზე ქვეოდ ვინ
მოკვდებოდა? მადლოც ას ჩვენი სიკვდილი: მოგონებთ ჰუარით ყოფ-
ნასა, სიტყველსა, შიმშილ-წყურველსა, მაყუდ-მოყუდებლასა (კარ-
კარ საბარუს საშობოვარად); მტრისა გამოლაღნი ვართ, მოკეთას გა-
ჯავრენი, ღმერთს თქვენ გულ ვარჯერონს“.

მოკაცი, ზევსურის წარმოდგენით, უნდა იყოს გულადი და პერ-
დო. მტერთან მტერი, მოკეთესთან მოკეთე, იარაღის მხმარებელი.
ზევსური ცილიობს, რომ ყოველი თავისი მოკვდება მტრისმტედ
შეაქოს, გააზვიადოს, გააღიღოს თქვენს თვალში (ესთქვათ, ჯიბე
მოკლა მონადირემ; მონადირე ნანადირევს პარდშირ სოფელში არ
შამოიტანს სოფლის გარეთ, დანიშნულს ადგილს დასტოვებს. ხალ-
ხი მთელსაღება მონადირეს.

— ნადირ კლოვ გიზლს, აბიკე, მაქალ, ხელ მაგიმართას.

— არაა სათქმელი, — მოუგებს მონადირე წარბის შეკუმხვით და
ცხადობს თავის მოწინება არავის შეამჩნევანოს. ხალხი ამ სიტყვით
კოცებს, რომ აბიკე გამარჯვებული დამბრუნებულ „საჯიბვეშით“,
წაღუნ და ნანადირევს სხვანი მოიტანენ.

ზევსური „გამარჯვების“ მაგიერად ზმარობს „ხელ მაგიმართას“,
ღვთაებებიც ესე მიესალმებიან ზოლმე კაცებს ზევსურის ღვთაეცნი
გარჯით, სიმამრით, მეოჯახეობით არ ჩამოუვარდებია ვშველს ღე-
დაცაც. კილი ზევსურელის ლექსებია ფშავლისა პავს. საზოგა-
დოდ ფშავლების პოეზიას გავლენა აქვს როგორც ზევსურების, ასე
სხვა მთიელ ქართველების პოეზიაზე. ამის დამტკიცება ძნელი არ
არის: ერთი და იგივე ლექსი ფშავში და სხვაგან გაგონილი ზევსური
განსხვავდება გარეგნობით, შინაარსით, სიტყვების მხერვა-მოხერვათ:
ფშავში ის ლექსი მშვენიერია და სხვაგან კი გაუგებურებული, მარ-
თილს მოკლებული. ზევსურებს საკუთარი ლექსებიც აქვსთ. ამ ლექ-
სებში ესენი არ თავის საკუთარს, ხალხურს გამოებს ადიდებენ, არ
მტერთან ზრთლას, ომებს მოგვითხრობენ, აი, ერთი საკუთრად ზე-
სურული ლექსი:

ახოტით მზიხ წავედი,
წარმოთ ვახვენი ჯვარით.
ახოტის წელს ვუღვენი
ვაქვენი თოფის ჯარით.
წეს უდგეს სიგას მინდი,
ჩაქვენი ნაშით,
სამქლის ღელურს ვაღვადენ,
ოღელს უპირეს ტალი.
საფედი ქამადლისა,
შეხვერენა ზევსური.

არგოხით მიზეს ჩაცვიდენ,
 შიგა ილაქას ქალით...
 დანდობით ცხეს შარეკა,
 დღეს ხო მშანი ხარტ ზემნიო.
 აჰყარა იარაღებო,
 გამოუკეტა კარიო,
 შინაქოს კაცი გაგზავნა,
 თქვენაც გვიტირეთ მხარიო,
 შინდო ჩავეიდეთ ხელშია,
 მგელი მჭამელი თქვენიო.
 საგათუნებოდ აივსო
 მუხუს ჭავციხის კარიო.
 რა ანჭარებით მოცვიდენ
 სულსან, ბათია მშანიო!
 — შინდო გაჩვენეთ თვალითა,
 ძველ ზეგრ გვიკილავ ვალით.
 — შინდო რა სანახავია,
 წულთ აღარ არტყავ ზმალთო,
 ანჯარნ მისკენით მინდისა,
 დააცდიეთ თავით!
 თუ მარტო ლაშქარს ვაგიძღვით,
 შინავ გაუშვით მთელიო.
 შეწინამ ნანისძემა
 ჩარდაში ბანდნეს ჯღანნიო,
 ცხილამ გადმოგდურინდათ,
 არწივმ გაშალა მხარნიო.
 წილი, წილე ამბავი,
 მინდის რა იდგა ძალიო,
 თორმეტი მოსკლა შინდომა...
 დადგა, ჩავეო ზმალთო.

[1886 წ.]

ბიბლიოგრაფიული შენიშვნა

(ფშაური ლექსები, შეკრებილი დ. ხიზანაშვილის მიერ)

მაღლობის ღირსია ბ-ნი დ. ხიზანაშვილი ფშაური ლექსების შეკრებისათვის, უფრო პატივსაცემია ავტორი, იმ მიზნისათვის, რომელსაც ყველა ამ გვარი შრომა ემორჩილება. დიდად საჭიროა მწერლობისათვის საერო ლიტერატურის ცოდნა. ეს ცოდნა მწერალს აძლევს ჯერ ცნებებს, — სიტყვებს და მერე გააცნობს ერის სულის და გულის მოძრაობას, მის აზრს ცხოვრებისას. ნამეტნავად ფშაური პოეზია თავის სულის გამაღვიმებელი თავის კალოთი, ძველებურის სიტყვების ფორმებისა და თავისებურ შეხედულებით მსოფლიო ცხოვრებაზე, საჭიროა იცოდეს არა მარტო მწერლებმა, არამედ ყველა ქართველმაც. საკმაოდ დიდიხედა ფშაური ლექსები „ივერიაში“. მკითხველს ამ ლექსების მიხედვით შეუძლიან გაიგოს იერი ფშავლების პოეზიისა. ესთქვათ ჯერ რამდენიმე სიტყვა საგმირო ლექსებზე. ამ ლექსებში მარტო ის როლია მოსაწონარი, რომ გმირი იბრძვის, — „სისხლი გადასდის მკლავზედა“, — არა. ჩვენ უფრო იმას უნდა მივაქციოთ ყურადღება, რისთვის და ვისთვის იბრძვის იგი? რომელი მოქმედება, თვისება გმირისა უფრო მოსწონს ხალხსა? რაც მოსწონს კაცსა, იგი თვითონ არის ზომა მის ზნე-ჩვეულებისა. ფშაველი — გმირი იცავს თემსა ჯერ ყველაზე უწინ, მერე საზოგადოდ ფშავისხევს და შემდეგ საქართველოსაც. თემის დაცვა კი უპირველესი გრძნობაა მისი. თავის თემის გულისათვის არ დაზოგავს გასაყლელად სხვა ფშაურს თემს, თუკი იგი რაიმე თავხედობასა მოიწადინებს იმ თემის წინააღმდეგ, რომელსაც თვითონ გმირი ეკუთვნის. მაგრამ თუ ვარეშე მტერი მოდის საქართველოზე, მაშინ გმირი საქართველოს მტერს ისევე ებრძვის, როგორც თემის მტერს. წაასხეს ლეკებმა ტყვეება, ფშაველი — გმირი მისდევს მტერს, იხსნის ტყვეებს და ჰგზავნის თავ-თავიანთ ოჯახში, „მშვიდობით, დანო გზაზედა“. ზოიდეალი გმირისა ხალხის წარმოდგენით. გმირი ყველასი მშა და მანდილლანანი მისი დებია, — ვინც უნდ იყვნენ იგინი, ოღომც ქართულს სისხლისანი კი იყვნენ ასე, გმირობა მხოლოდ ნათესაობისათვის

არ არსებობდა ფშავეში, იგი იყო საზოგადო, საქართველოს კუთვნი-
ლება, ყველა გიჭირებულის ქართველის ფარ-ხმალი, თავშესაფარი.

ქალო, ნუ სტირი ქართლელს,
გიგლია გიზის გზაზედა,
თუ ლეკებს წაგაყვანილო,
წვერიმც ნუ მსხმია ყბაზედა.
შინამც ნუ შვეალ ცოცხალი,
სწორნიმც ნუ დამსვენე ჯიარზედა.

ფშაველი გიგლია ამას უბარებს ქართლელს ქალს, რომელიც ლე-
კებს ტყვეთ მიჰყავთ... ქართლელი ქალის ტყვეობიდან დაბნას ფშა-
ველი — გმირი ვალად იჭდევს კისერზე. ისევე, როგორც ფშაველი
ქალისას.

შხოლოდ ერთი რამ უნდა შევნიშნოთ ბ-ნ ზიზანაშვილისაგან შე-
რებილს ლექსებს. ბევრი მისგან შეკრებილი ლექსები დამახინჯებუ-
ლია და ამის გამო ძალა მოკლებული, თუმც მძლავრი სურათები კი
არის აქა-იქ დაფანტული.

[1887 წ.]

ლაშარობა

ლაშარობა წელს 17—18 მკათაოვებს მოხდა; იგი ორი დღე გრძელ-
დება: სალოცავად მოსულნი იყვნენ: თუშები, ფშაველები, ქისტე-
ბი, ხევსურები და ბარელი ქართველები სოფ. ყვარელიდანა და
ქართლიდან. ბარელნი, ვისაც კი შეთქმული ჰქონდა, იყვნენ ჩაც-
მულნი თეთრს ტანისამოსში, ტუზშიშველნი. მოსვლის უშაღვე გაი-
ზადეს თეთრები, დაყარეს გალავნის პირას, სადაც ორმოა გაკეთე-
ბული. ალაგებელი ცხვარი, კურატი იველის და იმათი სისხლი გა-
ლავნის წინ, მისასვლელს აღვილა, გაკეთებულს ორმოში ჩადის.
ქისტები საგაბროდ მოდიან, მოაქვსთ ვასასყიდად ნაბდები, ქუდები,
და თუ ზელი მოეპარჯვათ, იჭურბნაცავეებენ კიდეც. თუმცა ხე-
ვისბერები ემღერებოდნენ მლოცავის სიცოცხლეს, მაგრამ ხალხი
მაინც ბევრი იყო: ლაშარის გორზე დატყვევობის გამო, ბევრნი
გორის ძირს, ქალაში დაბინავებულიყვნენ.

ლაშარის ჯვარი ბევრით არ განსხვავდებოდა ფშაველების სხვა სა-
ლოცავისაგან. გალავნის წინ სდგას ყორის ოთხკუთხედი, რომელზე-
დაც წმინდის გიორგის ხატი და ჯვარი ასვენია და ზედედ სდგას
საათიზმე. მისულს მლოცავს მღვდელი ამთხვევს ჯვარს და ასხურებს
აიაზმას, ხოლო ხევისბერი ასრულებს თავის თანამდებობას ერთგუ-
ლად, შეუშფოთებლად, თუმცა კი ხანდახან შეშფოთდება ხოლმე.
ეს შეშფოთება იმაში მდგომარეობს, რომ ხევისბერი საცლავის ზოც-
ვისაგან, კვლისაგან იღლება და გული უწყუხდება; მაშინ ხევისბერის
მოვალეობას იმისივე თანამოძმე ხევისბერი ასრულებს.

გალავნის შიგნით იმყოფება საჯარო, სადაც ხევისბერების მეტი ვე-
რაფიან შევა. საჯარო ყორისაა და ზედ სიბი ქვები ახურია; საჯაროს
სამხრეთით აშენებულია ყორისავე საზარე, რომელსაც თავზედ კაცის
სიმაღლედ მოკალწული სპილენძის გუმბათი ადგას. ამ გუმბათზე ჰკი-
დია ზარი, თავზედ ჯვარი ადგია. ჯვარს ტოტებზე პატარ-პატარა
ზარები ჰკიდია. ეს პატარა ზარები ვადაბმული არის ჯაქვისფრად
ერთმანეთზე და იმითია შემოსარტყლული საზარე. საზარეზე არის
მაყუდებული ლაშარის ჯვრის დროშა. ამ ადგილს წინაღ ყოფილა
აშენებული ლაშა გიორგისაგან ეკლესია წმინდის გიორგისა სახელ-

ზედ, რომლისთვისაც მშვენიერი ხატი წმინდის გიორგის შეუწირავს. ეს გარემოება ხალხს დაეწევიდა, შემწირული და შემწირველი გუ-
ფრთხი და კიდევ გაუღმრთებია. მეორე გორაზე არის აშენებული
თამარ დედოფლის სალოცავი მშვენიერს ადგილზე; ამ დღეობას
კოდევ „ღელღობა“ ჰქვია. ორივე სალოცავს ერთად „მოდ-მოდ-
მე“-თ (ღამიანი) ეძახიან. ღამა გიორგი თამარის ძმა ჰყონია ხალხ-
სა.

წინახდელმა ფშველმა კარგად იცოდა გარემოება ამ საქმისა.
მაგრამ დღევანდელს ვერ გაუგია კარგად. გამრუდება სიმაღლის
გავლილის ხნის ბრალია და იმ ზეპირადმოცემისა, ხევისბერების
პირით რომელიც მოგვითხრობს, რომ თამარს ქმარი არა ჰყოლია,
წმინდა ქალწული უოფილაო. ეს სიტყვე თამარის სახელის განსა-
დიდებლადაა ნაშარბი, თათქოს ქმრანობა ეს უშლიდეს სიწმინ-
დეს და ამცირებდეს თამარის სახელსა და დიდებას. როგორც და-
შარს, აგრეთვე თამარ დედოფლის სალოცავში იველის სამაღალი სა-
ცავი და მხოლოდ ის გარჩევა, რომ პირველს არ უტყუენ ციყნებს
და მეორეს — კი; თამარს მწევრებისათვის მოუწოდებო, სეფსებ-
რებს აგრეთვე ჩვეულებად აქვსო ქერის მოხევე ღამარის მიდამო-
ზე, ღამარის ჯვარის ცხენს მოუწოდებო; ჰყრდენ კომლზე სამ-სამს
აბაზს ამავე საფინათვის.

ზემოდათქვამიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ხარჯად სდებია
ხალხს ცხვარი მამრობითის სქესისა, ციყანი და ფულადაც უოფილა-
გარდასახადი. გარდაცვალებულს, თავის დიდებულს მიდეს, იმე-
ორებს. რა ამ ჩვეულებას, ხალხი ბატონა სცემს და ამის სულს
შეწყალუბასა და შემწობას მოეღოს. ხევისბერებმა, სოფ. ხახმატში,
სადაც არის სალოცავი წმინდის გიორგისა და ხახმატობა ანუ „ათუ-
გენობა“ ჰქვია, არის „მწევრის საფლავი“, რომელსაც განსაკუთ-
რებით ციყნებსა სწირავენ დაჰყლავს შემწირველი ციყანს და ჯა-
ტყავებლად დასტოვებს. ამასთან ისიც კი უნდა შევნიშნათ, რომ
ხალხი თხას „ფშავის ვარნილს“ ეძახის, უწმინდურ ცხოველად
მიიჩნია. ხალხი მეფეარს მეტის ღირსად არა ჰხდის. სწორედ ამ
ჩვეულებასზედ იოქმის ქართული ანდაზა: — „საფერი საფერს შე-
მოჰყვდა, თათარი უროსაო“.

გალავანში ხევისბერები უჩვენებენ ადგილს, სადაც „ბერამუხა“
მდგარა, შერეობული ცასთან თქრის შიბით; ეს მუხა მოუტრევიან-
ბია ზურამ ერისთავს, რომელსაც ხალხი სულადლობით იხსენიებს
დღესაც — დიდი ტანჯვა-წვალები უნახავს იმისგან მთის ხალხს და გან-
საკუთრებით ფშველებს. ჯერ თავის ყმებისათვის უბრძანებია უა-
თოვე მოქრა ამ მუხისა, მაგრამ ცელი არ მიჰყარებია, ვერ მოუტრიათ.

ხალხს დაუბარებია ყველა თემის ფშველი და თვითთველისათვის
მოუთხოვია ესწავლებინა ხერხი, საშუალება, რითაც კი შეიძლება
და მუხის მოქრა. არავის არ უსწავლებია ზურამისთვის წამალი,
რისთვისაც ყველასთვის სხვადასხვა უწმინდური ცხოველი უჭმევია.
ხალხს ერთს უკანა-ფშველს¹ გაუყვლია თავისი სალოცავი; კატის
სასხლით მოუსვრია მუხა, ინგელით მოჰმორებია ზატა, სწვენია,
არ ეგონა, თუ ფშველი მოლიატე აღმოჩნდებოდა, ხე ვიღებია
ცელსა, მუხა წაქცეულა და ჯაჭვი — შიბი თქრისი ცაში ავეცილა.
იმ მოლაღის ვგარი აღარ არსებობს. მას შემდეგ გასტეხია საქარ-
თველოს ილბალი და ფშავის ბედიც უკან და უკან წასულა. ამ ხალ-
ხური ლექსიც ამ ამბავზედ:

ბიჭო ღამარის ჯვარსა
ღვთის კარზე თავის პარათსა
„ხალხს გარდაც შედეგ პერმესა,
მოხალღო იჭრის შიბითა,
სულალმა ვრისავესწავლა
ვადმანბრესა ძიხითა“
სამაღლე იმას მე არი,
ის ამაღებს ვარითა.

მუდამ წელს ბარელების მოსვლი სალოცავად ღამარის ჯვრისა
უმიზეზო არ არის. აშკარაა, რომ ისინი ვადასაღებულნი არიან
ფშავიდან და არ იციან თავისი მამაპაპის ძეგლს სალოცავს. ეს
დასაჯერებელია მით უმეტეს, რომ ფშავში არის სოფ. ყვარა, ვა-
დასაღებულთ თავისი სოფლის საბელი თან წაუღიათ. ხალხიც
ამტყუებენ ამ ვადასაღებებსა და მიზეზად ზურამს ასახელებს, რომ
შელსაც დაუწოცებია ხალხი და გაუბნევია, დაუქსაქსია. მხოლოდ
თუმცის ღამარში სალოცავად სიარულის მიზეზი სხვაა.

როგორც ზეპირადმოცემა და ხალხური ლექსები მოგვითხრობს,
ფშველებსა და თუმცებს ერთ დროს ჰქონათ ერთმანეთში მტრობა.
ერთს მათგანს, სახელდობრ თილისძეს, შეუვროცებია ჯარი და
გამოლაშქრებული ფშავის დასარბევად. თუმცებს ეს გამოლაშქრება
ძლიერ ძვირად დაჰჯდომიათ და მატრო იმათი სარდალი თილისძე
გადაარჩენილი ცოცხალი და ამბავი „თუმცების დაღუევისა“ იმას წაუ-
ღია, ხალხური ლექსი ნათლად მხატავს ამ შემთხვევას:

თუმთა ქნეს სამლით წყათაჲ,
საღმრთოდ დაჰდეს ცხარიო;

¹ უკანა-ფშავი კეთხა ფშავისა და იმის მებრებნი ცილყ თემაც შე-
დგენენ.

² ეს ლექსი ღ. ხიზანაშვილის მიერ შეტყუბულს ლექსებად არის, მაგრამ
ამაზედ სხვა ლექსი კიდევ მიუყრებელი.

ღმერთო, შენ ჩაგმანჯღერდი
 ზომარისი გზაზე,
 ციხეა ზომარის ჩასვლად,
 არცეც დაღეს წაბლით და სხვ.

თიღისძე შინ მოდის, დღეა მოვეგებება წინა და კეთილეს:

— მოხვედა, თიღის თბილი,
 რა იმავე მაიგანო?
 — ერთ მე მოვეყვებ, დღეა
 სხვი ბევრი ვერ მოვიღებ,
 წყურვილის წაწვერებულ
 მხედარი ჩამოდიოდა
 დავდიოდა ზომარის გორბა,
 იქ წყლის არ გამოდინა,
 ვიწრო-ვიწრომა ხედივს,
 მოყვებ ფშავლებს დენაში,
 წოწურბაღის ასარმა
 უწყალოდ გადმოვინარმა,
 ნაკვეთის დრანულმა,
 სანათურის ! ენაში,
 მათერელთ ვაფებისა
 გორისპირთ ჩამოდივსა და სხვ.

იღვილი, სადაც თუშებსა და ფშავლებს ბრძოლა ჰქონიათ,
 წყლიანია, მაგრამ თიღისძე მაინც თავსა მართლულობს იმითი, რომ
 წყურვილმა შეგვაწუხა თუშები და ფშავლებმა იმიტომ გვძლესა.
 ამ შეტლზედ კიდევ სხვა ლექსია ხალხური:

თუშნო, ზომარას, ნუ ჩაბვლი,
 ზომარა ელიანია,
 შავ სამწი მუელნი ბედობენ,
 სამწივე ლეკვიანია,
 თუ ჩაბვლი, ედარ ამოვალთ,
 გორბეი ეტლიანია (წმინდა გიორგი).

ჩვენ ამ უკანასკნელს სტროქონზე უნდა შევსწავლოდეთ, რადგან ამ
 სტროქონშია დადარული მიზეზი, რომლის გამოც თუშებსა სალო-
 ცკად ლაშარის ჯვარს მოდიან. თუშებს თავისი დამარცხება, რო-
 ვორც ფშავლებს გამარჯვება, — მიუწერიათ ლაშარის ჯვრისათვის
 (ვიტორი ეტლიანი). თუშებმა ლაშარის ჯვრის ძალა მხოლოდ ესა-

დ, ზომარაშვილს მისგან შეკრბილს „ფშავს ლექსში“ აქვს მოხსენებული
 რომ სანათური ყოფილა წიგნ-თქმის ტილო, ნივრამ ეს შეცდომა. სოფ. ზო-
 მარაში უკეთებენ იმბრე, რადგან, იმა იქ მოხდა და მოხერხეს, რომ სანათი ფშა-
 ველი ტილო იყოფო იმის ამ ომში შეიღო გვსა და პერვე შარა მოუკლეს, მაგრამ
 მაინც მოსაძიოდი ფშავლებს „გასწავლით“.

შეიგნეს. პირველად თუშების სარდალი, თიღისძე, მოდის ფშავლებ-
 თან შესარიგებლად და ლაშარის ჯვრის წინ თავის მოსადრეკად,
 თან მოჰყავს „სამხვეწროდ“ „თეთრი ქორა ხარი“ (რქათმთი ხა-
 რი). მთის ხალხს ჩვეულებად აქვს, რომ როდესაც ერთს მეორესთან
 მძიმე დანაშაული მიუძღვის და დამნაშავე „სახვეწრით“ — საკლ-
 ვით, სასმელით მიდის და შეურაცხყოფილს სთხოვს შეწყნარებას.
 პატივებს, უეჭველად მიიღებს. ეს ჩვეულება დღესაც მოქმედობს
 მთის ხალხში. ხასიათი, შინაარსი ამ ჩვეულებისა ისაა, რომ დამნა-
 შავე შეურაცხყოფილს საკლავს რომ უკლავს, პატარა ხატალ ჰხადს.
 საკლავის შეწირვა ხომ ღვთისა და ღვთისშვილების (ხატები) მოსა-
 მადლორებელი საშუალებაა. საკლავით შეხვეწნა დიდი ხვეწნაა,
 რომლითაც სისხლიც კი დაიფრებინა. თიღისძეს არამც თუ ცხვარი,
 ზარი მოჰყავს „სამხვეწროდ“ ხატთან და თემთან შესარიგებლად,
 ალბათ იმიტომ, რომ დიდ დამნაშავედ ჰგონობს თავის თავს.

ლაშარს მოვიდა თიღისძე,
 ვეღობდა დავდა ზაბო;
 შამოკვიტენ ფშაველნი,
 როგორც ბატონსა უმანთი:
 — შენ აქ არ მოვევალეთ,
 დიდი ჰქონ ცოდვა-ბრალით
 დისწე, დისწე ზომარა,
 ცაბონ აფშვი ილიო
 ცრემლად ატირე ქალ-რისა
 კოლოდ გაშლენ შვედართი
 ნაკეთურის კერბისა
 შენ შახსენ რკინის კარით,
 — მაკალეთ, ლენო ფშაველნი,
 მალოცეთ თქვენი ჯუბროთ.
 „სამხვეწროდ“ მოიყვანეთ
 თუშთი ქორთი ხართ, და სხვ.

ეს დღეა პირველი დღე თუშების ლაშარს სალოცავად მოსვლი-
 სა. შემდეგ და შემდეგ თუშებში ლაშარში სალოცავად სიარული
 ჩვეულებად დადებულია. ლაშარის ჯვარი გათქმულია სიმდიდრით —
 „ზინათით“, განძეულობით. ვერცხლეულს, თასებს, ვერცხლის სინ-
 ებს სწირავენ მლოცავნი. ქართველთა მეტეებისაგანაც ბევრია,
 თურმე, შემოწირული თასები, რომელთა შორის აქებენ თამარ დე-
 დოფლისაგან შემოწირულს, იმისისავე სახელისა და ღირსების ზედ
 წარწერით, მაგრამ საუბედუროდ ბევრსაგან არაყის ორ ანგვე-
 ბენ და არც ასწავლიან ილაკს, სადაც ეს თასები ინახება. არც კი
 ვინამცყნაჩნი არიან ამ შემთხვევაში. რადგან ბევრმა სხვადასხვა

ხელმა ბევრი ვერცხლეული გააღია ლაშარის ჯვრისა. ვახუშტი (იხ. გეოგრაფიული აღწერა საქართველოსი, გვ. 296—298) მოგვითხრობს: „ხოლო ხევსურეთის ამოსავლის მთას იქით არს ფშავე-რომელსა შუაში უდის თეთრი არაგვი (დღეს ფშავეის არაგვი ჰქვიან) და მოირთვიან ხევი აღმოსავლით დასავლეთითამ. აქა ფშავეს შინა არს ეკლესია ლაშასაგან აღშენებული, რომელსა შინა არიან მრავალი ხატნი და ჯვარნი, ოქრო-ვერცხლისანი, ჭურჭელნი და წიგნნი, და უწოდებენ ლაშას ჯვარს. აქვსთ სასოება მასზედა ფრიად-რამეთუ ვერც ფშავე, ვერც ხევსური. უკეთუ იშოვნოს ოქრო, ანუ ვერცხლი, ვერაირად იზარებენ თავისად, არამედ მიუძღვნის ლაშას ჯვარს“. ეს ცოტა გადაჭარბებით აქვს ვახუშტს ნათქვამი: ჯერაც აქვსთ ფშაველებს ზოგს ძველი კაცური სამკაული „აშურამე-ბი“¹. მართალია, ბევრს სწირაუდნენ ხატსა, მაგრამ არც თვითონ იკლუდნენ მამაკაცი და დედაკაცი ვერცხლს სამკაულად. ლაშარის ჯვარს აქვს თავისთვის მამულები, ზერები კახეთში, სოფლებს ახმეტასა და მატანში. ამ ზერების საკეთებლად ფული ზალხიდან კომ-ლეურად იკრიბება. ღვინო ამ ზერებისა — „კულუხი“² დღემოდისათვის მიჰქვთ და სახალხოდ ისმევს. კულუხი წინათ ვერცხლის თასე-ბით ისმეოდა, მაგრამ დღეს ხევისბერები აღარ ახევენ ამ თასებს, რადგან მოპარვისა ეშინიანთ.

ფშაველი ისე არც ვართს დღეობაში, ხატობაში არ არის განგებ-რებული, როგორც ლაშარის დღეობაში. ყველაფერი ხელს უწყობს ამ სინებერეს. ლოთობს ფშაველი, მაგრამ იშვიათად „ფოთობს“, თუმცა კი ყაყანი ყაყანებს; ყველანი დიდნი და პატარანი პაპი-რობს შეეჭევიან. პაპირობთან ერთად ისყიდება ჩაი, მაგრამ ეს შეცდომაა, უფრო მართალი იქნება ვსთქვა, ციკორი. მუშტარი მა-ინც არა სწუნობს ამ გაწაიებულს ციკორს და, როგორც ფუტკარი-თაფლს, ისე ეღებ. სასმლისაგან გაქონთული ფშაველი, რომელსაც დღემომიწახედ აღარ უდგა ფეხები, ხანდახან თავის „დიდს ბატონ-საც“ გაუხუმრება ხოლმე. კახური ჭაჭანაური სარწმუნოებისაგან აშენებულს ციხეში დაპატიმრებულს გონებას დაიხსნის ხოლმე. მა-შინ ფშაველი იმღერის:

ფშაველია ლაშარის ჯვარი
ნეტარ არ დაუბერდა?
ამბობენ დაბერებასა,
ნეტარ არ მუყველებია?

¹ ერთმანეთზე ასხელი ვერცხლის ზაღოები და გულზედ ასასხელი ძეწ-კვები.

ხალხურს მოშიარეს ლაშაზადა აქვს დიხატული სურათი ლაშა-რობისა: იგი დასცინის კიდეც იმათ, ვინც მგეტისმეტად ვართულან ამ დღეობახატობებით და თავის სახლსა და საქმეს კი აკლდებია:

ამ ზადხელს ლაშარს ვიყოლი,
ბრძოლა უსომღო, ებრძობდი,
პირში პაპირობ მუჭირის,
ჩატიშვილზედა უსლილობი.
სადა ბუზიანტ აჩქამდის,
წინაწინ მე ვაღაფფრინდოდი;
ვაფოქროდი ღოიჩვი,
წელშია გავიდრიცოდი;
შამაქის გულის წაწაღმა,
მხრებშიც შავიჩოკოდი;
ეს აღარ მაგონდებოდი,
ზამთარა მაძიხვიდოდი;
აქიდეს ნეტარს კონაი,
ღამუკმის, დავიშობოდი,
ჩემი კვირისა ყვირთდის,
მე რო საბჭელსა ეხდიდოდი;
რა ჰქენ, ამ თავ მოსაყვდემა,
რად არ ლაშობს ვიბადოდი!

[1888 წ.]

² ზღაპრითაა აღწერილი ზღაპრის ეფერისად ზღაპრით.

მაცირა შენიშვნა

(პასუხად ბ. ნ. შირიანის შენიშვნას)

„ივერიის“ № 166 (1898 წ.)-ის დამატებაში წერია: „სათუმარის“ „საერთო ენა და სათუმარო კილო“. ამ წერილის გამო ზოგიერთი საფუძვლიანი შენიშვნა იყო გამოთქმული ამავე გაზეთში, მაგრამ, ჩვენის აზრით, საჭიროა მცირე რამეც შევნიშნათ კიდევ. ავტორი ისე თამაშად სჯის ნაშანში ამოღებულს საგანზე, თითქმის საფუძვლიანად, შეცნობრულად ჰქონდეს შესწავლილი ქართული „საერთო ენა და სათუმარო კილო“. ბ. ნ. შირიანის წიგნის ეპიტეტი „საერთო ენა და სათუმარო კილო“ ბ. ნ. შირიანის წიგნის ეპიტეტი — „გაბორკილიანების“ გამო, რომ თვითონ მკოდნე იყოს ენისა და იმ დიდილოვ-ლანგვისტა დასს არ ეცუთენოდეს, რომელნიც რამდენიმე სიტყვის მსგავსებაზე აფუძნებდნენ სხვადასხვა ერის ერთს ტომობასა და ერთს გვარობას. ნაყლულეგანებაზედ მითითება ხომ საჭიროა და საჭირო, მაგრამ ნაყლულეგანებაზედ იმისი მონიშვნა, რაც გამოსადეგია, ცოცხა უნდა იყოს. ვინ არის ისეთი გაუგებარი, რომ საერთო ლიტერატურულს ენის საჭიროება არ ესმოდეს, მწერლობდეს კი და ენის გაუგებრობასა და „გაწმენდაზედ“ არა ქდუჭობდეს? აღსანიშნავი ლიტერატურული ენა ახალი და საბაღის გამო ზეგანს დორბებს, ზეგანს სიტყვებს მოკლებული არის. ყველა ეს ფორმები და სიტყვები ხალხში დამარხულა ჩაიბო, ერი დედა ენისა. იგი მბადებს და მზრდის ენას, როგორც დედა შვილს უფველი ეთნოგრაფი და საერთო მწერალი მოვალეა ყველა საყურადღებო ხალხური სიტყვა, ან დორბა გაყრის ლიტერატურულს ენას. თუ იგი სიტყვა და დორბა შეეფერება ენის ბასიანს, იმის ბუნებას, თუ ენა იწვილებს იმ ფორმას, იმ სიტყვას, ხომ კარგი, თუ არა და, არც არაფერი ამითი წახდება. „ცაცხლო ესთქვი და პირი არ დამწეო“, ტყუილად არ ამბობს ქართული ანდაზი. ფშველებს ამ შემთხვევაში საბატო აღვიდა ესთქვით. საყურადღებოა იმათი საუბრის კილო და ფორმები, სხვათა შორის იმითი, რომ იმათ უფრო მეტი საშუალება ჰქონათ ქართულ ენა დაეცვა წმინდად, შეუბღალავად: ფშველებზე (ფხოველებზე) და

საყლულად ჰქონდათ ზედმოქმედება ოსმალთა, სპარსთა, არაბთა და სხვ. მიტომ იმათი სათუმარო კილო (თუკი შეიძლება სათუმარო კილო დაეარქვათ იმათი სასუბრო ენას) და გრამატიკული ფორმები ზეგანსა აღიღებია, ღირსსაცოდნელი. ფშვერას საუბრის კილო და გრამატიკული ფორმები, როგორც ნამდვილი ძველი ქართული, სრულად ჰგვანან ძველის მწერლების ნაწერებისას, რის გამო იმათ „უკან ჩამორჩენა“ არ ეცუთენებათ. ბ. ნ. შირიანის წიგნში უნდა იცოდეს, ვგონებ, რომ ზნას ფესვები წარსულს დროში აქვს გადმოსული — რაც ბასიანი და ზუნება ისტორიულად მიანიჭებია ენას, ზგი უნდა შერჩეს სიყვდილაძე. მართალია, ენა თანდათან წარმატებაში შედის, წინ მადის, მაგრამ ისე კი არა, რომ ზუნებასა და ხასიანს იცვლიდეს, თუ ეს მოხდა, მაშინ ენაც კვდება წინ წახელა ენისა და წარმატება მხოლოდ იმის მომსწავებელია, რომ ენა მდიდრდება ახლის სიტყვებით. რომელიც საჭიროა ახალი ცნებათა გამოსახატავად. როგორც ბაღი, რამდენიც იზრდება და მეტს სიტყვებს, ცნებებს, სწავლობს. უადვილდება ფრაზის შედგენა, აზრის გადაცემა-გადმოცემა, აგრეთვე ენაც, რამდენიც უფრო წინ წასულია და წარმატებულია. იმდენად უფრო მომზადებულია ყველა ცნების გამოსახატავად. მაშინ ენას ყველა ცნების გამოსახატავად საკუთარი სიტყვა მოეპოვება. ყოველს აქვს, რაც უნდა მძინე და ვაყვანებელი იყოს, ადვილად გამოსთქვამდეს.

ღიაღ, მართლად მიეცინება ბ. ნ. შირიანის წიგნი „უკან ჩამორჩენა“ „გრამატიკების“ ფორმებისა და „მეტაფორის“ სიტყვების სპარებას. მართალია, ეს ფორმები უკან ჩამორჩენილებია, არა სიტყვით, მხოლოდ იმიტომ კი არა, რომ იმათ ცნებები არ უცვარდესთ დაჯგულებებზე ისტინა, მიზეზი სხვაა: მანება ეს არის, რომ მოედანი და ბურთი არსდა სჩინდა იმათთვის, მაინც კარგი იქნებოდა ბ. ნ. შირიანისა და სხვებისა „ის უკან ჩამორჩენილი გრამატიკები“ ფორმები და მეტაფორი სიტყვები“. სპარება იმეგვრის სიტყვებისა, რომელნიც არ იზრდება ბარად, ან ლიტერატურაში, და ესთქვით, მოიპოვება ფშვეში, ნუთუ „გაბორკილიანება“ იქნება ენისა? „ივერიისა“, მაგალითად, ერთელ შეეცხვი რესილს სიტყვას, ქართულად ხმარებულს, ქართულის კარგად მცოდნესაგან. ეს სიტყვა გაბლესთ „სპარადინა“, რომელსაც ფშველები „მოცხარს“ ან „ხუწს“ ვახანა. ქართველმა ეს სიტყვა იზარა რუსულად იმიტომ, რომ ბარად, თვით საგანი არ არსებობს და შეიძლება იმისი სახელიც არ არსებობდეს. რამდენი სხვა სიტყვა მოიპოვება ქართული ფშვეში, რომ ბარდმა ქართველმა არ იცის. ავიღოთ მაგალითად ქალის

იარაღი: გარა¹, ცხემლა², საყვანელა³, ანუ კაჟანუნა, სხეხავი⁴ და სხვა.

შერეალს არ შეუძლიან სავალდებულოდ გახადონ რომელიმე სიტყვა ან ფორმა, მხოლოდ იმ ნებას კი ვერავენ წართმევს, რომ შერეალობას მიიღონ არ გააცნოს, როგორც სპეცნიერო, საერთოგრი-ფო საგანდ სუფიქსები ბარელ ქართულს არ უყვარს, ფშვში კი იხმარება, როგორც მაგალითად „იქ“, „ელ“, ბატარა-აჯა, კარგ-უნ-ელა და სხვ. ეს სუფიქსები გამოხატავენ ალერსს. იხმარება ისეთი ფორმებიც, რომელიც განსაკუთრებულს ითვისებას აძლევს ქარ-თულს ენას. სახელობითი ბრუნვა მრავლობითის რიცხვისა: მთანი იხმარება შემოკლებულად „მთანი“, ქალნი „ქალნი“ და სხვ. ბ-ნი მი-რიანაშვილს, არ ვიცო, სად შეხვდა ჩემს ნაშრომში წოდებითი ბრუნვა: ქალაუ; ამ ფორმას ხმარობენ მთხევნი და არა ფშველნი. ფშველი ფორმა იქნება: ქალაო, როცა აღერათ იხსენიებს. და ქა-ლო, ან ქალაე; რაც უნდა იყოს, ეს ფორმები ხალხურია და სახალხო მშვერალს, როცა ხალხს აღაპარაკებს, ეხატება ამ ფორმების ხმარე-ბა, მხოლოდ ბ-ნი მირიანაშვილს კი არ ეხატება საკუთარს ფორმე-ბის თხზვა-მოთხენება... ნეტო ეს მოვლენა ამას არ მოასწავებს, რომ ბ-ნი მირიანაშვილს მართლაც თავისი თავი ჰგონია უცოდველო მოცუველი ენის წარმატებისა და განკარგებისათვის. სიტყვა „ძუნ-წის“ მაგიერად ბ-ნი მირიანაშვილმა დაგვიფილა „პურაშვი“-ს ხმა-რება. ცოდეა აქნება, რომ ამ სიტყვას შიგნით ფშველი: „ძვირი“ „ხარბი“, „გაუქმერული“? ჩვენი აზრით, თავმოსაწონივ არის, რომ ერთი ცნების გამოხატელობა სხვა და ოთხი სიტყვა მოგვე-ყოლება და ამ შემთხვევაში არა ვგვიართ ზინელებს, რომელთაც ზევრი ისეთი სიტყვები აქვთ, რომ თვითთველს, ერთს მაგიერ, ათი და თორმეტი მნიშვნელობა აქვს იმისდა მიხედვით, თუ რომელი ადგილი უჭირავს წინადადებაში...

[1668 წ.]

¹ რკელი ზე, საკრძო აღწასკვანი, რომელზედაც ქოფის დროს წართმევენ ერთ გაბა მოძრავი, ზოგჯერ უმწავი.

² სპის თითის სიბრტვე ფიჭვის, ადრის ტოლი, თავსა და ბოლოს ამოკე-ლილი, რომელზედაც წართმევენ დახვედრი, ცხელთი წართმევენ ვარდ-ვარდო გა-ბაჟს ასტრის და შეშლით ახვევენ.

³ ზატაჟი კეი, რომლისც გარს ასწავლავს.

⁴ მასკა-ადგილი ღიჯისა, რომლითც ნეტარ და ბუნება ხელში ზღვს.

ფსაგლების ამაოდ-მოჩვენებობა

ლმერთი და ეშმაკი, ფშველის აზრით, წინაპარგულად დამაბნე-კოფილან. ღმერთი დას გაუჯავრებია, რისთვისაც ამას აგი დაუ-წყევლია და განუშორებია შეჩვენებულა. დი ეშმაკად გადაქცეუ-ლა, იგი „მოჭიშვი“, „მონაძლევე“ და „მოჭილიკე“ გამხდარა ღვთი-სა, ე. ი. სცდილობდა ღვთისთვის ხელი შეეშალა და კიდევ შეუ-შალა. ღმერთში გააჩნია ცა ბაღისა. ეშმაკმა, ღვთის გასაჯავრებ-ლად გააჩნია თავგები და დაჭრევიცა ეს ბაღე. ღმერთი თავგების გასაღებად აჩვენს კატას. ღმერთს გაუშენებია ვენახი. ეშმაკს არ მოეწონა ეს მაღლიანი გამოკონება ღვთისა, ამიტომ გააჩნია თხე-ბი და მიუხია ვენახს. ჯაბრს ჯაბრი მოსყვა. ღმერთმა თხების გასაღებად გააჩნია მგლები და სხვადასხვანი. ღვთაყვანიც ეშმა-კის გაჩენილია. ღვთაყვანი მცდარია, მამაკაცსაც აცდენს. ამითი ასაბუთებს ფშველი ღვთაყვანის ეშმაკისაგან გაჩენას. ამიტომ ღვთაყვანის პატვისიცემა ფშველისაგან დასაძრახისა. არიან რა ამ საზოგადოებისაგან მიღებულს რწმენის შეღმომეღებებს ქვეშ მომ-წყვედულები, ფშველს ცოლ-ქმარს ცალკ-ცალკე აქვთ ლოკინი და ქურდულად უხმარებენ ერთმანეთს ალერსს.

ხატე ღვთის გაჩენილია, „ღვთის შვილი“. ხატს ფშველი ში-წერს ისეთსავე ნიშნებს, როგორც ქვეყნიურს ბატონს. მისი ვინა-ობა ითხოვს სამსახურს, ძლევს. ხატსა აქვს ღვთისაგან ნაბოტები „საამო“, მოსამსახურედ, მლოცავედ. ხატები პარეულად კაცები იყვნენ, მაღლიანნი, უცოდველნი; დიხოცნენ და ამიტომ ღმერთმა ისინი ანგელოზებად, ხატებად გარდაქმნა. ხატსა ჰყავს მოსამსა-ხურენი ჩადრებივით, რომელსაც ხატის დობალები ანუ შხავანნი ჰქვიათ. ხატს ვისიც ჯადრის ამოყრა უნდა, ამ „შხავანთ“ მიუსევს. ხატის დობილების მოსამაღლიერებლად ფშველი ღვთაყვანი აც-ხობს „ხაღობილოებს“, ხშიადებს. ფშველი უფრო პატვის სცემს ხევსურების სალოცავს, ხაზმატის ჯვრის (წმინდა გიორგის) დებს, დობილებს. ეს დები ხაზმატის ჯვრისა უნდა იყვნენ მილოზნები. მათი სახელებია: სამხიმარი, თამარქალი, ხოშაქა, მუქელი და აშე-

ქა. თითონ სახეწრად თითო ხმალი „სადობლო“ უნდა გამოუცხოვროს დედაყვამ.

ხატონა აქვს მტკიცე კავშირი მკობანეს. ზეცისპირი შეიძლება ზრახსა და იმავე დროს ზეცისპირი ზოგა და მკობანეც. მკობანე ხატის ტუსაღადა ჰყავს დაჭერილი. ხატმა, ვისგანაც სამსახური მოეღოს, თემა იქნება თუ კერძო კაცი, მკობანის პირით უნდა გამოუცხოვროს ყველას თავისი სურვილი. სულის მკობანე კი მკობანის სულებსა ჰყავს ტუსაღად დაჭერილი. ამან უნდა გამოიყენოს სულების სურვილი ანუ „პირის ქარი“. ხატის მკობანის შუამავლობით თემა დეკორირებული ხატს გალაშქრების წინა დღე „ხატს გაიყვანა“. უმისოდ თემა ეკობანება ხატს მხოლოდ იმაზე, რომ თემა ხომ არაფერი აწყენინა ხატსა. პასუხის, „პირის ქარის“ გამოსატანად მკობანე დაინშნული. ხალხი შეგვეყვება ხატს, თუ რამე სამსახური დაეცოდა თემა, მკობანეს პირით გამოუცხოვროს მკობანე ან დროს ქადაგად დაეცემა. ევლანი ქედს მოიხილავს და ევლანობს: „დიდი ხელმწიფე, ლაშქარს ჯვარო, საჭარველოს დამრეგებლო შენა სდგესარ ღვთას კარზედ, სატყვა ვაგიდის, ჩვენ ხორციელთა, ჩვენის უტობითა, ჩვენის უმეტრებითა, თუ ან რამ ღმერთს შეგაწყინეთ, ან კვარეს შეგაწყინეთ, ვაჟმე, ვეომსახურენ ჩვენის ალაღის თფლითა, ნუ შეგვისაწყინდები, ნუ გვიჩამ ჩვენის უტობისა, უმეტრებისა, ღმერთი შენს მშალსა და ბატონობას გაუმარჯვენს“. მკობანე, მანამ ხალხი ამ ლოცვას გააფრებს, მხის თავისთვის და პუტებუტებს: „თუ ღირს-ვართ“ (ხატთან გამოლაშქრებისა). როდესაც ხალხი გაათავებს ლოცვას, მკობანე ცოტახანს კიდევ მოითმენს, შემდეგ დაიწყებს სულების ფშვინებას, მხოლოდ, ვალდებულებას თვალს, ავანცოდება მოელი ტანით, თითქოს მართლა ხატი მოველინათ, მშალსა და დაიწყებს ყვარებას „ჰააააო, ჰააააო, ხორციელნო, მკობანე მკობანე გამოიყვანეთ, კისერი კისერსაო, მოუღვივოთ ქოთარ ბევრთა, ფერცნებულთაო, აღარ უკდებო ყურსა ჩემს ბუციერთა (ცხვიართა), დეპურცელთა (ჯოგი ცხენისა), ბუღაერთა (ნახარი კერატებისა), ჩემს ხოდაბუტურთა (ხატის მამულები), არ გამოიღვივებო ხარმანეთა ჩემს ბოდაბუტურთა, არ შეიღვივო ჩემი ღოღბერნი (საღუღე ქაბები), — ღუღი არ მიღუღეთო, აღარას ყურს მოვღებო, დიკადეთო, დიკადეთო, შეგანანებოთ აქვენს უტობა-უმეტრებისაო“ და სხვ. ხალხი ზარდაცემული მოწიწებით უსმენს ქადაგს „შეშთავონებულს“ და იწერს პარჯვარს.

საუქმოდ საიარული უქმე დღის შენახვა ფშვინის ღვთის ვალის გადსხად მიაჩნია. იგი კვარ-უქმეს მტკიცედ ანა-

სავსე მგერამ მაგარი ეს არის, რომ ფშვინი ზოგ-ზოგს უქმეს ცოცხლად ეპყრობა და თითონაც ვერ ამჩნევს ამას, ამ შესაბამის ღმერთს, სისცილოდ იკდებულს უქმეს „ნავეთი“ აქვან, ნაკეთი ღვთისთვის შეწირული დღეა მოსავლისთვის. სხვადასხვა ღმერთს სხვადასხვა დღე აქვს შეწირული ღვთისთვის, სხვადასხვა საკეთი, რომ იმ დღეს იმ სოფელში ან თემში სოფლის მიჯნებს წყნად არ უნდა იმუშაოს, ხოლო მიჯნას გარედ ყველას წემა აქვს შეშობისა, ამ ჩვეულებას „საუქმოდ საიარული“ აქვან, ნაკეთი კიწრო, ადგილობრივი მნიშვნელობა აქვს და „ადგილის დეკორირება“ მტკიცე კავშირი. საუქმო უქმე „საუქმოდ საიარული“ არ შეიძლება, საუქმო დღეს ყველგან უქმეა, სადაც უნდა იყოს კაცი. საუქმო უქმეს კაცი ვერად დამოუღებია.

წერა-მწერალი. დაბადებიდანვე ღმერთი კაცს ბედს, ამ რეგულაციას დაუწერს. „უწერლოდ კაცი არ მოკვდებაო“, ამის ფშვინი დაბადების დღესვე დაუწერს ღმერთი, თუ კაცი იგი, ან როგორ უნდა მოკვდეს, როგორ უნდა ატაროს ცხოვრება. აქედან და უბედობა კაცისა „საბუღა“ დამოკიდებული კარგ საათზე დაბადება კაცი, კარგად წეა იმისა საქმე, ილღიანი იქნება, აქვე დაიბადება — აქედან რა არის კარგი საათი? კაც საათის ძა, რომ როდესაც ღმერთი და ანგელოზები კარგ გუნებაზე არიან, მაშინ ცუდად არ დასწერენ კაცის ბოლოსა. ღმერთი საათის ძა, რომ როდესაც ღმერთი და ანგელოზები გაჯგავებული არიან, მაშინ დაბადებულის სახელსა და „ბედობას“ კაცის სახელების წიგნში აქვს ჩასწერენ: კაც რო დაიბადება, ღმერთი მაშინვე დაუწერს თავის თავდადისადაც, კაცის ბედზე დედ-მამის ვინაობასაც ძალა აქვს.

მადლიანს, დოვლათიანს კაცს ავი სული, ვშმაკი ემტერება. სცდილობს შეიკდინოს, ღმერთს გადუღუნოს. ბევრი ცოფიანი კაცი სააქოს ბედნიერად სცხოვრობს, არაშა სუამს, ვშმაკი ხელს უმართავს, ალაღებს, აქეზებს, მაგრამ საიჭიოს ღმერთი ამოაშა-მებს. ბევრი მადლიანი კაცი სააქოსაც იღუპება, უფლმართად მადის იმისა საქმე, ეს მოხდება იმისგან, რომ ცოტადაც არის წასცდება რაშიმე და ღმერთი ამ ცოტას ცოდვას, მადლიანს კაცსაგან ღიღად იწყენს. მაგრამ სააქოს კაცის მადლი არ იკარგება, იქ ყველაფერი ზომითა და წონით არის. მადლს ცოდვა აუწონება და ამ თრში რომელიც დასძლევს, კაცსაც ისე მიეცემა ადგილი.

საშა, ენაუ ღაღღი,
წავი გამოვს ჩვენი.

შვეიცრიაში საღამო ჩაგვარდა
ჩემს მამას ცხენით
აღმწეველად უბრუნდა,
გაცხელებული ქართლი
შემამევენ წიქრებდა
მოღალატური ენითა
სასწაურზე შვეიცარიის
მე მართალ მოვალ ბევრითა.

მოსახელე. გარდაცვალებულის ენითა გვაროვნების წრე-
ში არ იყარვება: იმის სახელს აბლად დაბადებულს ბაღის არქმე-
ვენ. სახელის ღარქმევით თითქმის ბავშვზე ვადადის თვისებანი
მიცვალებულისა და მიცვალებულიც ცოცხლდება. მიცვალებული,
ესთქვათ, ვამბარდი, თავის „მოსახელეს“ — ვამბარდის სწყალობს
საქიოდამ, პატრონობს მისა სული ეხმარება „მოსახელეს“. მო-
სახელე იმას, ვისაც სახელია დურქვა, ვისი ადგილიც დაიჭირა ამ
წუთისმოველში, „სახელს შანდებს“, მოისვენებს, „გამგონებს“ —
მიცვალებულისა. მიცვალებულის ადგილას ჩაყენებული, ანუ, რო-
გორც უმწველი ამბობს, „ფეხზე დაცენებული“, არის „მოსახელე“.
მე თვეუტრები არიან დედაცეცები, რომელნიც ერთ თვეს
დალოცნიდნენ. რადგანაც დაბადებულში სხედასხვა იღბისანი
არაა, ამიტომ ერთის იღბალი მეორის იღბალს მოერდება დისჩაგ-
რავს, ვაბეჩავენს, დაავადებთ. რომ ეს უსამართლობა აიცილოს
თავიდან, აბლად დაბადებულების დედები, „მეფეუტრები“ ტერფს
გამოუცვლიან ბავშვებს, „ერამბანეთს მოუწუებენ“ და ამით თით-
ქმის იღბლიაც და ფაზიუტრადაც აიანასწორებენ აბლად დაბადე-
ბულებს. როდესაც ერთერთს მშობიარეობადას დაეჩაგრება ბავშვი,
თვა მამინე მეფეუტრს დაბრალებს: „მეფეუტრმა ვამბადათ“.
შელოცვა ღვთისაგან გამოგზავნილი წამალია, ფშვტელის
ფიქრით. შელოცვის ძალა შემოღაცელის ვანობაზე არ არის და-
მოკლებული ძალა მხოლოდ შელოცვისა აქვს, სულ ერთია ვინც
უნდა წარმოიჭეს ლოცვა. შელოცვით ყველა სწეულება არ იკურ-
ნება შელოცვა ქვეყლის შემდეგს სწეულებათა: წიფელს ქარს,
შაყვით ქარს, შემინებულს, „თვალანაკრავს“ და სხვ. ზოგს კაცს,
დამაველის აზრით, ავი, მავნე თვალი აქვს, თუ იმან შეშვედა შურია-
ნის თვალით რომელსაც სივანს, თვა სივანს სიფთეს დაჰყარავს,
მოინახება, „მოიხიბლება“, თვალანელები ძროხა გარინდებული
სდგას, სპემელს ადარა სქამს და თვალნიდან ცრემლი ჩამოსდის.
თველა სწეულებას თავისა საქუთარი ლოცვა აქვს.
თვალანელები ლოცვა: „ახა სახელი ღვთისაო, მამა-
სო და ძახო! შეგილოცე თვალისა, თვალშურისა, დამნატრე-

ლისა, მამნატრელისა, კაცისა, დედაცეცისა, მამავლისა, მამავ-
ლისა, მუზობლისა, შორისგზისა, შტრის მეფეთვალისა. თვალში
საცხარა, გულში ლახვარი კრულს მეფეთვალეს; საკმისას მუხი, კა-
რისას ცეცხლი, გულში დანა აფთარი, შენ ქრისტემ დაგწეროს
ჯგარი. იჯდა დედა მარიამი კარსა სამოთხისასა, ტიროდა, ჩამაიარა
ქრისტე ღმერთმა.

— რა არი, რაღა სტირი, დედაე მარიამო.

— რასა ესტირი, შვილო, ჩამაიარა ქვეთარიშვილმა, თავ-გახე-
ხილმა, თავგაწეწილმა, დალახვროს წმინდამ გიორგიმ. კოჲ წიქ-
ცა, ვერცხლის წყალი დაიდგარა, ვარდის თმა ჩამოიღო ბროწეულ-
ტოლი, წამქცა ბოწეული.

— ნუ სტირი, დედაე მარიამო, მეშიატანე წყალი, უბანე ორ-
შაბათსა, ოთხშაბათსა და შაბათსა. ჩამოიტე მშვეტელი, ესეცე
ჩამოიტეება შენი ავის თვალით მშინჯავი (ამ დროს უმძრახავდ
ესმელს დილით მოტანილს ჯამს ჩახხმულს წყალში ნაცვერჩხლებს
ჩაყურის), შენი ავის გულით მშინჯავი, გაჭრეს ჩაღის ცეცხლი-
ვით, გადნეს თოვლის წყალავით, გაიაროს ქარივით, შენ ქრისტემ
დაგწეროს ჯგარი. იყო ქვა სიბი, იჯდა გველი ასპიტა: ცალი
თვალი წყლისა ჰქონდა, ცალი თვალი ცეცხლისა. გასქდა წყლის
თვალი, გადნესა ცეცხლმა გაჭრეს შენი ავის თვალით მშინჯავი
ჩაღის ცეცხლივით, თოვლის წყალავით, გაიაროს ქარივით, შენ
ქრისტემ დაგწეროს ჯგარი, ქრისტეს დედამა მარიამმა. შაყრას
შენი შამქრავი, გადოცინტლოს თქვენი გადამგვიტტვი, თქვენი
გადამხილავი თქვენი ღამინტტრულს, მამნატრულს ცით მუხი,
კარით ცეცხლი, თქვენი ქრისტემ დაგწეროს ჯგარი“.

ბედნიერის (საქონლის ჯგავლი) ლოცვა: „სახელი სახელ-
თა, მამთა და ძითა და სულთა წმინდთა! შენ ხარო ბედო-
ბედნიერო, ტანად ტურფაო, მშვენიერო, ქარსა ქარო, მავლო,
სიარმასგულიანო, საღ დაიბადე, საღ ღაიარსე? — თეთრის მთის
ძარსა, შავის ზღვის პირსა, გამოვეცე ქარსა მხევიანსა, მოვევე
წყალსა მხევიანსა, დაგვიძლე ცხენის ნატერფალზედა, ხარას ნაჩ-
ლქარზედა. ავდე, ავიღე თავი, დავიდგი თეთრი კარავი, დავუ-
ცურე სოფელთა, სოფელ კარნი ავოდედნ, როგორც იანი-ვარდნი.
ჩავდე, ჩავფუფრე ვეცი ცხენის ფაფარსა, მათელ მუხლი მავლო:
ვეცი ხარს კისერსა, მოვლოდე ქედი, გავუტევე ძვალი, ამოვარი-
დე ტვინი; ვეცი ვაჟკაცს ყლვამ კოყორს, ჩამოვიხიდე თმა-უღვ-
ში, მათელ მუხლი მავალი; ვეცი ქალსა, ჩამოვიხიდე თმა და დილი,
ავატირე ქრისტეს დედა მარიამი, შეუტია ქრისტემ უფალმა.

— რაღა სტირი, დედაე მარიამო.

— რაღა ესტორა, ქრისტეც უფალო, ღვთის ნათელულო, ღვთის ნაცერტო, რა იქნება სიმსიენის, სიმტკიცის წამალი?

— ავადებ ოქროს ყავარჯენს, შამოუვლი ზმელეთს, ვიკითხამ წამალსა.

შალტია ზედმა-ზედნიერმა, ტანად ტურდამ მშვენიერმა:

— რას ჰკითხულობ, ქრისტეც უფალო, ჩემს წამალსა, სობოვე ჩემს შაარსებელს, ჩემს გამაშვებელს უფალს. ახლა კი ვბანებ ჩემს წამალს ჩემის პირით, ქრისტეც უფალო: ააყოვნენ ჩემნი გზანი ია-ვარდითა, თეთრის ხარით, თეთრის ცხვრითა. ახლა კი ვიყრა ვთილს. ვიწერ ჯვარს, დავტყებ და დავშაქრდები: იყო პირველად ჩემი წამალი ვოჯრის პირის შუე შაქრით შადეღებელი. იყო ჩემი წამალი ბადლი ბალახი, ბალბა ბალახი. იყო ჩემი წამალი ირმის ხუთო, ირმის წუნელიო, პირის საღბობიო, ფსიტის კელაო. იყო ჩემი წამალი იდქლას ფქვალიო, შავის ქათმის შვილიო, შაქრით შადეღებული ბალამო და გაცეთებულიო, წითლის ფურის ნაწველი, ბალბა ბალახი, კურდღლის ტყავი შაქრით, თავლით შანან-დადებული, დამილბეს ფეხის ნალნიო, ვერცხლუელი არა რა ყოფილა ჩემი საჯადოსნო სურთელხედა, ზორციელხედა. დამეზხვარი შავის ზღვისაჲ, თავის მეუფისაჲ; შამაშყარნეს ტყის შიენი, ბაუოტნი, შემამბალნეს სიყვდილის წარბნი, შამამ-ბაეთეს და გადუქნე, გამოვაბრუნენ წვეუნიო. ვიყრა ყოვილის, ვიწერ ჯვარს, დავტყებ და დავშაქრდებიო. არგე და აწამლე, ღმერთო და ჩემი გამშვეებელიო.

სურდოს (ხამხინის) ლოცვა: „ცრინტა შავარ, შავაჭი-ქე, შავსა ძალსა გადავკრდე, შავი ძალი ხიდს გავარდა, ცრინტა (სურდო) წყალში ჩამივარდა“.

შაქეცის ქარის ლოცვა: „ამყელა შამიჩვეულა ჩენის ბაჟის ბოლოსო, ისრე ჰბრაჲა ძეალსა, როგორც ხარა თივასო, წმინდამ გიორგიმ დაწყოის, გაიმპრა დილასაო“.

[1333 წ.]

ფშავლების ძველი სამართალი და სოფლის წესები

ფშავლების ჩვეულებითი სამართალი არ არის მრავალნუსხი-ვანი და რთული. თვით ცხოვრება ფშავლისა არ იყო რთული, იგი იყო მდამიო, მარტივი, რის გამოც მარტივი სამართალი უნდა დაზო-ღებულყო. ფშავლების სამართალს ის ხასიათი აქვს, რომ ყოველ-ჯერ სიჭმე ადგილობრივ გაარჩეოდა, სოფელს, თემს გარედ არ გასცილებოდა. განსამართლებადი ყოველის ასაკის მექონე საზო-გადოების წევრი იღებდა მონაწილეობას. სასჯელს დამნაშავესა-თვის მძელი თემა, სოფელი დაადგენდა. სასჯელი ორნაირი იყო: 1) ფიზიკური (ჩაქოლვა); 2) ზნეობრივი („მოკვეთა“, საზოგადოებრი-ვად გათევება). ჩაქოლვას გამოიწვევდა ხატისა და თემის მოდილა-ტეობა, ქალისა და კაცის სიყვარული, როდესაც ამ სიყვარულის ნაყოფი გამოჩნდებოდა. ამგვარ დამნაშავეთ ჩაქოლავდნენ ბილის ურჩე, ან „გზის შესაყარში“, უზავჯარედანში, რომ ყველა გამე-ლელ-გამომვლელს ენახა დამნაშავენი. საზოგადოება „მოკვეთდა“ თავის წევრს ქურდობისათვის, ხატის წესის დაცულისათვის, თემის პირის გატეხისათვის, ანუ უპირობისათვის, მავცედრობისათვის. მოკვეთილს სახლში აღარავინ შეუშვებდა, აღარცაჲს იმასთან ჯიფილდა; მოუკვდებოდა ეინენ, ძველს ჩვეულებისამებრ აღარა-ვინ მიჰქედავდა, თემი არაფრით აღარ შეეწყოდა, წისქვილისა და სამქედლოს კარებიც დახშული იყო მოკვეთილისათვის; ხატში, ყრილობაში აღარ ვაატარებდა ხალხი მოკვეთილს.

სოფლისაგან მოკვეთილი ხატისაგანაც მოკვეთილი იყო: ხევის-ბერი საკლავს არ დაუკლავდა, სახვეწარს არ „დაუდიდებდა“, იმისთვის წყალობას აღარ გამოსთხოვდა ხატს. მოკვეთილს გოდც ეძლეოდა სიშუალება თემთან შერიგებისა. შესარიგებლად იმას უნდა მიეღვნა ხარი და ცხვარი ხატში, სოფლისათვის შეეწირა ისი-ნი და შეპხეწნოდა სოფელსა, დაედვა პირიბა, ფიცო — შემდეგი-სათვის გაფრთხილებულიყო და აღარ ჩაედინა სამარცხვინო საქმე. თითონ დამნაშავე, მოკვეთილი „ქდეს ამოადგებდა“ ხალხისა და ხევისბერის თანდასწრებით და იტყოდა: „ესე ამჟარდეს (წუთი-

სოფლიდან ჩემი, ჩემი თქულები, თუ ამას იქით კ'დევი რამ დაეშვიო! ამაინ, ამისო! დაყოლებდა ხალხი. „ქლის ამოგდება“ მღვთმარობის იმას, რომ მოკვეთილი ამოსალიდა ხეზე ნაფოტს, ანუ „ჭელს ამოგდება“. „ჭელე“ ამონათქსის პნიშნავს. განსაზღვრულმა ასე მოხდებოდა: მორიყარს და მოპსუტებს დაიბარებდა ყრილობა, რომელიც მოხდებოდა ან ბატის ეზოში, „ქარმადამონი“, ან სხვაგან ამოჩვეულს ადგილას, გარეთ ყრილობის თავმჯდომეა რე იყო ხეებისგან. მონიყარს უნდა წარედგინა მოწყმეები და მოპსუტესაც აერეთვე, თუ მოპსუტებს არა ჰყვანდა მოწყმეები, მაშინ მოპსუტებს ყრილობისაგან ეძლეოდა ნება „ხელზე მოსჭიდებოდა“ იმ თავიყვებს, რომელსაც სთვლიდა დუბინშეიდა იმ კაცებს უნდა დაეფიქსათ მოპსუტის მავიგრაღ, რომ იგი მართალია და არ ჩიოფიდა იმ საჭმეს, რომელიც იმას პრალდებოდა. უკეთეს ხელზე არავინ „მოიჭიდებდა“ და პრალდებოდა არ გამოცდებოდა, მაშინ მაშინათვედნენ სამართლის, სინამდვილის გასაგებად „ლუთი-ურს, მსჯავრს“, მღუღარეს ან წაიხს. გამოცდა მოხდებოდა იმ წესით: — რა წესითაც აქვს ცხატანეს მოხსენებული თავის კანონებში.

სისხლის აღება ჩვეულებად ჰქონდათ ფშველებს, როგორც სხვა მთელებს, მაგრამ მერაგებდა შესაძლო იყო, თუ მკვლელი სახე-წრით მავიდოდა მოკლულს ნათესავებთან და კაცის „თავისის“ ზღაპრა. „სინხლი“, ე. ი. თუ კაცი მოკვდებოდა ტრილობით, იყო დაფასებული 80 ძროხის (ძროხა 5 მ.) ანუ 360 ცხვარი. ყველა ასო კაცის სქეულისა, ვარა პირისახისა, იყო დაფასებული გაღჭრილი ღასით. ღირსებას, გვაროვნობას, ჩამომავლობას, ფშველების ჩვეულებითი, სამართალი არ მაჩვენებდა. მთელი ბელი იყო დაფასებული თხუთმეტ ძროხად, ნეკი ღირდა ერთი ძროხა, იმისი მოყვლა — ოთხი, ცერი — ხუთი ძროხა, ნეკიღამ დაწყებული რაგზე თითოეულს თითო თითო ძროხა ემატება. დატროლობა პირისაზე მარცვლით აზომებოდა: ერთი მარცვალი დაედებოდა სივრცის სხვა გარდობადმო. დანარჩენი მარცვლებიც აზრიდა. მარცვლების რიცხვი და ძროხებისა, რამდენიც დამჭრელს უნდა მიეცა დამჭრილისათვის, სწორე უნდა ყოფილიყო. მოკლულის ნათესავნი მკვლელს იმ შემთხვევაში, როდესაც შერიგება მოხდებოდა, თავს სისხლის საფასურის ჯარდა, გამოართმევდნენ იმ ნიჭის, რომელიც კი მოეწონებოდათ მოკლულის ნათესავებს, დამნაშავეს უარს თქმა არ შეეძლო.

ამ ჩვეულებას „ალმანია“, „ვისტი“ ჰქვია, „ალმანის“ გაუება.

ალმანია ერთი თვეი მეორეს მამულსაც წაართმევდა. ეს მაშინ მოხდებოდა, როდესაც ერთს თემს მეორისი სისხლი დაედებოდა და ვმართებოდა. ალმანიდან იყო განთავისუფლებული ზოგი სახე-ლოვანი იარაღი, ისეთი იარაღი, რომელიც თმის ლაშქრობის დროს პატრონს ასახელებდა. ხევისბერი დაპოვებდა ჰმალს ან თოქს სახელოვანს და შეიჭვენებდა „დაარისებდა“ იმას, ვინც ალმანიაში წაართმევდა, ანუ „უცისტად მოუღებდა“ მის მჭკონეს ამ დროც ვალს იარაღს. მშვეარი იარაღი ბევრი იყო ფშვეში და ერთი დღესაც არის, რომელსაც ბათურის (კაცის სახელია) ჰმალს ჰქვია.

ფიფილო არ იქნება ცოტა რამ ამ ხმალზე და იმის პატრონზე ესაუბროთ. — ესაუბროთ ის რასაც ზეპირგადმოცემა მოგვითხრობს, ფშვეს შემოსევისა ლეკის ჯარი ერთ დროს. ფშველების ლაშქარიც მტრის მოსაგერებლად შეყრილა და დაჰახია თავს ლეკებს სოფ. ბახალში (ივრის ხეობაზე). ივრის ქალა ლეკებსა და ფშველებს იმათ გაუფლით ბაჩალიდამ დაწყებულა ვიდრე სოფელ არხლამდე. ლეკები — დამარცხებულნი და გაბნეულნი იმის გათვების შემდეგ ფშველების მხედართ ერთანეთში დაუწყიათ საუბარი იმაზედ, თუ ვინ რამდენი ლეკი მოკლა. ბათურის მოკლულა ზოგს მტეი უთქვამს, სხვას ნაელები. მაშინ ვმარს ბათურს უთქვამს: მე მოგვალა სწორედ ცხრამეტე ლეკით, ჩემი დახოცილი ლეკები იმათ იცნობა, რომ „თითი“, ერთი შემოკრულის მეტი არა სჭარს და ყველას გულზედ ჯგერდნით თოფი აქვსო მართლაც, როდესაც დაუწყიათ ფშველებს დახოცილის ლეკების თელა და ძარცვა, ბათურის მოკლულა ცხრამეტი ალმანიწილა. ამბობ იგი ჰმალს განთავისუფლებული ალმანიდან, დალოცვილი; ბათურის საფარველოდამ არავის შეეძლო იმისი წართმევა არა რომელისაზე მოხეობთ. ხევისბერისაგან „თამია დაღვრილი“ ნიშნად იმის შეჩვენებისა და წაყვლისა, ვინც ამ ხმალს ან ვალში, ან ალმანიაში წაართმევს ბათურის გვარეულობას.

სისხლის აღებას გვარეულობის წრეში ალავი არა ჰქონდა: კაცი, მკვლელი თავისი ნათესავისა, განთავისუფლებული იყო სისხლის ზღაგედაში და ალმანიდამაც, სავერეულოში სისხლის აღება წესად არ იყო. მაშის შეძლო შვილი მოკლულა დაუხედავად, მშას — მშა, „თავისის“ იმათ არავინ მოსთხოვდა, თემი იმათ პასუხისმგებლობაში ვერ მოსცემდა, მაგრამ ღირსება მათი კი დამცირებული იყო ხალხის თვალში, ყველანი ზიზღით უცქერდნენ ამგვარს მკვლელსა და „ყოღდათან“ კანდნენ. მშა იყო ოჯახის თავი, იმასი ნება ყველა ოჯახის წევრისათვის კანონი იყო. იმისას პატრონობის უღელა ყველას ერთნაირად ედო კისტრზე ვაფს თავისის ნებით შეპრ-

თავდა ცოლისა, ქალს ვასაც უნდოდა და ვანც ავიყვანე მოსწონდა, ამას შეიძლება. მაშა თავისი პირველით შეიცავდა შეიღების ნებას და მათ სურვილს. წინააღმდეგობას ვერც ქალი და ვერც ვაჟი ვერ გასწევდნენ, უნდა ძალაუფლებით დაპყრობილხარ. თავის შვირზე შედის, შედეგად ამ ძალაუფლებას ზნეობა ის მოსდევდა, რომ ან ქმარი ცოლს, ან ცოლი ქმარს დაიწუნებდა. დღეც თუ ამჟამად დაიწუნებდა ქმარსა და ამ დაწუნებას უნაშესობით, მოლაღობით დაპყრობდა, მაშინ ქმარი ამისთანა ცოლს დაასაზოგადებდა, ანუ, როგორც ფრეველი იტყვის, „გააზიბებდა“ — მოსწონდა ცხვირს ან ხელს, მოეგებდა დიდუკას კაცის თვალ-ვულის მისსვლელს თვისებას — სილამაზეს, ამით, თითქო, უსაზო-ბდა სამშობლებს უნაშესობისას, გარუენილობისასა და განიშორებ-და. უკეთუ ღიათ სწუნობდა ქმარს, სურდა განშორებოდა მას და არ ეს უნაშესობდა, მაშინ იგი ამ ღონეს იღონებდა: დაიწუნებდა განგებ სწუნებდას, ავადობდას, ამბობდა ხატის „მეწმინდესი“, ეო-თომც ხატი მეცხადება და შიშის დიხილოგიურს ჩიბიკედელა-ბას, კაცთან წოლისათ; ქმარი ამიანის ცოლს ნებას მისცემდა, საცა მურდა, აქ გეზოვრა, მხოლოდ არ შეეძლო სტვა ქმარი მოეშენა, სტვას გადასვლოდა, ამ ჩვეულებას ჰქვია „კვეთილში ჩასმა“. ამჟამ-თილიანობა ფშაურს ლესებშია აზის მოხსენებულნი. აი თუნდ ეს ლესი, სადაც ქალი ეუბნება გმარს თორღეს:

მოგვითხრო, ცოლია,
არ ვყოფიყვითლიანი
თავს კი ნურას მაწინებ,
მაშა შედე შეუ ბოლასი,
ერაოს ნაბიჯილთ სამს მასკოდს,
შენ მოვა სახელანი, და სტვ.

ჯავრის ამოვრა, ასე თუ ისე, ფრეველს ვალად ედგა კისერზე¹. ქალი ზევსა ჰკარგავდა, როდესაც უსამოვნო ქმრისაგან განშორე-ბას მოინდომებდა, ქმარი იმდენს არა, ქმარი თუ დაიწუნებდა ცოლს, არა უნაშესობით, არამედ რომელსამე სტვა მიზეზის გამო, უნდა მოეცა ცოლისათვის ზუთი ძროხა „სამწუნობით“. უკეთუ ქალი უფიქოდ დაეჭრებებოდა, მაშინ მისი გათხოვება, მეორის ქმრის შერთვა შესაწინარებელი იყო. ხოლო შეილიანის მეორედ ქმრის შერთვას საძრახისი მოსდევდა. პირველს შემთხვევაში ქალი ზანც და ზანც სამი წელი „ქმრეულობას“, ქმრის ოჯახში უნდა

დაბრუნდეს, რომ ქმარს წირვა გადაეხადოს, „ჩივი დაუყენოს“ და შავები გაიხადოს. შემდეგ იგი ბრუნდება შობილებთან, ანუ როგორც ფრეველი იტყვის, „შინისაში“, თუ შობილები არა ჰყავს, ახლო ნათესავებთან. ქვრივის მეორედ გათხოვება დედ-მამის ვალი აღსრ-ბის. ქვრივს ქალს პირველის ქმრის ნათესავება ძებნი, ან ზიდა-შვილები პატრონობენ და მის მეორე ქმარს მტრად აეცილებოდ-ნენ. შესაჩივებლად ამას თავის ცოლის მაზლებსათვის ან დედამ-თელ-მამამთილისათვის უნდა შეეცა ზუთი ძროხა, რომელსაც „საჭე-რიყო“ ჰქვია. პირველად გათხოვება ქალისა, როგორც ყველგან არის ჩვეულებად, ოჯახის ვალია. ქალს ეძლევა მცირე შიითყვი ერთი ტყვია, ნაბაღი, ღარდაგი, ერთი ხელი ტანისათვის და ყველა ის, რაც ქალს საყვარლის შრომით მოუპოვებია. საოჯახო საქმის გაჩეთადა, ანუ „სათავნო“. სათავნოს შეიძენდა ქალი ზელსაქმობით; სათავნოდ, სრულ საკუთრებად შეიძლება ამას ჰყვანდეს ცხვირად და ძროხაც. მამასაგან ან დედისაგან ნაჩუქარი. ნაშენი ცხვირისა და ძროხისაც ქალსაც ეკუთვნოდა.

როდესაც ოჯახს წევრნი დაიბირებენ გაყრას, მაშინ ერთი შეო-რეს ეტყვის: „კაცები დავსათო“. ეს კაცები ოჯახის წევრთა სურ-ვილით ამორჩეულ კაცებია. შეყავიები ოჯახის ქონებას ამრავად ანაწილებენ: შობილებს მიეცემა, სრულის წილის გარდა, 10 პრო-ცენტი „სამარბად“, უდროს მას მიეცემა „საუფროსო“ ერთი თუმანი. თუ რომელიმე მამა დასაქორწინებელია, იმას ეძლევა, სრულის წილის გარდა, ზუთი ძროხა „საქორწილო“ დასაქორწილებლად. ქალი თუ არ გათხოვდებოდა და მამის სახლში მთინდომებდა ღარა ჩომას, ეძლეოდა საყურებლად დედის სათავნო. ფრევეს ძველად დიდი ოჯახები იყო. დღეს ამ ოჯახების მსგავსები აღარ მოიპოვე-ბა. დიდს ოჯახში დედაცაც ბევრი იყო. ამ დედაცაცების სიმრავ-ლეც დამადა „ღიასახლისობა“, ღიასახლისის (დედა სახლის) მოე-ლუთბა იყო: სახლის დედა, დაწმენდა, ბურის დაფქვა, სასმელ-საქმლის მომზადება და სტვ. ღიასახლისი ერთის წლას ვალითა დგება. კაცი, როდესაც უმეცვიდრედ კედება, იმისი ქონება მამა-კაცებს. მის თუნდ შორეულს ნათესავებს ეკუთვნის; მეცვიდრეობა მამაკაცზე მოსდევს.

თუმცა დედაცა და მამაცა ღიასახლისი იყო, მაგრამ ზოგჯერ საფარეუ-ლოს ქალს სპატიო ადგილი სჭირათ. ზემოთაღმოცემა მოვიმო-ბრობს, რომ ღიასახლისი „საბჭეო“ სკამზე ორა თაობა მუდარა გოდერ-ძალებსა გვარის ქალი „საბჭეო“ სკამი თავისებურს ეკუთვნოდა. თავი ზღვისპირა გოდერძალებს საფარეულოდამ გამოდიოდა. ზემოთ, რომელიც ზღვებოდა ღიასახლისი, ცხვებოდა თორმეტსავე თუმს

¹ „ჯავრის ვერ ამოშენებელი რაღა შენ სიციცელ არას...“ შეტყუებით ფშა-ურს ლესებში.

ფშავებს. ამიტომ ეს ზეობა მოხდებოდა მაშინ, როდესაც გასაბჭო-
ბი, გასარჩევი საქმე თორმეტსავე თვეს, მთელს ფშავს ჰქვს შეხე-
ბოლა. სათემო საქმეები თემის ხატში გაიჩნეოდა, კრება-ყრილობაც
იქ მოხდებოდა; ფიცი, რომელიც იქნებოდა გამოწვეული თემის
წრეში ჩანადენის საქმის გამო, მოხდებოდა ხატშივე. ბევრბერი
თემისა აფიცებდა მოწმეებს, რომ იმათ მართალი ერგებინათ. ფი-
ცი ხატში ამრთავდ მოხდებოდა: ხევისბერი ბავსებდა თასს ლუღით,
არაყით და ან ღვინით; ცალს ზელში ეჭირა სასმელით სავსე თასი,
მეორე ხელით — ანთებული სათელი და იტყოდა: „ვინაც მართა-
ლი დამალის და არა თქვას, გაუწყურეს ეგ ჩვენის ბატონის მად-
ლი და დავლით და ეგ თასივით დავღვაროს იმისი ოჯახს (დააქ-
ცევდა თასს); ეგ სათელივით გაქრეს იმისი სახსენებელი დედამიწის
ზურგზეთა“ (გაქრობდა სათელს). თუ ერთი რომელიმე წევრი
ენატანობით, ანუ როგორც ფშაველი ამბობს, „ენაყაყაღობით“,
„მოუტრიადობით“ ერთი მეორეს ვადგმტერებოდა და სისბლი
დაიქცეოდა, მაშინ ამ ლაქლაქს უნდა გადაეხადა დაზარალებულის
ნათესავების სასარგებლოდ ზუთი ძროხა „საენაო“.

ვინც გელურს ფუტყარს იპოვნის ტყეში, ხეს, რომელშიაც ფუტ-
ყარი არის, ნიშანს დაადებს, მეტე თუნდა სხვამ იპოვნოს იგივე
ფუტყარი, ნაწილს ვერ მოითხოვს იგი და ვერც დაისაყუთობს.
ფუტყარი „მომხელავს“ გელთენის ნადირს ვინც მოჰყავს, ამხანა-
გების მეტი ნაწილს ვერაფერ მოითხოვს როგორც მომელავი, ისე
იმისი ამხანაგები ლუშა და ტყავს სწორსწორად გაიწაწალებენ,
მხოლოდ მომელავი იღებს ტყავიდან ცოტა რამე მეტს, რომელსაც
„სათსრე“ ჰქვია. ნანადირევში სრულიად უცხო კაცსაც შეუძლიან
„წილი ზიადვას“, მოითხოვონ ნაწილი. ეს მაშინ შეუძლიან, თუ
მანამ მონადირე ფეხებს ჩამოატყავებს ნადირისას, მანამდე მავიდა,
მიასწრო.

[1888 წ.]

კოპალა და იახსარი — ღვამების მფარველი

ფშავლებს ღვამები ბოროტმოქმედებად ჰყავთ წარმოდგენილი
და არა ერთილ სულად, როგორც ინდოელებს ფშავლის წარმოდგე-
ნით ღვეი არის ასოვანი, ტანი ზმირის ბაღით აქვს შემოსილი,
ღვეი დღე იპალუბა და ღამე გამოდის სანადიროდ. ღვეს ასე არა-
ღრის ეშინია, როგორც მახეილისა და ცეცხლისა. ღვეი კაცს ჰგავს
საბით, მაგრამ მისი სახე უმსგავსია, წელს ზევით ღორივით ჯაგარი
ასხია. ღვეებს წინათ უნდაჩრდნიათ ხალხზე: უცლევითი ხალხი, უჭა-
მათა წყალიც კი არ უსმევიათ არა სულეურისთვის, ჰგეყანა შეწუ-
ხებული, შეძრწუნებული ყოფილა იმათგან. მაგრამ წნდებიან ხატე-
ბი და ისინი უტეხენ ღვეებს ბრძოლას. ცხოველი ხატები, რომელ-
თაც გაულიტეს ღვეებში, არიან კოპალა და იახსარი. ფშაველი დღე-
საც უნდევნებს ადგილს, სადა და სად გადაუხდიათ ამ გმირებს ღვეებ-
თან ბრძოლა. ღვეები, ფშავლის წარმოდგენით, დღესაც არიან, მაგ-
რამ იმალებიან და ფეხიან დროს, რომ ხატების ვედრება გადავარ-
დეს: ისინი მონატრულნი არიან, ხალხმა აღარ იწამოს და უარყოს
ხატები. ეს თუ მოხდა, მაშინ ასეც გამოვლენ ღვეები საფრებიდამ
და დაწყებენ ნარდიშობას.

კოპალა სახელანია იახსარზე. ფშავლის დიდკაცი, როცა იწყე-
ლებს, კოპალის და მის ლატს ასხენებს: „შე გმირას კოპალის
ლატნიერავო“. „დავლატოს გმირმა კოპალამ, აერაინე!“ — ეუბ-
ნება იგი თავის მომირდაბირეს. კოპალა, ფშაურის ზეპირგარდმო-
ცემით, ყოფილა იბინჯას (ადგილია) ბერად; შესვენია, რომ ფშავი
ღვეებისაგან დიდად მეწუხებული და შევიწროებულია, ამდგარა
და წამოსულა ჰალხის მოსაშველად. ღვეების უმოთვრესი სადგური
და სამეგრე ცახე-გორს (ადგილია) ყოფილა. კოპალა ღვეებთან
სტუმრად მისულა, როგორც გზადაკარგული მონადირე, და ღამე
ღვეებთან უთევია. მეორე დღეს ღვეებს დაუწყიათ თავისი წვეუ-
ლებივით ვარჯიშობა — ქვის სროლა კოპალასაც უთხოვნია, რომ
მოეცათ ღვეებს ნება გამოეცადა თავისი თავი. ღვეებს ბერი მსხა-
რად აუგდიათ, მაგრამ, როცა კოპალას გაუსროლია ჰვა და ღვეებს
საღალავნო მიჯნისათვის გაუცილებია ბევრით შორს, ღვეებს თავ-

სწრაფი დასკვნებით. კობალს მოეგვია ზელო, გაუფრთხილა ღვევმა და იმითი ციხე-დარბაზი თათონ ღატეგრიც, ამათგან დაეღალა ღატეგრიცა ქვა, ღღეს ეს ქვა არაგვის პირასაა, იქ, სადაც კობალს სალოცავი, და ქვედან „კობალის ქვა“. კართანაში (აღვილია) შეიჭრა ღვევას გაუფრთხილ ციხეგორელ ღვევების ზარალი მაშინ აქედან ერთი თავგა-მოღებული ღვევი წასულა „კობალის ქვის“ გამოსატყავლად ციხე-გორის და მოუტყავინა კიდევ, მაგრამ ამოპოშამებია ბოლოს. კობალა-სანადიროდ ყოფილა, დაბრუნებულა შინ და უნახავს — ქვა აღარ არის. მიხედვრითა მიხეზს და გამოსდგომია ქურდს „კვალდაკვალ“, რამდენიმე ვერსის საშორიდან დაუნახია ღვევი. შემოუტყავინა იქიდან ისარი, ღვევიც მოეღუავა და ქვაც დაუტოვერინებია იქ, სადაც ღღესაც არის იგი ქვა მრავალტანჯული. იქვე ახლოს პერ-ჩია ამ ღვევს ბინადრობა. კობალა მისულა იმის სახლში და ჰყვავს, რომ მოკლულის ღვევის დღეს ჯარი უღდა და მშველდის ბაწარს გრესს, ანუ, როგორც ფშველი ამბობს, სძახს.

— რას სძახს, ბებერო?... შეაღებო სადღა გყავსო? — ჰკითხა კობალმა ღვევის დედაკაცს.

— მშვილდის ბაწარს გვრეხო, — უბასუბა მინ: — ერთი შვილი ციხე გორს წავიდა, კობალს უნდა ქვა მოსტაცოს, და მეორე სანადიროდ არის წასულაო.

ამ ლაპარაკში რომ არაა, კობალმა შეჰხედა მთაზე და დაინახა, რომ ღვევი, ამავე დედაკაცის შვილი, ავთანდილი, მოდიხ: ცალს მარჯვ გაუღვია დიდი ჭანდარი და მეორეზე — ირემი. კობალმა ესრია ისარი და მოხლა ღვევი ავთანდილი. ღვევი დაგორდა, გა-მოჰქანდა იქიდან და თან წამოიღო არემარე, რისაგანაც გავეთდა, ყოიმიც, ეს ღრმა ხევი, რომელსაც ფშველა „ავთანდილის საქანს“ უწოდებს. ავთანდილის საქანი „კობალის ქვის“ მირდამირ არის კო-ბალა აქედან ციხე-გორის პრტინდება და აქიდან იხინჭის, თავის სა-ნეროში ეს ამბავი შეიტყო ცხრათავიანმა ღვევმა, რომელსაც კარ-თანელა ერქვა, და შეუკრა გზა კობალს. კართანა: ფრიად ვიწრო აღდგოლა არაგვის ხეობაზე და ამ აღდგოლს, ფშეთის ზეპირადმო-ცემით, დატყევიდა სახელი „კართანა“ ღვევის კართანელისაგან, რომელსაც გამუღმებით აქ უცხოვრია: — ეს ღვევი კართანელი ეპონი-მილტ პირად გამოდის. მადის კობალა იხინჭას და ჰყვავს კართა-ნას, ღვევი კართანელი გაწოლიდა გზაზე. ღვევის დანახვამ კობალა შეაშინა; მან განიზრახა გზა აეჭვია ღვევისათვის, ღვევა ეს შეინშა და შეუტახა: „სად მოიპარე, კობალიაო?!“ მეტე მათა არ იყო, კობალა უნდა შესჭიდებოდა ღვევს. იმათ ბრძოლა დიდიდამ საღა-

მომდე გაგრძელდა: კობალამ სძლია ღვევს, ცხრავე თავი მოატყრა და მშვიდობით მადწია თავის საბეროში.

ღვევებმა კიდევ თავი-თავს მოიყარეს და იფიქრეს, ხალხა ბატე-ბესა და ღვევის თავგანისცემას არ დაიშლის, თუ არ გაველდეთო. ადგნენ და დაუწყეს არაგვის გუბება კართანაში, აშვიებდნენ მალას, უზარმაზარ კედელს, ჰფიქრობდნენ, იმდენად დააგუბონ არაგვი, რომ ზღვად იქცეს და წალკოს მთელი ფშეთი. კობალამ ეს ნიეტ-ყო, წაიოვიდა და დღეურ მუშად დაუდგა ღვევებს. ერთს დღეს კი უშველა, მართალია, ღვევებს ღვევურს ბორბოს საწმეში, მაგრამ ზეორე ღღეს გულმა აღარ მოულომია და გასწევითა ყველაში.

კობალს ისრის წვერი, ანუ ზრდა, წაუხდა და იმის გასავერები-ნებლად წავიდა მშველდს პირქვეშთან. ეს პირქვეშე ხატად ითვლე-ბა, ვითომ იმასაც უბოცია ღვევებ, მაგრამ გრცელს ამბავს ამის მოქმედებისას ხალხურს ზეპირგამოცემაში ვერა ეპოულობო, ამ თქმულებაშიც ვერადერ გაყავად იხატება კობალა ეხვეწება პირ-ქვეშ, გამიყეთე რკინის ზრო და ერთი ზეშედიო. პირქვეშე უარზე დადგა, არ აუტრულა კობალს თხოვნა, მაგრამ მალე დასჭირდა კო-ბალს თავი, კობალა დადინებულა თავის საბეროში, „სამშინდელი-ში“ დაბრუნდა. ღვევებმა გააგეს, რომ კობალა პირქვეშთან ნამდურე-ვად არის და აღარ უშველსო. შეიპყრეს პირქვეშე ღვევებმა და წაი-ყვანეს ზეშეშეს (ადგილია). კობალამ ეს ამბავი გაიგო, პირად უბო-მოვებებს არ მიახვდა და გასწია პირქვეშის საშველად, ღვევებს თა-ვანთ ბინაზე მიესწროთ, კობალა გულაზადგეს გახდა, ბოლოს ღმერ-თმა ხელი მოუშარათ: ღვევებმა ერთი ღვევა თავის კრებოდან გაიძე-ვეს, მოავედრეს. შემოხვევით კობალამ ეს ღვევი შეიპყრო და გამო-ჰკითხა მას, — თუ როგორ დამარცხებდა ღვევებს და პირქვეშს რო-გორ გამოიხინდა. ღვევი ჯერ უარზე დადგა, მაგრამ კობალამ მო-კლა დაუბრა ღვევა. ღვევა შეეშინდა და ასწავლა: „როცა ხეგმს თავისი ზრდილი გაუსწორდებოთ, ღვევები მაშინ სადღიდებენ, მანკს დღევერ და დაიხინებენ და კარგი დროც იმათის დახოცვისა მაშინ არისო.“

კობალაც ისე მოიქცა, როგორც ღვევა დააბრავა, და გაეღიბა ღვევებს. თვითონ ეს მოკვეთილი ღვევი კი გაიქცა და ვერხველში გამოჩენილს ღვევს — ავერხვლოს ბუღას — შეეხიზნა. ვერხვლოს ბუ-ღამ თავის თანამოძმეს შეეწვითა აღმოუჩინა და შეეცა კობალს და თითქმას დამარცხებაც დაუბარა, მაგრამ კობალს შეაფარაგელობი მოეშველა და მოაველეგინა ვერხვლის ბუღა. კობალა გამარჯვებამ გამოხენდა და ღვევებით ხავეზ მთა-ბარი იავსო. ღვევებმა მორგრითა და იმათის სასლათ. მორწყო ღვედამიწა.

იახსარი ანგელოზი იყო და ანგელოზად ჩამოვიდა ცილამ. სადაც დღეს შუაფხოში საყდარია, იქ დევების სადგური იყო. სახელად ამ ადგილს ერქვა „ავის-გორი“. იახსარი გადის პირდაპირ და ჰელეტს დევებს ლახტით აქაც და სხვაგანაც: გადაურჩა მხოლოდ ერთი ცალთვალა დევი და გაექცა; დევი ახადს „წაწადის ტბაში“ ჩავარდა, იქ უნდა დამალულიყო. იახსარი ტბას არ შეუშინდა და თან ჩაჰყვა ტბაში, სადაც მოჰკლა ცალთვალა დევი. სისხლი დევისა ამოვიდა მაღლა ძირიდან, გადაეფინა ტბას და მთლად დაჰფარა, გაეზა ზედ აბლაბუდასაებ. იახსარი, რადგან წმინდა იყო, ანგელოზი, ღვთის შვილი, ვერ ამოვიდოდა მაღლა, რომ დევის სისხლი არ მისცხებოდა და არ გაუწმინდურებულყო. დარჩა ხატი იახსარი ტბაში. ხალხმა გაიგო ეს ამბავი და დიდიდ შესწუხდა. ქადაგის პირით ხალხმა ღმერთს შესთხოვა, ესწავლებინა მას ხალხისათვის საშუალება იახსარის ტბიდან განთავისუფლებიან, ამოყვანისა. ღმერთმა ქადაგისავე პირით გამოუცხადა, ეშოვნათ ოთხრქა, ოთხყურა ცხვარი და იმის სისხლით გაენათლათ ტბა, ე. ი. სისხლი ამ ცხვრისა ჩაეღვარათ ტბაში, ანუ შიგ ჩაეკლათ ცხვარი. ფშავში ბევრი ეძებეს ოთხრქა, ოთხყურა ცხვარი, მაგრამ ვერ მოიძიეს. ზოლო ღრთის ხევსურეთში აღმოჩნდა ეს საოცარი ცხვარი. ღვთის ბრძანებისამებრ, წაიყვანეს და ჩაკლეს ცხვარი წაწადის ტბაში. მაშინვე ცალი პირი ტბისა გაიხსნა და იახსარი მტრედისფრად ამოვიდა ტბიდან, შემოჯდა ტბის პირად ქვაზედ და დანიწყო მხრების ბღერტა, სწორება. ეს ამბავი თვით ხალხურს ლექსშიაც ნათლად არის გამოხატული. თუმცა კოპალაზედაც გვინდოდა გვემოგნა ხალხური ლექსი, მაგრამ ხალხში კოპალაზედ ლექსად არაფერია ნათქვამი, აი ლექსი იახსარზე:

ღვთის კარზე შევიყარნით
ღთიშვილს სამოციქულისა;
ქვემოთ, ბოლოში ჩამოვუქ
მე, ხატი იახსარიო,
გადმოღვეს სისწორ-ჩარქუო,
კვირავს, გვიქირე თვალიო,
ჩამაირივს ღთიშვილო,
ვერვინ გაუგდო ქირიო,
გოტავზე ერთი აქვთი,
ღმერთო, შენ მამე ძალო,
სამოციქულისა ჩკინასა
ქვეშ გაუგლივ ქართო.

¹ კვირა ძლიერად ანგელოზი ყოფილა ფშავლების წარმოდგენით, და იმის სადიდებლად, მოსახსენებლად არის დაღებული კვირადღე ჟუჟად.

„ავის-გორს“ შემამიქიდეთ
ჩემი პატარა ზარიო.
ლაქრან, ხმა ახადს მოვიდეს,
იქ დანიწრონ ჯგვარიო,
ღვეს მატქნიე საგმირო,
კლდეს მათვარა თავიო,
კლდე ოთხად გაენათოსც,
ღვეს ვამოესთხარე თვალიო.
წაწადის ტბაში ჩავარდი,
მიძრნა და მოძრნა ტბანიო,
ღთისაგან ვიყავ მათვლიო,
თან ჩაუყვე იახსარიო.
დევი მოვიგდე ტბაშია,
თავს ღვეამტვრიე ფარიო,
ამოსვლით ველარ ამუელ,
სისხლით შემიქრა წყალიო.
ხატი დავდერჩება ტბაშია,
შაწუნდნენ ჩქნნი ყმანიო;
მიუყანეს და ჩამოკლეს
ოთხრქა, ოთხყურა ცხვარიო
ღვთისაგან იქნა ბძანება,
მერქუ გაიხსნა წყალნიო;
შამოღვე ბეღლის ქვაზედა,
შამოგაბერტყენ მხარნიო.

[1889 წ.]

გმირის იდეალური ფაზის კომპიუტის გამოყენება

მედიკოსი ხალხი თუშეა მდებარე, მაგრამ იმისა თუშეა საკუთარი აზრით, თუშეა საკუთარი შეხედულება აქვს მსოფლიოზე. ხალხი, როგორც კრებული გონიერ არსებობა, ეძებს მიზეზს ყოველგვარ ამბისას, რასაც კი იმისი თვლი და უფრო სწავლება. ყოველ ამბისას იმბის თვისებებზე და გვიგებს, თვისებებს მიზეზს უპოვებს. მდებარე ხალხის აზრი ბევრჯერ შემცდარი გამოდგება ბოლომდე, მაგრამ ხშირად კი მართალი და უტყუარი ტყუილად არ არის ნათქვამი: „ხმა ღვთისა და ხმა ერისაო“. იმისი შეხედულება უფრო აქ არის უტყუარი, სადაც ხალხის გონებას არა ამაღლებს რა, არა აბრღვილებს რა. მაშინ ყოველ შემთხვევაში, ღირსსაყოფნელია მდებარე ხალხის აზროვნება, იმისი იდეალები და თვით იმისი არსებობა. ხალხის აზრი, ცხოვრება, იმისი წადილი და იდეალი გამოიხატება იმის პოეზიაში, ზღაპრებში და სხვ.

ქველსტევილი ცხოვრება როგორც ვიცით, მუშტზე, ძალაზე იყო დაწყებული. ერთი თემი მეორეს არბევდა, სტყუვნიდა, იმონებდა, მხოლოდ იმიტომ, რომ ერეოდა. ვაჟაკობას, გულადობას და მკლავს დიდი სახელი, აზრს და პატივსაცემს აქონდა მაშინ. თემსაც ძვირად უღირდა ვაჟაკი, გმირი ხდებოდა საგნად ლეჟისა, ზეპირ-გარდამოცემისა. გმირის ამბით სულდგმულობდა ხალხი, იგი იყო იმისი ნეგატივი. ხალხი მდებარე თვალუფრს ადევნებდა გმირს, აკვირდებოდა, სწავლობდა იმის განსჯავებულს ზნეხასიათს, ფანტაზიით თუ უმეტესად გმირს თავის გემოვნებისამებრ ზნეობრივსა და ფიზიკურს თვისებას, რათა უფრო მოსაწონი გაეხადა იგი ყოველ-მხრედ.

ფშველებს პოეზია უფრო გმირულის ხასიათისა, განსაკუთრებით ძველის დროის ლექსებში. ეს ადვილად გასაგებია იმისთვის, ვისაც კი უსწავლია ძველი, წარსული დრო საქართველოსი საზოგადოდა და მთავლის ქართველებისა კერძოდ. ძველი დრო, როგორც ზეერთაყა ვსაქვით, იყო დრო გმირობისა და ვაჟაკობისა. საგმიროს საჭმევებით სავსე იყო ძველი ცხოვრება, მას რაზე უმღერა

ხალხს, თუ არ გმირობაზე? ვაჟაკობა იყო მაშინ პირველი, თავი და თავი ღირსება ეკისრა. სხვა გზით, თუ არ ვაჟაკობითა და ვაჟაკობის გმირობის წყალობით, თემს ერთი დღე სიციხეზე არ შეეძლო, იგი უნდა შემესრულიყო და ვაჟაკობულიყო. ფშველის საიდუმლო გმირი განსაკუთრებული ფშვერი გმირია.

ვაჟაკობა ძველი რკინისა,
აზერისი უნდა ხასიათი,
თვალნი კორებულ მკლავებს,
ზედ მუხნი შეგარდნასანი.

გმირი ფშვერს ლექსებში „ვაჟაკობა“, „კაი ემად“ იხსენიება; იგი თემშივე გამოდის, თემს ემსახურება, იმის გულსათვის იბრძვის. გმირის მაღალი ზნეობა და საგმირო საქმენი თემს დასტრიალებს თავზე. გმირი გარეგნობით არა მკაცრს მზესა და მთვარეს იგი თვისებებზე არის ლამაზი: „სვალისფერია“, „შავგვრემანი“, „ქალისპირა“ ვაჟაკი გმირად არ გამოდგება, ფშველის აზრით, იგი მხდელია.

— დათვო სიჭე შენსა რაჯულზედა,
ენ უფრო გომეზობდა?
— გუთი სვალის ფერია
ტოტ და ტოტ შომეზობდა
ვაჟაკი ქალსპირა
გომისპირა ეფარებოდა.

დიადი, ქალისპირა, ქალეით თეთრი და ლამაზი, კოსტაპარანჭია ვაჟაკი გმირად არ ვარჯი ვაჟაკობას ვერ გასწევს. გმირისთვის გარეგანი სიყაული, ფშველის აზრით, უფრო, საჭე შინაგანი ღირსებაა. გმირი ამიტომ იარაღის საზოგადობს — ოქრო-ვერცხლს არ მიხედავს ტანზე სატარებლად. ზნეობად გმირს ლექსში ვხვდებით, რომ თხის ტყავი აცვია. „თხისტყავიანი“ გმირის ეპიტეტია, როგორც „ლურჯა“ იმის ცხენისა. გმირ-ცხენობას არ მოსდევს, აუნჭარებელია, პარდაპირი, ნამუსიანი. გმირი, ფშველის აზრით, ქალის სიყვარულს არ უნდა ვაჟაკობისთვის მშველსაწილობა დაამცირებელია ვაჟაკობა იგი მდებარე პლატონის თვლით უცქერას, ყველასი მშა და ყველანი იმის ღებო არაან, ვინც კი გმირს თემისა და ვასაც კი ფშველობა ეთქმის. სოფ. ახალს ვსაზიან თავს ქისტები. ციხე იღებს და წაივანეს ტყვედ მშვენიერა ქალი, რომელსაც იმდენი სამკრული აქვს ყელსა და გულმკერდზე, რომ ქალს უმწიფდებდა მისი ტარება: „ყველი ჩამაქვს მსხვასო“, შემსხვდებით ლექსში. ეს ამბავი გმირმა ვიგლიამ შეიტყო და გამოუდგა მეგობართ. თუმცა ქალის მამასთან მტრობა აქვს, მაგრამ ვაჟაკობის გული ვიგლისა, დამ-

ყარებული საზოგადოლო თემის სიყვარულზედ, აენთო. გიგლია გზა-ში შეკობრეებს წინ უხვდება.

შამაშელა თხისტყეიანი (ვიცლია),
იმზივი ჰეითხა წარზედა (დინჯელი):
— ე ქალ საითლა მოგყავისო
ერელ რა ჩამსდის თელზედა?
— ე ქალ საითლა მოგყავის
მატილს ჩამოსოთი ჯიარზედა.
შეილმ ქისტმა ერთმა ჟმეულმა
ხელი გაიკრეს ხმალზედა.

გმირი შეიღსავე ჰვლავს, მოსტრის მარჯვენებს, იარაღებს აწყ-რის და ქალს აძლევს შინ წასაღებად, საჩუქრად.

შამთრბინა ფშაველმა,
შეიღსავე თვე მასქრა წამზედა.
შეიღსავე მარჯვენა აჭრა
ერთის ამლათის (წუთი) ხანზედა,
შეიღსავე დრანგულენ შამაშენა,
ხრულ ქალს დამიდა ტანზედა.
ქალ უყვენ გამაბრუნა
— შვეილობით; დო, გზაზედა,
ჩემს ნაქარს სახელს ნუ იტყვი
ვიუგნოდეთ დამამობაზედა.

გიგლია როდი სარგებლობს შემთხვევით, ქალს დობს ეუბნება და იქამდე დიდსულოვანია, რომ არც კი უნდა გააგებინოს ვისზე, თუ იმან სასახელო საქმე ჰქნა და გაეკაცობა გამოიჩინა. გიგლია შეიღის ქისტის მოცელა არ უყვრის და არც სხვა უნდა გაეკვირვოს ამით. კიდევ რომ დაიწყოს კვებნა, ამითი უფრო დაამცირებს თავის თავს, აბრუს გაიტებს, რადგან გმირს არ შეჰშენის კვებნა და ტრიახი.

ღვინო კი მათრობელი სჯობს,
ძალი თიოზე შეუფარი;
ვაჟკაცი ღინჯი სჯობია,
რო გაჰირდება — მჭებარი.
ჩალად არა ღირს ვაჟკაცი
დიადთ მიმყოლი, მჭებარი.

ვაჟკაცს, ფშავლის წარმოდგენით, სიღარიბისლე უხდება. გმი-რი თავს არ უნდა იმსუბუქებდეს და თავისს ვაჟკაცობას ჰყვიანუ-რად უნდა ხმარობდეს. გმირმა თავისი ძალ-ღონე წარამარა საქმეს არ უნდა შეაღოს, უბრალოდ არ დიხარჯოს, არ დაახრდავოს.

ყიდა, საგმირო საქმე როდესაც გაჩნდება, მაშინ უნდა აკრას ხმალ-ხელ ჯელო.

მთის ვიყავ, ცივი წყარო ვსვი,
ბარად ჩამოველ — მაქარი...
ძვირად გაგვიდო სიგმეო,
თუ ამინდება გაქარი!

გმირმა ისეთის საქმისათვის უნდა მოაგვას თავი, რომ პლირდეს სიკვდილად და სახელად. ეს საგმირო, ღირსი თავის განწირვისა ჩალაა, რა საგანია?

ჯო ვაჟ კოლხელ მოგვლამა,
მამულსა საკუთარზედა.
— — —
ჯო ვაჟ ღმერთ მოვლემბა,
სწორების მეჯობობისა,
ცუდა — ბოსლის ეფრესა,
ქალეზამ ლეგინობისა.

ღიად, გმირი, ფშავლის აზრით, თავის საფუთარს ნამუსსაც უფრ-თხალდება, თავისის თემსა და მამულისასაც. ჯემის, მამულის ვუ-ლისთვის იმას სჭარდება ზმირად ღმერთს ყოფნა, აქ მოვლის იმას სახელგანთ სიკვდილი, „ცუდამ“, ღმერთმა კი ქალეზამ ლო-კინში უნდა დალიოს სული, იქ უნდა დაბერდეს და მოკვდეს.

კარვის ვმის ცოლი ტირთა
აღარ მამა შინათ (ქმარი):
იცინის ცუდას ცოლი,
გამოქცევი წინათ.

გმირი ზმირად თემსაც აღუბრდება. ეს მოხდება უფრო მაშინ, როდესაც შეიარაღებული თემი „დაჯარებულთ“, დამსხლარნი მწყრ-ვადა, ბჭობენ ვალაშქრებაზედ. სმა-ჰამის, ქეიფის ღროსაც თავმო-ბეზრებელია გმირი, ვაჟკაცი: პირდაპირ ეუბნება ვეელს თუ რასმე ცუდს შენიშნავს, გააწიარებს ქეიფსა და ღროს ტარებას, მაგრამ ეს ხასიათი გმირს უნდა მიუტევეს თემმა, რადგან გმირი ომში, ბრძო-ლაში გამოსადგება, მისთვის პატივსაცემი და დასაზოგავი.

ქარეს ვმას არ იბატობენ,
ჯარს არ გვაყენებს ჯარზედა;
ამას კი აღარ მფიქრობენ,
გაქარდეს, გამოგვადგენა.

გმირს, ჩამდენდაც ომში გულადობა, ამაყობა და სამტყიც მოგუბოვება, იმდენად თავის თემში თავმდაბლობა და მომჩინება

უზღებდა. აი სახალხო გმირი როსტომი რას ამბობს თავის თავზე, როგორ ესმის გმირობა:

როსტომ სთქვა: „გმირი მეც ვიყავი,
ჯიბითი შეყოფისრივ;
სოფელში ამაყობას
ისევ დამომა ვირჩიე“.

თუმცა კარგად გვჩნია, რომ ქალის სიყვარული გმირს გმირობას არ უშლის, არამედ უმატებს კიდევ მხნეობასა და სიმამაცეს, მაგრამ ხალხი დიაცას მიუოლას უშლის გმირს, როგორც მის ღირსების დამამცირებელს საჭმეს. ამგვარს შეხედულობას ხალხისას საკუთარი მიზეზი აქვს, რომელიც სულ სხვა სათავედამ მომდინარეობს. გვონებ, რომ ფშავლის რომანტიკული ბუნება ქრისტიანულს ელემენტს დაუძლევია. გმირი ერთსა და იმავე დროს მტრის სისხლის შეცველოც არის და წმინდანიც, როგორც მფარველი თავის თემისა. რაჟი იგი მაღლის მომქმედია, ბევრს სიკეთესა და მაღლსა სთესავს ქვეყანაზე; როგორც ვაჟივით, წმინდანი, თავის სიწმინდისა და ვაჟკაცობის დასაგვირგვინებლად ქალებსაც უნდა ერიდოს. ამ ხალხისაგან მიღებულს აზრს მანუხად, რომ გმირი არ უნდა იყოს მეჭალიანო, ჩასთვლელია მოსეს ღაღადება, არა იმრუშო და შემდეგ შევებულნი იქნა ქრისტესაგან: მრუშის თვითოაც კი არ უნდა შეახედოთ დედაცასაო. ამასთან ერთად არ შეიძლება არ ვიღებოთ, რომ ამ ბერძნულს შეხედულებას სიყვარულზე სოციალური ფაქტი არ ედგას საჩუქრად, დარღვეულის მრავალყოლობის ნაშთებზე გამარჯვებულ ერთყოლობის ბაიარად არა ფრიალებდეს. ის სულ სხვაა, ქრისტიანობამ დასცა მრავალყოლობა ფშავში, თუ ეს მონდა სოციალურის გარემოებით, როგორც არას მავ, უცხო თემის დედაცების მოტაცება ტყვედ და დასაყუთრება. ესთქვათ, სოციალურ გარემოებათა წყალობით მოხდა მრავალყოლობის მოსპობა, ქრისტიანობაც, თავის მხრით, გაუმადრებდა ფესვებს ამ ახალს ფარმას და უკიდურესადინაც ადვილად მიიყვანდა. ერთი უკიდურრობა — მრავალყოლობა გამოიწვევდა მეორე უკიდურრობას — უარყოფას სიყვარულისას, ცოლ-შვილობისას, მით უმეტეს გმირის, ამ მაღალის არსების შესახებ... ფაქტი მაინც ფაქტად რჩება, დედაცის ჰყუას არ უნდა აპყვეს გმირი, კეთილი არადერი გამოვა დედაცის ჰყუდიამო. ამ შეხედულობის მიზეზი დედაცებზე მისი საზოგადოებრივი მდგომარეობაც კია: დედაცები ფშავში დამონადეხულია მამაციისაგან და წინად უფრო უარეს მდგომარეობაში იქნებოდა ჩავარდნილი გმირის საკუთარი მსჯელობა უნდა ჰქონდეს და დედაცის ჰყუას არ აპყვეს.)

როსტომ სთქვა: „პაეა დიაცისა
არც ზამწონ, არც შეკეთებ;
ვაჯივს დიაცის მიმყოლსა
სამარეც ღაყვეთება“.

გმირი იმდენად თავის თავისთვის არა ცოცხლობს და იმდენს არ აცეთებს, რამდენსაც თემისათვის, მაგრამ ამ სამსახურისათვის სახელის მეტი არაფერი ჰრჩება. მხოლოდ ხატობის დროს ხევის-ბერი განსაკუთრებულ დიდის თასით გმირს საყარგვემოს (კაი ყმა) ასმევს. გმირი ხდება საგნად ქება-დიდებასა ლექსებში. სიყვდილს შემდეგ მთელი თემი ჰგლოვობს, ხატობის დროს ოფიციალურად ისმის გმირის შესანიღობარი. ჯერ ხევისბერი იტყვის და მერტ დიდი და პატარა მოაყოლებს შესანიღობარს. დიად, გმირი მსხვერპლია სოფლისა: სხვას აძლობს, თითონ მშვიერია, სხვის სიცოცხლისათვის მებრძოლი თითონ სიყვდილს ეძლევა პირში. აი ლექსი: რომელსაც საფუძველად კერძო ამბავი აქვს, მაგრამ საზოგადო აზრი კი ისაა, რომ გმირი თავისის თანამომქმისათვის მუდამ თავს დასდებს:

რად კარგია კი ყმა,
რის კარგისა მქნელია?
წავლის მოჭელის ნადირსა,
ქალში მწვადის მწელია,
დააძლებს აზნაფებსა,
თავად მშვირა მგელია.

დიად, გმირი სხვას აძლობს, სხვისთვის იბრძვის თავგანწირულად და თითონ კი მშვირა მგელია.

სამხედრო პოეზია

ქალის გათხოვება შობილების ნებია ხდება: ვისაც შამა შიათ-
ხოვებს ქალს, ისეც უნდა იმას გააყვეს. ზნაირად იყვანოვინა დანიშნო-
ვენ ბავშვებს — მომავალს ცოლ-ქმარს. ჯიშინი ოჯახი ჯიშინს
ემყვანს: უკეთესი გვარია, რომ გამოჩენილი ეპყიცი გამოვიდეს, ჯა-
შინა ბევსური ქალს არ მიათხოვენ და „უჯიშინობით“ დაიწუნებს.
„უთესლ-უგელიაგის“ იტყვის ხევსური. თუ უჯიშინი გვარის ხე-
სურს გააყვას ცოლად ჯიშინს გვარის ქალი, მაშინ ქალის ნათესავე-
ბი მოიყვებენ „თესლ-გელიაგის“ შემხლავს ქალს, „კატას დავდი-
დებენ“ — ლაურჩობენ იმას, ვინც სახლში გაატარებს ნათესავთაგან-
ს ქალს ან იმის ქმარს: „ეს ვატა იყოს იმის მედრისაღა, ვინც
შენ სახლში შამოვიტის, ან შენ ქმარი იმაცეთოს, მამობარე
თესლ-გელიაგი, გამახვედ უსირცხვილო ბავშვანაგი“ ჯამი ხევსუ-
რეთში ერთგვარს უფლებას შეადგენს. თუცა თქმად არ შეუძ-
ლიან არც ქალს ამოტყუება ქმრისა და არც მამაკაცს ცოლისა, უსა-
ფუროდ ცოლ-ქმარს სხვადასხვა სოფლისანი და თემისანი უნდა
აყვნენ.

ხევსური ქალს პირდაპირ ვერ ითხოვს, უბრუნებლად „წინამძღვ-
რას“ შემწეობით უნდა დაწეროს საქმე. „წინამძღვარი“ იგივე მა-
ქანიალია იგი მოელაპარაკება დაფლებულ საქმეზე ქალის მშობ-
ლებს და, თუ თანხმობა მიიღო, შეატყობინებს სანეფოს მშობლებს.
მაშინ მამა ან მამა სანეფოსი (არასოდეს ნეფე თვითონ არ წავა)
წავლენ საპატარძლოს ოჯახში, სადაც ორივე მხარე მოილაპარაკ-
ებს ერთმანეთში. წინამძღვრად, მანამ ერთმანეთში საუბარს
გააბაძენ, ვაჟის მხარე, ვინც იქნება, ეტყვის ქალის მამას: „თუ
თქვენ ღირს ვაყვანეთ, გვიყიდრებთ, აქამდია რომ დავსხდეთ
სკამზე, დიდ მადლობელს ვართავ. არა ვართავ თქვენის თესლ-გე-
ლიაგისანი“. ქალის მამა მიუგებს პასუხად: „პირბარათი თქვენის
თესლ-გელიაგისანი სკამზე დასახდომადია, სოფელში გასასვლე-
ლადია, სამტრიადაც, სამაყეთოდაც, ქალის მასაცემადაც, ქალსაც
მასწონდათ, ქალის პატრონთადაც, მასწონებით მოგვცით“ (ქალი).

ჩაი საქმე თანხმობით გათვალდება, სანეფოს მხარე საპატარძლოს
სიზნად მისცემს ვრის ამაზს.

ღანიშნულს ხევსური ერთს წელზე ადრე ვერ წაიყვანს. „ქალის
თხოვის“ დროს სანეფოს მხარეც უნდა მიიტანოს არა ნაკლებ ოთხ
ოთხ ან ოთხი საპატარძლოს ოჯახში. საპატარძლოს მამა დაბატი-
ცებს იმათ, ვინც თითონა მსურს, და გაუმასპინძლებს ამ არყით.
სანეფოს მამა და მამა მხარეებზე სადღესღესოს სამ-თხის არშინს
„აქლამს“ ანუ წითელს შილას.

ჩვენ ზევით ვსთქვით, რომ თავის დანიშნულს ხევსური ერთს
წელზე ადრე ვერ წაიყვანს. ზნაირად თხოვნიერ წელიც შეიძლება
იყვნენ ერთმანეთზე დანიშნულები ქალი და ვაჟი. მუდამ ახალ
წელაწადს სანეფოს მამა ან მამა მოვალეა „მოიციტოს“ სახლში.
ე. ი. უნდა მართვას ძღვენი — ერთი ტიკტორა არაუა და ერთი
„ბუღასკვერა“, ზედისკვერებს ახალ წლის წინაღამეს აცხობს და-
სახლში ყველა ოჯახში მეოთხათვის და საპატარძლოსათვისაც.
როგორც მომთაბის ოჯახის წევრისათვის, ზედისკვერა სულ თი-
თონ საპატარძლომ უნდა შეჭამოს, რადგან ზედისკვერა მის ზედს
შეიცავს თავის ვინაობაში, ნამდვილიც არ უნდა გადგოდოს და არც
ვისმე გაუზიაროს. როდესაც სახლში მოვინის დრო მოვა, სანე-
ფოს ოჯახობა ამოირჩევს სოფლიდან თან „ენაპარანს“ კაცს. ეს
ორი უცხო კაცი წავა საპატარძლოს ოჯახში, თან წაიღებენ სას-
წელს და სამს ცხვარს წაიყვანენ. ზარჯი სანეფოს ოჯახისაა. სამივე
ცხვარი უნდა დაიკლას: ერთი („ლთისთვას“) მეორე ამ სოფლის,
მესამე ზარჯისათვის, საიდანაც სასწოლოა, მესამე ცხვრით პატარძლის
მამას „ხელმზარი გაენათლებს“, ხელმზარის ნათელა იმაში მდგო-
მარობს, რომ სანეფოს-სადღესღესოს „ახალყოლით“ „დამწყვლო-
ბებენ“, ე. ი. შეეცდებიან ღმერთსა და ზატებს და საცლავს და-
ვლენ სანეფოს მამა სახლს მტკნარი ჩაიყვანებს და ხელზე ზედ
გაღიფნებენ... ზატში „ხელმზარის ნათელის“ დროს საქარაა
ხევისბერი რომელიც მსგავსად გვარისა გულზე, შებნეულ და
მხრებზე წესოვს სისხლს „ხელმზარით გასანათლავს“ კაცს „სას-
ლოს მშობლები შეატყობინებენ სოფელს და ქალი და კაცი კომლ-
ზე უნდა გააყვეს მაყრად დედულად“.

მაყრებს თავისი საგალი აწესთ, მხოლოდ სასწოლო ოჯახი გა-
მოუცხობს და გაატანს თან ქალსა: ერთს — ქალს და მეორეს —
ვაჟს. ეს ქალები, სადაც დასვენებენ, იქ უნდა სკამში გზამი.
სანეფოს ოჯახი წინათვე გაგზავნის თან კაცს, რომელიც დედუ-
ლად და დედულის მაყრებს დაუფლებს გზაში და დააღუ-
ნებენ სასწოლო და მეტე ერთად მველენ ნეფის ოჯახში. დედამთ-

ლი პატარას მარჯვენა ხელით მარჯვენას დაუჭერს და სამჯერ წაღში შემოატარებს კერის გარშემო, შემდეგ წაიყვანს და ქალს წააბარებს. ნეფე დამალულია მეზობლისას. მარჯველები, ე. ი. ის კაცები, რომელთაც დედუფალი მოიყვანეს, მოსძებნიან ნეფეს, მოიყვანენ და სათაფლი დასმენ. ნეფე გაბუტულია, არავის არ შეესალმება.

გამარჯვება ნეფიონო, — ეტყვის თავის სოფლის ხალხი.
— გაეშორჯოსთავი! — იტყვის ინდურაგით გაბერილი ნეფე და ფაქდება ცალკე გვერდს „მარჯველები“ — თბი კაცო მიუჯდებათ. ქალს მაყრები ნეფეს მტრულის თვლით უცქერიათ.

სამტრედილოდ სამი ჭვამი ღვდია ნაღვლდარი. პირველს საღამოს პირველი ღვდიანი კიდი გაიბნება ღვთის სადიდებლად. სადღეგრძელოები პირველად დაიღვია ღვთისა, მეორედ — შესანდობარი მღვდლებსა, მესამე სადიდებლად — ნეფე-დადეფელსა. ჩვეულებრივად, დედუფალს გაიბნება „დედუფალი დამალულია“.

მარტო სანედოს თუახს არ უცრის ქორწილი ხარჯს, იგი სასოფლო, სათემო ხდება რომ ხარჯი შეუმთუბუქონ მეჭორწიდეს, სოფელელები სტუმრებს გაიწვილებენ და გაიბატონებენ მეორე დღეს. ვეღვა იჯახა ამ დღისათვის მომზადებულია... ქალის მაყრები მეორე დღეს და ღამეს სოფელში ატარებენ დროებას და მესამეს დღეს კი მოვლენ „მეჭორწილეთას“.

მეორე დღეს მეორე ღვდიანი კიდი გაიბნება ადგილობრივის ხატისათვის. მესამე დღეს გაიბნება მესამე კიდი მიცვალებულთათვის. ყველანი, ადგილობრივი ქალის მაყრები, მოიყრიან თავს ერთად. მეჭორწილეს აქვს 40 — 60 კაცეული დამზადებული და თითო კაცეულზე თითო ერბოთიანი ჯამი სდგას. თითო კაცეულს ერბოთიანს ჯამითურთ დაედგამენ ორგულს ან სიმ-სამს კაცს და მოაჯიღებენ ღვდს. ნადიმობა რომ გათავდებია, ქალს მაყრები შინ წაიყვანენ. ნეფის ნათესავები გააცილებენ მაყრებს და „მოკეთებენ“ ფანდერის კვრითა და სიმღერით. ნეფე-დედეფალი ერთად ვერ დაწვებან (მეორე დღეს ნეფის ნათესავები გაიბატონებენ დედუფალს და შესაწევრად აქუცებენ: ზოგი თბას, სხვა ბატკანს „სათაფნიოდ“ ერთვის თვის შემდეგ. პატარას ქალწულად პრეტენდებ დედ-მამათან — „მამასამაი“, ერბა წელს რჩება მშობლებთან. მერე მამის მოუყვანს ქმარს და ბევისბერი (ხუცესი, დეკანოზი) ჯვარს დასწერს.

ჯვარის წერის დიდება ანუ ლოცვა არის „გამის წირვა“. ეს გამის წირვა ღირსსაცოდნულია, თუმცა არცე-დარეულია, ძნელად გასაგები და თავი ზეფსპრისათვის ვაუგებარი, — ღირსსაცოდნე-

ლია იმ მხრივ, რომ იგი აშკარად გვიჩვენებს, თუ რა მკაცრად ჰქონია ზევსურეთში ქრისტიანობას ცესვები გადგმული გამის წირვა შესდგება ეამნდამ, სახარებიდამ, ქრისტიანულის ლოცვებიდამ აზონაგლეჯ ალაგებისაგან, რომელნიც თავისებურის ჩამატებული სიტყვებით არის გაბლანდული... თვითონ ღვდელი „ჩვეისბერი“, ღვრენა ქრისტიანი, გამოიძუდა და სთქვა, რომ მართალია, ჩვენი გამის წირვა არეულია. მიზნად არევასა შემდეგი ღვჯენა მიამბო: ჰევსურეთში ბოლოს დროს ერთი მღვდელი დარჩენილა. მაშინ საქართველო თავრებს სვერიათ. ორმოცი წელიწადი ამ მღვდელს განუშორებლად ჰევსურეთში უცხოვრია და ისე დაბერებულა, რომ წვერი დაბლა მწაჭე უთრევია. ორმოცი წლის განმავლობაში ცოლშვილი არ უნახავს. ბოლოს ამბავი მოუტანიათ იმისთვის: საქართველოში დიდი არეულობაა, თათრები უწყალოდ მოკლენ ქართველებს, თითონ ქართველებიც მოლატეტობენ, მამა ამას აღარ იზიარებს, შვილი შამასო. ამ ამბის გაშვოზე, ჯერ სიხერისაგან და-სუსტებული, კვლამ შეცვლილა. წარე-ლოცვაც არეული უსრულდება და ჰევისბერებისათვისაც არეული გადმოუტია გამის წირვათ.

ამ თვით გამის წირვაც:

„ღირსა სწილობა, ჯვარისა კურთხეულობა, კურთხეულამც უფალი, აჟ და მარადი უცუნიოთი უკუნამდე. შეგეწყოლენ ჩვენ ყოველნი სანება წმინდამა, გვაცხოვნა და გვავერთინა. გაგება და უძლიობა, გვედგრება სული ჩვენი. მამათ ჩვენი, მოწყალეო, რომელი ხარ ცათაშია, ვერც ქვეყანათაშია, მოგვაში და მოგვეტიე პერი ჩვენი არსობილია, ნუ შეგვასამ ვანსა ჩვენსა ბატო, ბატო, მეუფეო, ღვდესა ამს სჯულისსამ შესწართათა სხევრლითა, ქვითი, მიხუცულობათა შენითა, თვალნი მალსა არაანა, თვალნი მალსა ღიოსა, ხოლო კაცთა სიმსლე დაბლადაც ამალდებთან. კაცთა რა გამ მსწევია ცხოვრება, მდინარე ამარტონითა, მაშინ გატყვენ ძალი ცათანი. ზოლანა მასწამუნდებოდა, ცხოველი თესლი შენო, ცხოველი მცხოვრებო. შენია ღვდ და შენია ღამე, შენ დაამკვასე ბნელი და ნათელი, შენ ეგ კია არა, ყოველმა უფალმა მოცუა და ჩიკება, ხუთითა ზურითა ხუთათანი დაამდნა, ანისტიოა ერთითა ას თორმეტნი აგსნო, უფალო, აყურთხე მარლი ენე სკანი — სკანარე წყალს იორდანე წყალი ღვინოდ გადასცვალე უფალო, აყურთხე თესლი ესე, რომ სამნი მანანნი, ყრმანი ისხდეს, პერსა სქამდეს მათ არა არ შეტყვენებოდეს (13), ტაბლასა მადათასა, განარა წმინდამა, ბაღდა დაღარ, დღუარე, არა სქამე ხორცი მისი, დას-

1 დღეს — ნეფელია ჰევსურეთში.

თხუ სსსლი მისი. ქრასტიანობის მყოფელი, პირველი ჩეჭარნი, აღმ ცეცხლია, სერებილია, ქერებილია, მეურველია მოქმედი უფალო ღმერთი, მოგვანიჭენ დღესა მას სჯულისა. კურთხევა ცოცხლისა კრებისა, ღირსია მარადისა, ეფერება და გამოჩინდა სხიერისი სახეობისით, საკითხავ იყუა წმინდათიან, საკითხავი პოვლუა, გაბრეილია მრავლით სიტყვანი გამრავლებითა მალაღამაას ჯგირითა, მაშინ მოვიდა უფალი ბევრითა, ბევრეფელითა, ათასითა გუნილითა, ათას ინგელოზებითა წარიახა სულნი მიცვალბულთანი, წაუტეგა სტილინი, მახლა უსტმენობითა, მატყელისითა გველოხითა, ან დედაკაცისითა, ან მამაკაცისითა ან აფეთიან ფიკითა თარგანისითა, ღმერთო, არსებაო, ღთებო, მთავარო მთავარ-ანგელოზო, საფლავ დაუმარწვალდებოდა, ეგია ჯოჯოხეთია, ურდუელითა. მაშინ გაუხეხეს ძალი ცათანი, ზოგანა მხარწმუნდებოდა. შერ თუ ზარა, შერ უფალი ღმერთი ჩვენი, ხოლო წმინდა სული შენი აიღეს, მიიღეს ღმერთიანა პატრიის ცემითა თაყვანისა ეგია წმინდა არსებულ-არსებულთა, არსებულ-მალღებულთა, მანამდინ ვიყვნითა, წმინდან ვიყვნითა, სახელს ვიყვნითა უფლისა. მე არ ვიყუე, უფალო, მთარობისა ცხითა, გოთგისითა, შერთე, ნუფე გოთგითა, ბევნი ჩემნია უსჯულოებანი, ატეივნეს და აღიანა ღმერთს ებეწებინა. ავიღეს მალა, გააცხადეს მალანსა ტაძარსა აბრამისასა, გოკურთბა მამამ, ძემ, ჯვარმა და ღმერთმა ყოველმა. ივანე მართლავა, მე აფსლის მატრთხველი, გიყურთა მამა, ძემა, ჯვარმა წმინდა, ეს სამნი სანთელნი მასკარისანი, ტაშარო, ეკლესიაო, შე სანტრელო, ღვთისაო, თუ რაი შენი ჭევედ მოიდა, ქადაგობა ქაო, დასტურობა ქაო, სულნი ღმერთს შემოვაბარაო. ეგ სამნი სანთელნი ნათობენ, უფალო, საკურთხეველს შენი წინა. ბარველო სანთელი გაბრეილ მახარბული, ეგ მეორე სანთელი — ივანე ნათლისმცემელი, ეგ მესამე სანთელი — მსმბელი და მკალობელი. გიყურთა მამა, ძემა ჯვარმა და ღმერთმა ყოველმა. უწმაკი იველოდა, ბიავი ცხოვრება ზეით ვადგარდაო, ასრულდა წარვა ეამისა, წმინდისა იკობილისა დღეს გაღმარევებასა შენისა.

ამ ლოცვას ხვეისბერი ან გარეთ და ან სახლში იტყვის და არა ეკლესიაში, რომელიც კირივით ეჯავრება, თუმცა „ეამის წირვამი“ ეკლესიასაც იხსენიებს. ბოლოს ამა გათავებს ჯვარის წერას „ბედნიანნიც იქმნებით, დაგლათანანამე აქმნებთ“.

შოლოდ ებლა ერლევათ ნება ცოლ-ქმარს ერთად დაწოლისა. ბევსური ერთს წვლიწადს ინახეს ცოლს, აღევნებს თვალს, წვება კიდევ მაშინ, მაგრამ „სამწილოდ“ არა. თუ მოსწონს და გამოდგება, ზომ შეინახეს და შეილსაც იყოლიეს, თუ არა გაშტტევენ.

[1889 წ.]

ხალარჯობა და რიგვანი

ფილოლოგიურად ხალარჯობა გამოსაკვლევი და გამოსაცნობია, ხოლო ეტნოგრაფიული მნიშვნელობა ხალარჯობისა ადვილად გვაგებია, რადგან კაცის თვალსუფრს არა აქვს დაფარული იმისი იერა და ფერა. ხალარჯობას ფშავლები სელთა მოხსენებებს დღეს ეძახიან, წინა დღეა სამეზობისა თუმი სასაფლაოზე მიღის კაცო თუ დედაკაცი, დიდი თუ პატარა, ყველანი მედართა ბინას ესტუმრებიან და თან მიიტანენ ქაღებს, ხშირდებს, რომელსაც ფშაველი ქადა-პურს ეძახის. ქადა-პურებთან ერთად სასმელიც არის, რასაკვირველია თითოეული ოჯახი თავიანი მიცვალბულის სასაფლაოზე მოიკალათებს. ხალხი შევდრებს შენობას ეუბნება, ერთ-მეორეს აპატიებს და შენობას ატყევიანებს თავის შედრებისათვის. მოზარენი, კაცი და ქალი, მომეტებულად მთელის საფლის ქალები ერთად, გროვად დადიან და შორიგეობით ტირიან წარდაცვალბულთ. გლოვა ამგვარად სათემო, საზოგადო ხდება; ერთი მრავლის მიცვალბულსა ჭელოვობს და მრავალნი ერთასს. ვაჟაკთა საფლავებზე შეგმაული ცხენება დგანან და თითო კაცს უჭირავს ზელში სადავით ცხენი სატირელს დასწერება თავზე. სატირელს ვაჟაკისას შეიღვეწენ ლოვინი, იმისი ტანისამოსი და იარაღი. ერთს, მას, ანუ ბიძაშვილს მიცვალბულისას, უჭირავს ცხენი და თითონაც თავდაკადებული დასაბრება ფაფარზე, თუ რამდენად მტკიცედ უჭირავს ფშაველს ეს ძველი ჩვეულება მამაპასა, მტკიცდება იმით, რომ ამ მოწესკლობის დროს და სწორედ დაწოვების წელიწადს, როგორც წარსული იყო და წრევანდელი ზედ გვეცება, ფშაველს არც ცოცხლისათვის და არც შედრისათვის თავისი წესი არ დაუკლია.

ახალ, ე. ი. ამ წლის მიცვალბულის პატრონს მონათესავე მისლის „წესრიგით“, მიაქვს „ქადა-პური“, პატკანი (საყვავი) და რამდენიმე სანთელი. ეისაც პატკანს მიყვანს არ შეუძლიან, იმას კვლამტარი მიაქვს პატკანს მავიერად აქა-იქ საფლავებზე ჯგუფად სხედნ და შეადლიან მოყოლებული ხშირბინდამდე კვირვობა და

იხსენებს მიცვალებულებს — დიმიტრი შავეწის, მჭედელა, — ვუბნება მკვდრის პატრონს ჭირსუფალა ბელაწიანი: შენა, შენა ყოფნა-ცხოვრებას, შენა მამიწვილობას ნუღარა ავი ზოგარჯინოს ღმერთმა და ამ ჩვენი პატრონის დავლათმა (უჩვენებს სალოცავზე); ნურც სასიკვდილოდ გავათავოს, მამო, ნურც სასიკოცბლოდ. ზიანი ზიანად გავმაროს, დამარბონი გაცოცხლოს ღმერთმა. თქვენც გავმარჯოსო და გაცოცხლოსო, — ეუბნება იქ შემოკრებულთ; ღმერთმა შავეწალის მამარესა, — უბრუნებს თავს სასმელს.

— ღმერთმა მოიხსენოს, — ამბობენ ყველანი ერთხმად; გაცოცხლოს, კეთილი მოგვას ღმერთმა.

ჩვეულება საფლავებზე ტაბლის მიტანასა და სამლოცო შობსენებისა ძველსაგან, პირგანდელი ჩვეულება და ღვთაეც იმეორება ფშვლისაგან, როგორც ჩვეულება, როგორც წესი, თუქა მას პაპის-პაპათაებრ არა სჯერა, რომ მკვდარს, მკვდრას სულს „რამ მიუვადეს“. ჩვენი ჩვეულება, ამბობს იგი: უნდა მოვიკონოთ მკვდარი, თორთ სულს რად უნდა მწარე არავა და ჭადაპტუბით. ეს ენაც უნდა ავთს, რადგან ჩვეულება ესეთის ზასათასა და ბუნებისა...

ამს პირველად არი აქვს იგი რწმენა და თუ შეიძლება ესე ვსთქვათ, სარწმუნოება. იგი შეზღუდვაც იქნა, როგორც ნაყოფი ძველის ღვთისა, მამამაყელა ანდრეი. წინანდელს ყუღარ მდგომარეობას აღმაინს ეგონა, რომ სული, მეორე „მე“ კაცისა არა ევლდებოდა, რომ საიქოსაც იგივე მოთხოვნილება სმაჰმასა ჰქონდა, როგორც საიქოს... ამიტომ მიცვალებულის პატრონი, როდესაც ნადიმად ჯდებოდა, მიცვალებულთათვის ცალკე ყურმა სდგამდა ყურას პარას — სული უნაღვად მოვა და შეეძვევით, როგორც ეს ჩვეულება; ესე მრავალი სხვა ერთნაირი განათლების სიმართლეს მდგომარე უწინდელსა და ეხლანდელს ხალხსაც ერთმანეთს აწიგავსებს, მიუხედავად ერთგობისა, მიბაძვისა, ერთისა და მეორისაგან გადმოღებისა. გადმოღება ჩვეულებასა აქ არაუფერს შეიშა. ეს უფრო იმის ბრალია, რომ კაცთა წითესაობის გონება ერთნაირად მუშაობდა, ერთნაირად პერსონობდა. თავთავისთვის შეწყვედულნი, როგორც ამერიკის ველური კაცი, ისე აფრიკისა, ცალკე-ცალკე დაშორებულად მცხოვრებნი ცალკე-ცალკე ჰდგომოდნენ. მაგრამ ერთნაირად კი, აგრეთვე იქცეოდა ჩვენი ფშველიც. „სახელის შედგმა“, ანუ მოვონება მიცვალებულთა სჭმლოთ წინამორბედთა მკვდრის სულის მოსამადრეღებელ სიშუალებათა.

ზალარგობის მეორე დღეს ახალის მკვდრის პატრონება გუთუბენ „რაგებს“ საბლში, ამატიებენ მოკეთებებს. თითოეული სტუ-

შირი, ანუ წვეული, როდესაც სახლში შედის, მიესალმება ჭირს-უფალს — ადამენის ღმერთმა, — ამბობს იგი, — კვლავ ხალხანოდ მოკვიფრანოს შენს ოჯახში. — თქვენთვისაც გამარჯვება, კვლოვამც სალხინოდ მოხვალთ, — გტყუას დანარბენს ხალხს, რომელიც შესაფერს პასუხს ეუბნება. მკვდრის პატრონი „რაგის“, ანუ წირვის ღვთის უმასპინძლდება გულუხვად. დაბოცილი საკლავები ანუ ქვებზე მზადდება დიდა ქვებში. ამასთან ერთად არის რძე, ერბო და ფაფა, ან ფლავი, რომელიც ცარიელს წყალში მოიხარჩება და, როცა ჯამებზე დაბრუნდება, ერბოს შერე ზედ ასხამენ. ჭირსუფალი მელამ იმასა სცდილობს, რომ მეტი ხარჯი უმწიროს, რითაც უფრო ვიდრე დანამუსებს მიცვალებულსა და თავის თავს ხალხის თვალში. თუ ჭირსუფალი ვერ მოიქცა-ბერადად, თუმსაგან დიდ-ჩახება და თუ სრულიად ვერ შესწლო ფშველმა მკვდრისათვის „რაგის დაუღება“, მაშინ იგი მოკვეთილ-საყით არის სოფელში. ქველა იმას აყვედრას: „შე მკვდარადამარჩავეო, დედამა ღმამარჩავე ვაჟ, ჯერ იმისაც არა ვაგიფავ რა, შენ რა კაცა ხარო“.

წვეულება გვფრ-გვფრად, უწესოდ სხედან და თავთავისთვის სმაჰმასა არიან საუბრის დროს, მანამ საერთო საზოგადო ნაღში არ გაიმარბება. ამ საზოგადო პერის ჭამამდე მკვდრის პატრონი სატირელს გამოატანს და მიცვალებულის ცხენს დააყენებს სატირ-ლის პირზედ. ყველანი ჩვეულებრივად იტრებენ, ყველამ სარცხეი-ლის ასაცილებლად უნდა მონაწილეობა მიიღოს ამ ტირილში. „მართალია, — ამბობს ფშველი, — მკვდარს ტირილით გვრავინ გაცოცხლებს, მაგრამ კაცი გულს მაიოხებსო. მასმინძელსაც დარ-დი უსტმძქლებს, რაკი მხდავს სხვადაც ვებრალდებო“.

როდესაც ტირილი გათავდება, ხალხი „დაჯდება“, დასდება რიგზე: ერთერთი მასპინძლისაგან ამირჩეული ღადის, მოხარ-ბული ხორცი უჭირავს ზელში ზონით და არიგებს ზორცის წაჭ-რებს (წალობს). მეორე არიგებს პერს, მესამე მოაყოლებს წვენი ზეს ჯამებით და ორთლ-ხამ-სამ კაცს თითო ჯამს უდგამს. დღე-კ-ციებს მარტო იმას არ აჯერებენ, რასაც იქ აქმევენ და არმევენ, ამ უკანასკნელთ, როდესაც წირვაში მიდიან, თან შიამქსთ ქვებზე და ხარჭებოდ... მასპინძელი შინ წასაღებად სხვას ურბებს და იქ საჭ-მელ-სამხელად სხვას ამიტომ დაიყნიც წინდამწი თავდარიც იქ-რენ.

მკვდრის პატრონები, მამაყინი ამ წირვის შემდეგ თავებს მოი-პარსვენ... „თავმოსპარსიო“ ესეთივე ასასრულელები წესია მკვდ-რზედ, როგორც სხვა წესები. „თავმოსპარსიო“ სხვა საკლავი უნდა დამკლას მკვდრის პატრონმა და იმ დამკლავ ეახშად დამ-წ-

ვიოს, ვინც თითონ უნდა. თავმოსაპარსიოს ვალს მარტო მიცვალებულის შინაური ნათესავი არ იხდის, არამედ გარეშე ნათესავიც. ერთს მიცვალებულზედ შეიძლება ოცი და ოცდაათიც იყოს თავგამოშვებული. ყველამ უნდა მოიხადოს ეს ვალი თავისმოპარსვისა საკლავო, ხასმელითა და სტუმრების მოპატივებით. მოიპარსავს თავს მაშინ, როდესაც უნდა გადიგლოვოს საკმაო ხნის განმავლობის შემდეგ. მგლოვიარე: „თავგამოშვებული“, რამდენიც მეტად ეფასება მიცვალებული, იმდენი დიდხანს ჰგლოვობს. თუ გლოვა გააქიანურა, ხალხი სთხოვს პირი მოიპარსოს: — ღმერთმა გიშველოს, მამო, სულის მადლიც შაგეწიოს და ზეითის ღვთისაცა. მაიპარე თავი, მკვდარს რაც უფრო არ დაალონებ, რას აამებ. განი იმას კი უხარიათ შენი ეგრე ყოფნა?! — თავგამოშვებულს სასახელოდაც მიაჩნია დიდხანს გლოვა და თავს გამოიდებს ხოლმე ამისთანა თხოვნის დროს... მგლოვიარეს, როცა თავს მოიპარსავს, ყველანი მიდლობას გადაუხდინან: — კლოვ სალხინოდ მოგაპარსვინოს პირით.

ცხადად წარმოდგენისათვის იმისა, თუ ფშაველს რა ეხარჯება მკვდარზედ, აქ დავასახელოთ ყველა ის წესრიგი, რომელსაც ფშაველი ასრულებს მკვდრის სულის მოსახსენებლად. პირველი რიგი მკვდრის დასაფლავების დღესა ხდება და, თუ ხსნილია, დაიკვლის საკლავი „სულის სახსრად“. ფშაველს დატყვევებული ჰგონია მიცვალებულის სული საიქიოს მგზავრობაში, სულის სახსრად დაკლული საკლავი იმას გზას უხსნის მისასვლელ ადგილისაკენ... სასმელოდ ღვინო და არაყი აქვს. უსასმელოდ არა გზით „წესრიგის“ შესრულება არ იქნება. ამას ჰქვიათ თავზე სამარხი. რამდენისამე ხნის შემდეგ უნდა გადუხადოს მიცვალებულს შვიდი. შვიდში დაიკვლოს ორი მამალი ცხვარი და ერთი თხა; თხა ზოროტის სულის, ეშმაკის მოსამადლიერებლად არის, რადგან იგი ეტანება მიცვალებულის სულს. როგორც უკვე ვიცით, ფშაველს ჰგონია, თხა ეშმაკის გაჩენილია და თავისივე გაჩენილს მიიღებს სულის „სახსრად“, ანუ დასახსნელიაო. გავა ხანი და უნდა ასრულებდეს ორმოცი, ორმოცში დაიკვლის ორი ცხვარი. შემდეგ კაცი დავკლავს ძროხას და უნდა ადუღლოს კორკოტი. ამას მოჰყვება ზორცის შაბათი. მაშინაც უნდა დაიკლას ერთი საკლავი. დიდმარხვაში, თევდორობის სწორზე, შაბათს, მკვდრის პატრონი ადუღებს „დობანს“ (ბაკლა), გამოაცხობს პურს, როგორც ყოველ „რიგის“ წირვის დროს, და მიიპატივებს ხალხს მკვდრისათვის შენდობის სათქმელად. შემდეგ მოჰყვება თავმოსაპარსო და ხალარჯობა იმ სახით, როგორც ზევი-

თა გვაქვს ნათქვამი. წელთაობა მაშინ აღსრულებდა მიცვალებულს, როდესაც ერთი წელი შესრულებდა გადაცვალების შემდეგ, მაშინ დაიკვლის საკლავი და ქირაისუფალი მოიპატივებს ხალხს. ამას კარდა ყოველ დიდ დღესასწაულის დროს, აღდგომისა და ამაღლების, მკვდრის პატრონი მოიკითხავს მიცვალებულს ტაბლით, ჭადახტრითა და სანთლით და აძლევს მღვდელს საწირავს ერთ ან ორ აბაზს მკვდრის მოსახსენებლად.

[1889 წ.]

ფშაველი დედაბაბის გავრცელება და იშვიათი ფშაურის კომპიუტის გამოხატულება

ოქცა ძველსაველს დროს უანდერგებია ფშაველისათვის დედა-
კაც-ეშაყის გარეწილია, და თითონაც ამ აზრისაა ფშაველი დღე-
საც, მაგრამ საქმიან კი სრულ წინააღმდეგია. ეხედავთ, სიტყვას
ქალი და ალი ერთმანეთში აბლო ნათესაობა აქვსთ, ერთის თვისება
მეორეზეა გადატანილი, უფრო კი პირველისა მეორეზე. ყველა ქა-
რველ თემში, საცა დედაცა ესევე დროს ქალს ეძახიან, ფშაველი-
ზედური შეხედულება უნდა აქონდეთ ოდესმე დედაცის ჩამომავ-
ლობაზე, თუ დღეს აღარ აქვსთ ამგვარი რწმენა. რამ დამადა ეს
კილანწამება? უეჭველია თვით დედაცის ბასიითი და მოქმედება,
გამოწვეული დედაცის ყოფი-მდგომარეობისაგან, უნდა იყოს ში-
ზი დაიცის დამცირებისა; დედაცის ბრალიც, სიმაართლით რომ
ესთქვით, ბევრია. შევიწროებულის ცხოვრებისა და ყოფნისა, თუ
მოკლის, ან შეტისმეტის მგრძნობიერებისა და ფანტაზიის აყვლისა
გამო, დედაცის ძველდგომილ დაუწყია ჩხირკედლობა: ქადა-
გებისაობა, შვილოცა ანუ ექიმბაშობა ლოცვით და სხვა მრავალი
ზრციები, როთაც გუფქვიანებია მამაკაცი. ამიტომ მამაკაცმა არც
აიგია, არც აცხელა და ხელმა „ეყდიანობისა“ თითქმის მხოლოდ
დედაცის დაულოცა.

ფშაველი დღესაც კიდევ გაიგონებთ, რომ ამბობდნენ დედაცის
„ღვეი დაუეო“, ე. ი. დევი ჰყვარბსო. ამასთვის საჭიროა მხო-
ლოდ, რომ დედაცა იბნიდებოდეს, ან შეშმაშდ იყოს. ფშაველის
ფიქრით დედაცა მამაკაცზე ჰყვადონებით ჩაქლებია, ცეტა, სე-
ლელი, ოპირი, ცბერეი, გაუტანელი.

არსებობს სიტყვა ჰყვი დაიცის
არც მამას, არც მეუღლესა.

(არ შევუთება, ე. ი. კეთილად არ მამანია დედაცის ჰყვიდამ კე-
თილი არა გამოვი რაი). თუმცა დამჯდარის ჰყვით ფშაველი ამას
ამბობს, მაგრამ როცა აბოლილებულია მისი გრანობა-გონება, მამის
სრულად იცვლება ფშაველის აზრი დედაცისად: ლექსებში ფშა-

ველს დედაცა გადმერთებული ჰყავს, ხატვით ლოცულობს ამ
მამას, გბილმძივანს, ვაჟიმ ეშაყის შექმნილს არსებას — დიაცს.
არც ოჯახობაშია დაჩაგრული დიაცა. მართლია, მამაკაცით შრო-
მობს მთაში და ბარში, ყველა საქმეში თითქმის მხარში უღვას
დიაცი მამაკაცს, მაგრამ არა ძალდატანებით. მთის მრისხანე ბუნება,
ჩაჭარბული ცხოვრება ძალს ატანს ყველას, დიდსა და პატარას,
რომ იზრდონ, რათა დაიცვან, დააბრუნონ თავი. დიაცა თავისუფ-
ლად, მარტოდ მარტო მადმოდის უდაბურს ადგილებში ათისა და
იყის ვერის სიშორეზე სოფლიდამ. იმას მამაკაცი ყარაულს არ
უყენებს და არც ცოდვად უთვლის ესე წასვლა-მოსვლას საქმის,
ცხოვრების გულისათვის. ოჯახში დედაცის მინეშებული აქვს სა-
კუთარი „სადედაცო კერა“, იქ ხელსაქმობს. იგი იხენს „სათა-
ვისა“ — საკუთარებას, რომელსაც მამაკაცი ვერა გზით ხელს ვერ
სლუბს, ვერ მოიხმარებს დიაცის ნებადართოვად. სათავენი დედა-
ცისა თავის ხელით, საოჯახო საქმის გარეშე მონაგარი სარჩია,
სრული, უცილობელი მისი საკუთრება. წაწლობა კი ყველა მხარეს
დედაცის მდგომარეობისა გვაიწყებს, რადგან ეს ჩვეულება
იყის სიუცხოვით ძალუტნებურად ეჩენება კაცს თვალში, რო-
ცოცხ ბნაოცა, გადამწვარს მინდობზე ცაში აწვილი ტანმარბეველი
აღვის ხე.

გასახლობარი ქალი წვეზა უცოლო ვაჟთან, უცბო უცბოსთან,
სწორად ნათესავი ნათესავთან. ცოლიანი მამაკაცი და ქმარიანი დე-
დაცაიც ბევრი წაწლობს, ყველამ იყის თემში ეს ამბავი, ამის დი-
ფარვა საჭირო არაა, ორივე მხრის მშობლებში და ნათესავებშიც
აქიან ქალაქის ერთსულობა და ერთგულობა, მაგრამ ყურ-წადე-
რით არიან. ამ ბოლო დროს კი ცოტა არ არის ხალხი გაუფქვიანდა
წაწლობას; იგი უცოდველ, უმზავრო წმინდანად აღარ მიაჩნია, რო-
ცოცხ აქამდის, 15—20 წლის წინად მიაჩნდა.

წაწლობას წილის დროს თავისი წესი და რიგი აქვს. ქალი და
ვაჟი უნდა სედილობდეს ღვინებს და გულ-მკერდი ერთმანეთზე
შორს ეჭიროთ, მხოლოდ პირი პირთან უშვებ და ქალი ვაჟის გაშ-
ლილ მკლავზე წევს. წაწლობა უფრო ახალის დროის ასულია და
მრავალის საცუქნით არის დამორბეული, თუ კარგად დაუგვირდო-
ბით, უმადურს სეტყრიანზე; წაწლობას არცა აქვს მიზნად ვარკვენ-
ლობა, წაწალი თავის დღეში ვერ შეუუღლდება წაწალს, არც მომხ-
დარი მავალითი არა დროს, რომ წაწლებს ცოლ-ქმრობა ჩამოე-
დოთ ოდესმე. ფშაველს ხორციელი თუ სულიერი ნათესაობა
დრად სწამს, აგრეთვე მეზობელი და მეზობლობა, რომელიც ურთ-
ვერს ნათესაობად მისაჩნევია ფშავეში. არამც თუ ნათესავს ნათესა-

ვი ვერ შეირთავს, თუნდა ძლიერ დაშორებულნიც, და მეზობელი მეზობელს, ერთის სოფლისანიც ვერ შეუუღლდებიან ერთმანეთს. წაწლობა მაღალისა და იდეალურის გრძნობით არის მონათლული, თითქოს პლატონიურს სიყვარულზედ იყოს აღმოცენებულიო, და ამ ბოლო დროს კი ლამის სიყვარულად, არაშეიკრებლად გადიქცეს.

ვაეცაცობა და ქალობა ის იყო, მიამბობდა ერთი მოხუცებული ფშველი, რომ მამაკაცს წაწალს, როცა ქალთან წაწალთან იწვა, იქამდის სიმაგრე გამოეჩინა გულისა, რომ არაფერი ცუდი ფიქრი არ გაევიდოდა გუნებაში; აგრეთვე თუ ქალსათ.

წაწლობას დიდი ზედგავლენა ჰქონდა მამაკაცთა ვაეცაცურს, გმირულს მოქმედებაზე, იგი მდიდარს მასალას აძლევს ფშურის რომანიულს პოეზიას და თვით ფშველსაც — პოეტურს ხასიათს. აი, ქალი რას ამბობს თავის წაწალზე:

მამარევი ტირილით,
შამაყერება გულსაო,
ვაჰე, რა ძნელად მოეცარბარ,
შენ კი არ შეგდებ ურსაო!
სიზმარში მამჩვენება,
ჩემს წინ საღამო პულოო,
ნახანის მამავრდები,
სამ დღეს არა ვსჭამ პურსაო...
წაწალს ვეშავდრს ვნაცვლოს
ქალი თინათ გულსაო.

— : —

სიყვარულმა და ნდობამ
სიკვდილ არ იცის ქალისა,
ნეტავი ნისლად მაცქივი,
გადმოვივლიდი ტარიოთა,
იქ დავიწყებული წვიმისა,
საცა შენა მხნე ხარითა.

— : —

მე შენ მიხდი, შენმა მზემა,
მე შენ შემშვენიერებო,
დღისით მღერებდი მზესა,
ღამით მშობთარიაწებო.
ანთებულს სანთელს გამსგავსე,
ვარსკვლავსა მთოვარესა,
ნეტავი შენთან მყოფელსა,
შენს მკლავზე მწოლიარესა!

— : —

ღმერთო, არ გამიცხადება
წუხვლ ნანახა სიზმარსა:

მითომ წაწალას ვიყოდა,
ვაეცოვებდოდი ხინკალსა;
მარიამ გუნდასა სკრიდის,
ჰვანდის თენებთა ცისკარსა.

წაწალი ქალი ეუბნება მეცხვარე წაწალს:

ნუ წახვალ შენი ჭირიმე,
არ გათენდება ჯერათ;
არ უყვიაღვის მამალსა,
ჩემის ღამების მზემოო,
რა მწყემს-მუშები არა გუად,
რა გერქარება ჩემნაო!

— : —

გადმოვე კულუხის წინა,
საპირისწამლე-ჭრელაო,
შენთან წოლთამეც გამოდო,
შენთანამეც მამცა წერათ!

თემის არსებობა დამოკიდებული იყო ძველად ვაეცაცებზე, მამაკაცებზე. მათი გამამხნეველები ბრძოლაში დედაცაცი იყო. ღია-თა ქება მამაკაცთათვის დიდი, ფასდაუღებელი საჩუქარია. ვაეცაცი მუდამ სცდილობდა ქალების საქებური ყოფილიყო, იმათის დიფერამბების ღირსი. ქალები ხშირად ვაეცაცებს ვაეცაცობისთვის ალექსებდნენ კიდეც, ქება-დიდებას უძღვნიდნენ ლექსებში და წაწალადაც გამოჩენილს, გულადს, მუხლადს, მტრისთვის რისხვის მიმცემს ვაეცაცს იკიდებდნენ, მხდალს ამაგებდნენ ფერხულში ჩამბულნი სათემო დღეობის დროს.

ქალში სიტყვა ქმარსა გავავები,
ბასრის ზმლის ამამღებელსა,
შორად წამლებსა საგდლისა,
შინ სიხელისა მამღებსა.
ჩამარბის კოკლას გორსა,
თვალ-შურთხო, შენი ქმარით;
მისცენთ ტარ-სახეხავნი,
გააწყრილოს ტარიო;
საბურეს ჩარდახ იუვეთ,
გააზღვინეთ ქალიო,
თმი არ უნახავისა,
ან ამოღებულ ხმალიო?

ღიალ, ქალი თავის პიროვნებით წარმოადგენდა და წარმოადგენს დღესაც ზნეობრივს სანქციას. ლაშქრიდან გამოქცეული ღირსიო, რომ ქული მოიხადოს და მანდილი, ანუ ჩიქილა დაიხუროს, საბუ-

ჩემი იჯდეს, როგორც მელოვინე ღედაკაცი, ქალებს ზრდიდეს მარტო, როგორც ცოდვილი, ლაჩარი „უწილბედოდ“ დაილიოსო. აი სადამდის ამცირებს ქალი მხდალს, რომელიც მტერს სასტიკად არ უხვდება, რომელიც გამორბის უსირცხვილოდ, უნამუსოდ ბრძოლის ველიდამ. აი კიდეც ლექსი, ქალის გაგზავნილი ვაჟკაციან, თვით ქალის გამოთქმული შაირი. ძველად ჩვეულებად იყო, შაირის მოქმედი ლექსის ბოლოში მოიხსენიებდა თავის ვინაობას, სახელსა და გვარს: მაგალითებ, „ემაგ ლექსაის მოთქომი“ — ესა და ესა ვარ ამ ლექსის მოქმედი, „მოთქომი“. უმეტეს ნაწილს ლექსებში სას დაკარგული აქვს სახელი, ვინაობა ავტორისა. ამ ლექსში კი, რომელიც ამის ქვევით მოგვყავს, „ლეღია“ (ლეღა) ქალია, სახელიად ჰქვიათ თამარი, და მეტი სახელი — „ეგრე დიუნად ლეღია“.

რა ზეგრი მტრირებია,
რა ზეგრა ცრემლი მდენია:
არც გული გამამიცვლია,
არც ამილია ზეღია;
როდისაც მამავონდებო,
მეღება ცაცხლის გენია.
სახსოვრად დამრჩა თვალ-წარბი,
ოჭრის უღემაში შენია...
შენის უღემაში ზრდილები
შენს სახეზედა ჰდენია!
იზმებისა ხარ სტუმარი
მესამ-მეოთხე წელია,
აღარ ერგება ტყვიო,
ამაო, ნასროლი შენია,
თოფი ლამაზად მივიდის,
წელთა ხმალი გრტყავ მჭრელია,
ნეტავი ჩაგადგობინა
შენის გუნების ცხენია!
თუ სამართალი ვერ გყავს,
ამოსწდეს ღშავს ზეგია,
ძირითამც ამოგარდება
მგონია თირმეტ თემა.
მოველივ ცოლის წამუვანი,
შენ სხეი რა წავიხდენია?
დამიწერია ბარათი,
ზედ მომიწერე ზეღია
გამამიგზავნე მალეოთა,
მამო, მართი კრელიო;
არავინ დავადლიტონს,
არცინ მოგვიდოს ზეღია...
სახელად თამარი მჭვიან,

ეგრე თიუნად — ლეღია;
ოთხ წელსა გგონობ შორითა,
საყვარულ მეტად ძნელია!
ტყეში ვარ ვიცნა შენ სახნი,
არცა მაქვს მოსასვლელია.
გამამიგზავნე პერანგი
შენს ტანზედ ჩასაცვლია...
შენთანამც მამცა სიციოცლე,
შენთანამც მამჭრა ყელია!

ქალს, ცოტა არ არის, უწუნებს კიდეც მამაკაცი მოლექსეობას საზოგადოდ: შენი საქმე არ არისო, ეტუნება მამაკაცი. შენ უნდა „უარტენას“ (დაჩეჩილი მატყლი) ართავდეო. ჰკიცხავს ნამეტნავად მამინ, თუ ქალი თავის ნათესავებსაც აშაირებს, ალექსებს:

სამღერე მღევონარსა,
ნეტარ რა უყვა თავსაო?
მამის მამო მალეჭყებულსა
ნამუს ვინ მისცა ქალსაო?
მამის მამო შიარ არ უნდა,
უარტენათ უნდა ჩასთვო!

როცა ღედაკაცს მამაკაცი რაიმე სიკეთეს ჩააღენს, ღედაკაცი პლოცავს მას, ამ დალოცვაში გამოიხატება ის, თუ ქალს როგორ ესმის ვაჟკაციობის, მამაკაციობის შინაარსი, დანიშნულება, რა არის ვაჟკაციისათვის სანატრელი. ეს ძველებური დალოცვაა ქალისა, ვაჟკაციისათვის დიდად მისაჩნევი. ლექსი ძველია, ქალს ეკუთვნის:

დამსტესა ვეკი ყანახა,
ძნა მოღის ჯიარი-ჯიარსა;
წყალს არევი გამამახდინა,
ცრემლი ჩამოდის ღვარსა.
გიორგი მახტარიშვილო,
შენამც შამჩიები ღელსო;
წყალსაც შენ გამამახდინე,
შამისვი ცხენის ვაფსა,
დამინდე, არ მილილატე,
ქალმ თავი მოვე ნუბასა.
იქამც გიგემარჯუება,
საცა ხმალ იქმენ გელსა,
მოციქულობდნენ ისარნი,
შუბნი იქნევდნენ ენასა!

ქალი მარტოვად მკიდა ყანას, იორი იდიდა. ქალს წყალს გასვლა სჭირია, ვერ გასული, დალონებულა, ამ დროს წაწყდება მხედარი.

გიორგი ბახტარიშვილი, რომელიც შემოისიდა ქალს „ცხენის გავა-
სა“ და გაიყვანს წყალში. ვაჟი ქალს სიმატრეოთ არა სარგებ-
ლობს. „დაინდობს“ ქალს. ამიტომაც ქალი მადლობას ეუბნება და
ჰლოცავს: იქ გაგემარჯოს, სადაც „ხმალნი იქმენ გელასა, ისარნი
მოციქულობენ და შუბნი იქნევენ ენასაო“. სადაც ეს ამბავია, ხომ
სისხლის ღვრია. იმას ბრძოლა, ომი ჰქვია. მაშინდელს ომებზე და
მტრის გერებაზე დაფუძნებულს ცხოვრებაში, ამაზე მეტი დალო-
ცვა, როგორც ქალი ჰლოცავს ბახტარიშვილს, შეუძლებელია იყო.
მაშინ ომი და ვაჟი იყო პირველი საქმე. ვინც მტერს ებრძო-
და, ვაჟი იყო ის იყო, ქუდიც იმას ეხურა, გულდილობა და ამაყობა
იმას უხდებოდა. ვინც არა და, იმას ქალი უკიჟინებდა ამ ლექსით

ვაჟა, რას შეგულობდი
რა სახელ მოგტანია?
შენი ცხენი და ახვარი
ომში რის შეგიტანია?
ლევით რის მოჰყავს ჰარული,
ხელი რის მოგტანია?!

თუმცა ფშაველი — დედაცაა ეშმაკეულობას, ეშმაკისაგან ჩა-
ვოშავლობას მიაწერს, მაგრამ მაინც დედაცის ზემოქმედების ქვეშ
არის მომწყვდეული. მონა იმისი, ლოცულობს იმას ხატით, იმის
პირ-კბილს, თვალ-წარბს, გულ-მკერდს, ალვის ტანს, ხახვის ფურ-
ცელს ბაგეს, მწყანარს საფეთქელს, ხშირ თმასა და სხვა:

წიბრია ჩიტის გახდამა,
ტორლოს ვალობამო,
შენს თავს არაეინ მირჩენავ,
ბატონის (ხატის) წყალობამო!

ცეცხლი, შენ დამწვავ, წესია,
შენ რადღა, დუშმნის დედაო?
ქალო, შენ დამწვავ, წესია,
შენ რადღა, ქალის დედაო?

ფშაველი აღარებს ქალს ანგელოზების სახესთან:

პირიბიბი ჩამოხედიდი
ანგელოზების სახეთ,
ხელში ხიბრ-წინდი გეჭირა,
ზედ ოჭრის შიბი ამო;
მკვდარი უფავ და გაცოცხლო,
თვალთ რთ დავინახეთ.

იქტერდება ქალის „პირ-კბილს“, თვალ-წარბს, გულ-საფეთ-
ქელს, ყელს, ყველაფრის სურათს გულში იბეჭდავს და აღარებს
დილის მზესთან:

ვინა თქვა: ეთერ მოვიდა
დილის მზე — გორსა მავალი.

— შერელომ, შენსა მზესა,
შენი ცოლი როგორია?
— რას იტოხავ, ცოლი სწორო,
ცოლის ქება იუზოა,
ხო გინახავ ზროლის ციხე,
როგორ ცამდე მალაია?
შეცა ზის ქალი ვთერი
ყელი მოედრებია:
წარბი წვრილი, შებლი პტაელი,
საფეთქელი მწყანარია,
პირი — სტვირი, კბილი — მძივი,
ბაგე — ხახვის ფურცელია.

მკითხველი თითონ დაინახავს ლექსიდან, თუ რაში ჰხედავს
ფშაველი ქალის სილამაზის იდეალს.

ქალ, წაღზე წამასნულავი,
ველისა, ვინა ტუისა,
თავი არ შამიბრუნე,
რო დამეკვლია ყინადა (ყარადღ);
შენს სახეს დავისწავლიდი,
მაგ შენის პირ-კბილისა.

ქალი ტანითაც უნდა შეენდებოდეს:

სიყვარულისა მიმყოლი
ქალი ტანითა შეენდება I.

ეს ტანით შეენება რაში-და მღვთმარეობს?

ქალი ვიყავ, ქალა-უში,
ილვის ტანი ამოშვი.

ამ ალვის ტანის ქალს უფრო დაამშვენებს სამკაულები. ყელზე
ლილეები და შიბები:

ფანდურო, ცოლი მითხოვე
ყელლილიანი ქალიო.

1 ლექსების სიდიდისა გამო ვერ მოგვყავს სრულიად, არამედ ვიღებთ სიკბირ
აღვლელს.

ჩამოვდეს კერის პირსა,
ჩამოჭანოს თმისათ...

თმა უპირველესი სამკაულია ქალისა. თმას ფშაველი ქალი იჭრის
საყვარელ ვაჟკაცის სიკვდილზე, ეს დიდი ძღვენია მიცვალებულო-
სათვის.

ფანდურ, მიყვარს შენი ჩემი,
სტვირო, შენი ხმისათა,
ვაფიქვო, დარი, ჰმალო,
ქალო, შენი თმისათა!

აბე ქალადღევით თეთრი ძუძუები, ქალის მკერდზე დასვენე-
ბული, ურთგო:

თეთრო ქალო, თეთრი კიბა
ტანზე შავიშვენივით,
ქალადღევით ძუძუები
გულზე დაგისვენებია.

მარწყვით სიწითლე და სილამაზე ამშვენებს ქალს. ამასთან
„თვალდახატულობაც“:

პირდაპირ მიზის მარწყვით (ქალი).
თვალს მიცემს, ხელსაც მიჭნევს.

— — —
მოიდა, გვერდზე დამიდგა
თვალდახატული ორნაო.

ფშაველისაგან ქალის გაღმერთება იქამდის მიდის, იმდენად საყ-
ვარელი უნდა გახდეს ქალისათვის, რომ, როცა მამაკაცი კვდება,
ქალმაც კი უნდა მოიკლას თავი და იმასთან ერთად დაიშარხოს.

ყამარო, დამსხენ ძუძუნი,
ჩემთან შენც დასთმე თავი;
ცოცხალსა სიარსამულსა (სახელი კაცისა)
ამირანი სჯობს მკვდარიბა!

ლიაცის დაწუნებულს ვაჟკაცს ტირილისა და თითქმის თავის
მოკვლის მეტი აღარადფერი რჩება.

აღე, ამირან, აშაელი,
ცხენს დაუყარე ღანძილი;
ლიაცის დაწუნებულსა
ტირილი გმართებს, გან ძილი?!

ქალისაგან ფშაველი, გარდა ამ „თვალდახატულობისა“, „ჩამო-
წყაზრულობისა“, „თმისათვისა“, „თეთრძუძულობისა“, „პირ-კბილ

შპივიანობისა“ და სხვ., თხოულობს სხვაგვარ ღირსებათაც, ურომ-
ლისოდაც ყველა ფუჟია:

ყანა მშრალი სჯობს სიშველიდ
ხამთან-ჭანჭახანსა,
ქალი გონჯი სჯობს ღამასა,
ჭორიანს, სიძრახიანსა.

უნამუსობაში დაძრახულს და ღამას ქალს ისევ გონჯასა და
ნამუსიანს დედაცაც ამჯობინებს ფშაველი. ამ საძრახს თუ უნდა
მოერიდოს ქალი და არავის გაეჭოტვინოს, მძიმედ უნდა ეჭიროს
თავი, წარამარად არ გაარბ-გამორბოდეს ბქეთ-იქით, არამედ თავის
კერაზე იჯდეს:

ყმა გასულ-გამოსული სჯობს,
ქალი კერაზე ნაჯდომი.

ქალი, როცა იგი ქმართან არის, გათხოვილია, უნდა მორჩილი
იყოს ქმრისა, მისი ერთგული და მოყვარული, დედ-მამასაც კი უნდა
ერჩივოს ქმარი. მოვიყვანოთ ლექსი, სადაც საყურადღებო შემთხ-
ვევია მოყვანილი. სიმაშირე ჰკლავს სიძეს. ქალი, ე. ი. ცოლი მოყ-
ლულისა და ქალიშვილი მკვლელისა, სწყევლის თავის მამას, როცა
ეს უკანასკნელი ეუბნება, რომ ქმარი მოგიკალი და თავს ნუ მოიკ-
ლავო. ამგვარი გაკადნიერება ქალისა და შეურაცხება მამისა — გმი-
რობაა, იმ ქველის დროის მიხედვით თუ ვიფიქრებთ, რადგან მამა
დიდი ბატონია თავის შვილებისა:

— — —

ბაღ დარეჯანო, შე რა გახარო:
ქმარი მოგიკალ, თავს ნუ მოიკლავ.

დი რეჯანი (შვილი):

შე მამსჩემო დარბაისლო,
ისეცე მაქვედებო, არ მისვენო.
მამცენ ცულ-ქარნი, გზა გაფიქადო,
მამცენ სანთელნი, გზა გაეანათო;
უნდა მივიდე ღვეჭა-გლეჯითი,
უნდა დავრეცხო ტანისამოსი
ირმისა რძითა, და სხვ.

— — —

ყანავ, ქერი ხარ ჩარათი,
შე შეა თავსა დავიხრის;
ქალავ, თავმამწონარო,
ქმარ-ყოფნა თავსა დავიცდის.

როცა ქმარი მოუჯდებოდა, საცდელის შემდეგაც კი უნდა ერთგულ-
ლი იყოს პირველის ქმრისა და მეორეს აღარ ეძებდეს, რადგან
დედაცაა, რომელიც თავის ობლებს სწირავს და თხოვდება, საი-
ქიოს, ჯოჯოხეთში დიდი სასჯელი მიეღოს... ამგვარი დედაცაა
კაცის მკვლელზედაც ცოდვილია და იქამდის შერცხვენილი საი-
ქიოს, რომ კაცის მკვლელს ეძებება;

დღა, ობლების დამყრდნობა,
კაცის მკვლელს ეძებებოდა;
უბეზო ესხდა ჯეღუღი,
ქოქუღებს ეძებებოდა.

ღიად, ქალს უნდა ჰქონდეს უღირდეს ქმრის ნამუსი, უნდა სცილ-
ლობდეს ქმარი „ღიანამუსოს“. ესთქვათ, მის ქმარს მოუვიდნენ
სტუმრად სწორები, უნდა კარგად დაუბეგდეს, კარგად გაუმასპინძლ-
დეს, გულუხეობა გამოიჩინოს;

ნეტამე ცოლარის დღასა,
ქმრის სწორთ ღამზად ღებდებოდა;
ნეტამე ცხენარის დღასა,
ჯარში წინაწინ წადებოდა.

ამ ლექსს კიდევ სხვა აზრი და ღირსებაცა აქვს იმასთან შედ-
არებით, რომელსაც შიგ ვხედავთ. ცხოვრება ომთან, ბრძოლასთან
არის შედარებული სწორედ შეუძლებლად. ამ ბრძოლაში — ცხოვ-
რებაში კარგი ცოლი ისეთივე სანატრელია, როგორც ლაშქრობის
დროს კაი ცხენი... სტუმრებისათვის კარგი უნდა იყოს დიაცა,
თუ უნდა აიცილოს წყევლა და ძაგება:

სტუმართად ცუდი დიაცა,
ხაზბის (შოა) მწვერზემ დარჩება;
ხელთ პალი, ზურგით აყვანი,
ზედ ნილვარის ასტუდება;
მიწველობით იძახდეს,
მეშველიც არცინ დამხედება;
თირიფენ მთისა ნიავნი,
სულშიც ეშმაკებს დარჩება;
ხაზბის წვერზე მგელ-ტარა
იმის ლეშითაც გაიღება.

აქ უნდა მკითხველი შევაჩეროთ და მისი ვურადდება სხვა სა-
განს, სხვა მოვლენას მივაქციოთ. მეტი ჩარა არ არის, უნდა მივაქ-
ციოთ ვურადდება, თუ ამ ახალმა დრომ რაღა იღვალა შეგქმნა
ქალისა, ანუ, უკეთ ვსთქვათ, რა მიუმატა, რა დაატოდა ქელზე და

დაიგვალა ფშავლის ქალის იღვალს. ეს ამბავი, მკითხველო, ნუ გა-
გაცივრებ. ყველა დროს თავთავისი იღვალი აქვს. კაცობრიობაც
დროების მოთხოვნილების მიხედვით სცვლის სოლმე იღვალებს.
ფშაველს დრო გმირობისა, ვაჟკაცობისა წაერთო, ხმალი ძირს დას-
ლო, ქალიც გაჩუმდა მაგარი მკლავი და მაგარი გული თითქმის
აღარ არის საჭირო ახალის ცხოვრებისათვის. ცხოვრება გაჭირდა.
კუჭმა წამოაყენა ახალი საგნები და იმის იღვალს პრაქტიკული და-
ლი დაასო. აი როგორ:

ქალს ნუ ჰქვია, როგორმანია
(გვარობა, ხატობა).

ტანთ ნათხოვარი აცვია;
ქალი თუ ვინდა ღამაში,
დაჰყვოდ ქვრის მკაშია!

ახლა ღამის ქვრის მკაში გამოიხატოს ქალის იღვალი! მეორე
სტრიქოს, რომ ცოლმა ფარდაგი ვერ მოუქსოვა, ვერადერი შეჰმატა
იმის ოჯახს:

რა უმღერო, რა ვიმღერო,
ღარობი ვარ, ღატაკი;
არც ხარი მკაც, არც ფერი მკაც,
არც ცოლი მკაც, ფარხივი;
ვფრც ჩაისთო ფარტენი,
ვერც მოქსოვა ფარდაგი.

მესამეც იმასა სტრიქოს სიცილით, რომ იმის ცოლს ჭამაში დაე-
ძინება. — „ვახშავს ვაღიტანს პირითა“, შეადღმდის სძინავს, ვერც
ჩოხა მოუქსოვა და ვერ გამოადგა „კარგის ხელის ცოლი“, ე. ი.
ხელსაქმის მცოდნე.

ცოლი მკაც კარგის ხელისა,
რა ჩოხა დაჰმკაცდებოდა;
ვახშავს ვაღიტანს პირითა,
იმას არ იტყვის — თენდება;
ახლა მკითხველთან მიგზავნის,
მიზნით ვიყო ეგება.

— — —
ფედიკ, ნუ მიმცემ ბასალსა,
ცელის ტარზედა ელყვოდა,
თუ მიმცემ, მიმცე ბანანსა,
მთიბელთ თავზედა ელყვოდა.

1 დიდიხილი მატყლი.

2 გამოყენილი მთიბელი.

სწორედ ეს მოემატა ძველს ქალის იდეალს: იმის ყელლილიანობას, მზეობა-მთვარეობას, ახალის დროს წყალობით, ფიზიკური შრომა, გარჯაც, როგორც სილამაზე, ისე დაერთო. არ უნდა დავივიწყოთ ზღაპრებიც, თუმცა კი აქ ზღაპრების მოყვანა მაგალითად, წერილის სიმცირისა გამო, შეუძლებელია და მოუხერხებელი. ზღაპრებში სილამაზე ქალისა განსაკუთრებულს არაფერს წარმოადგენს. იგი „მზეთუნახავად“ იხსენიება, ამაში მდგომარეობს იმის სილამაზე. ეს „მზეთუნახავი“ ჩამომავლობითს ავტორიტეტზე დაფუძნებული, „მზეთუნახავი“ უმეტესად ხელმწიფის ქალია.

არ უნდა დავივიწყოთ, ყველა იმის შემდეგ, რაცა ვსთქვი, ის გარემოება, რომ ფშველი თვით სიყვარულსაც ნივთიერს სახეს აძლევს, ქალის ფერს. თითქმის ამით აღნიშნავს, არც ტყუილად, ამ სამთელქვეყნით მოვლენას, რომ გრძნობა სიყვარულისა არას დროს არ იჩენს ისეთს ძალას, ძლიერებას, როგორც მაშინ როდესაც მის საგნად ქალია:

ხურვილი ხაღამ გავსწავნე,
შეგმაზე ქალბურთად;
ვის რა რა კარზე მიდგება,
შაჰყვირებს ხილბულად;
ვის რა რა ვადიდებდა,
ატირებს ქალბურთად!

ხურვილი, ანუ სიყვარული, ქალურად მართული დადის, ფშავის წარმოდგენით, და ხარულად ყვირის. როგორც ხარია ძლიერი ცხოველი, როგორც ხარის გააქვს უღელში შემბმულს გუთანი და ამბრუნებს კვალს კვალზე, ისე სიყვარულია შემბმული და შემსრულებელი იმისა, რაზედაც მიპყრობილია. მაგრამ ამასთან ისეთივე უგრძნობია, შეუგნებელი, როგორც ხარია, ამიტომ თითონაც არ იცის კაცმა და იმის სიყვარულმა, ვინ შეიპყრობს. ვის თვალ-გულს მიიპყრობს და დააჩოქებს თავის კარებს წინ. ხშირად იგი ყვავსაც ქორად მოაჩვენებს და ტურას ღრმად:

თვითრის ქორისა მევიწე,
შავის შეიარღნას ზღუდო!
ცული რამ, ცარიელი ხარ
ქალის ღამისა უბეო!

და ბოლოს მოვიყვანოთ ერთი ლექსი, რომელიც ასურათებს მაშაკაცს და დედაკაცს, იმათ გინაობას და მნიშვნელობას, ლექსი, რომელიც ქალს ეძახის ქერის მარცვალს. ეს ქერის მარცვლი მთაშია ცოცხალი და ბარშია, იმის გული თავის სოფლის, თემის დღემა-

მის გარე რბის, იმას სხვაგან მოვლის ბედი, იგი გათხოვდება, უცხო კაცი წაიყვანს. ხოლო ვაჟკაცი ამავე ლექსში შედარებულია წმინდის მარცვალთან. იგი უნდა დასთესო ერთს ამორჩეულს მამულზე, მიწაზე, ბარს ადგილას, თორემ არ მოვა, თოვლი და ყინვა წაახდენს, გააფუჭებს:

ქალე, კერო ხარ ჩართი,
სად რა რა დავთესე?
ვაჟო, წმინდის მარცვალი,
მამულსა დავმწყვდებ!

ლილად, ვაჟკაცი სადაც გაიზრდება, იქვე მოკვდება, იმ მამულსა გულისათვის, სადაც გაჩნდა და გაიზარდა, სადაც დაინახა პირველად მზე და ქვეყანა.

[1889 წ.]

წერილი რედაქციის მიმართ

ჩვენის პატივცემულის ისტორიკოსის დიმიტრი ბაქრაძის სიკვდილმა ყველას თავზარი დასცა ჩვენს თიანეთშიც. ეს პატარა დაბა სხვა თავის თანამოძმეებთან ერთად ჰგლოვობს დაკარგვას საუკეთესო ძმისა და მასწავლებლისას, ჰგლოვობს ქველა, ვისაც ესმის, რა არის ერი, ერის ისტორია, ეროვნული თვითცნობა... 15 ამ თვისას, რა დღესაც ეს სამწუხარო ამბავი მოვიდა, შეიკრიბა საყდარში აღგილობრივი საზოგადოება პანაშვიდზე დასასწრებლად, პანაშვილი ვადაიხადა აღგილობრივმა ბლ. მღ. ი. კოშორიძემ, რომელმაც წარმოსთქვა გრძნობიერი სიტყვა განსვენებულის მოღვაწეობის მნიშვნელობაზე, თუ რა ღვაწლი დასდო მან ჩვენს ისტორიას, რამდენად შეგვაგნებინა ჩვენი წარსული და მოგვანიჭა იმედი მომავლისა. პატივცემულმა მოძღვარმა სწორედ მოსწრებულად შეაღარა განსვენებული დიმიტრი ბაქრაძე დიმიტრი თავდადებულს. „ნამეტანი არ იქნება, — სთქვა მღვდელმა, — ითქვას, რომ განსვენებული მეორე დიმიტრი თავდადებულია მამულისათვის. თუ პირველმა მსხვერპლად შესწირა თავი სამშობლოს, თავი დასდო საქართველოსათვის და ამით მოგვცა მაგალითი პატიოსნურის სიკვდილისა, თავგანწირულებისა მამულისა და სჯულისათვის, არც მეორემ დააჯლო: ეს გვაძლევს მაგალითს დაუღალავის, განუწყვეტელ, მეღვარის შრომისა მამულისა და მეცნიერების გულისათვის, რომელსაც შესწირა თავისი სიცოცხლე, აღსაესე დაუცხრომელის ზრუნვით, როგორც პირველმა, ისე მეორემ. დიმიტრი ბაქრაძის ღვაწლს შემდეგ აღვიღად ვეღარავინ გაბედავს შეუტრაცუყოს ჩვენი თავმოყვარეობა და დაუთახოს ჩვენს ისტორიას „ზღაპრული“, და სხვ. ბოლოს სიტყვა დაასრულა ამ ლექსით:

„... ვინც რომ წარსულს იფიქრებს, არ ეძიებს,
ძლიერ კარგავს რომ იფიქრებს, ნაყოფს ვერ გამოიღებს“.

მიზოძეთ მეც ნება უკანასკნელი სილაში მივცე პატიოსანს მოხუცს, გულწრფელს ქართველს, დაუღალავს მუშაკს, რომელმაც მკერდბახისა და საქართველოს წარსულს მოჰფინა ნათელი, რომელ-

მან აღზარდა ჩვენში ეროვნული თავის ცნობა, თავის ვინაობის შეგნება, გაგვიღვია იმედი მომავლისა და ჩვენს ფრთებშეკვეცილს ეროვნულს გრძნობას ფრთები შეასხა, განამტკიცა ჩვენს გულში იმედი.

საუკუნოდ იყოს ხსენება შენი, პატიოსანო, დაუღალავის, მადლიანის მარჯვენის პატრონო ქართველო, დიმიტრი!

[1890 წ.]

„ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ

(ორიოდე სიტყვა პახუხად ზ.ნ. ა. ხაბანაშვილს)

ცხადია ვეფხისტყაოსნის, თუ რა მნიშვნელობა აქვს მეოთხის სამეცნიერო მოვლენათა გასაგებ-შესაგნებლად. მეოთხი სასწორია, საზოგადოებას უნდა აიწიოს და გააზროს ასაწიონი და გასაზომი. ხშირად შეიძლება, რომ ეს საზოგადოება იყოს და მაშინ სანდობი არ არის ამგვარის სასწორ-საზომით აღუბამ-მაცემი კაცთაგანს მეოთხედად სწორედ ესევე უნდა ვსთქვათ. რამდენაა უმართლესი შეცნობები და მწიგნობრებს ამ ნამდვილ მეცნიერულ მეთოდს უჭირვართ. რა სანდობია თუნდ გულუბრებიც მემართან, რომელიც ერთთავად ზეცა-ღმერთს აბრალდება ქვეყნის თავზე მოვლენილს უბედურებას: სიმშვილბა, სნეულება, ან მტრისაგან ქვეყნის აოხრება ცოდვითა ჩვენთა მოგვივლინესო, იტყოდან, დასწერდა და, სრულიად დაკმაყოფილებული იმით, რომ მიზეზი აღმოაჩინა, დაასვენებდა ბატონს კალამს, თითონაც კული დაუსვენდებოდა. ექვთი ალბათ ჰქონდა წმინდა მამას, ალბათ ჰქონდა იმას, თუ შეიძლება სხვა მიზეზები იყოს აქვე, ახლო, ჩვენს ცოდვად ღელამიწაზე და ტყუილ-უბრალოდ ღმერთს ცილა ვწამებდეთ.

ზ.ნ. ა. ხაბანაშვილს სწორედ ეს ყალბი სასწორი აუღია ზელში „ვეფხისტყაოსნის“ ისტორიის გასაჩივრებლად. წინასწარ შედგენილს აზრით დაუწყია საბუთების კვლევა-ჩხრეკა, თუმცა ეს თითონაც კარგად იცის, რომ ჯერ საბუთების შეგნება საჭიროა და მერე აზრი თავისთავად დადგინდება, ხოლო მაშინ შეიძლება დასკვნის გამოყვანა. მაშასადამე ჯერ საბუთებო და მერე დასკვნა. მარტო ზ.ნ. ხაბანაშვილი არ ეცდებოდა „ვეფხისტყაოსნის“, ცოტა არ იყოს, ექვთიანის თვლით (იხ. „ივერია“, № 25, 1890 წ.). სხვანაირად მოაბოვებთან ჩვენში ამ აზრას. მიზეზი ამგვარის შეხედულებისა ორნაირია: პირველი ისა, რომ „ვეფხისტყაოსნი“ დადებული ქმნილებაა, ექვთი შექმნილია; მარტო ერთი კაცის ტვინისა და გულის ნაყოფი როგორ უნდა იყოს; მეორე ის, რომ ეს ექვთიანის ხალხი კარ-

გად არ ჩაჰკირვებია თუთ თხზულებას და არ შესწევთ ძალ-ღონე ინდივიდუალური შემოქმედობა გაარჩიონ ხალხურიდან. შოთას თითქმის სკოდნია, რომ ასეთი აზრების არცე-დარევა მოსკედობა მის თხზულებას შესაბამისი და თათონვე. პოემის წიხასიტყვაობაშივე, გვატრთბილებს, დაბეჯითებით ამბობს, რომ „ვეფხისტყაოსნი“ ხალხიდან — ქართველებიდან არც ლექსი და არც ამბავი არ არის აღებული, გვგზავნის სპარსეთში და იქაც ზომ ვერაფერს მსგავს ამბავს ვერა ვპოულობთ რუსთაველი ამბობს:

ესე ამბავი სპარსეთი
ქართულად წითარგზავნი,
ვით მარჯალიტი იბოლი,
ხელის-ხელ სავოცმანვი,
ვროვე და ლაშაღ ვარდაცთქვი,
ზეშე ვერს სპოქმანვი,
ჩემან ზელქმანდ დამართოს,
ლალან და ლამაზი, ნები.

საკმაოდ გამოჩვეულია და გაციოთ, ვინც იყო იმისა ზელქმნელი, ისიც კარგად ვიცით, თუ რად დაუძახა სპარსული ტარეღის ამბავს, ზოლო ამ ამოცანას უნდა გამოცნობა: თუ მართლა იყო ეს ამბავი და ერმა იცოდა, ლექსებიც კი იყო და თვითონაც მითვისა — მაშ ვისდა ატყუებდა, ვის აჯერებდა, რომ სპარსელი და არა ქართული? ესე ცხადად მოტყუება ქვეყნისა და, ამასთანავე, თავის გამტყუნება თავის პირით მოსალოდნელია ვინა იმისაგან, ვისი სახელიც ეტრე ძვირად გვიღობს ქართველებს! ნოთე არ ეტყუოდენ ამის თანამედროვე მოზარეზი და მწიგნობარი, და ასეთი კითხვა არ არის საშინელი ყველასათვის, განაღმე რუსთაველისათვის: რად ეძახი, შოთავ, ტარეღის ამბავს სპარსელს, როცა ეს ამბავი ქართულია და ყველამ იცის ჩვენგანმა, ან გილუქსეა რა საჭირო იყო, როცა ხალხს, ერს გალექილი აქვს, „მოჭრიტ“ ნათქვამით? შოთას კი ტარეღის ამბავი იმდენად ახლად მაშინა, რომ ეშინიან კიდევ, იქნება არაუად წაიკითხოსო, და თითონვე აქვს, რა არის ამით მავაქცევანო საზოგადოებას ყურადღება:

ვით მარჯალიტი იბოლი,
ხელის-ხელ სავოცმანვი.

ღიად, რომ რუსთაველი არ გვიხატავდეს თანამედროვე ეპოქას, ოქროს საუკუნეს, რომელიც იალბუზიეთი ქვემოლერებელა სჯავს მთელს საქართველოს ისტორიაში, არ აძლევდეს პაუზას უმთავრესს იმ საუკუნის კითხვაზე, მაშინაც კი ვერ ვიტყვოდა, თუ ტარეღის

ამბავი უცხოეთიდან არის შემოტანილი, ამდენად ქართულია „ვეფხისტყაოსანი“, იმდენად ავრცელებული ქართველის გულიდან, იმდენად გამომატველია მთელის ერის არსებობა. ამიტომ შეიფარა ქართველობამ ეს პოემა და შეისახსნა. ვითომ რატომ არ უნდა ვიფიქროთ, რომ შინაარსი, ფორმა, მომენტები პოემაში ლიტერატურულია და არა ხალხური? განა, ხალხურს ამბავს, ლექსს რომ ექნებათ ამ სახელს, მართლი მოელმა ხალხმა შიდა მონაწილეობა ამის შედგენაში, ხომ აქაც ერთი, ცალკე აღებული ერთად პირი იტყვის: „აჲ და მერე ხალხი გაშეორებს, მოუმატებს, ან დააყენებს... ნუთუ რუსთაველი ერს არ ეკუთვნის და ერის ღვიძლი შეიღო არ არის... ნუთუ თამარის დიდებული ეპოქა, თავის გამოჩენილ ისტორიულ პირობით, მჩქედარე, გამარჯვებული ცხოვრება, არ აღადგინოთ ანუ შოთას, არ ააღვრებდა მის ჩანს, არ აძლევდა მასალას ტიპების შექმნას, შინაარსს „ვეფხისტყაოსანისათვის“? ნუთუ ისტორიულს ეპოქას ნაყდები მნიშვნელობა აქვს პოეტის შემოქმედებისათვის, ვიდრე საერო თქმულებას? ვგონებ რომ ერის თქმულებადაც თვით ეპოქა მოქმედობს და ამიტომ ჰდება, რომ ერთი შესანიშნავი საუკუნის შესანიშნავი მოვლენა აშბად, ზღაპრად, ან ლექსად გამოიტყვის ხოლმე! შოთას „ვეფხისტყაოსანში“ ეხებათ იმ საპირპირი კითხვას, გარდა ნათელ საქმეებისა მშინველ მხედრობისას, რომელსაც ისტორიკ მოკვივებობს: მოეწვით, თუ არა ქართველებს უცხო ტომის კაცი თამარის შედღეულ, შოთას გული, როგორც მოწინავე კაცისა, ამ საკითხავით უნდა ფიქრობოთ გამსჭვალული. მოწვევა უცხოელისა თამარის შეუღლად თანაირად შეურაცხყოფელი იყო შოთასი: ერთი, რომ ერისა, თავის შეყენისათვის სასარგებლოდ არ მიიჩნევდა ამის მისი საღი გონება და მამასადაც, იტანჯებოდა მისი ეროვნული გრძნობა; მეორე, ამ მოწვევით პატრონი უჩინდებოდა მის ზღმუნულს, მამასადაც, იტანჯებოდა მისი პირადი გრძნობა სიყვარულსა. „ვეფხისტყაოსანს“ ლიტერატურულს ჩამომავლობას ისიც ამტკიცებს, რომ სხვადასხვა ტიპის სხვადასხვა რითმა (დამოლოცება) აქვს და საერო „ვეფხისტყაოსანში“ ამასვე ეხებათ. ნამდვილს ეროვნულს ლექსებს ამ თვისებას ვერ გამოწვევთ: რომელი დამოლოცებაც აქვს ლექსის პირველს სტრიქონს, იგივე დამოლოცება არნება ყველა სტრიქონს.

ჩვენს ხალხს არ უუყვარს, საზოგადოდ რომ ესთვას, ლექსად ზღაპრები და ვერც იპოვნით ქართულს ეროვნულს ზღაპარს გაღვივებს. რაც გაღვივებულია, ისინიც უცხო ნათესავისა არიან (ბუქანიანი, ეფრეიმი და სხვ.). იქნება ამ ზემოთ ნათქვამზე განსხვავებული

სიტყვას, ეს ვარგისობა და მნიშვნელობა არა აქვს, მაგრამ ჩემის აზრით ამ მოვლენას დიდი მნიშვნელობა აქვს „ვეფხისტყაოსანს“ ჩაობის გასაგებად. თუშეა ბანი ხახანაშვილი, როგორც საერო, ისე სალიტერატურო „ვეფხისტყაოსანში“ მართო აზრის ერთიანობაში შედგენს მსგავსებას, მაგრამ მე ვეცდები მისგანვე ნიმუშად მოყვანილი ლექსებისა და საერო და სალიტერატურო ვარიანტებში დაკუმტკიცო, რომ ფორმალურადაც დიდი მსგავსებაა. ხოლო თუ ეს ორგვარი მსგავსება დამტკიცდა, მაშინ ბანი ხახანაშვილი უნდა უკანვე წაიღოს შემდეგი მოსაზრება: „ნაწყვეტი ლექსები, ხალხისა გარდაქმნილი ლიტერატურულ პოემა. პოეტს შეუტრია კაცის ამჟამადებელი და განმსაზღვრელი გრძნობა სიყვარულისა, თავადგან ბოლომდე გაუტარებია ეს აზრი (?) და ამით შეუფერებია დაწყვეტილი საერო ლექსები. შოთას გაუწვევებია ხალხურა პოემა. დილოსოფიურის მოსაზრებით, მეტყველის ცნით, პოეტურის აღმადგენით“. როგორ? ნაწყვეტი ლექსები იყო და მეტი ამ ლექსებს აზრი არაფერი ჰქონდა? ამის თქმა, სამინელება რომ არ იყოს, სასაცილო იქნებოდა. რნება საწყალს შოთას მართო ბურთი და მოედანი გმირების ტანსამოსის, პარასახის, აბჯარ-აბჯრისა და ამის გამობატებს ხომ აზრი არა ჰქონდა? აქ რაღა შეაშია, ჩემო გარჯო, აღმადგენი პოეტური?! გამოვიდა, რომ რუსთაველს მართო ერთ-მანეთზე მიღყოწიწები ეს ლექსები, მოუტეხებია ურთად, როგორც ცხლა ავრთვებენ ბევრნი სახალხო ლექსებს. ამის მომჭმედი შოთა მაინც თამამად, თავმოწონედ გამოდის, უძრავად მოსაზრობას, მწერლობას, თიხების ყველა თანამედროვე მოსაზრეს, გარდა საჩუგის თმოგვლისა, და ამბობს!

მოწირე აბა ჰქონდა,
თუ სიღმე სიღმის ერთი-ორი;
თავი ეღო წე ჰქონდა
ზღაღვრეთა ქარეთი წყარი.
განაღო სიღმის ერთი-ორი,
უწვევსო და შინა-შინი;
მაყამ იტყოს, ჩემი სჯობსო,
უცხოობის ერთი-ორი.

„ვეფხისტყაოსანს“ სიკეთით ახსენება იგი მოვლენა, რომ ხალხს აზრი და ფორმაც დედნისა ამდენად შეუნახავს შვილისა წლის განმავლობაში. რაღა აზრა დარჩა, ხალხს რაც დედნადი გაგონილი ჰქონდა, თუ იქიდან დაეფიქრებოდა ლექსი, თითონაც

1. ან „ვეფხისტყაოსანს“ ბოლო ტიპი.

შოაზერებდა ფორმის მიცემა, ღედანის ავტორის პადოსის მინი-
ჭებით... შევადართ საერთო „ვეფხისტყაოსნისა“ და ლიტერატუ-
რულის გამოთქმა, თუ მართლა ერთმანეთს არა ჰგავს:

სალიტერატურო:

„ნახეს უცხო მოყმე ვინმე,
ჯდი მტრული წყლისა პირსა“ და სხ.

ს ა ე რ ო:

„ერთი კაცი ზღვისა პირსა
ნამტრალი გვიანდა გმირსა“.

მეტილა მსგავსება შეიძლება წყობით, რაიმით, თუ შინაარსით?
ბ-ნს ხახანაშვილს მოჰყავს სხვა ალაგი პოემიდან და ამბობს: „აზ-
რი, მოკლედ გამოთქმული ხალხის პოემაში, ხელოვნურ ნაწარმო-
ებში შევსებულია და განდიდებული-გაზვიადებული“, ხოლო „საე-
რო ვეფხისტყაოსანი“ მოჭრით გვაცნობებსო. შევადართ ეს
შოთას „განდიდება-გაზვიადება“ და „მოჭრით ცნობება“ ხალხისა
ერთმანეთს. აი შეგალითი:

სალიტერატურო:

ჭეარბშმას სისხლი უბრალო
სახლად რად დაჰაღებინე,
თუ ზემო ბალო გინდოდა,
რად არა შემაგებინე¹,
მე ბერსა შენსა ვამხდელსა
სიცოცხლე მთარმენსე,
ღღელ სიყვდილამდე შენსა
თავი არ მახლდებინე.

ს ა ე რ ო:

ტარიელ დავსი ვეზირად,
სიტყვი შენ გაგაბუბინე,
ვივეარდა ნესტან-დარეჯან,
რატომ არ შემეტყობინე?

რა არის აქ ერთში გაზვიადებული და მეორეში „მოჭრით“ ნათქვა-
ში? რუსთაველი მეტს ამბობს, შინამ ერთი, და, რასაცირველია,

¹ ჰელს გამოცემაში სიტყვა „შემაგებინე“-ს მაგიერად „შემატყობინე“-ა.

გაზვიადებულად მოგჩვენება ზოგს. ნესტან-დარეჯანის მამა ფარსა-
დანი, სალიტერატურო ეპიკონის მიხედვით, მარტო იმას როლი
სჩივის, თუ ტარიელმა რატომ არ გამოუცხადა მეფეს, რომ შინა
ჭალი ნესტან-დარეჯანი უყვარდა, როგორც ხალხური ვარაანტი
მოგვეთხრობს, მეფე კიდეც იმას სჩივის, ხეარაზშმას „უბრალო
სისხლი“ რად დამადე კისერზე, სხვის ცოდვაში რად წამაყენეო, რა
სიმაართე იქნება, ამის შემდეგ, ვაბრალოთ ერთს „გაზვიადება“
და მეორეს „მოჭრით“ თქმა? განა ის უფრო მართალი არ იქნება
ვსთქვათ, რომ ხალხის შესიერებაში ფეხი ვერ მოიცილა ამ „უბ-
რალო სისხლის სახლად დადებაში“ და დაეფუცდა ერთს? აქ ზემო
მოყვანილს ლექსებში სხვა რა გარჩევაა ფორმაში: რაიმე ერთი
აქვს და პათოსი, ერთისა და იმავე სიტყვებით არის გამოთქმული
აზრი. შევადართ სხვა ლექსებიც:

სალიტერატურო:

უბრძანა „ზღელთა ილდეთ
აბჯარი თქვენ სიომარე,
მოდიოთ და აქა მომგვარეთ,
ვინ არის იქა მდღომარე“

ს ა ე რ ო:

აღუქოთ, აიფარენით
მშინო ედემ და ომარე,
ის კაცი აქ მომიყვანეთ,
ვინ არის ველთა მდღომარე.

ეს ნუთუ მსგავსება არა ჰგონია ფორმაში ბ-ნს ხახანაშვილს?
საერთოში მარტო უცხო სახელებს ვხედავთ, „ედემ და ომარე“, რო-
მელიც უფრო იმას ამტკიცებს, რომ ხალხს დაეიწყებია დედანას:
„აბჯარი თქვენ სიომარე“ და ნაცვლად ამისა ჩაუჩხირავს „ედემ
და ომარე“ სტრიქონის შესავსებად, და კიდეც იმას, რომ ლიტ-
ერატურული „ვეფხისტყაოსანი“ წინაღ ყოფილა გავრცელებულ
ხალხში, ხალხს შეჰყვარებია პოემა და, რაც დაჰვიწყებია პოემადაც,
ის თითონ უკეთებია და უმატებია. რომ ხალხს ეს ზნე სჭირს, ეს
უბრალო მაგალითითაც მტკიცდება. ავიღოთ თუნდ, მაგალითად,
ხევსური ხევისბერის „დიდება“ (ლოცვა), რომელიც არის შედგე-
ნილი როგორც თვით ხევისბერებისა და ხალხისაგან, ჩამატებით
ოღესმე საყდარში გაგონილ სამღთო წერილის სიტყვებისა, ხევს-
ბერი თავის „დიდება“-ში, ნაცვლად იმისა, რომ სთქვას: „კანას
ვალილთასა წყალი ღვინოდ გარდაქმენო“, ამბობს: „სკანისკანა-

რეო, წყალს იორდანეთ, წყალი ღვინოდ შესცვალეთ. ბ-ნ ხახანა-
შვილისებურად რომ ვიფიქროთ, სახარების სიტყვები დაფუძნებუ-
ლი ყოფილა ხევისბერის დიდებაზე. დასასრულ ვისურვებ, რომ
ბ-ნი ა. ხახანაშვილი ფრთხილად და ფხიზლად მოეკიდოს „ვეფხისტ-
ყაოსანს“, უფრო ისტორიულს თვალთ უცქიროს. დარწმუნებუ-
ლიცა ვარ, როცა შეადარებს ყველა ვარიანტს და დაუპირისპირებს
ერთიერთმანეთს, დაგვეთანხმება და ბედოურიდამ არ ჩამოახდენს
შოთას.

[1890 წ.]

ხევსურეთი

ნეტა არის სადმე სხვა ისეთი ღვთისა და კაცის მიერ დავიწყე-
ბული მხარე, როგორც ხევსურეთი? არ გეგონოსთ მითომ ეს მარ-
თლა ტრაპა და უკაცური ქვეყანა იყოს. უკაცური მხოლოდ იმით
ეწოდება, რომ იქ ვერ იპოვნით თუნდ ერის აღმამის შვილს, იმ-
დენად განვითარებულს, რომ იმასთან შესაძლებელი იყოს ცოტა-
ოდენი კაცური ლაპარაკი. ხევსურის ჩაცმულობა, სმა-ჭამა, ცხოვ-
რების აღათები და ჩვეულებანი, შეხედულებანი შესახებ ქვეყნისა
და ცისა, ერთის სიტყვით, ყოველივე ის, რაც შეადგენს „ხევსურს“
და იმის ცხოვრებას, გვეუბნებათ მხოლოდ იმას, რომ ხევსური ჯერ
ისევ, თუ შეიძლება ასე ვთქვათ, ნახევრად ველურია. დიად, ასე-
თია ხევსურეთი, ასეთის ხალხით არის დასახლებული ის ლაღე-
ლუდე, ზრიოკ-ხრიოკი, კლდე-ჭიუხიანი ქვეყანა ხევსურეთი, საცა
ბევრგან, მოლექსისა არ იყოს: „სუსტ მწერათა მხარნი არც კი აფან-
ცქალებულან“, მაგრამ კაცებს კი თავის ლაბირინთიანი სახლ-კა-
რები წამოუწყებიათ! აქა ბუღდობდნენ ეს „მწყლიანი ვეფხვი“,
კმაყოფილებით და უშფოთველად ამ საუკუნის პირველ ნახევრის
დამლევამდის. მას აქეთ კი, ცოტა არ იყოს, შეაფუცებუა ეს „ყმანი“
აბალ-აბალმა გარემოებამ. ჯერ ქორწინებამ გამოჰყო ხევსურების
ნიადაგზედ თავი; მას აქეთ აქციზმა, ქვაბების საქმემ; რაც იმათ
დააკლეს, ის „საღლათობამ“ მიუსართა და თავზარი დასცა კლდე-
კინჭუხის მოსახლე ჭანგოსან მოყმეებს... სხვა სუნმა დაიარა... არ-
ქამდა აბლა ინეინერის ცულ-ქარჩი. რკინიგზის ადგილს პლანვა და
ზომა დაუწყეს. ხევსურს, „მოზუბუნე ხარს“ ისევ ყურზედა სძინავს
თავის საბინაოზედ. არ იჩუჩება, ერთი ამას კი კითხულობს ფლვგ-
მატიურის გულგრილობით: „მაშ ამაზედაც თუ შეამჩინდების ხე-
სურეთის გამამცხვირავ „ბარახოტაი“ ბაზანიოთად ილაგრობითა?“

ბოლოს, წარსულ 1890 წლის ენენისთვიდამ საზოგადოებამ
კავკასიაში ქრისტიანობის ოლღინებისამ განიზრახა სკოლა გაემა-
თა ხევსურებისათვის, რის გამოც ერთის ხევსურისაგან სოფელ
ბარისაბოში სახლი იქირავა. მასწავლებელიც დანიშნა... ვგონებ,
ერთი წელიწადი საცდელად დააარსა ეს სასწავლებელი: „დაიცა“

ხევსურები სწავლას მოისურვებენ, თვითონ მოსძებნიან სკოლას, თუ არაო...". სასწავლებლის დაფუძნება კარგი აზრია ხევსურების გამოსავლით და, მაგრამ ვაი შენს მტერს, რომ ხევსურთა ნაღმა-ზედ დამარხალი და დამყარებული სკოლა, თუნდა ამ ასს წელიწადშიც საძირკველს ვერ ასცილდებოდა... რა ვიცი, როგორ მოიქცევა ამ შემთხვევაში წარმომადგენელი ამ საზოგადოებისა, სამრევლო სკოლების ინსპექტორი მამა ლეონიდი: ჩაშლის სასწავლებელს, თუ ილონისძებს რასმე იმის სამუდამო საცოცხლის და აღტყინებისთვის?..

ჯერჯერობით კი ადგილობრივი მასწავლებელი ბევრს ენიშნება ხალხს და აღიზნებს სწავლას საჭიროებას, სთხოვს სასწავლებელში შეიღებოს მორეკვას, მაგრამ დღემდის 7—8 მეტი არც კი ძევს ჩაწერილი „გერ რას იტყუაო, — შამოშჩივლა: თუ ესენი მაინც ყოველდღე დადიოდნენ, თორემ ჩაწერადათ რა გამოვიდა. საში იმათგანი მესამე დღესვე გაიყვანეს, ხატე გაუგებრდა, არ მოგვიბდინათ. დანაწინებო, ერთი-ორი დღე ერთმანეთზედ რომ ატარონ, მერე აღარ გამოგზავნიან. მივერდები, ვაკითხავ: „კაცო, რა ღმერთი გიწერებო, რატომ აღარ უშვებო? ან შამოშჩივლა რა იყო, ან გაყვანა? თუ ვინდა რა ისწავლოს რამე, მუდამ ავიღე, თუ არა და მაგრე სად გაუბილა? — ნუ გეწყინება, ნემო მასწავლებელი, კელარ ვადენ...“

— რად არ, ბიჭო? — ხმას აღარ იღებს: ალბად, ან ვაუგონია რომ ჭორო, საზნევი სკოლაში მოსწავლეთა მომავლასა, ან მკითხვეს ღაფულია, და იმითომ აღარა წადინობს მამა ვარწმუნებ, რომ ეგ სულ ტყუილია, სიცრუეა, ვეხვეწები კელაე გამოგზავნას, ბოლოს ვიყაბულებ... მაგრამ რა გამოვიდა? ხედავ ან ის, ან სხვები ისევ იმას მიზნენ. ასეა ჩემი საქმე: ყოველდღე მარტო 3—4 დაიარებიან: ისინიც ხან მოვლენ, ხან არა. ამას იქით რა იქნება, ღმერთმა უწყოს. აუშვაცო, — დასძინა მასწავლებელმა, — ბევრნი არიან ძალად სწავლებას წინააღმდეგნი, მაგრამ მე კი აქ უსაზრებლოდ არ მიმაჩნია ძალადობა, მით უფრო, რომ ბევრის ხევსურისაგან მშენია: „ნეტავ ვინ ძალით კი წაგვარაოიოდენ სასკოლეელ შეიღებსა: მამის ხატის და ქვეყნის მუნათშიით და პირშიით გამოსულები ვიქნებოდითო“. ამიტომ მე ვთხოვე ერთ წარმომადგენელს თიანეთის სამაზრო მართელობისას და ჩადრებით დახმარებას დავენუცე. იმედოცა მაქვს ამისრულებსო“. ღმერთმა ჰქნას!

— შენ რაღა გაძლბინებს ამ ჯოჯობეთში-მეთქი? ვკითხე.

პასუხის მაგივრად ხელი წამოშავლო, 11 გრადუსიან სიცხეში კარში გამომიყვანა და გამახვია: იქ მხოლოდ თოვლის არხანია

ჩამოლესილი და ჯანღამობეველი მთები მოჩანდნენ ცაზედ მიყრულუბი, თითქოს გოლიათები თავისავით საყვირეულ დედას ჭერ-ღზედ საწოვნელად მოსვენიანო. მე მარტო ესღა ვუთხარ: „ღმერთმა შენც მშვიდობა მოგცას, ძმაო, და მაგათაცა-მეთქი“. სხვად ხევსურეთი ისევ ისეა, როგორც უწინ გინახეთ: უფრო ჩამოღარულ-ჩამოყაწრული და ჩამოსაცოდავებულია ამ ყინვა-თოვლისაგან. ხევსური გამოხვეული ათასგან გამოხვეულ ტყაბუქში და „ფეხ-თითანი“ გამოიბღვირება ვარეშაშოზედ. ან კიდევ კერის პირას დამჯდარი მძიმე-მძიმედ ზიბეს აბოლუბს, წაინტავს და ცოლსა სტუქაავს: „აიოოარ მანდიო! მალე მიქენ სისსლ-დღეაის კეცეულს და შამაოვ, თორე განეც, აგადენ „ტყარაშო“ — ხო იცი...“ თუ მალე აითრება „თარუა“, ხო პატარასანი, თუ არა და გასდგებიან კოდევ „ტყარაშნი“ არცისკანათი, რკინის ცეცხლის საჩხრეკლით, რომელიც იმის ბატონს ქმარს აქვე გვერდით უძევს და წამდაღწუქ გამოაქვს ნაკვერჩხლები ღვედფილამ ყალენისათვის: აფსუს რომ თარუს აღვილას თქვენ არა ბრძანდებით, ჩვენო „ბარის“ კაბოსან-ნო, რადგანაც მაშინ უფრო კარგა დაათესებდით თქვენს მიერ გკა-წოწებულს —

ოცენსა ბუღნას მრგბსა,
ოცენსა უფრ-მოჭრილ გრგბსა!

ოცენსა 1891 წ.

სადიშპარხვოდ

ამ დალოცვილ დიდმარხვას რომ საუბარი შეეძლოს, უთუოდ დიდს სამღერავს შეუთვლიდა და არც წყველას დაეცლებდა მარხვა-კამიებს, რომელნიც უფრო ზღომაღ შოიძებნებთან ქალაქ აღვალბ-ში, მანამ სოფელად. სოფელს ჯერ კიდევ ძველი სუნი მოსდის და მამა-პაპათ ანდერძი არ დაუციწყია. ძველად, ხომ ვიცით, მარხვა დიდის პატივისცემით ეპყრობოდნენ და ეზლაც ასევ დალოცვილი ლობიო, მახოი, ღოღოს საჰამანდი და სხვანი მრავალი მცენარე-ულნი საქმელები აიოინ, დიდმარხვის პატივსაცემლად დამზად-ებულნი. ქალაქ ადგილას კი ყველა საზოგადოდ ჩვეულებისაგან ა-რბოლული საქმე ადვილად ჩასადენია კაცსაგან. ბოლო სოფელში ყველა მალე გაიგებს აეს საქმეს და ავის თვალთაყ შეჰქუაყ-ამის გამო, სიმაართლით უნდა ესთქვად. სოფელშიაც ბევრი ძალად წმინდანობა, თორემ გვიხარია, რომ ისინი, თუ თვალ იყდინეს და ერთი დასტური დასცა საზოგადოების შეხედულებაში, ყელს ჩაიბოჭებენ. მე რომ ზოგ-ზოგი მსუნაგი დიაცანა ვიცი, ამა ის რას არ წატანს ზელს ღორის ლურთ-ლურთ ნაჭრებს, — პატივი მარხვას და უკაცრავად მარხულებთან, — ინდურის კანჭს, ღვდლის გვერდებს, ჯამში ჩაბნელებულს მოზბაშს, რას არ ამოუჯდება გვერდში.

თქვენ გგონიათ, მარხვისა არ ეშინიან იმას? არა, ეშინიან, მა-გრამ შეულის ამოძახილი სთრგუნავს ზმას შიშისას და კაწკაწი კბილთა აზათილებს ძალსა სულსასა. რა გუყოთ, ვინა ლოცვა-წირვა კი ეზალისება, მაგრამ მოეცლება ილოცოს მანამ მარხვა და-დებოდა, ილღიში ჯოხამოჩრილი დასუნსულდება სოფელში, იგე-ბი რამე სასმელ-საჭმელს, ან სანოფაჟს წაიფყდუ და ერთი კა-გიდ გამოვიბრუოვო და ეზლა, როცა დიდა მარხვა დადგა, თუ არ წავიდა საყდარში, ქისტის-კვრით წაიყვანენ. გაიშის მწუხარე ზმა ზარისა და მოდის ისიც საყდარში წელმოწყვეტილი, დებებს ძლოვს მიათრევს და დიდმარხვის ჯავრს ეამნ-დაეითნზე იყრის. გავიბა-რაინ, ის სხამასტუთ გაუსეამს და ადგილა-დგილ შეუშალეებს ზმას შეტევით ერთს კი ვაიგონებთ: „უფალოვო“, რომ წამოიძახებს.

გაჯაგრებული, და შემდეგ კესმით მხოლოდ — ფალო, ფალო, ფა-ლო, ფალო!.. სად არის კაცი და პატრონი უთბრას „ფალო კი არა, უფალო, უფალო, დაგიდგეს, შე მსუნაგო, თვალმ წაიკითხე, რო-კორც წესი და რავია გაგვაგებინე, რას გვასწავლის უფალო; სულ ბოზბაშისა და ღორის ლურთები ნუ გავიგონებდამო“.

აბა, რა სასოება უნდა აღუძრას ამა იქ, რომ გასათხოვარი ქა-ლები სდგანან და ბიჭებისაყენ თვალი მიერბით...

დიდმარხვისთვის და ლოცვა-წირვისათვის ღმერთმა დალოცოს ისევ მოხუცებულნი, რომელთაც პირი სამარისაყენ უქნიათ, ენებ-ნი დაძმობიათ და ეზლა სულის მოგებაზე დამდგარან, რათა შეი-ნაონ ყოველნი ცოდვანი თვისნი ზებსათნი და უნებლიეთნი და წარსდგენ პირნათლად სამსჯავროსა მის ღვთისასა. ისინი თუ გა-მოსიყდიან დიაცვისა და აბალგაზრდების ცოდვათა, თორემ სხვა არავინ...

დაიწყება აღსარების თქმა და მსუნაგი დიაცვანი ჩუმ-ჩუმად ყურს ადებს საყდრის კარებს, გავიგონო, შევიტყო რამ საჭორაყე-დაოვოო...

კიდევ ბოღაშს ვათხოვ მარხვასთან და თქვენთანაც, მარხულნი, მაგრამ რომ მარხვის საყდრისი არ არის ტყეულის საუბარი, ამი-ტომ მეც სიმაართლეს მოგახსენებთ. მამსადაამე, სიმაართლისათვის წერას უკაცრავად.

კუტის მარხულობა რაც არის, არას, ღმერთს გაუჩენია, თუ წმინდანთა დაუდგენიოთ, ჩვენი სჯულის გვერდად უნდა ავასრუ-ლოთ. მაგრამ თუ ვინმე გონების მარხულობასაც შემოიღებდა, ის კი, სწორედ მოგახსენიოთ, ჩასაქოლავი იქნებოდა და ჟოველი ჭრის-ტიანი მოვალეც გახდებოდა პირველად იმას ეკრა თავში ლოდი იმ ახირებულის კაცისათვის. მაგრამ რას ვამბობ? ჩვენმა ზომ გონე-ბას უფრო ამირბულებენ, მანამ კელსა, ანუ უკეთ რომ ესთქვად, ორივეთი მარხულნი ვზრძანდებით: გონებობაც, კელსითაც. თუცა სანდბან, მართალია, ვიძახით და ვიმღერით:

სანამ ეოცხალ ვარ, ქალ ვარ,
ვახარებ ზმას იასა;
მოკვდები — გაუხარდება
სამარის ვარსი ქობილო.

მაგრამ, მაინცდამაინც მარხულნი ვართ კელსითა და გონებითა, ვინ ვას უნდა სდრუხოს თავში ლოდი, ვინ ვინ დასაჯოს. ვისი ჯავრა ამოიყაროს, — ეზლა თქვენ გასამართლეთ! საით გაიხეჯ-ვო, ვისა წაიკავო, რომ გონებით არა მარხულობდის! უმრავლესს წაწილა ჩვენას ერისას შემოუვლია უმეტრების გალავანი გარშემო და ად-რ

უნდა ამ გაღავანს იქით გადაიხედოს. შვირე ნაწილი რომელსაც ერთს ღრის უსწავლია რამ, დღეს გონების მარბულობას მისცემს. გლეხიაცობა უფრთხის სკოლას, სწავლას, იმიტომ, რომ მისი გემო არ იცის; გაიგო, ვინც იმის წრიდამ გაძისულმა ისწავლა რამ, ხალხს არ გამოადგა, არადერი არცო, წავიდა ისიც, გაიძლო კუჭი და დაიწყო, შიპყო ხელი გონებით მარბულობას. კეთილშობილთ ისტორიულად მოპოვებული ძალა რა დაჰყარეს, სხვაგან მოძებნეს ეს ძალა, რომ კიდევ რამე მნიშვნელობა ჰქონოდათ ხალხში და თვითონ სწავლასაც, რომელმაც ვითომ ჩამოჰყარა უფლება, მრუდვითვლით შეხედეს. ამიტომაც ეჭვიანის თვლით უტყურობა უფრთხელ გაჩეთებს და ხელში ასაღებოდ ეჯივრებათ: მაგების კითხვა ყარტა-ყურტა ხალხის სექმეაო...

გონების მარბულობას სულის მარბულობაც მოსდევს, რასაც ვერცელი. სული დარჩენილია ობლად, უპატრონოდ, აღარადფრთ არ აფრთოვანებს მას; დაღობას აძირებს, უჩქმუნო ზღვბა, უსაგნო, უხერო, უკეთური, უგერგლო.

სული სტირიდა ბეგრდლი
ნათხარს გონებაზედა:
ეროხელ რაფორ არ იფიკრებ
მან შენსა მოგებაზედა.
თავი დამაგრე, მეც მანგრე,
მიმეც ლახსა და მწურდსა;
წამყვამიდე, გადამსროდე
ზნელს ვოჯიხეთის უტრასა.
ძნელია, როცა ორივეს
პატრონი არა ჰყურებსა.

სული და გონება მარბულობს-შეუქი, და ერთი რამ არა მარბულობს ამიდან და რა არი? — ჩვენსა რა ქანდარბა — ის არი სწორედ. დაილოცე, ქანდარბე. შენ ენა გქვიათ ერთი შენ არა მარბულობს ზოგ-ზოგის პარში, თორემ ზოგის პარში ხომ სამუდამოდ დაუწევებარ სამარბულოდ ღმერთსა, გამჩენსა მარბულისა და ხსნილასა, — დაუწევებარ, როგორც ტანტალი მშვერი და მწყურვალი შუა ზღვაში. შენს თავზედაც, როგორც იმ ღმერთთაგან შეწყვეტულს თავზედ, ჰკლდია პურა და ღვინო, ყურძნის მტყუნებრი, ეწვედები საშველად და მიგრბის ხელიდამ მაღლა; დაბლა წყალს ეწვედები საშველად და ფეხებიდამ მიგრბის ისიც ვიფრთხება, არ ეგსმეივება; ვინა ხარ შენა და რა გქვიათ სახელი? — ბე ჩა იცის კაცის ენა. აი, რას იმდრის ეს შეჩაი ენა:

სადა მე ესტოვრობ, წყალი სდგა,
მტკიცა, მემსკვილის გვერდები.
ეს სუსტი და უღელი
სუსტს პატრონს შევებრდები.
ბევრი რამა მაქვს სათქმელი,
მაგრამ ვდუმარებ ისევე.
ქლიერ ამინებს თანასა
ქალის გუნდის მისევე.
ძნელია, როცა ქვეყნის
გონება გადარევი.
ჩემს პატრონს თავში ტვინი აქვს,
როგორც ლოდი და კაფია.
ვინც იმის გასტეხს, ის არის,
მა, ის არის ვეფი,
თუმც კი ვერ გადურჩება,
რომ არ გარდახდეს ბავია...
უბირის, ბუჩაის ენა
გასამტყუნარი რამია?!

ღმერთმა დასწყევლოს ზოგის ენა, რომელიც არა მარბულობს და მოპყვება ქვეყანაზე ტიკტიკს, ჰფქვავს, რაც ძალი და ღონე აქვს, მაგრამ ნუ გგონიათ, რომ პურსა ჰფქვავდეს. არა, ვინ მოსთვლის, რას არა ჰფქვავს! აღარც მარბულისა სცხვენიან და აღარც კაცისა: მთის მთას მიაჯახებს და ზღვას — ზღვათა, დელამიწას — ცასა. რეულიად არ არის ნათქვამი: სანამ ხმალი მოვიდოდა, ენამ თავი მოსჭრაო. ამისთანა ენას ბევრი ენება შეუძლიან, მაგრამ სარგებლობას ნერადერს მოელთ, ბევრს ამბობს, იმდენს, იმდენს, რომ თავის თავს მოპბეზრდება და ქვეყანას ხომ თავს აბეზრებს, რა თქმა უნდა. აი, ამისთანა ენაა დასატუსაღებელი და სათოჯ-საზოტკილი, მაგრამ საუ არის, ვინ არის კაცი და პატრონი? თუ სადმე სამართალია, მარბუ, მარბულობა იმისთანა ენისათვის უნდა დაწესდეს და დაწესდეს ისე, რომ მუდამ კრიჭაში ედგეს და რამდენჯერაც გაინძრევა სისულელის, სიავის წამოსართმად, იმდენი ნესტარი დაჰყრას, ან ნაკვერჩხალი დაადოს, რომ სდუმდეს და არა სწამლავდეს კაცთა გულსა და გონებას...

შენ გულზენი ამასა,
ენავ, ბილწო და მრუდეთი
რა ეშმაკად და ქაფად
ჩვენს შორის დაიბუღეთ?!
მიკვარს, რად არ გწყინს სოფე,
არ გეწონება მწარეო?

ნეტავი დამბნენი
 შენგან ეს ჩემი მხარეო.
 შენის ძალით ბნელში მყოფთ
 ბევრჯელ ვიწუნეთ შთეარეო,
 უბლა კი დროა მოგშორდე,
 გასწი, შორს გაიარეო!

ლმერთმა დაგვიფაროს, რომ ამ შხამიანს ენას კრიჭაში არ ედგას მართალი და მადლიანი ენა; იგი წაჰლეკავდა მთელს ქვეყანას. მაგრამ მადლიანი ენა თითს უქნევს: ჰა, ციც, დაუკრეფავში ნუ შეს-
 დიხარო!

ღიად, ცოტასაც არის ეს მართალი და პატიოსანი ენა ამარს-
 ლებს იმას და აფრთხილებს.

ენი ღალატის ზოგისა:
 მართალს სოფს, მართლის მხენელია.
 რაც კი რამ გაცის ერგება,
 სულ მუდამ იმის მიტეულია.
 კაცს არ გაუთხრის ორმოსა,
 პირს არ გაუყოფს სოფელსა,
 არ აპატიებს საწყიელს
 თავის სამშობლოს მგზამელსა.
 ამისთვის უყვართ ჭკვიანთა,
 უღმრთესელნი მშობელსა.

მაგრამ მაგარი ის არის, რომ თურმე, როცა ენა ჰმასაც ატკბი-
 ლებს, ანუ უკეთ რომ ვსთქვათ, ე. ი. ისე, როგორც ერთმა ჩვენმა
 მწერალმა სთქვა, ხმას „აფაფუქებს“, მაშინ თურმე ენების მოტა-
 ნაც შეუძლიან.

[1891 წ.]

ფიქრიანი

კაცს რომ ფიქრი აზი ჰქონდეს, შენი მტერი, რომ კაცის ყოფნა
 იქნებოდა წუთისოფელში: მაშინ ხომ ვეღარც ენა იენავებდა და
 დამუნჯდებოდა მთელი კაცობრიობა. სამართლით რომ ვსთქვათ,
 ენა უფრო ცოდვიანია ფიქრზე; ფიქრს რა ცოდვა აქვს, მანამ საქ-
 მედ არ გადაიქცევა? არაფერი. შემწყვედელი ერთს ძელის კოლოფ-
 ში, ფიქრი ფიქრობს თავისთვის, ჩუმად. კაცის ფიქრი, რასაკვირ-
 ველია, კოწიწობს, რაღაც კოშკებს აშენებს, მემრე ისევ არღვევს,
 მაგრამ არც ასაშენებელი მასალის ჩქამი-ჩქელში ისმის შენების
 დროს და არც დარღვევის ჩსრილ-გრილი. რადგანაც ენა მყვრა-
 ლია, კიდეც იმიტომ არის იმის ყვირილის სამზღვრად გაღვენები
 გაკეთებული: ამას იქით ნუ გადააბოტებ, ენავ, თორემ „დამაგლე-
 ბისო“. ფიქრისთვის კი ჯერ მიჯნები არავის დაუნიშნავს: ის თავ-
 ვის საქმეს ჩუმ-ჩუმად აკეთებს... მე კი ღმერთმა დამიხსნას, და
 ზოგის თავში ეს ფიქრი ხანდახან კვამლად გადაიქცევა: ამ კვამლს
 ოცნებას ვეძახით. თქვენს მტერს, რაც ეს კვამლი იმას, ვის თავშიაც
 ასტყდება, ავარდება, საქმეს დაჰმართებს: თვალებს უბრმავებს,
 ყურებში ბამბას უცობს. მე თითონაც მინახავს უსაქმო, ოცნებიანი
 აღმაიანი უზრუნველად ტატზედ გაღამზლართული, ორივე ხელეში
 კისერზე მოუხვევია და შესჩერებია ჭერსა, იქ აცეცებს ამღვრელს
 თვალებს. ნეტავი, ლუარსაბივით ბუხებს მაინცა სთვლიდეს, ეს, რაც
 უნდა იყოს, საქმეა. არა, ის თუმცა ჭერს უცქერის, მაგრამ თავისი-
 ვე ფიქრით, თავისს ფიქრს დასჩერებია და ამბობს: იპ, იპ, რა
 ლამაზი ფიქრები მიტრიალებს თავშიო!.. ოცნებიანი თავდაპირვე-
 ლად, უნდა ვსთქვათ, ძლიერ ზარმაცია, ამასთანავე მსუენავი და
 უმეველად ღარიბი. ღიად, ღარიბი და თავდაპირველად გამდიდრე-
 ბაზედ ოცნებობს, ანუ, უკეთ რომ ვსთქვათ, იმაზე, თუ რა კარგია
 სიმდიდრე. ამიტომ თავი და ბოლო ოცნებიანის ფიქრისა — „აბ,
 ნეტავი“ არის, ეს „აბ, ნეტავი“ ასულდგმულებს იმას, მანამ ცოცხა-
 ლია და როცა კვდება, პირველად მაშინ შეიცვლება მისი ფიქრი

„ახ, ნეტებისა“ ამგვარი: „ახ, რომ ვერაო, საქმასი კაცი
ოცნებისათვის სადა სცალიან, ან ოცნებისა და ხელი იქ
იმასთანა“.

ფიქრისი და მოსაზრებისი კაციც ძლიერ ფიქრისი ოცნებისა,
უფრობის ამიტომ, რომ ოცნება—ჯერ ერთი, ტერმს უღაყებს
კაცსა და მეორე—საქმეს აცდენს. ფიქრისი კაცი მხოლოდ ფიქ-
რობს და მაგრადაც ფიქრობს. რას ფიქრობს? —ქმ., ვანა ცოტა
რამ არის საფიქრებელი ქვეყანაზე! ნაბიჯს ვერ გადასდგამ, რომ
ფიქრი არ იყოს საჭირო. ფიქრისი კაცი სწორედ ასე იტყუება. რა
ქმას: ჰმელავს, რომ მწერიც კი, რომელსაც პუნქტად დაატყუო ტანზე,
თავი და თავზე თვალეზი, თავის შესახებ ფიქრობს. მოდი და შენ,
ადამიანი, გაჩენილი, დაბადებული შედედ—ნუ იფიქრებ. სირცხ-
ვილიც იქნება! ღიად, ფიქრისი, მოსაზრებისი ადამიანი ყველ-
ფერზე ფიქრობს, რაც კი რამ ცხოვრებაში ხდება: არაფრისათვის
არც თვალეზს, არც გონებას არ ზოგავს, ოღონდ კი სიმართლე, სა-
ნამდვილე შეიტყოს, თავისა და ქვეყნის სასარგებლო რამ გაიგოს
ეძიებს მიზეზს, ჟეიბილება რა შედეგს. გაღარბდა ფიქრისი კაცი
გაიგებს, რადაც გაღარბდა. გაშლიდრდა—ამის მიზეზიც ესმის
სოფელს უყვარს ფიქრისი კაცი, —ესმის რადაც უყვარს იგი სო-
ფელს და ამიტომ უფრობილდება თავის ფიქრს—არ დაეკარგოს,
არ გაივსტოს ჩემის გონების ძაფები, თორემ პატვისაცემს და-
კარგავ, ვსტიბარი ვაჩატყდებაო.

შემოვარდა სოფელში ერთი უცხო კაცი მშვიტ-ტრეტელს, გა-
მართა ვაჭრობა და ორს წელიწადზე გამდიდრდა. ჰგეიანი კაცი
უცქერის ამ ამბავს და ფიქრობს, ფიქრობს და ესმის, რაც ამბავია
იქა, სწუხს, უფიქრელნი კი ამ ამბავს ასე უცქერიან, როგორც შხის
ნასვლ-ამოსვლას, გათენ-დაღამებას, როგორც მდინარის ქვეზე
ჩხრიალს...

დაცა სოფელს მტერი, დაფთვნენ სოფელნი, დანებდნენ თავი
თავიანთ სარჩოს-სამაფებელს და მარბიან ტყეში დასამალავად. თო-
თო-თოთული კაცილა თუ დარჩა თავიანთ სახლში და ისინიც ცალკე
ცალკე გზარეიან მტერსა, ვერ მოუტერხებიათ ერთმანეთს მხარა
მოსტენ. იტანჯება ფიქრისი კაცი და იძახის „ფიქრე გაიქცა, რად
გაიქცა, უბედურს თავის ამგვნი სიკვდილი არ ერჩივნა? ან აქვე,
ვინც სოფელში დარჩათ, რა ღმერთი გაწყურებათ და ერთმანეთს, არ
მიუწველებით, ერთად არ იბრძოლებით რა დასრულებათ გაბიწულთა
ბოლოს სანაშტლისა და ცრემლის მტერ, ხომ სამშლილი დამლევა
ხეჩივებს! ერთიკი ენაბით, მტერმა მოიწონა ჩვენის სოფელს მდ-
ბარეობა და მოიწადინა აქ დაბინავება“.

მოვიდა სოფელში დაბეჭდილი ფურცელი. ფიქრისმა კაცმა ამ
ფურცელს ხელი მიატანა: თუ არას მარგებს იმის წაყიბვა, ხომ
ლუი, არაფერს მაწყენსო; მოდი წაყიბოთ, რა სწერია შიგ. დაი-
კებს გულმოდგინედ, მოსაზრებით კითხვას, თვითველს სიტყვას
ფიქრდება. კითხულობს ამ დაბეჭდილს ფურცელში იმას, რომ
არას ზღვასა და ცხრას მთას იქით თერმე ზღვას ძირში რკინის-
ქრს გაყვანას აპირებენ... იქვე, შორს ქვეყანაში, გამოჩენილა ერ-
თი ნასწავლი კაცი, რომელიც უბრალო მასალებადმე შეაზავებს,
კაყვთებს რძეს წყალს, ერბოს, კვერცხს, ბურს, ხორცს. „ახა, ჩვე-
ნი საოცებლვე სიოცხლეო რაღა? —დასძახის ფიქრისი კაცი
ხელსა:—აი, რა ამბები ყოფილა იქ, საცა ნასწავლი ხალხია...“
ფიქრისი კაცი ლაპარაკობს, ხალხი ყურს უდგებს და თვითონაც
თუ დიდბანს არა, ცოტა ხანს მაინც ფიქრზე მოდის და მადლო
ქსარება იმის გონებას.

—აი დიდება შენს სახელს, უფალო დამბადებელო, სამს სა-
ხელდა ცხრათ წმინდა გიორგი! რა ამბები ყოფილა? ჩვენზე უფერ-
ილო და უხეირო ვინ იქნება: არღონადამ ტლამ ვერ მოგვიშო-
ბება, რომ ურემში მშვიდობიანად გამოიბრის შინამდე. ჩაფელო-
სა შიგ ურემი და ასი კაცი მოუწოდება იმას ამოწოდის. ამ ასმა კაც-
სა რომ მოაწადინოს კი, ერთს დღეს შეუძლიან გააყუროთ ეს გზა
ასე, რომ ფეხიც არას წამოჭერას კაცმა, განადამც ლაფში ჩაფელ-
ლის ურემისა და საქონლის ზიფეში მოაწყვიტოს წელი.

ფიქრისი კაცი არადროს უსაქმოლ არ დაუგება: ბურს ქაშის
აროსაც კი საქმეს აყუთებს: ისეთს რასმე იფიქრებს, რომ უმწვე-
ლად, თუ საქმედ აქცია, გამოუგება და ან კი რას არ ატყუეს იგი
გმოსადგეს ფიქრს საქმედ. მალე, ხალხი მალე სჭამს ბურს მა-
ყიანად და მკიდებს საქმეს ხელს მადლიანად. ცოცხალი, შეტად
ცოცხალი კაცი სასამოვნო სანახავია ფიქრისი კაცის საქმის კე-
რება, იმას სიუბარი, იმის სიარული, კველადფერი და თუ მათქმე-
კინებო—ძილიც. ფიქრისს რომ სძინავს და მნაბით, მაშინვე
ტყობა, რომ დალილს დასძინებია, თვალს ატყუებს და თუ აღმა
ხადლიანად აღდება, მადლიანად მოიქცევა მარჯვენას; იგი არა
კავს იმ უფიქრულს ადამიანს, სიფხიზლის დროსაც რომ სძინავს.
თვითონ ძილია, ბევრი რომ არ ვილაპარაკოთ და როცა დაეძინებია
ძილს კიდევ მეორე ძილი დაერთვის. დაეთრიაება თაყფრში.
გდია ბზის ტომარასავით, გდია დამბალ ყუწივით, გდია როგორც
ლორი წუმბეში, გდია როგორც ლოქო ლამში, როგორც დათვი სო-
როში; ერთის სიტყვით, გდია და გდია, გდია და ზვინინება; აქვს
ხალდა ჰვრი, სააჭვს დაბლა დედაშიწი იმის ხრანტალ-პანტალს.

იმის ხერხე-გვრინებს; ზარბაზანი რომ ყურებთან დაჟკალს, მერ
გაიგონებს უზრუნველი, მაგრამ თავის ხერხე-გვრინე ყურებში ესმის და
გულზედაც მალამო ესმის, როგორც ნანა ღედისა, ცაში ანგელო-
ზის ვალობა... იმაზე მეტი სასჯელი არა მიერება რა ფიქრიანს,
როგორც ერთს პერს-ქვეშ ყოფნა უფიქრელ-უზრუნველთან. მისი
სიფხიზლევ აწუხებს, და ძილი ხომ შეაძრწუნებს! ღიღბანს ყელში
ბრაზმორეული ყურს უგდებს იგი უფიქრელის ზერინებს; რამდენ-
ჯერმე კიდეც ჩასძახებს: „რა არი, რა ამბავია, კაცო! ძილი შეიძ-
ლება და მაგეთი?“ თუ გაიგონა — ხომ რა კარგი, თუ არა და წი-
ლისაც ღამაზად ჩააჩელს, რათა აღეხილნეს მისნი მკვდარნი და ზარ-
მაცნი თვალნი და სდუმდეს ზმა მისი უგემური. უფიქრელს, ცოტა
არ იყოს, კიდეც ეჯავრება ფიქრიანი, ეჯავრება, რადგანაც იმათი
ზუნება ერთმანეთს არ ეგებება, არ ეთანხმება. ხშირად ფიქრიანს
უფიქრელი სულელსაც ეძახის; მაგრამ რა შავი ქვა იცის, ხურბა რა
ხილიაო, ამბობს იგი. უფიქრელი — უნდა არ დაევიწყოთ — ხან-
დახან აღიღინდება და მისი ღიღინი ფიქრიანის ვინაობასა სწვდება,
იმის კაცობას ეკამათება.

აი რასა ღიღინებს უფიქრელი ცოლის გასაგონად:

რასა პოიდეს, რასა პროტეს
ფიქრიანი მათიო,
ფიქრი, ზრუნვა რას მიქეია,
თუ მაქვს ლეკა მჭადიო!
შენ რას მტყუი, დედაკაცო,
კიდევ ძილი მწადიო;
ამ ვერანს ვერ ვიშორებ,
სულ წამწებზე წადვიაო.
შეღვევები და შენ კიდევ
საჭამანდი ჩადვიაო.
რას დაღონდი, დედაკაცო,
რასა მფიქრობ ამბედა;
რად იჯიწებ ხომ ერთი ღლის
ფატეც გვიდგა ჭალაზედა!
ძალიან კარგი მოსულა,
იმ ღლეს ენახე ჩეღლაზედა.
მოდო, კიდევ დავიძინებ,
მეძინება ძალაზედა.
ახლა — ცვრცვი და ღობიო,
ჩათესილი ყანაშიო;
ერთი ჩადი ღვინო გვეყო
ამდნის სარჩოს ჭამაშიო.

ფიქრიანი რას დადგება ისე, რომ უფიქრელს თვალ-ყური არ
აღვენოს: ყურს უგდებს თავისებურად, კვეთსურად და უპასუხებს
ღიწჯად, უფიქრელის მოულოდნელად:

რასა პოიდეს, შე წავხელო
შე ტვინთხელო და შე ბეცა;
მანამ მაგას იფიქრებდი,
თავში რად არ ღოღი გეცა!
მოთქვამს, გეტყვი კიდევაცა:
ბევრი მოხან, ბევრი თესე,
თავის ღროზე ყანი მომეცა,
თავის ღროზე ცელი ღმსა;
ფხიზლად იფიქ, გაიღვიძე,
ტვინზე ფიქრი დააყვსე,
შენთვის გამოსადეგს გიარცე,
ჩემო ძმო, ჩემო სესე!

ეს მოულოდნელი პასუხი მოულოდნელად, უცაბედად გამოტყ-
რენილი, შეარცხვენს, გააწითლებს უფიქრელს; იგი თვალებს დაბ-
ლა, დეღამიწისავე, გააპარებს და დავარდნილ ვირივით ყურებს
ძირს დაუშვებს, დაუშვებს ისე, რომ ყურების ზღარტუნის თავი
აღიარა აქვს. მაგრამ დუფიქრდება კი ღობიოს საჭამანდივით.

[1891 წ.]

ფინანსები

ბერნემ სტევა: თუ გინდა ორიგინალური, თავისებური მწერალი დაგიძახონ, სწორედ ის, რასაც ჰფიქრობ, ისე, როგორც ჰფიქრობდე. როგორც შენს სულსა და გულს უნდოდა, მოსწონდესთა ნათქვამს გაგება სჭირია. შეიძლება სოფლის „კანცელის“ მწერალმა დადებული პუბლიცისტის აზრი გარეკცევ გაიგოს, ადგეს და აქათ და მწერლის სახელს მოვიხვეჭო, გვეწეროს სამეცნიერო თუ სატეკვაკაშული თხზულებანი, გვიგზავნოს გაზეთში დასაბეჭდილ და თანაც ორს სრულს თაბახზე გაჭრელებული ბარათი გამოატანოს. რომათ: „უნდა მოგახსენოთ, შენ ხარ ჩემი ბატონი, რომელიცა რამ მე სოფელ უპატრონოს მწერალი, ვწერ ამ თხზულებასა, რომელიცა კვალად და კვალად ჩემს სულსა და გულს ეგ მოსწონდა და ეგრე ლავსწერე, ესე იგი ისრე, როგორცა ვფიქრობდიო“.

რას ეტყვი მაშინ ამ აზირებულს ადამიანს? ვერადერს. ეტყვი, რომ უზეირო ფიქრი გჭონია და უზეიროდაც დაგაწერიაო. იწყებს და საჩივარს გაგიჩაღებს „პროშენაის“ ძალითა და შინაარსითა...

რომ ეს უბედურება ავადინოთ თავიდან, ნათქვამს კიდევ ის უნდა დაეუმართო უნათოდ, რომ ვინაც მსურს გაიგოს, მწერალია, თუ არა, ჯერ თავის სულსა და გულს დაიცქვრდეს: აქვს მართლა სული და გული? ღაზე, კიდევ რა წამოშცდა! ახლა ამხზე მეტყვიან: სული და გული ვას არ უღვეს, ვინც კი ცოცხალია და ღეღამიწასა სთელავსო. იტყვი, მართალია, მაგრამ ეს თქმა სამართლიანი არ იქნება. მე მაინც ჩემსას ვამბობ: არ უღვეს ყველას სული და გული, თუმცა ყველა ცოცხალი ადამიანი მსურთქვს და ფეხზე დაიარება. მწერლობის გაჩენა მტოვრებელი კაცი უსულგულობით განაღამც ათლად გამოგა, შეიძლება ღილ ბედნიერადაც პრაცხდეს თავის თავს, მაგრამ ვაი თქვენს მტერს, თუ ეს უბედურება მწერალს დაატყდა თავზე და მაინც კადევ მწერლობას არ იშლის! აბა მაშინ დატრიალდება უკუღმა ჯარა, აბა მაშინ „დავაღლებიან ყურნი მსმენელთანი“!

იქნებ, მკითხველო, გეგონოს, იფიქრო, მშვილდს მძიკომ ვსჭამავდე, ისრის სრულა შეწადოს კერძო კაციანთვას? არა, თუმც კი.

შეიძლება, ბევრიც იყოს ღირსი ისრისა. მე პირადად საქმე უსულგულობასთანა მაქვს და არა სხვასთან ვისთანმე. ვებრძვი უსულგულობას და ვებრძვი ჩემს თავს, რადგან მინდა ორიგინალური რამე ვსოქვა ორიგინალურადვე, მაშ დავიწყეთ.

მწერლის სულის და გულის ჭონა იჭიდება სჩანს, აქვს რამე იღვალს, უყვარს რამ ამ ქვეყანაში, უნდა, ქვეყნისათვის, ცხოვრებისათვის სიყვითე, თუ არა თავი და თავი აზრი მიწის შვილთა, ჩეპის ფიქრით, ცხოვრება უნდა იყოს, მისი სიავ-სიყვითე. მწერალი კიდევ, როგორც გამომატველი ცხოვრებისა, უნათოდ ამ წრეში უნდა ტრიალებდეს. მისი გრძნობა იმას უნდა დაჰყოფინებდეს, თვით ცხოვრებიდანვე გამოშლინარა, თვით ცხოვრებისაგან შობილი, უამისოდ მწერალი უაზრო ხმა, გაურჩეველი, გაურკვეველი, ავალსათვის გაუგებარი.

ბევრი რამ ვამიგონია ჩვენს მწერლობაში ჩვენის მწერლებისაგან უსულგულოდ ნათქვამი სიტყვა, უმბარილო, უგემური, რომელიც, ნაცვლად იმისა, რომ გულიდან ყანგი გადასწმინდოს კაცსა, უფრო უმატებს ყანვსა და ომსა. ღმერთმა დაგვიფაროს, რომ მართო უგემური სიტყვა გვესმოდეს; უგემურთან მადლიანი სიტყვაც ბევრი გავგიგონია.

გართო და ნახეთი ენადგან
მე სწორედ მოგვინების,
ლილო და მკირთა წალობა
შენცა ნუ მოგვწყინების და სხ.

თამარის დროშა გამაღეს,
შეკრბა ღიღუბეს ღამჭირი,
კიბი ფარ-შეხითი თქმი — ხმლო,
ფნაღ-სეესტერს მშვენს აბჯარი და სხ.

ნარავლი ემწეოლო კაცთ, ნუგუშთა ჭართლას
დასდევს აქ თავი მამულანათვის
აწ სამბრეცი არსად არს მითოდეს,
მეგრში გამჭრა მითი სამბელის..
თა იმ ქათი ზოწმე სადამე ძეგლი
არ გვაქაღავებს მათთა საქმეთა და სხ.

ერთს ბუღს ქვეშე ვართ,
ლაბავ, მე ღი შენ,
წილოდ კვარტერის
შავი მიწი ჩუდნ.

ერთელად ცხემლით
შაშანი ჩვენი —
ქსისარულიდ
ღვლით დღეა და სხე.

ბევრი სხვა ნათქვამი მარტივად ჩვენებისაგან, ნათქვამი სტ-
ლით და გულთ. ესეთი ნათქვამი სტლ სხვა და უმუღუღლოდ —
სრულიად სხვა: იგი მარტო იმის მოქმედს მოსწონს, დანარჩენის
ყურებს ყინვა-ზრობასაგით ჰხედება. უკულო, ძალად მწერალი
იმითი იცნობა, რომ უკუველად უგულო საგანს აიბრჩევს საღამო-
რყოფი, ცდილობს, რომ გულიანად ანგენოს თავი მკითხველს, ამის
გამო სულსაც აწვალეს და გულსაც.

სული სტეფი გული სტეფი
მეტისა და მუღუღლოდ,
მუღუღლოდ თავისი გამგემა,
უმუღუღლოდ ის უკულოდ,
ჩვენი უმუღუღლოდ, ჩვენი უმუღუღლოდ,
არა ესმის სულსაგანს.

სამუდამოდ იმის კალმის წვერზე შემდეგი სტრუქტურები აწერია,
რომელიც არაგზით, არა სამუდამოდ არ ამოიფხიკება.

ყინულის ცეცხლი ვინ სთქვა
და უკუღრმისა დაღო?
ღრმა, თავიდან მოგვრდეს,
მეფო, რაც სამეფო გვაცდეს.

• • •

მაინცდამაინც წერის უფლებას ჩვენ ვერაფერს წავართმევთ
ყველას ნება აქვს წერისა და ფიქრისა, როგორც სიყვარულისა, სი-
ზარტისა, სიცოცხლისა და ხეირიანის ცხოვრებისა, მაგრამ ყვე-
ლან კი ვერ დავაჩემებინებთ მწერლის სახელს, შით უმეტეს უსუ-
ღლო ადამიანი...

სხვა ყველა ყველა და განა ეს არის მარტო საფიქრებელი და
მოსასაზრებელი? თითქმის დიდხანსი სახელი დავარქვო ჩემს წე-
რილს, დიად, დეარტვი „ფიქრები“ და ჩავაცვიდი ერთს ბერავს
კაცს, რომელსაც სწავლიან მწერალი ვაბდეს. სხვა ჩამდენი რამ არის
ცხოვრებაში თავსატეხი, ზოგზე თუ ვერას გატყვი, მკითხველო,
ძალიანაც რომ მეწაღოს, — ზოგს ხომ მაინც ვიტყვი... ან კი მარტო
ჩემი ფიქრი რა იქნება, მე მინდა ახლა შენი ფიქრიც შევიტყო.
ზოგს შენი ფიქრს რომ ვიცნობდე, ზოგი რომ შენი განზრახვა ვი-

ცოდე, ზოგი არ ვიცო. ეს ზოგიც იმიტომ ვიცო, რომ შენც კაც
ხარ და მეც ერთის წყალ-ღვლის შვილები ვართ, თავდაპირველ
ადამიანები, ერთს ცხოვრებაში მომწყვედველნი, ერთის ტყვილი
მტვრითველ-მზიდველნი და ამის გამო ვიცნობ შენს ფიქრს, მკო-
თხადი არა მჭირდება ამიტომ დაბეჯითებით ვერტყვი, რომ უმთვე-
რესი ფიქრი მე და შენი უმთვერესს ჩვენის ცხოვრების საგანზე
ერთია, თუმცა კი ბევრი წვრილმანი ფიქრი ჩვენი ერთმანეთის
კვებს ვერ დაუკრავს მე ზოგჯერ ახიარებული ფიქრი წარმოვიდგუ-
ბა, ვიცი, ეს ფიქრი შენ არ მოგეწონება...

ფიქრობ, ნამეტნავ ესლა, რაკი ვინაღობოთ მოვინდომე, თა-
ვისებურებით გამოვსჩინდე-მეთქი. ვიცი, — რაც უნდა ვიფიქრო, არ
გვეშინიება, მაგრამ მაინც მეტი ჩარა არ არის, უნდა ეს ფიქრი
ვაფიქრობო, რადგან სიმათლელ, სიმათლთან დიქრად მიმანია,
თუმცა კი არც მე მომწონს. განა არ იცი, ცხოვრება ისეთი მოწყო-
ბილი, რომ ბევრი საწყალი მკილი იმის ზურგზე და ბევრი ბედნი-
ერად მცხოვრებელი, ბევრი მშვერი, ბევრი მამლახი, მე და შენაც
ვფიქრობთ და ვამბობთ: ეს ესრე რად არისო? წარმოვიდგინე, ამ
საათში ფიქრმა მომიარა და ვამბობ: სწორედ ასე უნდა იყოს-
მეთქი. რაღა? მითომ, რომ მაღლი სუფიველს ქვეყანაზე, ვხედავ-
დეთ შეწევნას, შევლას შებრალებას დანაგრულობა, ბენათა რომ
არ იყოს ქვეყანაზე, გრძნობას კაცთმოყვარულს, გრძნობას შებრა-
ლებას რაშიღა უნდა ევარჯიშება? მაშინ ჩემი ნახევარი ბუნება
ხომ მეცდარი უნდა ყოფილიყო? რითიღა უნდა აღფრთოვანებუ-
ლიყვი, რადი აზრი უნდა მქონიყო, რითიღა უნდა დამეყვებინა
მაღლა ჩემი თავი იმ უფულო, უფრანთხელს ხარ-კამერებზე, რთ-
მელნიც მაინც კაცის სახელს ატარებენ? ერთის სიტყვით, რით უნ-
და ვყოფილიყავი კაცი?

წარმოვადგინოთ ისეთი ღრთ, როცა შესაბრალებელი ცხოვრე-
ბაში აღარაფერ იყოს, შეწყალებას ბინა აღარაღ არა მქონდეს წუ-
თისთფელში, რა იქნებოდა მაშინ თვით აღამაინთა კრებული და
თვით კაცი? იქნება, თუ მოაზრებელია ეს, კარგი რამ იქნებოდა,
მაგრამ ჩემთვის კი მრავალი სურათი, რომელიც ჩემს თავზე მტკაღ
მიყვარს, მეცდარი იქნებოდა. გამოვრებით გეუბნებით, ეს ფიქრი
გულწრფელია, გულწრფელად ნათქვამი. იქნება, ეს ფიქრი, ეს აზ-
რი იმიტომ მომწონს, რადგან შეტულებელია ცხოვრების ისე მო-
წყობა, რომ შესაბრალოსი აღარაფერ და ათრათერი იპოვებოდეს
მასში. შეიძლება ესეც იყოს. აღბად ბუნებას ესეთი კანონი აქვს,
რასაც აკეთებს, გონიერად აკეთებს, მოაზრებით აწყობს და
ქმლის...

გულით ვეძებ, მე რომ არ მიყვარდეს და არ შებრალებოდეს ვინმე, თავს არ ვიცოცხლებდი და ვგონებ, შენც დამეთანხმები, რომ არც სასიცოცხლო ვიქნებოდი. ერთი რამ მიყვარს და შებრალებს; ეს გრძნობა სიბრაულისა მტანჯავს კიდევ. მაგრამ დიდადაც მასიამოვნებს, — მასიამოვნებს ისრე, რომ ამ საბრალო არსების ცხოვრება ოღონდ კი გააუკეთესო და სიცოცხლე არაფერია ჩემთვის; იმის გულისათვის სიყვდილი სასიამოვნო, საამაყო, თავმოსაწონებელია ჩემთვის. ეს რა ამბავია, ეს რა წესი უნდა იყოს ბუნებისა საზოგადოდ და კერძოდ ადამიანის ბუნებისა? ა? ასე რად ჰსჯის, ამგვარად რად სჭრის და ჰყვრავს ბუნება? თითქოს კაცს სიცოცხლე ყველაზე მეტად უყვარს, მაგრამ რომ ხშირად სიყვდილში კაცი სიცოცხლეს ჰპოულობს? ბუნებაც ამას აღზად იმიტომ ჩაადენინებს კაცს, რომ იმისთვის სიყვდილი, რაც კაცს უყვარს და ებრალება, იგივე სიცოცხლეა. მაინცდამაინც ბუნებას ხომ სიყვდილ-სიცოცხლე ერთნაირად უყვარს და ორივეც იმის ბელთ არის... ამ ფიქრში აი რა ლექსი მათქმევინა:

მეგობრე რაში მაქვს სიომელო
და ღიღი გულისკირებზე;
სათქმელი დარდი მდუღარე
გულს ნისლად დამეფინება.
ვინაც გაზარდა ობოლი,
იმასვე იეტირება!..
დარდი კი არა, ღზინია,
მოჩვენებული ვარშადა,
მამ უმისობას რად არ ეძლებ,
რად გეღირები სალმად,
თუ კი სიჭირო არაა
ის ჩემი გულისკირია?
ან იმის მოვონებაზე
რადა ზამაღლობს სტირია?!
ღზინიც ზო არ მეღზინება,
ზოგჯერ თუ არა ესტირია.

მაგრამ მაგარი ის არის, რომ ახლა კიდევ სხვა ვიფიქრე. ვფიქრობ, რომ სიბრაულს სიყვარული სჯობია ბევრით. სიბრაულს, ცოტა არ იყოს, ბატონყმური გრძნობაა. მე რა უფლება მაქვს შებრალებოდეს ვინმე, მე, რომელიც, იქნება, თვითონ ვიყო შესაბრალისი? ნუთუ ეს იმას არა ჰნიშნავს: მე ბატონი ვარ და შენ კი ბეჩავი, ჩემი ყმაო. ვის ებრალება სხვა? იმას, ვისაც თავის თავი იმაზე ბედნიერად მიაჩნია, რომელსაც იბრალებს და იწყალებს. ღმერთმა ჰქმნას, მომავალმა ღრამ სიბრაულის ნაცვლად სიყვა-

რული გაამეფოს, მომავალმა მოჩანგემ სიყვარულს უმღეროს, ხოლო ღლეწანდელს ღლეს კი ისევ სიბრაული გვახუდგმულებს, რადგან შესაბრალებსა და შესაწყალებს ბევრსა ვხედავთ, — გვებრალება, და რამდენადაც გვებრალება, იმდენად აღარ ვვიყვარს.

წუხილა ენაზე სიზმარში
გუშინდლის დღისა შავობა,
ზოგჯერ ძველები სჯობიან,
ზოგს ღრის — ახალი თაობა.

საზაფხულოდ

როგორც იყო მოვიშორეთ თავიდან უმადური ზამთარი, მისი სუსხით, ბუქ-ნამჭერი; ბუნებამ აგვაცალა მისი მუქარა თავიდან, გასწიო, — უბრალო ბუნებამ, — გეყო, საკმარისია, რაცა სტანჯულ დედამიწა და მისი ამავი, — მარტო შენ არ გეკუთვნის, შახ-აზრო, ჩინგის-ყეინო, ჩემი ოჯახი, ესლა დროა, ლბინი ვნახო, გავიხაროვო...

ყველა ამ საწყალს ზამთარს კი ვემდურებით და აღარ ვეკითხებით თავის თავს, რომ თუ ისიც არ გვესტუმრა, ზაფხულის მომანება ასე არ გაგვალეზება ყველა სულიერს, ყოველს ღვთის გაჩენილს არსებას; სიხარულს ვიცნობდით ჯანა, თუ სამწუხარეც ნაკლებები არა გვქონდეს?

ყველა კარგია, ყველა ტურთია,
რასაც კი აწეობს, ან მშლის ბუნება;
მუდამ მშრომელი, დაუცხრომელი
ერთის საგნისკე მიეშურება,
გავვადებინოს სიტკბო სიცოცხლის,
რომ შეგვაყვაროს მან თავი თვისი,
ამისთვის ზრუნავს, ამისთვის იღწვის, —
ეს უმთავრესი ფიქრია მისი,
ოუნდო არ მოგვწონდეს, წესს არ მოიშლის,
რისა ეკრძაღვის, შიში აქვს ვისი?

*
*
*

დღეს ყველას უნარიან: წყალში თევზს, ტყეში ნადირს, ცაში ფრინველს. თვითონ ბუნებაც მხიარულად პრძანდება, თითქოს თვრება კიდეც ხანდახან. მაშ რისგან არის, რომ ცა გაიბურება შავის ღრუბლებით, მოჰყვება რუხარუხს, ზელში აღებულს ღვინით სავსე კულას სიმთვრალისაგან ველარ იმავრებს, ტანი ეძვრის, ხელი უჩაჩალებს, ღვინო თასიდან ეძცევა, დედამიწას ასველებს;

ჩვენ კი ვიძახით, წვიმა მოდისო. ვიტყვით: ჰჭუხსო და არ ვამბობთ, — ბუნებას ქორწილი აქვს და დღეობაშიაო.

გული და თვალი შინ არ მიღვება,
გარეთ სჯობია: ვუცქირო მთასა,
ხან მხიარულსა, პირდაპინილსა,
ხან ღრმა ნალღელით შახტრულს ცასა,
ხეცები რაკი თვალს არ მტაცებენ,
რომ მოკვიან, იგრეხენ ყბასა.
ნეტავი შენა, დედამიწაო,
ნეტავი მივ შენს დავარცხნილს თმასა.
მინდა, რომ კიდეც გავო, ბუნებავ,
მადრამ ბუნებული არ მატლის თქმასა.
ვაგიც ზომ თვითონ შენი წესია:
ხატონი მუდამ უბრალებს ყმასა.

*
*

ყველას უხარიან-მეთქი, მაგრამ შეიძლება არ უხაროდეს ყველას, არამედ მე ვიყო მხიარული და სხვაც ყველაფერი მხიარულად მეჩვენებოდეს? არა, არც მე ვარ მხიარულად, არა ვარ, იმიტომ, რომ ჯერ ცხოვრების ზატხული არ დამდგარა და მხოლოდ დროს ფერის ცვალებით ვიკლავ იმ ზაფხულის მოლოდინის წადილს.

რას ავიხიბე, რას დავივირე,
ვინდა თუ არა, ზაფხულის მოსვლა;
თვალი და გული მისკენ მიმბრბის,
სხვა საქმისათვის არა მაქვს მოცლა.
მოვა თუ არა, თვითონ იცოდეს,
საქმე ვაქეთო, ისა სჯობია;
ლამაზად ვიცო, არ უნდა ფიცო
ჩემი ქვეყანა შესაღობია.
ხალხის გულისკე გზა ვაგიყაფო,
აიყაფო და აიყვე შეცა.
მაშინა ვნახათ, თუ გამწყარილია,
თვალს არ გვაღვენებს, არ გავალთბს ზეცა;
ქვეყნის ურგებსა, უსაქმურს კაცსა —
ვიტყვი დიაცბო: — მეზი-კი ვცა!

*
*

მეზის დროც ახლა არის, თორემ ზამთარში ათასიც რომ ვეძებოთ მეზს, ჩვენს თხოვნას არ შეისმენს და არ მოველინება სასჯე-

ლად უმადურს აღამიანს; უსაქმურის უარესად გაუსაქმურებინა დროც ეხლია, მისი მოღუწებელი ლეში და ტყინი უარესად ღუწუღება. ქალაქელი უსაქმური — ქუჩებზე, ბაღებში დაყოლიობს გზადკარგულს წეროსავით; თუ ქონება აქვს — ქვეფობს, თუ ღარიბია — ქურდობს (ქურდობა ათასნაირია: ნუ დაიფიქრებთ); თუ არც ქურდობის შწო აქვს, მოხოჯაობს, თუ არც ამის შწო აქვს — თავს იკლავს და წუთისოდელს უტოვებს დიღს სამღერავის წერილს. დიღს იკლავს თავსა და აბიჯ არას იმაზედ. სოფელი უსაქმური კაცის ჩრდილში ჰგორავს გატრელებულ-გაიღვლებული, ფაშვზე ხელს ისობს და გამაგრებულს ნიავს შესტირის: გამაგრდეთო! რა გავრილებდა! უნდა იმ ზეზავს, უიწროდაც გავრილებულს?.. წამოდგება კიდევ და ხან ვის ბაღში და ვენახში ამოჰყოფს თავს, ხან ვისაში გადამქვს ღაწალუწი ღობეებზე. ასეთი კაცი, სოფელში გაჩენილი და გაზდილ-გაყვებილი, ორფეხა ტურაა.

დაღს, დაჭრება
ეს სოფლის ტურა,
თავს იკლავს ივაცებს
მეტეზე შეაფურა.
ამ დიღოცვილში,
ნეტა, ზაფხულში
იმისთვის ლეკმა
რად შეიბურა?
შე კაც კაცი
ზიც გააძღა,
ღაღადს, ენაზე
სახისა ტურა.

ყველა მადლიან ერთან ამ დაღოცვილს ზაფხულს ერთი უმადურობა სჭირს: ზანტი კაცი ხომ ზანტია და მხნე კაცსაც კი აზანტებს, შერე რა ღროს, როცა შესაგრებია საუნჯე. მისგან ბოძებულა ღვინო „ჰაჭანური“, ზრძენთან რომ ზრძენია და უჭეტოსთან კი ამოყვარდება ბოლმე, და პერი, ურომლისოდაც უველას დაუღვება ყური, მოუღუნდება გული და ხალხში ჩამოვარდება მტრობა და შური.

მწერალსაც არა ნაღებ დააჩნევს ზაფხული დაღს; გაოფლიანებულ ტყინი ლაღში დაიწვებს ფლობს და კალამიც მოჰყვება, მხისაგან დათენილი, თვლებს; რამდენი ზენება-კენება უნდა გა-
მოიაროს საცოდავმა, ვიდრე ერთს სტრიქონს გაიყვანს ბოლომდე.

გინდა სწერო, მოგდის ბრაზი, უბრძანებ ტყინს, უბრძანებ გულსა: აღელვდით, გაინძერით, გაიჩმუნენით! გვეძინება, არა გეწადიანო! — შემოგვძახის ერთიც და მეორეც...

რად მამინა, როცა ყველა სწუხს,
ღუღს და გაღმოდის შთელი ბუნება,
იმ უკელურებს, ამ უმადურებს
ეცემლებო ხოლმე ესრე გუნება.
„შენც დაიბრუნე, მეც დამაბრუნე“,
გული გონებას რად ეუბნება?!

ეს ხომ ასეა, მაგრამ მაგარი ის არის, რომ ყველა მწერალსა, როგორც ყველა მკითხველს, ერთნაირად ვერ დამთენთავს ზაფხული. ვინ არის ესეთი მწერალი და მკითხველი? — ისინი არიან, ვისაც თავის გული და გონება ხელში უჭერიათ, ვინც მბატონ-მბატონობენ თავის გულ-გონებას; იმათ ვერც სიცხე შეაყვინებს, ვერც საცივე. ცხოვრების გარემოებებთან გადუქებული კაციო ვიტყვით, როცა უხეირო აღამიანს ვხედავთ და ამით მის უფარვისობას ვამართლებთ. ესეც იმისა ჰგავს. გარემოებანი, ზაფხული, აქ რა შუაშია? რად გვაფიქრდება, რომ

ვინც რომ გავიდა
ზოხა ვაჭვიო,
ქუდი ნაბღისა —
ჩაბაღბია

დიღს, ყველა ჩვენი ზრალია, ავიცა და კარგიცა, გარდა წლის დროთა ცვლებიდან და სხვათა მრავალთა საქმეთა, რომელიც ჩვენს ხელთ, ჩვენს ნებას არ არის, გული და გონება ჩვენ გვეკუთვნის, მანამ ვცოცხლობთ, და უეჭველად ჩვენს ნებას უნდა იყვნენ: მოინდომებს ერთი გაჩლუნგებას, გაქვავებას, შეგვიძლიან ვუბრძანოთ და ივასრულენინოთ კიდევ: ნუ სწლუნგდები? ნუ ჰხმები, ნუ იბინებო! მოინდომებს მეორე გაშვებას, გაფუჭებას, დაბნელებას, იმა-
საც უნდა დავუქნიოთ თითი: — არ შეგშენის, გულო პატროსანო, ჩემო დამნამუსებელო, ჩემო დამკაცებელო, ჩემო ხელმწიფე, ჩემო ძვირფასო საუნჯე, ჩემო ცამდე ამყვანო და ამავდ დროს მი-
წასთან გამასწორებელო, შემურვა, შავნელობა! თუ ამას ვეტყვით ოქმის ფერად, მოწაღინებით, მკვიდრად, საფუძვლიანად, ისიც

დაიშლის და დადგება სწორს გზაზედ. თუ ასე არ მოვიქცევით,
შენს მტერს, რომ იმათ საქმე დაეპარებოთ!

ერთი ღირება ფუტუროდ,
შეორეს შახვარდნა კიანი,
ნიაღვრისევე მბატონობს
კაცო, ვინც არის ჰკვიანი,
ღმერთო, გვაშორე ბოროტი,
ღმერთო, გვაქმარე ზიანი!
აქამდის ჩვენი გონება
გოდორში იდგა თხილად;
დღეს ამოსულა იქიდან,
სწავლას გემულობს ხილად,
გზედავ რომ, გაზეთის კითხვა
ყველას მიაჩნა ტკბილად.
ზოგს მწერალს ნუ დავენდობით,
სკამზე ვიწოდეთ ფრთხილად,
რადგან ზოგ-ზოგი მოკალმე
კამერსა პხედვს წვილად.
დაუღვით ჩვენი გულ-გონი
კეთილსა საქმეს მილად;
უფალმა შოგვეს სამშობლო,
გვავეთ შამულის-შვილად.
შორს ჩვენგან აღმზინი,
წნული ცხოველ და ცხრილად!

მაგრამ შედამ ნება არა გვაქვს, გულს ვუბრძანოთ: ნუო! ბეგრ-
ჯელ მისს ნდობას „ვამას ძახილით, წაქეზებით უნდა მოვეგებნეთ.
ეს მაშინ არის საჭირო, როცა კეთილი სწავლიან; ნამეტნავად მაშინ,
როცა უფლო შევეპირებულო, როცა ზაფხული დაუდგება, — აყვავ-
დება. აღაღანდება, ნაყოფს გამოსცემს, როცა სქექსა, ქუხს და დი-
ვალულს ცხოვრებას ნოყიერების მომცემის წვიმითა ჰრწყავს. დი-
დი ცოდვაა არ წაფექვით მაშინ, მის წადილს, მის მისწრაფებას
წინ გადავდებოთ და ვუყვიროთ: შესდგე, გზა არ არისო!

მეტი რა ცოდვა იქნება,
კარეს გულს არ შეეცდეს სივლინო
არ ექცევიოთ. რაც სწადის,
არ ვაძლევოთ მრავალი
კარგი უფლო კოდვი-
ბეჩაფს ჰვედნა წაქალ.

1832 წ.

ფიქრები

(ხოლერის გამო)

გვგონებ შავ-აბაზის შემოსევაშიც არ აყუყუანა ისე საქართველო,
როგორც ხოლერის გაჩენამ. ხოლერა სიკვდილის მომასწავლებელია
და ჩვენ ზომ სიცოცხლის მეტისმეტად მოყვარულნი ვართ და ან-
კი რას არ ავეყუყუანებდა მართლაც, ვინც ანა-ბანა არ იცოდა, ეხ-
ლა ისწავლა, რომ ხოლერაზედ რამ მოიწეროს გახეთქა. ვასაც გა-
ზეთი მხოლოდ ყურით გაუგონია, განაღამე წაეკითხოს, ან დავწე-
როს რამ, დღეს კორეაპონდენტისა სჩაღბავს და პეზიგის გაზეთში
დასაბეჭდად. ესეც კაი საქმეა. თუ ხოლერა არა, თქვენი მტერა,
თავის დღეში კალამს არ აიღებდა ხელში. ხოლერა ტირია სხეული-
სა, სიცოცხლის მტერი და, რა თქმა უნდა, ცოცხალს თვალს გა-
ხილვინებს, აალაპარაკებს. ეს სავერგელიც არ არის, ამიტომ
ცოცხალი ღონისძიებას ეძებენ, როგორმე თავიდან აიცილინ, წა-
შალი მოუძებნონ; ვასაც წამლობის იმედი არა აქვს და არც ის
უწყის, რომ თავი და თავი წამალი ხოლერისა სისუფთავე და ზო-
მიერება ყველაფერში, სხვა ღონე არ დარჩენია, უნდა გაიქცეს და
ტურსავეთ ტყეში დაიმალოს, ანებებს თავს ქოხმასს, თავის საი-
რო-საბადებელს სტოვებს ღეთის ანაბრობაზედ და ვარბის; იმას
კი აღარა ფიქრობს, რომ ერთი და იგივეა, მგელი შესჭამს, თუ
მგლის შვილი. ესეც რაც არის — არის, მაღლობა უფალი. ეს მე
არ მიკვირს, სავერგელი უფრო ისაა, რომ ჩვენს ცხოვრებაში სხვა
ხოლერაცა ბუდობს, უფრო სასტიკი, უფრო მავნებელი. ნეტავი
ერთს დღეს მაინც ამ მეორე ხოლერამ ისე აყუყუანოს ხალხი, რო-
გორც ეს ბაკილა — ბაქტერიების დედა აყუყუანეს ქვეყანას ამ
სამი-ოთხი თვის განმავლობაში. ერთის მხრით რომ იფიქროს კაც-
მა, იმას დასკვნის, რომ ალბად სხვა არაფერი არა უტოროს რა ჩვენს
ხალხს. ჩვენს ქვეყანას და იმიტომ არავინა ყაყანებს. არავინ რას
ამბობს, მაგრამ ამგვარი ფიქრი ტყუილი ფიქრი გამოდგება. ვაშ
სხვა ხოლერა არა ბუდობს ჩვენში და არ გვმუსტავს?
აბა გადავადლოთ ჩვენს მხარეს თვალა, აბა კარგად დავუვირო-

დღით ჩვენს გაბრუნებას, ჩვენს წამბუარს საქმეს, თუ მართლა უარესი ხოლერით არ ვიყოთ აქ, ამ ხოლერას ვერ ვუბოვებთ ვერსაიდან წამალი, იმაზედ არც სისუფთავე სჭრის, არც ღვინოდგენია. ამა ხოლერა, ნამდვილი ხოლერა ეს გაბლავსო, ეს იაფი ხოლერაა, რომ განა ორი ათასში ათასს მოკლავს და ათასი გადარჩება! არა, ყველას იმსხვერპლებს, მთელს ერს მესრს გააულებს, რატომ ამ ხოლერაზედ არა ყაყანებს, არა ჭლადებს ჩვენი ქვეყანა, ჩვენი მოქმე? იქნება ეს ხოლერა არსად არსებობდეს და მე შენვენებოდეს მარტო?

არა, არსებობს, მაგრამ იმდენი ეკრა ჰყვანს იმას, ამ „მაკილეზის“ ღვდას, და იმდენი ხმაურობა, ყრამული იმიტომ არც ისმის ამ მეორე ჯურის ხოლერაზედ.

ათასი უსამართლოდ დაზარალები დღევანდელ ჩვენის ცხოვრებას გაბრუნებულან, იგივე ხოლერის მსხვერპლო, მისგან მოკლული არ არის?

მოვიგონოთ ასიათასობით უმეცარნი, უსწავლენი, უბიარნი, ცხოვრებას რომ ეთრევენებათ, სცხოვრობენ მხოლოდ იმიტომ, რომ ათენ-ალამონ, იგივე ხოლერისაგან მოკლულნი არ არიან? მგალითები შორს წავიყვანენ და, ეგონებ, ოცი თაბახიც არ ეყოფა იმათ ჩამოსათვლელად მედლეტონებს, განაღამც ერთი გაზეთის ფურცელი და ამიტომ მეც თავს დაეანებებ და მხოლოდ მკობველსა ვსთბოვ ამ გზით იდიქროს და თვითონაც მრავალი მგალითი წარმოუდგება თვალწინ.

დიდო, ბატონებო, ასე გაბლავსო; საცა უსამართლობა მჭინვარებს, საცა აჯამობა დაჰაილობს, საცა უაზრობა და უგრძნობელობაა, ნამდვილი ხოლერაც იქა ბუდობს. მიკვირს და ვფიქრობ: თუ ეს სიცოცხლის მომსპობი ხოლერა გვაყაყანებს მეტე, ეს ხოლერა რომელიც კაცს ცოცხალ-მკვდარსა მხდის, რატომ არაფერს ვგაოქმევიანებს, ხმას არ ამოგვადებინებს ასეთის ტება-ქუხილით, როგორც პირველი ჯურის ხოლერა? რად მინდა ისეთი სიცოცხლე, რომ გვრძნობდეს თავის სიკვდილს, მკვდარი ვარო, ვამბობდეს? აქ არის ხოლერა, აქა!

ამ წინაზედ ჩემს მეგობრის წერილი მომივიდა. ხოლერა ჩვენც გვისტუმრავს, მწერდა, იქნება მეც მიმსხვერპლოს და ეს ჩემი წერილი უკანასკნელია იყოსო, სიკვდილი სიკვდილიაო, მაგრამ რად უნდა მოგვედეს ისე, რომ ჯერ არაფერი გამოვეთვებო, ჩემს ქვეყნისათვის არაფერი მირგავო. ამ სიტყვებში დამაფიქრა, მართლაც, ესეც ერთი უმადურობა უნდა იყოს წუთისოფლისა; გაისტუმროს ისეთები, ვისაც რამ შეუძლიან არგოს ქვეყანას, ვისაც გული ერთი

ორად სტკევა სიკვდილის დღეს, ვკვდები და კი არაფერი გამოვეთვებო, არაფერს კეთილად მოსაგონებელს არა ვატოვებ წუთისოფელშიო. სიკვდილი ხომ სიკვდილია, და ამ ღატარას გამო, საცადილს მეორე სიკვდილიც უნდა ვრთვი.

დღეს შევიტყუე, რომ ჩემი მეგობარი ხოლერას გადარჩენია, არც ტყეში გაქცეული დასამალად, როგორც სხვები გარბოდნენ თხეზიკით და ვნაბოთ ერთი, რა საქმეს დაიწყებენ ქვეყნის სასარგებლოდ. თუ მართლა გაიქცეოთ რამ, ნეტავი ჩემს ორსაც თვლებს და თუ ტყეში ილოქმა გამოდგა, მაშინ პირველი მე ვიტყვი, ნეტავი ხოლერას გადაეტანე, რაკი მაგისთანა უკეთური გამოხედილოდ-მეტე. მაშინ აშკარად დაგვწმუნდები, რომ ჩემს მეგობარს მარტო ქვეყნის მოტყუილება სდებია გულში და „უკანასკნელი“ იმიტომ მწერდა წერილს, რა არის ეს წერილი, თუ ვანიცობაა ჩემს სეგობარს ხოლერა შეიწირავდა, მე გაზეთში გამოვექვეყნებინა; აი, რა-ბა მწერდა ესა და ეს, რა წადილი ჰქონდა გულში და რა საქმე ჰყო ამ წყვეულ-შეჩვენებულმა ხოლერამ, რა კაცი დაგვეყოფო. სხვა ან კი რა მეტყვებოდა? ესეც საბელია, მაგრამ წუთისოფლისათვის მომარული, დიდმსახურებელი, არაში საბელი!

დღეს ერთი ხოლერა მიბარება, თითქმის გაიბარა კიდეც, გვრჩება მხოლოდ მეორე ჯურის ხოლერა და ესა იმას ვებრძოლოთ, იმას წამალიც მოვსძებნოთ, იმაზედაც ეფიქროთ: გაზეთებშიც დროა პირველს თავი დაანებონ და მეორეს შიამყარან თვალი, იმ ჩუმ-ჩუმად მტრამელს, რომელიც სისხლს არ აჩენს, მაგრამ მკვდრებს კი ამრავლებს. ეგები ესეც მოვიზიაროთ თავიდან. მაშინ ვნაბოთ, თუ სიტყვა ხოლერა, როგორც მისი წარმომადგენელი, არ აღიავდოს, არ ამოიფხვრას დედამიწის ზურგიდან. აქაც საჭიროა ყაყანი და იგივე ყაყანი; მასთან ერთად ხელებსა და ტერის ფოთურაც, თორემ მარტო ცარიელს ყაყანში არაფერი მოიხვეტება, როგორც კალისაგან განადგურებულს მიწაზე.

რამა-რამი მთისა

ბერძენი და შვეიცარი — ზამთარი. — ჩემი მეზობელი თორღა — დიდი თამარი, სულღენი და ცაცხარი. — ზემა ხალაშქარი სიმღერები — კიდე თორღა, მე და სოსია. — ცოტა რამ ჩვენს ხატ-ჯვარის მითოლოგიისა. — მე და თორღის დაგვესწავლით. — რა მოსდევს ჩვენს წყევლებს? როგორ უნდა ვთქვათ თორღის სკოლას? — იმის სიმღერა. — მე და თორღისა კი კაცობა, ჩემი წინაპრები რა ზედი ჰყოლია? — ვიდრე რა გვახარებდნენ მე და თორღისა. — ჩემი და მატყრა — კიდე ბავშვს შვეიცარიის სკოლას?

ბერძენი უთქვამს რამე მყინვარზე და თერგზე, მეც ჩემი წყაროლი იმისაგან უნდა დავაწყო, დიდი, უნდა დავაწყო, მაგრამ რა თი? რაღა დარჩენილი უთქვამს?.. პირველი იმით დანახვამ კიდე რამე შესძმა არ თქმევინა ჩემ უფროს მუშასაც. მაგრამ, როცა ის პარასკის ზედადგარზედ უნდა დამბრძანებულყო, უცებ გონიბამ მუშა მოუღერა, დაუღმა წინ და მტკიცედ უთხრა: „კვირანაღ, ტუტუტო! მოუღერდი, შესდევ, რომ გამჩანავსანდი, ისეა კება დიდება უნდა უსაზანდრო არა, მაგ ბუნების მეტიჩარაგნს? ეს ძალიან კარგი და პატროსანა, მაგრამ განა ცოდვა უქნება პატარაბა, ტვინის კარაბადილიც უადმომშალო და შენს თავსა ჰკობხო? რითა კარგი ეგ აყლადუნდა, თოვლ-ყინულიანი გვალფეშაბი, ცა-ქვეყნის შუა რომ ძლიერს თავსდებო? რითა საუფარული ან ეგ საჭელე წამოყრილა შობებუნე თერგა? რა ყრბა ან პარველის ბელაუნაგდენელ სიმადლეში, ან მაგის დაუცხრომელ, განუწყვეტელ ღრიალსა და ალიაქოში? რას გვარგინს? სხვა რა გამოსდებო მაგათ სიღიაღეს უზმედერების მეტი?“

მე და ჩემი „მუშა“ ძალიანებურად დავემორჩილეთ გონების მშას, — მოგვეწონა იმის სამართლიანი ველის წყრომა და ერთმანად წამოიკისკეთეთ: „დაიღ, მეოთხე: წყალსაც წაუღო თვით უმბიდესი მშვენიერებაც, გონიერებაც, სიმდიერეც სულისა და ჯანისა, უკეთეს მხოლოდ მოყვასის წარსაწყემდალ იქმნება მოზარებულთა, ეს ზომ ასე იყო, მკითხველო, მაგრამ ჩემი და მრავალი სხვისაც თვალ-გული ზედ მჩრება და ავლდება ამ ბუნების საკვირველ კმნო-

ლებათა, რაღა? და იმიტომ, უთუოდ, რომ შორით მოზანან და გვაგარებებენ — არა?

თორემ მე აქ უნდა შევდევ: სათაურში „მთის რამე-რამე“ რომ გამოვიმე, ეხლა ცოტა უნდა უკან დავიხიო: მთა დიდაა, იქ რამე-რამე“ ძალიან ბევრი მოიპოვება; ამ წერტილის ნაფარადალ ფარ-გალში ყოველივე ის არ მოთავსდება. ამიტომ იბუნებულნი ვარ პარაგზედ მხოლოდ ზევსურეთი გამოვყავანო. ახლა საიდგან და ვწყო, უზმედერება ეს არის ამბებიდამ? ეს ზომ აღვილიც არის და რამეველიც გახლავართ; მაგრამ ის თეთრობა-წვეროვანი პაპა რომ გვაქვს, რომელიც მთელ ბუნების ალტკანება-აყვავებათან კვდება და იმის საცელილს და განადგურებათან კი ცოცხლდება; ის პაპა ზედ რომ თოვლ-ყინულის ნაბადი ახვევია და სამინელი, დაღრუბ-ლული, თეთრი თვალების კილოგზმა ყინულის კარხის წამწამები ტრქვია, რომელიც წამდაუწყმ ოხრავს, მღუფრთავს და თოვლის ჰვადი ჩამოღის იმის ნალეთი; ცხენის მავივრად ბუქვით და კარა-მოტებით რომ დაბრძანდება და, თუმცე ძალიან დანაანაგებულია, მაგრამ მაინც ისეთი მკვირცხლია, რომ თუნდ ერთ წუთში ცხრა მთას და ზღვას იქით ამოჰყოფს თავს, — აი სწორედ ის ჩამოსარ-ბობი პაპა ჩავვიდგა „ზეკუციალ“ და იმდენი თოვლი მოგვაშაღო, რომ ჩემ პირლამას მუზობელ თორღასაც ველარ გამოვლამარავ-ბავარ: ერთი ლაზათიანად გული მომეფოლნება იმისთან მასლაათით! ჰერე რა ლექსები, ამბები და ძველის-ძველი „ასტორიები“ არ იცის ჩემი ფილოზოფისმა! მერე განა მომიწინიდება ჩემი დარბასელი, თუნდ სხუთი დღე-ღამე გიბმით დავსვა და ვაქუქუქო, თონდ წარ-სულისან გავთხადე და მოიმბდეს?! თუმცა თვითონ ომის ყურით გავიწვავ ეჯგურება, მაგრამ სასაუბროდ უწინდელი თარგმანებო ეს ძალიან ეხალსება... მოიმბობს და მოიმბობს, თუ იმის „წინა-კით“ მოთხიდან ცხვრის ფარება. როგორ გამოურეკათ, წამო-ტახამო; მდევარი როგორ ატეხია და მოწვეწა ვაუბლად; იმათაც მწინ ცხვარი როგორ დაუყვანებიათ; ჰმევრებთან მგლმეფით ცო-ცხალი, საუკეთესო ერკემლენბისათვის დრემები დაუტრიათ, „სასად-რეები“ „დაუტკიავო“, მერე ცხვრისთვის თავი იწვე გაუწენებიათ, გამოტყულან, ქორ-შეკარდებებით, მთები ფრცნით ვადმრუვლიათ და „დატენულნი“ შინ მოსულან.

თორღის იმით უყვარს კიდე წარსული, რომ ხალხს მამან მატყრა არ უღია; ზამთარს ის არ უწმენბია; გამუდმებული ზაფხული უთ-ფილა, ხალხს ერთი და ყველი ხრულ თავსაყრელი ჰქონია.

ამ ნეტარებას თორღა თამარ დედოფლის დროს მიაწერს, რომ ზელსაც ვითომცე ზამთრის მგზავნელი „შორიანი“ — სულღენი და გარსკვალვი ცისკარი ერთად ჰყოლიან კოლოფში დამწვედულნი.

მაჟღერებელ ხატულა „ზღვის იქითა“ ვოდილა წასული შინ დაუ-
ნარჩუნებდა ერთი პირის-ფარეში გოგო. სახლის უნჯო, თვალ-მარ-
გალი, ოქრო-ვერცხლი, გასაღებები, თუ სხვა რაში, სულ იმ გო-
გოსა ჰქონია მიხარებელი. სად რა ჰქონია თამარს ჩადებულია, ა-
შენახული, იმ გოგოსაც მსკოლნია; არა სკოლნია მარტო იმ გო-
გოსა, არა ჰქონდა ამიტომ, როცა ქალბატონი იქ გაუგებლებდა, ი-
მეოთხე გაუღია „მზრანი“ — სულელში, რომელიც ზამთარს აქვს
ამოხტომი და მთებისკენ გადრეწილია; ცისკარიც აფრენილია და
ცაზღვრე შეშვდარა სულელში ყაზბეგის, „გველის მთის“, ანუ არ-
ხოტის მთის „კერავში“ ზაღად დაბინავებულა... დედაციის ჩატ-
ვევარი ძალიან გარისხებული ყოფილა. რაღა ერთი განთავისუფ-
ლებული, მაშინვე დაუწყევლნია, დაუწყვია ფროგის ტყალსუნო
მზე გაუბრუნებია; აუცილებია, აუტყვინია ქარები, ღრუბლები გად-
მოუსხამ და მთა-ბარა თოვლით გადაუღუსია. თამარი ზაფხულის
წასულა და ზამთრის მოსულა! სწევნია, მაგრამ რაღას უშველიდა!

მას აქედ ცისკარი მნათობად არის ცაში, სულელში კი, ბორო-
ტი „მზრანი“, დარაუდარს განაგებს და ღრო-ფას აბრუნებს; გა-
ზაფხულს ზაფხულით აბერებს, ზაფხულს შემოდგომით აქნობს,
შემოდგომას ზამთრის თოვლ-ყინულით შეასუღრავს და სულ-
ამოძარბებს.

ამ ამბავს თორღვა დამეგობრებთ ვიამბობთ; საჭიროებისამებრ
ჯგვარიც შემოგვიცავსო. უფროსი კაცია, იცის რომ ყურს უს-
დებთ. რომ უფრო დაგისაბუთოთ ნაამბობი, იმასაც მოგახსენებთ
რომ სულელში მნახავი ჰასტი-ცოვალა დღესაც სოფელ გველეთ-
ში სცხოვრობს და ხელმწიფისაგან „გველის მთის“ მყინვარების
ყარაულად არის დაყენებულიო. როგორ მომბდარა ეს, თორღვა-
სიტყვით? აი მოგახსენებთ: ცოვალა მონადირე ყოფილა. ერთხელ
ნადირობის დროს იმას კლდში ნაჯდომი სულელში უნახავ და გა-
მეგობრებია; იმისაგან უსწავლია მთა-ტყევაში გასავალ-გამოსავალ-
ნადირის გეზები; უსწავლია აგრედვე შორიდან შეტყობა, სად საზვ-
ევა, სად ბეგრი თოვლი ჰქვია ან ცოტა; სად ნამრავი მყინვარია და
სხვა. ცოვალას ანგვარი საცოდარის ხმა შორს გაჟვარდნია.

ამ ცხრა-ათი წლის წინ მოგვრობას ქისტები გველეთიდან აუ-
რია და სხვაგან გადაუსახლებია.

ვიდრე ეს მოხდებოდა, ცოვალა, თორღვას სიტყვით, „ჩელმწი-
ფეს მხლებია, უნგენებია, ფრთვი სულელშია. ხელმწიფეს დიდად
გაჟვარებია და დაუყენებავ მყინვარს ყარაულად, დაუგდავ იქვე
გველეთ „პენცოინი“ ქვე დაუნიშნებავ. მას აქეთი ას ცოვალა
გველეთ და დღემდამ მყინვარს მშინჯავს; თუ მყინვარს დაიჭრ-

ნენ, — დაუმატებს ჩემი მომსახიფე, — ჰაუგ და რუსეთ სუ გად-
ლენს. იმათაც ას ყარაულად დაყენებულ ას ურჯულთა. რაბან
შაჰენებს განა, რომ მყინვარს იჭრის, ტამას აცნობებს, ის ცო-
დევ ძაღვ და რუსეთ; იქით კილევ ხალხი გადრიდებს. თორღ-
თხელ კი სუ ნაგებარ უქნავ მყინვარს ძაუგო“.

ასე გველუბრუვილი მიაშობს თორღვა. დარწმუნებულია თა-
ვად და მეც მარწმუნებს. მყითხველი, თქვენ იქნება ცოვალას
მყინვარს ყარაულობა დიუგროთ. მე და თორღვას კი ცისკრის და
სულელის ზღაპარიც კეშმარიტად მიგვანია. გვეჯრა ისიც, რომ
თამარ-დედულელი არ მომცვდარა; რომ იმას უხვედრ ილაგას ანგე-
ლოზებთან ოქროს კეზოში ჰაბანავს, რადგანაც მეფობის ეადი,
ლეთის განგებით, ჯერხნობით, სხვას არ გასულია. მაგრამ დრო მო-
ვა და ისევ გაიდვიდებს. ეს მაშინ მოხდება, როცა ხალხი მეტის შე-
ტად შეწულდება და ცხოვრების ილაჯი დაეწყდება...

მაშინ მხოლოდ ერის ტირილის და ღალღების ხმა მიახწევს მძი-
ნარე დედის ყურამდის. გაღვიძებული ვიცო, ის ჯერ ატარდება
ქვეყნის საცოდაობით, და მერე ზურთი და მოედანი მე და თორ-
ღვას იქნება. თორღვა ზაირახტარი მქნება და მე ბებური — თო-
ფოსანი მოვმართავ ჩემს მშვიდად მოყვინე ფანდურს და გაჟარ-
ჯებულს ლაშქარს ყაბახედ გუმღერებ ხეცურულის კოლოთა;

მაშინ კარგია კი უმა,
რა დილა-პინდი დაგვოდეს
იყვამდეს ვროლა რკინისა
„ომს ვაზამ“ — ეშადადოდეს.
ცხენი კი მარადეს ლაგამსა,
შეაოდეს, ტოტხედ დგებოდეს.

მაშინ კარგია კი უმა,
რა ბრძოლის ველზედ მჭროლადეს;
ხმლით ჰცემდეს, თიფით ესროდეს.
შუბის წვერითა მზვერავდეს,
გარს ომი იუოს; ბრვერავდეს
ქილები, თოფები მხველიდეს.

მაშინ რილა ჰეობ კარე უმასა,
როცა მამაცის პირითა,
ნომარასაბელარო
შინ მოდიოდეს ლბანითა;

მედი სხელი დამოუკიდებელი.
მოქმედებს როგორც ღიაობა,
შესაძლებელია კიდეც ერთდროულად
იქონიეს მოღვაწეობა! 1.

მეგრამ აქ კი ჩემი რაში — პეგასი უნდა შევაყენო, რადგან „მო-
ლეშია“ თორღვას არ მოსწონს ესეც არ იყოს, იმას თავზედ
მცოდნე და მეცნიერი კაცი არ ეგაშინებდა, არცა პეონია. ან რად
უნდა ეგონოს, როცა „ძველებს“ „ანდრეზები“ და სიტყვა-პასუხი
დაიკვნის „მეზო ჩვენსოვით“ აქვს გაზეპარებული?!, მაინც ზევრი
მოთხოვნილება ჩემ მეზობელს არა აქვს: ოღონდ ქერის პური და
„ქუსი“ — ფურის ყველი, ნუ დაეღლება; სიჯერისათად კვარაში
თითოჯერ ერთობი ან დუშის ნაჭრით ჩაიპოვოს ყველი; საზამთროდ
ერთი-ორი ლიტრა „ცხენარ-ვერძით“, ან ძროხის ზორცი „ჩააძმოს“;
საქონლისთვის ჩალა გამხმარი, ზაფხულშივე შენახული ფოთოლი
და „ანდრია“ ნუ დაეღლება; სხვა თქვენი იმას არაფერი არ უნდა.
ქალაქები, ინტელიგენცია, თეატრი და სხვა მეფისთაგანები ყველამც
ბაზალეთში დაღუპულა: ჩვენთვის საჭირო არც ერთი არ არის...
ჩვენ განუგებლები ვაზლავრთო! ჩვენთვის ფილოსოფოსებიც თავა-
და ვართ, პენელისტი-ფერნანდისტებიც, ანტროპომ-ანტრო-მეტრო-
როლოგისტებიც, ერთად სიტყვით ვეცაიც, და ბოლოს პოეტ-მეფე-
დურაგებიც. თუ დარბაზებზედ მადგება, შეგიძლიან თქვენ ჩვენ-
თან მოპირაყდეთ, ჩვენ კი შინ წამოსასვლელად არა გვცალან.
ჩვენ არ გვინდა, შევხედო ვერ ვიტყვით თუ? შინადაც რომ არ წა-
მოვიღეთ, აქედან კი ვერ გაგონებთ? აი, თუნდა სანაღლეოხედ, მე
და ის რომელსაღე უუზღოლესს შთის მწვერვალზედ აგვასობით; თქვენ
კიდევ ასომცოდნათი ათასი შთის და ზღვას იქით წაბრძანდით;
იქიდან ჩვენ ერთი ძველი გამოცემათით, რომ თქვენ კი არა, თვით
პაპოპოტამაც, კიდევ თქვენსაგანით, შიშით კანკალი დაწყებდით: ეს
რა ღვთის რისხვა მომესმარ, გესმისთ? ჩვენ აბუნიდ ნუ გვიგვრთ:
პატიოსანი, დარბაზული ხალხი ვართ: ღმერთსა ვლოცულობთ და
ხატსა.

სხვასთან რომ ვმუდღიღურებთ, ურთმანეთში ძალიან მშვიდობა-
ნიად ვცხოვრობთ მე და ჩემი მეზობელი. ისიც ვის კაცობით?
რასაკვირველია, — იმასა, რადგან მე სიტყვაში ჩამოსული ვევერა
თუნდა სრულ „ნაგაბრად“ ვაილოს ჩემი შეგვარი და ცოცხალი, მე
ილერსიანად „ბალო-ბას“ ვეუბნება. მეგრამ სწორედ ერთი ხასია-
თები კი გვაქვს მე და იმას: ლამაზი მეც, გეგოროდვადეც და ისიც

1 2-3 ლექსები ხალხურია არ არის.
152

გამწარავლეს, რადგანაც მე მწარია მქვან, მაშ დამცა ასე არ იქ-
ნება? აქი „ხარი ხართან“ დამბი, ან ფერს იცვლის, ან „ნესაო“,
თქვენ არ იცით ბარელემა? ასე, ჩემო პა-ატონო, ჩვენ სწორედ
„შავნი შავნი“ ვართ, შავსა კლდესა შინა მსხდომარენი... ნუ დავა-
ვიწყებთ, წელან არ მოგახსენეთ, რომ ჩვენი ჰევის ხალხი
ვართ, ღმერთიც არ მოგვწონს, თუ მხოლოდ „ღმერთია“. აი, ჩვენი
სარწმუნოება: ღმერთია, ხატია, „ჯგერია“ თუ სხვა ვინმე ბრძან-
დება, თუ ჩვენებური „ტალავარი“ არ აცვია, ჩვენებურად შავიველ
ძუგამონასკელ ცხენს არ ზის, და კოხტად ხმალ-ღელამფრთხი ვამო-
კანკლული არ არის, ის ბატონებო, ჩვენი არ იქნება... იტყვიან, თუ
ეს სვეტიცხოველი, ეს ალავერდი და თეოტო ვიორგო, ეს სიონი
და იმით მოხატე ნაზარეველი, მეგრამ ჩვენ იმათი არა ვეშაოვბს
რა. აი ვენაცვალე ჩვენს ხანძარსა ჯვარს — ასკაისქეს და იმის
თანამეტანებებს: ვუდანის ჯვარს — ბერბადაღურს, ვარტას ჯვარს —
კოხალს, ბიკალიგოს ჯვარს, ცეცხლის ანგელოზს პირქვეშ, ფში-
ველ სალოცავს იხსარს, წმინდა ვიორგის ლაშარელ-ლაშარს
ჯვარს, იმით განუტყვალ ძმობას და ვეცაცობას. ისინი არა პეგანს
სხვადასხვა სალოცავებს, რომლებიც თქვენ გაგიგონათ... ახლა
ვინ რა იცის, ამ თქვენს კირთ თეოტოდ ამოღესილ ტაძარ-ბადაღურ-
ში ზისა კი ვინმე ლოცვა-მსახურობას ღირსი? ჩვენ არედ გვი
გვაქვს, რომ იქ კრისტიანი სული ვინმე ბუდობდეს, მეგრამ ჩვენი
სალოცავის, ხატ-ჯვარებზედ საქმე სრულ სხვა: ისინი მარტო უჩი-
ნა კი არა სხედან და მსხდარან, არამედ მზე-ქვეყანაზედაც უფლიათ
და ცელავაც დიან, იმათ წინამძღვრობით ბევრჯელ ჟღერებენ
ჩვენს მაჰა-ბაბას: ნეგერჯელ გასულა თარეშა და მდევარი და უჩაბე-
ლებია თავი; იმათ ვაპრიალებულ ხმლის ბელადობით ბევრა მტრე-
ბისთვის აუცილებია მტვერა და ღვევიღვია ბეგარა. იმათ, სხვა-
იქით, ქაჯეთიც აუცლიათ და დაუშორიალებიათ. რა მაშინ და მე-
რე, — როცა დღესაც ბევრი სდება ღირსი სიშჩით და საცხად
იმით ნახვის: მნახეთ, რომ ისინი ჯაჭვ-ჩანჭიანებო, შერთხები-
ვით ყელმოღერებულეობა, ნაურვალის „ხეადებით“ წიაკვარებით
უფლიან ვარს თავის საყმით თქვენი სალოცავებისა ვის რა უთქ-
ვამს, მეგრამ ჩვენების გმირობა ყველა მტეშმწოვარა ღლამსაც უნ-
და ჰქონდეს გაცონილი ჩვენს ქვეყანაში. გესმით? არ გეჯერებთ?
აბა, მაშ, ჩვენს სამტყუილოდ, სოსიკა ჩაუვარა, რა გვია, „ბარია
ჯვითელა“ — იმასა ჰვითები, რას იტყვას, თორემ რა სოსიკა? ვინ
სოსიკა? ჩვენი აუგის და სახელის დამალვა არც მე და არც თორა-
ღვას მოგვიდის: უმეტნაკლებოდ ჩვენც ვიცით „უზნობით“. ამიტომ
უფრო დაგვიდეთ, რა გიამბოთი კაცო, მე და თორღვა ერთველ

„ფიზიკაში“ ვართ და ერთერთის შემჯავების ჩვენი სალოცების „ნაპრობლემა“ ვესორბითლებით ჩვენებურებს. ვნახოთ აქი ამ ღრის სეფეფელიანთ სოსიკა ექ არ მოიხვედრულა და ეცემა არ წამოტყვრა და არ მოახალა ჩემ მუშობელს ქისტურ დამბას- ვით: „ექ! რაც მტეი შენა ხარ, დათონი, ის შენი ზამბიტ-გულანას სალოცებია: ემაგრე რა მტრან, ხომ გაიხტდნენი“.

ჩემ მუშობელს, მეტატყ, ბალანი აქმალი და უსათუოდ შეღ- ლის გულს დაღვა, მტრამ მე შევაფრე, ეფთხარ: „ნუბით და ვალმაყლით ეს არა, დაღვებული სიტყვაზმებულით დაფრტყ- ცოთ ჩვენი ნაღვამი შეთქი, და დაღვ ჩემი მუშობელა გულ“ და იმშვიდებდა, მე თვითონი ვკატე: „უ, მაგბაჯი ჭარბულა, საილამ იცი, რომ ჩვენი „ჯვრები“ გულადნი, პერადნი, შემეღვენა და მრეთამტრენი არ არიანო?“

სოსიკამ ერთი სხეანაჩოდ გაღმომხედა და თავის ღელულთა ერთი არხინად მიიხრა: „ეჭიდამ, კოპალეს! ემაოგო, რომ, მტე- დამ ერთი ტაველი კატა არა ვარ, მაგრამ ასოთასი კატა თავის ღე- ღახუღიანად რომ დამევიოთ და თქვენაც თავის ფარეზიანად იმათ ლეიტანოთ, აი ეს მუტით, სოსიკა არ მოკვდება, ანეე აიშ მთას იქით გადაგრეკამთ, და ერთი მკვდარი კატა კი თქვენს ხატ-სალოცა- ვებს, თავის ზევის-ბერ ღახტურიანად, თუნდა ზევსტრეთილად სულ გაუასახლებს ერთი დაღნაფლებით, ისე ეშინიანთ იმისიო“.

ეს რომ მიიხრა, გაბრძნა, მე ღვთისა წინაშე, მეწყინა, მაგრამ წარამარას გაღამცემი არ მომწონს, არც აჯაოლებს კვანას. თორღვა ზომ უფრო მშიშე კაცი. ჩვენ მეუღამ ქვეიანური საუბარი გვიფარს, ნიაღამ სალოცებებით შემტაცებულ — თუმცა მე არა ვსტევი რა, მაგრამ ძალიან კი შემეკეთა იმ მაიყუმ „მარასს“ სიტყვებში: თორღვაც ზომ სრულ გაატყვებლათ, — მაგრამ იმეე მე დაუშალე და ვეფთხარ „აბა, რაც იცი, ნულარა მშალე, დაყარე, შეთქი“, მა- შინ თორღვამაც გადაუშალა თავის უტმერის წიგნი და ისეთი-ისეთი წაუკოთა ჩემ ტრახანს „კახას“, რომ სრულ კბილები გამოკრე- ვინა. ჩინებულს მოხერხებით უამბო ქაჯ-ღვევების ქვეიანს ჩვენი ხატ-ჯვრების ვალაშქრების ამბავი. სოსიკამ ნათლად დანახა, რომ კედლანებზეც მიამართეს იმ ხერხს, რომელზედაც ამან ილაყდა, მაგრამ ვერაფერი წაიღეს. როცა ჩვენმა ბატონებმა ქაჯეთი აიკლეს და დაღვა-აღაღანნი შანათეე გამობრუნდნენ, „ღვევ-ქაჯეთი“ პეერს მოვსროლეს იმათ „ცოცხების“, ძალღების და სხვა „უსურ- მაგას“ ნაჭერ-ნაკუწები, მაგრამ ემარმა ბერბაიდურმა — გულანის ჯვარმა დალაშქარი უფარა, ვაჟმა ისკანსემ — ზამბიტის ჯვარმა — კაბის კალთები, და ტანზედ არც ერთი არ მოუკარებიათ. მოხრბლან

მთასთან, ერთი ეიწრო გამოსაყდრმა, ქაჯებმა იმათ ცხენის დოლო- წაც აფუფდეს, მაგრამ ბიჭნი იმაშიც შეგ გაშთაქრნენ და წასახელარ- გამარჯვებულნი „იქვე ხვესტრეთი“ მოიქცნენ, ხაშმატა შეფარბევი აქედამ ჟოჯულიყე ქაჯეთილამ წამოღებულ-წამოხბული ღმერას გაიგზავნეს; თავად მხოლოდ ერთი საეცეთისო ფურთა დაიჭიბეს, რომელიც საღმრთოდ დაკლეს, სისხლით „განააღლნენ“ და იმეე ის „ეჭენი“ გახდნენ, იმ ფურის რქა რომელშიაც ერთი კოდი პური ჩადის, ეზლაც ზამბიტის ჯვრის მონამწილობითა შენახული, მაგრამ „თქვენ ფურებს კი იმას არ ეატყვენიაო“, დაემატა თორღვამ. თქვენ თვითონაც კარგად აფიქრებთ, მკითხველო, რა ზიარდაც შეატყვენდა ანაირი მასები სოსიკას, ჩვენი ბატონები ქაჯებსაც ეადღურჩნენ, კატებსაც — ნადავლა „იშდენი ერთი“ ღმერას გაუგ- ზავნეს და ბიჭები არა ეოფილან? მე და თორღვას მამ მარაული არ გვთქვამს?

ეს, ბატონებო, თქვენ მაინც კი ხალხი არა ხართ. თქვენი საე- ღრები და სალოცებები ჯერ თქვენი მღვდელ-მონივნებისაც აღარა მწამსო, არამე თუ თქვენ რაღმე გაგაჩდესო. მერე წამოხვალთ და ვინც არა მკითხია, ჩვენ გვიქადავებთ: „მოიქცენით, მოკრისტიან- ღითო“. მაგრამ ღმერთი ყველასა გვგვადებს. ამიტომაც „სორიღლა“, შაიი კირია, ხუნავია, შეუცლას, ციფ-ცხელებია, თუ სხვა რამეა, უწინ თქვენ შემოგაფლვსო და მესხს გაღვენო, ჩვენა?

ჩვენ ყველაც მელაგათით გვეზურება. ან რას გვერჩიან? რაც შეგვაძლიან, ჩვენს ბეჩავს ზამსახურს არ ვაყლებთ არც ღმერთსა, არც გვერათს: ღლუბულამ იმათ ვლოცულობო, იმათ „შეაძახოთ, მუბლს ეფუროთ, ვახვეწებთ იმათ ღაყდას ჩვენს თავს და ცხოვრე- ბას... რამდენჯერ ეავფოთავებია მე და ჩემს მუშობელს ცხვარ-ბრო- ხა იმათ ხვეწნაში. ჩვენ ამითი ვართ ბედნიერნი, რომ ჩვენს ბა- ტონებს ალღოში ჩამდგრები ვეფიავართ — როცა ჩვენგანი ვინმე ავა- და ზღვბა „ღობტურს“ და უფრმალთან არ გაფრბივართ თქვენსა- ვით, რომლებიც თქვენ ტყუილად გვტყვნიანთ და გატყვიებენთ: ჩვენ ვიცით, რომ რომელსაც „ღვთის შეღს“ ან სამსახური რამ დაეყლით, ან გულს რაზედმე მოგვაფალებს-მკითხავ-ქადაგოც ამო- ტომ გვინდა, რომ ამ ღლეს გამოგვადგეს... მივალთ და ხელდახელ „ამოგვანინო“, ვინ რას გველაგება, და ჩვენც სამსახურისად შიადი ვართ ცხერიდ, მრბით, „ეთერთ“ და სანთლით; სიდიდ-ბეჭით როდი შეგწესდებია... „ღმერთსაც მე ვაწყენო“ და ძალიან დღე- ღიდი შეუცლები კი აქვსო რადმე იმ დალოცვილებს... თორემ ღმერ- თმა ალალი უყვანთ: მაინც ყველა ხატ-ჯვარნი ძალიან დამიღა- ვებია ჩვენი. ესთქვათ, ჩემი მბრძანებელი „ეჯერი“ მე შემომწყრა

და ზიანს რასმე მიპირობს; მაშინ მყოფე „ჯგერა“ შეაყვალ შემოდის: მე მშახტრები, ჩემთვის მოურთმევია მომეტებული საკლავი, გული მოიბრუნე, ნუ დაძლევავო“. ისიც უხატრებს — კარგია, არა და — წასულია ჩვენი საქმე. მაგრამ ამხიარი შემთხვევა ძალიან იშვიათია; რადგანაც იმათ უფრო ერთ-ერთის ხატრი აქვსთ. „მოკვეთილი“ მხოლოდ „ხადური გვარი“ ჰყავსთ ჯვართა; იმას არ იკარგებენ ახლო, თვითონაც ურადებენ. ახიც კია, მე და ჩემმა ღმერთმა!.. რასა პირბანებთ? იცით რა უქნია იმ დალოცვილს? რა და ისა, რომ ხაზმეტის ჯვარისთვის თქროს სამართებული და საღესტველი მოუპარნა. ამას ჯერ ჩვენ არ „ვხადით“ ჩვენს ქვეყანაში, რომ ჯვარს ეკადრებოდეს? — სხვაგან კი „ქვეც რა უზავდა?“ ისიც საღ უქნა ამას „კანტალიობა“... იქა, ჩემო კარგო, რომ ხაზმეტის ჯვარი, როცა ქვეყნით მომავლა თავის თანამოლაშქრე ხატებით, იმათ ლაშქარს წყალი მამწყვდებიან. ხაზმეტის ჯვარს კარგავს ჯვრის კოპალისთვის „დაუძახებია“: „მაშველე, ჯარი წყურველია მელევისო“. ისიც მამეგებია: ერთ უწყლო ადგილს მდელისად ლაქტი დაუტყლაშნია, წყარო ამოუყვანია და მთელი მხედრობა დაუძღვია. „ხადური ჯგერა“ კი „უძღუელი“ მოსულა და ის კი კაცობა ვაუწყებია, რაც წელან ვიამბეთ: თქროს სამართებული და საღესტველი მოუპარნა მოზაფე ხატებისათვის, რომლებიც იმათ ქვეყნითი წამოღებულები ჰქონიათ...

ასე, ჩემო ბატონო: ჩვენც, ჩვენს ადგილსაც, ჩვენ სალოცავ ხატ-ჯვარსაც, ჯამ-კოვსსაც კი, უამჟვლოდ თავისებურობა ამჟვენებს. ჩვენ მშვიდობიანი ხალხი ვართ, არავის არც საშინაო, არც საგარეო საქმეებში არ გვინდა გავერთვნეთ, თორემ იცოდეთ, სარწმუნოებასაც, სახელმწიფო წყობილობასაც, თანამედროვე პოლიტიკა-ლიბერალიზმსაც, კანონებსაც, საზოგადოებას და ჯალბომბასაც, ადამიანს და ყველა სხვა სულდგმულსაც — ღვრი და ღვრა შეიცვლება ბოლა მაგრამ ჩვენ ჩხირგდელთა არ გვოყვარს. რაღა? და იმართმ, რომ ქვეყანები ვართ: ჩვენ მართო ჩვენი თავი ვიცით, ჩვენი სოფელი და ათეში პირი. ამას იქით ზელო არა ვეჭვს... ივენი საგალი ეზა და ზიდი, დიდი ხანია მამა-პაპის გაუფუფრება, ამას აქათ, უსიკვდილოდ, ღლეს ცალი დუბის ვიადღედაც არ გვინდა. ეს ზნე დიდად სიმაგალითია, ამ სტრუქტონის წამოთხველები, ზეენ რაო? არავის ვაფუხებთ, თქვენ რაღა ვინდათ ჩვენგან, თქვე კი კაცობა, რას ეხსიერებთ ჩვენ საქმეებში? ვინა ვინდათ, მობრძანდითო?

სანან, თავისუფლება თქვენ მხოლოდ თქვენთვის ვუთხრებთ, ჩვენ კი — თუნდა წყალმაც წავიდოს — ეს ანდუნშიც არ მოვდისო — ასე არ გახლავსთ?

აი თუნდაც: შარშან მოგვეჭრა ვინდაც, მღვდელი თუ ბლადო-ჩინი, არ ვიცო: დაგვერია, ბატონო: საღ ხატს ეცა და ვადმოატრია-ლა, საღ ზევისებრები და ქადაგები გვეტყვიან: მანდილოსნების სამრევლოები რომ ერთიან პირქვე დაგვიყ: დიდი და პატარა სრულდელაიცების „ნალახში“ ამოგვართიან სწორად კინაღამ მეორ-მოსვლა მოგვეგვარა, მღვდელ-დაიკვნებს რომ ასეთი შეშში მასცა, რომ შიშით ზღუდულაყ ველარ ვადაცოლებოდენ. სხვა არა თუოა, რომ ცოლმეილის ნახვა მაინც აღარ უნდოდათ? თორემ ამისთვის კი ითხოვდა ხოლმე თითო კერაობით, მაგრამ ეს რას გუოდა? ცოლმეილში მისული კაცი თუ შინ სამიაოთხი თვე, ხან ზეთა-ქვე-სიც არ ღატნა, ამა რა ლახათი იქნეს?.. რა უნდოდა, აილა: რას გვერ-ხოდა? იმას, რომ ავეიშურნა, ადარავის თვალით დანახვა აღარ გვინ-დოდა კინაღამ ჩვეიც წავეწეოდით, თავს რომ უფრო კიი სიკვთე უყო. დალას თორღვა შიამბობდა: „ეირობანს იქით ვადაცოლებულს ამბობენო“. ეპ, ნეტები ჩვენთვის ზელო არ ეზლო და თეფ რაღ უნდა მოჰსლოდა? თორემ სხვაგანაღ კი ამბობენ იმას საქმეს... ღმერთმა უწყოდეს, მართალი ვანც არის... ამგვარ საქმეებში ვარ-ჩვენაშე მე და თორღვა არ შევდგამთ: ჩვენ უფრო პირდაპირი დავუ-რება ვიცით ხოლმე... ეს უფრო ადვილიც არის და სამართლანიც ზერე ვამრახვებელი ქვეყანა რამდენაიც საუცხოვოს რასმე გამო-ატყურენ, იქდენი რომ ჩვენ უფრო ვილოთ და ამის გარჩევამი შევიდეთ — ერბაა!

ეზლა? ეზლა კი მშვიდობიანობა ჩამოვართა: გველს თავისუფ-ლება მოგვეცა, ცხოვრებამ ივეც ჰველი ვადმოიტო დაიჭრა... თო-რემ მე აქ უნდა ენას კლიტე დავიდგა, რადგანთა, შესაძლებელია იარმეაზედ წადვი საქონელი ვიადღვას და „ფალჩიკი“ საქონლის ოსტატები ნამაგავს ველარ ვასაღებენ.

ესაც არ იყოს, მე და თორღვას სიამაყე მხოლოდ ორწელს ზე-ვითა მრისხანებს, ხოლო ქვემოთ მისას ჩამოდავროშება ცოტა „არეა-შაიგაშიო“ ვიცით ხოლმე.

დიდა! მე და თორღვას ის კი დაგვეწეებია, რომ სკოლაყა გვექვს, მაგრამ ნეტები არ იყოს: იქ რომ მასწავლებელია, ლამის ზაღლები სრულ თავისკენ ვადიბიროს და უფნცროსობები დაგვ-წიროს თავის ზუნაგებში ან შემას აღარ უნდა გარით შინ „შამო-ლებია“: ან საქონისად ჭერბოლამ საქმელს „შამოყრაი“, ან „ნაკერს“ „შინაყად მოღებია“? არ ვიცო, რას ჩამოგვეცევიან ის ქრისტიანო-ბის აღმადგენელი საზოგადოება? რად უნდა ჩვენი დაღუბვა? ბო-ბო, ჯერ უფრო სკოლას შენობა იყო, ის არ გვეხდინებოდა, ახლა მეორეც წამოჭრა და ისაც სადა სადა და, ღმერთმა რომ სიამაგე-

რო სიკეთე უყვას იმას დიდს ბერბადურის, გუდანის ჯვრის სა-
ხატო შამელზედ! გავიწილა ამგვარი ღვთის გმობა, ქრისტიანებო?
მე და თორღვას ვეღარ ვაგვივითა, რითილა უნდა ვცეთ ჩვენს ბა-
ტონს პატივი, სადღა უნდა მოვიყვანოთ ჭერა, რომ „აა ლუდ კქნათ,
ან არაყი იმის სადიდებულად?“ ეს კი „კიი ასა“, რომ აბილი სკოლის
აივნის ქვეშ ბევრი ფიცრები და ფიცრის ნარკები „შელაგებული-
იქვე სხვენა სადღაც შენახულია წითელ-ყვითელი საფერავები,
რომლებსაც მე და თორღვამ მივაგენთ, რადგან ჯერ დაუმთავრებ-
ლობის გამო იქ არავინ სტოვრობს. რად გვინდა განა, „ი უნიტელა,
თუ მასწავლია ასა“, რომ იმას დავეკითხეთ? ან განა, მართლა, ხელ-
მრუდობა იქნება ისა, რომ მე და თორღვა (მარტოკა ვიყო, დიად,
კუდ-კაცობა იქნებოდა), ორნი, როცა ვიხელოდეთ, არხეინად ჩა-
ვიდეთ, თუნდა ღამეც იყოს, „ფიცარიცვება“ რა ამოვიტოლოდ ილ-
ლიაში, საფერავებიც რა წამოვიდათ; მივიღათ შინა, და უნდა მნა-
ხათ, რა ხელს კარადეებს და კიბოებს ვაგვტრელებთ იმეებით.
ან, ლუტავი ი საფელავები კი ჩვენ მოგვცა, გაუმარჯვა საღმთოს!“

ბიჭოს! სკოლაც რომ კარგი რითმე ყოფილა ეს ფიცრადაც არ
მოგვსლია მე და ჩემს „მმას“. სკოლისა კი რა მოგახსენოთ, შავრამ
ჯვარ-მენდლები კი ორთავ ძალიან მოგვწონს. ისაც ძალიან გვსურს,
ჩამოსარჩობი ვაჭრები არ გვატყუილებდნენ ან აქ, ან ქალაქს. მამა
ჩვენს კი ქაჯი ჰყოლია დაქერილი და, როცა ტფილისის ქალაქს
მიდევნილა ის უელეგია თან. მომკვდარა ისაც (ღმერთმა აცხონოს).
ქაჯიც სადღაც მოუსაფლეთს გადაეჯღულა და ჩვენ კი დღეს ქალაქს
აღარ ჩაგვესვლება: ზოგი თავში გვიფაჩუნებს, ზოგი ღაფს და დამ-
პალ რამეებს გვესრის; ზოგი მთის „დათუნებით“ და სხვა ამ ფერის
სამაგალითო სახელებით გვასურათებს. აღარ ვიცი, „რაი ვქნათ?“
ან, ნეტავი თითო აბელატი კი მოგვყარა, ან არა და ჩინგის უაენის
და თემურლენგის შეძლება შიანი მოგვცა, რომ „თბილი ქალაქი“
კი არა, თვით „პეტრეზულიც“ ძირ-ბორჯიანად გადმოგვეტრიალე-
ბინა. ვფიქრობთ ახლა ქალაქს არ წავიდეთ უფროც ვაგვატყუი-
ბენ ეს მაწანწალა მესკლატ-მენაეთები. გუდარახის ძირს ჩაიარო
ლუქანში (ჩვენში ხომ არ არის, ღვთის მადლად), გირვანჯა ნავთს,
თუ ორ შაურს ნახევარ შაურიც არ დაუმატე — არ მოგცემენ
ლიტრა ცხენის მარის ექვს შაურზედ ნაკლებ ვერ იშოვნა, ჩვენში
კი ამაზეც „თეთრია“, ფულია, არ არის აღვილი საშოგნი. მაგრამ
ერთი ზნე მე და თორღვას კარგი გვჭირს: სხვაგან როცა რამე მოგ-
ვდის, ადვილობრივ, კიდევ ვგრძნობთ და ვფიქრობთ. როცა ჩვენის
ბუდის კარზედ არ მიაღო, მაშინ კი უველაფერი დაგვაფუძვდება
და ისევ ის „შაგნი შაგნი“, თუ უფრო ყვანი, შავიქმნებით, წელან

რომ მოგახსენოთ. კიდევ ცოტა რამე, მკითხველო, და მერე აღარც
შეგაწყუტებთ თუმცა მე და ჩემი მამა კაცი და ყოველად პატიოსანი
შეზოხელი თორღვა ასე თანხმობით და ძმურად ვცხოვრობთ ერთ-
მანეთში, თუმცა ყოველთავე ჩვენ საერთო გვაქვს, მაგრამ სრულ
ცოტა რამით ვერ მოვდივართ ურთიერთის ახში, იმას, თუ დიდად
არა. ცოტად მონც ღირსება აქვს გულში, რომ ჩვენი მხრის პრის-
ტავი თ. ჯ-ი ხანდახან შემოგვიტევა ზოლზე სკოლის თაობაზედ:
„ეს შენა მოუტანეთო, ეს ბაღებს სწავლს ნუ აცდენთო, ეს მას-
წავლებელს ნუ აწუხებთო“. მე კი ამგვარი მისი საქციელი საქე-
ბურად მიმაჩნია და ერთხელ, თუმც მემწიოდა ჩემი პირთეთრი შე-
ზობლისა, მით, რაც თავგანწირულება და შებედულობა მჭონდა,
შემოვიკრიბე, და მაღლა ბანიდამ ძირს კარებზედ ნადვომს გამო-
ვუთხტე: „უთუოდ საქებურად იქცევა მეთქი“.

ამბობენ, მასწავლებელს თავის სკოლის ნაზრუნელობა ეთხოვ-
ნათ და იქნება არც იმან იუაროსო. ეს რომ მართალი გამოდგეს და
კაცასიაში ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოებაც სათნო გა-
უხდეს, ჩემთვის კი სასიამოვნო ამბად ჩაითვლება, ხოლო თორღვას
კი რა მოგახსენოთ?

გაჰვიადებალი საკითხავი

(წერილი რედაქციასთან)

საქცილისტების ბაჰსშა სპეციალურ ზავანზე, მეც, არასპეციალისტ სიღერდელ ამიშალა და ლამაზ საღანგვისტო-საფილოლოგიო ბაჰსშა ზავერით. მეტი ღონე არ არის, კარგად მოფესქუნებათ ჩვენს შწერლობაში აღძრული კამათობა ამის გამო, რომ ბაჰს გ. წერეთელმა სახელი „ლაშა“ აწარმოვა რუსული სიტყვა „ლუა“-დამე ამან „ივერიაში“ შეინა, რომ ეს სიტყვა აფსარული (აფსარული) სიტყვათ, ამას მოწმობს „ქართლის ცხოვრებათ“ და სხვ. და სხვ.

ჩემს ფიქრით ამ მოსაზრებათა შორის არც ერთია მართალი და არც მეორე. დამყარება ფილოლოგიურის კვლევისა „ქართლის ცხოვრებათ“ და სხვა ამგვარ ისტორიულს „დოკუმენტზე“ იმას ვეგანება, ვარჩევაც კა ზევრია ღვთის წინაშე, რომ ამ თარასის წლის შემდეგ გამოჩნდეს ვინმე მეკლდარი და დაიგინოს: ამა და ამ დროს გ. წერეთელი ამას სწერს, ან Plebs, ან თუნდა ვაჟ-ფშაველს: მოეწონოს ერთი ჩვენებისა შეგედულობა და დაიგინოს: სწორედ სიტყვა „ლაშა“ იმას მნიშვნავს, რასაც ეს მწერალი ამბობსო. ნუთუ სასაცილო არ იქნება მისი მსჯელობა? ნუთუ ამასვე არა ჰგავს სხვა-ღასხვა „დოკუმენტზე“ დამყარება?

ჩვენ რომ ისტორიულ ფაქტთან გვეჩინდეს საქმე, ეს სრულიად სხვა იყო: ფაქტი ფაქტად უნდა მივიღოთ, თუმც ისიც ზევრს შემთხვევაში დრთხილად შეგნებით. მაშინ კი, როცა თეორიული სჯავ საჭირო, უნდა ვიხედნაღვანელოთ მეცნიერულას მეთოდით, საღის მოსაზრებით, იმ მასალას ვარჩევთ-გამზარცით, რაც ხელში გვეძნება: და რაც უსათუოდ საჭიროა ნამდვილის გამოსარჩევად. წიგნზე დამყარებამ ერთხელ მეც მომაცდინა: „ვახუშტის გეოგრაფიაში“ მოხსენებულია, რომ ლაშარობას, ფშაველების ერთს უმთავრესს ხატობას (ჯგერობას), დაუღლო საფუძველი ლაშა გიორგიმ, რომელმაც ეკლესიას შესწირა ძვირფასი ჯვარი და შემდეგ ამაზე დღეობას დაერქვა „ლაშარის ჯვარი“, ვაბდა იგი სალოცავად მთელის ფშაველათ და სხვ. მე არც ვადიე, არც ვაცხელე, ეს ცნობა ავიღე და ერთს ჩემს ეთნოგრაფიულს წერილში მოვიხსენიე. ამაზე „ივერიაში“ ბაჰსა უტბნელმა საფუძვლიანად შეჰნიშნა, რომ ებ „ლაშარის ჯვარ“

არა არის ლაშქრის ჯგერა, რომელიც სალოცავად უნდა მუთლოდა ფშაველებს ქველადგანე, მინამ ლაშა გიორგი დაიბადებოდათ, — როგორც მოლაშქრე ხალხს, — ღმერთი ომასა, და ლაშა გიორგის ჯვარს აქ არავითარი აღვლილი არა ჰქვსო და სხვადასხვა. ნამდვილია: მეც ვსევე უნდა მოგახსენოთ, რომ „ქართლის ცხოვრების“ განმარტებას, ლაშა აფსარული (აფსარული) სიტყვათ და მნიშვნავს მანათობელსაო, არაფერი მნიშვნელობა არა აქვს.

აფსარული ენასთან რად უნდა გავბოდიშოთ, როცა ფსევი „ლაშ“ თვით ქართულ ენაში მოიპოვება. იგიღოთ თუნდ სიტყვა ლაშქარი, — ქართული გუარი ლაშაური. ამასთანავე უნდა მოგახსენოთ, რომ ფშაველები, რომელთაც ვერა ფილოლოგი ვერ გამოიწერავს ქართულ ვრსა, საუბარში ხმარობენ ლაშს, როგორც პირს (ზავერს, ყბებს). მე, თქვენს უმორჩაღეს მონას, ეს სატყვა დღეში ორმოცჯერ მაინც მესმის. ცხოქვით ღელამ უნდა უთარას შვალს პური ჭამე, ნე პყვდობო: „ბალო, მანდ ლაშს ნე იწრე-იწრე, გ პური გველე!“ (ჭამე). ჭალს არ მოსწონს. ვაი, ამბობს: „ვამე, რა გონეჯ რამ არი, მაგის ლაშნი რასა ჰავე კი, რასა!“ ზევრს ნე ლაშარაობო: დააყენენ ე ლაშნი!

მკითხველი შეატყობს, რომ ფშაველები ამ სატყვას, თუ ცალკე უნდათ ხმარება, მრავლობით რიცხვში ხმარობენ და რათუღს სატყვებში კა მშობლობითი (ლაშაური, ლაშქარი და სხვ.) არის ფშაური მამაცის სახელი ლაშქარა. საზოგადოდ ხომ საღუთარს სატყვებს აღმწერლობითი მნიშვნელობა აქვთ. თქვენის ფიქრით, თავდაპირველად რას ნიშნავდა ეს სახელწოდება? ვითომ მოლაშქრეს? არა ეს სახელი ორი სიტყვიდამ არის შემდგარი და, მაშინდამე, ორა ფრსვიდამ: ლაშ და ქარ, აქვს დაბოლოვება „ა“.

ჩემს ფიქრით, ფილოლოგებისა კი რა მოგახსენოთ, ეს სახელწოდება იქნებოდა თავდაპირველად გამოხატველი პირქარაინობისა, ყბედობისა. ბავშვი მინამ მოლაშქრეობას შესძლებს, ჯერ ყბედობს და სახელიც მაშინ ურჩმევა. ეს უკანასკნელი მთავლითი იმატომ მოვიყენე, რათა გეგნებინა მკითხველისათვის მნიშვნელობა სიტყვისა „ლაშა“ — რომ იგი სატყვა მართლა პირს მნიშვნავს, ანუ ზავერს. თითონ სიტყვა ლაშქარი წარმოადგება ამავე ლაშქარიანობიდან, ანუ პირქარიანობიდან. ჯგერა საოპრად მტდამ მღერით გაემბართებოდა პარსა ჰქარავდა, ვლავლევობდა.

ეს იყო ჩემი სათქმელი. დანარჩენი სპეციალისტებისათვის მიმინდვია; იმათ ივარაუდონ: ლაშა რუსულია, აფსარული, თუ ნამდვილა ქართული, მნიშვნავს, — საბივრს, უსახერს, ყბედს თუ რას.

[1895 წ.]

კველი და ახალი ფაზაზღაპის კოფია

პოეზიას, საზოგადოდ, და უფრო კი, ხალხურს ერთი განსაკუთრებული თვისება აქვს: გამოხატვა, დასურათება თანამედროვე ცხოვრებისა, — აწმყოს ჭირ-ვარებისა და ღზინ-გაბარებისა. ანტი-ლიბერტუზის, მწერლობის პოეზიას ზშირად ეს თვისება აკლია: ბევრჯერ იგი თავის საკუთარს თვალთა ზედვას და ყურთა სმენას იზიშობს და იმეორებს სხვისგან გაგონილს, სხვის ჩანაგონარს პანგ-სა. ცალკე მგოსანი და ბევრჯერ მთელი ლიტერატურა რომელიმე ერისა სხვა უცხო ქვეყნის მწერლობასა პბასავს, იდეალად იგი აქვს დასახული. ეს ხანა გამოიარა რუსეთში (ცრუ კლასიციზმი, ბაირონიზმი), გამოვიარეთ ჩვენც, არ ვიტყვი თამარის ოქროს საუკუნის აქეთა საუკუნეებს, უფრო ამ მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში, სპარსული „გარდ-ზელზულიანების“ ბაიათმუსამბაზების წყალობით, და ვერც დამისახელებთ ერთი რომელიმე ერის მწერლობას, რომ თავისთავად ამოეფეთქოს უცებ, აუცავებულოდ და არ გამოეცლოს ეს დრო სხვის ზედმოქმედებისა, გავლენისა. მდამო ხალხის, ერის შემოქმედება სულ სხვა გზით მიმდინარეობს: ერის შემოქმედობას პირითად ვერ შესცვლის და ვერც გადაადგარებ-ვერა რა წიგნი. მდამო მგოსანი რამ უნდა ამღეროს, ალაპარაკოს, თუ არ ვარე შემორტყმულმა ცხოვრებამ, მისმა სიტყბომ თუ სიმწარემ, სხვა და სხვა უნების მოვლენამ, მთი უმეტეს, რომ ხშირად წიგნს მისვენ ბაღი და მშული აქვს...

მე დღეს ის გარემოება მაკვირებს, რომელსაც ბარის ქართულ-ღმნა და ფშავლებს შორის ესედავ: ბარმა შემოქმედობას ერისას, თითქოს მომცდარაო, თვალბა მიუღუღია, ზოლო ფშავმა სწქეფს, სდღეს და გადმოღის. ეს გარემოება იმას არ უნდა დავაბრალოთ, ვითომ ფშაველი სხვაა, ბარელი სხვა. არა, ესენი ორივენი ერთი სინხლი და ზორკნი არიან, განუტყრელი და განუყოფელი მშები. მამ მიზეზი? უსათუოდ ისტორიული ცხოვრება და მისი სხვადასხვა-ნაირი მოწყობილობა! ბარელს ერს — თამამად შეიძლება ამ-სი

1. მაიკოძე „წიგნი“, სტკოა შორის.

თქმა — ვერ გამოუღია ნაყოფი შემოქმედობის შხრე, როგორიც ფშავლის გონებას, მას ფანტაზიას. თუ ამ ისტორიულს ცხოვრებას, წარსულს და თუნდ აწმყოს, გაუწევით ანგარიშს, ვეგარადებთ სულმზუთული და თავისუფალი კაცის ყოფამდგომარეობას, მაშინ ერთის ვადართოვება აპოლონის ტაძარში, ზოლო მეორის ვაძეგება, აღარ გავეცვირდება. სხვაც რომ არა ესთქვათ რა, გაიხსენოთ ის ფაქტი, რომ ფშავლის ზედი ბატონ-ყმობის უღელს არ გაუხებია, იმას სხვა ბატონი არცა მყოლია, გარდა ღვთისა და ხატისა. მხოლოდ ბატი იყო მისი მბრძანებელი, წელიწადში ერთხელ, ან ორჯერ მო-იკითხავდა თავისთან სამსახურად მკითხაის პირით, ან ერთხელვე განმტოცებულის ჩვეულებით ორიოდ საკლავით. ეს იყო და ესა. მოიშორებდა ამ ხატის ბეგარას და მერე მისი გული და გონება ათ-ესთუფალი იყო, ყოველნხრე ფრთა გაეშალა; დრო პქონდა დაჯი-რებისა, ფიქრისა, ოცნებისა. მარტო ბატონ სამსახური აწუხებდა ფშაველსაო, ეამბობ, მაგრამ იმსაც რომ ზემობას უტეხს და იმას სამსახურიც, ცოტა არ იყოს, ემბიშება. ეს ნათლად, ცხადად იხატე-ბა ფშავლის სიმღერაში:

ფშაველი ღმრის ჯვარი ნეტარ არ დებუდაო?
ამოზენ უბერებელა, ნეტარ არ მოუდუდაო?

რადა? რად უნდა მოუეცდეს ღმრის ჯვარი, ფშაველია დიდებ-და სახელი? აღბად აწუხებს სამსახურსა სთხოვს და იმბიტომ, ბა-რელი გალიში იყო შემწყვედელი, იგი მოკლუბელი იყო თავი-უ-ფაღს მოქმედებას, საკლთარს აზროვნების, ფიქრს. პირადი მესა მოქმედება და პირადი მისი აზრი და გრმობა შეზღუდული იყო და საქმე და სამსახური ზომ ფშაველზე მეტი აწვა ყისერზე დაიდ ფშა-ველი დღესაცა ლეკსობს! საცა ორი ფშაველია და ორი სტაქანა არავი, იქ ლეკსიე აუცილებელია უნდა გაუყლავდეს ერთი მეო-რეს არა წინად გაგონილის და მასწავლის შაირით, არა. მოპირდა-პირენი კადილ (ექსპრომტად) „ეპასუხებიან“ ერთმანერის. მოლეკ-სობის დროს ერთი მეორეს აუგს უბენას: ქერდობას, მრუშობას, მშობელობა უუერადლებოდ დატოვებას და სხვ. მოლეკსენი საკვირ-ველს ენა და გონება მახვილობს იხენენ ამ შეცამთების დროს, უცხო კაცს ეგონება წინადვე მომზადებულან ამ სიტყვიერი ბრძო-ლისათვიანი, ამდენად დახელოვნებულნი არიან. ხშირად ლეკსში ზრდილობის სამზღვარსაც ვადაბიჯებენ, მაგრამ ეს საწყინო არა-ერსთვის არ არის: ამ დროს აზრი და სიტყვა თავისთუფალი არიან.

1. იმ. „კურია“ № 37, 1896 წ. „ფშაველია ცხოვრებაში“, ფშელმუღლა.

ნამდვილად ფშავლებს მოლექსეობისა არ შემოძლიან აქვე არ მოვიყვანო ერთი ლექსი, საიდანაც ცხადად სჩანს ფშავლების მოლექსეობის უნარი: მოყვარე და ახალი სიძე შეჩვენდნენ ერთმანეთს ღუქანში. რა თქმა უნდა, გადაპრესს. მოყვარე, ანუ როგორც ფშავლები იტყვიან „მძაბალი“, უმღერს სიძეს:

მ ი ძ ე. ღუქანისა წამოვიარე. ცნობა შეწადა სისისა, რა კარგა ქალი მოვეყვანე. ვაჟი მოვეყვალეთ სიმშლისა?

ს ი ძ ე. ქერის პურს არე მე დღეაღებ, ირც თქვენ გაშარდეთ ბრინჯითა. ისეთებ შიდა ვოდრებ, შიგ ვერ ჩაძლები კაბითა.

მ ი ძ ე. ცხენებს დაწვერტავ წაღბს კახეთს ნახევრის ზადითა. ს ი ძ ე. თასურვებს პარდისა — ხეწა სჯობს ზემის ფაქროთა.

ამ ლექსს განმარტება სჭირია, რადგან ბევრი ვერც აზრს მიჰხედება და ვერც სიმშვენიერებს. ლამაზი მიტომ, რომ ჯერ ერთი კადია (ექსპრომტი), ხელოვნურად ნათქვამი და ამასთანავე ყოველ სიტყვაში აზრია. ეს ლექსით გაჯიბრება ჯობნაზეა დაფიქრებული, რომ ერთმა მეორე ზაანტომს, „სიტყვა მოუჭრას“. ეს სახელია, ვაჟაკობაა. მოყვარე პირველს სიტყვაშივე საუფლოს ეძებნება სიძეს: ისეთი სიძე ვიშოვნე, რომ მუდამ ღუქანში იმყოფება, ვისაც უნდა მისი გაცნობა, ღუქანში თუ შეხედება, თორემ სხვაგან ვერსად. მაშასადამე, ჩემო სიძე, ღოთი ხარ და შეეცადეთ, რომ ქალი მოგვცით ცოლად, რადგან შიმშილით მოკლავთ. სიძეც უბასუხებს, რომ — რითაც თქვენ გაშარდეთ, რაბაც ასმევდით. აჰმევდით ე. ი. ქერის პურს, მეც ვაჟმეყო და სხვა. რადგანაც ქერი, ღვითი, მეც მუშოვებო. მოყვარე კბილი ვერ მოსჭრა სიძეს და განაგრძობს, თუ პური ბევრი გაქვს, ცხენებს რაღა მხოცავ კახეთში ნახევრის (ზონის, თუფშები, ტახტები და სხვა ზის ეეჯი) ზიდვითაო, მაშასადამე, იმ ქერიანს გორდებს რომ იცეხი, ტუფილია... სიძე სხვა ღონეს ეძებს, რომ მხეში არ გაუბას, — პოეგებს გასასვლელს ფონს და მითაც უჭრის სიტყვას თავის ცოლგურს მოვეთეს: იმისი ცოლგურების საფარეულოს ერთი ატეგი აძევსთ კინაოდ — ხატის გატეხა და იქიდან თანების გამოტანა, მოპარვა. აი ამ ფაქტს ებღაუშება სიძე: „თასურვებს პარდისა ხეწა სჯობს ზემის ფაქროთაო“. აქედან ზნეობრივი დარიდება — მუშაობა. „აღლის ოფლის ქამა“ სჯობია ქურდობას, სხვისა სარის ტაცებას. სავედურად, ერთი მეორის დასამარცხებლად, მოშორენი, მოპირდაპირენი მიმართავენ ჯერ პირადს ნაკლულევანებას, საერთოდ ყველასავე ცნობილს. გამოაშკარებულს, რომელსაც აქსიომასავით დამტკიცება აღარ ეჭორვება. ზოლო თუ პირადი ატეგი აზარა, მაშინ მოპირდაპირე ეძებს

მიზეზს საგვარეულოში: თუ საგვარეულოშიაც არაფერია იპოვება, მაშინ თენში; უკეთუ თენშიც არაფერია, ზოფელში უბებს საზუთს, რათა მოპირდაპირისათვის გამოდგეს სიტყვა „ტუფილით კბილის მჭრელია“... ასე, პირადი ნაკლულევანება ზომ ნაკლულევანებაა, მაგრამ პირად ნაკლულევანებად მასათვლეო ნაკლულევანება გვარისა, თენისა და სოფლისა. მოპირდაპირეც ამ საერთო ნაყს იღებს პირად ნაკლად — ადვილად, ძალადუტანებლად. შერთველი ამ გარემოებას ადვილად მიჰყვება, თუ გაიხეხნებს კომუნალურს ცხოვრებას, ფშავლებისა.

მოვიგონოთ მაშასადამე სხვადასხვა ჩვეულებანი ფშავლების ცხოვრებიდან, საიდანაც აშკარად უდავოდ მისაღები, საჩმუნოა ზემოდ ნათქვამი. მოვიგონოთ, მაგალითად, ზარი — საერთო გლოვა მიცვალებულისა, ამასთან დაკავშირებული — დახმარება სანოკავით, სასმლით, და უქმობა მიცვალებულის პატივის საცემლად, ვიდრე მიწად არ მიიღება და სხვ.

II

ვიდრე ახალი პოეზიის განხილვას შევუდგებოდეთ, საჭიროა გაეცნოთ ძველი ფშავების პოეზია, როგორც დამაბასათებელ-დამასურათებელი ძველის დროებისა, ძველის ცხოვრებისა. რაზეა მიყრობილი თვალი და გული ერისა? ან სასახელი რა იყო იმ დროს, ან სახელი. საფშობი? რითა ფანდებოდა, კაცდებოდა კაცი, ან რითა მტრედებოდა? სრის ისეთი ზნეობრივი პრინციპი, რომელსაც მუდამ ფასი და აფშობი აქვს, როგორც ძველსა, ასე ახალ დროში:

კაცად ცოლზე მოცდება
მამულს საყდობრელს.
არის თვის ვეზო დავოდა,
სამჯერ სიამაღ მეტია.
ვაცას პერანგზე დულად
სამის ვაფრინო მეტია.

ღიად, როცა ცოლ-ქმრობა დაარსდა, როგორც შეურყენელი კანონი, როცა მამაკაცმა დაისაკუთრა დედაკაცი, როგორც დავლა, თუ როგორც ნასყიდი ნიეთი, თუნდა ასე ვთქვათ, მაშინვე იბადება პრინციპიც, რომელიც ვალდ სდებს ადამიანს მოუაროს, დაიცვას თავის საყუთრება, თუ არ უნდა გახდეს საძრახად, საკილავად. ეგეთივე საყუთრებაა კაცისათვის მამული. მამული კაცს ინახავს, იქ

იბადებო, ის ასაზრდოებს, ის ინახავს და სიკვდილის დროსაც თავ-
შესაფარსაც იგივე აძლევს. ყველა ამის დასაცველად კი საჭიროა
გულადობა; პურადობა ხომ ქველობაა, კარგი რამ არის, მაგრამ
გულადობა სჯობია, რადგან, თუ ყაცს გულიც არ შესწევს, ვერც
დაიცავს ვერც ერთს, ვერც მეორეს; ცოლსაც სხვა გასტაცებს, მა-
მულსაც სხვა დაისაკუთრებს. ამ ეს ზღაპრული სიგანე, წამო-
ყენებული ფსევდების ძველი პოეზიისაგან: ეს ორი ძალი (ცაქტო-
რი) ამოქმედებს ვაჟიკაცს, ის აბრძოლებს მტერთან, ამ ორი საგნი-
სათვის კედლები, თავსა სდებს ვაჟიკაცი; იმას წარმოადგენილი აქვს,
როცა ლაშქარს მიდის, თუ არ იგულისხმებ, თუ მტერი არა სძლია და
თვით იძლია — მაშინ მისი წმიდათაწმიდა შეგინებული იქნება —
ორივე ხელიდან წაუგა — ცოლიც და მამულიც, ვინდა დაუშლოს
მტერს მისი ცოლი წაიყვანოს, ვინდა დაუღუპოს წინ, რომ მამულიც
მოიხმაროს ისე, როგორც თვითონა მსურს, ამიტომ ამბობს საერო
გმირი ზეზვა:

თავსაც იქ დავსდებ ჭაღარსა,
მამულს არ მავსდებ ზეზვასო.

საზოგადოდ, ძველს ლეგენდებში ერთადერთი წადილი, ღაღადისი
ისმის: ვაჟიკაცობა, მამაცობა, გულადობა; როგორც ახალს პოეზიაში
სიღარიბეს და სიმდიდრეს¹ უჭირავს ადგილი, — თითქო არც კი
არსებულანო. ეკონომიური წესილი, თუ შეიძლება ასე ვსთქვათ, არ
ისმის. ერის მართლ-ხედვა და მართლ-გრძნობა არც არის მოტყუე-
ბული: ძველი დრო იყო დრო ვაჟიკაცობისა, ძალისა, მტრობისა,
მუშტისა და ხმლისა. მაშინ იყო საჭირო ძალგულოვნება და ამიტომ
არის ნათქვამი:

ვაჟიკაცა გული რკინისა,
აზგარნი უნდას ხისანი,
თვალნი ქირაბულ მხედარნი,
ზედ მუხლნი შეადრინასანი.

პო, თუ ვაჟიკაცს გული შეპრჩა, ხის ხმალსაც ვაჟიკაცივინებს, თუ
არა და ბასრი ხმალიც ჩლუნგია. კაი ყმა ხესაც ხმალად აქცევს.
მტერს თავს შეაყლავს და უკან არ დაიხევს, ომში მტერს არ გა-
მტყუავს:

გაი ერის ცოლი ტიროდა
„ოხრადა მარჩიბა ბინაო“.
იღრის ცუდას ცოლი
„ვამაჟკელა (ჩემო ქმარი) წინაო“.

¹ ამ საგანზე თავის ადგილზე მეტყება საუბარი.

გამოქცეულის მოსვლასა
აღარ მოსვლა სჯობ შინაო.
ჩამორბის ცოლას ვორსი
ივალ-შურთსო შერი ქმარიო.
მისკენით ტარ-სახესავნი,
ვაბზროლის ტარიო
საბუნეს ჩარჯახ აუგეთ,
ვიბლევინეთ ქალიო.
კაცი ვარ ბუჯახირაი
შეშეთიეთა მზიდუფ,
ერთი ვერა მჯობ ღაჭარბა
პასრის ხმლის ამაშიდუფი.

არც ცხენია დაიწყებული ძველს საერო პოეზიაში:

ცხენ-კარვის ილბაღს, მიწნატრი,
ლაშქარ წინდარწი წაღება,
მებრე ცოლ-კარვის ილბაღსა,
ქმრის სწორთა ღამაზად დამხედუბა.

ძველი ფსევდი გმირის იდეალი სასტიკია, უკიდურესობამდის
მიდის. გამობრუნება ომიდან, უკან დახევა შეუძლებელია. რაც
უნდა ძალიან გაჭირდეს საქმე, სიკვდილმაც რომ ბრძეალი მია-
წოდოს, უნდა მიაწოდოს ხელში თავისი სიცოცხლე და არა გზით
არ უნდა გაიქცეს, რადგან იმას ვაჟიკაცის სახელი აეყრება და ღო-
ცის სახელი უმკვიდრდება, რომელიც უნდა ბოსელში (საბუნეს)
იჯდეს და თითისტარით მატყლს ართავდეს. ერთადერთ გრძნობას,
რომელიც ყველა დროს ერის ცხოვრებისას თან ახლავს, რამაჟიკა-
ველია, ძველს ფსევდს პოეზიაშიც საპატიო ადგილი უჭირავს და
ისე იდეალურად, ხელოვნურადაა დახატული, რომ არა მგონია
ვისმე ძველს ან ახალ ინტელიგენტ პოეტთაგანს ან თვით შოთასა
ჰქონდეს დახატული ეს გრძნობა და სატრფიალო საგანი, როგორც
ერსა აქვს. ვის არ ექნება დიდის სიამოვნებით წაყთხული შემდეგი
ლექსი:

შენ ჩემო დილო იმუღო,
მზეა მოღენილო დილითა.
უცვლავებისა წყაროთ,
მოსდიხარ ოქროს მილითა და სხე L.

არ ავიწყდება ერს ძველის დროის გმირები, შესანიშნავი ისტო-
რიული პირები და მოვლენანი: თამარი, ერეკლე, ვახტანგი.

² იხ. ფსევდი ლექსები ზიზანაშვილისა.

თამარს უამბო ღედამა,
შენზედ სიზმარი ღნახეთ.
ერთსა სარკეში ჩაეხედე,
ხმელეთ სულ დაეინახეთ.
შენ იყო, შვილო, ქვეყანა,
შავნებით შინახეთ.

ამ მოკლე ლექსში მკაფიოდ და მოკლედ არის ნათქვამი თვით
საერკე თამარის დროის ივერიის სამეფოსი და აგრედვე ისიც, რომ
ამ სამეფოს ჰყავდა ბრძენი, შეგნებული მეფე, მმართველი — თა-
მარი.

მეფის გრეკის დროშა
შორს ფავრეხლოდ ბროხანი.
წაეწოდო: წყეიბნოდო,
წყეხედნოდო ჩოხანი.

მამასადამე, ერეკლესაც გარეშე მტრები ფიქრს და შიშს ქვეშა
ჰყოლია, რომ მეძროზე თავისუფლად აძოვებს საჭინელს და უშიშ-
რად იძინებს კიდეცაც. ერეკლემდე აღვილი არა ყოფილა, ძვირად
უჯდებოდა წყემსა ძილი და ჩოხის წახეცვა.

ხალი სჭირს ბაგრატიონისა
მეფისა ერეკლისაო.
ნეტავი გავიცნობინა,
ლეჟანს უჭებენ შვილსაო.
საღვყო შამაბეტრია,
საქმე სჭირს დიდსტინსაო და სხე.

ეს არის მოკლედ დახასიათება ძველის პოეზიისა და ესეც სა-
ჭიროდ მივიჩნიე მეთქვა, რადგან ახალს პოეზიაში სულ სხვა საგ-
ნებს ექედავთ ლექსისა და სიმღერისაჲს ამ ლექსების ცოდნაც სა-
ჭიროა, რადგან ეს სარკეა ერისა და ცხოვრებისა. ამ ლექსებში ჩვენ
ვხედავთ ცხადად, ნათლად, ერის გულსა და სულსა. ვხედავთ, რომ
უმთავრესი ძალა ერის გონებისა მიმართულია ცხოვრების ეკონო-
მიურს მხარეზე:

ძნელი ზარ სიღარიბეთ,
ღამხელმოკლე, ტილო.
მეორ-მესამე წელია,
ერთ ახალუხი მცეიანო და სხე.

სიღ-სიკეთე კაცისა მის ეკონომიურის მდგომარეობით იზომება.
ახლა „გაი ბიჭობა“ სარჩოთი, ქონებით იზომება.

უტურმა სახლი აივო
კილა-მბალოს მუხისა.

კარებზე მიღვებ-შოღვება
ყელ-მალაის წულოთ,
წელთა ჰატყავ ოქროს ქამარი
უხლუა კიდეც უღირსა.
მამუკა ცხვარში გაეზაენი,
ასმალი გადაუღისა.
შედილაც აიჭ გაუიდა,
მატყლსაც აიჭე უთვლისა.
ფული ვერაში ჩაყარა,
დაღონება აქეს უტრკლისა.

ეს, რასაკვირველია, დაცინვით არის ნათქვამი. ორი ერთმანეთს
ეჯიბრება. პეტრე და უტური. პეტრე უტურს დასცინის ლექსში
სიღარიბის გამო; აქ აღარც ომიდან გამოქცევა და არც სხვა რამ
მოხსენებული, როგორც ნაკულევენება ვაჟკაცისა, არამედ სი-
ღარიბე. უტურიც პეტრეს ამასვე უთვლის ნაკულევენებად, ესე
იგი მის ეკონომიურად დაბეჩავენებას:

მა ნაგზირულის პეტრემს
სამ პირად დიდვა ბინაო.
ჩარგალს აივო სისახლე,
გაღვსკა კალა-რკინაო.
ხუთი ათასი ცხვარი ჰავე,
შეილი მწყემსი ჰავე შინაო.
ათ თუმნილ ჭობებს იყიდა (საიარევე ქვაბები),
შინ დაფეა კი ბინაო.
რაც ფშავში ქვეყნება (მდიდრები),
ერთი ვერა უფლის წინაო.
შუშანათ ბაბა ჩიოდა,
სუ მაგან შავდარცხენაო.
ქალაქის მემატყლეები
სუ მაგან დაიბირო,
ოც თუმნად თოფი იყიდა,
ფერცლში არა ჩან რკინაო.

არ არის უყურადღებოდ დატოვებული საოჯახო და სათემო ზნე-
ობა, რომელიც თანა სდევს მშვიდობიანს ცხოვრებას, მეოჯახო-
ბას, ახალი ფშავლების პოეზია თვალ-ყურს აღევნებს ახალგაზდო-
ბას, იმათ ყოფა-ქცევას, როგორ ეპყრობიან დიდ-მამას, ნათესა-
ებს, — აგრედვე მოხელეებს — გზირ-ნაცვალ-მამასახლისებს, ვი-
საც მოასწრობს და დაიჭერს რაშიმე, არ ჰყოვას და უშხლარტუ-
ნებს სატირულ შოლტებს. აი მაგ., ლექსი, რომელშიაც სამღურავი
ისმის ახალგაზდა კაცზედ. საერო ლექსი უძრანავს ახალგაზრდა
კაცს კოხტა-პრანჭილობას და „საათიანობას“.

ე მა თემურაზს უთხარით:
საიოს რიო არა მნახია?
შვილშვილს შამოვდარა
არჯალი, თავის პაპო.
რსოც ღორღებზე დაბრჩე,
შე სისაცილოუ სხვათო.
აუ ქვით ეწერა სიყდილო,
შინ მთუტანდი ჭეათო.
გოყიდავ ვერცხლს სარტყელა,
თუ სანთხოვე ვარტყაო?
რა ვაგოთავეს სარტყა,
დუთა მუშაი (მამოთადში) დავაო.
ერთ კეცო ვეკანდი, დავერტვა,
ვიწრო სჯომაყო ბაკო.
„მთუვლელობით არ მოყვდა,
ჩემი ხათამაღა მამხდო“.

ამავე ლექსისა სხვა ვარიანტიც არის და არ იქნება მეტი ისიც
აქ მოვიყვანო. გარდა ეთნოგრაფიულის მნიშვნელობისა, ამგვარს
ლექსებს დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართული ენის მხრივ.

სტეფანოვ კი არა მკერს რა,
ბიძა შუშარაღა მგელაო.
მავის შვილ ჩინოსიკა,
სხვა გლტყება ვართ ყველაო.
ვუ დოლო დისდამს ჩაისა,
„შენ ცხვარში წადი, მგელაო“.
ერთი ხმო ჰევანდა, დიერჩეა,
ჯერაც არ მოუხვლიო (ტაივანა).
დიუკოდებუ საათო,
საყელი დამშენაო,
ვურ ამწენეს საქონსა
მავის საათში ცქერაო,
მავის საათი შემოტყეა,
მავის ქალადის წერაო:
შარშან „ი პაპა მთუკდა
არ დიუმარხავა ჯერაო,
შინ მისულს პერსაც ვურ ვამშვეს,
არა აქვს იშოდენაო,
შვილში მის საათიანმა
პაპი ვურ დასვენაო.

ღიადაც, რაკი ეკონომიურის თვლით შევხედავთ საქმეს. გლეხ-
კაცს არაფერს არგებს „საათში ცქერა“ და „ქალადის წერა“. მკის
დროს საათი უბეში არ დაადება, გადმოვარდება, გატყდება. ქა-
ლადის, წიგნს თუ შეუდგა საწერლად და საკითხავად, საქმე, რომ-

ლითაც გლეხკაცი სულს იცავს. ცოცხლობს და ცხოვრობს, ვსავე-
თებიც დარჩება და ამას ოჯახის ზარალ მოჰყვება. დაცინვის კი-
ლოთი არის მოხსენებელი აგრედვე „ჩაის სმა“. საბოლოო და
უვარგისია ის შვილი, თითონ ჩაისა ჰვამდეს და მამას ეუბნებოდეს:
„შენ, მგელავ, წადი ცხვარს იძოვეო. ხალხის გონება და გრძნობა
ისევე ძველი დროისკენ იხედება, თუმცა ახალს ცხოვრებას დაუჩ-
ნევია დალი და ფუფუნება, განცხრომას ცდილობს მიაჩვიოს. იდეა-
ლად ძველთა ცხოვრება აქვს დაყენებული, მაშინ ჩაის არა ჰვამ-
დენ, საათებს არ ატარებდენ, მაგრამ კაცნი კი კაცურად ცხოვრობ-
დენ და ახლებს კიდევ გჯობდენო, სადაც ცხოვრება უფრო სასა-
ხელო და სასარგებლო საცადნელიო“ ანაღმა დროებამ ბევრი რამ
ახალი მოიტანა და სხვათა შორის მოხელეობა: „სუდიგბი“, გზირ-
ნაცელო-მამასახლისები. ძველი დროება ერთსაც არ ცნობდა ამას.
ცხოვრება სადა, მარტივი იყო და ყოველ საქმეს ამხნევია სიმარ-
ტივე. იგივე საქმე, რასაც დღევანდელი მოხელეები მრავლისგან-
უმრავლესნი აკეთებენ დიდის ვაი-ვაგალბით, აურზაურით, დავიდა-
რებათ, მაშინ უბრალოდ კეთდებოდა: გქონდა საჩივარი ვიხედენ,
ჩვე მუშობლებიც იყვნენ დაუძახებდი ორ-სამ კაცს, „დასხამდით“
კაცებს და საქმეს ხელად გაარჩევდენ; სახელმწიფო გადასახადი
ერთხელვე განიხრული იყო, ყველამ იცოდა და წინადაც შენახული
ქონდა, დავილიდა ამორჩეული კაცი, მოკრეფავდა და წარად-
ვენდა ადგილობრივ. ეხლანდელი მოხელე ჩირჩილივითა მტრავს და
პლრდის სოფელს, თუ კი საითმე რამ გამოეხერბის, ზოგს „საჭირ-
ნახელის“ ეძახის რასაც ართმევს, სხვას „ფეხის ქალამანს“; რამ-
დენიც ხაზინაში უნდა წარადგინოს, იმდენსავე თავის საკუთარს
ჯიბეში წარადგენს. მობძანდა მოხელე სოფელში და რომ არ და-
ეალოს, თითონ გარშის საყრდებუ: ვის ქათამს ართმევს, ვის ხმი-
ანდს, ვის ცხვარს, ვის კვერცხს და სხვა და სხვა. „კამასია მობძან-
დაო“, ან ნაწალნიკი და „გამომძიელი“. თითონ უფროც უხარიან,
რადგან თუ ნახევარი არა, მესამედი მაინც ამ სურსათისა იმას ერ-
გება; და ერთხელ ხომ არ მოხდება ეს „დიდაცების“ წაბძან-მო-
ბძანება და მამასადაც მოკრეფავს სურსათისა და დაწოცება სოფ-
ლისა ხშირია ეს გარემოებაც აღნიშნულია საერო პოეზიაში.

კარგი გვყავ მოხელეობა,
შიგ ამოჩვეულ კაცებო:
წლოვარ მამსახლისი,
მოდროვნებულუბ ნაცვლები.
შეპრე მავთი ცოლმა
უფრო მლოკავ (მოკობდებულ) მამდგება

ბეჩევენს ისა ჰგონი,
ტანხელა გაცვაჲს დრადები.
ეს ჩვენი მოხელეები,
გაბრალებული დათვები,
შეკრულან, გაურიგებენ:
„შოთი წყაროვით შტრიფები,
რაჲი არ დავაჯერებენ,
ყოჩილნი ვეფე ჩაფრებნი“
იმას როდი და ფიჭობენ,
ჩამოგვეყრება ჯაშუები,
სიმის წლიჲ ყველი ვაგვიფი,
ჩამოგვიღებენ ზაღლები!

კიდევ ეს არის სავალალო, რომ მართლაც არა ფიჭობენ; ხალხის თვალთ ზედვის ისარი სწორი და მარტივია; დღეს რომ მოხელე შენა ხარ, ზვალ მე ვიქნები; დღეს თუ შენ დამჩაგრავ, ზვალ შე უარეს გიხამ და, მამახადამე, მოხელეს სამსახურის ყავლის სიმოკლე უნდა აწინებდეს, რომ შემდეგაც პირნათლად იყოს სოფელში; ყველა მადლობელი პეიანდეს და როცა ჯაშუს ჩამოაყრიან და მის მაგივრად, „ბაღლად“ სხვის ამოიჩივრენ და დაჰკიდებენ, იმას თოლოლს არავენ დაჰყიფინებდეს. მაგრამ აღბად სოფლის მოხელეც იმას ფიჭობს, ეს ერთი დღე მხედო მოხელეობა და, ვინ იცის, ჩემს სიცოცხლეში ველირსებოდა სოფლის სათავეში დგომას, ვეცადო და მოეთათლო დუმას, თუ კი რამ მოგთოლებო. ფშაურ პოეზიას არ ავიწყდება აგრედვე ახალი სამართალი: „გამამიელი“, „ადეკატი“, „ტორგი“ და სხვა... ადეკატს, რა თქმა უნდა, საბატო ადგილი უჭირავს, როგორც „ძლიერის სიტყვის მხარჯავს“, და თვით ამ ძლიერის სიტყვის დახარჯვაში ჰხედავს ერი საჩივარში და სამარ-თალში გამარჯვებას; ვინც „ძლიერს სიტყვას“ არ იტყვას, ის, მართალიც რომ იყოს, შეიძლება გამტყუნდეს.

მიჩივის ბიძაშვილები,
შობარებს გამამიელი.
სიტყვა ვერ მომიგონია,
მავთაღ შენაქცილი.
მაგათ ადეკატს უთხარიო,
სიტყვა დახარჯოს ძრიელი,
თორთ იცოდეს ვინს ავბლი
რო თიან-მატყანს ივლი,
ცოლსა და ღვინს უჭირავს;
შმაწვილიყო ვარ ჯიელი.

1 ივლი — მართლაცა მცნარეა, ცხადის აზრებზე, თუ მოიქარბა, კიდევ პელავს. ამაზედ ანდაჲც არის თხამა უიმი ივლი — შინ მოვინა მშობრი.

იცის მოლექსემ, რომ ისეთს ძლიერს სიტყვას ვერ დაჰხარჯავს, როგორც ვინმე გაქნილი „ადეკატი“, თუმცე ამბობს მოპირდაპირეს „გონს ავხდით“, როგორც ჩვენ ვიტყვათ — დავთრებს დავუბნევო, მაგრამ ეს მხოლოდ დაცინვაა თავის თავზე, იუმორია. ბევრს სხვა ლექსებს შევხედებით იუმორული ნათქვამს და ამ იუმორს ვაგებთ, შეგნება უნდა. ბევრს, სამწუხაროდ, შინაარსიც არ ესმისთ ფშაურის ლექსებისა და იუმორის ღირსების თუ ნაკლულეკანების ვაგებას როგორ მოვთხოვთ?! დიად, არა აქვს იმედი სიტყვისა, ენისა, მკვერმეტყველობისა. რომელზედაც არას დამაკიდებელი კაცის სასამართლოში ვითომ გამტყუნება და გამართლება და ამიტომ თავის ჯიელობაზედა ემყარება, ჯიელობა, ყმაწვილაცობა მიშველიხო. ანუ უყვით რომ ესთქვათ, ჯაბი და ღონეო. მაგრამ ესეც ვერაფერი იარაღია დავის ღრის სხვის გასატანად და ამიტომ ფრთხილადამეხებული, გულუატეხილი რჩება მოლექსე... ახალს ლექსებ შორის ბევრია ქურდობაზე და ქურდებზე. ქურდობა საზიზიარ ხელობად არის აღიარებული ყველა ლექსებში, თუმცა ამ ლექსებში, არ ისმის ქურდობის და ქურდების წყველა-კრულვა მოლექსე ქურდობის ამბავს მოგიყვება და უფრო გაიცინებს, ვიდრე ვაზრავებს ან გატირებს.

უზუნავ ვალმოთურებსა
სიხეში ილარ გახდებო.
თაქლდებოვით (თათარი) დამხდარან
მანდარ თედაკადები.
ზოგებს წისქვილებ უზუნავ (გოშქერილი),
ზოგებს უტეხავ სხლები,
ვის რა-რა დავისრების
ზრტოიანის პატვლები?
რა ვალს ვალავ ვინაჩისთ,
ან პროვაცრის კაცები?
ქალს გაავალეს მხოთვად,
გამართეს ლიბ-სახლები,
არ გაუღდის მატყლშია
ღესეშის დანაფსებო,
ეგმ სიტყვების მოთქმის
საკოდავ დავიფარებნი (ჩამოგლეჯილ-
ჩამოწეწილი დავიფარ),

დამარქვის ტილახუხო,
რით არსიდ დავიფარებნი!
ან ჩივარლები წაღმია,
ან კლდებე ვადეფარებნი?
თუნდა შამქამონ ტილბამა,
საქურდლად არას შევგებო;
შეც რომ ქურდობა დავიწყო,
ჯუშისური გახდებო.

ერთ-ერთს მავალითს იმისას, თუ რამდენად რა სააუგოდ მიჩ-
ნეულია ფშავში ქურდობა, აქვე მოგიყვანთ.

ერთი უკიჟინებს მეორეს ცოლის უვარგისობას ლექსით:

იღბალი აქვ ქვეყანასა,
ცოლ მოგვარეს კოსტინასა.
უცოლონაჲ ერჩივნა,
შაჲის ღითის მოყვანასა.

მეორე პასუხად უთელის შემდეგს ლექსს:

თუ ჩემი ცოლი დათესა ჰვად,
შენ ცოლ ძალსა ჰვად კუდასა.
წავლის საქურდელად,
წამაიღებს ვუდასა,
გვლით წისქვილთ დახრუწებს (გაქურდავს),
ჩვენს დაიპარავს ფუტკარსა.
პეტუას ლანს მაჰარის,
ვდააფარებს გუბასა.

მეორე სტირის დაკარგულს ვუდას, სადაც მარლის კვრიწი
ჭონდა, და „თიკინანსა თხასა“.

ლევასა და პიტისა
არ ამოიღეს ქრისტიანსა,
სამელიაში შეუღლივის,
გაეფარნეს წიღლიანსა,
გუდასაჲ იქ წაიღებდენ
იმ მარლის კვრიწიანსა,
რხინო მამარაღდენ
იმ ჩემს თხასა თიკინანსა.

მამაკაცებს ღედაკაცებიც არ ჩამორჩებიან, ისინიც ლექსობენ
თავის პირვარამზე, იმათაც აქვთ საკუთარი ჭირი და ლხინი, სა-
კუთარი ღობილები და ძმობილები წაწლები, ისინიებენ წოლ-
დგომას — წაწლობას თავიანთ სიშფერებში.

მიწის ღირი გვქ, თინაო,
თან-თან მიწისაჲ მისძერები,
როდის დავბარე მართასა
ნემსის-კუდები (ძაფი), თიკები? (ნაყუნები)
დისწები (წაწლობა) ბუთულასთან,
მოხვალ და ჩემთან იცეხი.
ჩემ მოღალატე პუფილასარ,
პირად კი კარგა მადღები.

გოგიაგე, გოთხარ, გამიწვერ
უკვე არ გამოვიდგები,
შენ ისით კელხანი ხარ,
მალედე შამირიგლები.

შეურაცხოფილი ქალი, რომელსაც თინამ დააბრალა ქურდობა
მართას „ნემსის კუდებისა“ — ძაფისა, თვით დამკარგავს უბრუნ-
დება და ეუბნება, რომ პირი შიგნიით ერთმანერთისათვის, ვითომ
უნდა მცემოთ და ჯავრი იმითი ამოიყაროთ და რატომ არა გრცხვე-
ნიანთ რომ ორნი ერთს ქალს სცემდეთო. ეს ბავშვური გულუბრყ-
ვილო ტიტიანია, სწორედ ქალის გუნების შესაფერი.

თინაის ამხანაგი ხარ,
მართაც, შე გველა-ქსინაო,
ჯონდ უკვენ მამუწინით,
გინდ ჩამისხელით წინაო,
თითოს კი ისე დავუღებოთ,
ტირილით წახვალთ შინაო.
ჩა უშვად, ოროდნ მერვეთი,
გულ შიძე, როგორც რკინაო.
ოროდნ კალნ ერთის მამრვენი
უფალმა შეგარცხინაო.

ახალს პოეზიაში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი ქალების
ტრფილს, წაწლობას. ბევრს შევხვდებით იქ ცინიკურ ლექსებს; ამ
ლექსების მოყვანა უხერხულად მიგვჩინია და არც მწადიან „დავალ-
დნენ მსმენელთა ყურნი“. უნდა შევნიშნო, რომ ფშავის პოეზიაში
შეერთებულია უკიდურესი იდეალიზმი უკიდურეს რეალიზმთან.
მოლექსე, სადაც სატრფოს აღიარებს „უკვდავების წყაროს“, ვარს-
კვლავს, მზეს და მთვარეს: — „პირს რო დაიბანს ლამაზი, შექნი
პთას გადივლიანო“ და სხვ. იქვე, იმასთან არ დაისვენებს, ვერ მო-
ითმენს, რომ არ შეურაცხურს ადამიანის ესთეტიკური გრძნობა.

ფშოს მოვიდა მერცხალი (ცნობილი მელექსე)
ქალმა ქალს უთხრა: ავად არი,
სარტყელს ზემოთ ლექსია,
სარტყელს ქვემოთ ნესტარია“
არ გაუვარება, ქალო,
არ მოგიღია სულ-გული?
მოდი დამაწყე გულზედა
ტიკტორასავით ძუძუნი.

— : —

ქალებმ დაუკრეს „ბუზიკა“, თამაშობს ჩემი ღობილო
ერთ გული მტევის: შენაცა ვადადი ღედი-შობალი.
იქნე... მათრახი ათასჯან...

— : —

ქალმა შიშობა: „გადმამხურე შენ ნაბადი ქაბტური“,
ბოსლოს კარზე ვაიიარე, სულის-ქცევა ვიუტრია,
ბეზერმ ჯოხი შამიქნია, იმღვარე ტლინტრია,
აქც, დამაც, ბეზერო, თუ ვერ გავდო ცლინტრია,
შენ ქალ ზურგზე ვერ შევადლო, ვერ გავდებო ხრანტულია.

— : —

შე კი კარგად ვერ დავცადე საფუტკრეში ქალთან წოლა,
ფუტკარმ სითამ შოკოლა, ვამაცია, გამოტოლო,
ქალა რასიმ მეუბნება, იმან უფროც დამადონა,
თავად ვაიბსნა საყინძი, ძუძუ პირზე დამატოლა,
თეთრ იყო ქალადღეობა, ისი ვსოქვი: ნუმც მამაშობა,
ცოცხალ ამასთან მამულო, მოცველა, — თან ჩამამყოლა.

მრუშება ძველად მომავდინებელ ცოდვად ითვლებოდა. მრუშთ
ჩაქოლივდნენ, ვირზე ჩეხვამდნენ და დამყავდათ სოფლად სანა-
ხავად, ესროდნენ ლაფს, აფუტოხებდნენ, ბოლოს კიდევ იქვევებდნენ
სიმპატია ერისა ისევ ძველის დროისავე ბრის ვადახრილ-გადაწე-
ული, მაგრამ თვით ერს შეუნიშნა, რომ პრაქტიკული მოსახრება
სჯობნის ამ ზნეობრივს ადამს და გარანობას.

შე რომ დედა გაემეკოს (დათრსულდეს უკანონოდ)
რა უნდარს ქვეყანასა?
უფს ვაიერს, ძმა შექნება,
მამაშორებს ბეგარასა;
მთა-ზარშიც წილ ჩავიდებთ,
სოფელ გვიზმით ველარასა,
თუ ქალ იქნა, და შექნება,
მოციქვივინა მზე-ქალასა,
რო მოცვედბო, დამიტრებს,
ვაივრევებს ქვეყანასა.

ეს ზემოთ ნათქვამი ლექსი სატირია, სიცილს და სიხარულს ქვეშ
დაფარული ჯოღება იმაზე, რომ ახალმა დრომ, ანგარიშმა, პრაქტი-
კულმა მოსახრებამ, როგორც დასცა და დაბნელა ზნეობრივი
წმინდა პრინციპი რა უმავს, თუ ნაბუშარი ეყოლება დედაჩემს.
ბეგარაში გაეგზავნა. მამულს — სიხნავ-სათიბს მოსთხოვს სოფელს
და სარჩოს, ქონებას შემპატებს ოჯახს. ქალი თუ ვაჟნდება, ისიც
კარგია იმავე „სარგებლობის“ პრინციპის მიხედულობით: მკვდარს
(გრემლი ესაჭიროება, საიქიოს დიდი ძღვენია მკვდართათვის ცრემ-
ლი მოზარეთა და მოზარეობა ხომ დიაცთა ხელთაა. მაშასადამე,
ქალიც რომ გაჩნდეს, თუ სასიხარულო არა, სამწუხარო არ იქნება.
საერთო ლექსებში ზოგს სეპტიკურს ლექსებსაცა ეხედებიან, საერთო
მოღეჭს, რაც მოსალოდნელი არ იყო ვითომ, დაცინვით იხსენი-

ებს იმ გარემოებას, რომ ბევრს მგზავრს ლამით „ყუნევი“ (ზის მი-
ნატეხი ან მოჭრილის ძირი) დევად ეჩვენება; ჰკიცხავს ცრუმორწ-
მუნეობას ერისას, დევ-ეშმაკების რწმენას. არ არის ეს საყვირველი,
რადგან მეცხრამეტე საუკუნის ტენიკურმა საყვირველ-მოქმედებამ
დასცა, დამცრევა ზესთა-ბუნების ძალთა საყვირველება. ამიტომ
ერისკაცი დღეს ამბობს. „ეშმაკი სადღაა, თითონ კაცი გახდა ეშმა-
კი“.

გალაფო გაგზავნეს კახოსა
თოვნი-ბუქე იყო, ზამთარი,
გზაში ერთ ყუნვი შამიხვდა
სამ-ულლის ხარის სათარი,
თუ შე არ შეპარებოდი,
გეჟე წამოხრილ რად ირი?
ღვინან ტივებ იქ დამჩნა,
ერთ ასა-პარულ ზანჯარი.
მოგბრუნდი, ისე გავიქე,
როგორც თაქლუთ თათარი.

საერთო ფშვავილი მოღეჭს სხვას გარდა წიბქვილებსაც (ბუქუ-
ლებს) არა სტოვებს უყურადღებოდ.

ბოვანთ (გვარია) გამართეს წიბქვალი
კაღაილს გადის გრიადო,
ორალ სტეხს სამად აღარი
ვგ მამაბილის ტილო.
ცოცხალნივ გადმევეარეს
ველში ჩაცვივნილ კოხი:
მანდ შავაყაქენ არ დაჭმენ,
ბოვანთ საფერი კი არი.

არც საიქიო და საცედილი ივიწყდება საერთო პოეზიას, თავის
უწყალთ შედგებით თვით მკვდრისათვის და ნათესაეთათვისაც, —
საერთო ლექსის შეგედულებით საშინელი მოვლენაა კაცის თავზე.

მარჯვენა მხარი ამტოვდა შუა მარჯვასა დღესაო,
თან-თან დამიწყო ტყვილი, გულში დამიწყო კენესაო,
გვერდით დღე-მამან მისხედან, მაყრიან ხორთმუნებსაო (ცრემლსა);
სოფელში კაცი გაეზიერეს, წამალს იკითხვენ ბევრსაო,
თვალში ჩინ გამაყცაო, ბუნდაა ვხედავ დღესაო;
შე წამლებ ჯღარას მარცხს საბალო მიწის ტყვესაო.

მოკვლეობი, დამტკიცებენ, სულარს ჩამაცუნ კრელსაო;
 ნახანის სულარს მაცუმდენ, დებს ლაუკერენ ზელსაო.
 მამა იძახის მუხლებსა, დედა იძახის წელსაო.
 საკაცეს გამოკეთებენ თეთრის ტირაფის ხელსაო,
 წინ კაცებს გამომძღვარებენ, — დიკანისა დი ლედელსაო;
 სამარის პირზე დამდებენ, წიგნს წამოკითხვენ კრელსაო.
 მოდგება გუნდი ქალ-რქისა, ცრემლს ჩამოაღვრიან ბევრსაო;
 ჩამდებენ სამარეშია, მიწის მაყრიან ბევრსაო.
 მუალის გველი წითელი და მოიღვრებს ყელსაო,
 ჯერ ზო გადამოვს უღვიშა, შემო ქოჩორს მიჰყოფს ზელსაო,
 შემო დამერტობა გულშია, გულ დაიკვნესუნს ძნელსაო.

[1896 წ.]

PRO DOMO SUA

იმას წინაღ „მოამბე“-ში იყო დაბეჭდილი წერილი ჩვენის მსოფიანის და პატივცემულის მგოსნის რაფიელის იუბილეის გამო. სადაც ბაჩანა და ვაჟა-ფშაველაც იყვნენ მოხსენებულნი, პატივცემული ავტორი ზემოხსენებულის წერილისა ბ-ნი გრ. ყიდშიძე ამავე აზრს ჩვენზე იმეორებს რუსულს გაზეთში (იხ. „ნოვ. ობოზრენიე“, № 4139). ბ-ნს ყიდშიძეს ზოგი რამ შეცდომა მოჰსვლია და ამ შეცდომის გასწორება ესლავე საჭიროდ მიმაჩნია, რომ შემდეგში ჩვენის ლიტერატურის ისტორიკოსს ავაცილო ეს შეცდომა. თავის პიროვნებაზე საუბარი, ცოტად კი არა, ბევრადაც საჩოთიროა, მაგრამ, რადგან საქმემ, გარემოებამ მოიტანა, არ შეიძლება, ვინც როგორ უნდა ჩამომართოს ასეთი მოქცევა, ცოტა ხანს ჩემის პიროვნებით არ დავაგალო „მსმენელთა ყურნი“.

„საქმე ის არის, რომ ათი წელი კი არ არის, რაც მე წერა დავიწყე, მეტია; მაშინ გამუდმებით არ ვწერდი და არც შემეძლო, რადგან ჯერ ისევ სკოლაში ვსწავლობდი, შევირდი გახლდით. წერა დავიწყე 1878-ში კორესპონდენციებიდან შესახებ ზევსტრეთისა და ფშავისა „დროება“-ში. შემდეგ წლებშიაც ვბეჭდავდი ფელეტონებს ხანგამოშვებით; ბოლოში ვაწერდი „ლ. რ.—ზ.“-ს; ერთს ფელეტონს, მასხოვს კარგად, „ლ. რ.—ზ.“ს მაგივრად აწერია „ლ. ზ.—რ.“... 1881 წ. დამლეეს თუ. 1882 წ., კარგად არ მახსოვს, იბეჭდებოდა ჩემი წერილები დსევდონიმიტ „კათაკმეველი“. სამედიკოლოდ, სამწუხაროდ ეს გაზეთები ხელთ არა მაქვს, რომ სჯობილეს ვუჩვენო ნომერი გაზეთისა; დღესხანადის იმ დროისა შემარჩენია მხოლოდ ერთი ნომერი „დროებისა“ (იხ. „დროება“ № 184, 1880 წ. კორესპონდენცია „ს. ხახმატი“).

ჟურნალ „იმედშიც“ ვბეჭდავდი ლექსებს. რასაკვირველია, იმ ლექსებში ბევრი არა ყრია რა, იქნება ცოტა რამ კი ეტყობოდეს ნიშან-წყალი გრძნობისა.

სადავოდ გახდა აგრეთვე ის გარემოება: ჰქონდა თუ არა გაეღენა ჩვენს ძმებზე — რაზიკაშვილებზე რაფიელს. რაკი ეს კითხვა

ბირადმარ დაეფიცნენ, შე ბირადმარ სამარცხვინოდ მიმანია, სიმართლით არ აღვიარო ჩემს მხრით საქმის უოველივე გარემოება.

ჩვენმა ძალიან სათაყლოდ და გვიან ნაქმის დამამცირებლად მიმანიათ მწერალზე სხვის გაყვენა, ^{მე} ეს წესიერ, საღ, ნორმა-
ლურ და ადვილდებულ მოვლენად მიქნია იმ კანონის ძალით, რომელსაც ქვეყანა კანონი თანდათინობდა, აქ საკვირველი არა არის-რა, ვინ მოჩენილი რუსების კრიტიკოსი ბელანკი განა ტყუილად ამბობს? სა-
ხელოვან რუსებს ბოცეს პეტროვიჩი რომ ღერძავინი არ ყოფილიყო, პეტროვიჩ არ იქნებოდაო. დიდებული პოეტები, გენიოსად ცნო, პოლნი, ხშირად უნაზო პოეტების მბაძავდენ წინა-პირველად, მაგრამ იმათ თავიანთებრად ეს არაფერს უშლიდა. ზედმოქმედება მწერალ-
ზე ადვილდებულად საქაროა, უმასოდ მწერალი ცარიელი, უმინაარსო არსება იქნებოდა, თუ ამასთანვე იგი ცოცხლად გამოშასადეი არ იყოს. შთაბეჭდილიც ბოთა. რამ უნდა აეღეროს მისი ჩანე-
თუ არ ამბავთ არ გაიგონა, ან ღუჭო, ან საჭე, გარემოება ცხოვრუ-
ბასა არა ნახა ამაღლევებელი, ან ბუნების მოძღვრებით მოუყრუა-
ფროა? ^{მე} ეს გაჩერებანი ფაქტობრივია, ხოლო, მინაგანი გული ვარ-
დავი, რომელიც ამათ ითვსებს, ყალბში ასაშს, ზღვაში ბევრი სხვადასხვა წყალი ერევა, მაგრამ ზღვას მაინც ზღვა ჰქვია და ზღვაც იმით არის, რომ ყველა იმ მდინარეთ იტევს, ძისბლხო-
ცებს და საყუთარს დიდებულს სახელს არა პყარგავს.

ჩემზე უნდა მოგახსენოთ, ყველაფერს, რაც გარჯი და ხელოვ-
ნური რამ დაწერია, ზემოქმედება, ძალა ჰქვია, აღტაცებაში მო-
უფანია, მომწონება. რა თქმა უნდა, რომელიც ღუჭოების ღუჭოებმა, როგორც საგრო კილოთი ნაწერმა და ილია ჩვენსებურ მოოს კილო-
თი, სხვანაირად აანქროლა ზემო გული. მაგვირად შესძრა და ამასთანვე ნუ დაიფიცებთ იმასაც, რომ, თუმცე მაშინ შეგირდი გახლდით, მაგრამ ხალხური, ღმადური, ხვესურული ღუჭოები ბევრი ვართო. ^{მე} მხოლოდ მოყვარება, ზემო გულში განსაკუთრებული კუთ-
ბე გყარა თუმცე მაშინაც ღუჭოებს ვერად, ანუ, უფრო რომ ვნთქვით, ვბლაყნიდით, მაგრამ ამ საგრო კილოზე წერას ვერა ვბე-
დავდა, რადგან მწერლობაში ღუჭოების წერას კილოდ არ იყო ზო-
ღებულო, არამედ სხვა კილო მეფობდა. ჯერ დღესაც სჭირს ამ ღმადურს კილოზე ნაწერს ღუჭოების საზოგადოებისაგან ყურის დაფდება და მაშინ ხომ უფრო სამხელო იქნებოდა, ჩვენმა საბელ-
ვანმა მსოფიანმა მეოისანმა რაყი საგრო კილო დაუმჯობესა ღუჭოებს და ვერჩად „ივერიაში“ ვხა დაუბოთ, მეც გაბედულდებო მოიმეცა. 1883 წლის დანაწესში დაეწერე „შელის ნეტრის ნამბობი“, დამ-
ღვს ამავე წლისა — „მოხუცის ნამბობი“, თარივე ეს ნაწერი ვრ-
180

თად იმავე 1883 წ. წარუდგინე „ნომბის“ რედაქტორს ბ-მს ანდ-
ლუბარს, მაგრამ ვრის ნათვანს, ილია ნახავას, „შელის ნეტრის ნამბობის“ მესამე წელს ელარსა დაბეჭდვა, ხოლო მეორეს — „მო-
ხუცის ნამბობის“ არა, იმ ხანებში გამოვიდა „ივერია“ გაზეთად და აქ წარუდგინე „ნომბის“ რედაქტორის დაწინებული პოემა „ივერია“ რედაქტორმა აღტაცებით მიიღო ასე, ეს პოემა სამი თუ ოთხი წელი უნდა აღეცა „ნომბის“ რედაქციოში და მე კი სოფ-
ლიდამ გულის ფანჯრალით თვალვრას ვადევნებდი, როდის ენახა-
დი იმას დაბეჭდილს. ამაზე თეთი ბ-ნი ღულაზედ არ იტყვის უარს, ან კი რა საყადრის იქნება?

1891-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-00-01-02-03-04-05-06-07-08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96

ამაშია კიდეც მისი დიდებულება, ამას ნაკლად კი არა, უდიდეს
ღირსებად უთვლიან ჭკუათამყოფელნი.

13. ჭკუენს უმორჩილეს მონაზე — ვაჟა-ფშაველაზედაც. უნდა მო-
განსენოთ, დიდი ზედმოჭმელება აქვს ხალხურ თქმულებათა. მშეტ-
სი ჩემი პოემები ხალხში გაგონილ ორ-სამ სიტყვაზეა აშენებული.
იქნება ეს ჭირიც იყოს? რა ვქნათ, ასე კია და... ნათქვამია: კაცმა
ჭირი მაღა, ჭირმა თავი არ დამალაო.

[1896 წ.]

„მოხვედით მშვიდობითა!“

(მცირე ეთნოგრაფიული შენიშვნა)

ამ წერილის სათაურად აღნიშნულის ქართულით უხვდება ფშა-
ველი მამაკაცი და დედაკაცი შინ მოსულს სტუმრებს, ან თუ შინა-
ურებს, მაგრამ სამგზავროთ ნამყოფი და შინ დაბრუნებულთ. ხოლო
მამაკაცი ვიდრე ეტყოდეს თავის სტუმარს „მოხვედ მშვიდობითაო“,
წინ და წინ გამარჯვებას ეუბნება. ეს ორი სიტყვა მთელს წარ-
სულს გადაგვიშლის ხალხის ცხოვრებისას. რა ეს და რა სხვა ჩვე-
ულებანი. მთელი სათამაშოები, რომლითაც ღღეს ბალები ერთო-
ბიან, წარსულის კაცობრიობის სურათებია. მომეტებული ნაწილი
თამაშობათა მოგვაგონებს ომიანობას, ძარცვას, გატაცებას, ტყვედ
შეპყრობას და სხვ. და სხვ., რომელთაც წინა დროში ცხოველი ძალა
ჰქონიათ, ღღეს კი მხოლოდ აზრდის წარმოდგენს იმისას, რაც
მაშინ სცოცხლობდა, რითაც ცხოვრება სულს იდგამდა; ღღეს, ვრთ
დროს ცხოველი მოვლენა სათამაშოდ გადაქცეულა და იქ, საცა ქვი-
თინი ისმოდა, სისხლი და ცრემლი ზღვრებოდა, უზრუნველი, მზია-
რული სიცილ-ხარხარი გაისმის.

ეს თამაშობანი შემოუღიათ მაშინ, როცა ერი მყუდროდ ატა-
რებდა ცხოვრებას, მაგრამ ცხოვლად ეღვა თვალწინ სურათები გუ-
შინდელის ომისა, ძარცვისა და რბევისა. ღღეს მხოლოდ საღერ-
ღელს ლაშქრობისას, მტაცებლობისას, თამაშობაში იმ სურათების
მოგონება-წარმოდგენით იქიარებდა...

ღიად, უნდა ვიფიქროთ ძალატუნებურად, რომ ფშაველისთვის
შინ მშვიდობით მოსვლა სათუო საქმე ყოფილა ერთს დროს. ღღევან-
დელი მგზავრობა ხომ, კარგად ვიცით, საშიშარს არაფერს წარმო-
ადგენს და ათასში ერთსაც არ ერღვევა მშვიდობა მგზავრობისა.
მაგრამ ძველად ღიად სანატრელი და ღიად სასიხარულო ყოფი-
ლა შინ მშვიდობით მოსვლა. აგრეთვე, როცა ვისმე ისტუმრებს
ფშაველი სახლიდან, გზას ასე ულოცავს: „მშვიდობით წადი, ჯე-
რი გეწეროს!“ ძველი ცხოვრება, უფრო მთის ხალხისა, მოუსვენ-
არი, მუდამ სისხლით შეღებილი, სხვას რას ანატრებინებდა შინაუ-

რებს, თუ არ თავის წევრთა შინ მშვიდობით მოსვლას? ერთის მხრით გარეშე მტრების შემოსევა, ამის გამო ხშირი ლაშქარიანობა, მეორე — „ლაშარის ჯვრის ყმობა“ ფშავლის სასიქადულო, წარმოადგენდა ძველად კულტს მხოლოდ ლაშქრობისას, რაც შეიძლება ზოდა მუდმივს, რასაც შედეგად მამაკაცთა მოსრვა მოსდევდა. ესეც რომ არ იყოს, გარეშე მტრებსაც რომ თავი დაეანებოთ, თავის თემშივე ცოცხლად დარჩენა სათუო, საორბედო იყო: მაშინდელი ცხოვრება მუშტისა და ძალისა სისხლის ძიებაზედ იყო დაფუძნებული, ამას შედეგად მოსდევდა შუღლი და გახშირებული კაცის გვლა.

ორმა ცხოვრების საღსარამა, უძველეს დროინდელმა — მონადირეობამ და ლაშქრობამ გამოიწვია ბარელისა „გამარჯვებით“ და ხევსურის „ხელ მოგიმართას“. ყველასათვის სანატრელია თავისიანებისათვის მტერსა და ნადირზე გამარჯვება, მათი ძლევა. ხოლო ძნელია განისაზღვროს: პირველად ქართულად ნათქვამი „გამარჯვებით“ რომლისაყენ იყო მიმართული, რომელს ეკუთვნის, მხედარს თუ მონადირეს. ძნელი გამოსარკვევია და ძნელად სათქმელი სწორედ იმიტომ, რომ ძველს დროში ლაშქრობა და მონადირეობა ისე იყო ერთმანეთში არეულ-დარეული, კაცი ვერ გაიგებს ადვილად, სად იწყება ან ერთი, ან მეორე. მაგრამ მაინც და მაინც არ შეიძლება არ ითქვას ისიც, რომ სასწორი უფრო გადახრილია მონადირეობისაკენ, ვინაიდან ძველისძველი ადამიანის უპირველესი საღსარი ცხოვრებისა ნადირობა იყო და, ეიდრე ადამიანი ადამიანს აუტეხდა ომს, და ეს ომი ჯერ ტყის ნადირებთან ექნებოდა, საზრდოს ამით მოიპოვებდა, რადგან უსაზრდოვოდ სიცოცხლე ყოვლად შეუძლებელია.

დიად, საგულისხმოა, რომ პირველად ქართულად ნათქვამი „გამარჯვებით“ ჯერ მონადირეს ეკუთვნის და შემდეგ მოლაშქრეს. დღეს ნომ ათასწიარის ხელობის კაცს ვუსურვებთ ადამიანნი ადამიანთა გამარჯვებას, ამ სიტყვით ულოცაეთ ღზას, ვუსურვებთ დაბრკოლებათა ძლევას და საქმის კეთილად წარმართვას: ვაჭარს, მწიგნობარს, მოსწავლეს, მხენელ-მთესველს და სხვას. დღევანდელი ცხოვრება რთულია, რაიცა შედეგია კაცობრიობის ცხოვრების წინ სვლისათვის რთულმა ცხოვრებამ დაბადა მრავალი მოთხოვნა და მოთხოვნაზედ მრავალი საქმე გაუჩინა ადამიანსაც. ყველა ქართველთა ნათესაენი, მთიელნი თუ ბარელნი, გარდა ხევსურისა, „გამარჯვებას“ ვეუბნებით ნაცნობს და უცნობს, როცა გზაში შევხვდებით სადმე. ხოლო ხევსური ხევსურს მიესალმება ამრიგად: „ხელი მოგიმართოს!“. მეორეც პასუხად ამასვე ეუბნება: „შენც“

ხელი მოგიმართოს“. თუმც ამ ბოლოს დროს ხევსურებმაც შემოიღეს „გამარჯვებით“ მისალმება, მაგრამ ამ საღსს უცხო თემებთან ხმაოებენ და არა თავისიანებში.

ფშაველი „ხელი მოგიმართოს“ ამ სიტყვებით მხოლოდ მონადირეს დაულოცავს გზას, როცა იგი სანადიროდ მიდის. ნადირობილამ როცა დაბრუნდება, მაშინ ამ სიტყვებით მიმმართავს: „ნადირ კიდევ გიზღოს, მოკალ, ხელი მოგიმართოს“, ხევისბერიც, როცა ვისმე ამწყალობინებს, ე. ი. ახვეწებს ხატსა, სხვათა შორის, ამ სიტყვებსაც ჩაურთავს: „მონადირეს ამათ სახშით გასულს ხელი მოუმართო“.

[1900 წ.]

ამ ბოლო ხანს ჩვენს საზოგადოებაში მასლათის დროს და გაზოგადებულ შეხედვებით სამღერავეს ქართულის ენის შეზღუდვის გამო. თუ საქმეს ჩაუტყვირდებით, ამ სამღერავეს საფუძველს ვუბოვიოთ. ყველა ჩვენგანს სწავლა მიუღია უცხო ენის მეოხებით, უცხო ენის დანერგვის წიგნებით გვიარჯიშებია ყველას ჩვენი გონება და უმეცრეობა, ამ გარემოებას ის შედეგი მოჰყვებოდა, რასაც ვხედავთ. ეს არაა საკვირველი, არამედ ისა, ქართულად ვფიქრობდეთ და ქართულად ისე ვწერდეთ... მაინც და მაინც როგორც ჰქუეს, ისეც არა სწეიშს. ჩვენი გამოჩენილი და გამოუჩენელი მწერლები ერთობლივ უცხო მწერლობით არიან ნაკლებნი, მაგრამ ყველასთვის ერთნაირად საზარალო არა ყოფილა ეს ამბავი, ზოგისთვის ძალიან ღრმად დაუსვამს დაღი, მეორისათვის ნაკლებად... ამიტომ არ შეგვიძლიან ყველა ჩვენს მწერლებს ენის უცხოინარობა ვუყვიროთ. თუმცა ისეთი მწერლები გვებოვება, რომ თრმოცი წელია მშობლივანობენ, თრმოცი წელია, რაც სწერენ ქართულად, და დღესამომდე ვერ მიუგნიათ ქართულის ენისათვის.

რას ჰქვიათ ენის ცოდნა. რასაკვირველია, არა ყველა მშობლივ სიტყვები ვიცოდეთ, უნდა ისიც გვესმოდეს, თუ როგორ შევეთხანებოთ ეს სიტყვები ერთი მეორეს და წინადადება როგორ ავაშენოთ. ამისთვის საჭიროა ენის სულისა და გულის შეგნება; ამ შეგნებისათვის კი საჭიროა ის ღირსება და მაღლი, რომ თავი მწერალს უცემდეს ქართულად გული და მახვი. ამისთანებები სიტყვა-სიტყვად ნაწარმოების ავტორთა შორის უნდა ვეძიოთ. უსათუოდ საუკეთესო მგოსანი ენის მცოდნეა უნდა მივიღოთ. რისთვის? მასთვის, რომ წერი უბრუნდეს ყოვლისა დედა ენისა, ხოლო საუკეთესო მგოსანი, როგორც თავი ენა, დედალი შვილია მისავე და არავინაც არ არის თავის მშობელთან ისე დახლოებული, როგორც ის, ვისაც შეუთვსებია მშობლის სისხლი და ხორცი. მწერალს ნიჭის მიხედვით რომ ვაფასებდეთ მის ენას, მაშინ ყველა ჩვენგანი არ წამოაყენებდა საკუთარ ენას მისაბაძვ საგნად.

თქვენს უმორჩილესს მონას, ამ წერილის ავტორს, ხშირად გამოვიწია ზოგიერთი ჩვენი მწერლისაგან სამღერავე — დაძველებული, უვარდისი ფორმები ნუ შემოგაქვს მწერლობაში. რაც დაძველდა, აღარ ვარვია, ის უნდა გავიტანოთ და სანაგვეზად გადავაგდოთ. ყველას თავისი გემოვნება აქვს, საკუთარი ფიქრი და აზრი და შეც ჩემი, რასაკვირველია. ამისთანა სამღერავე, რა თქმა უნდა, უმეცრეობის ბრალია და, ზომ მოვეხსენებთ, უმეცრეობასავით თამაში არა იქნება რა. არა მგონია შეედრებოდეს ერთი საგანი მეორეს ისე, როგორც მდინარე და უნა. რითი ჰგავს ენა მდინარეს? იმითი, რომ, რაც ერთხელ მდინარეს გემო და თვისება მიუღია, თუ ხელმოწერად არ მოსტაცე, არ წაართვი, იგი თავისთავად არასოდეს არ დაჰკარგავს; მიმდინარეობს იმ ეამში ამ ეამამდე დაუღვრომელად, მისი შეჩერება, დაგუბება, ცოტა ხნობით თუ შეიძლება, ხოლო სამუდამოდ კი არასოდეს...

დაღი, მოდის ენაც მდინარესავით, მაგრამ თუ სათავეში, ე. ი. იქ, საიდანაც იზადება, არ დამსრ, ქვეით, ბოლოდგან მისი დამრეტა ვოვლად შეუძლებელია და ძალაც მისი სწორედ რომ სათავეშია, გამომდინარეობს უღვევლიად, უცლებლად; საიდან და როგორ იყრება ამ ძალას, ჩვენთვის სულ ვრთია. ენის საქმეც სწორედ ასეა. ქართული ენა გულში მოგინილი ზომ არ არის! იგი ძალიან დიდი ხნისაა, უკვე დამთავრებული, დაბარებული ვაგაკიცა. რაც ხანობით და თვისება დაჰყოლია, იგივე შეპრნება საზოგადოდ, საუკუნოდ. თუ ზოგიერთების ხელში იგი თავის ხასიათს ვერ იჩენს, ეს იმათი ბრალია. ვინც მას ამღერებს უწმინდლტებისა და ნაგავ-ნუგავის ჩაყრით, ვისაც ჰსურს ამ მდინარის წყალი იკმოს და დაფასოს იგი, ბოლოში, სადაც მღერევე მოდის, კი არ ამოჰყრფეს, არამედ სათავეს მიჰმათავს. სათავე ენისა, ვგონებ, ყველამ კარგად იცის, სად არის, ან რა არის... ეს სათავე ენისა გახლავთ ძველთა ნიჭიერ მწერალთა ნაწარმოებნი, ის ქართული თემები, სადაც დღევანდლამდე შენახულა შეუზღუდავად, უმრეკოდ ქართული ენა. სხვებს რომ თავი დავანებოთ, ნიჭიერ მწერლებად და ენის მაგალითად ჩვენთვის მხოლოდ ორი მწერალი ემარა — შოთა რუსთაველი და დავით გურამიშვილი, გაურყვანელის ენით მოსაუბრედ კიდევ მთი-ელნი, რომლებთანაც შე მაქვს დამოკიდებულება, და ამ გავთ-ცხელს ფორმებისა იმათგან ვიძენ, ნუ გვონიოთ ფორმებს ვთხავ-დე, ღმერთმა დამიფაროს! რა არის აქ საწყინო? შემოტანა მრავლის ფორმებისა, თუ კი სადმე მოგვეპოვება, კი ნიშანი მგონია, ზოლო ფორმების გატანა და შემცირება — ერთი გალახვად, შეურაცხყოფად, დამცირებად მიმანია.

უოველღირსი ფიქარები

როგორც აღხანა, ისეთი წაღხანაო, წაღქემაო. როგორც კაცია, ფიქრებიც ისეთი აქვს: ავაზაკს ავაზაკობა ფიქრები მოსდის თავში, ვაჭარს ვაჭრობა, მუშას მუშრობა, ქალს ქალური კაცს კაცური და სხვ. და სხვ. ღიად, არც ერთს ქალს არა აქვს იდეალი და საბჭულო გამოჩენილი მხედარი იყოს, ღონიერი, კარგი მსროლელი, ანუ, მოკლედ რომ ვთქვათ, სწორედს უხედავ რუსთაველისებური „სამამაცონა ზენნა“. აგრეთვე ვერც ერთს წამღვალს მამაკაცს ვერ დამისაბულებთ, თავი მოსწონდეს მითი და ყოყონობდეს, სახელოვანი „ქსლისა მხეშველი“ ვარო. საერთო თეისება კი, როგორც მამაკაცთა, ისე დედაკაცთა, აქვთ ღვთისაგან მონაშენული: არც ერთი მამაკაცი არ დაიწუნებს მამაცობას, ე. ი. მამაცი იყოს, როგორც არც ერთი ქალი არ შეგვიღიანებ იშვით ღვთაშვილს ზურგზედ, რომ სატრფიალოდ არ მიიზიდეს და არ წაბრუნდეს ტუტზედ. შეგვიერთი ვიყოფო. მაშასადამე, სიკარგე, სიკეთე ყველას თავისებურად ესმის სქესისა, წოდებისა, ბელობისა და სხვ. მხედვეთ. ხალხიც ზომ აზრობს ალტაცებით, მორტყვიანად სიკარგისა, სიკეთისა.

რა კარგია კი კაცი,
კარგს ანუხებდ ავეთლო
სიყვლი ზავს მთლოვრო,
წირის გულ მივებულა.

როგორც მამაკაცს, ისე დედაკაცს უნდა რომ კარგს ეძიებდნენ. ზოლო რა არის კარგი და ან ვის ეძიებდნენ ღირსეულად ეს სახელწოდება, განაწარტავი, გასაწარტავი და გამოსაყვლევი. დილოსოდოსებს რომ დავუვდოთ ყური, როგორც, მაგალითად, სემსერის, ამბობენ: კარგი ეს არის, რაც მუხის მიღწევას გვიადვილებსო; კარგული — მჭრელი და მხეგალიანია; კი თოფი — მართლმსოფლები და ძლიერი; კი ცხენი — მალხაზა. მარდი, ღონიერი, გამძლე და სხვ. და სხვ. მაგალითები აუარებელი შეიძლება დავასაბულოთ. ძალიან კარგი, ახლა ის ვიცითხოთ, კი კაცი ვინდაა? ვის უნდა ვეძიებდეთ კარგს საერთოდ! გვინებ, რომ ამაზედ პასუხის მიცემა არ უნდა!

იყოს ადვილი, როგორც ზოგსა ჰგონია. კარგი ვაჭარი ვინ არისო, ვეგობროთ, ამის პასუხი ადვილია. — ვინც მანეთს სამოთხეს, ან კიდევ მტრსაც მოაგებინებს, კარგი მეომარი? ვინც მტერს ბევრსა ჰკლავს კი მონადირე? — ვინც თოფს კარგად ესწავის და ნადირსაც ბევრსა ჰპოცავს. „კი ქართველიაო“. — გამბობთ ხშირად. მაშ ვინაა კი ქართველი? — ვისაც უყვარს საქართველო და იმის წყლულებს მაღამოდ ედგება, — ვინც მის სარგოს პდჟრობს და აკეთებს ასევე თქმის რუსსა, ფრანგსა, ინგლისელსა, თათარსა და სხვებზედ, სხვა ან რა მნიშვნელობა უნდა ქონდეს ქართველობას, რუსობას, ფრანგობას, თუ კი ამ ღირსებას მოკლებული იქნება?! მაინც და მაინც ამითი კი კაცის ვინაობა არ განაწარტებს. ჯერ ისევ პუნსელი, გაუგებარი რჩება ასახსნელი საგანი. თუ სრეფე აღამიანის პირადის სარგებლობის მაღწევით განისაზღვრება, კი კაცი ის უნდა იყოს, ვინც თავისი პირადს ყოფა-ცხოვრებას ვაიუმჯობესებს, გასჭრის და გასკვეთს თავისა და სასარგებლოდ. ნუთუ ასე უნდა გვესმოდეს სიკეთე? — არა, მე სხვაგვარად ვხედავ და ვფიქრობ. კი ცული ბევრს საჭმელს გაიკეთებს, თუმცა ხშირად მოხდება, რომ პირი მოსტუდეს და დაეცულოს, მაგრამ სხვას — აღამიანს ბევრსა ჰრგებს: კი ცხენი ბევრჯელ დილდება, ბევრჯელ გაიბანება ოფლში, ბევრს ტანჯვასა მანახეს, მაგრამ მხედარს კი ბევრს ასამოთენებს, სანთელიც იმითია კარგი, რომ თვით იწევს და სხვას კი გზას უნათებს, წყვილისა აქარწყლებს, ნათელს გეფენს, უხალავს მიდამოს ხილულია ბჭმის და სხვანი ერთის სიტყვით, კარგს რასაც ვხედავთ, ბუნებაში ყოფილა თავისთვის უსარგებლო, ზოლო სხვისთვის სასარგებლო. სახეირო, მაშასადამე, თვით ბუნება ვეაძლებს საზომს სიკარგისა და უვარგისობისა და ჩვენ კაცთ ეს არ გვესმის, თუნდაც რომ გვესმოდეს, მაინც ყურადღებით არ ვეპყრობით ამ ბუნების კანონს, მისს განაჩენს. განათლებამ ბევრი რამ ბუნებრივი უარყო და თავისს გეგმეებაზე გადააყვით, თავისის აზრის, მისწრაფების სასარგებლოდ გამოიყენა, ზოლო უარყოფა აზრისა და გრძნობისა, რომელზედაც დაფუძნებულია აღამიანის სიკარგე, დღესამდომდე ვერ გაუგებდნია. ისტორიაც კარგ კაცებად იმათ ასაბულებს, ვინც ამ მხრად ყოფილა გამოჩენილი, ვისაც სხვისთვის რამ ურგია და არა მარტო თავისი თავი მსოფლებია, თავისი ჯიბე და კუჭი.

სხვის რგება, სხვისთვის შემწეობის მიცემა ან კი რითია დასაწყენი? ამის დაწინაურება მხოლოდ რევენი კაცი და პრიყვი საზოგადოება, თუ კი ყველა სხვის შემწეობით, სხვისი შევლით ვიქნებით გამსჭვალული, სხვა ჩვენთვის იქნება, სხვას ჩვენთვის ენდობება ყვეოლი, — ეს რევე თავისის თავის შევლა ვაძოდის, თუმცა სხვა ფეოროთ, სხვა წესით, რომელიც უფრო ღვთიურია, უფრო კაცობრივი,

რადგან ამგვარი დამოკიდებულება ერთისა მეორესთან სპობს შერს, ჩტობას კაცთა შორის. საველალოა მხოლოდ ის მოვლენა, საბარალოა მხოლოდ მრავალთათვის თავდადებული ადამიანი, სხეებისთვის კეთილის მომქმედი, მშველელი და თითონ კი მოკლებული შველას მოყვასთაგან. არ ახალია და ძველი ეს მოვლენა მხოლოდ იქ, სადაც ბნელა, — რევენს, ბრეცს საზოგადოებაში. ესე იგივე მონობაა, იგივე ბატონ-ყმობაა, თუმცა უფრო ნაყოფიერი, ვიდრე პირველი. მაგრამ უსამართლობით და უმადურობით მონათლული სხვის რგებაზე დამდგარა ადამიანი, ბრეცს საზოგადოებაში, მუდამ ზარალშია, იგი ზეარაგია ტარიგალ შეწირული. ან მონა და ყმა რა მოკე-ბაში იყო ბატონის ხელში — მისი შრომა, ჯანი, ოფლი სხვას ასარგებლებდა და მას მხოლოდ ტანჯვა-ვაება პრჩებოდა! არც მონობა ჩაუვლია ისე, სარგებლობა არ მოეტანოს, ვინაიდან მეცნიერება და ხელოვნება მან დაჰბადა, და არც დღევანდელი „კეთილკაცის“ ღვაწლი ჩაივლის ისე, რომ ქვეყანას, მისს ჟოფაცხოვრებას არაფერი არგოს. ქვეყანასაც უყვარს კიო კაცი და ყველასაც ასურს მისი თვალით ნახვა, რომელ გრსაც უნდა ეკუთვნოდეს იგი, ჩვენთან, მაგალითად, არაუთარბი კავშირი და არაფერი ნათესაობა არა აქვს დევეტს, ბურების სარდალს, მაგრამ ყველასაც გვიყვარს იგი, რადგან თავგანწირულად იბრძვის თავისი ქვეყნის გულსათვის. ამიტომ არც გამოვირდა, როცა ერთმა ჩემმა მეგობარმა სადილის ღრთს, თუმცა თავისი მეუღლე და ხუთი გაერშვილი თვალში შესჩერებოდა, იმათ თვალი და გული მოაჩიდა, ეურნალი „ნივა“ მთითხოვა და პირველად დევეტს სადღეგრძელო დალია, მისი სურათი ზაგენა და ზედაც ეს სიტყვები დააყოლა: „ნახე, რა ბეჭია, ვენაცვალე ღმერთში!“ რა თქმა უნდა, ანგლისელებიც მოეიჯონეთ... მოვი-გონეთ ძალმომრეობა, უწამებელი ყოვლისა, თვინიერ თავისა თვი-სისა...

ძალმომრე ბოჭა: კარგი ვარ,
ჩემი მთა და ბარიო,
გაფრღვევ ზღვისა და კლდესა,
ეთი ფხუერს მიწას ბარიო,
შამი ზარს დასცემს ყველასა
ჩემი შუბი და ხმოლო,
არაფერს კითხვს ხატ-ღმერთსა,
მათ კანონს, ჩემი გვარიო,
წაუღვავ ქვეყნოვრებას
როგორაც დღევანდს ღვაჩიო,
სახლის ზღეს ჩემი ხმალი
და ნაკოტუტა — ღვრიო.
წვეულოცა ხარ, წვეულო
მიწაში შესაღწერიო.

განა მარტო კიო კაცია ჩვენთვის სასიამოვნო? კიო საქმეც კარგი რამ გახლავთ, ვინაიდან იგია ნამშო იმავე კარგის ადამიანისა, თო-რამ ცუდისა და უკეთურებისაგან უკეთურების შეტს რას უნდა მოველოდეთ?

კაცის შიგან რაცა ხდება,
იგივე წარმოსდინდება.

დიად, ესაა, მკითხველო, ჩემი ყოველდღიური ფიქრი. სხვა ფიქრებიც, განა არა, ბევრი გამიბრუნს თავში, ზოგი მაღალი, ზოგი დაბალი, მაგრამ ეს ფიქრი კი ყველა იმათ დასტრიალებს თავსა, ვითი არჩივი მდელისა ყვავილოვანსა. ყვავილოვნობა თავის ქებაში არ ჩამოშართოთ, რადგან შამიანი ყვავილი და ბალახიც ბევრი დევს სხვა ყვავილთა შორის... ნურც ეს ვაგვიკერძებოთ, რომ „კიო კაცი“ და „კიო საქმე“ გამბდობოდეს ყოველდღიურ ფიქრად, რადგან ჩვენი ერის და ქვეყნის ფიქრი დღეს ესევეა და მეც, როგორც ერთს, მრავალთა შორის, ესევე მეფიქრება და მენატრება... მშვიერი პუტს კითხულობს: „ნეტარ იყვნენ მშვიდნი და მწყურვალნი სიმათლსა-თვის (სოცეთისათვის), რამეთუ ივინი ვანძღენ“...

გონც შიან, სწუხარ კეთილი,
იგი მევედუის კაცადა,
უფლა თხაც არა ვარვია
ხელადა და ვეცადია.
უნ მოგვცემს კიო კაცებსა
ან კიო საქმეს სიღამა?
— მიწა არ ღმრთავებს,
არც ზამთრდება ცოდობა,
თუ თათონ არ ვაგვითვებით
თავის გრძნობით და ქვედამა,
ჩუღარ უმტყუნებს, გამაგრდებ,
ვინაც კეთილი იქნა...
თუ შეიღნი არ ვუვრავდით,
რა ქნას სამშობლო მიწაში —
უთავო, უწვარიამა
ქვიშამ, ღამმა და თხამა!

სწორედ კიო დროს ჩამოვადე სიტყვა კიო კაცსა და კიო საქმე-ზე, დიდმარხვას ეს შეჰფერის და უბღება დიდაც, მაგრამ, მაგარი ის არის, რომ სადღაა დიდი მარხვა? ნუ ვიტყვით ჭალაქებს, სოფ-ლებშიაც კი ძალსა და მნიშვნელობას მოკლებულია იგი. „კრეკე ზარს და რისთვის? ერთი მლოცავი არ შემოქუთვს საყდარში თავ-სათ“, შემამჩიოდა ერთი სოფელი სულფერი მამა: „აბა მობრძან-დი სომხების ეკლესიაში, ტევა აღარ არის, ნემსი არ ჩავარდებო-“

დაბლაო, აღარა გვაქვს ხალხის თვალში მნიშვნელობა აღარც ჩვენ და აღარც ჩვენს წირვა-ლოცვასაო. — რატომ მეტეი? აქ მოძღვარმა მრავალი საბუთი წამოაყენა და, სხვათა შორის, ის, რომ სასულიერო მთავრობა არ გვინიშნავს კაი ჯამაგირებს, რათა ხალხთან სათხოვარი არაფერი გვქონდესო, სიძულვილი მღვდელს და მრევლს შორის, მაშასადამე, ანგარიშებისა გამო უოფილა. საწყალი მთავრობა, ყველაფერი იმას უნდა დაეპარალოთ მაშინაც კი, როცა ჩვენი ბრალია, დამნაშავენი თითონ ჩვენა ვართ. მაშ მღვდელი და დიაკვანი რომ ვალოთდნენ, ესეც მთავრობის ბრალი იქნება? ავრეფევ სხვა უწესო ყოფაქცევა, რომელიც არ შეჰყენის და არ შეჰფერის სასულიერო კაცს, როგორც წარმომადგენელს სჯულ-სარწმუნოებისას, უნდა მოვახეიოთ იმავე მთავრობას?..

ამ საგანზედ აქამად ამის მეტს ვერაფერს ვიტყვი, ხოლო სავალალოა და ფრიალ საწყენი ეს მოვლენა, ესეთი სარწმუნოებრივი გულგრილობა ერისა.

[1901 წ.]

ფიქრები

უნდა ვიფიქრო, ვინაიდან ფიქრი აღკრძალული ირ არის: ფიქრი სხვაა, საქმე სხვაა, შუა უძევს დიდი ზღვარი. ღმერთმა დიდფაროს, ფიქრისთვისაც რომ სასჯელი იყოს დაწესებული, ათასში ერთი ი.ე. გაჰმდევდა ფიქრს, თორემ ცხრაას ოთხმოცდაცხრამეტი დაემსგავსებოდა იმ ლოდებს, ჩემ პირდაპირ ბეჭედვან რომ გამოიყურებიან გამტანარებულნი, გალულუჩებულნი, საწყლად, ბერავად. შესრულდა ორმოცი წელი, რაც მე იმათ შევჩერებოვარ, ან კი საით ავცდები? რა წამსაც სახლის კარებში თავს გამოვყოფ, თვალეში ისინი მეცემიან. დიალ, შევჩერებოვარ მე იმათ, ისინი — მე და აბა, არ იქნა, ერთხელ ხმა-კრანტი არ დაუძრავთ... საშინელებაა.. მაგრამ ვიომეზ იმიტომ, რომ რაც უნდა გვცალო, ლოდებს ხმას ვერ ამოვალეზინებ, ენას ვერ ჩავუდგამ. ბრაზი კი მომდის, ღვთისა წინაშე, და ამიტომ იმათ მაგივრად მე მოვეყვები ყბედობას, ვითომ ისინი ღაპარაკობენ, რა არის, მინდა რომ იღბნონ და ამითი ჩემს თავს მევე ვატყუებ. მეც სწორედ ისე მეშორებო, როგორც ოდესმე ერის ზეესურს დაჰმართნია: ძმობილმა სიზმარში ფრანგული (ხმალი) აჩუქა და ეს უარზედ დადგა: „არ მი გჯ, რად მი (მინდა)?! მაგას დაეითფერულ (ხმალი) შირჩეგ მე!“ ისე ხმაშილა განაცხადა უარი, რომ თავის ყვირილზე გამოეღვიძა და, რა ნაზა თავისი თავი უნუგეშოდ ღარჩენილი, შემოიფრა თავში და პირში, რა მინდოდა, ხმალი ჩამომერთვია. აღმა და ხელშეორედ დაიძანა, იმედი ჰქონდა, იმავე სიზმარსა ენახე და ხმალსაც ვიშოვიო. მაგრამ ამაოდ, სიზმარა აღარ განმერდა. რატომ, თავის მოტყუებაც კარგია, როცა იგი სიამოვნებასა ჰგერის აღამიანს, მაგრამ საკეთილოდ თუ სავალალოდ, ეს თქვენ თითონ განსაჯეთ, ჭკვამაყოფელი აღამიანი თავს ტყუილით არ დაუწყებს კვებას, სინამდვილეს პასუხს მისცემს.

სინამდვილე რაღა ხილია?

— სხვა რა უნდა იყოს, თუ არ ის, რასაც თვალთ ნამდვილად ყველა ვხედავთ და რაც ყურით გვესმის; ისიც კი უნდა ჩაითვალოს სინამდვილედ, რასაც ნახულისა და გაგონილის გამო ვგრძნობთ. მაშასადამე, სინამდვილეა — ცხოვრება ჩვენი და მისი პირობანი,

აგრეთვე ისინი, ვისაც ჩვენ გზადვით ვისთანაც ჩვენ ასე თუ ისე დამოკიდებულება გვაქვს, და თვით ბუნება გარემო ჩვენსა. რა თქმა უნდა, ნამდვილია, რომ ჩვენ, ქართველები, ერთ ვართ და რთ-გორი შერე? ამის პასუხად ისეთს ვერას ვიტყვით, რომ ან ჩვენ თითონ არ გვეტყვას და არ ვამბობდეთ თავის თავზედ, ან სხვას, უცხოელს, გარეშე აღმოიჩინა არ ეტყვას ჩვენზედ. სიმართლე და სინამდვილე კი ის იქნება, ვთქვათ, — ქართველებს ისეთი ავი ზნე არაფერი გვჭირს, სხვა ერსაც არა სჭირებოდეს, ან არა სჭირდეს, მაგრამ იმათ არსებობას, სიცოცხლეს და ბედნიერს მომავალს არც ერთი ქვეყანი აღმოიჩინა არ უარსკოვს. ჩვენ კი, აწმყოსაგან გამწარებულნი, გვჭირს ავილით, უსასოოდ შევეუბრებთ მომავალს, ქართ-ველი ერთი დაბერდით. ამისთანა აზრი განა ქუჩისა და ცოდნის ნა-ყოფია?

— სრულიად არა. მაშ რასა, ან ვისი ბრალია? ჯერ ერთი, იმისა, რომ ვეღარავინ, რასაც წიგნიდან ამოიკითხავს კაცო. დაიჯერებს აქონა-დაუწონავად და მეორეც ამისა, წაყთბულს სწორედ ვერ გაიგებს. მოვეხსენებთ, მეცნიერმა რეილტ კონტა, ერის სიცოცხ-ლე შეუდარა აღმოიჩინა სიცოცხლეს და სიქეა — ერა იპავე ხანებს გამოიღვას სიცოცხლისა, რასაც აღმოიჩინა თავის გაჩენის ღლიდ-განო, ე. ი. სიყმაწვილეს, სიჭაბუკეს, დედაცაყვას და სხვადასხვ. ზოლო კონტს არხად არ უთქვამს, რომ აუცილებლად, უსა-თუოდ ვეღა ვერს სიბერე და სიკვდილი მოვლისო, კიდევ რომ ეთქვა, განა უნდა დაეიჯერათ? განა კონტებმა, კანტებ-მა და სხვანაირებმა რომ სისულელე წამოიჩინა, ვინაიდან კაცნი ვართ, რის გამოც ბევრჯერ შევუღებთ და მოვტუფვებთ, ჩვენ იმათ პირიდან ამოთელი ბაჯილოდ იქროდ უნდა მივიღოთ? განა სხვანაირი არ მოტუფვდა აღმოიჩინა სხეული საზოგადოებრივ სხე-ულს რომ შეუღებარა და შეუღებულა, რათა გაემართლებინა, პირნათ-ლად გამოეყვანა ქვეყნის თვალში მონარქიული ბერკუპიული წეს-წყობილება? („საუფუფელნი სიკეთლოვინა“), მაგრამ არც ერთმა გეოგოგონის ბატონმა ნასწავლმა არ მოიღო ეს შეზღუდვა ბაჯი-ლოდ იქროდ. ზოლოს ბატონმა დმარაძე და თითონ სხვანაირად სხე-თავის თხზულებაში („განათარება პოლიტიკურ დაწესებულებათა“) უარსკოვს ეს აზრი.

ერის სიბერეს და სიკვდილს ისინი დაიჯერებენ მარტო, ვინც ცხოვრების პირობების გარეშე სხვა რაღაც უხილავს ძალას ჰყე-დავენ. რომელიც არც ცაში და არც დედამაწაზედ არ არსებობს და ამითა ბრუნვის სიერეშია ვითომ გაბნეული, ან კიდევ სადმე წიგნში სწერია, რატომ ღრმად არ უნდა ვიფიქროთ დაწესებულებად.

რომ ერთი მუდამ ცოცხალია და არც მოკვდება, ვიდრე მისი ყოფი-ცხოვრების პირობები შეცვლილებულს თვისებისანი არიან? რომელ-ერსაც ეს კარგად ესმის და სასიცოცხლო პირობებს იცავს, ინახავს, იგი მუდამ ცოცხალი, ბედნიერი, ჯან-ლონით სავსეა, იმას არც სი-ბერე მოეცილება, არც სიკვდილია რამის იმპერიით, ვიძახიან, ღა-ბერდა და ღაყათო. დამერდა ოღონდაც, მაგრამ სწამს რომ არ ღა-ბერა იგი, არამედ თავი თავისი თითონ დააბერა და დააბლურა. ვეღა ვერსაც ესევე დაეზარება, უკეთეს იგი სიცოცხლის წყაროს არ ეწოდება, თავისი ცხოვრებისათვის გამოსადგეს ვითარებას არ შექმნის და, თუ აქვს არ ინახავს, მაგრამ არ უბიძგია ბელი. ეს დღესათვის მშესავით ნათელია, აშკარაა.

ინტელიგენციას ან კი რა უფლება აქვს — ჩვენს სიცოცხლით სავსე ერს ამისთანა შეუფერებელი განაწილი დაუდგინოთ ასე თა-ზამად, კანტებში? ერთი დახასიათებაც გინდა, ჯერ უნდა იმას კარგად იცნობდე. მისი გარემოება, ავი და კარგი შეგნებულ გქონდეს, რომ განაწილიც სამართლიანი გამოდგეს. ჩვენთვის ეს ეს კენჭმარტება საჭირო არა ყოფილა, ამ ღაყე, შხამიანს აზრს კარგად რომ ჩაუვლირდეთ, ღრმად მოუთხროთ და ფესვები ამოეღონოთ, მხოლოდ იქ ვიპოვოთ მიზეზს ამ უკეთესის განაწილისა... მოვხა-რეთ კიდევ და იცით, იქიდან რა ჰმა და სამდურავი მოიპოვინა: ამოდგნა ვიწრომეო, ვიღვანეთ და არ იქნა ქართველ ერს თვალში ვერ ავაბილებინეთ. ვეღა ჩვენგანმა ჰგონია, ღიღი და ბეჭეი რომ გაეცათ საქვეყნოდ და არსად მოიტანა ნაყოფი, — ღვაწლი და შრომა ჩემი დაიკარგა უქმადო, თორემ აშდნი სხვა ქვეყანაში რომ გქმარება, იმსაც გვაბედნიერებდი და ჩემს თავსაცათ. ამ უზამის განაწილის მიზეზი და სათავე, თუ გნებავთ, აქედან აწყობა. ცოტა შეგჩერდეთ და ჩვენსაც თავს დაეკეთებოთ: მარტოაც რა ვაფარო-ვეთ, რა ვაეცათთ ქართველმა ინტელიგენციამ საქვეყნოდ, საე-როოდ? თუ მე მკითხავთ, გელახდოდ გეტყვით — არაფერი. ინტე-ლიგენციამ ჯერ ეს ვერ შევიძლიოთ გუესწავლებინა ერისათვის (ხალხისათვის), რომ მთელი „არგულისჭრისტიანო“ არაა საქარ-ველო, — ვერ ვასწავლეთ, რა არის, რასა ჰქვია მამული, სამშობ-ლო... დეპოები სადმე დაარსდა. თავის „არგულებით“ ისინი ინტე-ლიგენციამდე დაღუბა. კეთილ ნიადაგზედ სადმე არსებობა საზოგ-დოება და თუ ღვარძლი გამოერია იქ, იყოდეთ, რომ ეს ინტელი-გენციისავე უნარი უნდა იღოს. ნამდვილ სახელად ინტელიგენციას ის ჩაეთვლება, რომ გაზეთები და წიგნები მის მკობებით სავსად იბჭებება და არავინ კი არ კითხულობს, ან საიდან და როგორ უნდა წაყითხოს კაცმა წიგნი, თუ კითხვა არ ეცოდინება? აი, როგორი

ამშენებლები ვევეართ ჩვენს ქვეყანას ჩვენი დიდი ღვაწლი განი-
ზომება ამ გარემოებით, რომ ამდენი ლიტერატურული მამულის
შევრთხვეთი რომ უთქვამთ, 1500 მკითხველი შევიძინეთ სამ შილით
ქართულთაგან და ისიც უეჭველად, ცოტად თუ ბევრად, ინტელი-
გენტები... დანარჩენი ქართულთა, ერი, მღაბით ხალხი, რომელიც
არის ქვეშარიტი ძალა ჩვენს ქვეყნისა, დაგვრჩა ლოპეს გარეთ
არც ჩვენ გავიცანით, არც ისინი გავიცანით და ვერც ჩვენი ხმა მა-
გაწვდინეთ იმით. უხლა კამბრეტში ვსხედვართ და გულ-მკერდს ვი-
ჯილდეთი აფსუს, ჩვენი ამაგო... მახლას, მახლას! ჩვენი ინტელი-
გენტობაც სწორედ ის ემართება ამ შემთხვევაში, რაც მე დამეშა-
თებოდა, ამ აზრით რომ მოგმართა: თქვენი ჭირიშე, ძმებო, რაც
შეიძლება მაღე, დაწეროლენათ, მარტხის ამბები მაგნობეთო!

რა გგონიათ, ჩვენმა ინტელიგენტებმა მარტხისა მეტი იცის, ვიდრე
თავისი ქვეყნისა და ხალხისა? განა ეს ღვაწლი კმარა ინტელი-
გენტობისთვის? განა ამის მეტი არ მოეთხოვება ინტელიგენტებს?
ყველგან და ყოველთვის ერის ძალა ინტელიგენტია უოფილა და
იქნება, იგი ბელადი, სარდალი და, რომ მოგვხსენებთ, სარდლის
ნაცსა და მოგვხსენებთ დამოუდებელი გამარჯვება, მტრის და-
შარცხება. არა აქვს ჩვენს ინტელიგენტებს გარკვეული საერთო
პროგრამა და გეგმა მოქმედებისა, უამისოდ კი ყოველად შეუძლე-
ბელია გაეყოფეს რამ თეატრალური, ჩვენი ყოფი-ცხოვრებაც სწო-
რედ ერის პროგრამას და ერის გეგმას მოქმედებისას შაჰირთებს.
ეს ვერ შევაგებით, ვერ გავიგეთ დღესამომდე, ასევე იქნება მო-
მავალმაც, თუ ჩვენს ხალხს, მის ცხოვრებას არ შევიცნებთ, არ გა-
ვაცნობთ კარგად, — მანამდე ვერც საერთო მოქმედების პროგრამას
შეიშუაებენ ინტელიგენტთა, არც ჩვენის ურას საბერძნისა და
სასიცილიოდ განზადების ქვეები გამოუვა თავიდან, — მანამდე
არც მდურებს ქართულს ერის გულგრილობა-დაუდებრობის გამო
ვქნება დასარტული. მე რომ მკითხოთ, როგორც ბევრად თუ ცოტად
მცოდნეს ჩვენის მღაბით ხალხის და ჩვენის ცხოვრებისა, — რომელი
უფრო სინდისიერად ასრულებს თავის მოწოდებას, თუ მოვა-
ლეთობას, უკანასკნელი გლეხი, თუ თავმომწონე რომელიმე ინტელი-
გენტიო? გლეხი-მეთქი, გაბასტებთ. ანთ ღმერთმა დამიღაროს
სწავლა-განათლების შემოხელი ვიყო, არა, მაგრამ ასეა დღეს და
მოდი რას იხამ.

რადღაო? იკითხავთ იმითომ, მოგასხენებთ, რომ უბირი გლეხი
თავის ცოდნას, თავის გამოცდილებას, თავის ძალადონეს არა მხო-
ვად, დიდიდან მოყოლებული საღამომდე წელზეხედ ფეხს იდგამს,
რომ აცხოვროს თავი და ცოლ-შვილი, ღელაღვს ამასთანავე ათას-

ნაირს ხარკს და სხვ. გეტყვის მკითხველი, სადმე ხატისას — კლრატო
უნდა მოხვიდე და ილოცოო. იმდენს აწოწილებს, იმდენს თავში
ქვას იტლის, ტანზე პერანგს აღარ შეიარტენს, საითაც იქნება, თუ
თითონ არა ჰყავ, იყიდის, და ხატ-ღმერთთან კი პირშავად არ გაბო-
ვა, და არც თავის სინდისთან არის პირშავი, რის გაკეთებაც შე-
უძლიან, აკეთებს; როგორც ეხერხება თავის ზნობად უაღბო გრძნო-
ბის დაგმავლობა, ისე აგმავლობებს; რაც აზრი და რწმენა აქვს
იმისდაგარდა შესაფერად იქცევა, და ეს მას სრულ აღამიანად
ქმნის. რა ვუფოთ, მართალია, მისავე სფეროზე რომ ჩვენის ქვეყ-
ნის — საქართველოს სადღევრძელთ დამლოთ, ვითარცა ინტელი-
გენტმა და თამადამ, იგი ასე განმეორებს „გაუმარჯოს რჯულ-
საქარტიანისაო!“ ჩვენებურ ტვინტრატუნა კონსოპოლიტებს
(ნუ გავივრთ) არ გვეგონოთ კი, რომ ეს კონსოპოლიტობით მოსდო-
ოდეთ, ვინაიდან რჯულ-საქარტიანო ქვეყნის ურთაზრედ დღია
და თითქმის მთელ განათლებულ ქვეყნებს შეიცავს, არამედ იმას
გამო ემართება, რომ არა აქვს არავითარი ცოდნა თავისი ქვეყნისა
და საქართველოს გარეშე ვერ წარმოუდგენია „რჯულ-საქარტიანო-
ნი“, სულ სათაზრეთი ჰგონია...

ჩვენი ინტელიგენტებო! მის რა ვქნათ და რა ვთქვათ? რამდენსა
სტყუის იგი თავის საკეთიარ ღმერთთან, თავისი აზრისა და გრძნო-
ბის წინაშე, ამა თუ იმ მიზეზისა გამო, ჩვენთვის სულ ერთია, და
რომ სტყუის, ეს უდავლად ასეა, თითონაც კარგად უწყის და
არც თუარტებს, ზნობად თავსაც ღმერთსა და გარეშობის მიწეზით
ამართლებს. ამას, აზრი და გრძნობაც ვრცელ აქვს, იდეალ-
ბიუ დიდი, მაგრამ იმის შეთანხმდაც ვერ აკეთებს, რასაც გრძნობს
და მართობს. ეს მოვლენა წევნებულ აღამიანისათვის ყოველად
იქნება, მტანჯველი და იგი პქმნის ჩვენებურს ინტელიგენტს
ნახევარ აღამიანად, უბედურს. ცხოვრებისაგან უმავოფილოს,
ბესმისტს მე ამას ვიყმარებ და დანარჩენის განსხვავების აღმო-
ჩენა ინტელიგენტს და მღაბით კაცის შესაბნე, მკითხველო, თქვენ-
თვის მომინდია. იმასაც ნუ დაივიწყებთ, რომ ეს უკანასკნელი ერის
ნივთაერ სიმდიდრის შემოქმედია და ფეხიც არ მოუხსლურია, მაგ-
რად უდგა სამშობლო მიწა-წყალსა და მამაპაპის კერაზედ. იმას
თუ ჩირალდანი კარებზედ არ მიუტანე, ამისთვის სოფლიდან ქა-
ლაქში არ გამოიქცევა, იმდენად თავს არ შეიწუხებს და მამა-
პაპური სანთლით. კერაზე დანთებულის ცეცხლით იოლად გამოვა.
სკოლაში რომ შეილი მიიბაროს, სრულიადც არა ჰეიქრობს იმას,
რა მეთოდით წესით ასწავლიან იმას შეილის და რამდენის დღის
უტან დაწყებინებენ უცხო ენაზე სწავლას... ენა, სამშობლო, მან

ანდროს იცის და არა გონებით, ამიტომ მას არ ძალუძს რიგიანად ან ერთს გაუწიოს პატრონობა, ან შეორეს... როგორმე რომ მოხდეს და ერთს პატრონისა დღეს მისი შვილი სკოლადაც ისეთი განსწავლული დაბრუნდეს, იწიოდ ღმირ ემსოდეს ქართულისა და უცხო ენაზედ ეს გამაშირებით საუბრობდეს, შვილის ასეთი გარდაქმნა იმითა თუ დაალონებს, რომ ველარადერს გაგონებს და ველარც რას შვილის ნათქვამიდან გაიგებს, სხვათაზე კიდევ გაუბარდებია, ღიას, ვაჟბარდებს, რადგან არ იცის, რა შედეგი მოსდევს ამისთანა შვილის ყოფას, იგი ძალიანაც კმაყოფილია დარჩება, რადგან მეზობლებმა იტყვიან: „ეჲ, ზეენ ღემეტრეს როგორი ნაშრომი შვილი გამოისვლია, ქართულ სულ ველარ ღამარაკობსო“, ასე გახლავთ, თუმც შუადღება ზოგიერთმა არც ეს დაჯეროს, ნება აქვს, მე კი მაინც იმას ვატყვი, რაც ვიცი და რაც ზემის უფროთ გამოვიგონია. დაადგემეტრე ასე აღიქვამს, რომ ქართულის სწავლება ქართველი მაგისტრისათვის სრულადაც საჭირო არ არისო, რადგან იცის, ვითომ და ნაცოდნე ღმირს დაეარჯია პეტე უქმ შრომად მიიჩნია, თორემ გინა სძულს, ან ეგვიტება თავისი ღვთაძლი ენა.

ვეულა ეს უცხოების, უმეტრების მრავლა, რამაიც თვით ინტელექტუალურად წილი უძვეს, რა მივიციოთ, რასა სთხოვოთ, ამაზე მეტა ხათბალა იქნება? რაც ცოდნა და გამოცდილება მამა-პაპამ უანდერს გლეჯაცობას, ამან კარვალ შეინახა: საცა უენახი ხართო, მშვენიერად შემეშავებული ვენახი აქვს; საცა ნაქონლის მოშენებას, უწეობს ადვილი ხელს — საჭინელი ჰყავს მოშენებული და, ზენათყვას თუ ვიტყვიო, რიყვას და კლდეზედაც სულადი, პური მოჰყავს. არც ერთს იბალს საშუალებას, თუ მანქანას არ უფრთხის იგი, როცა დაინახავს მის სარგებლობას — ვენახებს შეწამლვა, ახალის ჯურის გუთნებს შეტენა, ვეულგან გაბარებულა, როგორც გახეთქი, ისე ქართლში და სხვ. საწვალმა არ იცის ბევრი რამ და ვეულაზედ მეტად ის, რითაც ზეენ უფრო თავს შეგვაჯერებდა ეს — ინტელექტუალის სულიერი მისწრაფება, მისი იდეალები...

მართა თავადანატრობა არ არის ერის ძალა და ისინი თუნდა ღიღივან დაწვებულ პატარამდე საუკეთესო აზრებით, გრძნობით გაიმსჭვალენ, საუკეთესოდ ამოქმედონ, მაინც ვერაფერს გაუბდებოთ, უუცხო მდამით ხალხიც ბანს არ მისცემს... რას აკეთებენ მღვდლები? სოფელი არ არის, მღვდელი არ იყოს და რა დამაჯერებელია, ნამდვილმა მოძღვარმა 5-6 მოწაფე ვერ შეიძინოს, ისე ვერ გამოადგინოს ისინი, რომ ჰქონდეთ წადილი წიგნის, გაზეთების კითხვისა, ქვეყნიერებისა რამ გაუგებოდეთ? ზეენ ამას ვერა ვებოდათ. ან კი საით დაეინახათ ამას, რაც არა სწავს საღმრ.

[1906 წ.]

თიანური ფელეგონი

უკაცრვალ რომ ჩემს ფელეტონს არ გაუუკეთე ნუსხა შინაარსისა ზეენებური მეფელეტონების დავაზად, მე ქართული კაცო ვარ და შინა ქართული ფელეტონები ვწერო შინაარსითა და ფურცითა, ვერძნობრა, რომ ხელს არ მომიცემს ევროპიელ მეფელეტონეთა მიზანება, არა, რა ჰქვია, ერთი თქვენზე მიბრძნეო, ჩვენ ქალბატონებს ე. ი. „პარიზებს“, ვაგლეჯ-ვაწეწიო ჩემი ფელეტონი და მხოლოდ ეს ვაკითხო, რაც იმათ მოსწონთ და იამებოთ, დანარჩენი ნაწილი კი გაიტანონ და სანავეზე გადუქსონ?! ჩემი თანაბოკალმენი თუ წაწყმინდა წახედულობამ, მე არ წავეწყმედინებო, იყოღეთო! თუღაცა გოგოჭურმა, რას ვაი-ნაშრობოთ, წელიწადში უზა და ერთი-ორი ფელეტონი გამოვაცხო, იქიდან უნდა ოცოღე სტრუქონი წავითხულო იქმას და დანარჩენმა ექვსასმა ჩაიუღლოს წვალი დილით?! არა და იცო, რად არა? — ქართულმა მეგაზეთებმა უნდა უწყოდეს კარგად, და ჰუმანიტეტებით რომ იგი თავის მკითხველს ასწავლის საზრიანობას კი არა მართო, კითხვასაც კითხვა კადემ, კარვალ მოვესენებოთ, კითხვით, ზეერის კითხვით, თვალითა მღვდელ-ლობის ვარჯიშობით შეიძინების, მე ამ აზრით უარმიუვი ის წყუ-ელი ნუსხა სამუდამოდ, ამისთვის არც ზოლიშს ვითხოვ და თქვენ თუ გნებავთ, თუნდ მეტიჩრობაში ჩამომართვით, არც მაგას ვინაღვლებ. საზოღოში, ეს კი არა და, თუ მკითხავთ, უფრო ის არის — საფელეტონე მასალა აუარებელი გვაქვს. ბოლო მეგაზეთენი ვადუ-ვართ და არაფერს ვამბობთ, არც არაფერსა ვწეროთ, დავიწვითა მხრები, ჩაგვეარღნია მუცელში ენა; რა ვუყოთ, ზოგჯერ თუ თქვით, დამავდების, ზოგჯერ ხომ თქვა სჯობს უთქმელობას, — ეს მცნე-ბაც დავივიწყეთ...

დიად, თიანეთის ცხოვრება ზეერს საგაზეთო მასალას იძლევა, ნუ იფიქრებთ ამას აგაზაცობაზე, ყაბაღობაზე ვამბობდე. ამ მხრივ თიანეთს მოელს კავკასიაში ვერც ერთი მხარა ვერ დააყუდრებს ვერაფერს: თიანეთისთანა მშვილობიანს ერთან სხვა მხარას ვერ ამოვნიო ვერსად. შეგიძლიანო ჩემი ნათქვამი სტატისტიკური ცნო-ბებით შეამოწმოთ, ზოლო „სტრატეგიაში“ ჩვენს მხარასაცა ჰყავს

სახელის გულისათვის, თორემ იმათვე რომ ჰქონდათ, გვიასუხებდნენ არ ვიცი, აქ რისთვისაა ვართო. არანა, ასე რომ ვთქვათ, ვინც იმ ბის გულისათვის... წერტილმანი ქურდობა ჩვენზეცა ჰდება, ხოლო ყაჩაღობა იმ სახით, როგორსაც ვხედავთ იმერეთში, ბორჩალოში, კახეთში და სხვ. აქ არავინ არის მომსწრე. ამ წინა წლებში ერთხანად ფაშა-გენერალმა იცხენების ქურდობას ხელო მიჰყვეს ქისტებმა, მაგრამ ძალიან ძვირად დაუღირს მათ ეს ცდა — ერთს ზაფხულს თორმეტადღე ავაზაკი გამოასალმეს ფეთისოვლის ფაშა-გენერალმა თოდების ტყვეებმა. ეს ასეც უნდა მომხდარიყო და ასეც მოხდება მუდამ, რადგან სტრატეგიული პირობები ხელს არ უწყობენ ავაზაკობას მთაში ფესვები ჯალღის და ნიადაგი ვითქვირდის. თვით ხალხიც ასე ჰხსნის და ვაგრძელებს. ერთი ხალხური ლექსი, რომელსაც აქვე მოვიყვან, პირდაპირ ამბობს, რომ „სახარხლიანი“ ე. ი. თურქ-ჩოღრი გზა, ვიწრო ვასეღლები, სახეირო პირობა არაა ყაჩაღობისათვის.

ჯერეთი 1 შოლის ქისტები,
 სედად ჩაღდებს ზიარს,
 ნაქანტლოდ მზიდობა,
 გზა ვიდობაღებს ცერანს,
 ზარ-შარბის ცხენზე მუდღის,
 ნუნ წაბრის ობერტილი,
 მე წაყავთ ჰავსურეთიშადა,
 გზა გუცის სასიხრებანი
 მუხვლო, მუშვიდანი ვერ ილით,
 ხეცე ჰავს ნიულონი;
 გოიგი ხახმეტის ჯეპირი
 ამომგელი მზე არი.
 ხახმეტს გოგანებიღა დგა
 აბუღო მზ სოლი კლდე არი,
 ველეთილი შიბითარს
 აბუღა ვანი დღე არი.
 ხმა გატყდა ბოსო-ხახმეტსა,
 ჩახმეტის უღდა წერილი
 გამოიღო ხახმეტეშე
 ამა, ენა ხარო მბლიანი?
 ზემოთ აბუღო მეცდა
 მხარბოლა & რქინი

თავი დაჭრა ომთშვილსა,
სისხლს გადამატეს შვილი;
ამხნავი ჯიშმაჲს კეთილი,
ქისტის ქელ ვარის თმინი,
თუ შიგავს, ქისტის გოგოც,
ამხნავი დავრსა ტიოც,
ჩაღვი რამ ატულით ხარ,
ფიქსისგან ნაულოთ;
ჩაჩან დახვრტინა შეიდაღი,
პირისა არ გმინა ტუფინი,
მუდგები სპარალორნი,
შაჰიჯენს შხარც ჯეჯრნი,
იხსენის* გავიწყსებენი,
წარალოცა გეყუა ქვიანი;
მუდამად გიგვერტებნი
გულშამიქ ხარ ხმლიანი

ახალი ზოქაულოც კარგი შეგველა: წელს არა ყოფილა მაგალი-
თი, დაკარგულიყოს რამ ჩვენს ხეობაზე; ჯერჯერობით იგი ფხიზ-
ლად, სინდისიერად ეუბრება თავის მოგალებს და შემდეგმაიც
იმედი გვაქვს, ასევე მოიქცეს... მზარამ...

მეგრამ იცით, რა არის მაგარი — ჯანი და სულიც წაჰსვლია ყაჩაღობას და მავისთან რამეებს ათისა და ოცის კაცის ავაზაკება ისე ვერ დაზიანებს ერის ცხოვრებას, როგორც სხვაგვარი ავაზაკობა ათასისა და ორი ათასისა, — პრავედო ადვილად ვიმორბუთ თავიდან, ავაზაკებს ვეძახით, ვსდევნით, როგორც ცოდვისა ძალ-
ლებს, მეტრეკე თოფითა და ზმლით. ზისაყლავად არა ეზოგავთ, ხოლო ვიწროვ ჯგულის ავაზაკებს ვიმობილობთ და ვგმობუვრებით. ჯანი და სული წაუღიდეს იმერეთს იმას, რომ ღამე თიანეთი უნა-
თებლად არ არის, აგრეთვე იმ გარემოებას, რომ სამხრეთი ქსნა-
თაობაა თეთი „უზარეულენის“ ვალაყენს, ესრედ წოდებულს „საპა-
ტიმროში“, გრავა მოიპოვება უსუფთაობისა, გარემო თვისა განა-
ხევს საყნოსველად თეთი იქ მისამასხერე მოხელეთა — სუნსა, ეა-
რედ წოდებულის ნებვისასა. ესრეთ უსუფთაობის პოლიცია გარემო
სოფლებში ვერ შეთმენდა და ჯეკი იომენს, არ ვიცი თუ რა მი-
ზეტი უნდა იყოს?!

ჯანი და სული წაუვიდეს აგრეთვე იმ მოვლენას ჩვენს ბედ-
კრულს თიანეთის შინა, რომ ბოგირები ჩაფუშულ-ჩანგრეულია და
თიანეთიდან მიმდინარს კახეთის გზებზე კი დარჩაყვებული, ჯავარ-

¹ ქისტუაშა სოფელი.

2. საქუჩოდღოდ.

ა კაცის სახელს

* Խնդրո՞ւ ձա՞րո՞ւ.

ვარგულ-გაწკვილები, აქაც რაიმე ერთი მიზეზი უნდა იყოს, რომ მელიქ არ უწყის საცოდავმა გულაკა გოგოქურმა...

ჯანი და სული წაუღიდა, ვიტყვი ამასვე, ერთხან სიტყვით, ქუჩების გაუნთებლობას, უსუფთაობას, ჩანგრეულ ბოვირებს და სხვა მაგონებებს, ნეტავი თქვენს სიცოცხლათ ადამიანების გული და გონება არ იყოს ჩანგრეული და გაქუჩებული. პირველი საქმის მოვლა და მოწესრიგება იდეალი საქმეა, თუ კი მოინდომებს ის, ეიცავდეს ჯერ არს, ხოლო შემორჩება ძალიან გაძნელებულ და აღარ იცის გაცემა, საით და როგორ უშველოს საქმეს, რად გინდათ იმისი განმარტება, თუ რა არის, ვინ არის ვულ-გონებაჩანგრეული ადამიანი? ვიტყვი მხოლოდ იმას, ამისთანა ადამიანებზე ცხოვრებულ პაპაჩემს ბანჯურა გოგოქურმა იტყვოდა: „აბა რა ტყუილად პაერს აუღუ-პეშენიო“ ერთხელ, თუ არა ვცდები, ჩემს ბაღლობაში, ეგონება, ცელქმა ჯიბით: „მიპო, ბანჯურა, ე?“ — „რა იყო, ძაო?“ — „შენ რად იცი ეგ ზოგებისად, როგორ თუ პაერს აუღუპეშენი?“ — „როგორ თუ რადა?“ უპასუხა პაპაჩემმა: — „შე რევენიო, ვეცე არ გესმის, კაცი დაპერებულხარ, შენ სხვა რა უნდა გაიყო!“ — „არა მინდა, თუ დმერთი გწამს!“ — ჩააღივდა ცელქმა. — „გეტყვილ ჩვენ სული ხო ღმერთმა ჩაგვიდგა. მაგრამ ეს პაერი, რომ ვისუფლებთ, ესეც მეორე სულია თუ არა შეიკუნთეთ, დავისჩევით, როგორც წყალში თევზებია, ისე ჩვენ პაერში ადამიანები ამურდებულნი აურთლებული წყალი ჰელეტს თევზებს, ეს ხო იცი, აშორებულნი პაერს ჩვენთვის ისეთიც არი. ერთხელ მე კალმახები დაეჭირე ერთს ღამეს წყალში ჩავსხი ტომში, მეორე დღეს ვნახე დახოცულიყვნენ. მამასებში მითხრა ბევრი წყალი უნდა ჩავსხა, ან წყალი უნდა მაღვ გამოგვეცალა, არ დახოცებოდნენ. მეჩვე კიდევ დავაჭირე თევზები, ჩავსხი იმავე ტომში, მცაღრი წყალი და მთელს ერთ კვირას უქმელები ცოცხლები იყვნენ. აღვივცე იცოცხლებდნენ, რო მუცელს არ წაუქლოვ და არ დამეშვსა. უხეირო კაცის ამონასუნიქს კაცი კაცი ჩაისუნთქავს და რადა, პაერა, რად დიხარჯოს უხეირო ადამიანებდაო?“

— „პოო, მიგზვდი, გაგიგე“, სთქვა ცელქმა და მადიანად გაიბარბარა. „მამ ვინდა არი ღირსი, რომ პაერი სუნთქოს და იცოცხლოს?“ — „ღირსი ვინ არა სოცოცხლდაო! იხა, ვინც თავისთვისაც არს და სხვისთვისაც, ვინაც საზოგადო ესმის და აკეთებს სამეილა-შეილი საქმეს“, ამ თიანეთის ინტელიგენციას რომ პაპაჩემს თვალით შევხედოთ, მისი საქმენი აქწონ-დაეწონით მოხელეებულის სისწრაფით, წიორედ იმ ცხოვრებული კაცის სიტყვებს გაგიმთორბოთ, ზოგიერთებზე რომ იტყოდან, მართალია, ძველთაგან არის ეს ნათქ-

ვამი და ვგონებ კი, რომ ახალი დროების ნათქვამი უნდა იყოს, ჯერ თავი და თავი, მერე კოლო და შეილოვო — მცენება, რომელსაც აქაური ინტელიგენცია მისდევს, თუქვა ძალიან მოტუხებულია იგი და ვერ შეუგნია, რომ ეს მოძღვრება დღეს ჩვენ გარეშეც უნდა გვესმოდეს, ვფიქრობდეთ და ვამბობდეთ ამას: ჯერ ქვეყანა, მერე თავი და ცოლი და შვილოვო, რათა და მათა, თუ ქვეყანა და საქვეყნო საქმე დაიღუპა, მაშინ დიდი, პატარა, მდიდარი და ღარიბი ერთს ხილზე გაიქცეს, ყველა დაღუპულია...

რა ინტელიგენცია უნდა ვუწოდოთ ამ ქართულთა, ან რა სამეილიშვილო საქმე მოვთხოვთ, რომელთაც ზელში ერთს ქართულს წიგნს თუ ვაზეთს ვერ უბოვნიო? ან შეაღებში ამეგარ მშობელი-გან რა ზნეობრივი მაგალითი უნდა მოილონ? გაღმსიჯეთ, ბატონებო, ხელის მომწერთა დავთრები და იქნება ჩემი გასამტყვნები საბუთი რამ აღმოგიჩნდესთ. ქართული ინტელიგენციისათვის წელი სირცხვილი არ არის, ვილაც უბირი ტატია, მელორე, თუ მესცხვარე, ღარაჯანი და ტყაუჭებში გამოსყველი, ყიდულობდეს ქართულ წიგნს და პალტოიან-პიჯაკიან-პენსიხებიანი კა ტუჩადმრეკვით ეუფრებდეს ქართულს წიგნობრობას!..

ვითომ წიგნთსაცავი და სამკითხველოც დავაზრეთ, მაგრამ დღეს ამ ერთ ზოლში ადგილში ვაგვიჩრდებათ იმისი პოვნა იპოვნეთ და მთელი თვეც რომ იქა ბრძანდებოდეთ, თქვენს მეტს აქ ვაჩავის პნახავთ. ზაღბულობით შეიძლება „საღდათები“ შეგვხედეთ, რომელნიც მანკიდან ამოასიერებდნენ ზოლზე, ისინიც ახალი ამბის შესატყობელი: გაოგებენ რა ამას, სცემენ სამკითხველოს იატაკზე ბოლთას და თან „ტრუ ლაღას“ დამწერიან...

ასე და ამა პირის ზედა: თიანეთი იგივეა, რაც მანახავს ამ ოცის წლის წინათ, სდგას ერთ ღონეზე. როგორც საღმე მთავარნილს აღ-გილას, ნარეკლანს მინდორზე პატარა ოლე, საიდანაც მთაყვების ყიყინი აცნებს მგზავრს, რომ აქ ახლობალო კაოზი უნდა იყოს. აზროვნებს აქ სამკვიდრო ბანი არა აქვს, თუ ვინმე ახალგაზრდი მოგვლე მოგვივა, ის მოიყვლებს აზრს, ან წარმოდგენას გავაზარ-თივნებს, ან თითო-ორიოლ მაურს შეგვიწირვინებს რაიმე სამკვილ-მოქმედო საქმის გულისათვის. ეს არის და ესა კეთილს თუ რასმე დავთესავთ, ეს საზრიანობით კი არ მოგვივა, არც იმ ფიქრით, მო-ვაღენი ვართო, დავებმართო საქვეყნო, საერო საქმესაო, რამედ ზოთრით იმ ახალგაზრდა კაცისა: ნუ ვაწყენინებთ, სტუმარიც ვართო, რომ წაღასაც წაუღოო წინადაც დარწმუნებული ვართ, რომ კეთილის განძრახვის ხალხი მუდამ სტუმარნი ყოფილან და იქნებან ჩვენი: ცოტაბან აგებულ-ჩაგვხდავენ, გავაგებენ, რაც

შვილები ვართ, რომელიც ნამუსიანია გაიქცევა და თავის აზრსა და გრძნობასაც თან გაიყოლებს, ხოლო სუსტი ხასიათისა ჩაეშვას ჩვენს საერთო ფერხულში... დიდი, ზეირიანი ახალგაზრდა დიდხანს ვერ იბოგინებს ჩვენში: მალე გაიქცევა აქედან და ჩვენი ცხოვრებაც მიიღებს თავდაპირვანდელს ელფერს; დღესაქამომდე არ აღმოჩნდა ისეთი კაცი, რომ გაიქცეს კი არა, დადგას. შევიდრად ფეხი ისე, რომ ჩუჩნი არა ჰქონდეს და გვატაროს ტკიანთა ტკივზე, ალბათ შეუძლებელი თუ არის ამისთანა კაცის პოვნა? აბა ნამუსიანობა, თუ მკითხავთ, უფრო ის იქნებოდა, მაგრამ ეჰ, მახლას!

შემოგვჩივით და შემოგვტყობით ეთრნალ-გაზეთების რედაქტორნი და გამომცემელნი — ხელის მომწერლები არა გეყავსო, თქვე დალოცვილებო, ვინც ქართული წერა-კითხვა არ იცის, იმას რა ეგაზეთება, და ვინც იცის და იმას კიდევ არ უნდა ქართულად გაზეთი, შორისა და გათვალა! ძალიან სიმ არ არის?! ასეა: წყალი ნაყე — წყალი შეაყარე ცერცვი კედელს, იქ რა დააყენებს? ზეზე შესე ალალო, რაც არ არი, არ არიო!

დიდი იგივეა თიანთი: ვინც მდიდარი იყო აქამდის, იგივე მდიდარება დღესაც. ჩვენი ერთი კაციც არ გამოსულა მოეპურე ამ ხნის განმავლობაში. მოეპურე რად ვინდათ? ხარისები და შეედელიც — კი უცხო ტომისანი არიან. აღვილობრივი ნაწარმოები, აუარებელი მატყლი, ყველი, ერბო მიდის უცხო ვაჭრების ხელში. ჩვენ დაგვიჩივია მხოლოდ მამა-პაპური გუთანი, რომელსაც გაუღდას ღრიჭინ-ღრიჭინი, მაგრამ უბედურება კიდევ ის არის, რომ ეს მიწები ჯარებს მოუღდათ და თიანელებს სახანავი მიწები აღარ ახლავთ...

ეს იყო და ეს, ამითი უნდა დამეშთავრებინა ჩემი ტანჯვის ოფლით შორწყული დღეგრძელი, რომ ამ დროს ხმა გაისმა კარებზე: „ოჯახის პატრონო, ოჯახის პატრონო! თუღაქა არა ასა შენი?“ ზეესურია,

— ვინა ხარ?... გამარჯვება შენი!

— გაგიმარჯოს ღმერთმა და გაცოცხლოს. — მიპასუხა ფარდაშნაით გამართულმა ხევსურმა: კიაი, თუ შენ მაინც მიახელე, სხვად როგორ ხარო, თუღაქო, როგორ რას შეტყვევით, ხო კარგად ხარო? — სიტყვა ჩალობდა.

— გიმშველოს ღმერთმა, ჩემო ჩალობა, თითონ როგორ რასმე ხარ, ხო არა გაწყენ-გაჯავრებს?

— კაად ვარ მიაღ ახალა კი.

— რა საქმეზე ვარჯილხარ?... შენ მოდი.

— აქაც მშვიდობა!

— მშვიდობა და კარგა ყოფა მოგცას ღმერთმა.

— მე ჩემებ სოფლებებში წამაშლილეს შენთან: დიდს დალოცვას ჩავცვივდით, ღმერთის დიდის მაღმ, ქულაყო, რთ შეტ აღარ შეიძლებს. — რას გვირჩევსაც, რას იტყვისაც, სწავლულ კაცი ასავ, შევეკითხეთაც.

— რას, რა ამბავია?

— ის ამბავი: ეს ორ წელისა სამ საუღარ აშენდ ხევსურეთნი, დაეწყოტით წლებ ჯორ-ულაყთ მასალის ზიდვანი, ახლა ას კიდევად ტყეებ შავვეკო: ჩვენ აღვიღ ღნაბას კაცმა, ჩვენებ ტყეები, იწათ საღვინითოდ გახლად, გაბა შენ თავა არ იცი. კომლეთრად გვაქვს და გვჭონდ გაყოფილ ტყეები, თითო კეაშლს ოც-მირ ზე არ შეჩედების, ამით გვედ სულ კაცსა და საქონსა, ასიც წავვიღოდ ხელთ, რამლა შეგვიჩაბას, რამლა გვაცხოვრას? არ გიყვირსა, ეს რა ამბავისა ჩვენ თავსა? შეჯითად გამოცხვირვას უპირებენ ხევსურეთს.

— როგორ გამოცხვირვას?

— გაბა არ იცი, ზეს რთ გამოსცხვირვენ, შიგ წნელს ჩაუდებენ, მაუშენ ჯორებს და სადაც უნდ, იქ წითანენ. ასირ ჩვენ გვიზმენ, აღარც არა თქვენმა სწავლამ ქნა. ისწავლეთაც, სულ იმას გვირჩევთ ჩვენსა, რად გვინდ სწავლაი, რთ აღარ გაუღდას აღარც ჩვენს ტყვასა და აღარც სწავლასა.

აი ამ ამბებით მესტუმრა ხევსური ჩალობა ჩვენ, რა თქმაა, ზევი ვისაუბრეთ, ზევი ავიღეთ-დავიღეთ... ვიარეთ, ვიარეთ და ცხოვრებული ერგვლის დრომდე მივდით. როცა ერთი ორ-სამი არაყი გაღვივარეინე ჩალობას, მაშინ სტუმარმა ფანდურიც მოჰკითხა, ახოვნა, რა თქმა უნდა, აფესრულე. მოაწყო სიმები, ფანდურის შეცვლზე ჩალობას საცერულს „ნახერხალის“ გაუღდიოდა ჩააქაზებო.

— უთხარი რამ ჩალობა, შევთხოვე.

— არავია, ვერცყო და სიტყვა და დაიწყო კიდევაც ფანდურზე მღერა, სრულიად გადავიწყდა გულის დარღება, რაც აქამდე აწუხებდა და რაზედაც ასე ვულმურვალედ მელამარაყბოდა.

ერგულე ატარდა ვიღებო
„აღარავინ ას ჩემოო,
გვერა მვენილ ახანტრებო
ვაღელ ყოფილა მტერიო
ლევან ჰიხაყნი მაიკლეს,
ხევსურნი, ბატონ თქვენოო.

ფშაველი თანდღაშვილი,
ენიშეც მავჭრა გმელიო;
ხაზათ მწარია მამპარე,
ლამე ავლიე პნელიო.
ჭირელთინ ჩამიღვანე,
გამაეცელიე ფერიო.
გრეტოლო ჩოლოფაშვილო
წინ-წინ ლილავი მენიო,
შენ შამიყარე ლანჭარი,
შთის ხალხი დასწეი ჩემიო,
ბარაქალ ხევსურთ შვილებო,
მეფე გუაფთ მალღობელიო;
თქვენ არ ვაუტუდით თათრებსა,
წამაუქციეთ ხელიო.
თქვენებს ნახოცა თათრებსა
შალას ათრევის შგელიო.
მინდოდაე ჩალხურიშვილო,
ვინ არი შენი ფერიო.
სომეხა ამხანაგი გუაჲ,
მტერს ააღონა მტვერიო.

ამ სიტყვებს დაჰგმინავდა და დაჰკენესდა ჩალხია ფანდურს,
ჭერიცა სახლისა გმინავდა, სარკმლიდამ მომჩინარი მაღალი მთა
მდუმარებდა. კედელზე დაკიდებული აზგარი და თვით ჩალხიას
დამნაიც არას იტყოდენ. ცეცხლთან მიმჯდარიყო კატა და თვალზე
მილულული თბებოდა.

[1901 წ.]

ფიქრები

ფიქრი უსამზღვროა, ვითა სამყარო, და უკეთუ ადამიანი მიჰყვა
ფიქრს, ვინ იცის საღამდის მიიყვანს? შეიძლება კლდეზედაც გა-
დასრეხოს. ხოლო ისიც შესაძლებელია, — სამოთხეში ამოაყოფინოს
თავი; შეიძლება ისე გავიფაქიზოთ ფიქრი, პურსაც ველარა ვჰამდე
და წყალსაც ველარა ვსეამდე — ცოდვით, ვამბობდეთ; ველარ
ვაბიჯებდეთ დედამიწაზე ფეხს — შეურაცხყოფას ვაყენებთ;
ველარაცა ვხნავდეთ დედამიწას, რადგან ხენა კელასა ჰგავს — სა-
ნის-საკვეთის მიწაში გატარება ხმლისა და ხანჯლის ცხოველის
სხეულში გატარების მსგავსია. თუ რა უკიდურესობამდის შეიძლე-
ბა მიიყვანოს ფიქრმა ადამიანი, ამაზე ერთი რუსული აქია არსე-
ბობს:

ვისმე კუპრიანს შვილი ტიტა მოუკვდა; ერთხელ საყდრის კა-
რებთან გაიარა გულჯავრიანმა მშობელმა: დადგა საყდრის კარებ-
თან, დაიწყო პირჯვრის წერა, ავედრებდა უფალს თავის შვილის
სულსა: „მოიხსენე, უფალო, შვილი ჩემი ტიტა:“... ტიტა... ტიტა...
ტიტა... იმდენი იძახა საბრალომ „ტიტა“, რომ ბოლოს „ტარარაც“
თან დააყოლა და „ტრეპაკაც“ თან დაუარაო“. აი უკიდურესობამდე
მისულმა ფიქრმა რა იცის!..

*
*

ღმერთმა დაიფაროს კაცობრიობა, — ზემოხსენებულმა ფიქრებ-
მა შეიპყრას; რაც ბოლო ექმნებოდა ამ მახინჯს ფიქრებს, ყველა
კარგად წარმოიდგენს. მაგრამ არის ისეთი ფიქრები, რომლითაც,
თუ კარგად გავიმსჯელებით, ღრმად ჩავიჭდიეთ გონებაში, ყველა
ხეირსა ვნახავთ: უფროს-უნცროსნი, ერი და მღვდელი.

მაგალითად, ვისთვის რა საზარალო იქმნებოდა, ვიფიქროთ და
ამ ფიქრების განხორციელებასაც ხელი შევეწყოთ, რომ ყველა
სოფელში თითო სასწავლებელი იყოს, ერთ და ორ კლასიანი კი
არა, არამედ ექვს კლასიანი, ეროვნულს ნიადაგზე დამყარებული;

ყველა დაბეჭდვითი სამუშაო სასწავლებლებს სხვადასხვა სპეციალურ-რის საგნების შესასწავლად განყოფილებით და კავკასიაში ერთი სა-
მიოდ უნივერსიტეტი?! — ჩვენი ვერ იყოს მდიდარი, ჩვენ ვერ-
ნალ-გაზრდები ათობით ვი არა, ათასობით ჰყავდეს ხელის მომწერ-
ლები და ჩვენი თეატრი მუდამ წარმოდგენის დროს შევუდრებლებით
იყოს სავსე. რას დაგვიშავებდა, რომ ჩვენშიაც ერობა იყოს შე-
მოღებული?

თქვენ, ჩემო მკითხველო, ვიცი ეხლავე იმას ამბობთ: შენ ავა-
შენა ღმერთმა! ძალიან კარგია, მაგრამ სად არის?! ეშმაკები ტო-
ტებსა მბერაუდენ, ღვანო კი არსად იყოფო!

არა სტუდია, მაგრამ ისიც გახსოვდეთ, რომ ჯაგლაგა ფაქტებს
მუდამ მადლიანი, ბარაკიანი ფაქტები სჯობია. ზოგ ფაქტს, ამა თუ
იმ მიზეზის გამო ვერ განვიხილავთ, სხვა რამდენია ისეთი
ფაქტი, რომ მის ასრულებას არავინ დაგვიშლის? ძალიან ბევრი,
მაგრამ ჩვენ ჩვენს უზენაესობით საქმედ ვერ გვიტყვიან ამერიკაში
ბაჟაყვების მომწოდებელი საზოგადოება? კი არსებობს და ჩვენი
ერთადერთი ჩვენი იმედი, ჩვენი მაცხოვრებელი, წერა-კითხვის სა-
ზოგადოება? კი რის ვაი-ვაგლაბით სულს იბრუნებს.

ძალიანაც რომ არ ეწადოს, აღამიანის ტვიზი დაწვებულ აქვს
ფაქტი, ეს მისი თვისებაა. ფიჭვია ტვიზის სიცოცხლე. იგი ძილის
დროსაც არ ასვენებს აღამიანს და სხვადასხვა სურათებს უხატავს,
ხოლო, როცა აღამიანი კვდება, მისი წალ ფაქტისა კვდება, რამ-
დენი კარგი თუ ავი ფაქტი განისვენებს დედამიწის გულ-მკერდში
უხმოდ, უსიტყვოდ...

აღამიანის ფაქტისა ერთი საქმეები თვისება — მოეღწათ
მიზეზის ძიება. როცა აღამიანის ფაქტი კითხულობს „რაღა?
რისთვის? საიდან და როგორ?“ ეს ნიშანია აღამიანის კეთილგო-
ნადობისა. სწორედ ამისთანა ფაქტების ბრალია კაცობრიობის
წინსვლა: რკინისგზა, ტელეგრაფი, ტელეფონი, ფონოგრაფი და
სხვა ათასი მანქანა, აღამიანის ფაქტისა და ცოდნის ნაყოფი. ახლა
ამას ისიც დავუმატოთ, რამდენს რასმე კიდევ მომავალში გააკ-
დებს აღამიანის ფაქტი და მაშინ ცხადად დავინახავთ ფაქტისა და
ცოდნის ძალას.

ეს კი არასოდეს არ უნდა დაგვიწყნოთ, რომ, თუ აღამიანი თა-
ვის ცხოვრების ავსარების მიზეზს არ ეძებს, საკეთილს არ ახე-
რებს და მანებებლს არ სპობს, ცალკე აღამიანი ერთი ღერი კაცი
კი ვერ წარმოადგენს კეთილად თავის ცხოვრებას, განაღმე ერმა
შესაძლოს უამისოდ, სწორედ ამ „რად-რისთვისინობის“ ბრალია

დღეს, რომ გწყევთ და გტრულებთ ძლიერს, როცა სუსტს ჩაგ-
რავს, — როცა მდიდარი ღარიბს ატყავებს, — როცა ერთი მეორეს
ჩაერავს, ტვიზის სწოვს, და ერთი ერთი მეორეს და სხვადასხვა...

თუ დღესაც ბევრი რამ ასახსნელი და განოსაყვლედი აქვს აღა-
მიანის ფაქტს, ბევრი რამ რომ მაინც გაიგო, ბევრის მიზეზი შეიგ-
ნო, ავს და კარგს თავ-თავისთი საკუთარ ბრის მიზეზს. განათლე-
ბამ დიდი, ძალიან დიდი ძალა გამოიჩინა, ამას ქვანაც კი მალაღდე-
ბენ და დიდ ძალთან დიდი მადლი, მაგრამ დიდს მადლთან — დადა
ცოდნაც.

მართალია, განათლებამ, ცივილიზაციას რომ ვეძახით, სწორედ
საყვარელი მოქმედება გამოიჩინა სხვადასხვა აპარატზე, ხოლო
ზნეობის სამყობელოსა კი რა მოგასწავნით. არა, მეტყვიან —
ზნეობისადაც ბევრად წინ წავიდა კაცობრიობა. შეიძლება, არც
ამაზე ავიხილდებით, ხოლო მე კი იმას ვიტყვი, რომ ამ მხრივ იგი
ისევ ბირტყუად დარჩა, დარჩა კი არა, ბირტყუადა საერთო, სა-
ზოგადოებრივ თვისება, რომელსაც გრძნობთ თავის დაცვისა ქვეყანა,
უფრო ძლიერადა სწქევს დღეს მის გულში. ეს იქნება არც დაა-
ძრავის იყოს და განათლებას უნებლიედ თან სდევდეს.

მაინც საქმიანად ვერც სჩანს. იქნებ დამისახელით განათლე-
ბულ ქვეყნებში მრავალი საქმე-მოქმედო საზოგადოებანი, სწორედ
თა ბრძოლა, კეთროვანთა თავმესაფარნი, სამოწყალო სახლები?
გეთანხმებით. მაგრამ განა ცხოველების ცხოვრება ცოტა მაგალითს
ძლევს ამის მხედისა? ჭორმა რომ ქათამი წილოს, თუმცა მერ-
ცხლების მოღვმისა და ჯიშისა არაა ქათამი, მაგრამ უნდა ქათამი,
რა ქვილი-ხვილით გამოეცოდებინა ქორს ჯგუფად და ცდილობენ,
როგორმე გაანთავსდნენ მის ბრჭყალებშიდა.

კიდევაც მოგასწავნებთ მაგალითს, თუმცა კი შედარებისათვის
ბოდიშს ვითხოვ: ღირზე შეტად წეშის მოყვარული ერთი ცხო-
ველიც არ არის და იმათ ფარას, როცა მკვლე მთელსოცდებზე
წერალებს, გოცებს, ბერკაცებს შეაში მოიმწყვდევენ, კვრატები,
ტახები უშვერენ მტერს მტერდს სუსტთა დასაცავად და რასაკვი-
რებია, განათლებულმა კაცმა ერთი ვროში მაწოდის თავის
მხედს, თანამოძეს, თანამეშველს?! მოიგონეთ, ამ კასოლე-
ბულმა ქვეყნებმა რა ოინები ვასწიეს ამ ორი-ბამი წლის განმავ-
ლობაში, როცა სხვა ხელში გამოსაბრავი ძალა დაიწახს. ვიცი,

ამაზედაც იმას მიპასუხებენ: ერი რა შეაშია, ეგ მთავრობათა ბრალად... მეც ზემის აზრას გასამართლებლად იმას მოგახსენებთ ზოგ ქვეყნებში თუ ასეთი წესია, სხვაგან ხომ სხვა წესია. დე მართვა-გამგეობა ქვეყნის საქმეთა საუკეთესო კაცებს აბარია, იმ კაცებს, რომელთაც რუსები ნაღებს ეძახიან საზოგადოებისას და მაღალვარმა კი მხრილი ქვეყნისა დაარქვა, მაშ ისინი რაღა ეტანებიან სხვის ამავს, სხვის ლუქას? აქ მართო გრანობა თავის დაცვისა კი არ გამოსჭვირს, სხვაგვარი გრანობაც ანებს ყურებს, ცივილიზაციის სავალია...

დღევანდელს განათლებულს ქვეყნებს თავის სამტვრეველად აქვთ ზუშათა საქმე და, თუ რომელიმე ფიქრობს და ცდილობს მეშინო: ყოფა-მდგომარეობის გაუმჯობესობას, ეს იმიტომ როდღა, ვითომ უყვართ ისინი, ან ებრალებათ, არა, სხვა ფიქრი ამოქმედებით: სამეფო-სამეფო აციდინონ თავიდან ასეთი სიყვარული ზომ არ სენასაც გამოუცხადა ერთ ღროს სომეხმა, როცა მან ფული მოსთხოვა ხმალოდებულმა: აარსენჯან, ოპ, შენ მხარბუქს კი ვინაცვალეთ!

როგორც უნდა იფიქრეთ: ერთი კაცი იმას არ იკადრებს, რასაც მთელი ერი კადრულობს.

ასე, ჩემო ძვირფასო მკითხველო, იქნება მე ჩემის ფიქრებით კიდევ ვამაგებდე და შენ უნდა მომიტეო, უკეთესად შენ იფიქრო. ფიქრი კი საქმეა, უფიქრელი მხოლოდ ქვაა... ვამაგებდეთ?

სწორედ არც უმისობაა: შენ ძალთუზებურად გათქმევინებენ, მე ვიცო: ზიკოს, მაშ, ჩვენ ბედს ძაღლიც არ დამაყვს, ჩვენიან ხომ პროგრესის ნატალიც არ იბადება და ამ ყოფაშივე რომ დავრჩეთ. ათას წაღალ ის იჯობებსო... არა, ღმერთმა დამიფაროს, მე პროგრესის უარმყოფელი ვიყო: ნეტავი როტმილდის მალონებმა ჩვენ მოგვცა, მე და შენ, და იმისი ცოდვაც ჩვენს კისერზედ იყოს, როგორც იქნებოდა მოვიანებდით.

დამწყველი ღმერთმა, ეს რა ცუდმა საათმა ჩამოიარა! ამ ბოლო ღროს რაღაც უბაშს ქართულებს დაცუწვე ხარჯავა — აბლა როტმილდის მილიონებს შევეპოტინე!.. ღმერთმა დაიფაროს. ერთმა-ნეთს დავხოცდი, მშურად ვერ გაგიყოფდით. თუ არ დავხოცდი, დავაზე ხომ, უმჯველია შემოგვხარჯებოდა ორავს საერთო თანხა „სუღუბმა“ და აქეთ-იქით დავადარაბამო... რაღა? მაღა რაო...

რომ... რომ „ქანი“ გვიჩის თავში... „სანებო“ რომ გვეჯდეს მაშინ? — მაშინ? „შენც — სუ, მეც — სუ!“

ვერცვალე უფალს! პა, ნახე?.. მოგედით ჭკუაზედ?.. მაღლობა უფალს! დიალ, ღმერთსაც დღეს მაღლობა შევსწირავდით და თვლეთსაც მრავალ კელატრებს აფეთებდით და საერო საქმეებსაც ბევრში დავესმარებოდით.

ჩვენ, ერთს ღროს სულისა და ღვთისმოყვარეობით განთქმული ვრე, ღმერთსაც კი აღარ ვლოცულობთ სწორედ. თუ ქონებით ვართ ღარიბნი, განა ეს იმის მომასწავებელია, სულითა და გონებითაც გაეკოტრდეთ? ან ქონებით რაღა ვართ ღარიბნი? აბა, მამბანდით, მოიარ-მოიარეთ შიარჭის მინდვრება, თრიალეთის მთები, თუ ღარიბნი ვართ, ვისი ცხვრისა და საქონლის ფარები და ცხენის ჯოგები სმოვს იქ მაღას?

ვის არ დამეთანხმება, რომ ევროპაში 5% ღარიბთა, ზოგანო ხალხისა ზეგრით მეტია, ვიდრე ჩვენში. ჩვენს გლეხაკობას ჭკვიდრად უდვია ფები მშობელს დედამიწაზე, იმას ეალერსება და იმას ებუტება და იხუტებს გულ-შეგრძნა.

დღეს ჩვენი ერის სისუსტესა და ძლიერებას აჭა აქვს თავი და ბოლო. თუ რამდენიმე დიდი შემამულე წინდაუხედაობით პეიდის შამპანულს მიწა-წყალს, მაინც კადვე საკმაო პრჩებათ იმითაც და ეს დიდი დასაკლისიც არ არის, ოღონდ უმრავლესობა არ დაადგეს ამ უკუღმართს გზას. მართალია, დღეს ესოდენი სიყვარული თავის მიწა-წყალისა და უფრო გუთნისა, ბევრში ზარალს იძლევა ჩვენი ხალხს. არ ძლევს ნებას ვარეთ გასვლისას, — მოგიდოს სხვადასხვა ხელობას, მაგრამ საბოლოოდ კი დიდად და ბევრად საჭიროა ჩვენივე, ვინაიდან ტერიტორია ვეცნაება და ხომ მოგესვენებათ, უმამაწყოლო ერთ იგივეა რაც უღართოდ ფრინველი, იწყლოდ თევზი და უქაეროდ სიციცხლე.

ვაჭრობა, ყველამ კარგად ვიცით, ხარფიანი ხელობაა და ქართული ხალხი კი ნაკლებად მისდევს. რაღა? ზოგს ზერე-ზერე მოაზრეს პკონია, ვითომ ჩვენ უნებონი ვიყვნეთ და ჩვენი მეზობლები, ჩვენი მტერ-მოყვარენი კი, ნიჭიერი და „ლაყ-ჯეპილები“. დიალ, პკონია მეტეკი, ვამბობ და ასეც არის, რადგან ამ უკუწერებაში აბლაყა კი შეთხზა: „შემიჩხვებს სომხის ვლთანი და ქართლის დუქანიო“. რამდენია ქართველი ეაჭარი სომეხსა სკობდეს, ან სომეხი გუთნისდებობით — ქართველს? ძალიანაც ბევრი.

რად მომხდა, მაგალითად, ისე, სომხთმამ რომ ვერ მოიყიდა

ზედაში და თვით იქაურნი მკვიდრნი ქართველნი მისდევნისას? თქვენ რამდენიც გნებავდეთ იმერლის მოხერხებუ-
მკვირცხლეს დააბრალეთ ეს გარემოება, თავი და თავი
ი მაინც სხვაგან იფარება.

სელი თუ მოუხეშავი და ზღაზნია არის, მე ვიცი, არ
ა როგორც ვაჭარი, ან სავაჭრო ნიჭის მქონე! „ბევრჯერ
შობილი სჯობს სიფიცხესა ჭებულსა“.

ასევე მოხდა, იმერეთში შეიგნო ის, რასაც ამერეთის
ქრ შესწავლა, — ერთი და იმავე ვაშლის ანაბობი ნახევარი
ოდნა, ხოლო მეორე — ტყბილი; რა თქმა უნდა საჭიროა,
გაჭირდება მიჩვენე, გაქცევას ვიჩვენებო“. ეს საჭიროება
ახანავ-სათვის სიმცირემ იმერეთში მცხოვრებთა რიცხვი
ელამიწას, ეს უკანასკნელი ვეღარ ასაზრდოვებდა, ძუძუს
ფეხებდა თავის შვილებს და ძალაუფლებურად უნდა გამო-
დენენ. „ზოგი ქარი მარგებელია“, ნათქვამია, და სწორედ
მერეთს ეწამლა ამერეთისკი ვიდრე ეს ქარი არ შეეყრება,
დამიწას არ დაითხოვს მომეტებულს, უსაზრდოოდ დარ-
ჯის ძეთა და არ ეტყვის, წადით, თქვენი კვება აღარ შე-
მანამდე ვერც ამერეთი ელარსება მადლიანს რაცხეს
მოვაჭრეებისას, — მანამდე, ვიდრე, სულ ამოა დღა-
ქალაგება მოვაჭრეთა შექმნისა...

• •

რება, სხვათა შორის, სამს საშუალებას აღიარებს ერას
ოდ: ქონების სწორედ, სამართლიანად განაწილება, გა-
ცოდნისა და გამრავლება ერისა; ეს უკანასკნელი მოე-
ვზას აქლეს ერს თავის დაცვა-შენახვისას; მომეტებული
უნდა მოშორდეს დედამიწას, მის შემუშავებაზე ხელი
ა ხელობა უნდა რამ დაიჭიროს; თუ იმავე მიწას შეპრბა,
ა რამ ღონე გამოსძებნოს, გონების ჩარხი დაატრიალოს,
ე ნაწილში მიწისამ საკმარ საზრდო მასცეს. ორსავე შე-
ადამიანი მოგებული რჩება, ვინაიდან გონებას ვარ-
უიქრს ჰკიდებს ხელს; აქედან იწყება სხვადასხვა სატეხ-
იების მოგონება და სხვა. სომხების ვაჭრებად გარდაქმნა
რებისა საზრიანობის ბრალი კი არ არის, როგორც ზო-
ცონია, არამედ ისტორიულ გარემოებათა ნაყოფია; დე-
ისაგან ისინი შემოგვხვნივნენ ჩვენ, აქ ამათ ძალაუფლებუ-

რად ვაჭრობას მიჰყვეს ხელი საზრდოს მოსაპოვებლად, ეს ქარი
იმათ ეწამლა, ღლეს ისინი ჩვენზე ნიჭიანებიც არიან და პირის-
ბიც. ამ საგანზე კიდევ გვექნება ცოტა ხანს უკან მკითხველთან
საუბარი, ეხლა კი ისევ იმ საკითხავს უნდა დავეუბრუნდეთ და
მოვხატავთ, მართლა სომხები ნიჭიერნი არიან ქართველებზე თუ
არა? ნასკვის გამოხსნა ფაქტებსზე მივანდეთ.

ღლეს ჩვენ ნიჭს ვაბრალდებოთ იმას, რაიც სრულიად მარტივად
მიზეზის ბრალია და არა ნიჭისა. ეს მიზეზი ვახლავთ ხელობა. ზოგი
ისეთი ხელობისაა, როგორც მაგალითად, ვაჭრობა, რომელიც გო-
ნებას ავარჯიშებს, ავითარებს და სხვის ხელობა კი გონებას აღუ-
ნებს, აჩლუნგებს. ამიტომ ორი ერთის ნიჭის პატრონი და ერთის
ტყვისა რომ ავიღოთ მაგალითად, ორივე უსწავლელი, ხოლო ერთი
თი მიწის მუშა და მეორე ვაჭარი, სომხები იყოს იგი, თუნდა ქართ-
ველი, ღლეს გარჩევას დავინახავთ: სად შედრება პირველი მეორეს
გამოცდილებაში, უნის მოქნილობაში? პირველის ხელობა მარტი-
ვია და მარტივს ფიქრს, მარტივად ტყვის მოძიებას თხოულობს,
ხოლო მეორას ხელობა რთულია, რთულს ფიქრებზე დამოკიდე-
ბული. ჰედავს იგი ათასნაირის ჯურის ხალხს და მამასადლე, მისი
დაკვირვების მოედანიც ფართო და მდიდარია; ბევრი რამ ესმის
მის ყურებს, ბევრს რასმე აესა და კარგსა ჰედავს მისი თვალები,
ყველა ეს ერთად მომასწავებელია ცოდნისა, გამოცდილებისა. მათ
შორას გარჩევას, ჩემო ძვირფასო მკითხველო, ჩემზე კარგად ზო-
ლი განვიმარტავს.

• •

ვაჭრის ასეთი გამოცდილება-გამოზრდილებას ცხოვრებაში უმე-
ცარნი ნიჭს ეძახიან. თითქოს არც სტყუიან: ამგვარი ხალხი თავის
კვეყნისათვის, რადგან ქონებითაც ზურგი მაგარი აქვთ, ბევრით
სასარგებლონი არიან; იღებენ მონაწილეობას სხვადასხვა საქველ-
მოქმედო საქმეებში. ზრდიან სასწავლებელნი შვილებს. აწვდიან
გონებას საზრდოს, კითხულობენ გაზეთებს და სხვა, რაღა ბევრი
და გრძელი საუბარია, ქალაქის კაცი, თუნდა სკოლა თვალითაც არ
ენახოს, ბევრად ბევრს მცოდნეა სოფელზე.

შეშალა? იმას გონებას სძინავს, მაგრამ მძინარა ხომ შევდარი
არ არის? ხანდახან თუ მის გონებასაც ქიმუნჯი წაჰკრა იმავე ვა-
ჭარმა და გამოაღვიძა, მაშინ ვაჭრის ენაგაქნილობა ბათილდება.

ერთს მაგალითს მოგახსენებთ, ფშაველმა თათლი გაიტანა ბა-
ზარში გასასყიდად, შეხვდა ვაჭარი. თათლს თათით ამოჰკრა, შე-

„ლოკა, ესენა: „პო, ეს იელზე ნიტარია, ბიძავე, არა?“ არა, კაცო, იელზე ფუტკარს რა უნდოდა? „შაშ ლაიდიცე!“ შენმა სიცოცხლე-
მა, რომ ღღისით კი სუ თან დავდედი და არც უშეგებდი იელზე,
ვიცოდი რა თავლი დამიფოლდეოდა და ღამით თუ ვამეპარენე
შე კი არ ვიცოდი, — მიუგო გლეხმა.

..

თუმცა ქართველები, ქონებას არ ვიტყვი, ფულით ჩვენს მე-
ზობლებთან ვერ მოვალთ, მაგრამ არც ისე ღარიბნი ვართ, რო-
გორც ვტყობით და ვჩივით. რაც გვახადია, საბუაროდ ვერც იმასა
ვზნაობთ, როგორც წესია და როგორც უფრო სახეიროა ჩვენის
ქვეყნისა და მომავლისათვის. მაშასადამე, ჩვენ გვაქვია ის გრანო-
ბა თავის დაცვისა, რომელიც თავს იჩენს განათლებულ ერთა ცხოვ-
რებაში კი არა მარტო, არამედ პირუტყვთა ცხოვრებაშიც. ჩვენ
აღწიანებით ის ფაქტი, თუ განათლებულნი ვართ როგორც იცავენ
თავგამოღებით თავიანთ საკუთრებას, თავიანთ სარგოს (ინტერესს)
და ამასაც არა სჯერდებიან, სხვის კუთვნილებასაც ხელს ატანენ.
ჩვენ თუ ამას ვატყვით და ვამბობთ პოეტთან ერთად: „თავზე და-
მატყდეს ცა რისხვით, სხივი ნუ ვნახო მზასა მე, მაღალი ღმერთი
გამეწყრეს, თუ რამ ვინდომო სხვისა მეო“ და მტაცებლობას არ ვი-
ცადებთ, ის ხომ აღარ არის სიარტეხილი, თავისი სარგო დაიცვათ,
თავისი საკუთრება, თავისი უფამდგომარეობა ასე მოვაწყობთ,
როგორც ჩვენთვის იქნება გამოსადეგი და იმავე დროს არც რამ
სხვას ვაფრთხილ?.. როგორც ადამიანნი, როგორც ერი, მოვალეა
ვართ აგრე მოვიქცეთ, თუ სიცოცხლე და არსებობა გვწადიან ამ
წუთისოფელში თუ გვინდა, რომ ამაზე უარესად არ გავსაწყუდედეთ.
არ დაებნავედეთ, ალტრუიზმი, ჩემი მკათხველო, ფილოსოფოს-
თაგან მხოლოდ ტეინის მოსაფხანად ეოფილა გამოჩნილი: იმას
თითო-ორიოლა, ათასში ერთი თავგამოდებული ადამიანი თუ შეიძ-
ლებს ემსახუროს მოვლს ერს, მოვლს ქვეყანას ალტრუისტული
სწავლა-მოქმედება ხელს არ მისცემს. ან რა ჭკუაა, ხალხი თავს
ისტეადდეს ნებაყოფლობით მხოლოდ იმიტომ, რომ მას თავზე
მომბრუნავი ყვავ-ყორნები თავის ღმერთს გააძღოს — ჰშიანთ სა-
წყულებს, გაძღნენო?! ჩვენ თითქოს ასე ვიქცევით და ასეთი ქცევა
რა ზელსაყრელია ჩვენთვის? ყველა ეს შეუგნებლობისა, უსწავლე-
ლობისა, ჩვენის სოფლურის ცხოვრებისა და, ღმერთო ნუ გეწყენ,
გლეხისა და მწყემსურის ცხოვრების ბრალაა. სწავლა-ცოდნა რომ

ქონდეს ჩვენი ხალხს და ისე სცხოვრობდეს სოფლად, ისე მას-
ღვედეს მეურნეობას, რა გვეთქვოდა, მაგრამ საქმეც ის გახლავთ,
რომ სწავლა არ გვახლავს და ეს ჩვენი ხელობა კი ისეთია, რომ
ნაკლებს ცოდნას და გამოცდილებას გვაძლევს. გამოღვიძების მა-
გივრად გვაძინებს.

..

ამიტომ, რაკი განგებამ, ჩვენმა ბედისწერამ, სოფლური ცხოვ-
რება დაგვიწერა, სოფლად უნდა სწავლა-ცოდნა მოვაშველიოთ.
საცა სწავლაა, ქალაქიც იქ არის, თვით უღამნოც სწავლის ძალით
უნივერსიტეტად გარდაიქმნება. თორემ სულ ამ ვითარებაში რომ
დაგრჩეთ, ათასი წელიც რომ გავიდეს, ისევ ესენი ვიქნებით, რაცა
ვართ.

ნასწავლი ხალხი სოფელსაც ქალაქად გარდაიქმნის. რა ნელსაც
ჩვენს თავს გამჩნევთ, მტერა და მოკოფე გვაყვედრის, ყველა ის,
ვიმეორებ, ჩვენის უცოდინრობით და შეუგნებლობით გვემართება.
ჩვენს ერს რომ შეგნება ქონდეს, ვანა ესე თავ პირის მტვერვით
ვივლოდით ცხოვრების გზაზე? ვანა ჩვენი საზოგადო საქმეები ასე
დაცარული და განაცარტუტებული იქნებოდა? შეგნებული მცოდ-
ნე საქმისა, თუ მოეღი ერთ არა, უმრავლესობა მაინც უნდა იყოს!

სად არის ჩვენთან გრძნობა თავის დაცვისა? ან ფიქრი იმ მი-
ზეზე, რა მიზეზითაც დავძაბუნდით? რომ არც ვართ და არც
მეორე, კიდევ იმიტომ არც ჩეირაა ჩვენც. შეგნება ხმალია ამ
წუთისსოფლის ბრძოლაში, ხოლო გრძნობა თავის დაცვისა — ფი-
რი, ჩვენ ზელში ჯობიც არ გვაძურია, ან რად გვინდა, როცა ბრძო-
ლაში მონაწილეობას არ ვიღებთ?!

ღიად, ეს არის ჩემი საფიქრებელი ან გავნათლდეთ და ან გავ-
მრავლდეთ, და ორივე თუ ერთად მოხერხდება, ის უკეთესია...

საზაპსო

(მეორე შენიშვნა პასუხად)

შარშან (1901 წ.) 4-ს ქრისტეშობისთვის მე დაგვქულ „ოვერო-ში“ [№ 263] ერთი წერალი, სათაურით „თიანური ფელეტონი“. შინაარსი ამ წერილშია მკობველურს უკვე ეცოდინებათ და, მაშა-სადამე, შიხი გამეორება საჭირო არაა. ამ წერილში გამოიწვია „მეორე შენიშვნა“ თ. ალ. ღივამიძისა („ივერია“ № 283), რომლის გა-მოცემა ჩას ვიტყვი: შეიძლება „თიანური ფელეტონი“ თავიდან ზოლოდზე სიცრუით, ჭოროთ და ბეზლობით იყოს სავსე, მაგრამ ის მაღალი მაინც სცხია, რომ პირადად არაფერ შეურაცხველია: ვერდი საერთოდ, საზოგადოდ, რასაც ეხებადები და ეგრძნობდები, ზოლო კერძოდ — პეტრესა და ივანეზე კრიტიკი არ დამიძრავს.

ჩვენმა პატრიარქულმა ექიმმა კი, რომელსაც ჯერ ხეირიანად გერ ვიცნობთ, არც ავეწიონია მისი ჯონებრივი და ზნეობრივი ძალ-ღონე, რას გამოც არავითარ უფლებას არა გვაქვს მის მოღვაწეო-ბაზე გადაჭრით რამა ვსთქვათ, — არც იცოდა, არც იტყუა, ადგა და პირდაპირ მომახალა: „შენ პირადი ანგარიშები გალამაზავენს, პირადად ვილაყის უსწორდებიო“.

მოვიწვევ მთელ თიანეთის ინტელიგენციას კი არა მარტო, არა-მედ არანტელიგენტთაც, ყველამ საქვეყნოდ აღიაროს. თუ ვისთან რაიმე პირადი ანგარიში მაქვს, დიად, მოვიწვევ ყველას, სთქვას თუ კი რამ სათქმელი აქვს და არ დამალოს შემარჩებება. ეთხოვ უმორჩილესად ქართულ და რუსულ რედაქციებსაც, თუ რაიმე წე-რილი მაიღონ, დამამტყიცებელი ჩემის პირადის ანგარიშებისა უს-თანმე, დაბეჭდონ თავიანთს გაზეთებში, ნურავითარს სამღერავეს და საზოგადოარს ნუ მოელოან ჩემგან, ჭოროსა და ძალად ნაოკრის პი-რად ანგარიშებს უფლა რედაქცია შეატყობს, რასაცვირველია.

ვერავინაც ვერაფერს იტყვის, თორემ, აი, განა არ ენახავთ, ყველა იმათთან, როგორც ჩემ მოკამათე ჩვენს ექიმთან, კიი ცნო-ბისა და მშობის მეტი არაფერი მიმიძღვის, მაშ თქვენე მამრძანეთ, სიიდან დაბადა ეს „პირადი ანგარიშები“? განა არ შეიძლება სა-

ჯაროდ განაცხადოთ? პირადის ანგარიშების გასწორებამ კი არ დამაწერია ჩემი ფელეტონი, სწორედ გულშემატკივრობამ, რაიც თქვენ ჩემად არა გწამთ, რის გამოც გულშემატკივარი მეფეფე-ტონე რომ მიწოდეთ, სიტყვა გულშემატკივარი წყურბრებში ჩაპ-სეით. ამას ეძახით თქვენ ბეჭდვით სიტყვის პატრუნიცემას? თუ თქვენთან ერთად სამიუ არის შეგნებელი ქართული ამასვე იტყვას ჩემზე, ე. ი. რომ მე გული არ შემტკივა მკეყისისათვის, მაშინ მე კლავს ვაგდებ ხელიდამ და გამოვეთხოვები სამწერლო ასარტეს და, თუ წინააღმდეგი გესმით, თქვენ რაღა პირობასა სდებთ? წიო-ლებთ უკანვე თქვენს იტვიანობას ჩემის გულშემატკივრობის შესა-ხებ? იმელი მაქვს წაიღებთ. „საქმეგან შენმან გამოგაჩინოს შენ“, როგორ? თქვენ და მხოლოდ თქვენა ბრძანდებით გულშემატკივ-რი ჩვენი ბედ-იღბლისა, ყოფამდგომარეობისა, საქმეებისა და სხვა არაფერ? განა ამას კაცი იტყვას, თუ წინად განზრახვა არა აქვს მო-ბარდაპირეს აწყენინოს? ეს არაი ჭკონდა ჩემს მოკამათეს და კი-დეც იმიტომ ამბობს: „გაგულისებელი ავტორი შეიძლება ჩემ პი-რადლობასა შეეხოსო“ ტუული შიშია! დმტრთა დამიფარის ენიმე პირადობას შევხო და უსწერ გულში ხელები ვაფალორთ. ეს ზე-ლობა სხვისთვის დამილოცია, საქმეზე საუბარი სჯობა ტუ-ილუბრალოდ თიღების ცლას და ტუეია-წამლის ხარჯვას. ჩვენი ექიმი აღარა ხეშრობს, ძალიან გაგულისებულა, თუმცა სიტყვა ექიმი ჩემს ფელეტონში არც საფოდ და არც საფთოდ ერთხე-ლაც არ მოსენებია; არც რომელსავე დანაშაულს ვამარტებ, დიად, დამწერალი და გაგულისებულა, თუმცა ზოგერთს ჩემს ნათქამს და დამწერალს ვთანხმება ასე, მეთანხმება კი არა, წინაც გამიწერო „პეზლობაში“ და ის, რაც მე დამაწერე და ვერა ეთქვი, თითონ გამოაქვეყნა, როგორც, მაგალითად, საქსეთო გზის უგარეობა. მე რომ ვამბობ ჩემს წერილში კახეთში მიმავალი გზა ვარაყრავე-ბელოთ, ეს მხოლოდ თიანეთის გზებთან შედარებით ნათქვამი ვახლავთ. ექიმი იმაშიც მეთანხმება, რომ სამაზრო სამმართველოს გვერდზე ზოგირიც წატებული ყოფილა. მაშასადამე, „არც ისე სწეიში, როგორც ჭჭეს“, არც ისე ცრუმწერალი ეყოფილვარ, რო-გორც მეორე შენიშვნის ავტორი მამრალეხს.

რომ სამმართველოს გზოში საპატრიო, როცა მე ვნახე, ნაგვი-თა და საქონლის უმატრით აღსავსე იყო (იქნება დაიწმინდა), ესეიც კიდევ შეიძლება აღამიანში შეატყოს დამთენილ ნიშანთა მგობრებით. თქვენ, ბნო ექიმი, მუდამ დღე რომ სამმართველომა დაიარეხით და ვერ შეპნიშნეთ, ეს იმას არ მოსწყევებს, სხვადაც არა მნახა, სიავისა და სიყვითის ყნოსვა ყველასაც ერთნაირი ზომ არა

აქვს. დიად, ბატონებო, მე თუ მკითხავენ, ჩვენი ექიმი უფრო იმა-
ზეა გამწვავალი, რომ ისიც იმ ინტელიგენციის რიცხვში მოჰყვა,
რომელსაც მე ქართულ მწერლობისა და საზოგადო საქმეებისად-
მი გულგრილობას ვუყოვნებდი. ან შეიძლება მართლაც თავისი
თავი აქვს წარმოდგენილი ინტელიგენტად და მთელი ბრალდება
თავის თავზე მიიღო?.. რაღაც ამბავი კია და!

დავამწვიდებთ თ. ალ. დიასამიძეს, რომ იგი პერვერსობით
გამორიცხულია იმ ჩემ მიერ შეურაცხყოფილის (თუ მხილება შე-
ურაცხყოფად ჩაითვლება) ინტელიგენციის ჯგუფიდან. რადგან
იგი აბლად შემომატებული ინტელიგენტია, როგორც თითონაც
იუწყება, იმ დრომდე, ვიდრე კარგად არ გავიცნობთ და საჭიქს
არაფერს ვნახამთ; მაშინ, რა თქმა უნდა, ჩვენ ჩვენს მსჯავრს და-
ვლებთ მის ნაშრომ-ნაღაწევს. ღმერთსა ვსთხოვ, მისი ღვაწლი სა-
სიქადულო იყოს ჩვენითვისაც და იმისთვისაც. ერთს რასმე მოვახ-
სენებ კიდევ ჩვენს ექიმს: რადგან აბლად მოსული ბრბანდება, ჯერ
თოქმის სტუმარია და კარგად ვერ გაუცვნი აჭაურება, ხოლო
ქულაჟა გოგოჭერს კი კი ოცდაათი წელიც არის, რაც თიანთი
ეგარგი თვალწინა აქვს გადაშლილი და არც ისეთი ბრმა და ყრუა,
ვერაფერი მნახოს და ვერაფერი გაიცნოს. ამიტომ მისი აზრი
უფრო საბრძოლო უნდა იყოს, ვიდრე. თქვენი, გუშინ მოსულის
კაცისა.

„მცირე შენიშვნის“ ავტორი იმასაც კი მიკითხნებს, რაც ჩემ-
თვის, თუმცა კარგა ხანია ბეჭდვითს სიტყვას ვემსახურებო, არც
შინაურს, არც გარეულს არ უკითხებია — ბეჭდვითის სიტყვის
უპატივცემულობას...

ამ პასუხით ვათავებ ცრობელ და სამუდამოდ ამ საგანზე ბაასს.

[1902 წ.]

თიანური ფაღვარე

„ვინც რა უნდა თქვასო, წისკილმა კი ღვკასო“. ქართველმა
მეფელეტონმა და კორესპონდენტმა ეს ანდაზა კარგად უნდა დი-
სომოს, ღრმად ჩაიჭლიოს, ჩაიხრჩოს გულში, თორემ გაჭირდა
საქმე: თუ სადმე რამ ნაკლო მნახე სოფლად, დაბად, ან ავი ხმა
გესმა, უნდა თვალი მოარიდო და ყურაც მოიჭრუო; უნდა ხმა-
კრინტი არ დასმრა. იტყვი და, ვაი შენი ბრალი მაშინ!.. ესაა
უფრო ზემოთიანი ცხვირი აქვს, უწინარეს ყოველი და ყოვლი-
სა, ის ვაიტანს წყალსა და ღვას შენა ნათქვამ-ნაწერს. რით და
როგორ? დაგაბრალეს პირადობას, მორჩა და გადავიდა. შე-
იძლება გულუბრყვილო შეთხვევო კიდევაც დაითანხმოს, ჩა-
იხრჩოს.

იმასაც აღარავინ კითხულობს: განა არ ივნება კაცს კაცთან ბი-
რადობა ჰქონდეს და სწორედ ამ აღმართის პირადობის წყალო-
ბით, შეფერებულად, ღირსეულად ჰქონდეს მას, ვისთანაც წყა-
ლი ამღვრევია, — მხოლოდ დღესღა მბეღავდეს მის ცოდვესი გა-
მოაშვარებდეს? არ არის ეს პატიოსნება, არ არის კი საქციელი,
მაგრამ ცხოვრებაში კი უფრო ხშირად ასე ხდება: უფროსის ცოდ-
ვებს მისი ხელქვეითი, მოსამსახურე მოლოდ მამინ გამოაშვარა-
ვებს, როცა უფროსი მას ადვილად ითხოვს. მასთან აღარავი-
თარი დამოკიდებულება აქვს. ნამეტნავად ჩვენში, ქართველებში,
უფრო მოსალოდნელია ამისთანა ხრიკი: ჩვენ პერ-მაჩილისა დი-
დი თაყვანისმცემელი ვართ და ადვილად ვერ გავიშვებთ ჩვენს
პატივისმცემელს, ჩვენს მეპერმაჩილს, თუნდა ცოდვესავე გა-
ტკობდეთ, გევაბიბრუოთ, ვიდრე ჩვენ პირადად არ გვაწყენინებს,
არ გავგამწვრვებს, ხოლო მაშინ კი... დიად, აღიზნა ბავყნი და
წარმოსდინდებია სიტყვანი... არ არის კარგი, არა! ავის კაცის
პერ-მაჩილიც მოსარიდელია და ცნობა-მეგობრობაც. „გამარჯვე-
ბაჟი“ კი არაა მისი საქირო!..

ასეა თუ ისე, ჩვენ სიმატლეს მაინც ნუ ვუღალატებთ, სიმა-
თლაც ვთქვათ, ცალს მოვერიდოთ, გადაჭარბებას, ჭირი გამოვამ-
კარგოთ, რადგან დაფარული, დამალული ჭირი უფრო მავნებე-

ლია, ვიდრე ნათქვამი და გამოცხადებული. ექიმი მხოლოდ ვაგუ-
ბულს, გამოცხადებულს სწევს, უშველის შესაფერის წამლებს
მეოხეებში.

„ეცემა ჭირი პალა, ჭარმა თავი არ დამალაო“ ნათქვამია და
როცა იქამდე მივა საქმე, რომ ჭირი თავის თავს გამოაჩენს, მაშინ
ექიმის მეცადინეობა, ცოტა არ იყოს, დაგვიანებულია.

მაშ დაგიწყეთ და ვიქვით, თქმა აღვილია, ხოლო ქმნა
ძნელი.

ჩვენს მხარეს, სხვათა შორის, ერთი ჭირი სჭირს და ამ ჭირით
მარტო ჩვენ არა ვართ დაავადებულნი, არამედ ჩვენის ქვეყნის
სხვადასხვა კუთხეებშიც. ეს ჭირი სამოციტნობის გამრავლება უა-
ლაუთ. საცა ოთხი-ხუთი კომლი სადმე სჩირია, იქვე საუფელში
უსათულოდ დღე-ღამე დასკუბებული. ახრი და მიზანი მელტქნისა
ხვედსათვის ამჟამად უნდა სწოვოს დღე-ღამე სისხლი და ტვინი
ოჯახებისა, — თვით გასტყდეს, ოჯახის მაცოცხლებელის ძალით
თვით შეიშოს, იმასი ჭირი თავად მოიკრას, ხოლო ოჯახს კი
თუ წყალი და ღვაწი წაიღებს, ამაზე დღე-ღამე თავს არ აიტყუებს.
დღე-ღამე ოჯახის მებრძოლი და მებრძოლი — მებრძოლ შეუწყნარე-
ბელი, მებრძოლ დაუხვედელი, მებრძოლ უდმერთო და თავმოყვარე
დღე-ღამე დაეცხრომელი წადილია — ოჯახის წანგრეველებზე თავისი
დიდება აღმართოს, თავისი ბაიბაილი დაიწყოს... ან რა ძნელი
გაგება ამას უნდა? იმითმ რომ არ იღებს მდღე-ღამე დღე-ღამე სო-
ფელში, სოფელი ავაშენო. ასეთი გივი მდღე-ღამე სად თქმულა,
სად გაფიქრდა?

საღბიანა მტრისთვის ამას, ხოლო ურშაკო მოაპოვებინა ისეთი
დღე-ღამე მოწყალე თვით რომ უცქერდნენ. ესეც ზოგიერთი ჩვეუ-
ლების ბრალია, რომ მომიჯნავეს ვინმე, სად წადიდე? ისე უცხად
საით ვიშოვნო სასმელი და საჭირო საწოლი? ამას ფიქრობს
ზოგიერთი გლეხი და იმას კი აღარ — რომ მარტო წყდრები
გვახსოვდეს და ცოცხლები დაივიწყოთ მაშინ ცოცხალი ძალ-
უნებურად უნდა შევდრებთ გამოუღვებს უკან.

შეგდრების სსოვნა და პატრისცემა კარგი საქმეა, ხოლო ეს
პატრისცემა იმ ზომამდე არ უნდა მოვიყვანოთ, ცოცხლები იმათ
მსხვერპლად შევეწიროთ, — ეს უფრო დიდი უგუნურება იქნება
ჩვენი.

შეგდრების გულისათვის მიეიტნებას უოლა და დუქნების ქონა,
ცოცხლების ცოცხლად დამარხვას მომავლენებს, თვით სიცოცხლის

და ერის არსებობის მტრობას, რასაც არც ერთი ტყვეთაშოფელი
აღამიანი არ იყისრებს, არც იყადრებს...

ეს შესაშვე თვე მიღის, რომ სამოციტნობის დაეცხრომელ თვე-
რადგან არავინ იმათ მოწყობას არ აქლევს, რათა „პატრეტები“
აოლონ და თავისებურად ვაჭრობა გააოლონ. მაგრამ მდღე-ღამე
მაინც თავისას არ იმლიან და ჩუმ-ჩუმად ისევ ვაჭრობენ. ამას,
ჯგონებ, უნდა ყურადღება მივაქციოთ იმათ, ვისაც ვაღი.

ახე, დღეს ჩვენის მხრის მდღე-ღამე ძალიან დაფიქრებულნი
არიან და დეპრესიას ხან თბილისს ზეზავენ, ხან თელავს, ხან
კიდეც დღე-ღამე იმის შესატყობლად — ამოვიბრწყინდა თუ არა
ჩვენი ბელის ვარსკვლავი თუ არ ამოიბრწყინებდა, ეგები დააჩ-
ქაროთ, რომ ჩქარა ამოვიღეს და გაანათლოს ჩვენი გული და გო-
ნეშო.

ბჭობითაც ამგვარად გჭობენ:

— ვაი გასა პალა-პალა, ეს ამოტონა დოვლათის პატრონი ხა-
ლი, ამტელი მოვარე ასე უცხად გააფიქრო?

— ასში არ იქნება, ჩვენი საქმე დოვლათი არ მოვიღებს, — უმა-
სუხებს მას არუთინა, — ჩვენ რა? შენ ნახე ქალაქში რა ბოზოლები
სხედან და ვინ იყოს, იმათი ქალაქებში სენოტებს ეღუფებულეთი
მოიკვარონ... ერთიც აღა მდღე-ღამე ნახე და პირდაპირ პეტრე-
ბოლში ეცემოდა... შენ ნახე, რა ოინი იქნება...

ასე მსჯელობენ და იმედოვნებენ ჩვენი მტერ-მოყვარენი, და
თუ ერთი ოთხი წელს — მეტს არ ეიტყვი — ასე გაგრძელდა მაინც
ყოფამდგომარეობა, გგონებ, რომ შეგდრე ამ სიმღერას დაიძახებენ:

სანამ გვწონდა ღვწინაო,
ზევით გვწონდა ფეხებიო;
ღამები გაფიქრებო
და ფაშებიც მსუქნებო
ხედავს დღეს რიდი ვაჭრობით,
გვამთ მოხრეშვით
მარტო-მარტო ვისხვით
თან საერთო ბეჭედიო;
გული მოღვინათა გვწონდა
ვისხვებით მესხებით
ჩუბებს ვლა იყიდებდა,
ფიქრს გვინდა „ტყულებით“,
ყოფნა უხვედელი გვწონდა,
ფაშებიც უცხადო
გვრ უფრებთ წარის ბრუნებო.

დაგვიტყვი ღუქებიო,
 ამ ბოლო დროს რა ენახეთო?
 გაგვიყვანა ფეხლებო,
 ერთი მარტო ეს გვაქვია
 თავში დაგვცხონ ცულებიო —
 მარწმუნები მოიტანონ,
 ამოგვხადონ სულებიო,
 ანუ რისთვის ვგმობთო,
 ზომ არა ვართ თულებიო?
 ნეტა, კიდევ დიდხანს ვივლოთ
 დიდებულ-დაკარგულებიო?

რა თქმა უნდა, ეს ჩვენი გამამდიდრებელნი და გამანათლებელნი ყოველს ღონისძიებასა ხმარობენ, ღუქმა ზელიდგან არ გაუშვან, წინდაწინ რომ ჩვენ ხეობებს შემოეხიზნენ, კუდალა, ქეცით გამოხრულის ვირვბით მოიტანეს საქონელი და იცით მერე რა საქონელი? ძალა, კევი, ახალფერი, ლილა, ლილი, მძივი და სხვადასხვა. და დღეს, თვითოეულმა მათგანმა, ორალ-სამ-სამი ღუქანი წამოჭიმა. მოდი, ამის მნახველმა თქვი: ვაჭრობაში ხეირი არ არისო! მოდი და იფიქრე, რომ ვაჭრებმა ჩვენიდგან კი არ შეიძინეს სიმდიდრე, არამედ ცილგან ჩამოუვარდათ მზამზარეულადო. ზომ მოგვსენებათ, თუ კაცმა ერთს რომელსამე საქმეში გაიმარჯვა, შემდეგისთვის უფრო გახალისდება, გამხნევდება. ჩვენებურმა მენტეშეებმაც რაჟი ერთხელადერთხელ ხეირი ნახეს, მოუხშირეს ღუქების გაღებას; მართლაც, განა, ცოტა სარდას აძლევს აჭაური მატყლი, ერბო და ყველი; სხვას რომ ყველაფერს თავი დავანებოთ? ჩაიდდეს ხელში ორივე ხეობა, ივრისა და არაგვისა, დაადგენ ბოლოდან და მისდევნენ ზევით და ზევით სითავეებისაკენ. როგორ გგონიათ? დღეს ხევსურეთშია კი შეგხვდებით ღუქანი. იქ, სადაც დღემდე მხოლოდ არაგვი სჩქედდა და მის ჩქეფას ჯიხვი უგდებდა ყურს, დღეს იქ „ჩოთკის“ მარცვლების წყაბაწყები გაისმის... განათლება გახლავთ!

ფშაველები ზომ განათლდნენ: ლამის შინ ნაკეთები შალის ჯუბა გადავარდეს და მისი ალაფი მარტო ჩით-ქიშმირ-ბამბახიების კაბებმა დაიჭიროს.

დღეს მხოლოდ ხევსურეთია მტკიცედ ძველს წესზე: ხევსურს ვერც კაცს, ვერც დედაკაცს ვერ იბოვით დღეს, რომ შინ მომხადებელი შალის ტანისამოსი არ ეცვას, და თუ ხევსურებმაც თა-

კიანთ „ტალავარი“ ნაყიდ ფარჩისაზე გაცვალეს, მაშინ ყოველად შეუძლებელია ხევსურეთში ხევსურეთის არსებობა. ზოგიერთი რუსის მწიგნობარნი იმ აზრისანიც არიან, რომ ჩარჩ-ვაჭრების ზიარული და ვაჭრობა მიყრუებულ ადგილებში სასარგებლოა, რადგან იმათ საბნელოში განათლების სხივი შეაქვთო. იქნება ეს ანეც იყოს, მაგრამ მაგარი ის არის, რომ თვით ჩარჩ-ვაჭრები რომ არ არიან განათლებულნი, — რის განათლებაა, რის მაქნისი, რაში გამოსადეგი — ჯიბეში ფულს მითავენდეს, ვარცლში — პურს, თავში — ტყუას?!

თამარის ცხვარი ფხვავი

თამარ დედოფალს მთელი საქართველო ეს არა, მთელი ქვეყნის ხალხი იცნობს; ღვწლი და ამაღი, რაც იმან დასდო საქართველოს, ისე დიდია, რომ დღესაც თამარის შემდეგ აშენებულს ეკლესიებს თუ კოშკა-ცხეებს, აწ დაზრუნული, ხალხი თამარის აშენებულებს უწოდებს. ხოლო ესეც უნდა აღვნიშნოთ, რომ თამარს საქართველოს სხედისხეა კეთხეებში ერთნაირი ხსენება არა აქვს, მის სახელს ყველა ერთნაირად როდი სცემს პატივს.

მაგალითისათვის შორს არ გვინდა წასვლა ფშავლები და ზეგსურები ერთმანეთის შეზობლად ცხოვრობენ, როგორც მოგვსვენებათ: სხედისხეა ისტორიული ტრადიციები, თუ ისტორიული შესანიშნავი ბირნი ამით ერთნაირად სწამთ; აგრეთვე ზნე-ჩვეულებით ზევრში ჰევიან ერთმანეთს: ზატების მოწყობილობა, ზევისბერობა და სხვ. რაც ერთგანაა, მეორეგანაც იგივეა. ხოლო ესაა საკვირველი, რომ თამარი ფშავებს და ზეგსურებს ერთნაირად არ მიაჩნიათ; ამ მოვლენას, უსაბულოდ, თავისი მიზეზი უნდა ჰქონდეს. სხელი და დიდება თამარსა ზეგსურთა შორისაც დაეულოა მტკიცედ, რა თქმა უნდა, ხოლო ეს ვერ გამოგია, თუ ფშავლებით ზეგსურთ ვერ შესძლეს თამარის სახელზე სალოცავი ჰქონიდათ, ვინ უნდა მოვიდნენ სალოცავად ფშავში „თამარ-ნედობას“, როგორც ამ დღეობას ეწოდება? არ ვიცო, მე ამაზე გადაჭრით ვერაფერს ვიტყვი. ფაქტს კი აღვნიშნავ, ხოლო გარკვევა მისი ჩვენ ისტორიკოსთა და მკვლევართათვის მიმინდებია. ზეგსური ზევისბერია, როგორც ფშაველი თავის „დიდებაში“ არ დაივიწყებს თამარს არა დროს და სხვათა შორის ასე მოხსენიებს: — დიღო თამარო, დედოფალო, საქართველოს დამრიგებლო, შენ მიეც წყალობაო.

ფშავლები უფრო წინასწარს ამ მხრივ: ძველისძველადანვე შეტრიალებით თამარა წმინდანად, „ხატად“ და დაუღვრიათ მის სადიდებლად დღეობა, 2—3 ივლისს, ე. ი. ლაშქრობის მეორე დღიდან; ხოლო მის სახსენებლად და სადიდებლად ჰყავთ დარა ცხვარსა, რომელსაც „თამარის ცხვარი“ ეწოდება და ამ სახელით ზამთრობით იგი იცემა შორაქში, ხოლო ზაფხულობით — ფშავს.

მთებში. მიწვევით სადღე მსვავსი მაგალითი საქართველოს სხეა კლდეში. ეს საყურადღებო ამბავია ჩვენი ისტორიკოსთათვის, რომელნიც შან, კაბინეტებში ჩაკეტილან და იქ მსოფრედულობენ მარტო, მუდამ მისალის უტონლობას ჩაიან და ამგვარ მოვლენათ არ ენებენ, გარეთ ვერ გამოსულან. ერის საზოგადოებაში როგორღაც სიტყვამ მოიტანა და ვახსენე „თამარის ცხვარი“. ყველამ უფროები ექვედა და მომამხეს: „რაო? თამარის ცხვარიო? სად არის, რას ამბობს ეს კაცი? შე კი კაცო, სადა ხარ აქამდის, ერთხელ როგორ არაფერი დასწერე ამ საგანზე?“ მე თუ დღესამდის არაფერი ვსთქვი და არაფერი დავსწერე და არ აღვნიშნე, ეს მართლაც და საყურადღებო მოვლენა, მიზეზი ისაა, ბატონებო, რომ არ ვიციოდი თუ ეს ამბავი არ იქნებოდა საზოგადოებაში ყურანდ მისული, რა მასივობა იქნებოდა იმას, რაც მთელმა მთის ხალხმა, მდამოიერმა, მთელმა კახეთმა იცის, ის ჩვენს ინტელიგენციას არ ეცოდნებოდა... მისამადამე უტყუარი სახელი მიჭირავს ხელში, ფიქტარო ზევრი სხეა რამ არ იცის ჩვენმა ნასწავლმა ხალხმა, როგორც თამარის ხატზე, ისე სხეა ფშავთ ხატებსა, სალოცავებზე და განვაგრძო საუბარი, თუმც ამ წერილის სიგრძე ნებას არ მაძლევს დეტალური ესტევა — თამარის ცხვარს მოსაგლეხად ჰყავს მიწვეული ფშაველი ერთი კაცი, რომელიც ამორბეულია ხატისაგანვე მკითხველადიის მიხედვით. ეს კაცი განაგებს ცხვრის საქმეს, მთაბარბის მოწყობას, იმაზეა მიხედობილი მწყემსების ღებრა, შემოსავლის ცხვრისას იგი თავის ნებაზე ხმარობს. რაც ცხვარზედვე იხარჯება, ხომ იხარჯება, რაც არა და იგი დღეობის მოწყობას ანდამებს; მაგ. იმანვე ღვინო, რამდენსაც კი შეიძლება, უნდა იყიდოს და მოიტანოს დღეობისათვის; აგრეთვე კისრულობს თამარის ზვრის გაცემას საოფელ ახმეტას, კახეთში.

საკუთარი ზერები აქვთ კახეთში ჰართველ მეუღეებისათვ შეწარული არა მარტო თამარ მეფის ხატს, არამედ სხედისხეც, როგორც მაგ. ლაშარის ჯვარს, მთავარ ანგელოზს (ემაურთობას), ჩარგლის ღვთისმშობელს. მოსავალი ამ ზერებისა იხარჯება დღეობის დროს, ზოგი, თუ მოჭარბებულია, ის იყიდება და მამარდება ზერების შემწეებას. ზევრულ გამოტყვრება ისეთი წელი, ზევისბერებმა არამც თუ მოიტანონ დღეობის დროს „კელები“ ან გაყიდონ მოჭარბებული და ამ ფულით გენახი გააყიდონ, არამედ მამართონ ხალხს შემწეობისათვის და თითო-ორილი შალრა მოპკრიფონ და ზერები იმათი შეიძენაგონ. თამარ მეფე ერთადერთი ხატია ფშაველურებში, რომელსაც ჰყავს მოლოზნები, „ხატის ქალეზად“ წოდებულნი.

ლია, თუ ჩვენ თვითონ არ შევისწავლეთ ჩვენი ქვეყანა, სხვები ჩვენ ვერ შეგვისწავლიან. ჩვენს თავს ჩვენ რომ არ ვაფასებთ, სხვა რა გეჟია ჩვენ დაგვაფასოს? ან მოსულს, გარეშე უცხო კაცს საღ შეუძლიან, გაეღოთ ჩვენის ავკარის მსახეღს, ანგარიში გაუწიოს? იმიტომაც მოხდა, ისეთმა ფიზიკელმა, მიუდგომელმა მკვლევარმა, როგორიც მ. კოვალევსკია „ლაშარობას“ დაუღო საფუძვლად ლაშარობისგან შეუირულა ზეარი, ფშაური წაწლობა და „სამლოის ქმნა“ ლაშარობას მიატმანა და ორივე სარწმუნოებრივი გარყვნილებს სახელით მონათლა. ჩვენებური საღმთო რა არის ვერ შეიგნო და ქალ-გაღის ერთად დაწოლას „მსხვერპლად შეწირვა“ დაარქვა და ზოძებად ძველი აღმოსავლეთისა, სიბერძნეთისა და რომის მაგალითები მიუყუდა! ასე იციან უცხოელებმა.

ჩვენ ვეღლამ ვიცით, თუ არ ვიცით, გიგვიგონია მაინც საღმთო რაც არის, და კოვალევსკის აზრს არავინ დაეთანხმება. ფშაური საღმთო სხვადასხვა ხასიათისაა: იცა შეიძლება კერძო იყოს, როდესაც ფშაველი საღმთოს რომელიმე სასიამოვნო შემთხვევის გამო იხდის თავის საეკლესიო ოჯახში ან ხატში, სასიამოვნო ამბავი მისთვის არის ახალი სახლის აშენება ან ვაფიშვილის შემატება. საღმთოა საზოგადო, როცა მას მთელი სოფელი შერება უფრო გაზაფხულზე თიბათეში, როცა გლეხები აეშვება ღვთის მოსამადლიერებლად, რათა მან დაიცვას, დაიფაროს წლის მოსავალი ხეტყვი-გვალვისა და სხვა მანე ბუნების მოვლენათგან, კომლუერად მოიყრიზება თითო ან ოროლო აბაზი: ამ ფუღლით საკლავებს ყიდულობენ, თუ გაღურჩათ, ღვინოსაც არაყი და პური თითო ჩაბეჭა ან თითო მინა ვეღლას თან მოაქვს. ცხერებს დამსოცავენ, სულფას გააშაღებენ. ხევისბერი საღმთებს ანთებს, მლოცველთ შეფედრებს ღმერთს, რომ მან შეიწიროს მათი თხოვნა, რის შემდეგაც ზეუღებთან საერთო სმა-ქამას. მაგრამ უნდა იცოდეთ, რომ ძალიან იშვიათი შემთხვევაა, საღმთოში თქვენ ქალთაგანი ვინმე პნაზოთ, ვარდა ერთი ან ორის მოხუცებულის მანდალოსნისა... ალა ვიფიქროთ: საით, ვინ ვისთან უნდა დაწვეს?... საით და როგორ გაემაართლოთ კოვალევსკის ფშაველთა შორის აღმოჩენილი პეტერინში?

ამას თუნდ თავი დაეანებოთ და სხვა მაგალითები გავისხენოთ. ლაშარის ჯვარი, როგორც მ. კოვალევსკის პგონია, თუ მართლა პეტერინშის წარმომადგენელია, პირველად ამ ხატის წესს და კ-

ნონს მისნი მოსამსახურენი — ხევისბერი და დასტური უნდა ასრულებდნენ. ჩვენ კი სრულიად წინააღმდეგ მოვლენას ვხედავთ: ვხედავთ იმას, რომ არა მხოლოდ ლაშარის-ჯვრის ხევისბერები, არამედ სხვა ხატების მსახურნიც, დღეობას ოთხი თვის წინად, თავს „წმინდანად ინახავენ“. წმინდანად თავის შენახვა ის გახლავთ, ხევისბერი არ უნდა მაიკართს დედაკაცს, ფიზიოლოგიურა ჩაირკედელიობას ძალიან უნდა ერიდოს; არ უნდა შეღვას ფეხი საქონლისა და შეთვეური დედაკაცის საღვურში, არა ქამოს კვერცხი, ქათამი და სხვ. და სხვ. მაინც და მაინც უმეტეი სიწმინდის გულო-სათვის დღეობი წინა დღეს დასტური და ხევისბერი თავთავიანთ საკლავებსა პოცავენ. ამით სისხლს ისხურებენ. — ეს თავისებური აიბაზა გახლავთ, რომ მწიკლო არაფერი შეიყოლონ ხატის საღვურში და შემდეგ ისე შეუღებთან თავიანთ სამსახურას ასრულებას.

წადით ეხლა თქვენ, დაეთანხმეთ მ. კოვალევსკის და იმის დამქმნებს. თუ იმ ვაგბატონებს ავიწყდებათ, ჩვენ მაინც ამას ნუ დავიფიწყებთ, რომ ვიდრე სარწმუნოებრივი ჩვეულებანი პეტერინშის მხგავსად შეუღმავდებიან, იმათზე აღრე სხვა ჯერის ჩვეულება ჭიფდება და ჩვენც იმას უნდა ჩავკიდოთ ზელი.

ფშაური წაწლობა დღესაც თავის წესით მიმდინარეობს, თვით-საჩინო ადგილი უჭირავს ფშაველების ცხოვრებაში, მაგრამ მისი სათავე სრულიად სხვაგანაა და არა იქ, საცა კოვალევსკი გვით-თებს.

ზოგი შემდეგისათვის დარჩეს...

[1902 წ.]

¹ Соч. М. Ковалевского, т. II, стр. 98—101.

ცოტა რამ გლეხთა შოფა-ცხოვრებაზე ფაფავი

ყველა მხრიდან იბეჭდება წერილები გლეხთა ცხოვრებაზე ჩვენს ქუჩა-გაზეთებში, ხოლო ფშავლებზე ყველა სდუმს. დრომ მოიტანა, ამინდი დადგა ისეთი, რომ უსაუბლოდ, ვისაც სოფლისათვის და სოფელსათვის გული შესტკივა, უნდა სთქვას თავი სათქმელი, გამოაქვეყნოს თავის დაკვირვება, ცოდნა, თავისი აზრი, ვინაიდან თვით მთავრობა თხოულობს ამას; ჩვენც ჩვენად დაიმედებულნი ვართ: იწინება ღმერთმა ბძანოს და კარგი რამ შედეგი მოჰყვას ამ კვლევა-ძიებასო. სწორედ ეს ფიქრი მაიბუღებს მეც, ამ წემი მცირე შენაშენით მცირე რამ ვამცნო საზოგადოებას ჩემის თანამოამეთა ცხოვრებისა ისე, როგორც არის, უფერადოდ, გადუქარბებლად. ან რა საჭიროა გადუქარბება, სიცრუე? ვინ უხდა მოვატყუოთ? ჩვენი თავი? — სისაყილოა სხეიც რომ არაფერი იყოს, ნათქვამია: „კაცმა ჭირი მალა, ჭირმა თავი არ დამალა“. ამიტომ ჩვენც ვეცადნეთ რამდენადაც შეიძლება უნარი შეგვწყევს სიმართლე ვსთქვათ, სწორედ ისე, როგორც ჩვენთვის დაკვირვებას მოუყია და, თუ ვინმე მოინდომებს, სწორე გაამრუდოს, თავის ნებაა, ამრუდოს რამდენიც სწალიან. ძალიანაც რომ მოვინდომოთ, ჩვენ იმას ხელს ვერ შევუშლათ...

ფშაველ გლეხთა ცხოვრება შედარებით ბარტყლებისათვის სრულიად სხვა ნიადაგზეა აღმოცენებული: მკითხველმა, ვგონებ, უნდა იცოდეს, რომ ფშავეთის ქვედა ბატონყმობის მძიმე უღელს არ გაუზრეშია: ფშაველმა არ იცოდა, როგორც დღესაც არ იცის, ბატონყმობა რა იყო, — რა აუღადიდებს ბატონი, ან რა ცოდვამადლას ჩამდენი. ბატონად ფშაველებს დღესაც და ძველადაც თავისი „ბატონი, სალოცავები“ ჰყავდათ და თავიანთ თავს ბატონებს ყმებად მსახივდნენ. მეფეებისაგან სოფელ-სოფლად საეკთრებად ჰქონდათ ნაბოძები ტყე და სახნავ-სათბილი ასე, მთელი სოფელი რაღაც თავისებურს, თავადების კრებულს წააგავდა, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ თავისივე ყმა თითონ სოფელშივე იყო, სხვა ყმები არავინ ჰყავდა იმას მიჩემებულად. ამას ნაცვლად ესენი ეწეოდნენ მეფის სამსახურს, როგორც ყოველივე თავადანაირი

ლაშქრობა-ომიანობის დროს... ფეოდალური წესწყობილების დანერგვა მთაში ჯერ ზურაბ ერისთავმა მოიწადინა მეჩვიდმეტე საუკუნეში, მაგრამ ამ ცდამ იმას ფუტკალ ჩაუარა: მთის ხალხმა დიდი წინააღმდეგობა გაუწია, რამდენჯერმე იგი თავის „აზნაურებით“ დამარცხდა და რაკილა ვერაფერს გახდა, თავის წადილზე ხელი აიღო. დღესაც მრავალი ლექსია ხალხში დარჩენილი, სადაც ეს იმეზბია აწერილი და მოთბრობილი. ამ შაირების საიდრე ნებას არ გვაძლევს სრულად მოვიყვანო ამ წერილში, ამიტომ ვარჩიე ნაწყვეტების მოყვანა და ერთი ლექსით, სხვათა შორის, ამას უკიდონებს ზურაბს ვრი:

ზურაბო, გრისთვიშვილო,
რა თავი გვდიდებაო?
მაგ შენმა აზნაურებსა
ჯორებს ეზიდებაო.

კიდევ:

როშას ატირდნენ დელანო
ზღოს — სისხი ჭეიჭირისანო,
ზურაბ, ნუ დავლევ ღუთის მდელსა,
ნარჩონს ვართ შენის ხმლისანი.
მოიღწე პირქითელნი —
არწიენი მალის მთისანი,
ნამოგეწივნენ ბეკენ გორს,
გაწითებინეს ქვიშანი...
ორწყალში ფშაველები დაგხედნენ:
წყებან ამოდის ხმლისანი.

— : —

ფშაველ ამოვედ, ზურაბო,
ღალს და კელებს ელო,
ფშაველმა გამოგეტყოს,
დღე დავაყვინს ცხელი
კარბანას გადისაგალო
მსაბრტთ ვიციდეს ზელი,
თვალავს რა ამოქმართე,
იქ მოვაგონდა ცხენო

ზურაბის შემდეგ ერთმა ფუტკარელმა ვილაც ჭავჭავაძემ მოინდომა ფშაველების ყმად დაქერა, მაგრამ დაქერის ნაცვლად თვით დაიჭრა ფშაველებთან ბრძოლაში.

ბრალოა შენი სიკდილი
ფუტკარში ჭავჭავაძეო,
თავში გვირს სამი ნაბლუვი,
ზედ ერბოვეგრცხი გაბეო.

ასე იყო თუ ისე, საქმე იმათი დამთავრდა, რომ ფშვ-სეფს-რეთმა და თუშეთმა ფეოდალურმა წესწესობაზედ დგებიერ მო-
გვიდა, შეაფერი ნიდავი ვერა ქოვე, ამიტომ, როცა ფშვ-სეფს-
ყოფა-სეფს-რეთზედ ვერა თუ ელამარკობთ, პაპატონი ვლენთა
ცხოვრებას ვითარებანა თიქმის სრულიად უნდა დაეცინათ. —
საგანს სხვა თვალთ, სხვა მხრიდან უნდა შევხედოთ. ფშვ-სეფს-
რეთმა საფრთხილი იყვნენ, მაგრამ ამ თავრუფას ცხოვრებას
თავისი წესწესობაზედ ჰქონდა და აქვს დღესაც სამწესაროდ,
მთავრობის განკარგულებაში ახალს ჯერისა ცდალობს დარღვიოს
ეს საზოგადოებრივობის წესი და დააყენოს ინდივიდუალურ
ნიდავზე.

ყველა სოფელს, როგორც მოგახსენიებთ ტყე, ჰქონდა თავისი
საკუთარი სახნავ-სათიბი, ტყე და საძოვარი. ყველი დიდრიზი ოჯა-
ხები ამ მამულებს და სახნავ-სათიბს ურთიერად შორის ინაწილებ-
დნენ იმასდა კვალად, რამდენიც ოჯახში სელი იყო, საძოვარი
საერთო ჰქონდათ. ყველა ოჯახს ჰქონდა ნენა კაცთა ვამოელს
ახალი შამელი, ვაეკოცა ტყე. ამისთანა მამულებს ჰქონდა „ახოები“,
რაც, ჩემის აზრით, „ახლისაგან“ წარმოსდგება. „ახოს“ ვამუთე-
ბელს და გამოშვებულ ნება ჰქონდა უცხოებელად ეთარებულსა
თავის ნაღვანეთით ათი წელი, ხოლო შემდეგ ათი წლისა „ახო“
ხდებოდა საერთო სათემო საკუთრებად და ათი წლის შემდეგ იგი
ვითარებდა ვამრავლებულ ოჯახს ზედში. მცირერიცხოვან ოჯახს
უნდა ეჭირის მცირე მამული, ხოლო „გამრავლებულს“, როგორც
ფშვ-სეფს-რეთი იტყვიან, დიდი ნაწილი, ზელ-შეშვებელი, წალს გარეშე,
იყო და არის „კარის-პირი“ — სახნავი მიწა, სახლის ალთ მდებარე,
იგი მიწა სრული საკუთრებაა ამ ოჯახისა, რომლის „კარის-
პირადაც“ ითვლება და ვითარს შეილიდან შეილზე იმ დრომდე.
ვიდრე მოსახლეობა ოჯახის პატრონი ამ ადგილზე აქვს. ფშვარი
ოჯახები განკალკელებულ სეფს-რეთზედ და ყველას თავის კარ-
გებზედა აქვს „კარის-პირი“, კარის-პირი, მამულების გაყოფის
დროს, წილუარულიად (უწილოდ) მსაჯულთეს ბრინება. არის მამუ-
ლები ევრეთწოდებული „სათნავრო“ (თნი) მიწეულ ადგილში სა-
თიბი თუ სახნავი. ვინც დასწრობს, მომხნავს ან ვითარებებს, მოდ-
ვე არავინა ჰყავს არც ხოფელი, არც კერძო კაცი; ხოლო ამისთანა
მიწები ფრად ცოტაა. ქალი უმრავლესობის შემკვიდრედ არ არის
ალიარებული შოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ვითარებია; უფრო
რჩება განათხოვარი მამის საბლზე, მაშინ ეძლევა მას მამისეულის
მამულიდან ნახევარი ნაწილი. ფშვში თუმცა მიწა ცოტაა და
კომლზე 3 — 4 დესიატინაზე მეტი არ მოდის, თენდ ავილოთ მაგ-

ლითსათვის სოფელი ჩარგალი, სადაც ამ სტრიქონებს დამწერი
ცხოვრობს, მაგრამ მიწა ისეა გათნასწორებული, რომ არავინ არ
არის უნუგეზოდ დატოვებული არც ქვარავი, არც ობოლი, არც
მდიდარი და არც ღარიბი ამიტომაც არის, რომ „შეშვების“, თიბი-
მის დროს აქ მიწა ძალიან მწელი საშოვარია, ვინაიდან ყველას
აქვს თავისი საკუთარი საქმე. ამიტომ ახსენება ის მოვლენა, რომ
ფშვში ზოგანო აღამიანს, ისეთს რომ მათხოვრობით სეფს-რეთ-
ზედ, ნიშნად ვრთადერთად ვერ იპოვით და ას ამხეზი გლეხთა
ცხოვრებისა, რომელთაც მე ბევრჯერ ვახეთებში ვახებლობ და
მჯერა კიდევ, აქერს ზღაპარი ეგონება. ეგონებოდა ძალიან
ფშვ-სეფს-რეთი მისი მფლობელობის წესზე არ არის და-
ფშვ-სეფს-რეთი, არამედ სხვა გარემოებანიც უწყობენ ამას ზელს. ამა-
ვე სოფელ ჩარგალში, სადაც ასი კომლია, თვეში ერთს კომლსაც
ვერ იპოვით, რომ 10 ზელს პროხზე (ხალი და საწყველად) ნაყლები
მავდეს, მომეტებელი, ვრთი ორად და სამად, რომ ძალიან ბევრსა
ჰყავს, ამისთანავე ცხვრის ფარები, ორ წალს თუ არა; მასათვის
შაინც, ფშვ-სეფს-რეთი არ უფროს კარნაუტული ცხოვრება და შინა-
ურს საქმე, რაცაღა მოკლებენ, მიეშვრებათ აქეთ-იქით სამუ-
შაოდ, უფრო სარფიან და საბრავიან სამუშაოდ ამათ აქვს შინა-
ური „მოჭრის დიკარის“ და მართლაც კარგად ამათ დამუშავებუ-
ლი მოჭრის დიკარის თლა-კეთებანა.

საქონელს თუ ცხვარს იმდენი ანახვენ შთაში, რამდენის გა-
მოყვაცა შეუძლიათ, დანარჩენ ნაწილს მიეგვცებიან ბარ ადგი-
ლებში, უმეტეს შემთხვევაში კახეთსაკენ, სადაც იღებენ იჯარით
სათავადო თუ საბაზრო ტყეებს... ფშვ-სეფს-რეთი ოჯახით ად-
გილს იღებს, უსათუოდ ამასაც იკითხვას ნაღვირ რამ იქნის თუ არა
საოჯახო ტყეში, რადგან ოჯახს მოცულებული იგი ნაწილირებით
პურსაც ყიდულობს და სხვა ხარჯსაც ისტუმრებს, მთელი შამთა-
რი იღებებს, თანხს ხარჯსა მდის მაგრამ ყველას ზომ არ ემარჯ-
ვება ნაღვირობა? ესეც მართალია. სხვანი ზელთნობენ: სწინავე
ცხვ-ცხვარებს, სთლიან ნინებს, მხეწენ ხის ავეჯებს, რომ
მელსაც პარდაპირ ზელადზე სცვლიან ამრიგად, თვითვეულ ბინა-
ში თიბი და ზეთი სელი იყვებება მთელი შამთარი, ამ ზნით თიბის
ვამოყვებას არა თავილობს არც კი ოჯახიშვილი, განაღმც ითავი-
ლოს საშვალთ და მცირე შეშვების პატრონი. ვიმოვრებს ნიშნე,
რომ ფშვში იმდენი სელიადა არ მოდის, რომ ადგილობრივი მცხოვ-
რებნი გამოიყვებოს, განაღმც სულზე ვარეშე ბაზარი უბოთს თა-
ვისათვის გასასაღებლად; ამ ნაყლს აქერსი გლეხი სხვა წყაროებ-
დან ანაზღურებს: აქ ერზო-ყველა და მატყლი ბევრია, თუმც ისიც

გერ აძლევს იმდენს ზეირს პატრონს, რამდენიც შესაძლებელი იყო, რომ საჭმელ სხვათადაც იყოს დაყენებული, მყიდველისა და მწარმოებლის შუაზე არ იყოს ჩაახრტილი ჩარჩ-ბაყაცები. უხერხულოა მატრო ვაჭრობის, გაყიდვის წესს და ორგანიზაციას კი არ ეხება, არამედ თვით წარმოების შემუშავებას: ერთი და ყველი ძველებურ, მამაბაბურ წესზე მიდის როგორც ხვან-თესვა და სხვადასხვა... ან საცოდავმა ხალხმა საიდან უნდა შეიძინოს ეს ცოდნა? არსაიდან. არაფერს, სრულიად არაფერსაც არ ზრუნავს ამისთვის.

ფშავში ერთადერთი სკოლაა, ეს შესაძლევს წელიწადი, ქრისტიანობის აღმადგენელ საზოგადოებასა, იმავე ჯგუფისა და მიმართულებისა, როგორც მრავალნი სხვანი არიან, არ იქნა და არა, ვერ გვეღირსეთ დაიარსებულყო, თუნდ დაბა თიანეთში, ისეთი სასწავლებელი, სადაც საზოგადო თვითიულ ცოდნასთან ადგილობრივ მკვიდრთ მხედო სპეციალური განათლება, აქაურს ცხოვრებასთან შეთანხმებულ-შეფარდებულში... გააჭირა საჭმელ ერთმა მატრო „ეღილ ბილ“ უბანში სერენკი კოზლიკ“-ის ძახილში! თითქმის მატრო ეს სიკეთე — სკოლებისა არ გვეყოფოდა და არ იყოს საკმაო ხალხის ბედნიერებისათვის, თანდათან, ღვთიით, სხვა სიკეთეც გვემატება. მაშ სიკეთე თუ არ გვინათ თქვენ ლევიციის მუნჯური მეთოდში?! დიდა, ბატონებო, ამ მეთოდში ჩვენამდისაც მოაღწია და, რაღა თქმა უნდა, აშენებულეს უფრო აგვაშენებს.

დღეს ფშავლების ცხოვრება რყევამია: ახალი დროება უქადის დარღვევას ძველ წესწყობილებას. ყველა, ვისაც ერთი-ორი შაურა ახადია, ცდილობს მესაყუთრე გახდეს და მართლაც ფშავლებმა საუკეთესო ადგილები შეიძინეს ერწო-თიანეთისა და კახეთ-ქუთაისის მიდამოებში და კვლავაც ცდილობენ შეძენას.

საერთო მამულების სვე-ბედიც ფშავში იცვლება. მომავალ წლიდან, როგორც ხმები ისმის, ყველა კომლს სათითოდ უნდა მიეზომოს საკუთრებად მამული ვადაჭრილი საფასვლით. დღესაც იხდის ზომიერი ამ საფასურს თანახმად თავიანთგანვე ნაჩვენებ მამულის რაოდენობისა, ხოლო ამერიიდან თვით მთავრობა შეამოწმებს მამულის რაოდენობას, განკარგულების, უიშველია მომეტებული განცალკევება მოჰყვება და საერთო მამულის მფლობელობასაც ძირი გამოეთხრება, ლიბო დაუძაბუნდება, ხალხის ცხოვრებისათვის რა შედეგი ექნება ამ განკარგულებას, ეგ თითონ თქვენ განსაჯეთ.

ასეა, დღეს ფშავში გლეხობა ნივთიერად უფრო დაკმაყოფილ-

ბულია, ვიდრე სხვა მისი თანამომხენი ამერ-იმერეთის, ხოლო სამწუხარო ისაა, რომ ფშავლებს ძალიან ცოტა მოთხოვნილება აქვთ სწავლის შეძენისა და, როგორც იტყვიან „განათლებული“ ცხოვრებისა. ფშაველი მხოლოდ წერა-კითხვის ცოდნით კმაყოფილდება და ამგვარ „განათლებულთა“ რიცხვით ფშავის შეიძლება გურიის შეედაროს, სხვა ვერაფერი. ერთი შეტად მოსაწონი ღირსება ამათი ისაა, რომ განათლებულთაგან გაყიდულს მამულ-დედულს თვით იძენენ და არ უკარგავენ შთამოგებას, ცოტას მაინც ჰგლეჯენ და ართვევენ გაფაციცებულ უცხოელთ ზელიდან და მპატებენ საერო, საქვეყნო ტერიტორიას. ფშაველი, როცა ფულს იძენს, მისი ერთადერთი იდეალი მაშინ „ადგილის“ ყიდვაა, — საითაც იქნება და არ იქნება, ცდილობს მამული იყიდოს და დამოუკიდებლად იცხოვროს.

[1902 წ.]

ლაშარის ჯვარის დღეობა ანუ ლაშარობა

ლაშარობა იგივე გიორგობაა, ხოლო იმას უმთავრესი დღეობა პეტრეპავლობა. ე. ი. 29 ივნისს მოდის და სამს დღეს გასტანს. არც ერთს სხვა ფშაურს „ხატს“ ანუ სალოცავს იმდენი მლოცავი არა ჰყავს, რამდენიც ლაშარის ჯვარს. ფშაელების გარდა თქვენ იქ ჰყავდათ თუშებს, ქისტებს და ბარელ ქართველებს; ბარელნი თითქმის ორასის ვერსის მანძილიდან მოდიან ლაშარში სალოცავად თავიანთ ცოლ-შვილით უცხო გზით, მრავალს ტანჯვის მტვირთველი. ამით რაღა ძალა ადგიათ, აუტკივარს თავს რისთვის იტკივე-ზენო.—რატომ არ იკითხავთ? იკითხავთ, თუმცა ტყუილად, ენაიდან ისინიც ლაშარის ჯვარს, როგორც ადგილობრივი ფშაელები, მამაპაპის სალოცავად, თავის ზატად და ბატონ-პატრონად სთვლიან. ამისი გაგება და შეგნება არც ძნელია, თუ თავდაპირველად მომბეჭდილი და აქვანი შთისა ბარი იყო, დროთა ვითარებისა და ისტორიული მიზეზებისა გამო, მთასაც ბევრჯერ ჰქედა წილად ღებობა და აკვნობა გაეწია ბარსათვის; მტრისაგან დაწითლებულნი, შევიწროებულნი ბარელნი ხშირად ილტვიდნენ მთებში, როგორც ციხესიმაგრეში თავის დასაფარავად; ეგრეთვე მთიდან ეკონომიერ პარობებისა გამო, იძულებულნი აფარებდნენ თავს ბარის მდიდარ და უხე კალთას. ხოლო ლაშარის ჯვარის ბანა შეუცვლელი დარჩა დღემდე; გაღასახლებულთ აქედან ნიშნები! აქვთ შეუცვლელი და დღესაც მიაქვთ, მაგრამ ეს მთელი ლაშარის ჯვრის გაღასახლებას არ მოასწავებს; არ მოასწავებს აგრეთვე იმას, თუ მელამ წელს არა, ორ წელში ერთხელ მაინც „ყმა“ თავის ბატონს არ ეახლას კარზე ძღვნით, საკლავით და საწირავით.

მამასადრე, დაპყრობილებით შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ ბარით მომდინარი დღეს ლაშარში მლოცავები ძველად ბარში გაღასახლებული ფშაელები არიან. უკვე „გაყვებულნი“, ფშაელები ამით კახებს ეძახიან. ზეენ ვიცით კახეთში, ვაღმა მხარში, სხვათაშორის, ორი სოფელი, დამამტკიცებელი ზეენის აზრისა: სოფელი ფშაველი

და ყვარელი; ბარეელი თავის ვინაობას თვითონვე გვეუბნება, ხოლო მეორას სეხნია — სოფ. ყვარა დღესაცაა ფშაველი სოფლად და იმითმ არც საკვირველია, ბარელთაგანი მლოცავი ლაშარის ჯვარს ამ სოფლიდან უფრო მეტი ჰყავს. ბარელების ლაშარის ჯვარში სალოცავად სიარულის მიზეზი ნათესაობაა შთის ხალხთან. არს კიდევ სხვა მიზეზიც, რის გამოც უცხო თემა უცხო თემის სალოცავს ლოცულობს. ამაზე ზოგიერთი ხალხური ლექსიც გვითხრობს, ლექსებს ზეპირგადმოცემანიც ემოწმებიან. არა გვაქვს, მაგალითად, არავითარი საბუთი თუშებს ფშაელებთან ჩამოშვებულთ ნათესაობა წავართვათ. მაგრამ თუ ყური დაუგდეთ ძველს თქმულებას, თუშებისაგან ლაშარის ჯვარის თავიანთს ცემას სრულად სხვა საჩუქრი ედება, სხვა აზრი იხედება...

ხანდახან ჩვენს ისტორიულ ცხოვრებაში გამოერეოდა იმისთანა შავი და ბნელი ხანა, როდესაც ფშაელები ხევსურებს არბევდნენ, ზევსურნი ფშაელებს და აგრეთვე თუშები, ვისზედაც კი ზელი მოუწვდებოდათ. ფშაელებს შორისაც, რომელნიც თორმეტ თემად იყვნენ, თუმი თემს არ ინდობდა გასაყვებლად, გასაქცევლად — აი, ამასთანა უხედურს და უცუდმართს დროში იხედება თუშეთში უკუღმართის ფიჭრისა და ზნის გზით, თუ შეიძლება ასე ვუწოდოთ იმას, ვინმე თილისძე; იგი აგრეთვე თუშების ლაშქარს და მოდის ფშაელების უსაბრძოლესად ეგუება. მისი უბედური წადილი უბედურად თავდება. თუშები დამარცხდნენ და თვით თილისძე შერაცხვნილ-გაწმინდულნი დაბრუნდა თუშეთში ს. ხომაროდან.

„თუშო, ხომარას ნუ მსვალთ
„ხომარა კლანია,
„იქ სამი ჰყლი ზღობენ,
„სამწივე დეკიანოი,
„თუ ჩახვალთ კლარ აქისალო,
„ვირვი! ეტლიანა მ“.

თუშებმა და იმათმა ზელადმა თილისძემ თავიანთი დამარცხება და ფშაელების გამარჯვება ლაშარის ჯვარს დააბრალეს. თილისძემ შეიგნო რა ძალა ლაშარის ჯვარისა, მეორე წელსვე განიზრახა იმისი მომადლოება; იგი მოდის დღეობაში და თან ძღვნად ლაშარის ჯვარისა ანუ „სამხვეწროდ“ მოტყავს „თეთრი ქორაი“ ხარი. ამ ამბავს ხალხური ლექსი ასე აგვიწერს:

! წმინდა გიორგი და ლაშარის ჯვარი
! აღბრუნა.

ლაშარს მთელი თილისხ,
 გულდიდად დავდა ხარია,
 შიშვენიერს დავადებო,
 როგორც მატონსა უმანია.
 „შენ იქ არ მოგვსდებოდა—
 დიდი პენი ცოფე-ბარია,
 დასწყო, დასდევ ხომარა,
 ცამდე აღუწი ილა“.
 — დამათა ფშვლის შეიღებო,
 მლოცეთ აქვენი ჯვარია.
 საბჭოროდ მომუშაობი
 დეორი ქორაი ხარია!

და სხვ. და სხვ.

სიტყვა რომ არ გავაგრძელოთ და მოკლედ მოვუკრათ, თუშეშს
 ან დღიდან ედგმათ ხარკა და ზეგარა ლაშარის ჯვარისა... ხალხის
 წარმოდგენა ასე სჭრის და ჰერაფს იმას ჰგონია, როგორც მიწერს
 ბატონი, — აღმამის აქვს ვნებანდომანი, ისე ხატსა აქვს და ამო-
 ტომ ნივთიერს საშუალებას მაჰმართავს მის დასაქმყოფილებლად
 და მოსამადლოებლად.

გველა ვისაც კი ფშვის დამორჩილება ედვა გულში, როგორც
 სხვადასხვა ზეპირკამოცემა გვეუბნება, ბრძოლის უსათოდ თვე-
 დამარჯვებლად ლაშარს ჯვართან იწყებს. ასე მოაქცა ზურაბ ერის-
 თავი; იმან განიზრახა ხატის შემოსვრა, მაშასადამე უმოაფრეს მო-
 წინააღმდეგე ძალად იმას ლაშარის ჯვარი მაინდა, რისთვისაც
 მოსტრა დიდი მუხა, რომელსაც ჰქონდა კენწეროზე „ციდან მო-
 სული ოქროს ჯაჭვი ანელოზედას ასასველ-ნამოსასვლელად“.
 არც კარგად დაუგდა ზურაბს ასეთი თავბედობა, წაველა-კრულვას
 მეტი იმას არაფერი დამარა და თვით მისი მისწრაფება ფშავ-
 ხევსურეთში ბატონყმობის დამყარებისა ქარმა და წყალმა წაიღო.

ესევე მოიქცა შაჰ-ამანი, თუმცა იმას, როგორც ძველი თქმუ-
 ლება ვეუბნება, გარდა ფშავის დამარცხებისა, ის ფიქრიც ჰქონდა,
 როგორმე ლაშარს ჯვარში დატული სიმდიდრე ზელში ჩაეგდო.
 ერთს თავის ქვეშევრდომს ხანს ჩააბარა დიდძალი ჯარი და გამო-
 გზავნა ლაშარის ჯვრის დასაბრუნად ფშავ-ხევსურეთში, უკაცრავად,
 ხელუკარიელნი არ შეპირნენ: ვიწრო არაფრის გასაფლავში, გარედ
 წოდებულ ნაწევთაში, შეუტრეს გზა თათრის ბრბოს და მთლად
 მოსტრეს, ორის კვირის განმავლობაში არაფრის წყალი არ დაილე-
 დო, ამბობს თქმულება მაგრამ რაც ვერ შესძლეს შაჰამებმა და

¹ დეორი აქამო ხარა.

სხვა ბარბაროსებში, ის ჩვენ შეგვიძლია: ჩვენის გელესიის მსა-
 ზერით გაჰყრეს-გამოჰყრეს პრეტყალები და თუ სრულიად არა, საკ-
 მაოდ მაინც შეამცირეს ლაშარის ჯვარისა და სხვა ხატების ოსი-
 განებში... დღეს რომ ვინმე შეცნებრმა, სამკეციერო ფიქრით და
 წადილით აღუტყვილმა, მოინდომოს ამ ნივთების ნახვა, ძნელად
 თუ ელირსოს, რადგან დასტურ-ხევისბერნი გაფიქრილდნენ და, ვინ
 უწყის, სად, რა ადგილას მალევენ და ჰაჩქმალევენ ხატების „ზო-
 ნათს“.

გარდა მოძრაებისა, უძრავი ქონებაც აქვს ლაშარის ჯვარს,
 საბელოდობა ზვარი სოფ. ახმეტაში. ამ ზვარის ღვინო ხევისბერებს
 და დასტურებს მოაქვთ დღეობაში და მლოცავენს უმასპინძლდე-
 ბიან. წინანდელ დროში დიდის ამბით იწყებოდა ლაშარის ჯვრის
 დღესასწაული: ერთის თვის წინათ, ვიდრე დღეობა დაიწყებოდა
 დასტურნი და ხევისბერნი დაატარებდნენ დროშას ფშავ-ხევსუ-
 რეთისა, თუმცა, გულამაყარში და ყველა სწორად რამდენსაც
 მოსურებდა; შემოწირული თეთრი ჰმარდებოდა ლაშარის ჯვარ-
 რის ზვარს და სხვა ხატის საჭიროებას. დღეს ეს ჩვეულება თითქ-
 მის მოიხიბო პოლიციის წყალობით. თვით მომღვარნიც სდგნიათ
 ზევისბერებს, მათი გავლენა ხალხზე არაფრად ებრაიან-ეპიტრაფე-
 ბათ; არაფრად მოსწონთ აგრეთვე იმათი ხატობები, ანუ „ჯორო-
 ბეგები“, როგორც თვით ფშაველები ამბობენ, თუმცა კი შემოსავალ-
 ზე ფხიზლად უჭირავთ თვით. ამ ხატობების შემოსავალს სხე-
 ზიც ეხატონებოდა. არ ვიცა, არ ვამეცა და დღევანდელადის ვერც
 შემიგნია, ეს ასე რად ზდება? ფშაველების სალოცავებს საეკრებებს
 გაახიან, ხოლო შემოსავალს კი ამ სავერამოებიდან ორის ზელოთ
 ებლატებოდა. როგორ გვონიათ, ამ დღეობებში რა შემოსავალი
 უნდა იყოს? შეწირულ ფულის გარდა საქონლის — ცხერისა და
 კურატების ტყავები; საქონელი არა მარტო ლაშარობას, არამედ
 სხვა ხატობებშიაც აუარებელი იხოცება; მლოცავი გამოიწინდება
 იმისთანა, რომ ოთხი და ხუთი სული ცხერაი მიჰყავს... დიად, საკ-
 ვარგელოა, ჩემის ცხერის ტყავთან სხვა ვისმე რა ხელი უნდა ჰქონ-
 დეს? ასეა მაგრამ მაგრამ ის არის, რომ ბატონის აღმადრის ჰკო-
 ნიანს, თუმცა კი ხალხს რომ თავი გამოეღდა, ამ დღეობების შე-
 მოსავლიდან საკუთარს მანქაზე დაიარსებდა, წუ ვიტყვიან სკო-
 ლებს, ან სხვა რაიმე სასარგებლო დაწესებულებას, საქმეს, თუმცა
 ფშაველებს შესაწირავი ლაშარის ჯვარში და, საერთოდ, თავის
 „ხატებში“ — სალოცავებში უხვად მიჰქვთ, მაგრამ თვით ხატში
 ვედრება და ლოცვა ფრთად მარტყია. ქართული ერა არ არის
 საზოგადოდ ფანატისკი და მისი ღვთის ვედრება არასდროს არ

გვეთვის იმ ჯერის ვადრებას და ღვთის მსახურებას, როგორც ზევნ მამადიანთა შორის ვხედავთ. ერთის მხრით სანუგეშოა ანუ სიმარტყეოლოცისა, რომ იგი სხვა მხრით არა სახიზრებოდეს, თუ მამადიანი ტანა, პირს, საერთოდ, სხედს სახიზრებენ ვედრების დროს (მასსა-ვასსი). ზევი ზალბი — გონებასა და აულოვრს ძალას ასუსტებს, ანუ ელესს. რადო, იკობავთ, — იმეტომ, რომ მლოცავი, რაი სამსხვერპლო ზეარავს მიუვანს, რამდენჯერმე შეხლს მოიყრას პარბატასავე, გადსაცემს საკლავს ხევისბერებს, რომელნიც დასკლავენ ზეარავს, თავის კეთვნილს ერდს აიღებენ და დანარჩენს მარტო ჰქონდს უნდებს, ღვთის მლოცვ ღვთისაში ატარებს. ღვთის მამაკეთილეს სანთავის მოზადებსა და მორთმებს ანდომებენ მოელს დროს, ვგონებ, მოგვსენებათ, რომ მხედელთ არა აქვთ ნება მივიღებენ ამ ადგილას, სადაც მსხვერპლო იწიების, ე. ი. სადაც საკლავებასა მოცევენ დსტურ-ხევისბერნი. დიად, არა აქვს ნება, იმეტომ იმინი ქადა-პერებს, სანთელ-საქელს და სხე, მამაკეთა ზღლით უგზავნიან ზევისბერებს.

ხატების ღოცვა-ვედრების საქმეში დიდი ძალი აქვთ ჭეოთბებს ვოცელვარ უბედურს შემთხვევის დროს: სისწულთისა, კაცთ და საქონლით ზარალისა და სხვადასხვა. ფშველი მიზეზად ზატა-პეტლით, ხოლო რომელ ხატისაგან დეშარათა ზარალი, ეს მკათავეს უნდა გაიგოს. ჭეოთბეებმაკ კარგად იციან ეს. ფშველში თორმეტ ითვალ ითვლება, უფელს სათვომ ხატები კარგად უწყიან: შეიძლება ჭეოთბეებელს „გამოთვადეს მიზეზი“ არა მარტო მამის სალოცავთა, არამედ „დიდი მამი ზატისა“, ან ეოლეურთ სალოცავთა ჭეოთბეი შემდეგში უბედურების ასადენად, ხატის გულის მოსაგებად, შეუფრთს რამდენსამე სულს საკლავს, ცნებას ან კერატს. მსხვერპლად უნდა უსათუოდ სისხლიანი საქონელი შეეწაროს. უფელად ხატის საბოძოთით უნდა საქონლის სისხლი დასცეს. აქედან აშეარა, რომ სისხლს ძალი აქვს (ელტი სისხლისა), სისხლი ვითა ითვმა, უნდა ესხუროს თასებს, სახატო ავე-ჯველითა. ხევისბერმა უნდა ხელმძარი „გაინათლოს“ სისხლით, ზედამ წელსწიდას ჯერ თითონ უნდა დავლას საკუთარი საკლავი ხატში და იმით სისხლი მოიცხოს ხელმზე, შებლზე, ამ ჩვეულებას ეწოდება „ხელმძარის განათლა“. როგორც ზევიაც მოვიხსენიეთ, სისხლს რავა ეს ძალი აქვს, უფელად, მოვალენი ვართ ეთიქროთ, რომ იგი ჩვეულება მთელია შორის სისხლის ადგი-მითა, თუ სისხლის მიცხისა, სამღვთო მოვალეობად ჩასა-ფელთა. თუმცა სისხლის აქედან ჭეოთა — მოცალე ზემის წა-

თესავის მკვლელი და ამით იგი დაუმონე, უმაღ ჯეხადე ზემს წა-თესავს, რათა მან საიქიოს წყალი ეხილოს მას, ჯღანი (ბანდულო ხენა) გაუბანდოსო და სხე, მავრამ ის კი აღარ აქვს შეგნებელი, რომ ამავე დროს საღმრთო მოვალეობასაც ასრულებს სისხლის დაქვევით. აღმაინი ამ შემთხვევაში ხდება ხატად და მას ზეარავად, მსხვერპლად აღმაინი ეწოდების. საყურადღებო ამბავია... ფშვარი ჩვეულება სისხლით გაწმენდასა. ზველ ებრაელ ჩვეულებას მოგვაგონებს. როგორც ვუწყით, ღვთისმაც, როგორც ძველი აღთქმა გვასწავებს, ეგვიპტიდან ისრაილების გამოსვლის წინად ასწავლა, რომ ყველას თითო უნდაო საკლავი გამოეჩინა ფარდთან, დავლა და იმით სისხლი წავსო ზღერბლზე და კახ-ბნა ჩარჩობზე. ეს იყო ნიშანი იმისა, რომ იქ სცხოვრობდა ისრაილთაგანი, ღვთისმაც გზას აუქცევდა და არაფერს ზარალს და-ატებდა ითვე, როგორც ვგვატყულებს დამწართა ამ ბატკნების ზორცა უნდა გვამთ ზმიადდ გამოცხადარ პერიონ. ვსევ ჩვეუ-ლება დღეს წმიდად არის დაცული ფშველაც. ხატებში მხოლოდ ზმიადსა სემენ მლოცველნი, ვაფეებელს პერს აქ არავინ მოიქმს.

სამსხვერპლო ადგილი შემოზღუდულია გოლგეთით და ამ გოლ-გათა შავით, იმის მიდამოებში ყოველი ზე, თუ ჭეა წმინდა, ხელ-შეუხებელ საგნად ითვლება. ეს რომ ასე არ იყოს, მაშინ ერთის ზატის ნიშის წაღება უცხო, სტა ადგილას, ხომ ყოველად შეუძლებელი, მოუტერბელი იქნებოდა. უმრალე ღოდი, ჭეა წმინდა ად-გილის ყოფნისა და მდებარეობის გამო სიწმინდეს ითვსებს, ხატის ძალას იტენსო. ავბაი, ანუ საოფლისა, თემისაგან სასიყვლი-ლოდ, ჩასაჭოლავად მიჩნეული აღმაინი, როცა ხატის მიდამოს თავს მოაფარებს, ხელშეუხებელი ხდება, თითქმის ცოდვებასაგან თავისუფლდება და ცოტა რამე სიწმინდეს იძენს ზატთან ანუ ყოფით. სხვა ვით არ შემოილან აქსნა მწევრის საფ-ლიცის სათაყვანო საგნად ვარდაქმნა.

ხად არის, ან რა არის ეს მწევრის საფლავი? მწევრის საფლავი გაბლეთ ხაზმარის სალოცავში, ზეგურეთში. ხაზმარის ჯვარს არა მარტო ხეხურნი, არამედ ფშველები და თუმევი გულმოდგინედ ლოცულობენ. ერთს ვისმე კართველ მეფის ძეთაგანს, როგორც ზეპირგადმოცემა მოგვითხრობს, უტბოვია ზეგურეთში, ჭეოლია მწევარი. მოპტლონია და ამ სალოცავში დაუმარხებინებია. დერჰეა მწევრის საფლავი და გახდა ერთგვარი სალოცავი. ამ სტრუქტურის დამწერი ბევრჯელ დამსწრებთა იმ ამბავს, როცა ფშველები და ზეგურები საფლავზე ცოცნებს მლოცველნი და არა ბატკნებს, რად-

გან მწევარი, როგორც „უსურმაგო“, ამბობენ ისინი, ბატკნის ღირსი არ არისო. ციკანი, თხის ნაშობია, ხოლო თხა ეშმაკის გაჩენილია. და განა მარტო თხა? უკაცრავად კი ნუ ვიქნები და თვით ევას ჩამომავალთაც ფშავ-ხევსურნი ეშმაკის ნაშთქმედარს უწოდებენ. ასეა თუ ისე, ხალხსა სწამს, რომ მწვერის სულს შეუძლიან თავის თაყვანისმცემელს გაუმრავლოს საუკეთესო ჯიშის ცხენის ჯოგო, იყოს მისი მფარველი და ამცილებელი ყოველგვარის ზარალისა.

[1903 წ.]

ჩვენი უმადურობა

(წერილი რედაქციისადმი)

წლებანდელი, 1904 წლის კალენდარი გადავა[თვა]ლიერე: კალენდარია და კალენდარი, მე იმას არა ვწუხობ: რაც ჩვენს ვინაობას შეეხება, მართლა კარგია. ხოლო არ შემოძლიან, გული არ ითმენს, დავმალო და მკითხველს არ გავუზიარო ის ნაკლი, რაც მე კალენდარს შევნიშნე. ყველაფერი კალენდარში თავის რიგზეა — თუ სხვადასხვა ცნობაა საჭირო და გამოსადეგი ჩვენს ცხოვრებაში და სხვა მრავალი. გადავითვალიერე აგრეთვე სურათები ჩვენთან მოღვაწეთა და, როგორა ვსთქვა, რომ ვისიც სურათები შიგ არიან მოთავსებულნი, მართლა არ იყვნენ ღირსნი ამგვარი ყურადღებისა; არაა საწყენი ისაა, თუ ერთის სურათს ათავსებ, მეორეს რად ივწყებ? ვინაა ეს მეორე, — იქნება იკითხოთ? — მოგახსენებთ. ბევრს არ ვიტყვი, — ვინ დაწერა ეს ლექსები? „ვინა სთქვა საქართველოზე ეგ არის ლომი კვდებო“, „მუხა“, ფშაველი ქალის ტირილი?“ — რად ვივწყებთ ამ მარგალიტებს? რად ვივწყებთ მის ავტორს? რა არის ამის მიზეზი? თქვენ განსაჯეთ ამის მიზეზი. მე მხოლოდ აღვნიშნე ფაქტი, და ვისაც როგორ მსურდეს, ისე გაიგოს, ხოლო გაჩუმება, ყურის მოყრუება არ შემიძლო, არა იმიტომ, რომ ჩემი ძმაა მათი ავტორი. არა. არც დიდად საჭიროა ამისთანა ზიზილ-პიპილები იმისათვის, ვინც ერთგულია თავის ერისა, ვინც ჩუმაღ მოღვაწეობს, ვინც ცდილობს თავის მცირე ძალდონით ქვეყანას რამ არგოს. არ არის, მეტყი, საჭირო ვიმეორებ და ჭეშმარიტებაც არის, პირადად იმისთვის სულ ერთია, თუ ნამდვილი მამულის შვილია, საქმის მოტრფიალე და არა მარტო სახელისა. ხოლო ერისათვის, მკითხველი საზოგადოებრივად არ არის ერთი — თეთრი და შავი, არ არის სასიამოვნო; ერთს მოღვაწეს დაფნის გვირგვინს აღვამდე, ხოლო მეორეს თუ არა იმაზე

241

მეტს, არა ნაკლებს არაფრით, შავს ზეწარს აფარებდნენ, უჩინმარინის ქუდსა ჰხურავდნენ. ან რა დიდი ჯილდოა მაინც და მაინც, ჰკვათ-მყოფელის ქართველისათვის მისი სურათის კალენდარში მოთავსება? არაფერი. და საქმეც იმაშია, რომ ამ მცირეფასიანს, იაფს სასყიდელსაც ვიშურებენ ჩვენი მოღვაწეებისათვის, ესეც ფული გახდა? აი სად იჩენს ყურებს ჩვენი უმადურობა, უკეთურობა და უტაქტობა!

[1904 წ.]

მ ა ხ ლ ა ს

წყილი წავლენ და წამოვლენ,
ქვიშანი დარჩებაიანო...

ხ ა ლ ზ რ

სწორედ ის დრო დადგა, დილიდან საღამომდე „მახლას“ რომ იძახო, მეტი როდი მოვა... მკითხველო, თქვენი არ ვიცი და მე კი წამლაუწუმ ეს სიტყვა მევერება ენაზე მას შემდეგ, რაც მდ. იალ-უზზე ბრძოლა მოხდა, დღეს აქამომდე.

მახლას! მახლას!

მოხუცი ბიძაჩემიც ამასვე იძახის, თუმცა იგი სრულიად წინააღმდეგს მოელოდა, როგორც ომისგან, ისე ცხოვრებისგან და იმდენად უბიროა, უკაცრავად მის ჭალარის წინაშე, რომ რაც უნდა მოხდეს, უსათუოდ იმას არ მოვლის, არა სჯერა.

ვისაც არ სჯერა, ნუ სჯერა.

ერთმა ჩემმა ნაცნობმა ექიმმა საგიგეთში წამიყვანა, ერთს შემ-ლილს გამაცნო: „ეს თავადიშვილი გახლავთ, თარხან-მოურავოვი“. უკანასკნელმა იტყია: „ნეტ... არა... ია პაკოვსკი“.

წადით და დააჩუქუნეთ ესლა თქვენ ის, რომ პაკოვსკი არ არისა.

ბიძაჩემის საქმეც ასეა.

ნათქვამია: ვინც რა უნდა სთქვასო, წისქვილმა კი ფქვასო. ცხოვრება ჩვენს წადილს და გემოვნებას არ დასდევს; იმას საკუთარი თავისი კანონი აქვს; როგორც გაზაფხულის მთიდან მომსქლარს ღვარებს ვერაფერს დააგუბებს, ვერ შეაჩერებს, ისე ცხოვრების წადილს, მის მისწრაფებას, ბევრის წყენას, ბევრის ცემას, გვემას არ დაგიღვებს. მომწიფებული მსხალი და ვაშლი თუ დროზე არ მოსწყვეტე, თავისთავად დაბლა ეარღება; ეგრეთვე მომწიფებული აზრი ცხოვრებისა, თუ მისი მოთხოვნილება დროზე არ დაემაყოფილე, ბრახდება, ცხარდება; მისი დაჩუქება, დაღუძება, ყოვლად შეუძლებელია. ასე ყოფილა სხვაგან, ასევე იქნება ჩვენში. ვინ იტყვის, თუ არ ბრევი, რევენი, თავხელი, — ცხოვრებას კისერში

ჩელსა ვტაცებ და თავს, საითაც შინდა, იქით ვუზამო. ეცადოს, ჭ-
ხაც ტვინი და ხელები ეჭავეება.

ყველაფერი ღროს მოაქვს და ზევით რამ იმასვე მიაქვს, ხოლო
არა სისარებლო, არამედ ის, რაც გამოუსადეგარი, რაც მანებე-
ლია. დრო, რასაკვირველია, არ უნდა წარმოვიდგინოთ განყენებუ-
ლად, არამედ როგორც თაობა, როგორც ისტორიული ხანა. დღე-
ვანდღამდის სიმართლეს ჯადოდ აწვა გონებრივი სიჯიუტე, ხო-
ლო დღეს მან მოიგდებინა ჯადო, აღსდგა, გამობრწყინდა, რო-
გორც მზე შავს ღრუბლებიდან, და იახის: „აჰა ვარ, არ მოე-
ძვლარვარო!“ „კაცმა ჭირი მაღა, ჭირმა თავი არ დამალაო“. ჩვენს
ისტორიულს ხანას, ჩვენი ცხოვრებას ჭირი სჭირდა, მაგრამ ქმა-
ლავდა, ვეატყუებდა: კარგადა ვარ, ჯანსაღად, არაფერიც არა
მტკიო. გვარწმუნებდა, გვეფიცებოდა ლოცნად ჩავარდნილი,
დაეცემებულ-დამწეგებულს დღეს კი, როცა ტკივილი მოგრაი,
მოთმინება გაუწვდა, გაიღელა გულ-მკერდი და დაგეანახა ზედ
ღრმად დაწნეული წყლულები: „მიეჭიმეთო“. ყველა ჰყვასადი
შორსგამჭვრეტა ადამიანი ჰგონებდა, რომ აღრე თუ გვიან, ეს ასე
უნდა მომხდარიყო.

მოხდა კიდეც, და დღეს ყველა ძალუენებურად მოსთქვამს
იმას, რაცა სტყვია. მოთმინების ძაფი გაწყდა; აღარ ქმალავს მშო-
ერი სიმშოლს, ნაცეში — ცემას, ტყვე — ტყვეობას, მონა — მონო-
ბას. ბაღებშია კი შეიგნეს თავიანთი ადამიანობა, ისინიც იბრძ-
ვიან, რღწვიან, ცდილობენ ადამიანური უფლებები მოიპოვონ. ეი-
საც არაფერი დაუკარგავს, არც ეძებს. ვისაც საჭირელი არა აქვს
რა, არცა ტირის; ვისაც საჩივარი არა აქვს, არ ჩივის...

ღიაღ, აბარებს ძველი ცხოვრება ანგარიშს ახალს, მომავალს
ცხოვრებას; როგორც გაწმინდებული მატყუარა ცდილობს გააბა-
როს ისე, რომ ფეხები არ დაეშტერეს — დროა და!

ეჰ, მახლას!

1905 წ.

306 არის მართალი?

ჩვენში და რუსეთში ჯერაც არ გამოლეულა იმისთანა განათ-
ლებული, შავს რომ თეთრს უწოდებს და თეთრად მიაჩნია და
თეთრი — შავად, საკვირველია ეს ჩემთვის, გონებ რომ — შენთ-
ვისაც. ჩემო კარგო, მაგრამ არც კი უნდა გვაკვირდეს, ღიაღ, არ
გავვიკვირდებო, თუ იმ აზრს წავიმძღვარებთ წინ, რომ ყველას
ერთნაირი სალი ტვინი და გრძნობა არა აქვს. ყველა ერთნაირს
წრეში არ აღზრდილა, ერთს და იმავე პრინციპზე, და მტკიცედ არ
დარწმუნებულია, რომ თვითვეულ ჩვევანს ბედნიერება მთელი
ქვეყნის ბედნიერებასთან არის მჭიდროდ დაკავშირებული. აი,
სწორედ ამას გამო ხდება ეს ზნეობრივი და გონებრივი სი-
მახინჯე.

მაგალითისათვის შორს ნუ წავალთ. აიღეთ რომელიც ვინდა
ნომერი „მოსკოვის უწყებებისა“, გაიკითხეთ და თქვენ თითონ
კარგად დარწმუნდებით, რა ჯერის, რა მიმართულებისა, რა ტე-
ნის ხალხი კიდეც მრავლად მოიპოვება დღლიცვლ რუსის ქვე-
ყანაში.

ღმერთმა ჩვენ გვაშოროს ამისთანა ნასწავლები, ამგვარი ქვეყ-
ნის მეთაურნი. ამ ზემორე აღნიშნულ ჯერის განათლებული
მტკიცედ სწამთ, ჯერ ერთი, ისა, რომ რუსეთი ძალიან და ძალიან
ძლიერი სახელმწიფოა, — ისეა მოწყობილი მისი შინაური საქმე-
ები, არაფერს ცვლილებას არა საჭიროებენ. — თუ ცვლილება რამ
მობდაო, თქვენი მტერი, დაიღუპება მთელი ქვეყანა. — ოში უნდა
განუგაგრძოთ იმ ღრმად, ეიდრე იაპონიას სრულიად არ წავლე-
კეთ. არ შევშუსრავთო. — რაც შეიძლება მეტი მიწა-წყალი შე-
ვიძინოთ, მეტი ქვეყანები დავიპყროთ, დავიმორჩილოთ. მოვლა და
მოწყობა ამ ქვეყნებისა კი ღმერთზე მივადლოთო. რუსის ბიჭნი,
რუსის საღლითა ყოვლის შემბლბელია, გინდ მშვიერი იყოს, გინდ
მაძლარი, გინდ ნასწავლი, გინდ უსწავლო და სხვადასხვა.

რომელი ერთი ჩამოვიტყავოთ, ხოლო მოკლედ კი შემაძლიან
გამოვხატო მათი გონებრივი და ზნეობრივი ავლადიდების ფორ-
მულა: სწეულს ქვა მოუხარშეთ, ნახარში წვენი ახვრამეთ, ქვა

გვენებნეთ, — შორსა და გათავდა, სალ-სალამათი დარჩებაო... გესმით?.. მაზლას...

რატომ ჩემი დაბავსებულ-დაბანებელი ზევსური არა მსჯელს, არ ფიქრობს ასე, იმან რომ წიგნის საბელიც არ იცის სწორედ და ყველა დაწერილს ქაღალდს „ატრატას“ ეძახის? მოვისმინოთ, ერთი მისი მსჯელობაც დღევანდელ ცხოვრებას ეითარებაზე, ომისა და „რეულობაზე“. ეიღვრე მსჯელობას დაიწყებს ჩემი თითხი, ჯერ ხუთივე თითს უღვამებზე აისვამს, პირაღმე, რომ თავის სახეს მისისანება მიაჩნოს და „უღუაწნიც სამაგნოლ“ დაუდგენს.

„სამაგნოლ“, ანუ სამამაცოდ — და მერე გინაგრძობს: „ძალიან საყვარელია — დიდის ღმერთის მადლმა, საიდ რას გაიხსნა, ერთიან ევ რაღაც იაპონიადა, სად იქვე აქამდინ, რო მაგის არც ავ გაიგონებოდ, არც კია?! აბაბაბი, საყვირველ საქმეს შერბის, ვოყებო! მე რუსის მამრე, ნიადე, არავინ მეგონ.

— სხვას ვის ეგონა, ჩემო თოთხე, მაგრამ ეხლა რო გაიგონე, კი მგონია.

— პოტატურიც აიღესაც იქვე?

— თიღს და ჩადგნენ კიდევ შივ. — აუღუეც! — ცოტან სამ კი არიან ისენი?! ნისწაულობით, მახერხებათ თუ კვლავ სჭარბობს?

— ღრუბლით ომობს, თითხე, ღრუბლით. — გუბასუბებ მე, რად-განაც ვიცი, რომ ეს სმა გაერკელებულია ხალხმა და არ მანდა შეურაცხველი მისი წარმოდგენა, მასი რწმენა.

— ამბობენ, დიდა: მოაღოს შეე ღრუბელი, კუპრავით შევი გაიძაბების, გაიძაბების, გაიძაბების, ხალხ არ ჩანს; ჩამაწყვეს, ჩამაწყვეს ტყვია მადენის ბორბოშსავეთავ, იღუბების, იღუბების რუსის ჯარია... ყველაღი კი ვაღით ას: ვაყვაცობაი, სიმდიდრეი; გაფე ყავლი — ერთიე მარჩების, მეორეიე. რუსს ყავლი გაუეიდ სადამ. იაპონიაჩი ერთს ერეკლეთასაც, ბავრაციონს ამბობენ გადა-სულს, იმან გაუჭირ უფრო რუსს საქმეო. იმათაც კვლოე თულა მამაუთვლავ ჩვენას ქემწიფისად, ქართველს აუ მაოშებე. შე-ნის რუსებათ მეედაე; ან მაგიტ რაზე მაღუბეიებაე, მე და შენ გა-ვადდეთ მარტომარტოდ, ჩვენ ვიომთევე... უდიდრობაი უსამართ-ლობაი მას დღეშაიე არ მამწების კაცს; დალიონ, შააწუნ ხალხი, აღარას გასაძლისი; ყველას ფას დაედ, ბარჯ მამეატ... აქამო ვაძ-ლეველით სალდის, ეხლა აღარ მიეცემთ: რაად კსოცს? სად პლუ-მავს? უნდო დაევეთას მკედარს მამა-პაბის საფლავსამარეი? თავის წყალადგილი? — იქ რა უნდ იაპონიაჩი ჩვენ შეიღებს, აქ დღეს თუ ხვალ ლევა, ქისტი, ჩაჩანი მზირას არიან ჩენი ასაკლე.

ზად. მეომარ უფრო აქ გვიცხარს. არ გვაქონებებს იარაღს. რაით შეაქციოთ მტერს ხელი? დიაცებ დავცხად: მანდილების მერ სხვა არა გვაყლავ. თითო სულადა გვირავ პირში, ესეც საწყლობისად, ბეჭაობისად... ძველი ნათქვამი ას: „როსტომმ თქვა, ერთი არა სჯობს ამ ჩემსა მოგონებასო, ერთხელ სჯობია სიკვდილი მუღამ ეამს დაღონებასო“. ნეტარ ის მართალ იქნებისა, გამავონებენ: იაპონიაე გუდან-ხაბმეტს, ლამარ-ლეღს ზარ-ცხვით აპრობს მასვლასა სალოცეადიო. ჩვენ მისამხარო თუ კვლავ ას?.. ნეტარ, ჩვენ რუსის ხელნი დაგრნებიათ თუ იაპონიასა?

— აი, რასა ფიქრობს უბირი ბევსური? იქნება ამას უსწავლელო-ბით, უმეცრებათ მოსდიოდეს? იქნება, ზევსურიც სცდება, ტყუილს ვინ არის მამ მართალი?

ვინ არის მართალი? — მხოლოდ ძალა და ძალა, რომელიც აღმართსა ჰხნავს; — ამოღებული ჰმალი, რომელიც ღრტვინავს, უკმაყოფილებაზე, თავს უბობს, რად დაგებადა წინააღმდეგობის ფიქრო. ხიმტი, რომელიც უამისოდაც სისხლცრემლიან აღამი-ნის გულსა ჰგმირავს, — რადა ხარ უმეყოფილო; — რადა სტირი, რადა სწივიო? — ზოჩკილი, დიდი მძიმე ზოჩკილი, რომელიც უნდა დაედვას აღამიანის ბაგეს, მის ენას, რათა არ გამოაცხადოს თავისი უკმაყოფილება, არა სოქვას ის, რაც უჭირს, რაც სტივი, არამედ იყოს ჩუმად, მოკრძალებით, მოწიწებით, მუნჯად, ცოცხალ-მკვდრად — ჩუქუქ სისულე! სსულ გრძელი და პრტყელი;

მალს სიჭკა ზემო ყანონ
ზიშტის წყვრზედა წყროი.
ოჩე მე არ მაქვს-მიღუდეს,
მე ვარ ამათ მტრია.
ურჩა ვარ დამეზღუდა,
ბოგორც მამინოს მწეჩია.
ჩემს უამყოფელს ვატყვებ,
ბურს ვაჭმევ ვინცა მჯერია.
ჩემს ნათქვამს ვაჯეროვდო,
უნდა დამიყრათ კვერია.
არა თუ ყველას ზურგზედა
აგდორებათ მტერია.
მანამ ძალა ვარ ამას ვიქ
თა თუ მომწყდება წილი,
ან თუ სხვა ძალა დამძღაფს,
ყვას ჩამედება წილი,
აღაც მე მანია სიოცებუ. —
წუთმოთველი მნულია.

ბიუროკრატიის ჩივილი

„საწყალო ბიუროკრატია! ყველამ უბად იღო და ლამის იგი წყალს წააღებინა. ვინ იცის, რას არ აბრალებენ საცოდავს! მან-ჯერაშა ღამრაცხდა ჩულის მხედრობა და ზღვაზე ფლოტი გულ-ნაფერეს იაპონელებმა რუსებს. რაღა? რა შუაშია ბიუროკრატია? გეშვები ავლდა როგვანადაც? ზარბაზნები და ტყვიაწამალი? აქნებ, სურსათი არა ჰქონდა, ან ქვანახშირი? ყველაფერიც ბევრი ჰქონდა, იმავე უბადაღებულ ბიუროკრატის წყალობით. ასლა ჯამაგის არ იყობათ? როგვანადაც წლიურად ტოვოზე ოცჯერ მეტი ჯამაგარი ჰქონდა რისთვის? რაღა? იმიტომ, რომ უფრო ერთგული ყოფილიყო სამეფო ტახტისა და თავის მადლიანის სამშობლოს მთავრობისა? უფრო უნდა წაქეზებულიყო, მეტი მხნეობა, მეტი ერთგულება, მეტი მამაცობა გამოეჩინა.

ნუთუ ბიუროკრატია ის ცოდვად, დანაშაულებად უნდა ჩათვალოს, რომ მოსამსახურე ბირთა გულს იგებს, ამხნევებს კარგისა ჯილდოს და კარ ჯამაგირების ძლევით? არა და არა. სტყუის, სცდება, ვინც წინააღმდეგს იტყვის და იფიქრებს, ნუთუ მეტმა ჯამაგირმა, მეტმა ყურადღებამ მთავრობისა? თავის ქვეშევრდომისა? სადმა უნდა წახდინოს და დააქვეითოს აღმამის? როგორ შეიძლება? რა სათქმელია!

ან ჯარსკაცებს რა უჭირთ? არა მშაბ, არა სწყურიათ; მუც-დენში საწყობები ფეხსაცმელებით სავსე დაჩანა და თვით რუსისა ლაშქარში წაუვიდა ცეცხლი, სალდათები კი ფეხშიშველები დაიარებოდნენო. ესეც ბიუროკრატის ბრალია! ღმერთო, შემოწყალე, სად ფეხსაცმელები, სად ბიუროკრატია! ეგ ერთი კაცის, რომელმე პოლის უფროსის ბრალია და არა მთელს ბიუროკრატიათა. იქნება, ბრალად არც კი ჩათვალოს თვით ამ პოლის უფროსის ასეთი საქციელი. ვინ იცის, რა მოსაზრებთ ზღმამაღებლობდა იგი? რატომ არ უნდა ვიფიქროთ, რომ იგი მოგაგდა, ისაადა წაღებს საბოლოოდ და ამით ხაზინას შეარბევლობას უწევდა? ნუთუ დაზოგვა, სარისტიანობა დისკანში დასამარხისა? ზაღმს, სწორედ, ტვინი გადუბრუნდა..

უფლაზე მეტად კიდევ ეს მოიცავს და მაკვირვებს: დამღჯარან და საჯაროდ გაიძახინ: იაპონელები იმითმ გემატყებენ, ჩვენი ჯარსკაცი გაუნათლებელია, შეუცნებელი, არა აქვს საკუთარი „მე“, საკუთარი მოსაზრება, ბრმად ემორჩილება უფროსის ბრძანებას, კვდება უფროსი და ავდება მისი ვინაობაც, იბნევა, აღარ იცის, რა ქნას, როგორ მოაქცესო. იაპონელი ჯარსკაცი სულ სხვაა: ნასწავლი, თვითცნობიერებით აღჭურვილი, ამიტომ თუნდაც უფროსი მოკვდეს ბრძოლის დროს, იგი საქმეს არ წაახდენს, რად-ღაც იცის, რა გააკეთოს, როგორ მოაქცესო და სხვა. ამასთანავე სწერენ და ლაპარაკობენ.

მევიცის, რაც ღირსებად უნდა ჩათვალოს ჩვენ ჯარსკაცებს, ის ქვეყანამ ცოდვად მიიჩნია; თვითცნობიერება მოკლებული, სამსახურისათვის თადაღებულ, უფროსის მალმერთებელი, უფროსის სიტყვის ამსრულებელი უარიტიკად, უსიტყვოდ და მამაცო.. მეტა ღირსება იქნება ჯარსკაცისა? შეიძლება კიდევ მეტი რამ მოვათხოვოთ? ხოლო უფროსს უნდა ესმოდეს, როგორ მოიბმაროს ეს ძალა, და ნუთუ უფროსებმა არ იციან არაფერი? ესეც ხომ ტყუილია ჯარსკაცს სწავლა-მეცნიერება რად უნდა? არაფრად, თუ შეიძლება, კიბოთლება კიდევ აწვევს, რადგან განათლება ღირს-ბიერ გრძნობებს უვითარებს აღამინს. ჯარსკაცის ღირსება ორთა უმთავრესი და უაღრესი მამაცობა და მოაზრობა. მორჩა და გათიქდა. დანარჩენი სულ ტყუილია, — დედამბრების ქორეზია ჩვენი ჯარსკაცი რომ განათლებული იყოს, უფრო უარესობა დაგვე-მართებოდეს.

ან ვის უნდა გიგნათლებინა? ბიუროკრატია რა საქმე აქვს განათლებასთან? ჩვენ გემატყა ჩვენი საქმეები, აუარებელი ქა-ლაღებები, მისაწერ-მოსაწერო, ვასაზავნ-გამოსავნაური და სხვა-ღანადა. მოწყობილი უსიტყვოდ და ამასაც ბიუროკრატიათს აბრალებენ, და განა მართო ჯარსკაცთა გუნათლებლობის შიზ-ზად გუხადან? არა! განათლების სისტემის უვარგისობას გვიკო-ფიქრებენ. განსვენებული ივანე სერგეის ძე ტურგენიევი ქვეიან კო-ცად იყო ცნობილი და ისე გადაურედა საზღვარგარედ ზეტიალოთ, რომ ჩვენი სწავლა-განათლების სისტემა შემდეგის ფორმულით და-მოსატა: „ტემნა ვოდა ვოობლიცხო“. რა თქმა უნდა, რაც ამან დაქვმო ჩვენი ბიუროკრატია სწავლა-განათლება, სხვა, წერილგვინადა უარესს იზამდნენ.

ამა, რა დააშვა ჩვენმა სწავლა-განათლებამ, ერთი მიბრძანეთ? მინისტრის ალავს — მინისტრი გვეყვს. გუბერნატორისა — გუ-ბერნატორი, მაზრის უფროსისა — მაზრის უფროსი, მღვდლისა —

მღვდელი, მასწავლებლისა — მასწავლებელი, დიაკვნისა — დიაკვანი, მამასახლისისა — მამასახლისი და სხვა. ვინ იცის, ცაზე ვარსკვლავი არაა იმდენი, რაც სამსახურის სხვადასხვა საფეხურაა, და ვეცლა საფეხურზე ათასი აღამიანია გამოჭიმული. მეტიღა გულ-მოდგინება და პატრონობა შეიძლება? ეს კიდევ ცოტაა: ნასწავლები კიდევ იმდენი რჩება გარელ, უადგილობის გამო...

„ხალხს განათლება აკლია: სკოლები უნდა გამრავლდეს, ჯარზე კი არა, სწავლა-განათლებაზე უნდა იხარჯებოდეს, რაც შეიძლება მეტი ფული...“ — გაიმახიან ლიბერალები და ჰუმბარიტებს კი თვალს არიდებენ, არ უნდათ დაინახონ იგი. დიალ, ჰუმბარიტებს, რომელიც ამისა ზემოთ აღვნიშნე. ვინც ისწავლა, იმათთვისაც აღარ არის კანცელარებში „ვაკანსია“ და ახლა ზედმეტი განათლებული ბოგანი ჰრბო შევქმნათ, რომელსაც გულში არსებული წეს-წყობილების მომართ სიძულვილის მეტი არაფერი ექმნება? რაღა ვუთხრა ამ გონებადამთვრელს ხალხს, ლმერთმანი, არ ვიცი. სეტყვი ლეთისა ძალითა, ყველას ჩემსავით ესმოდეს საქმის ვითარება და მაშინ ვნახავდით, თუ ეს მღვდლარება ხალხისა და ღრტყინვა არ მოისპობოდა. რა ქნას კაცმა, ძალათი ზომ თავის კეფას ვერ გადღუსნი კაცს და თავის აზრებს ვერ ჩაუღებდ. ეს რომ შეიძლება, ქვეყანაზე ერთბაშად ბედნიერება დამყარდებოდა. რამდენიმე მეამბოხე, ქვეყნის დამღუპველი, საბელშჩიფოს მტერი... მაშინ სულ სხვა იქმნება. მაშინ ჩემს აზრთან მოვა ყველა: მაშინ ვე-ღარავინ გაჰმედღეს წინააღმდეგობას, ზოროტი აზრების ქადაგებას...

ხერხე, ტეტია, ვილაც ოპოპინტზე ვლენი წამომდგარა, მთელ თვეობით პარლაუნაწელი, იმის ხელში ნაშვრი პური აღამიანისა-გან არ შეიჭმევია. და გაიმახიან: „ჩვენი თანასწორნი უნდა ვიყვნეთო. შენც კაცი ხარ, მეცაო, ორივე ლმერთმა გაგვიჩინა ერთი და იმავე ლაფტალბიდანო“. ერთი ჰკითხეთ, როდის ვიყავით თანასწორნი, რომ ახლა ვიყვნეთ? სად თავადი, სად გლეხი. სად დამსახურებული კაცი, სად ტეტია, რომელმაც თავის სახელისა და გვარის ქალაღზე დაწერაც არ იცის.

მამულა რაც მეტი ვაქვს, უნდა ვამიყუო, რადგანაც მეც წილი მიღვეს. შენც ქართველი ხარ, მეც. დედამიწა კი ჩვენი მამაპაპათა სისხლით მორწყულია: „საქა ერთი თავადი კვდებოდა, იქვე ათი და ათი გლეხი სდებდა თავსაო“. თა, ლმერთო ჩემო! მოდი და ლმერთი ნუ გაჯავრდება, ნუ გაგვიწყრება? ხელმწიფეს ვლალატობო, ლმერთა ეგმობო, აი, რის ბრალია ჩვენი დამარცხება შინა და გარეთ. ნუთუ ეს ასწავლა ბიუროკრატია ქვეყანას? პირიქით, ეკონებ, რომ ამის მთქმელს და მქალაგებულს სდევნიდა და სინისლას

უჭრობდა. ღღეს ვინ არს ან ერთის, ან მეორის ერთგული? იგივე და იგივე ბიუროკრატია, ერთი მხოლოდ ივია პირნათელი ლმერთთან და შეფესთან. რა ვინდა, შე კაი კაცო. იყავი ნიბლიასავით განაბული, იცხოვრე თავმდაბლად და ვნახოთ, თუ ლმერთი არ გიშველის და შენზე ხელს აიღებს... მე ღღეს სამსახურს გარეთა ვარ ორმოცდაათი წელი ვემსახურე ხელმწიფეს ერთგულად და ერთხელ არ მაჩსოვს ჩემი უფროსისაგან „ზამეჩანზე“ მიმეღოს. რაღა? მათა, რომ, თუმცა ახალგაზდა კაცი ვიყავი, სამსახური როცა დავიწყე (ოცი წლისა), იმ თავითვე მესმოდა, რით მოვიგებდი უფროსის გულს, ღვხს როგორ წავლგამდი წინ. რასაც მიბრძანებდნენ, სიტყვის შეუბრუნებლად ვასრულებდი: „დისერე!“ — შხად იყო. „დაჰკა!“ — შხად იყო. „დააქი!“ — შხად იყო. ასე ამგვარად. ღღეს კაცი ღვისტეტელნი სტატსკა სოვეტნიკი გახლავარ, ქვეყანა კაცს მეძახის და ხელმწიფის მოწყალება „პენსია“ და ორდენებიც მაქვს.

კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი

ზოგს ბუნია, რომ ნამდვილი პატრიოტიზმი გენიალურობაა კოსმოპოლიტიზმს, მაგრამ ეს შეცდომაა. ყოველი ნამდვილი პატრიოტი კოსმოპოლიტიზმი იმის, როგორც ყოველი გონიერი კოსმოპოლიტი (და არა ზევსებური) პატრიოტიზმია, როგორ? ასე, — რომელი ადამიანიც თავის ერს ემსახურება კეთილგონიერად და ცდილობს თავის სამშობლო ადამიანთა გონებრივ, ქონებრივ და ზნეობრივ, ამით ის უმზადებს მთელს კაცობრიობას საუკეთესო წევრებს, საუკეთესო მეგობარს, ხელს უწყობს მთელი კაცობრიობის განვითარებას, კეთილდღეობას. თუ მთელს ერს განვითარებისათვის საჭიროა კერძო ადამიანი ალბრად, აგრეთვე ცალკე ერების ალბრად საჭირო, რათა კაცობრიობა წარმოადგენდეს განვითარებულს ჯგუფს: თუ კერძო ადამიანისათვის არის სასარგებლო ალბრად ნაციონალური, ინდივიდუალური, აგრეთვე ყოველს ერისათვისაც სასარგებლო ასეთივე ალბრად, რათა ყოველმა ერმა მომეტებული რაოდენობის, ინტელექტუალური, ფიზიკური და სხვა სახის განვითარებისათვის კაცობრიობის საღაროში...

ყოველი მამულიშვილი თავის სამშობლოს უნდა ემსახუროს მთელს თავის ძალღონით, თანამომხმეთა საზღვრობაზე უნდა დიქრობდეს და, რამდენადაც გონიერული იქნება მისი შრომა, რამდენადაც სასარგებლო გამოდგება მშობელი ქვეყნისათვის მისი ღვაწლი, მდენადვე სასარგებლო იქნება მთელი კაცობრიობისათვის. ედისონი ამერიკელია, ამერიკაშივე მუშაობს, მაგრამ მისი შრომის ნაყოფს მთელი კაცობრიობა გემულობს. შექსპირი ინგლისელია, ინგლისში მუშაობდა და ცხოვრობდა, მაგრამ მისი ნაწერებით მთელი კაცობრიობა სტკება დღესაც. აგრეთვე სერგანტის, გიორგის და სხვა გენიოსები თავის სამშობლოში, თავის ახლობლობისათვის იღვწოდნენ, მაგრამ დღეს ისინი მთელს კაცობრიობას შიამნია თავის ღვაწლ შეიღებად.

ველა გენიოსები ნაციონალურმა ნიადაგმა აღზარდა, აღზარდეს და გაზარდა იქამდის, რომ სხვა ერებზეც კი შიარდეს ისინი საკუთარ შვილებად. მაშასადამე, გენიოსებმა თავის სამშობლოს გა-

რეშეც პირველს სამშობლო — მთელი ქვეყანა, მთელი კაცობრიობა; მაგრამ, მოუხედავად ამისა, გენიოსთ ნაწარმოებნიც უფრო სარგებო და შესაფერებელია ეროვნულ ნიადაგზე „მამულებით“, „მეფე ლიკით“ ვერც ერთი ქვეყნის შვილი ვერ დასტკება ისე. ნამეტნავად თარგმანით, როგორც თვით ინგლისელი, რომელიც ინგლისურს ენაზე კითხულობს ამ ნაწარმოებთ. შორს რად მივდივართ? ნუთუ სხვა ქვეყნის შვილი ისე დასტკება „ვეფხისტყაოსნით“ და ასე გაიფხვრება მას, რაც უნდა კარგი თარგმანი წაიკითხოს, ან თუნდა კარგად იცოდეს ქართული ენა, როგორც თვით ქართველი? — არასდროს გენიოსს, როგორც პიროვნებას, ინდივიდს, აქვს საკუთარი სამშობლო, საყვარელი სათაყვანებელი, ხოლო მის ნაწარმოებს არა, ვინაიდან იგი მთელი კაცობრიობის კეთილშეიშობაა, როგორც მეცნიერებმა...

მეცნიერება და გენიოსები გენიოსიან გზას კოსმოპოლიტიზმისაკენ, მაგრამ მხოლოდ პატრიოტიზმის, ნაციონალიზმის მეშვეობით, განვითარებთ ყოველი ერის იქამდის, რომ კარგად ესმოდეს თავისი ეკონომიკური, პოლიტიკური მდგომარეობა, თავის სოციალური ყოფნის აკარგი, მოსაშვე დაღვანდელი ეკონომიკური უკუღმართობა და უკუველია, მაშინ მოსაშობა ერთსაგან მეორის ჩასანთქმელად მისწრაფება, ერთმანეთის რბევა, ომები, რომელიც დღეს გამოეფხვრება დედამიწის ზურგზე.

პატრიოტიზმი, როგორც საცოცხლე და საცოცხლესთან გრძნობა, თითქმის დაზადებასთან ერთად ჰყვება ადამიანს და შეიცავს ისეთ ნაწილებს, რომელთაც ვერც ერთი კვათამყოფელი ადამიანი ვერ უარყოფს, როგორც მაგ. არის დედენა, ისტორიული წარსული, სახელოვანი მოღვაწენი და ეროვნული ტერიტორია, შექრლობა და სხვა. იმე წამიდანვე, როცა ბავშვი ქვეყანას იბილავს, მას, გარდა პატივის, საღვთისაშენისა, ესაჭიროება აღმზრდელი, რძე — საზრდოლ, ნანა — მოსაყვანებელი.

ველა ეს ხდება ოჯახში, დღეს ხელმძღვანელობით და სწორედ იქ არის დასაშობი პატრიოტიზმისა. ემწევილი იმ თავიდაცვე მჭიდრო კავშირს იმითთან გრძნობას, ვინც იმას უსაუბრება, ვინც გაჩემო ახვევია, — ვისგანაც პირველ შთაბეჭდილებას დედაობის ამიტომ უყვარს ის ენა, რომელიც იმას სიყრმის დროს ესმოდა, და ის ადამიანები მაშინა თავისიანებად, რომელნიც ამ ენაზე ლაპარაკობენ თუ მღერაან. თავის სოფელშია სრულიად უმნიშვნელო სხვებისაგან განმასხვავებელი საუბრის ენა, რომელიც შენიერებდად შიამნია თავისი სოფელი, თუნდ უკანასკნელი ადამიანი, უცხო ადგილას, უცხო მხარეს რომ შეგვდეს, დიდ სამოყვანებს აგრძნობ-

ბინებს. ვიდრე გადართოვდება ბავშვის მხედველობა და გაიზრდება მისი პატრიოტიზმი, მას მხოლოდ განსაკუთრებით ის სოფელი, ან დაბა უყვარს, სადაც დაბადებულა და ბავშვობა გაუტარებია.

გერ წარმომადგენია ადამიანი სრულის ჭკულისა, ხალის გრძო-ბის პატრონი, რომ ერთი რომელიმე ერი სხვებზე მეტად არ უყვარდეს, ან ერთი რომელიმე ქუთხე. რატომ? — იმიტომ ერთი და იგივე ადამიანი ათასს აღვიღას ხომ არ იბადება, არამედ ერთს აღვიღას უნდა ღიბადოს, ერთს თვალები, ერთი დედა უნდა ჰყავდეს, თუ ვინმე იტყვის ამას, ყველა ერები ერთნაირად მიყვარსო, — სტყუის, თვალთმაქცობს: ან ჭკუანაკლებია, ან რომელიმე პარტიის პროგრამით არის ზღუდვებული. სამოწიკალო სახლში აღზრდილი ბუშუკი კი, რომელსაც, შეიძლება, ათასი ლალა გამო-უნჩნდეს და გარშემო ათასი ენა ესმოდეს, ბოლოს ერთს რომელსავე ენას აწამებს და ერთს ქვეყანას მიიჩნევს თავის სამშობლოდ...

პატრიოტიზმი უფრო გრძნობის საქმეა, ვიდრე ჭკუა-გონებისა. თუმცა კეთილგონიერება მუდამ უფიქლა და არის მისი მათაყუა-ნებელი და პატივისმცემელი. კოსმოპოლიტიზმი მხოლოდ ჭკუის ნა-ყოფია, ადამიანის კეთილგონიერებისა, მას ადამიანის გულთან საქ-მე არა აქვს, იგი სიღსარია იმ უბედურობის ასაცილებლად, რომე-ლიც დღემდის მთელს კაცობრიობას თავს დასტრიალებს.

იმიტომ კოსმოპოლიტიზმი ასე უნდა გვესმოდეს: გიყვარდეს შენი ერი, შენი ქვეყანა, იღაწე მის საკეთილდღეოდ, ნუ გძულს სხვა ერები და ნუ გშერს მათთვის ბედნეერება, ნუ შეუშლი იმათ მისწრაფებას ზელს და ეცადე, რომ შენი სამშობლო არავინ დაზა-როს და გაუთანასწორდეს მოწინავე ერებს. ვინც უარყოფს თავის ეროვნებას, თავის ქვეყანას იმ ფიჭიტო, ეთიომ და კოსმოპოლიტი ვარო, ის არის შახინჯი გრძნობის პატრონი, იგი თავისავე შეუმჩ-ნევლად დიდი მტერია კაცობრიობისა, რომელსაც ეთიომ ერთუ-ლებას და სიყვარულს უცხადებს. ღმერთმა დაგვიფაროს ისე გაფე-ჯიოთ კოსმოპოლიტიზმი, ვითომ ყველამ თავის ეროვნებაზე ზელი იილოსო. მაშინ მთელმა კაცობრიობამ უნდა უარყოს თავისი თავი ყველა ერი თავისუფლებას ეძებს, რათა თავად იყოს თავისთავის პატრონი, თითონ მოუთაროს თავს, თავის საკუთარს ძალ-ღონით განვითარდეს. ცალკალეკ ეროვნებათა განვითარება აუცილებელი პირობაა მთელს კაცობრიობის განვითარებისა.

[მთაწი]

შახინჯი ადამიანი

ჭკოთლმა ძალიან გახმარებულა „პოლიტიკურ“ დამნაშავეთა შეპყრობა... ეიზენდუკ ცოტა რამ ეცვია, ყველას მიერგეცხიან არც ძეგა, არც კვლევა. უნდა ნახოთ თავის თვალთ ეს „დამნაშავენი“, რომ კარგად შეიგნოთ დღევანდელი დღის ვითარება: მენახშირე, შეუღმე, ჩამოწეწილ-ჩამოგლეჯილი ხალხი, რომელთაც ოდესმე საღმე უთქვამთ გვშიანო, და ამ თქმისათვის დღეს პასუხსეებაში არიან მიცემენი, როგორც „ბუნტოვნიკები“, როგორც საზოგა-დოების შეგნებელი პირნი. აზავითარო ცოდა იმათ არა აქეთ, გარდა იმისა, რასაცა გრძნობენ, და ვანა არ მოგესხენებათ, სიმშოლ-წყურ-ვილისიტრეტულ და საცივე ყოველ სულებერ არსებას უსამოვნებებს აგრძნობენებს...

რასაც ვიწვევო, ზემორე აღნიშნულ ჯერის „დამნაშავეთა“ შორის მოპყენენ ისეთნიც, რომელთაც გონება ხაკმოლ აქვთ ვან-ეითარებულნი და ამ მშვიერ-ტიტველს ხალხს თანაუგრძნობენ. — ებრძვიან, ბეიხავენ გამეფებულ შავ ძალებს. ზოგი მათგანი მხო-ლოდ მწერლობით, გაზეთის საშუალებით ებრძვის იმათ, ჰგმობს ზოგიერთ ადამიანთ დროებას შეუფერებელ ქვეყნათვის... შეუ-რაცყოფილნი შერს იძიებენ, ღრთობენ ზელს უწყობა, პირბან და საცა ჯერ არს აცხადებენ: ესა და ეს პირნი არიან ქვეყნის ამრევნი, კომპეტეტის წევრნი, ყუშბარებას მკეთებელნი, ყალბის დღელის მომჭრელნი; ვინცა კვდება, სულ იმათი ბრალია, ისინი ავლუიანებენ მკვლელებს და, თუ ისინი არ გააჩვენო, ქვეყანა არ დაწყნარდება, და სხვადასხვა, მანებულობენ და იმდენად უგუ-ნურნი გახლავან, რომ ჰქონიან, — ამისთანა „გაქვევებით“ მოისპო-ბა უქმყოფილება ხალხში, მშვირია გაძლება და ტიტველა შეი-მოსება და იმათ აღარავინ დაჰსახებს თავის გაზეთების მიზეზად. აი, სადამდე მიდის დღეს ბოძოლების უგუნურება... მე თათონ ეიცი ერთი ამისთანა მაგალითი: ერთი სოფლის მასწავლებელი გახდა მსხვერპლი სწორედ ამისთანა სულმდაბლობისა და უმსჯე-ლობისა. ამ მასწავლებელმა გააციბა გაზეთში მემამულენი, იმათი უოდაქცევა უკანასკნელთ შეუჩაქყოფილად იგარდეს თავიანთ თავი და საცა ჯერ იყო, გაჭიმეს კარგი გრძელი და მსუქანი „და-ნოსო“, რომელსაც მათთვის სასამოვნო შედეგი მოჰყვა...

ვინც მიჰყავთ, ხომ მიჰყავთ, და ვინც აქ რჩება, იმათი ყოფა-
ზღვრებია სულ მთლად ატრიალებია იმათ „ვერცხულები“ უყვ-
ნით. გლეხებს დაწოლები ზარდა, ასე აშინებენ და ამწვინებენ,
თუ არ წახვდით ამ სათში და შემამულეს მოსახლავი არ მოუხა-
ნით, დასაფარცხი არ დაუფარცხებთ. თქვენს ცოლებს კახაებს და-
ურევებო!.. აი, როგორ, რა საშუალებით სურთ მოაზიგონ გლე-
ხები და შემამულენი, — რა წამალს იძლევიან დღევანდელ გამწვა-
ვებულ მღვთმარეობის საღებურებში. გლეხები ქედს იხრიან, ან
რა ეფექტით, რას გახლებიან წინაშე ხმლისა და ხაშტისა, მაგრამ ახლ
შეგ, ღრმად ჩაიხედეთ ხალხის ვულში — იქ რა ამბები ხდება, რა
თესლი ითესება! — ამის შემდეგ ან შემამულემ რა პირით უნდა
რცხობროს სოფლად და ან გლეხებს რა ველი უნდა ჰქონდეთ ამა-
ზე? ეს თქვენ განსაჯეთ და ის სახელი დაარქვით, როგორიც მო-
უხდება და შეეფერება ხალხის ამისთანა დამწვინებას, დღეს ქარ-
თლის ცხოვრება მეტისმეტად ამღვრეულია მებადურთა საღებურად,
საინახურად, ხოლო თევზების საღებურად. როდის უნდა და-
იწმინდოს ეს მღვრე წყალი, ნუთუ ძალმომრეობის მეტი სხვა სა-
შუალება არ მოიპოვება? ნუთუ მხოლოდ მათარხია ერთადერთი
წამალი ამღვრეულის დამწვინდვისად...

საკვირველი ის არის, რომ „ცირკულიარები“ კარგი გამოდის.
კითხულობ და ცოტაოდნად წყლულზე მალამო გედება, ვინაიდან
ურჩევს იგი და აფრთხილებს მოსმელებს: ღრთხილად მოიქეცი,
საქმის გაურჩევლად, გამოძიებლად ნუ იქერით, ხალხს ნუ ატუ-
სალებთ, ნუ სჯითო; იარაღს, თუ საჭირო არაა, ნუ იხმარებთ და
სხვა. კარგი და პატოსანი, მაგრამ ეს ვეღარ კარგი, რომ ცირკუ-
ლიარს ხმა მხოლოდ ქაღალდზე გაისმა და ცხოვრებაში იმის ნა-
ტანადი არ მოიძვედრა, იგი თითქმის არც კი ხაღმე არსებობდეს;
რჩევა ცირკულიარისა რჩება ხმად მალაღებელისა უდაბნოსა ში-
ნა და ყველა ადამიანსტრაქიის ისე იქცევა. ვითარცა ხანი თვის
სამფლობელოში... დიას, სიტყვა სხვაა, საქმე — სხვა და მათ შუა
უხარმზარი ჯერღზელია... არა, ტყუილად ვინმე მოვლის ნდობას
მოპოვებს იმ დრომდე, ვიდრე სიტყვასა და საქმის შორის არ
დამყარდება სრული თანხობა — ვიდრე ადამიანსტრაქიის მოქმე-
დება არ იქნება მიმართული ქვეყნის, ხალხის საყვილდღოდ.
ხალხი, მართლა ბრმა და ყრუ ხომ არ არის, ვერ იცნოს თავის კე-
თილისმყოფელი, თავის მოყვარე და მტერი ერთმანეთში ატრიალოს...

არა, ნუ შეონიათ, უნდა ამოიძრონ თავიდან ეგ ფიქრი, რომ ხალ-
ხის მოტყუილება ადვილი მოსახერხებელი იყოს. შეიძლება ხალხი
დროებით დაიმორჩილოს, მაგრამ ეს არ იქნება სამუდამოდ...

[1925 წ.]

დიდ-მარხვა

გასმა ვალად შეჩხარე ბაზაჩასა. ეს ნიშნია იმისა, რომ
ყველას გული მოიცავს მწუხარებაში. როცა ადამიანი სწებს, მაშინ
მიღრეკილება აქვს კეთილის საქმეებად, ფიქრთა და გრძნობათა
განაწმენდად. ღვინო რომ უსასღეროდ არ ამხიარულებდეს ად-
ამიანს, როდი ჩაითვლებოდა ცოდვებია შშონელ დედად, მაგრამ,
რადგან იგი ახელეს ადამიანის გუნებას, იმიტომ უნდა ურადოს
ყოველი ადამიანი, ვისაც ცოდვები აშინებს: ავაზაკობა, მრეშობა,
გამცემლობა და ღალატი მომქეთ. და განა მარტო ღვინო ახრებს
გულსა კაცისას? არა, ყოველი ხორცეული, კარგი საქმელი ამავე
თვისებისაა. საქმლით და სასმლით გაჰაღდარს, დაეწყოფილებულს
ადამიანს აფრუდება ღმერთი, ხოლო მშვიტს. ძალაუფლებად,
ავტონდება იგი. ღმერთია მხოლოდ მშვიტობა, ტანჯულობა და დავრ-
ღობილია მუცეში.

დიდ-მარხვაც სწორედ იმიტომ მოიკონა, რომ შშმლის მეო-
ხებით, ღვინოს დატანჯვით მიეცათ ადამიანთათვის საშუალება კე-
თილ-ფიქრით და გრძნობათა ასაღორძინებლად. მარხვა სინონიზია
სინანულობა და მოთმინებისა. „მოთმინებითა შენათა მოიპოვე სუ-
ლი შენიო“ ვესწავლის მარხვის მომგონი და დამწესებელი.

მოთმინაც არის და მოთმინაც. რა უნდა დაუთმოთ? რა უნდა
მოთმინოთ? მოთმინებაზე სჯობს ჩვენი საკუთარი აზრით ვიწველ-
მძღვანელოთ ვარწმუნე სამღვთო წერილისა, შეგი თვთრისავე სჯიო-
ბაი თივის საყუთარის თვალებით ვაფაროთო. მამასადამე, კარგი
ბოზებაში რომ ღობის ვინაცვალო, ესეც მოთმინებაა, შენ დოშაქ-
ზე მოგახვეწო და მე ცარიელს მაწაზე დავეცდო — ესეც შენ
გლანდავდე და მცემდე და მე ხმასაც არ გცემდე — ესეც მოთმე-
ნაა; ერთის ღუგის პატრონმა და ერთის პეტანგისამ შენ შეგმოსო.

277

გაგაძლო, მე ტიტველი და მშვიერი დავრწმუნე, ამ ჯერის მოთმენა სა-
ჭებურიცაა, განაღმეც დასაძრახისა.

ხოლო მოსათმენია განა, მე ვეშუდარებოდე შენ, ძალით და ღო-
ნით შემოსილს: მზიან, შიშველი გარ, მაქამე, შემშოსეო, შენ კი
სახლ-კარს თაყუე მაქცევდე და ჩემ ცოლ-შვილს ჩემს თვალწინ
აუბატურებდე? განა ესეც უნდა მოითმენოს ადამიანმა? განა იმის-
თანა მოთმენაც საჭებარია? საჭებარი კი არა, ღირსია წყევლისა და
კრულებისა, დიდი ცოდვია წინაშე ღვთისა და კაცისა, რადგან შენ
შენის მოთმენებით ზელს უწყობ მტარვალის ბუნებას გაძლიერებს
და განვითარდეს იგი, უფრო ფრთები შეისასა, გათამამდეს; შენ
კი, უღანაშალო ადამიანო, ის სულ უჭრიალო გრძნობა თავმოყუ-
რებობისა ველში ჩაიკლა და შენსაგით უბედურად და დავრდომილად
ამათ მისცე მაგალითი უმსგავსის მოთმენებისა, — თავის ადამი-
ანობის გათვლებისა საყუთარის ფეხებთან?! არა და ასევერ არა!..

ბევრი გელესია დატყმა წელს, დიდ-მარტვაში, და ბევრი ზარი
დაფუშდა, რომ აღარც სამწუბარო, სადიდმარტვო ხმას გამოსცემს
და აღარც სამხიარულოს, — სდუმს, როგორც მკვდარი სამარხში.
„ტარასტა“ ველარ ბედავს ზარის თოყს ხელი შიკაროს და ჩამო-
ტყავს. ვისთვის? რისთვის? მოძღვარი კი აღარხალა სჩანს და...
ღიაყენებს ღარჩათ დღეს ბრითი და მოედანო? კიდევ უხარიათო,
რომ იმათი მღვდლები საბნელოდან გამოიქირებიათ აძლევენ, სა-
დაც ჯერ არს „პროშენიეს“ „პროშენიეზე“ და ეფიცებიან მთაყ-
რობას, რომ მხოლოდ ისინი არიან ერთგულნი მთავრობისა, პარ-
ჩი „ეთილსაიმედონი“, ამამაღლებელნი ერისა გონებრივ და ზნე-
ობრივ, და რომ ისინი ატურათხოს არქიერმა მღვდლებად, თხა და
მგელი ერთად მოსძოვს და დამყარდება კაცთა შორის სათნოება
და სიყვარული. ასე ყოფილა და იქნება მუდამ. „ბედაურები დაი-
ხატენენ, ვირებს დარჩათ მოედანო“, ნათქვამია და არც ტყუილად.
ღიაყენები იმედოვნებენ, რომ მათი თხოვნა უსათუოდ შეწყნარე-
ბული იქნება, დრო იგდეს ზელთ, დრო! განა არ მოგეხსენებათ
„ეამიყამა, დორემ უამი სულ მუდამაც იწირვისო“, „დააკარ პორი,
ვიდრე-თორნე ცხელიაო...“ ბედნიერია ის ღიაყენი, რომლის
მღვდელი საბნელოში მოხვეა, ხოლო სთელის თავს უბედურად
იგი, ვისაც საბნელოს გარეშე დარჩა.

ღიაყენები რა სათქმელია და რა ანგარიში მოსატანა ყველა
ხილულმა და უხილავმა შავმა ძალმა, როგორც განაუხებელზე სიო-
ბოს სუნზე გველებმა, თავები წამოყაყვა, იცქირებო ამაყად, მაჭ-
კად. როცა შედედნენ, საჭვეწო აზრი იმარჯვებდა, ერთობის
ადამიანებზე ასაღებდნენ თავიანთ თავს და დღეს კი, როცა დარ-
წმუნდნენ, მოწინააღმდეგეთა ფიქრმა და ბოლმ გაიმარჯვა ცრთო-
ბასაც სწყველიან და ერთობის მიმდევართაც. დღეს ისინი ჰყვი-
რობენ, კრიტიკოსობენ, მვეერმეტყველობენ, — ეს ასე უნდა ყო-
ფალიყო, ეს ისეო და ამსობაში თავიანთ პირად საჭმევს სჩარხა-
ვენ; როგორც დღეს არიან უსარგებლონი, ისე გუშინ იყვნენ და
ამას კი აღარ ვარაუდობენ, არა სოფლიან თავიანთ სირცხვილად,
რომ კეთილი საქმე იმათ წყალობით იღუბება, ფუჭდება, არ არსე-
ბობს მათთვის სინანული, არც საბრალული და მოთმინება, რად
მათიგნენ, როცა ძალი მათ ხელთ არის, — ქარი უქროსო? რას შე-
ინანებენ, როცა, თუნდ მშობელ დედას ძუძუ მოაპრან, რაც უნდა
სხვა საძაგლობა ჩაიღონო, იმათ პირის კანს სიწითლე არ მიეკარე-
ბა?! დღეს ერთობას ნიშნს უგებენ, ჩემად ნიბთაობენ, ეშმაკებს
იცინებენ, ხოლო ანგელოზებს ატირებენ. აი მათი კაცობა, — მოქი-
ლატობა და მამულიშვილობა. არ იციან უბადრუკო, რომ მალე
დადგება ისევ ის დრო, როცა მთელის ერის პარტი გაიგონებენ
ბლიერს, შეუწყნარებელს მსჯავრს: „კათაქმეველნო, განვედოთ! —
ჩაოდენიც მოაწმუნენი ხარო მერმე და მერმე უფლია მიმართ
ვილოცოთო“.

სინანული? ცოდვითათვის არ ახსენებს იგი; შავი ძალებსა-
თვის ღმერთს არ გაუჩენია სინანული. დღეს სინანულში ჩავარდნი-
ლან მართლინი, მვეწის ერთგულნი, ენახებათ დღესდღეობით და-
ჩაგრული სიმათოლე; სწვინთ რომ ვერ მოუპოვებს მას გამარჯვება
დღეს ესენი არიან ნამდვილნი მარბულნი, რადგან სულთ მარბუ-
ლობა ბევრით აღუმატება ჰკუთით მარბულობას.

მართალინი, მვეწის ერთგულნი! ნუ დაივიწყებთ აქვენი
ღმერთს, ილოცეთ იგი! შეინანეთ ის შეცდომანი, რამაც ხელი შე-
ვიშალათ, და უკადრეთ მომავალში აცდინოთ თავიდან. დამგებო-
ის პარტიული თავმოყვარეობა, წვრილფეხა, შმატე პატრიზმუვარე-

ობა, რომელმაც შეუშალა ხელი ჩვენს ერთობას, ერის მისწრაფებას; მოიგონეთ ის, ნოეს დროის, ცხრა შეილის პატრონი მეფე, რომელმაც ცხრა, ერთ კონად შეკრული ისარი დაეტოვა შეილებს ერთობის სიმბოლოდ. ხომ გახსოვთ, რომ ერთად მუხლზე მოდებით ვერავენ ვერ შესილი ისრის კონა გაეტეხა, ხოლო სათითაოდ კი ყველამ შესილი ისრების დამსხვრევა?

ხოვადურ დამარცხება გამარჯვებას სჯობია; რადგან ყველასათვის აშკარად გამოჩნდება დამარცხების მიზეზი, ყველა გაიგებს, ეველა შეიგნებს და სამტრამისოდ აღარ გაიშვრება იმ შეცდომებს და ევეთეს ბრძოლას და შრომის საშუალებას მოაპოვებინებს...

გაითვალისწინეთ ყველამ თვითმული თავისი სიტყვა, გადამდებული ნაბიჯი, ასწონ-დასწონეთ. უფარვისა დაიწუნეთ საჯაროდ, ნუ შეგრცხვებით, სირცხვილი და ცოდვა ის არის, როცა ადამიანი ქირსა მშალავს. გამოძვლავნება თავის შეცდომისა და ცოდვებისა იგივე გამოჩნდა ხოლო ნუ შეინანებთ ნურავინ დახრცილ ნათესავს, მათ უმეტეს სიქვეყნოდ. უმსხვერპლოდ არსად რა გავეთვებულა არც გავეთვება, ნუ შეინანებთ დანგრეულს და გადამწვარს სახლ-კარს, რადგან სინანულით არც მკვდრები აღსდგებიან და არც სანო და კარი განახლებად...

ღმერთმა დაუდაროთ, ამას ამბობდეთ: ჩემთვის ჭკვიანად რომ ვყოფილიყავ, ხომ არც ეს უბედურება დამემართებოდაო. ეს მადლისა მატლად ქცევა გამოვა — მაღლმა ცოდვის შერევა, მისი გაბათილება, რა დავერჩენია ბოლოს? რა ვსთქვით? რა ვფიქრობთ?

დიდ-მარხვასი დადღე მარხულნი ვართ, ჩვენი განა მარტო თვალნი? გული და გონებაც ცრემლის მორევი დასცურავს, ვლიცულობთ და ვევედრებით ღმერთს ვეკმნას მზედ და მფარველად, მოვეცეს ჩვენც, ჩვენის ქვეყნის შვილთ, ძალი და ღონე მოვუაროთ, ეუპატრონოთ თავის თავს, თავის ქვეყანას, რათა ეძლიოთ ეშმაკს და მოვიპოვოთ ცხოვრება საუკუნო, მოვესწროთ აღდგომასა მკვდრებით და ცხოვრებასა მერმისა მის საუკუნისასა, ამინ!

[1906 წ.]

დიდ-მარხვა

სწორედ რომ დიდ-მარხვაა. ნუ გაიყვირდება კი, მკითხველო, და უნდა მოგახსენო, რომ ამისთანა დიდ-მარხვა საქართველოს დიდი ხანია არა სწევია. დღეს ჩვენი ყველასი სასმელ-საჭმელი ისეა შენელებული რაღაც უცნაური სანელით, რომ ყუჭი თავისთვის იცოს, სული გეხუთება, გული და გონება იტყუება, სისხლი ძარღვებში იღრება, გულდება, სვეტლებრივ აღარ მღინარებს თავში, და — განა ერთის თავში, არა, ყველას თავში, თვით იმ „გარდაივას“ თავშიაც კი, რომელმაც ზმლისა და რევოლუციის გარდა წვერზე ხიშტამოცა მელი ბერდერია დაუჭერია და ქენებზე დაყილია. დღეს რომ ერთ-მანეთის მოკიბრე და მოწინააღმდეგე არც დანაფარდობს, ერთსა ჰქვია სხელად „პო“, მეორეს „არა“. ამ „პოსა“ და „არას“ დარბაზურით და მოედანი ჩვენს თავში. ერთმანეთს ეჩხუბებიან, მუშტებს უღერებენ, უნდა ერთს მეორე დაამარცხოთ და მარტოც თავად დარჩეს ადამიანის თავში ბატონ-მბრძანებლად, და იქამდის გულუბრუნვილობი არიან საწყლები, მკონიით, რაც ჩვენს თავში ერთი მათგანი ვამატონდება, უსათუოდ ცხოვრებაც მიიღებს მის ბატონობას... დიად, სწეწენ ერთმანეთსა ჰგლეჯენ, მტლეთენ და მათი წყევ-გლეჯი კი ჩვენ გვიბდება ჭირად, ჩვენა გვტანჯავს, გვძვალავს, სულს გვიხუთავს, სიცოცხლეს გვიშწრავს.

მართლაც, თუ კარგად ვიფიქრებთ და ვიტყვით სიმართლეს, დღეს ის დღეა, რომ ადამიანი, როგორც პიროვნება, ქათმის როლს ასრულებს, იმ ქათმისა, რომელიც ერთხელ ჩაოჯა: ღორი დაიკლეს — ზედ წამალეს. ცხვარი დაიკლეს — ზედ წამალეს, ძროხა დაიკლეს — ზედ წამალესო. სწორედ ადამიანი დღეს ქათამია: ქათმის სიცოცხლე მტლად ფასობს, ხოლო ადამიანის სიცოცხლემ დაქარბა ყოველივე ფასი. აღარა ღირს ჩაღად. ეს „პო“ — „არა“ საცოდავ ადამიანს სტანჯავს შიგნიდან, სტანჯავს და აწიებს, და გარედან ხომ ხიშტებია მხად. მიღიბარ არხინად ქუჩაზე და ჭინ არის თავდება. რომ ვინმეს არ მოუვლის პოხონდობა, მასხრობის ქინი არ ატანს და ხიშტს არ ეატყვის?! წადი და იხილე. ისე ჩაივლის თქვენის მტრის სიცოცხლე, როგორც ჩაივლის წყალი. მოკვდა ადამიანი?

არაფერი. ნება აქვს აღმათ საჭირო იყო აღმამის მოკვლა და მოკლა. მორჩა და გათავდა. იმ დღეებშივე საშარათლო, დღევანდელი ხელშეუხებლობა პიროვნებისა!

ინფარდით მხოლოდ თქვენ „პო“ და „არაე“, კაწრით ერთმანეთი, და გეტარჯეთ ჩვენც აღმამანები. თქვენი უმარხილესნი მონანი, თქვენს ფერხთ ქვეშ მღებარენი.

განა მარტო „პო“ და „არაე“ ჩხუბობენ? ამათ ფეხის ზმას აქყოლიან ჩვენი გზებებიც: ან კი რა უსაყვარელია, თუ გაცის თავსა და სისხლში ასეთი ორტოფიბა, ქაღალდზე. რომელიც უფრო მომთმენია, რა თქმა უნდა. მეშტის-კრევი გაიმარჯოს, — კრავი ფრაზებასა, სიტყვებისა და სხვადასხვა? მე არ მიყვარს, რადგან ეს დღევანდელ დღეს მოსალოდნელია. მხოლოდ ის უფრო საკვირველია: ფაქტი, მოვლენა, ჩვენი დღევანდელი მდგომარეობა ერთიანია, ხოლო შეხედულება ამ მოვლენაზე, ამ ფაქტზე სხვადასხვაა, ე. ი. იმდენი, რამდენიც თავია ტანზე ამოხული. დღეს გონების დავობები დავ-კარგით, უკუღმა დავიწყეთ ფაქტი. რაღა? რისთვის? ფაქტმა აზრმა რა დააშავა? თუ საშუალება აზრის მოსაღწევად უფარგის გამოდგა, ეს ამას როდი მოსწავებს, თვით აზრს წიხლით შეედგეთ და ზედ ვინაგარდით, ეფელთ, ეაღურთხოთ, ელანდოთ? ეს ხომ ღატარობაა სულმდაბლობა. არა, ნუ შეუტაცებოთ წმიდათა წმიდას, ნურც მამის გამო. რომელიც ხშირად ამრუდებს აღმამის აზროვნებას, ნურც: წათრისა და დობილ-ძმობილობის გამო.

ხოლო რომელ აზრს... აღარ ვიცი რა ვთქვა, ან რომელი აზრი დაემაბელო? დამერწმუნეთ, მიჯნის ამ აზრის დასახელება, რადგან იკითხეთ. მაღა, ჩემი კარგი, რომ ლანძღვა-გინებისა მეზინიან; მეზინიან, თუმც ვიცი ლანძღვაში არაფერია უკრია და ვერც რასმე ზამოპრება ლანძღვა პატიოსან აღმამის, მაგრამ მაგარი ის არის, რომ ვაი თუ შეე ლანძღვის საღერდელი ამქალოს და ვაი მამის შრალი აზრისა; ასეა მუდამ, — ჩვენ ერთმანეთის ლანძღვის მოეუდებით და აზრი კი დავაფიქრებდა — ის, რაც უფრო საჭიროა ჩვენთვის.

კიდევ აზრი?!

რა ჰქნას აღმამანმა? რა ექნა, რომ ასეც აზრი არ ვახსენო. რადგან ძალაუფლებრიად ენაზე მადგება და უიმისოდ არც ერთი ფეხის გადგმაც არ გამომადგება?!

უპ. თუმც ვეროდები მის გამოყვანებას, მაგრამ ტყუილად! ვიტყვი, რაც იქნება — იქნება, დავ მლანძღონ, ასეც მოქალაქობრივ

სიამაყის გამოჩენა სჯობიან გარემებას, მხოლოდ ვეცდები ისეთი აზრი ვახსენო. კლანჭი არსიდან გამოედვას, ყველა პარტიი მოფიქრებულიყო, ყველამ, თუ გული-გულში დამემდურება, აშკარად მონაც ვერ გახედოს ჩემი გალანძღვა და შეტრაცხუდა. ეს გაზღავთ: აზრი ქვეყნის ხანისა.

ნუთუ ეს არ კარა, რომ ყველა პარტიამ ეს იწამოს და ამ აზრს ქვეშ მოუყაროს თავი თავს? ან იქნებ აქლი ამ აზრს განმარტება? აქლიაო? დიდად რომ აქლია და კიდევ აქ აზრს ძალის თავი დომარხული, კიდევ ამის გამო არის, რომ ერთმანეთს გახეობები სწვენ, ცხვირ-პირს აქამენ: ქვეყნის ხანა ერთს ასე ესმის, მეორეს ასე, რაღა? რისთვისაა ასე? ნუთუ ძალიან ძნელი ვაგება უნდა აზრს ქვეყნის ხანისას? არა, ზევს კარგადეც ესმის, კარგადეც გრძნობს, მაგრამ ძალიად თვალს და გონებას იზრმავებს, სჭირს პარტიული სიჯიუტე, რომელზედაც პერბერტ სვენსერი ამბობს, რომ ეს სიჯიუტე დიდად აფერხებს ქვეყნის ეთიკლდობასაო სვენსერის სიტყვა ან კი რა საჭიროა, სხვა რამდენი გონიერი კაცი ამბობს და ფიქრობს ამასვე, დიდად გონიერი, ხოლო გონიერი ჩვენში... გონიერება ჩვენში... ში!..

წაუღლო სატანაჲ, განველი ჩემგან! ხომ გახსოვს, როდის უბოხა პატრონარმა ეს სიტყვები მაცდურს? გაიხსენეთ. მოიგონეთ ეს სურათი დიდ-მარბებისა და სიტყვილ მელგრად, მტკიცედ!

წაუღლო სატანაჲ, კვალად ზიტყვი შენ, განველი ჩემგან!

ვიწერ ამ სიტყვებს და თანაც ვიმედოვნებ, რომ იქნება გასჭრას ზენმა მოწოდებამ მეთქი. საწყალი მეფეღებოვნე!.. რა იმედი ვაქვს, როგორ გულუბრყვლოდ მსჯელობ და არ უკვირდება საქმეს სიანმდვილეს. სხვები შეიძლება დაითანხმონ, მაგრამ იმათზე რაღა სიტყვა გეტყვის, ვინც ეროვნებას, ენას და ყოველ ეროვნულ ნასახებს უარყოფს? კიდევ იმედი არა ვკარგავ და ასე ფიქრობ: ეს დროებითი სენი უნდა იყოს, გასდამავალი, როგორც ეამი, ზორველი, თინაობა, ავღარი, ზამთარი. დმერთმა ჰქნას. ასეთივე დროებითი გამოდგებს ამ აღმამითა რწმენა, როგორც ეს დალოცვილი დიდ-მარბეა; მალე გამსწილდება, მალე აიღვომა მოვა და ყველანი ერთად შეგვიგახებთ: ქრისტე აღსდგა მკვდრეთათ, სიკვდილთა სიკვდილისა დამორჯუნველი.

აღბე ნუ კარგავთ იმედს.
მალე ნუ დასწროლნიყვებით;
ქვეს ნუ მოახლო მინტობ,
ზალე ნუ ვიბადრებით.

და დაგიმჩაღათ ზნეობა?
 აღსდგება ქრისტე, აღსდგება
 შემოიკრიბეთ მხნეობა!
 გმირების აღმაფრენასა,
 დიდის ტანჯვისა მნახველი,
 აღსდგება ქრისტე, ნუ ზტორით,
 ავტოს დამწვარი ზღუდული,
 ქრისტე აღსდგაო, დასახეებს
 ქრისტეს მოსავთა სახელი.
 მთა-ბარად ნაზი ზღუდული,
 რად მალე ვული გაიტყდათ
 გაფრინათლები აღდგომით
 ნეტარხსენებს ეფუაკებს,
 ვინც ქრისტეს დაემოწადა,
 იმასთან ერთად აღსდგება
 თვის შვილად რწმენასა,
 დაგვატეხოს ერთხელ ჩვენაცა
 თავისუფლების დღეობა,
 სისხლს — ეფუთი ნაღვს, ცრემლს — აფალით,
 შესცვლის ღმირი და ღრეობას...

[1906 წ.]

ფშავ-ხევსურეთის ავ-პარზი

ჩვენს გაზეთებში ფშავ-ხევსურეთიდან ძალიან ცოტა ცნობები იბეჭდება. საიდან მოვა ცნობები, როცა აქაური ცხოვრება მყუდროდ და მშვიდობიანად მიმდინარეობს. ერთხანად ჩვენი ცხოვრებაც შეთითქორდა, სიცოცხლე დაეტყო, განცხოველდა განახლების მოლოდინით. მაგრამ მალე ისევ თვალები მილულა: წინ გადადგმული ნაბიჯი უკანვე გადმოდგა და გაჩერდა ერთ წერტილზე.

შარშან, 1905 წ., მარტში, აქაც გაფიცვები დაიწყო. ხალხმა თავისი მოთხოვნებიანი წარმოსთქვა და ქალაქზედაც აღნიშნა: 1. ტყით თავისუფლად სარგებლობა; 2. სალდათობის მაგივრად მილიციის შემოღება; 3. მიუცემლობა ხარჯისა (სახელმწიფო გადასახადი) იმ დრომდე, ვიდრე არ გამოირკვეოდა კომლუგურად წლიური შემოსავალი; 4. სოფლის სკოლებში სწავლება ღებდა-ენაზე მთელის კურსის განმავლობაში; 5. სოლიდარობის დამყარება ყველა კავკასიის ერებთან; 6. სპობდნენ კავშირს მთავრობის დაწესებულებებთან, გადააყენეს მოხელენი და სხვ. სხვათა შორის ამ „დეკლარაციაში“ ისიც კი იყო მოხსენებული, რომ სალიანში მოისპოს თევზის საჭერი მანქანები, რადგან ამ მანქანებმა დააცოტავეს წყალში თევზი. უფრო კი ორაველი, რომელმაც სახელწოდება მიიღო არაგვიდან, — დღეს კი არაგვი წამლადაც აღარ მოიპოვება, რის გამოც არაგველებს მოგვესპო ცხოვრების საღსარიო და სხვ.

იყო აგრეთვე ამავე „დეკლარაციაში“ აღნიშნული საჭიროება იარაღის შეძენისა. ყველას, ვისაც კი იარაღის ტარება შეეძლო, უნდა შეიარაღებულიყო. ეს მოთხოვნილება დასაბუთებული იყო იმ გარემოებით. რომ გარშემო გვახვევია ისეთი ხალხი. რომელთაც შეიძლება ძმობა არ გავვიწიონო, ისარგებლონ არეულობით და დაიწყონ ჩვენზე თარეშობაო და ამისთანები.

აქეთ ეცა ხალხი, იქით ეცა, მაგრამ არ იქნა, იარაღი მაინც ზელთ ვერ იგდო. დარჩა ხალხი იმედგაცრუებული და. ამა, კიდევ ეს გახდა მიზეზი, რომ ხალხმა უკან-უკან დაიხია, — იმის წინ აღიმართა სცილ-ლა და ხარიბდა, რომელთაც იმსხვერპლეს აფრავაშლილი გემი სა-ხალხო გაფიცვისა და მოძრაობისა. ხალხმა გაფიცვას უერთგულა

მოლოდ სამი თვე და ეს გაფიცვა მის ზნობას, რომ იტყვიან, წყლულს მაღამოდ დაედგათ, სწორედ ისე მოუხდა: მთელი სამი თვის განმავლობაში ფშვ-ბეჭესურეთში არ გაგონებოდა არაფერი ცუდი ამბავი ქურობისა, კაცის კვლისა და სხვ.

ბოლოს... დიად მოლოს, მაგრამ საზოგადოება ამ „ბოლოს“ მოგონება: ნელ-ნელა ზევს ზეობაში შემოკვეს ცხელი მოქალ-სტრაცნიკებმა მოქალაქე, თათქის, ძადაც, ეს გაფიცვა ხალხს მო-ღწონა გაფიცვის მუცლები და მოთხოვნებიანი, ვცდოდა ხალხს თავდაბლად, როგორც ტოლ-ტოლს. რაიც მის ზნობას კარაბა-ღიში არცა სწერია და არცა წერებულა ასე და ამგვარად შემოიარა მთელი ფშვ-ბეჭესურეთი და შემდეგ დაბრუნდა თავის რეზიდენ-ციას, დამა თანეთში. ეს ფლე იყო და დაწყდა კიდევაც ამა ქარში, ქროლვა: შიდაშიც კაცებაც იყვნენ საბურელი თიანეთში მოქალა-თან, მაზრის უფროსთან და სხვა მოხელეებთან აიარა მონასტრები: პატრონი ჩაღლს ველარა სცნობდა, ძაღლი პატრონს, ხდებოდა ისე-თი ამბები, რომლის მკაცრი მთელის საუკუნის განმავლობაში არა-ფის გაუგონია: და, ნუ დავიწყებთ, რომ ყველა ქვემოთ ამისა აღ-ნიშნული ამბები ხდებოდა ს. ჩარგლის მიდამოებში, რომელიც მომ-არობის და გაფიცვის მიზეზად იქმნა ცნობილი.

პირველად, თავის დეკანოზი ჯერ მოკლეს და მერე დასწევს მო-ვატერ ვართან აღმგებელი აღმგებლის მკვლელობა ფშველი გამოდგა-ოცის წლის ჰაბუცი, რომელმაც აღიარა თავისი დანაშაული პოლი-ციის წინაშე, მაგრამ დღესაც თავისუფლად დამბინდება. სამი კვი-რის შემდეგ პირველ მკვლელობას, ხეცურებში მოკლეს ს. ჩარ-გლის მცხოვრები, ელენი გიორგი გორხაშვილი, რომელიც დამე ცხენებს მკვლელობდა წაასტეს ცხენები და წაფაღნა არ გაუვლია დიდხანს, რომ „ქვე ჩარგლის ჭაღამა იბოვებს ხეცურის გვიში, და-რობის, საშვალის კაცისა, მოვლა ამ ხეცურისა მშრალდება აღმე-გობის მკვლელობის დონორ წინაშეაღება, რომელმაც არავითარი ნა-თესობა არა აქვს გიორგი გორხაშვილთან, რომ მკვლელობა შე-რისძებებს დაპირადდეს, ან სხვა რამ იმტერის, მოკლული ხეცური არ არის გიორგი გორხაშვილის მკვლელობის თემისა. არც სოფლი-სა წაღრა. იანვრის მ-ში, რომლის მამასახლისმა (ხეცურმა) თითარა არაბელმა მოკლა ხეცურა ქისტური (ფშველი), სამოსხრა ბერდა-ნი და წაიღო. იქნება გაფიცვებით იკითხეთ: რა არის შერე, რომ ფშველი ხეცურმა მოკლას, ან ფლე ფშველმა ხეცურათი საყვარ-ველი ეს არის, რომ წინაღ ეს ამბები არ მომხდარა არას ღირს, ეს ურთო. მეორე, თქმთა შორის ითვლება სისხლის ძიების დეარძლი ჯერ მის ხალხში ხეცურება სისხლის აღებისა, სისხლით სისხლის

221

დაზღვევისა როდი აღმოფხვრილა. ამიტომ ერთმა ფშველმა რომ ხეცური მოკლას, ან ხეცურმა ფშველი, საყვარ საბუთია მთელი ფშველი ხეცურეთს დაემტეროს. ჩვენთვის ეს არის კიდევ სატრა-ლი და საგალილო, ხოლო ჯადოქრებისთვის სასიხარულო. საფე-ლინში ისაა, რომ ეს მკვლელობები ვარცხულის გეგმით ხდება, — მთავრად ფშველის საზოგადოების დაპირდაპირებით ხეცურეთის საზოგადოებებით, რათა ერთს მეორესთან ჰქონდეს საბუთი დავა-სებინა. მოქალაქე-სტრაცნიკების მოსვლის შემდეგ ხეცურებმა და-იწყეს ფშველი თარეშობა, იმათ ღუბის ჰმას აწყენენ ქისტები, ან რად უნდათ ხეცურების მავალითა, რაცა ისინი ჰელამ შიდა არიან სათა-რებოდ და უფელ წელს მრავალს მავალით ვხედვით ქისტების ქურობადაცობისას.

ხალხმა საბუთად შიანი ეს იხიარა და შიესია იმის, ვისაც გაფი-ვის მიზნად სთვლიდა, მოიტა იარაღი საღ არის იარაღი აფიც-ლეს ქისტებმა, ლამის ცოლშვილით ქისტებში გადავერტყინო. შე-მოვლადლურე მოაგრობდა და იმაც უფრს აღარ ვვიცდებ. „ერთობა“ დავიჭმარებთო, ვეძახებეს. ქისტო ეს არა, შერა ხარ ხეცური მტე-როო“ და ათისი სხვა ამისთანები. ამ ბრალდებაზე „გაფიცვის“ ფერ-ცლის დამწერისაგან სათანადო პასუხი ესმოდათ. ამას ამბობდნენ და იმას რაღა და დიქრობდნენ, რომ მოაგრობამ ქისტებთან და ყაზა-ლებთან საბრძოლველად თოფები ეს არ მისცა, კიდევაც ართველა, ვისაც იარაღი ჰქონდა. ერთის სიტყვით, ყველა ეს წარათფრთხი იმით დასრულდა, რომ მოწვეულ იქნა ჯარი ქისტების ასალაშავად, რაიც არც მოაგრობამ თუარა და კიდევაც ესაიშოვნა. გაფიცვის რა-ლა დამართა? ეშვია არ არის ხალხს ყველა მუხლები ისევე ისე სწამს, ხოლო მათ ასრულებას ფერ მხედვს და არც ამ რწმენას ამკლავებს სხვადასხვა მოსაზრების ვაბო...

ხეცურში ავტატორებს ვერაფერი კია თვალთ უცქერიან, არც მადონიერი კაცლები არიან, ყველგან ერთი და იგივე სამღერაეო იმის ავტატორებზე: სხვა და სხვას ვეიქადებდნენ, ერთს წრეზე არ დავეყენეს, ერთმა ერთს ამბობენ, მეორენი მეორეს, ავტოვ-დავ-რათო; შედეგადანს მკლავებულ მდინარეში და გაგვინებს თავი, არც უღმა გაყვევართ, არც გამოღმართ. ან ეს გაბლავთ ერთს აზრი მხალს მოძრაობაზე, ახალ სოციალურ სწავლის და იმის მოძღვრების შესახებ.

მართლაც და, რა გზას უნდა დაადგეს ეს გლეხი, რომელმაც პირ-ველად ესმას სიტყვა „ფედერაციო“ და ამასთან ერთად „გაპროლე-ტარების თეორია“, ეთარცა სამთხის კარები, ე. ი. შესავალი სო-ციალიზმის სამეფლოში. — ზამინაგრებს მოძღვრება და საერთო

მიწის მფლობელობა. ერი ამას დაასკვნის: „ჯერ თქვენ, ნასწავლებლები, ვერ შეეროებულხართ, ერთმანეთში ვერ მორიგებულხართ. ჩვენ, უსწავლელებმა, როგორ ვიწაოთ თქვენი აზრები, თქვენი ღარიბებაო? ერი თხოულობს ერთს გარკვეულ მოძღვრებას საეროს, საქვეყნოს, საზოგადოს, ისე გამოიყველოს, რომ არა გზით კრიტიკის ბრწყალები არ ეკიდებოდეს, — ისეთ აზრს, რომელიც ერის უმრავლესობისათვის უნდა იყოს ხელსაყრელი. სტყუის ერი? პასუხს თქვენგან ველი.

[1906 წ.]

პირ მოჰკლეს!

„ილია რო მოჰკლეს!“ — მითხრა ერთმა ჩემმა ნაცნობმა მწუხარე და თან გაკვირვების კილოთი.

თავხარი დამცა ამ ამბის გაგონებამ და ათასი კითხვა აღმძვრდა: ვინ მოჰკლავდა, ნეტავ, ილიას? ვინა შეიძლება ამისთანა ადამიანების მოკვლა? ნუთუ ქართველებმა შეახეს ხელი თავის მამას, ქართველთათვის თავდადებულს, თავის ერისათვის მოჭირნახულე ადამიანს? იქნებ უცხოელებს შეჰშურდათ ჩვენთვის ეს მართლაც ერთადერთი ბურჯი ჩვენის ქვეყნისა, ბურჯი ქუჩით, ნიჭით და გამოცდილებით? ათასი ამისთანა კითხვა დამებდა თავში და დღესაც კი დღეს, როცა ეს სტრიქონები იწერება, არ ვიცი მიზეზი ილიას სიკვდილისა. ვიცი მე და თქვენ, მკითხველო, მხოლოდ ფაქტი, რომ მოგვიკლეს საუკეთესო, პირველი ადამიანი, ჩვენის მწერლობის სულის ჩამდგმელი, მოღვაწე, დიდი მოამავე ქართველ ერისა. რომელია ერთი ჩამოვთვალა ილიას ღვაწლთაგანი? ეს ყველამ კარგად უწყის. საშინელი, მეტისმეტად ბარბაროსული მკვლელობაა, რომლის მსგავსი არსად, არა ქვეყანაში არ მომხდარა და არც მოხდება! მხოლოდ საწყალს, უბადრუკს, უბადრუკის შეიღების პატრონს საქართველოში შეიძლება ამისთანა მკვლელობა... რევოლუციის სახელით. საბრალო, საწყალი რევოლუციავ ჩვენს ხელში.

საზარელი ფაქტია, საზარელი მოქმედებაა, საშინელი აზრის პატრონი უნდა იყვნენ მკვლელობის ჩამდგენი. აშკარაა და აშკარად ვიტყვი: ილიას მკვლელებს რომ შეეძლოთ, საქართველოსაც მოჰკლავდნენ.

აბა კარგად ჩაუკვირდით საქმეს, თუ ასე არ არის, დიად, ასეა და ეს არის კიდევ უბედურება, დიდი უბედურება, ჩვენს თავზე მოვლენილი. უფუხურთ ნუთუ არ იციათ, რომ საუკეთესო ადამიანების ხოცვა, კვლა, მოკვლაა მთელის ქვეყნისა. სოფელი ვინ და ერთი კაციო. ნუთუ იქამდის დავკინდით, დავკარგეთ ადამიანობა, ნამუსი, დავიპრმავეთ გონება, რომ ამისთანა აზრები ღორძინდება საქართველოში? ნუთუ ვისმე ფანატიკოსებს ჰვინიათ, რომ ილიების ხოცვით მოჰკლავდნენ თვით ილიას, რომელიც უკვდავია და რომელსაც მხო-

ლოდ ილიასთანა ადამიანებს შუძლიანთ ემსახურან და არა უძლურთ, უნიჭოთ, უვიცთ და საზოგადოების ნაძირალეებს: ილიასთანა ადამიანებს სიცოცხლეშივე ძევლებს უდგამენ უცხოეთში, ხოლო ჩვენ კოცონზე ვწვავთ, გვლავთ, როგორც ავაზაკებს... საბრალო ჩვენი თავო, საწყალო საქართველო!

რა ვთქვათ მკვლელებზე, ამ საცოდავს მერცხე საუკუნის პეროსტრატებზე? რა ადამიანები უნდა იყვნენ ილიას მკვლელები? როგორ მოვიხსენიოთ ისინი? როგორ მოვექცნეთ ამ უზადრუქებს? ნუთუ ისე, როგორც გვიჩვენებს ამ დღეებში დაბეჭდილი მოწოდება ქართველთაში — ცეცხლი და მახვილი მკვლელებსაო. ესღა გვაკლია, რომ ბარბაროსობას კიდევ სხვა ბარბაროსობა დავუერთოთ ზედ, დავერიგეთ ერთმანეთს, ვხაოთ, ველიტოთ ერთმა მეორენი და გაავსაროთ ისედაც ჩვენის უზადრუქობით გალაღებული მტერი? ღმერთმა დავვიფაროს, ღმერთმა გვაშოროს ამისთანა საქციელი...

ნაღვლით და ბოდვით აღსავსე მე ასე ვსჯი, რომ ილიას მკვლელნი შესაბრალონი, ყოვლად საწყალონი, ყოვლად გამოათავებულნი, უვიცნი, ზნეობით გათასირებულნი და ბრძანი უნდა იყვნენ, სატირელები და სავალალონი ჩვენ ქართველებისადგან.

სხვა რა ვთქვათ? სხვა რა ვიფიქროთ? სისხლი სისხლისთვის? ცოდვა მიუთმითო ცოდვას? სირცხვილს — სირცხვილი? განა იმით ადამიანობისა ერთი ბეწო ნიშანწყალი რომ ჰქონდეთ, იზამდნენ ამას? მოჰკლადნენ ამისთანა ადამიანს, რაც უნდა მისგან ნაწყენნიც იყვნენ? არა. არ არიან ისინი ადამიანები, უნდა შეეკაცხოთ მსეცეხად, პირუტყვებად, და პირუტყვებზე როგორ ვიძიოთ შური, ისე, როგორც ადამიანზე, ეს ხომ ჩვენივე სირცხვილია, ჩვენის ადამიანობის დამცირებაა?!

მოჰკლეს ილია!.. მაგრამ ვერ მოჰკლეს, ვერა! მისი ხსოვნა უკვდავია, ვიდრე საქართველო იქნება. დიად, ვერ მოჰკლეს, რადგან თუ რამდენიმე, თითებზე დასათვლელი ადამიანი ხარობს ილიას სიკვდილით, ასი ათასი მისტირის ამ ჩვენს სასიქადლო მამულიშვილს და რამდენიც ხანი გაივლის, მით უფრო, დაკლების მაგიერად, გრძნობა სიბრალულისა და სიყვარულისა მოიმატებს ერის გულში.

„საწყალო ილია, საწყალო ილია!“ მესმის გულსაყვავად წარმოთქმული აქეთ-იქიდან სიტყვები მამათა და დედათა მიერ. საწყალო ილია? არ არის ილია საწყალო, ვინაიდან მან აასრულა თავისი მოვალეობა წინაშე თავის ქვეყნისა. იბრძოლა, იღვაწა ჩვენს სასარგებლოდ და დალილ-დაქანცული მიებარა ცივსა სამარეს, ჩაიყოლა თან ისევ ჩვენი დარდი, დარდი თავის ქვეყნისა... გაიყოლა თან ის ტყვიები, რომლითაც ჩვენ იმას გაუმასპინძლდით, წყლულები ჩვენ მიერ

დაჩენული. ჩაიყოლა თან ცველი ეს ჩვენ შიერ მიძღვნილი სასიქადლო ძღვენი, მაგრამ ილია იმდენად ჰკვიანია, იმდენად უყვარს ქართველები და საქართველო, რომ მამაპაპათა წინაშე დამალავს ტყვიებსაც, წყლულებსაც, რომ ჩვენზე ცუდი არ ათქმევინოს და არ აფიქრებინოს, არ გააჯავროს ჩვენზე ისინი.

საუკუნოდ იყოს სსენება შენი, ჩვენი იმედო, ჩვენი საყვარელო ილია!

[1907 წ.]

სიბჰვა ილია ჭავჭავაძის ცხედარზე

ბნელმა ძალამ ისრულა თავისი სიწაღელი. ეს ძალა მუდამ ეძებს მსხვერპლს თავის საცეცხველად და სასახელოდ; მისი საცეცხველია უსამართლობისაგან დაზარალებული სიმაჩაილე, პირადი ინტერესი საზოგადო საზღვრების ნაცვლად და დაზნელება წვედითი სინათლისა. ბნელი ძალები არსებობდნენ როგორც დღეს, ისე წინადაც და მომავალშიაც არ მოისპობა მათი არსებობა, ვიდრე ნათელია, ვიდრე სიბრათვე ებრძვის უსამართლობას, საზოგადოებრივი ინტერესი — აგრძნობს იქნება თქვენგანმა ბევრმა არ იცოდეს, რომ ილიას მოკვლას უპირობდნენ ამ 40—50 წლის წინათ, მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი შეეზარბოდა ცხოვრების ღახვსებულს ფორმას — ბატონყმობას. მაშინ არ იყო სწავლა-განათლება ისე გავრცელებული, როგორც დღეს არის, არც მეცხედარ; სად იყო მაშინ ამდენი ქართული წიგნი, კლრნალ-გაზეთი, მაგრამ ბუნებრივი ჭკუა და ნამუსი იმათ შერთი ჰქონიათ. მეტისმეტად ნაწყენმა ბატონებმა თავსებულის საქციელით ახალგაზრდა კაცისა, „კაცია აღამიანის?!“ ივტორისა, დაზოგეს მისი სიცოცხლე იმ მოსაზრებით — იქნება საქართველოსთვის სასარგებლო კაცი დადგესო, იქნება ილიას რჩევა და მოძღვრება სჯობდეს, როგორც ჩასწავლ კაცსა, და არც მოსტყუებდნენ. ღმერთმა დაიფაროს მაშინ მოეცნათ თავიანთი განაჩენი სისრულეში, წარმოიდგინეთ რამდენს რასმე დაჰქარგავდა საქართველო! მთელი 50 წელი განსვენებულმა საქართველოს ზედი კალთით ატარა, იყო მისი ღარაჯი; როგორც დედა გრთადერთს ჩვილს შეიღსა, ისე დასძრწოდა და დაჰკანკალბდა, ან არ შემოცავდეს, არ მომიწოდესო. მოსენულა მტერს, ვინც საქართველოს ისრებს ესროდა, იგი პირველი იგებებდა თავის ზეგრდს, შემოქმედულს ხმალს პირველი უფარებდა ფარსა.

ეს მწერლობაში. მწერლობის გარეშე ხომ უფალავია მისი ღვაწლი ყველაფრის ჩამოთვლა მეტია, ვინაიდან ეს ღვაწლი ყველა ქართველმა კარგად უწყის. და დღეს კი როცა უფრო ვითომდა გაგნათლიდით, დაეკარგეთ ნამუსი, აღამიანობა, არ დავეინდეთ მისი ჭილაზა განსვენებულს კი დიდი იმედი ჰქონდა ახალგაზრდობისა და ამიტომ ნანასავით უმღეროდა მის მიერ აღზრდილ საქართველოს,

წყლულ გულს ანუგეშებდა: „შვილები წამოგესწრნენ, ვაჟაყენი, გულმტყიცენი; მათი საგონებელი ზენ ხარ და შენ იქნებოი“. მაგრამ ეს სრულიად არ გამართლდა, იმათ შორის მანინელებიც გამოეროვნენ. გამოეროვნენ ისეთნი, რომელნიც თვით საქართველოს ჰკლავენ უარყოფენ ენასა, ეროვნებასა და თვით ტერიტორიასაც კი რა არის, მაშე თუ არ კვლა საქართველოსი?

ვიმედოვნებთ მხოლოდ იმითი, გვრნებთან სჭვა ახალგაზრდებიც, რომელთაც არ უღალატეს ილიას ანდერას; საქართველოს ზედ-იღბაღს თავს ეცლებიან და „საგონებლად“ გაზღოშიათ თავიანთი დიჩივრული, დაბეჩავებული, შეურაცხყოფილი ეროვნება.

დიადო შგოსანო! ყველანი ერთად ესდებთ ფაცს წინაშე შენის დიდებულის ნეშტისა, რომ შენ მიერ აფრადლებული დრომა არ დაესწოთ დაბლა, არამედ იგი გვეჭიროს მაღლა, აგალსაჩინოდ და გემსაბუროთ შენს მიერ ნაანდერძვე იღვალუბს — ძმონის, ერთობის, თავისუფლების და სიყვარულისა მტკიცედ, შეუღრეკლად, ვუწყვი, რომ შენი აჩრდილი არ დაიფწყევს საქართველოს და სხვა გმირებთან ერთად დაჰბედავს ათასში ერთებლ მაინც — გვიგონ ჩვენი ყოფაცხოვრება — გავიზარდებით, ავმადლდით, თუ დავეცით უარესად და დავეინდით და შეგვედრებებს ღმერთს, რათა მოვეცევა მან ძალა გაუკეთესებისა, ერთობისა, სიყვარულისა, — ჭკუა-გონება ნათელი, რათა არ გაჰტერს შენი საყვარელი, სათაყვანებელი ერი, ღმამა ჯარევნობით, გაღამაზდეს ყოფაცხოვრების სათანადო წყობილებით.

მშვიდობით, საუკუნოდ იყოს სახსენებელი შენი, დიდებული აღამიანო!

[1907 წ.]

შპავ-ყოჩნები ილიას აზრების გარშემო

მე როდის შეიკრის ილიას აზრების გარშემო ყოველწინები რომ ჩაგვიან, არა ჩემდებიან. ასე უნდა იყოს სწორედ: მსგავსი მოვლენა ზედრია დიდებულ ადამიანთა, ხოლო ბრალდება ილიასი, რომელიც მხოლოდ ერთს მტკიან გასმის; ნიშნია იმისა რომ ბრალდებულს მის მკვლელობაში აღმათ ფეხი უდგათ და ამიტომ ყოველ ღონისძიებას, ათასგვარ საშუალებას ჰმარბენ ილია დამნაშავედ გამოცხადონ, მაშასადამე, მოკვლის ღირსად, რათა თავი იმართლოს საზოგადოების წინაშე.

მოპირდაპირებს მართო ის არ უკლავს გულსა; ალბა გლეჯებს ვითომ სასტიკად ეპყრობოდა, არამედ ვერ მოუწლებიათ ია ვარე-მოცა, რომ ილიამ ეროვნული საკითხი შევიდრ ნიადაგზე დააყენა, ივია წარმოდგენილა მთელი საქართველოს ერისა, მასი იდეოლოგი, მოწინააღმდეგენი უბერსულ მდგომარეობაში არიან წაყვინილები, ამიტომ აბარტყუნებენ ზელებს და ფეხებს, უნდათ ზარდიდან გამო-ჩაგრენ. როდეს დაპრობიათ გამოსარკვევი, ასერტ გამოარკვეიონ: ყვა-ყოჩნებს ისეთი მოწყობილობა აქვთ ტყინისა და თავის ქაღალსა, რომ ჭაფუკიანე ვერ დიხანს იქნება იმათთვის ამოცანად.

ამბობენ ილია ჭაფუკიანე თვის პირვანდელ მიმართულებას უღა-ღატაო. მე ეს არა მჯერა, პირიქით უნდა დარწმუნებულნი ვიყვნეთ ილია სამარტმდის მთლიან აღმამად დარსა, როგორც ზოდი თქრო-სი. ალიას უყვარდა საქართველო იმ თავით ამ თავამდე და მისი სო-კოლიდდელი ილწეოდა. ბატონყმობა სწამდა მანებელ მოვლენად და ვიდევად აღუდგა მას წინ: ბატონყმობა საქართველოს დაძლუბე-სო ჭაღაგებდა. (არამდენიმე ზერათი უჩაღის ცხოვრებიდან, აგლ-ხის საამბობი, „კაცია-ადამიანი“) ვადავარდა ბატონყმობა. ილია ჩვენის ცხოვრების შეჯისცემას ფხიზლად თვალყურს ადევნებდა, ვარედ იცნობდა, როგორც გლეჯაკობას ასე თავდაზნაურობას. ბატონყმობის ვადეარდნამ იმელი არ გაუმარდლა, სოფლის გლეხ-კაცობა კულტურულ ცხოვრების გარეშე დარსა, ღღსაც ივია ჩვენი კულტურისათვის უსარგებლოა, არავითარი წყლილი არ შეიქვს. ვა მოწყობის შეადგენს ქალაქში მცხოვრებული ზემები, რომელიც

სწავლასაც ეტანებიან, შეილებსა ზრდიან, თვატრში დაიარებიან, ქურბალ-გაზეთებს იწერენ, წიგნებს ყიდულობენ და კითხულობენ, ჩვენთვის, დიად, ეს კულტურული ვანვითარება იყო და არის ღლე-საც საჭირო. თავდაზნაურობა კი თუკე მართალია მამულ-ღელელ-სგლანგადა, მაგრამ კოტად თუ ბევრად, ამ ჩვენს კულტურულ და-წესებულებებს ებმარებოდა, როგორიც არის სათავადაზნაურო სკო-ლა, თვატრი და სხვ. თავდაზნაურობა ჩვენს ზერყუებასა შეადგენს და თუ ილია, როგორც კულტურული ადამიანი, თავდაზნაურობისა-კენ ვადამბარა, ეს სწორედ ზემოთ აღნიშნული მიზეზების ბრალია. მხედვდა ივრთვე ილია, რომ, როგორც კულტურული ცხოვრების წარმომადგენელი დღეს საქართველოში თავდაზნაურობა, ღარიბე-მთლა და ეს მოვლენა სწყინდა. ყველასაც ვისაც ჭკეა აქვს, თუნდა გლეხი იყოს, ქართველ ადამიანს უნდა სწყინდეს შეძლებული ზალ-ხის შემცირება ჩვენში და ყველას უნდა გვიხაროდეს, მდიდარი ზალ-ხის გამრავლება, რადგან მრავალი მდიდარი, როგორც უნდა იყოს, ჩვენს ცხოვრებას სიმდიდრეს შეჰმატებენ, სანუგეშონი არიან. თუ ექლა ერთი-ორი კაცო გვყავს მდიდარი და იმათ იმელი გვაქვს, რა-ტომ ასი და ათასი მდიდრის ყოლა არა სჯობია ორი და სამი კაცის ყოლას? სოფლის გლეჯაკობა ძალიან ზამორტყნილია ჩვენს კულ-ტურულ ცხოვრებას. დიდი ღროა საჭირო, ვიდრე ისინი ჩაებმან იმ საერთო ფერსულში, რომელშიაც არიან ჩამშლენ: წყრილი ქალაქის ზერყუებაში, სამღვდელთობა და თავდაზნაურობა.

გალარიბემა გლეჯაკობის გულისათვის ამ ჩვენი ერის კულტუ-რული ნაწილისა მანებლად უნდა მიეჩნიათ დღეს დღეობით. რასა-კერგელია ან რაღა გალარიბეზაღა უნდა ისედაც გალარიბეზულა და გაქვალტყუებულ თავდაზნაურობას?.. ვისთვისღაა საშიში ეს წოდება?

ივრარელი საკითხის შეტანა ჩვენი პარტიების პროგრამებში და-მარღვეველი იყო ჩვენის მოლიანობისა ე. ა. ქართველების ძლიერე-ბისა, ძმის-მამიშე ასისინებს და იმ ღროს, როცა ერთობა და სოლიდა-რობა ქართველების სხვადასხვა წოდებათა შორის იყო დიდად და დი-დად საჭირო, მით უმეტეს რადგან საქართელოს ტერიტორიას უჭე-დიდა კეთილშობილებისაგან განიწილებას კი არა, უცხო ხალხის ხელში გადსვლას, ხელიდან წავარდნილი ლუკმა ჩვენს ჯაშში კი არა ვარ-დებოდა, სიკის ჯაშს უმატებოდა. რომელ გვითამყოფელ ადამიანს არ ეწყინება იმგვარი მოვლენა?

ქართველი ხალხი მოტარობს რომ მომზადებული შეამხედროდო. მაწინ მოძილიზაციის საჭმეს სამერმისოდ გადასდებდა და სრულიად სხვა ტატეგან დაადებოდა მოქმედებისა.

ჩვენ ერთმანეთს დავეტყუეთ და ურეში კა შან მისატანი დავ-
რჩა შუა ვხაში გაბოდლო ასე მოხდა და კიდევაც ასე მოხდება თუ
ადამიანს წინააღმდეგ არა აქვს პლანი შედგენილი მოქმედებისა, თუ აღ-
რევე არა აქვს გათვალისწინებული ყველა დამატყოლებელი მიზე-
ზები.

ჭავეჭავედნის ამოქმედება არა პირადი ინტერესი, პირადი სარგებ-
ლობა, არამედ საქვეყნო საქმე. ქვეყნის სიღატაკი და მოკვდა მუ-
ხთაღის ხელით არა როგორც თავადი, არამედ როგორც რწმენისა
და აზრის კაცია... მის მოწინააღმდეგეთ, გვონგზ, თანდათან თვალუბი-
დან ლიბრი ეკლუბათუ ქაგზნიბენ დიდს შეცდომა-შეცოდებასა და
იმითმ შოუსვენრად არიან.

დღეს, ვინც აეს ამბობს ჭავეჭავედნე, მე იმას ილას მკვლელს ვე-
ძახი. არ არის ასე? ინტელიგენტს, ავის მოქმელს ამ დიდებულ ად-
მიანზე, არაფრით ვარჩევ იმ რევეენისაგან, რომელმაც ილას ხელი
შეაბო და მის ღიზელრად მოსაყლავად მხტილი მოიმარჯვა. ვაი-
ჩევა კა რითმე? არაფრით. ვის ვებრძვი? რას ვებრძვი? რატომ არ
დავეჭიკრებთო!

საქართველოს შან დღეს თავდაზნაურობა პდუპავა, არა? თავდა-
ზნაურობა დაწესებულებანი — ბანკი, სათავადაზნაურო სკოლა?
საწყალი თავდაზნაურობა! მკელს მკლობა დაერქვა ტერაბა ქვე-
ყინა ამოადლოვო! საევირეულო არიან, უფალო საქმენი შენი! კაცს
ვეგონება XIX საუკუნის დასაწყისში ეცხოვრობდეთ და იმ დროინ-
დელ თავდაზნაურობიანა ვეჭონდეს საქმე.

შეფასება რომ მომდეს ილას რწმენისა, მის გრძნობა-აზროვნე-
ბისა, აქაც არაფერსა ვპოუბთ მის დამამიკრიბებელს ასეთს, რომ ილია
მართლა დამაგმობი იყოს, ნუთუ ავია, მონაყლავია ის მშობელი, ის
მამა, რომელიც არ აბედნებს და ერთიანად უცქერის, ერთიანად
ვპყრობა ჯანსაღს და მხინჯს თავის შვილებს!

ვინ დამგმო განა მამა უძლევი შეილსა შესრავლება-შეწყნარე-
ბისათვის?

დავგმოდ ჩვენც ჭავეჭავედნე იმისთვის თუ მის ებრალებოდა თავდა-
ზნაურობა, არა როგორც წოდება, არამედ როგორც ადამიანები?
განა შეიძლება? დიად, მის ებრალებოდა თავდაზნაურობა, როგორც
დასუსტებული ნაწილი, სუსტის, მცირერიცხოვან თავის ერისა. რა
არის აქ დასაძრახისი, რა არის აქ არა ადამიანური?

ნუთუ არა ვჯერათ, რომ მოვა დრო, როცა თავდაზნაურობა წა-
დან გამოსულნი სახელოვანი მოტალაქენა, მოდგაწენი და მოაზრენი
იქნებიან და ამ მხრივ თუ წინ არ ვაუსწრობენ, უკან არ ჩამოხრებიან
ვლებსა შეილებს!

შან ვაფსწყვიტოთ ისინი?

ილიაც სწორედ მაგას ამბობდა, ნუ ჰბოცოთ თავილებს და აზნაუ-
რებს, რადგან ძმები ხართ და თუ დღეს არა შემდეგში მაინც დაუფ-
სებელ ძმობას ვაფიწევთო. სხვას რომ ყველაფერს თავი დავანებოთ,
ვეულადობა-ვაყვაცობაში თავდაზნაურობას ვერავენი შევიღება, ეს
ზომ ყველამ ვიცით. ნუთუ ამ ღირსებასაც ზაზლით შევხედოთ?

ილია რომ ბატონყმობის მომხრე ყოფილიყო, „ოთარაანთ
ქვრივის“ როდი დასწერდა. დიდებული, ბრწყინვალე თავადაშვილის
ქალს, ნაზა და ნარნარს კესოს ვილაც ოთარაანთ ქვრივის საძლოდ
არ დამსახვდა და არ ვეცდყოდა; დაუბლოვდით ერთმანეთს თავად-
ნი და გლენნი რაიაც, როგორც კა შაიძლებოდესო. ხოლო უეზარ
წამლად და სამუქალეზად ამ ერთობისა მოყვრობა დასახა. ილიამ
გლებსა და თავადის ხასტა ერჩინაირი თვისებებისადი სერთ და
მათ ერთმანეთში შერევას თავის მადლიანს მარჯვენიო ხელოც
მოუშარათა, რათა ვაფთვლებინა „ჩატეხილი ხიდი“. ამ ჩატეხილი
ხიდის გამაროვლება მისი ოცნება იყო. რად გახდა ეს ჩატეხილი ხიდი
ილიას ოცნებად? რის გამო? ნუთუ იმატომ, რომ ის შტერი იყო და
ვის ერისა? ილია მოღალატე იყო ხალხისა? ავი უნდოდა გლენობი-
ნათვის?!

ალბი ციცი რა თქვას და რა ქმნას კაცმა, რა თქვას ისეთი, რომ
დაბრმავებულთ აბილონ თვლები და დანახონ მისი ნათელი, მა-
რავანდელით შემოსილი სახე, — გამოიღონ ყურებიდან მამა და გა-
იფონონ, შეისმინონ მისი ხმა ძმობის, ერთობის და სიყვარულისა.
შეიგნონ წესი ქვეყნის სამსახურისა ილაპარაკეთ, ბევრი ილაპარა-
კეთ, ბევრი წერეთ, ბატონებო, ილაიზე, რაც შეიძლება ბევრო! მე
ვერ გეტყვით გახუმდითო, ვერ გეტყვით; დროა ბოლო, ბოლო მო-
ვლის მიტქვა-მოთქმასო, რადგან მნემოსინა ჩვენის ქვეყნისა არ და-
გაღუშვბსო, ბევრს დაგვიდგბსთ ქადივად. დამოლოს მას ვიტყვით
ზოგსა კაცსა კაცი ქვეიან, ზოგსა კაცსა — კაცუნაო; ზოგს დედა-
კაცს — დედაკაცი, ზოგსა — დედაკაცუნაო.

უმაღლარი გამოცდამედი

(წერილი რედაქციის მიმართ)

ნათქვამია: „ზოგჯერ თქმა სჯობს უთქმელობას, ზოგჯერ თქმა-თაც დაზავდებისო“. თუმცა საზოგადოებრივი სიუბარტი ამ საგარ-ზე, რაზედაც დღეს მომხდლა მკითხველთან, მაგრამ რა ვაფუცობა: თქმაც ჭირს, უთქმელობაც. ღვთა იმითომ ჭირს, რომ ფულზე და ან-გარიშებზე წერა ბევრდგითი სიტყვის შეურაცხყოფად მიმანია; ვა-ნუშდღე და არაფერა ესთქვა, ესეც შეუძლებელია, რადგან „ფულის“ ფულისთვის ბნში მისი განეჩილაძე ღირსი მომცხო, თუმცა ზემი ნა-წერები გამოცდა სათაურით „კრემლუბი“ და თუ სარფა არა ნათა, არაფერი იზარალა. ეს ყველამ კარგად იცის მაინც საჭიროდ უცენია თავის პატიოსნების განსამტყიცებლად, ბოლო ვაჟა-ფშაველას დასა-მცირებლად გაეცეთებინა შენიშვნა წიგნის ბოლოში: „ჩვენ შიგერ განზრახული წიგნების პირველი ტომი ჩვენგან დამოუკიდებელ ში-ზეზებისა გამო (მ. ვაჟა-ფშაველამ არ მოგვამოდა მასალები ისე, რო-გორც დამირებული იყო (!)) ვერ გამოდის იმ სახით, როგორც ჩვენ გვინდოდაო“ და ს.წ. ვერ უყურებთ, ვაჟა-ფშაველა როგორი უბარო ყოფილა?! (ვარ კიდევ, ღვთისა წინაშე, რადგან ბევრს, როცა სადი-ლად შებარბეზებინ, თუმცა პირობას ვაძლევ, მაგრამ ვერ ვასრუ-ლებ).

ჩემი არ გითხრა, გულა რით მოვიყვანო, ამაზე სწორედ ნათქვა-მი, ვიღრე მე ვეტყვოდი გამოცდამედი ბნ განეჩილაძეს სამდურავს, იმან დამასწრო, ეს კი ნამდვილი ფანდია, რისვანაც ბევრჯერ ვახლა-ვართ ნაწერევი ამისთანა ფანდებს მალე ვიცნობ და არც მაშინებს, რადგან ბოლო არა ჰქვს და ფანდების პატრონს უფრო აცნებს, ვო-რე იმას, ვისთვისაც წასწროლა.

რა შეგერა ვაგაგრძელოთ და გაეჭიანტოთ, მკითხველო, მოკლედ რომ მოგეზუათ, ესა სჯობს. სიქმის ვითარება ასეთია. მე მჭონდა დაუბეჭდავი ლექსები, ამასთანავე პოემა, თარგმანი რუსულით „ქა-ლის მთა“. როგორც ავტორს, რა თქმა უნდა, დაბეჭდვა მწადლი ამ ნაწერებშია. ბნმა სამსონ დარცხალავამ მოახრა, გამოცემულ გი-

შოვარ, ვის? — განეჩილაძეს. ძალიან კარგი, წამიყვანა ბნ განეჩი-ლაძესთან. შოვრედლით რვა თუმანად, პირობა არ დაგვიწერია. უნდა გამოცდა 1200 ეკემპლიარო, მერტი არა. წიგნი უნდა ყოფილიყო ას ოცდა ორი გვერდი (122). ფასი წიგნისა უნდა ყოფილიყო 25 კაპ., მასალა, რაც ხელში მჭონდა, ორივემ ნახა და მითხრეს, არ გამოვათ, მე უთხარი, ამოვლოთ კერნალ-გაზეთებიდან ჩემი წერილი ლექსებზე და იმითი შევესოთ დანაგლისა. ფული განეჩილაძეს მაშინვე უნდა ჩაეხარებინა ჩემთვის, მაგრამ „არა მაქვსოთი“ თავი იმართლა და მხოლოდ ორი თუმანი მომცა. დარჩა, მაშასადამე, განეჩილაძეც ექვსი თუმანი. „დაუტოვეთ ვისაცა ესურთ, ეგ მასალა და ვიდრე ეჭ-ვისი თუმანი არ ჩაეხარო, იმასთან იყოსო“. ამ სიტყვებით გამოშის-ტუმრა გამოცემელმა.

მასალა მე ჩემ ძმას ალ. რაზიყაშვილს დაუტოვე და მეორე დღეს სოფელში წავიდი. ბნმა განეჩილაძემ თავისი განზრახვა მაშინვე გე-ზეთში გამოაცხადა და სელისმოწერა გამოართა. აღარ ვიცო რა საბუ-თის ძალით იქცეოდა ასე თამამად, თუ კმაყოფილა არ იყო პირო-ბით და უკვე არსებულის მასალით? ეს თქვენ განსაჯეთ. მასალაც უფროდ ხელში ჩაიგდო იმავე დამარბებით. ჩემ ნება დიუტოველად ჩაუბრთავს პოემა „გველას მჭამელი“. ეს კიდევ არაფერია, „ნიავის“ რედაქციისათვის ჩემ შიგერ გადაცემული ლექსი „ლილა და კვირი-სა“-ც შიგ მოუქცევია. ამას თვით „ნიავის“ რედაქცია შეამოწმებს. რაით, როგორ მოახერხა ეს, მე არ ვიცო, ასე და ამრიგად 122 გვერ-დიანი წიგნის მთელი გამოცდა 222 გვერდიანი ტომი. როცა კი ეჭ-ზემლოარების ზომ არც მე ვიცო, მკითხველო, და არც თქვენ, რად-გან ჰტამბა საყუთარა აქვს, და რამდენსაც მოისურვებო, ამდენს დაჰბეჭდვად. ეს გამოცემა 1500 ეკემპლიარზე მეტა ვაყიდულო და იმედია, ამას შემდეგაც კიდევ ვაყიდებო არა 25 კაპიყად, არა-მელ 50 კ.

ბნ განეჩილაძეს მე მოვსთხოვე დანარჩენი ექვსი თუმანი და მან ნაცვლად იმისა, რომ ბოლიში მოეხადა ჩემთან იმ უზრდელობა-თაგანდობისათვის, რაც მან ჩაიღინა, მიმასუხა: „თქვენთვის ის ორი თუმანიც არ უნდა მომეცა, რაც მოგეცითო, რადგან პირობა არ შე-მასრულოთ, სულ ახალი მასალა არ მომეცითო“. ამის მოწამეც ვახლავთ თუნდ ასეც იყოს, იფიქრეთ, განსაჯეთ: რვა თუმანი და ორას ოცდა ორი გვერდი ლექსი? სად არის ნამუში და სამართლით? მე რო მაშეცა ასე იაფად და, რომ იტყვიან, ზურმის ფასად, ბნ ვაბრ-ჩილაძეს თუ ცოტაოდენი სვინდასის ნატამალი მოეპოვებოდა, უნდა ეთხრანა? მაგრამ ესედაც, რომ კისრულობს, რადგან ამის სრულ

უფლებას აძლევს საკუთარი ზნეობრივი და ინტელექტუალური თანხა.

მე ამ წერილს იმიტომ კი არა ვწერ, რომ ამ საშუალებით ვაი-
ძულო ბ-ნ გაჩეჩილაძე ვალი გადაეხდედნო. არა, ეს საშუალება ძა-
ლოან სუსტია და ვერ გასჭირს გაჩეჩილაძესთანა აღმძინზე. მე სრუ-
ლიად სხვა განზრახვა მაქვს, როცა ამ წერილს ვწერ: სახელდობრ
ისა, — იცოდეს ჩვენმა საზოგადოებამ, თუ რა პირობებში უხსლება
ქართველ მწერალს შრომა და რა გვარ აღმძინებთანა აქვს საქმე.

[1909 წ.]

პ ი კ ზ ი რ თ ე

ქართველები ისეთი ხალხი ვართ, რომ ბევრს შემთხვევაში თავის
გრძნობას, თავის თვალებს და ყურებს როდი ვენდობით; უსათუოდ
სხვამ უნდა გვიკარნახოს ის, რაც ყურით გვესმის; სხვამ უნდა მი-
გვითითოს იმაზე, რასაც ჩვენი თვალით ვხედავთ; მხოლოდ მაშინ
დავიჯერებთ, მაშინ ვიძახით: ბიჭოს, ეს ხომ მართალი ყოფილა და
არ ვიცოდითო! გვიკვირს და ვოცდებით იმის გამო, რომ ცეცხლი
მწვავე ყოფილა, ყინული ცივი და მგელს ცხვრის ჰამა სცოდნია.
ამისთანა უბრალო ჭეშმარიტებასაც კი სხვისგანა ვსწავლობთ. ტყუ-
ილია? არ არის ასე? რომ ჩემი ნათქვამი მართალია და არა ჭორი.
მოგაგონებთ ბ. სალათელიანის ნალაპარაკებს პეტერბურგში, ერთ
რუსის ოჯახში და იმის გამო ჩვენს მწერლობაში აღძრულ მოთქმა-
მოთქმას და აყალმაყალს: უყურეთ ჩვენ ძმა-მეზობლებს გულში რა
სდებიან და ჩვენ კი არ ვიცოდითო. გიკვირთ? რად გიკვირთ?... ნუ-
თუ ეს ჩვენ არ უნდა ვიცოდეთ და თუ ვიცით, ამ ცოდნას რაღა ვმა-
ლავთ? რად ვხტუავთ განგებ თვალებს და რად არ გვინდა სინამდვი-
ლე დავინახოთ? ღიად, არ გვინდა დავინახოთ, რადგან სინამდვილის
ღანახვა თვალებს გვატყენს, უსიამოვნო გრძნობებს აღგვიძრავს,
მოითხოვს ჩვენგან შრომას, ხელების განძრევას... არ გვინდა, ჰო,
ავადმოყოფი დედის ნახვა, რადგან ეს ნახვა საზრუნავ საგანს გაგვი-
ჩენს: უნდა მოვუაროთ ავადმყოფს, უნდა ექვში მოვიწვიოთ, ხარჯი
გაეწიოთ, ვიდრე კარგად არ შეიქნება, გვერდს უნდა ვუავდეთ და
სხვ. და სხვ.! ვერაფერი ღედაშვილობა!

რა საჭიროა ამგვარი ცნობების მომცემი კორესპონდენტები, რო-
მელნიც ვითომ ერთგულობას გვიწვევენ, ჩვენის მხრით მადლობის
გრძნობას იწვევენ და გულში რა აქვთ, ალაპა უწყის, როცა ჩვენც
კარგად ვხედავთ ყველაფერს, მაგრამ არ გვინდა დავინახოთ. განგებ
თვალესა ვხტუავთ და ვემსგავსებით იმ სირაქლემას, რომელსაც
მონადირე ეპარება, ის კი ნაცვლად იმისა, გაეცეს, გაერიდოს, ქვი-
შაში თავსა პყოფს, ჰმაღავს, არ დაინახო ჩემი მკელელიო.

ასი წელიწადია ჩვენ ვიყვლიდებით ჩარჩებისაგან, როგორც ბ.
სალათელიანი აღიარებს, ვიღანძვებით, ვხდებით დაცინვის საგნად

და არ ვიცით რა ამბავია ჩვენს თავს, საიდან მომდინარეობს ჩვენზე ეს ვაება?... ამისთვის რად გვინდა ჩვენ უცხო მოენე, რომელიც უი-
თომ სიფთხს გიშვრებათ—თი თქვენზე ამას ამბობენო და გული-
გულში თავადვე დაგვიცინის, ცდილობს რაღაც აბლაბულა გაბას,
წყალი ამღვრიოს, და თვეზება დაიბროს. მე, ჩემად მრცხვენთან
უცხოელის მიერ ზემს თავზე ამისთანა მამვის გაწვევია... ჩვენ უფ-
თესი დოკუმენტი გვაქვს ჩვენი საფუთისო მამულიშვილისა (კვათა-
ლაღლი). საიდანაც ვისაც თვალნი არა აქვს ზედვად, მაინც დაინახა-
ვენ ცხადად ხავამს და თუნდ ყრუ იყვნენ, მაინც შეისმენენ ყველა-
ფერს.

მაშასადამე, აქ ეოდნაზე, თუ ვინ რა აზრისა არის ჩვენი, —
ქართულებზე, ვინ რას გვიპირობს, რა ხატანეს გვიგებენ, ლაპარაკი
მეტად ეს არამც თუ ნახვადში, უსწავლში ჩვენში ტექნიკად კარგად
იცის, მაგრამ ეს ხმას არ იღებს არ იღებს ამბავში, რომ არ იცის ამ
ქსელს როგორ დააღწიოს თავი, იმ პარდიდან როგორ გამოძვრეს.
რამიც გაბმულია, რა გზით განითავისუფლოს თავი. დღეს, თუ ვნე-
ბავთ, აი, მამაზე ვილაპარაკოთ, ვიბასთოთ, თორემ სომეხი ჩარჩი აქ
არაფერს შუამოა, სომეხ ნაჩანს ვაჩადა სტავა რომ უოფილიყო, ჩვენი
დამღუბების მნახველი, ისიც ასე მოაქცეოდა, როგორც ვეპერობით
ან ჩვენი ამამეგობრება.

რა გადგეთთ ჩვენ ამ თავით ამ ნიადაგზე? ჩვენში ინტელიგენ-
ციამ რა გზაზე დააყენა გრი? საუბედროოდ, იმას დაუწყია ცუთება.
რაც ჩვენ დაგვღებავდა, რაც ჩვენს ერს ცხოვრების გზაყალს აუ-
რევდა, ამას ინტელიგენცია, რა თქმა უნდა, შეგნებით გაიგებ არა
სწავლობდა, ხოლო საქმე ასე გამოვიდა, ნაყოფი მათ მოღვაწეობისა
ამას გვამცნებს! ერისთვის უნდა ზრავთ, მაგრამ ბეწებდენ.

მე-40 წლებიდან ხელი შეუწყვეს, რომ ჩვენი მეგობარ-მეზობლე-
ბი გაპოვებულნიყვნენ ქონებით, სილო ჩვენ დაგვინებულყვავით
და თი როგორც ყველა ჩვენი კომენდანანაც ინტროუციდან დაწყე-
ბელა, პოეტს თუ პუბლიცისტს ზნედ სჭირდა დავსუტრათებინა სომე-
ხი მხალად, რომ მისი ხელობა-ვაჭრობა — საზოგადოებად. ვაჭრობა
ნაცვლიდ იმისა, რომ შეეყვარებინა ზალბისათვის, შეაზოზლეს; ამისა-
თვის არც ბევრი ტყუიანამალი იყო საჭირო, რადგან რაინდული ხა-
სიათის ქართველს ბუნებრივად არა აქვს მადრეკილება ვაჭრობასა-
ყენ, მით უმეტეს, რომ ამ ვაჭრობის სინონიმად გაბადეს მხალობა.

თამაშობდნენ სკენაზე იმისთანა პავსებს, სილიც სომეხი იყო გა-
მოყვანილი, როგორც მატყუარა, მშომარა, ვიცინოდით, ვბოთბოთბო-
დით და დღეს კი ესტერათ. ყველაზე მოსულარული პავსა იმ დროს
იყო „მტენი“. ამ პავსებს ესწრებოდა ჩვენი სოფლის ბელადი თა-

ვადანაურობა, რომლის ბედოვლათობას, დარდმანდობას ამგვარმა
ლიტერატურამ ხელო შეუწყო. მაშასადამე, იმთავითვე ჩვენ თვალს
ვსუქავდით სინამდვილეზე არ გვიხდოდა: ლიფენახა იგი, ღრმად
ჩავყვინტავდით საყვამს.

აქამ 80 წლებში დაწერა ერთი ლექსი ცოტა სხვა სუნისა და
ჯადისა: „ვაჭრობა. მაც შენ აბაზმა სისხლი და ოფლი ჩემია, რატომ
არა გაქვს ღეთის შიში, ან ცაცის არავრცხვენიაო?“ დამთავრა ეს
ლექსი შემდეგი სიტყვებით: „სასტუმრო ზომ არ ვაწულებს, ზომ არ
თხოვლობ დარაქსაო?“. ალბათ ეს ლექსიც ვაჭარს და ვაჭრობის სა-
ძაგელ ხელთანად გვიხატავს და მისი მოტივი განსხვავდება ჩველი
მოტივისაგან მხოლოდ იმით, რომ ნაცვლად იმისა, ესვენებისა კელ-
ტურული სამეილება ბრბოლისა, თუნდ ეთქვა მაგალითად — დაღმე-
თორემ მეც სისწორო-ჩარქს და არშინს ავიღებო, ბამბუტუტუტო მე-
ქარა, ჯავრის ამოყრა დამაბა საშუალებად, სსინად ჭირისაგან, რაიც
წართმევს ვერ დავვიზარუნებს, მხოლოდ ვაგვებარავენს, სისხლს
გავვიფუჭებ.

ღილა მშინდელმა ინტელიგენციამ ვერ მოუარა თავის ერს, რი-
გორც მისი საარგებლობა მოითხოვდა (ან კი როდის მოეუარებო?), ვერ
დააყენ საქმე ასე, როგორც გამოსადევი იყო ჩვენითვის.

ეხლა ვინ უნდა უშველოს ხალხს? ვინ უნდა გამოიყენოს იგი ამ
ყვლიან ბარბადან? — რა თქმა უნდა, ჩვენმა თვალბილებულმა ინ-
ტელიგენციამ, რომელიც ამ მხრივ დღეს არაფერს აკეთებს და არც
შემდგომისთვის ფიქრობს რამე გააყეთოს, ჩვენში ინტელიგენციამ, თუ
შეიძლება ამგვარ პეროსტრატებს ინტელიგენცია დაარქვას კაცმა.
ნაცვლად იმისა, ერისთვის უჩვეულებინა სწოროვ ზხა ცხოვრებისა, ეს-
წავლბინა თავის თავის მოვლა-პატრონობა, ქართველ კაცს ააღუზინა
ხელი თავის პაროვნებაზე, თავის თავზე, შეიტანა ხალხში დამამინ-
ჯებულა კონსპიროლიტიზმი ერთობის სახელით, მოუცლა გროვული
გრძნობა, დაუხმო ენერგია, დაუცტა ვხა თვითცნობარებაყვინა;
თავადანაურობა უცხოელებზე შეიღის მამულ-დედულს, ხოლო
ვლუბობა თავის „წიფელებს“ ნაილურს უღდებს ხელში ჩარქება...
ჩვენ კი ვუცვლით გარედან შუგულუფეს, კარგში ვსრტება. უცხო
გარეშე კაცის ატებალს ვანვათა: „აღ, მობილო, აღეკა, გაილყე,
რა ლეჭარბია, შედევ რა ამბავია შენს თავსა, რამ დავარუნება
რამ დავარუნა“?! მამამდე კი უნდა ვუღლებ ხელები დავარუნოთ,
მივანდოთ ჩვენი თავი ბედსა და ღებას...

ვკვირბო? შე არ მოკვრის.

[2009 წ.]

საქსურის თავი

ყველა ადამიანს თავს, როგორც შეიძლება მის სხეულს, ერთ ღროს, ადრე თუ გვიან, სამარე მოეღოს; მაგრამ არა მგონია, დღემდე მხოლოდ თავის მცხოვრებობა შორის, ვინც კი იმას ზურგზე ჰკიდია, რა ტომისაღ უნდა იყოს ის ადამიანი, თუნდაც გელური, — ნახოს ისეთი თავის პატრონი, როგორც ხევსური მაცალებელია საფლავში არც ერთი ტომის მამაკაცი არ ჩაიფოლებს თავის, როგორსაც ხევსური, გადკორტნილს თავს. ვინ დაჭრა, ვინ დაეცა მისი თავი? რამ გაკორტა? ასევე მის თანამომის, ხევსურის ხმალში და ხანჯალში.

ზოგიერთი ხევსურის თავზე მე დამოთვლია 50 ნაჭრული ზოვი მსუბუქი, მაგრამ ზოგიც ისეთი, შავ ცერა ჩაუდებოდა, დამჭრელი უნდა მოელოდეს დაჭრას. „დაეცენა“, თუ გეიმი არ ღაყყა დაჭრილს, შეუდარებელია არ უზღო და ეჭიმიც თავის ხარჯით არ გაისტუმრა. სისხლის დასაღრვებელს ადგილობრივი მოსამართლეები (მერჯულეები) დადასწევებენ. მერჯულეებში უნდა წყლულა, დაზო-მონ ქერის მარცვლებით. მარცვლები დაეწეობს ამრთად: ერთი რომ სიგრძე დაიდოს, მეორე უნდა დაიდოს გარდობარდში; რამდენ მარცვალსაც დაიტევს ტრალიბა, დამჭრელმა იმდენი ძროხა, ან 5 მ. უნდა მისცეს დაჭრილს. ძროხა ძველებურა ნორშია და უთანასწო-რდება ხელ მანათს. ეს იმას არ მოსწავებს, ხელ მანათელ ღღეს ძრო-ხა იყიდოთ ხევსურეთში. შეიძლება ძველად ასე იყო, ეს უეჭველია, მაგრამ „ძროხა“, იგივე ხელი მანათია. ფული არ არის მანაც და მა-ინც საჭირო დაჭრილის დასაქმყოფილებლად და არც იშოვება ფუ-ლი ხევსურეთში; დღესაც იანჯარშია ყველაფერი: ზალია, ფარდა-ვი, სპილენძის ქვაბები, იარაღი, თეთი ოთხფეხი საქონელი და სხვ.

ზოგიერთი დაჭრილი ზღვბა ქრილობის მსხვერპლი არა იმეტომ, რომ შიამღე იყო დაჭრილი, არამედ ბევრს შემთხვევაში დაეცნო-ცდილობს წყლული „გაიფოლოს“ (გაიფოლოს), ეჭმს განაჩრახებს მხოლოდ იმეტომ, რომ დაჭრის „ღრმა“, საზღაური ბევრი გამოარ-თვას დამჭრელსა. შეუღლი, ეცენა, იერზაური ხევსურთა შორის ზღე-

ბა ან ამურის ნიადაგზე, ან მამულეებისა, საოგრებისა და ბევრ შემ-თხვევაში სრულიად უბრალო მიზეზისა გამო.

ეს მიზეზი ზნობად ლოთობაა, რასაც ფართო ასპარეზი აქვს მო-პოვებული ხევსურეთში, უზომოდ ღელდის და არცის სმას პირველი ისე არ ათრობს, როგორც არაფი, მაგრამ არეული სმა შამელეს მას-ღვალ ცოფიანებადა ჰბდის. საკვირველი კიდევ ის არის, რომ სწო-რედ ამ ღრის ხლება ჩხები და გველელობა კი ძლიერ იშვიათი მოე-ლენაა. მზების ღრის ხევსური უეჭველად იარაღს ხმარობს, ვიდრე შეელობელია მისი, და უიარაღოდ ხევსური წარმოუდგენელია, რო-გორც უწყლოდ თევზი, და შედამ იმას ცდილობს — მოპირდაპირე მსუბუქედ დაჭრას, ხმალს მაყრიდან იქნევს. მიიმედ დაჭრა დიდი სირცხვილია, დამჭრელის სიღარბეს ცხადყოფს. „ტრელ (შეშინა) ყოფილას“, იტყვას ხევსური: „შეშინებულს ველარ გოფავ, სმალ როგორ მოუქნევავსო“.

ერთმანერთის დაჭრა ყოველთვის ერთნაირად არა ხდება. წლის სხვადასხვა ღრის სხვადასხვა ზნობრივს მოვლენებს ეხვედრება ხევსუ-რის ცხოვრებაში. ეცენობის სეზონად ჩათვლება გაზაფხული, ზაფ-ხედის ზოგიერთი დღეები, როცა ხატობებია, და ზამთარი ამ დროს ხევსური მოცლით არის, ქვიფისა და ლოთობისათვის აქვს თავი-სუფალი ღრო: როცა „მეშობა ამოდება“, ე. ი. დადგება თიხისა და მკის ღრო — შვათაფე, აფისტო, სეგტეშვერი, ოქტომბერი, ეკე-ნათბა თავისთავად ისმობა, შერსა და მტრობას სძინავს ხევსურის გულში, თავს დასტრიალებს ერთადერთი ფიქრად, ჯერ მოიპოვე ზე-რე არსობისა, მოესწრობი, კიდევ დადგება ღრო ხმლის პრიადისა და ღარის ფარებისაო... ასე: თავისუფალ ღრის ხევსური ლოთობას ანდომებს და მის წყალობით ერთმანერთის დასახიჩრებას. საზარალო ხევსური, ცარიელ ალავს თავის ცხოვრებისას რომ ნაყოფიერი შრო-მით ვერ აფსებს, თანამომის სისხლითა ჰწყვეს. ვინ არის დამანა-ვე? ხევსური? არა, რა მგვიცია, რა უნდა მოვსთხოვოთ? რაც უან-ღურადებია მამა-პაპს, მარტოოდენ ისაი იმისი სწავლა-განათლება და იმას ებღუტება ორივე ხელით. სწავლა-განათლებით იმას სხვა მოთხოვნილება არა აქვს შეძენილი. ახლან ღრისა იმას არაფერი ესმის. რადგან არავის რა უსწავლებია მისთვის. ამიტომ იგი ძველ-ბუჩხად დიქრობს, ჰერანობს. ძველებურად სჭრის და ჰკერავს. შეიღს ხევსურეთს არ მოეპოვება არც ერთი განათლებული კაცი, ინტელი-გენტი, მთელ ხევსურეთში არ არის არაად სკოლა. მღვდლები ხომ ანჯარიში მოსატანი არ არიან, რადგან ძინი ჯამაგირისთვის მასუ-რობენ მხოლოდ, ხევსურეთში არა ცხოვრობენ, წელში ერთხელ ან ორჯელ მოველანებიან თავის მრევლს, ვითა მძლეფარნი მოფრინ-

დებთან და მალევე გადრინდებთან. მოფრინდებთან სწორედ სატოტუ-
ბის დროს, როცა საყენი მდებარე — მხარა და ტყვე საკლავებთან...

ერთი ხეცურის ბაღი, წიქა, სწავლის სტრუქტურით გატაცებული — მე, ამ სტრუქტურის დამწერმა, გაზაფხულზე მივიყვანე ქარ-
თულ გიმნაზიაში და ვიშვამფვარულე მიეღოთ, გამოგზარდათ უმატ-
რონი კუთხის შვილი, ერთადერთი მთის კაცი, მაგრამ სკოლის უფ-
როსაგან ცოცხალი მივადე „სკოლას საველმოქმედო დაწესე-
ბელებად ვერ გადაგაქცევო“. ნოთუ წინააღმდეგია სვინდისისა;
კეთილგონიერებისა, აღამაობისა, რომ ქველმოქმედება გამოე-
ჩანა მის მიტმელს? ან რა იყო აქ საველმოქმედო? საერთო ნაქ-
შის გაყვება ქველმოქმედება განა? მე შევინა, თუ თავისთავის,
თავის ქვეყნიანთის კარგი გვიანდა, ყველა უნდა ამ ფიქრით გაყოთ
გამჭვალულ, სასარგებლო საქმე ვაკეთოთ და ვინ იტყვის, სასარ-
გებლო არ იქნებოდა ერთი ხეცური გამოგვეზარდა, რომ თვალბო-
ლელად აღამაინ დაამტრუნებოთ თავის ბეჭე ქვეყნისა და თანამო-
მეთაფესაც თვალში ავხილებინა? ქველმოქმედება აქ არაფერს შე-
ამა, უარის მიზეზი გასაგებია და ცხადია უფელსათვისა ამაზე, აი-
რა იოქმის, ქართველ მეფეებს ამაღა ზეგნით ხეცურებისაგან შეშ-
დვარი; მოაგონეთ ისინიძის ბრძოლა ირაყლასა კობრა ბელადთან და
„შვილნი ხეცურნი“. თუ „ხეცურობით“ მეფენი არ იწუნებდნენ ხეც-
სურებს, ჩვენ რატომ არ უნდა შევიღოთ ისინი? არ დავეზმაროთ.
არ გავუხსნათ ვხა სინათლისაკენ, რადგან დღევანდელს ძალს სი-
ნათელე წარმოადგენს. როგორ არ უნდა გვესმოდეს, რომ ამით ჩვენს
თავს ვარცხობ. ჩვენს ქვეყანას ძალს შეგზავნით და იყო წინააღმდე-
გად, მოვიტყვიეთ კი, ზარალის მიტა ვერადგარსა ენახეთ, უფრო
დაზარალებული, როგორც დაზარალებულნი და გასაწყლებულნი
ვარით.

ამჟამად ეს პატარა ხეცური თელავის სახელმწიფო სასწავლებელ-
ში სწავლობს. ერთხანად წერა-კითხვის საზოგადოების გამგებთან
ადმირალიტა შემწვობა, მაგრამ დღეს კი რიცხორც მესმის, ხეცური
წიქა სიმშვილითა კედება და აძელებულია სწავლას თავი დაანებოსა;
დაუბრუნდეს ხეცურეთის საღეს კლდეებს, აიღოს ბელში ფარა და
ხმალი, ულერტოს არაფი და კეპნოს თავის თანამოქმედნი, თავიდაც,
რასაკვირველია, დააცქროს იმათგან ნაცვლად იმას, რომ წიქას თა-
ვი ტფინი დაეკნინილიყო, მოკირწყლულიყო სწავლა-ცოდნით, უნდა
გახდეს საგნად, საბავარდოდ მცერეტი ენებათ დეღესი...

იმ მოვლენამ, რომ ხშირად დაჭრილი დამტრულესაგან 100 მ. და
მეტს იღებს, შექმნა ხეცურეთში ერთგვარი ბელობა, — კეპნობის
სპეკულაცია. მეგრის ხეცურის გაუთხრა ბელობად ვასზე დავეკნინოს

ძალად, რასათვისაც განგებ შარს ატრებს, მოთმინებიდან გამოიყვანს,
დაეჭრებიან. ჭრილობა კი ისეთი „აღსრულებითი ფერადგება“,
რომ არ სჭარდება მის აღსრულებასი მოყვანას არც ბოქაული, არც
ხალხი და შამსახლისი. ორი, თუ სამი, უბრალო ხეცურია საყმათ,
რომ მარცვლებით წყლული დაზოშონ, ბოლო მარცვლების რიცხვი
თავად იტყვის რამდენი ხელი მანათი (ჭრობა) უნდა ჩამართოს დაწ-
კრელში დამტრის. უარი გოვლად შეუძლებელია. ამისთანა კეპნო-
ბის შემთხვევებს ხეცურები თვითიალურ სამაჯერის ყურად რი-
ვი ავლენენ, თავიანთი ძეგლებური „რეგულია“, ჩვეულებით ხელ-
მძღვენელობენ, მითი კმაყოფილებიან.

ერთი კეპნობის სპეკულანტი, ხეცური ბათირა, იცით რას მის-
მზობდა, თანაც თავისი თავი მაქვენა, რომელზედაც ორმოცდაექვსი
ჭრილობა დაუთვალე; აჯვლიობაში ცუდაც ვიყავ, სიღარიბეც ოცე-
რი ძალის მატანდა, ვუფერებდი ქვეყანის, თუ ვის ვინ დამტრიადა,
ცოლ-შვილით დაჭრილის ყმად ხდებოდა, თავის საჩხო-საზაფხულს.
იმას აძლედა, მოდი, ჩემო თავო, შენც სკადე, წყლულ რაიას? არა-
ფერ, დამტრია, ჩემ თავიყელა ბევრა ჭრილობას აიღებს, მორჩენის,
წყლულ ისიცაც გამოვლენდნენ, ასიც ბათირა ვიქნები, დრამას კარ-
გას ავიტან, ვეშარებოდი, ვინც უფრო თავმომწონე იყვა, ვიყოდი
არ დასთმობდა, შემდგომ ჩანსი ზმლისანი თავიყელასი, ისეა ედგმა
ახლა კიდევ, წყლულში რჩებოდა და დრამაც მადიოდი — სამსახრ-
წელში სახ სარჩით ავავსე: ჭობ ვინდა, დარდაგ-ხაღინი, იარაღი
ფერად საჭინელა. ბოლოს შემიტყვეს ძალლობა, გამინებოდ ბაღში,
აღარა შვირდეს, ზოგე ხმალიც კი გადამაიღეს, ან ძალად ნაყდას
ამოღებულ ხმალი, აჯვადის. მვლად-ფირიანოო“, დამიბანდა და
იმას ცდილობდის ყველა, ახლა მე ვინ დამტრია და საზღაურ გამე-
ლა. ბოლოს მე თავიდაც შამრცხვი და ესლა თავ დავანებე, თუ ძი-
ლიან არ გამოტრდების აღარც ვის ვჭრი, აღარც ვეჭრებანებოო“. ხეც-
სურებს ჰყავს იდეალად დასახული ძეგლის დროის გმარება, გან-
თქმულნი ვაკაცობით ქისტებთან ბრძოლაში, ბლოელი ხარხილა ბა-
ბურაული და ტორმეელი ბერია. ბევრია დარჩენილი თქმულება
იმით ვაკაცობაზე და ბევრიც ხალხური ლექსი:

ვინ მასდევ საყლის გირა, (მტრის დასაჯერად)
ვინ მასხა ეკვთს საყლა (მასი იმადღეს)
— აქვებს ხალხი-ბოლო.
ხარხის უფროდს ხანდელს.

—
ხარხელ, ვამბავს ხეცურნი
— აღარდა აქნა (აქნონ) საყლა.

— ახლა თქვენ იყოს ლურჯი,
თუ იფიქროს სიჭაღი.

საუბედუროდ, ეს ორი გმირი ერთად ვერ თავსდება, იმათაც უთანხმოება მოსდის ერთმანერთში. შულა თემსა სწყის და ცდილობს გმირები შეახავოს, შეარიგოს. ხალხური ლექსი ასე განმარტავს ამ ამბავს:

ბლოს ხირბლა, ჭორმეშ — ბერდია
სანეს (ხატობაში) შეყრილან სმაზელა,
ჩამაგვარდნიყო ამბავი
იმ ძველსა მტკრობაზედა,
ბერდიამ უთხრა ხირსლასა:
„მოდი ეიუბოო ქვაზედო,
უც მაშინ გაყაროვდოო,
რო შვიდრებით გზიზედა,
ჩემი მოკლია დრანგულა,
მოგპრიადებდეს თავზედა“.
— „სხვის კი ვერ უბრიალებო,
მოკლეს (დაბალი ტანისა) ზირქლას ტაჩუდა“,
დაახვეწით, ხეცურნო,
ნუ გაპურით მტკრობაზედა.

ჩემ მიერ აქ მოყვანილი ცნობები ცოტად თუ ბევრად ნათელს ბუნებს ხეცსურეთის ზნეობრივს და გონებრივს ავლადიდებს. ახლა თქვენ იფიქრეთ და განსაჯეთ როგორც გეგნებოდა, მე დასასრულ ამას ვიტყვი მხოლოდ: საძვალე დრიადა არს, ხოლო მომკალინი მცირედ.

[1910 წ.]

სხვათა შორის

ჩვენი ცხოვრება სწორედ რომ სხვათა შორისთა: რასაც ვფიქრობთ და ვაკეთებთ, გამოდის, რომ სხვათა შორის გვიფიქრია და გვიკეთებია. საწყენი ის არი, რომ უმთავრესს, უსაჭიროეს საქმესაც სხვათა შორის ვაკეთებთ. ვმწერლობთ, ვბედავოვობთ თუ ვქველმოქმედობთ გამოდის სულ სხვათა შორისებურად.

ვერაფერი დროება გახლავთ: აღმზიანს მამის სული გაუშვია და პაპისას ფიცვლობს. ილბათ წინააღ, ძველ დროშიაც, მომხდარა ამისთანა მაგალითები, თორემ ამისთანა ანდაზა არ დაიბადებოდა. დიად, უთუფია ამისთანა მაგალითები, მაგრამ ქვეყანა არ წარღვნილა, არც დაიღუპლა. ამიტომ მეც იმედს არა ვკარგავ.

მომხდარა ისიც, რომ ბედურები დახოცილან და ვირებს დაპრინიით ბურთი და მოედანი, მაგრამ ქვეყანა ისევ ქვეყანად დარჩენილა, გამოჩენილა კიდევ ბედურები და ვირებისთვის დაუცლენინებით მოედანი. მომხდარა ისიც, რომ ბედაური აზრები დახოცლა ისე, როგორც გახატულზე ყვავილები და ბაღაბი იხოცება და ვარულ აზრებს უფარფაშიათ. მაგრამ დამდგარა გახატული და ბედაური აზრები ანდგარან მკვდრეთით.

მომხდარა ისიც, რომ ძალს პატრონი ველარ უცნია და პატრონს — ძალდი, მაგრამ ბოლოს უცნით ერთმანეთი მაინც და მაინც.

მომხდარა ისიც, მაჩაბლის ცუდლუტობის გამო ურია დაუსჯელი, მაგრამ, პხედავთ. დღეს ვიცით ცხადად, ნათლად დასაჯელი ვინ იყო, და ვინ დასაჯეს. სიმართლე გამოაშკარავდა, არ დაიშალა: უცით დღეს ცხადად, აშკარად, რომ ტყუილუბრილოდ დაისაჯა საწყალი ურია და გვებრალება, ხოლო მაჩაბელზე ბრაზი მოგვდის.

ერი, უმრავლესობა რასაც დაადანტურებს უცვალეზელა. ტყუილად ხომ არ არის ნათქვამი: ხმა ღეთისა — ხმა ვრისათ...

სხვათა შორის ჩვენს ცხოვრებაში ასეთი მაგალითებიც მომხდარა, რომ სულელს (იქნება ძალიან გულკეთილი იყო) მამას და დედის დამწეული შვილებისთვის აურთმეფია ტაბლა და სხვისთვის გადაუცია: თქვენ მიირთვითო!.. ამაზე მეტი კაცთმოყვარეობა იქნებოდა?

289

რადა სწეის ერს, ხალხს და რად იძახის დაეინებოთ: შინ რომ ბაღ-
ლებს გიშთიდეს გირეთ ტაბლას რა ხელი აქვსო? ილბათ ამისთანა
კაცთმოყვარეობა არ მიაჩნია წამდელ კაცთმოყვარეობად და იმიტომ
სთვლას არა ბუნებრივ, არა ნორმალურ მოვლენად, ეს თქვენ და
თვით ერმა განსაუკეთ, მე არ შევდივარ ამის განსჯაში; მე მხოლოდ
აღვნიშნავ იმას, რაც მომხდარა და რაც დღესა სდგება.

რად გიკვირათ. მამასადავ, რომ ჩვენში არიან ასეთები, რომელ-
თაც თავის თავი წარმოუდგენიათ ქვეყნის ლაღად, პატრონად, არა
პირადი თავის ნაღვლით, არამედ ერის საუნჯე-ტერიტორია ვახდენ
სამო, საკაცობრივ ტაბლად და თვით ერსაც ხალხბნობს ხელი
გართულებათ? ვთქვით ყველა ეს, დაჟღერეს ჩაილულის წყალს, მხო-
ლოდ ეს არის სავალალო, რომ ნამუსხადილ ზებრის სახლის კარებს
გვიან გავდებდნენ ურდულად...

შამ რევოლუციის ქარიშხალმა სრულიად უნაყოფოვ ჩაიარა
ჩვენიო? არა, იმან ერთი დიდი სიკეთე მოგვიტანა: გამოაჩვენა
ჩვენი გონებრივი სიღატაკე, მოუზადებლობა, ხალხის სიბნელე და
დაშადა მისწრაფება კულტურულ წესობისა; დაგვანდებინა წინ,
დაგვანახა ჩვენი გონებრივი და ზნეობრივი ძალ-ღონე. დღეს ყო-
ველი შეგნებული ქართველი მიისწრაფის ერში, ხალხში მეტი თვით-
კნობიერება, მეტი სინათლე შეიტანოს, ამისთვის არ მხოვავს დაე-
ხმაროს ჯან-ღონით თუ ნიუთიერად. ძალა მუდამ უმზავლდება იმად,
მუდამ ეს ძალა თუ შეუგნებელია, ბრმა, უფრო მავნებელია საქმის-
თვის, ვიდრე მარტყელი. ეს მაგალითებმა დაგვიჩვენეს.

განუგითარებელი, გულხდელი ხალხი, როგორაც უნდა დემოკრა-
ტიული მმართველობა დაარსდეს, მაინც მმართველთა სათაშაშო
ზურთი და სათლელი დღმა იქნება. სააშელო პოლიტიკური მოქმედე-
ბისათვის მხოლოდ მომზადებული თვალსილწული ხალხია. ასეა
სწორედ, მაგრამ ჩვენდა საუბედუროდ ხალხის გათვითცნობა-
ერობის მხოლოდ დღესდა შეუდევით... დიქტატორებს და დემოკრა-
ტიებს სწეიან და უნდა კიდევაც გწყინოთ, რადგან იმათ ბრძალ აღა-
რავინ დემოკრატებს და იმათ მეუღლეს აღარავინ აღიარებს, მაგრამ
იმათ წყენასაც უნდა გაუძლოთ იმ დრომდე, ვიდრე თავის გულ-
ნახდით ჩვენს შანაყმა არ გადნოსაზღვრებან. ვითომ? მკაცრულად
თქვინ, მე ასე მგონია. როგორც სხვათა შორის ატორს და რა ვიცო.
შვინა და საბუთიცა მაქვს ასე მეგონოს, რადგანაც მეტისმეტი ბრყ-
ვი უნდა იყოს აღმიაინ, რომ ერთს ფონში ირყელ და სამჯერ
ცხენი დაედვას, სამჯერვე სხვის წყალობით გადამჩნეს და შეობდ-
დაც კიდევ მიჩერატდეს იმ ფონში გასაცდელად. ამისთანა აღმია-
ინი, ვინდ იქით იყო, ვინდ აქეთ არავითვის სახარბილო არ არი.

[1919 წ.]

მადრა შენობა

გმა „საქმეში“ 16 მ4, დამტვლილი წერილი (ბ. ლალასი), რა-
მელიც შეეხება ქუთაისში გამართულ ილიას საღამოს და იქ ჩემ
და სხვ. მიერ წარმოადგენლ ლექსებს. აზრს ამ წერილისა გამოხე-
ტება იმაში, რომ ჩვენ, ნაციონალისტებმა, ილიას სმოვნა, სახელი
გავხადეთ ექსპლუატაციის სივანდ, დავდევით მის მოსაჩვენ და ამით
ხალხს ვამრთვებთ; დიდა ხალხს და არ ვიცით ჩვენ „ეტიუარია“,
რომ ერთ დროს ეს ხალხი ჩვენ გამოგვრყავს „ტაბრიდან“, ქვა და
გუნდას მოგვაციოს. ნეტავი „საქმეს“ და მის შესვეფრთ მამინ!.. ერა-
ველი კაცი იმედით სიცოცხლობს და ჩვენც, როგორც მომავლად, ის
იმედი გვახლდამუღებს, რომ „ხალხი“ „ნაციონალისტებისაგან“
გადმოვა და ამით კი, ვინც ვხე-ვდამ ურევს, საბოლოოდ და დღეს
დღეურად, გამოსადევს არაფერს ასწავებს, ზურგს შეაქცევს. არა
ნიშნებს, ჩვენდა სასახარლოდ, ვხედავთ დღეს; ისტორიული წახ-
სული, ბუნება ქართველობისა გვაიმედებს, რომ — ეს „ნაციონალი-
ზმი“ მუდამ იქნება ჯანსაღი და არადროს იგი მოვიწინებამ, თანატო-
მად არ ვადაიქცევ. ჩვენდა საშუებაოდ, „საქმეს“ ბანაკში სრუ-
ლიად წინაიღმდეს ვხედავთ, ვხედავთ კოსმოპოლიტიზმს, მაგრამ
მაჩანს, უჯიშონ, დანატოზით გამაჯვალულს, თავის თავის, თვის
ერთს უარმყოფელს. ხოლო სხვა ერებს ვათომდა მჭარველს და მო-
საყვარულს. ვთ ამისთანა სიუვარულს სიუვარული ერთგვარი უნა-
რია ცხოველთა ბუნებისა და მით უმეტეს, ადამიანისა, დიდი მადლი
ბუნებისაგან მინიჭებული აღმამისათვის, ზოლო ვისაც თვისა
შობელი დედა არ უყვარს, იგი სხვის როგორ შეიყვარებს, სხვის
როგორ მოეპყრობა. როგორც ნამდვილ დედას? — არა შევრა, არა
შეშას და რა ვქნა ამისთანა კოსმოპოლიტიზმი უფრო თავმოშინე-
ობა ყოყლოწინობაა, მაშაძველობით გამოწვეული, ერთი და
ერთად დანემებული ქუთის ლიტინისა. ვიდრე ნამდვილი მიმარ-
თულება გულ-ღვიძლიდან ამომდინარე და მასში ტყვებდადგუ-
ლი, — ეს მიმართულება ქარისაგან მონატრია და უნდა იხედ ქარმა
გადატოს, განაბნოს. ან კი რას ვამბობ? განა ამაზე წერა და საუბა-
რი შეიძლება ქუთათამყოფელთა წინაშე? არა, დიდა, არა, ვინაიდან

იმითვის ეს გაყვითლი ჭეშმარიტება. მაგრამ რას იზამ, როდესაც კიდევ გუბერნიან ჩვენში ისეთი ადამიანები, რომელთაც უნდა უმტყიცო, ეფიცო ღმერთი და ჯვარი, რომ თუკელ ორი თბილი და არა ოცი და ორმოცი.

ამ საგანი თავი დავანებოთ და ეს ვაჭიბოთ: თუ ჩვენ, ნაციონალისტები, არა გვაქვს უფლება ვიტყვიოთ და ვიგლოვოთ ილია პეტე-ეაჲ, მაშ ვისა აქვს ამის უფლება? ყვავის ბაზალა მოუყვდა და ზუსტად ზოგადი დიდი თავი გავს, მერ იტყვიოთ არა, პატრონო საქმისტებო, შერთალია, დიდი თავი გაქვთ, მაგრამ ჩვენს მკედარს თქვენს სატირ-ლად არ გავებლით; ჩვენ მოვალენა ვართ თავისი მკედარი ჩვენ თავად ვიტყვიოთ, მით უმეტეს, რომ ქართული ანდაზაც ამის გვიყარნახებს: „აქვედ მკედარს მინ უნდა სვენიდეს მოტირალი“.

ილია ჩვენ საკუთარ მიტყულებულად, დანაკლისად მიგვაჩნია და ვერაფერს ვაძლევდა, როგორც გვატყუებდა, როგორც ვგრძნობთ, და თუ გმუხრთ ჩვენთვის მოზარდობის მონობა, ზედ და ზეაღზევით ამ მონობადას თქვენ დავითაშობთ, გავებისტებთ, ხელ-ფეხს დავი-ტყუებთ.

თქვენ, ჩემო კარგებო, ის კი არა გუწმინთ, რომ მოზარდობა ილიას მხოლოდ ჩვენ დავსაყუთოთ და სხვას არავის ვაძლევთ იმის გლოვის ნებას, არა რადგან, ჯერ ურთი, რო ეს ასე არ არის... თქვენ უფრო ის გაცლავთ ზედას, ჩვენ ტრადიციად რად ვადავტყუოთ ამ ადამიანის ხსენება ეს ვიგლოვით გულს, ამას ვერ იწელებთ. რად? რისთვის? არ ვიცო თქვენც ქართველები ხართ, ჩვენც ჩვენი დანაკ-ლისი თქვენ დავაყლდებით და თქვენი — ჩვენი მაგრამ არა, რასაც ჩვენ დანაკლისად ვგრძნობთ, თქვენ ის შემატებდალ მიგვაჩნიათ, და ის, ეს არა მიზეზი დიდობისა და კომპ. გამოლაშქრებისა ჩვენს წინა-აღმდეგ. დიდის გვირგვინი მალტადასა არ ვაძლევთ თქვენ მონ-ეებშია... ეს, რასაც მოგახსენებთ, ცალეს წამება? არა!

ჩვენ და თქვენ მკაობველი გავაჩრევთ, ცალ-ცალკე. — გავაჩრევთ კოლეცია და როგორც გუშინ და გუშინაინ ტყუულებოდა „საქმის-ტურის“ ბრძოლებით, დღეს ავი აღარა სტუუდებთ. თქვენ მშურად ერის გირჩევთ, თუ შიადებთ, გაიგონებთ და ირწმუნებთ: როცა „ილია“ გვაქვამეზე იმ იწერება რამ, ან ითქმება, ან მას ჩსოვინს პა-ტრასაცულად რამე დღესასწაული გაიმართება, რაც მეტს მღუმარე-მას გამოიჩენთ, ის გირჩევენანთ, უფრო მოგებელი იქნებათ, მოთმე-ნებათა შენითა მოიპოვე სული შენით, რომ გავიგონებთ? — მოთმე-ნეთ, თორემ ხანდახან ისეთ რამეებს გამოუჩენთ თქვენ ნაწერ-ნაღო-მარაგებში, კაცი ეტყვი შეგაყოფ, თავადვე არწმუნებთ იმაში, რასაც კიდევ გუგის თვალთ უცქერას — არ არის ჯერ ნამდვილად დარწმუ-

ნებელი და ძალა-უნებურიდ აიჭმევინებთ; „ქუტლს რომ უფრო უგ-დოთ, დღესი ცხარეგერ გამოტყუდებით“.

თქვენ არ უნდა გწმინდესთ კი, თუ ილიას სახელის დამცველი ხართ, და ღირსეულად აფასებთ მას, არამედ ამითაა დღესასწაუ-ლებში მხურვალე მონაწილეობა უნდა მიიღოთ, რადგან თუ გუ-პლოატაციას ეს, როგორც თქვენა გგონიათ, მხოლოდ იმ აზრით, რომ შემოსული ფული მოხმამარდება ილიას საყვარელ საქმეს, მის აზრის გახორციელებას. მაგრამ, რა გქნა, რომ არა ესთქვა, თქვენ არც ილიას აზრების გამარჯვება გენატრებათ და არც მისი სახელის გა-ღიღება. თქვენ გინდათ, როგორც ხორცეულად ავაზაკივით მოცდა იგი შარავზაზედ, იდეურადაც მოწყდარიყო. არ მოხდა ასე, რა გნებავთ? რა ლოზე-ყორეს ეღებოთ, როგორ ვანდათ მოსპოთ ის, რა-საც თვით ცხოვრება, ზღნება არა მსპოთს: საცაა თოვლი მოვა, ზამ-თარი დადგება, იმას ვახადებელი მოვყვება; დღეს ღამე მოსდევს, ღამეს — დღე, თავის წესზე თქვენს ნებაზე ვერც დააშაფებთ, ვერც გაათენებთ... რად გეჯერებთ ჩვენს ერის განთიადი?

დიად, ჩვენ განთიადად მიგვაჩნია, რთვა ური თავის ღირსეულ შეიღებს აფასებს ღირსეულად. ვგონებ თქვენს ბანაკშიც მოიპოვე-ბიან იდეურ ნიჟდაზე წამებულნი. თქვენც დაწესეთ მათ პატრონა-ცმლად დღესასწაული. ვინ გიშლისთ? თუ ჩვენ ილიას სახელით ვაწარმოთ განგამტყიცოთ თქვენგან ათვალწუნებელი „ნაციონა-ლიზმი“, თქვენც ეკალეთ თქვენის წამებულების სახელს საშუალო-ბით განამტყიცოთ თქვენი საყვარელი, სატრფიალო „ინტერნაციონა-ლიზმი“. იქნება ერმა თქვენდამი უფრო მეტი თანაგრძნობა გამო-ჩინოს? არა გავთ იმედი? რატომ? ალბათ იმიტომ, რომ ვერ-უფლს, როგორც თქვენ უარსყავით იგი და ჩვენც გვემუქრებით, „ხალხი გამოგვგავით ერთხელაც იქნება, როგორც იესომ ვაჭრები გამოდევნა ტაძრიდან“. თანახმა ვართ, ბოლო ეიდრე ამას მოვესწრე-ბით, ჩვენ მაინც ჩვენს სამსახურს არ მოვაყლდებთ ამ ერს. თქვენც იმედი გქონდეთ, იხარებდით და იშვებდით, რომ წინასწარმეტყუ-ლებთ თქვენი ასრულდება და ჩვენ, ექსპორია-ქმნილინი, ვიღვრებით ჩვენს დამარცხებას, და თქვენი მტქარა მართლა მტქარად გამოდგე-ბა და არა ვუაქვებასა და ზიტების საფრთხობელად.

ნიმიერი მწერალი

(არ ახალია — ძველია)

საჭიროდ ვრაც ამ თავიდანვე გავერთობილ შეთხვევით, ჩაღ-
გან სიტყვას „მწერალი“ როცა ვხმარობ, ვიგულისხმებ პოეტს, ბე-
ლეტრისტს, დრამატურგს.

ვინ არის ნიმიერი მწერალი?

ვის დაერქვა ლარსელად ეს სახელი?

რა ნიშნები ეტყობა უტყუარ ნიშანზე?

მწერალს, უპირველესად ეთვლია, საერთო „ენა“ უნდა ჰქონ-
დეს, ვინაიდან ენა სახეა მწერლისა; მისი დიზონომიაა და, უკეთ-
ხად რომ ვთქვათ, — მწერლის სულია; ენაში იმალება მწერლის
ინდივიდუალობა, მისი „მე“. ამიტომ ნიმიერი მწერლის ნაწარმოე-
ში თუ ერთი-ორი რამ წაგვიტოვებდა წინად, შემდეგ ხელმოუწერე-
ლიც რომ შეგხვდეთ, ადვილად იცნობთ, ვის კალამსაც ეკუთვნის.

ამ განსაუვრებელს დაღს რა ავამს ნაწარმოებმა და რა პლდის
მას ადვილ საცნობლად?

ეს გასაღები „ენა“, რაშიც უბილავად ჩაქსოვილია მთელი მისი
სულიერა საცოცხლე, ავადიდება. ფესვები მწერლის ენისა, სტი-
ლისა, იქ არის ჩაწმანული, მწერალს უნდა ჰქონდეს საკუთარი
ფრაზეოლოგია, საკუთარი წინადადებანი, საკუთარი სურათები,
თუნდაც ისინი სხვის სურათებს შეადგენს მაინც და მაინც თავი-
ბურად უნდა იყოს გამოთქმული; მაშასადამე, ორიგინალობა უნდა
ეტყობოდეს, ბეჭედი თავისებურობისა უნდა ესესა.

ეს, ვთქვათ, გარეგანი ნიშნებია მწერლის ნიშნისა, ხოლო შინა-
განი ლარსება ისაა, თუ რა მოვლენანი გაუხდია მას თავის მწერ-
ლობის საგნად და რა ღირებულობისაა ეს მოვლენანი, რამდენად
დამოკიდებულია ამ მოვლენებზე ბედი და უბედურება, სიკვდილი და
სიცოცხლე ადამიანთა სიცოცხლისა, ცხოვრებისა, — და რამდენად
ცხოვრება, ნათლად, მკაფიოდ, ძლიერად გვხატავს ამ მოვლენათ,
რამდენად გვიტყუებს, გვაშოკრებებს მისი ნაწარმოები, — ზენ-
ზე რამდენად ძლიერად მოქმედობს. ყოველი ეს კი დამოკიდებუ-
ლია იმაზე, თუ მწერალი რამდენად ღრმადაა ჩახედული ცხოვრე-

ბაში, რამდენად ესმის საჭირობორტო კითხვები ამ ცხოვრებისა და
რამდენად ძლიერად იგრძნობს მათი მანებლობა, თუ საჩვენებლობა.

ლიალ, სარგებლობა და მანებლობა...

ნუ გვინიშნავთ, რომ ამას ანგარიშს არ უწევდეს პოეტი.

თუ სხვაში, ყველაფერში, დაბლური, უანგარიშო, დაუდევარი,
ამ შემთხვევაში უალრეს ანგარიშისა იქნეს, — იგი აღმართა
ცხოვრების დარაჯია.

გენიოსების ნაწარმოები რომ განსტკრივით ამ თვალსაზრისით,
იქ უფრო ცხადად შეგინიშნავთ ამას; ესაა მათი დამახასიათებელი,
ესაა ღრმა, წამალდაუდებელი, მოურჩენელი წყლელი იმათს გუ-
ლისა, ცხოვრების და ბუნების ფარგლებს წარმოუდგენელია მწერალი,
როგორც ყოველი სულიერი და უსულო არსება; წარმოუდგენელია
ნიმიერი მწერალი, გენიოსი, უიმილო, რომ იმას არ აწუხებდეს
ტყუარები ადამიანთა ცხოვრებისა.

თუ ამას მოკლებულია, იქ ნიქს რა ესაქმას, იგი მაშინ მკლარ-
ია, არაბობაა.

შეიძლება გენიოსების ნაწარმოებში ეს ადამიანთა ცხოვრების
ტყუარები შეიძლება თვალში არ ეჩიოებოდეს, როგორც რეა-
ლშია, მაგრამ, ამა, მოჩიქვით, ღრმად ძირი მოუთხარეთ, ჩახედეთ
კარგად, იქ რაოდენ ცრემლის ზღვას დაინახეთ, ადამიანთა უბე-
დურებისა გამო დანთხულს!

რამდენადღაც დიდი ნიქის პატრონია მწერალი, მით უფრო მჭიდ-
როდ არის იგი დაკავშირებული ცხოვრებისათმ, მის მწვევ საკი-
თებთან.

გენიოსი სდულს, იხარშება ამ წუთისოდლის გამაღებელ ქე-
რამი და იმავე ღრმს ეს წუთისოდელიც სდულს და ნახევრად მო-
ხარშულიცაა იმის გულში.

გენიოსს არ შეუძლიან იგრძნოს ეს ცხოვრება ნახევრად, შესა-
შედად ის მეოთხედად, არამედ ზეგანობის მთლად, ერთობლად; არ
შეუძლიან აგრეთვე იგრძნოს დიდალი, მცირე ღირსების საკითხები,
რომლებიც დაბლოცებულნი არ არიან კაცობრიობის ცხოვრების
ღერძთან.

გენიოსთა ნაწარმოები ეროვნულ ნიადაგზე და ბშირად ეთნოგ-
რაფიულზეა აღმოცენებული, მაშასადამე — კერძო თვისებისა, ზო-
გადი, საკაცობრიო ბუნება და ერთიანად საკაცოელი ყველა ადამი-
ანისათვის, რომელ ეროვნებასაც უნდა ეკუთვნოდეს იგი.

ნიმიერი მწერალი ექიმია ცხოვრებისა და თუ მწერალია შორის
სტვადასხვაობა იხადება, სხვადასხვა წამლის მიწველა სწულისათ-
ვის, ეგ ნიქისა და ინდივიდუალობის პრალა.

ნაჭივრ მწერალთა ნაწარმოებზე საბოლოო შემოწმება მიმართულება ეტყობა, თუ კარგად დავეუყრდნობით.

პირველი ის, რომ ჩვენ შინაშე, — არ არავის, თავისუფალი ჩვენი ნება, — უფრო უბედურება ჩვენი თავს: უსაშროლობა, უზნეობა, საღიარებო, ყოველგვარი კდომილება ამ პირობებს ბრალია.

მეორე მიმართულება გვიყარნახებს, რომ აქ ცხოვრების პირობებმა არაფერს შეაშინა და თუ ჩვენ, საზოგადოების წევრნი, პირადად არ ვაუქმებდებით, ათასი კარგი პირობებიც რომ შევქნათ მაინც არაფრად ვეფარებოდით, უბედურება ექნებოდა, მაინც უსაშროლობას, საწყლობას, უსწორმასწორობას თავიდან ვერ ავიცილებდით.

შესაშვ მიმართულება, აერთებს რა პირველ ორ მიმართულებას, ე. ი. ცხოვრების პირობათა ძლიერებას იღებს მხედველობაში, პიროვნებათა ინდივიდუალ გავლენებს მტრს ღირებულებას, მტრს მნიშვნელობას აძლევს.

თი საწინაო და საზოგადო, რომლითაც მწერალნი ჰმოქმედებენ და სწორედ ცხოვრების მოვლენათა.

აღზღის, პირველ საყმაწვილის შთაბეჭდილებათა ბრალია, რომ ზოგი პოეტი საგმირო მოვლენათ დამტყნავს, მეორე — ბუნებას, მესამეს თავის საგნად მდამიო ხალხს ცხოვრება ვაუხდის და სხვა.

აქედან წარმოსდგება თვისება, მიმართულება ნიჭისა, ხოლო ხალხზე აზრისა და გრძნობისა ნიჭის ძლიერებაზე, მის განვითარებაზე და მოქმედებაზე.

ერთსა და იმავე საგანზე, თემაზე, ყველა პოეტი ერთსა და იმავე ღირსებას თხულებს ვერ დასწერს და ეს შეიძლება მოხდეს იმის გამო, რომ საგანი მისი ნიჭის, შემოქმედების, სახეობების გარეშეა, არ შეესაბამება მის ნიჭს და თუ შეესაბამება, სუბიექტური ნაწარმოების დამწერი სუბიექტის ნიჭის პატრონად უნდა ვთვალოთ.

ახალგაზრდა ნიჭს, რომელსაც ჯერ გზა ვერ გაუკვლია, ბუნებაში ბედებს აფარებენ, ტირილზე ტირის, სიცილზე იცინის, ხოლო არ იცის, ვერ ახედავს ტირილი მგლისა, თუ ცხერისა, სიცილი კეთილ ადამიანებისა, თუ ავიწყობს, ხშირად მისდევს მოდას, ბრძოლს, დროებას გემოვნებას, პლატონს თავის ნიჭს, იმ ფასზე, რომლებზედაც აღმოცენდა მისი ნიჭი და შემოქმედება.

ამ შემთხვევაში მას დახმარება კრიტიკამ უნდა გაუწიოს, დააყენოს შესაფერის გზაზე.

დიდი საქმეა მწერლისთვის, სწორედეს იგი თავის ფესვებს; დიდი საქმეა მკვლარისათვის, ერთს ალაგას იდგეს და მის ფესვებს

არავინ სწავნიდეს და ერთი ადგილიდან მეორეზე და მესამეზე არ გადაქონდეთ, ხოლო ფესვები მწერლისა მას საყრდის ღრისა საცობლუშა ვართხელი. იქ, სწორედ იმ მომენტებიდან იწყება ამ ფესვების ზრდა, როცა პირველად მწერლის ნიჭი ვითარდება, ცხოვრების, ბუნების შთაბეჭდილებათა წყალობით, როცა ის ან ავიწყობს წარმოსთქვამს, ან „უღის“...

სიყმაწვილის შთაბეჭდილებანი უკვდილია ადამიანის გულში საერთოდ, მათ უმეტეს ნიჭიერი ადამიანისა, და ნიჭის სათავე და საწყისიც სწორედ იქ არის. პირველად პატარა ყლორტი ამოვა და თუ არაფერმა შეუშალა ხელი, თანდათან ზრდას იწყებს და ღიჯზედ გაიზრდება. ასე სწარმოება ნიჭის განვითარებაც.

ეს სიყმაწვილის შთაბეჭდილებანი ასევე პოეტს შემოქმედების ნიჭს, დარწმუნებით, რომ სიყმაწვილის შთაბეჭდილებათა ბრალია, რომ შევსებარება და რუსთაველებმა ვაფთხავენს ზეშა-გულსა ვასემბრონი.

დიდად საჭიროა მწერლისთვის პატრიოტიზმი, თავის ენის და ერთს საყვარელი.

როგორ შეიძლება, დაქვემდებარებული იფიქრეთ, რუსთაველს მოვლურად ან არაბულად ელაქა, ეგრძნო და ისე დაეწერა „ვეფხისტყაოსანი“!

ან დიდი მკოდნეც რომ ყოფილიყო მონღოლურს და არაბურის ენებშია და იმათ ენაზე დაეწერა თავის უკვდავი ნაწარმოები, ის იქნებოდა, რასაც დღეს ვხედავთ არც შესაძელი!

პოეტისათვის ისევე საჭიროა უკვარდესი თავისი ერი და ამ სიყვარულს იმდენივე მნიშვნელობა აქვს მისთვის, რამდენიც ორთქლ-მავლისთვის ორთქლსა: როგორც უორთქლოდ მანქანა არ დაიძვრის, ისე პოეტის შემოქმედება ღუნება, თუ იგი ამ საყვარელში არ აამოძრავა, აღმოცენდება არ შთაბერა მას.

ღედავენა, მისი ნიტყვების აკრძება, მისი მიმოხერა ერთნაირი ამომოძრეველი ძალაა, ზეშთაბერება პოეტის აღმაფართოვებელი მუსიკა, მისთვის ძალონის მამცეში თვით წერის ღრის, მეორე მუხია. თუ პირველი მარცხნივ უდგა და აზრს უკარნახებს, მეორე მარჯვენას უშვევებს და ნაწარმოების ფორმას აძლევს.

წინ და წინვე განსაზღვრა ფორმის ნამდვილი პოეტისათვის ყოველად შეუძლებელია, ფორმა უნდა მოხვედეს თვით ნაგრძნობს და ნაზრევს. ნამდვილად ნაგრძნობს საგანს და ნაწარმოებს თან მოჰყვება ფორმა. როცა კი მწერალი კალამს ხელს მოჰყიდებს და ფორმის წინასწარ პლანის შედგენას, ძალდატანებას თვით შეუძლებია, ნაწარმოების სასუსტის მომსწივებელია.

მეოთხეული მხოლოდ მაშინ წამოიჭრება პოეტის ნაწარმოებზე: „რა კარგია, რა მშვენიერებაა“, როცა სურათი, რომელიც მან და-
ზატა, იხედოს სულიერს ტყვილებს აგრძნობინებდა მწერალს, რო-
გორც ფიზიკური ტყველი გულისა, თავისა, მთელის სხეულისა:
ეს კი მოხდება მაშინ, როცა გულში მოხარშული სურათი ჩუმად
მუდგუდუნებსა სევდს პოეტს: „ჩქარა ჭაღალდი და კალამი, დამზა-
ტე, ვაჟკაჩო ჩემი თავი აღმამართო!“. სურათის ქმნა პოეტის გულ-
გონებაში მშობელ ენაზე სწარმოებს, ჩუმად, ურდულად...

პოეტები თუ განსაკუთრებულნი ერთმანეთისაგან მამართლებდნენ,
წერის საგანთა შერჩევით, ბევრმეა პევანნი ერთი-მეორეს: უყ-
ვარსი სილამაზე, რომელსაც უსათუოდ ქალის სახით წარმოადგე-
ნენ — ბუნება, ვმარობა, თავდადება, ხასიათის სიმტკიცე, საზოგა-
დოდ აღტრუსტული მისწრაფებანი, და სძულთ ძალმომრეობა,
აღამიანისა აღამიანის მიერ ჩაგვრა, მონობა და ზნეობრივად დაცე-
მა საერთოდ.

ვინ არის ნიჭიერი მწერალი?

ვისაც დიდად უყვარს აღამიანი, დიდად მოწონებულთა გაბედ-
ლობობა იგი, ვისაც დიდად უყვარს ცხოვრება და ენაზედა მისი გა-
უქუთვლება, ამისთვის საჭიროა დიდი გრძნობა, დიდი ცოდნა აღ-
მამიანის სულისა და მის ცხოვრებისა.

იგი ნიჭიერი მწერალი, ვინც რასაც თავად პარწმობს და დიქ-
რობს, აქვს უნარი სხვადასე აგრძნობინოს და აფიქრებინოს, ვის-
მაც ძლიერად სჩქედს ეროვნული სიძნელი, ენაიდან ეს უმთავრესი
დღესია იმის შემოქმედებისა; ეს, როგორც ქართული ერი ამბობს,
„ალაღი რძეა ღვდისა“ და, ნუ ჰკონია ვისმე, — უამასოდ ნაყოფი
გამოიღოს მისმა ნიჭმა.

ვინ არის ნიჭიერი მწერალი?

ვისი ნაწარმოებიც, რამდენჯერაც უნდა წაიკითხო, მით კიდევ
მადს გიღვიტებს ახლად წაკითხვისას, მამასაღამე, ნაწარმოებში
უნდა იყოს ნაქაოდილი უკუდავი ტემპირატემა, სამარადისო მშვე-
ნიერება...

ვინ არის ნიჭიერი მწერალი?

ვისი სიცილიც, ნამდვილი, ბუნებრივი, მართალი სიცილია და
ვისი ტირილიც, ცრემლი, ნამდვილი ცრემლია და არა რაღაც წყალ-
წყალი სიოხე, — ვისაც, როცა უკანასკნელი წამი დაჰკრავს და სა-
მარგში ჩაეშვება მწერლის გვაში, ჩანავი თან ლოცვა-კურთხევას
ჩაუყოლებს და არა სამღერავსაც:

ყალბი იყავ და ყალბად მადღერებდიო!

მცირე ზანოზანა

ბევრი რამ მაკვირებს ჩვენი ცხოვრებაში და ერთი უფრო ვე-
ლაზე მეტად: რა ამბავია ეს ამოდენა ეტრნალ-გაზეყუბის პეტეჟა
რუსულ ენაზე ქართულების მიერ? რის ნიშანია ეს? რას ზოგადა
ვეძს? რა აბრძო აქვს ისეთს საქციელს? უაზროდ მოქმედება რომ
არ ეკადრება და არც ეხატევა აზრის, მით უმეტეს ინტელიგენ-
ციის. აქვს ამ ვაგბატონებს აზრი? იციან კარგად რას აკეთებენ, ან
რას აფუჭებენ? უღიჭრითი როდისმე კარგად, ღრმად ამ საკამზე?
არა მგონია.

სათითოდ რომ ელამაზაკო ამ აღმამიანებს მხერვალე მამულ-
შეილობას იჩენენ, ვულუ შესტყვათ სამშობლოსათვის; აღარ და-
გაცლიან და თავადვე დაიწყებენ მტკიცებას, რომ ჩვენი მწერლო-
ბა უნდა აუყვადეს, რომ იგი დაცულია, რომ ღვდა-ენა უნდა გე-
რცელდეს, განვითარდეს, რადგან იგი ათვალსწინებელია, რომ თუ
სხვა ყველაფერი დაგვარცხო, ზნეობა, გრძნობა მამულიშვილობისა,
სიმტკიცე რწმენისა, იდეალი მაინც არ უნდა დაგვარცხოთ. იმდენს
„რომ“-ს ნაცვალსაგებს ატანენ თავის საუბარში, აქ რომიც კი
მოგონდებოდა და მიგვათითებენ იქაურ პატრებზე, რომელნიც
იღწვიან მედგარად ქართული ენის და მწიგნობრობის ასაუყვებ-
ლად და ისეთს სქელ ქართულ წიგნებს პეტეჟავენ, ჩვენ დღეაქა-
ლამდე, შუაგულ საქართველოში, იმის მესამედი ვერ მოგვიტყუებ-
ბია. ნაწმით პხედავ და სულ სხვანი არიან როგორ სხვანი? ასე, რომ
თავის ღვდა-ენას, თავიანთ გვეყანას შირს უთხრიან, ფესვებს გე-
რან; ოფელში იწერებან იმოდენსა სწერენ რუსულად მათოდ
და მერე როგორ ცდილობენ, რომ ღამაში რუსულთი დასწერონ თა-
ვის წერილები: რუსეთის საუკეთესო მწერლების ფრანგებსა რუს-
კონი აქვს ყველა იმით შედგენილი, რათა კობტა, კომპოი გამოვიდეს
იმით ნაწერი — წაკითხვის ქართულმა კაცმა, გულში მუდრა აღეძრას,
და თქვას: ნეტავი ამისთანა რუსული მეც მსწავლა. ნეტავი ამის-
თანა „ბატია“ რუსულად მეც დამწერიაო. მოკლედ რომ ვთქვათ,
მეოთხედი ვადამირების გზაზე დგება... ამისთანა, ღამაში რუსუ-
ლის ენის პატრონი მწერალი კა დიქრობს სამშობლოს ექსპატრე-

მით ვაი ამისათვის სამსახურს! ამის ბეკიან ვანა სამშობლოს სიყვარული? ვანა ამისათვის თინებში აყვავდება ქართული ენა და მწერლობა? ვანა ეს ლეწლია? ლეწლი კი არა ეს პირდაპირ ლაღია, თაღლითობა! ამის ბეკიან ცახისა მგინდამ გატება და, ხომ მოგესვენებათ, იმაზე მეტი უზედურება ქვეყნისათვის სხვა არ შეიძლება იყოს, როგორც ლაღი მხიდან გამომდინარე. ამ გვარი მოღვაწეობა არის პირდაპირ გამრყენილი ახალბადისა, რომელთა სურვილი ახლად იფურცნება და რომ კარგად აყვავდეს და ნაყოფი გამოიღოს, მშობელი დედის რძე ესპიროება, მშობლიური ხმება, სამშობლოს საყვარელი და იდეალი იმისა, რომ იგი უნდა თვქსმე გახდეს მუშაყი თავის ქვეყნისა, თავის ერისა, ნახი საყვარელი თავის დედა-ენისა, მისი მომხრე, მის ტირილებს მოხარე და ქარბლ-ფალი.

ჩვენი მწერლები, ჩვენი მწერლობა უპირველესად ყოფილას ამას უნდა ემსახურებოდეს და არ უნდა გავიწყდეს ახალგაზრდობას ორკოფ გრძნობას, ორკოფ შიშობილუბას, ამგვარ მერესულეობას ის აუცილებელი ნაყოფი მოაქვს, რომ, რასაც ჩვენა საეკეთესო მწერლები, პოეტები ამერებენ, ასეთი მწერლობა იმას არღვევს, მუდ-შეის, ვანა უბლი, იმთავითვე, როდესაც პირველად ჩვენში რუსულად გახვითი გამოიყენა ქართველის შიერი. სწორედ ამისათვის მწერლობას ბრალია, რომ დღეს ჩვენში ცალკე უცხოეცი კი არის მამან-ჯი ინტერნაციონალიზმის გამოხატველი... იმ თათივე ჩვენს საუკეთესო კაცებს, საუკეთესო მომხრეებს და ერთგულ მამულიშვილებს სამაგნებლოდ მიჰბნდათ თავის ქვეყნისათვის ამგვარი შიშობილუბა და იმიტიზმ, შორს, ფერხზე უფილდენ... ნელე ილია ქავაძეს არ შეეძლო რუსული გაჩეთი გამოეცა ეწერა რუსულად და ესაზრდოვებინა თავის ნაწარმოებში ქართველი საზოგადოება, როგორც მისი თინამედროვენი შერებოდნენ? მაგრამ არა, ის კარგად შევლიდა, მგრძნობდა, რაც ენება და გათხსიარება საზოგადოებ-ბისა მოტყუებოდა ამგვარ მწერლობას, რა იქნებოდა, ესთქვად, ასე ილია ქავაძეა, ალექსანდრე ქავაძეა, ვრ. ორბელიანს, ნიკო ბარათაშვილს, აკაკი წერეთელს რუსულ ენაზე ქონდო დაწერალო თავიანთი თხზულებები? რა იქნებოდა დიდებულ შიშობა ავეფხვის-ტყლისადი? რომ რუსულ ან თათრულ ენაზე დაწერალო? ჩვენი თვის ვანა ის შიშვნელობა ეწნებოდა, რაც დღესაც იქვს. ბოლი მას-რადინას რომ სტამბოლში ფლავი ედგას წინ სინთ, ტფილისში მე რა, ან შენ შეთხველო? მე, რუსულ მეგობრე ქართველის მოღვაწეობას, სხვათა შორის, თაღლითობას აი რა მოსაზრებით ეწნები: იმ მოსაზრებით, რომ რუსულში გახვითებმა წაართვეს მკითხველები

ჩვენს ქართულ გაზეთებს, წაართვეს, მამსადამე, თავიანთი რეკე-ლი მშობელ ენას. ჩამოიყალგეს მოწოდებები მშობელ ენას, სათა-ვისო საქმეს, ეს იდეები ზარალი ნივთიერა ზარალი ხომ თავის თავად აშკარადება, ვინილდგან ქართულ გაზეთს აკლდება ხელის მა-მწერი, მამსადამე ნივთიერად სუსტდება და ველარ ასაზრდოვებს იმას, ვანე ნამდვილ სამსახურს უწევს მშობელ ქვეყნის, ქარ-თულ მწერლობას, ფერ აწვდის იმთ საზრდოს, რომ ხალხიანად, უფრო ნაყოფიერად იმეზონ და აკეთონ წართა და საეკეთესო, სამარგებლო საქმე, რის გამოც ბევრს გული უტყდება, ან სამსახურ-მა შედარა ან მერესულეობის პაჟში გადართა და ვინე შეპარება ქარბლუღად ქართულ ეწერალ-გაზეთობას და სულას სიძლიერე, ხასიათის სიმტკიცე არ აღდგას გაქცევის ნებას, ის გაქცეულადებუ-ლი, მშობლიური ეწევა მწერლის კამანს ეს მეორე ზარალი, რომელსაც შედგად საუკეთესო ადამიანთა ტანჯვა-წვალება და სიცილებილი ქოჯობებში ყოფნა მოსდევს, ნელე ბატონებო, ამა-ზე არ გიფიქრათ? არ წარმოვიდგენიათ არადრის, რომ თქვენ, თქვენის უტრფასს მოქმედებით, როგორც დედა-ენას, ისე საუკუ-აისო ქართველ მოღვაწეთ შიოცათ სისტემატურად? იმაზე გიფიქ-რათ რთინაზე? ამის დასკვირვებახართ? ეს მოვლენა აფიქრო-დავიწონიათ? ვგონებ არ შევიცნიათ, თორემ როგორი დავიჯდოთ, რომ ხელს არ აღდებდით მაგ საბიფათო მოღვაწეობაზე.

ჩემი ნათქვამი სეპარატებმა, შიგინიზმად არ ჩამომართეთ, რადგან არც ერთი და არც მეორე ჩვენივეს ხელსაყრელი არ არის, არამედ ვიყოთ ისე, რომ საქართველო რუსეთის სხეულში, ორკა-ნებში კი არ უნდა იყოს გათქვეფალი, როგორც უნდოთ საიოცავე-არამედ მას ედგეს აფერდით, როგორც ყოცხალი, სალი არსება რუ-სეთთან ერთად მოსიარულე პრიტერსის გზაზე თავის თავის მცხო-ბედო, თავის თავისა და კარგის მგრძნობელი, ეს კი ყოველდ შეუბ-ლეტელია, თუ ეს დაბრკოლებანი არ ავიცალდეთ თავიდან, რაც უე-ყით აღვნიშნეთ...

სკოლა, წინად და დღესაც საუკეთესო ადამიანები რუსეთისა გაიქიბით, უნდა იყოს ერთგული ვინაიდგან მამს მადწევა იგი თავის დანიშნულებას, მამს აღზრდის ნამდვილ ადამიანებას.

მწერლობაც ნელე იგივე სკოლა არ არის, რომელიც სწავლის აველას დღეს და ბატონას, ურცევს აზრებს, გზას ცხოვრებისას, აღზრავს საუკეთესო გრძნობებს, მამს ის რატომ აღარ უნდა იყოს ერთგული? რატომ არ უნდა უწუბდეს სელს განავითაროს გრძნ-იავის გონებრივი და სულიერი ძალები?

გავლას, რომ ჩვენში წინააღმდეგს ეხედვით.

ბ-ნ მარსს რუსულ ენაზე ერთი წიგნაკი დაუბეჭდა: „Еще о любви человека“, 1911წ. ტ. XX. ამ სიტყვიდან აწარმოებს დმეტრს და მას დასაწყისს პოეზიას ქართულ ენაში. ჩვენ ეს „შაღინა“ ქართულად გვესმის, როგორც ჯალადი — ცოლი, ჯალიფობა (ფშაფში) მთელი ოჯახი დადამატარებდა.

— ვერა, ვერ დავევიანდები ჯალადს გამიჯავრდებოდა, — ამბობს ფშაფელი და პეტლისძის მძვინვარე თაყის ოჯახს დიდბატარიადა.

— როგორ ბრძანდებით ნათლა-ჯალადო? — ეკითხება კახელი ნათლის ცოლს.

ჩვენში სარწმუნოებრივი პეტერბურგიდან ჰომ არ წარმოსდგა სახელწოდება ცოლისა — „ჯალადი“ აქედან ჯალადობა, ე. ი. სახელი, სადაც ესვენა კერპი — ღმერთი ოჯახისა და, სადაც იყრბებოდა ოჯახის წევრნი? „საჯალადო ქება“, დიდა ქება, რაშია მთელი ოჯახის საკმაო კერპი მოიხარებდა.

„მოჯალადენი ვნახეთ“, ამბობს ფშაფელი და ასე აგვიწერს იმით ნატვას: მოჯალადენი ბოროტი სულუბი არიან, ერთად ზეგონი, შუაში ცეცხლი უნთათ და წარშემო უსხედან. თუ ვინმე ამ დროს იმათ ახლო გიიარა, ეცდებიან „დახელთონ“ (გააგონონ). საქმე იმაშია, რომ მოჯალადენი წარმოადგენენ ჯგუფს, კაცებსა ჰეგანან და იმათი ცხოვრება ოჯახობრივია: სახლა თუმა არა აქვთ, მერამ ნაცვლად იმისა კერა აქვთ, რაზედაც ცეცხლი უნთათ და თავდაც, როგორც სახლში. — ეგრეზე, ისე სხედან ცდილობენ კაცი შეგონონ და გააგონონ, როგორც ზეგონა ცსტყით.

ასეთი წარმოდგენა ფშაფელი და გვინებ, ამ ოჯახსაზრისით რომ შეგნდონ ჩვენმა ორიენტალისტებმა „შაღინა“-ს უითარებას, კვლევამთხედისათვის კიდევ სხვა პორიზონტებიც აღმოუჩნდებათ.

[1911 წ.]

საყვირველი მკვლევარნი აღმოუჩნდნენ ამ ბოლო დროს „ვეფხისტყაოსანს“ და საქმე იქამდე მიყავთ, ლამის შედარებულ მუდომი მისი ავტორი ლამაზი აზნაურის ჯალადი ჩოხინანტზე შესვას. სადრდელი „განქმედებები“ ჩვენს ორიენტალისტებს აღმალი ბ. ნ. მარსმა, რომელმაც ამ ოცის წლის წინადა საჯაროდ აღიარა, თუმცა დღემდე არავითარი დამამტყიცებელი საბუთი მას არ წარმოუდგენია, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ მთავარი თხზულება მას ენახოს პრიტანის მუზეუმში. ჩვენი მოლოდინი ბ. მარსმა ვერ გააძარცვა, არაფერი მსგავსი „ვეფხისტყაოსნისა“ მან ვერსად ვერაფერი პოვა, მაინც არ იშლის დღესაც და მაინც სჯერა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ დედანი ადრე თუ გვიან უსათუოდ აღმოჩნდება სპარსეთში. მე ორგულობას, ჩვენდამი მტრობას, გამზახს სიმართლის დამახინჯებას ვერაფერს შეგწამებ ამგვარი თქმისათვის, მაგრამ ვინც ზნეობრივად იმართლებს თავს, იგი ვინებრივის მხრით მაინც დამნაშავედ ჩაითვლება. პირდაპირ ვიტყვი, რომ ამისთანა აღაშთის არა აქვს უნარი გაიგოს და დაფასოს პელონური ნაწარმოები, არ იცის როგორ იწერება პელონური ნაწარმოებები საზოგადოდ, ერთი სიტყვით, ვერ შეუძენია შემოქმედების პროცესის თვისება, ხასიათი... განა აღუშფოთველად შეიძლება მოვასმინოთ „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ ის, რაც ამ მკვლევართაგან გვესმის, თუნდა არაყი პოემისა თავიდან ბოლომდე სპარსულად იყოს? განა ამის მოქმელი, თუ კი ის გულთ ამბობს ამას, როგორც საყუთარს რწმენას, და არა განზრახ, — შეიძლება ვიწყოთ პელონური ნაწარმოების დამფასებელი? არა და ათასჯერ არა. თუ კი ბ. მარსს ახლავს ეს უნარი პოეტურ ნაწარმოების დაფასებაზე, აქვს ალბო, რუსებში რომ „ნოუს“-ეძახიან, უნდა ეგრეთ „ვეფხისტყაოსნის“ კითხვის დროს დიდი ნიჭის ძლიერება და ძლიერება შემოქმედებისა, რომლითაც ეს თხზულება თავიდან ბოლომდე გაქვნილი-გაციკროვებული... გრი რომ აგრე ადვილად აღმოვჩნდნენ უბრალო მთარგმნელებს, როგორც შოთა ჰყავს გაღმერთებული ქართველ ერს, სათვალავი არ

ექნებოდა, იმდენი გენიოსები და რუსთაველები ეცოდნებოდა კარობრიობას, მაგრამ ვერც აღეძო არ გაზავთ ერის სიყვარულის მოხვეჭა შერე როგორი სიყვარულია? — დადად დიდის სიყვარულისა...

ამ დიდის სიყვარულის მოხვეჭა კი შოლოდ დაიღეს ადამიანს, გენიოსს შეუძლიან, რომელიც დედალი შეიღია თავის ვრასა, მისი სულს, ხისნის და ხსიანთს წარმომადგენელია, რომელშიაც მოვედ ვრს, მის კულტურულ ავლადიდებას, როგორც ფოქსში, მოუფრია თავი იგი იმავე დროს სარკა თავის ერისა, არა ჩვეულებრივი, არამედ ცოცხალი, მისი წამომოვიდეს მუდამ ცოცხალია, სადაც იგი თავის-თავსა მხედრეს, თავის „მე“-ს, თავის უნიკალს შეიტყვის და შესტრდას იმსადაც ვინც ეს სარკე ისე მოაწყო, რომ ვრსა ამ სარკეში ჩაედევით იცნო თავისი თავი, დაიღ, შოთა რუსთაველია იგივე საქართველოა და საქართველო იგივე ავღსტინტაოსანია, ასე რომ არ იყო, რომ ქართველებს ასეთი სიყვარულიც არ ექნებოდა შოთასი.

მ. მარს მიმბაძველნი აღმოუჩნდნენ — მკვლევარი, შეპყრდეს „ვეფხისტყაოსანს“ კრიტიკულს თვალთა: დაიწყო განქცილება.

ვრსა ყალბი ადგილები აღმოაჩინა, რაც მართალია, მაგრამ თავი ვერ შეკავა და ყალბს ადგილებს ნამდვილად რუსთაველის დაწერაზე ტყუილად ზედ მიაყვია, შესამწეს სრულიად უარყო „ვეფხისტყაოსანს“ წინა და უკანასკნელთა. შეოთენე ევერი დაუტრია მარსს და „ვეფხისტყაოსანი“ სპარსულიდან ნათარგმნად აღიარა და სხვა და სხვა მხედრის კვლევადიების წინააღმდეგ სიტყვა სიტყვად ვინ ბრუნდა იგივე უბრალო, თავსედი გადმოგვს და დაიბაზოსა აქამდე ყოველგვარ, რაც ძველად დაწერილია, უკრიტიკოდ, აუწონ-დაუწონად. მარსმა კრიტიკა საქმისი აჩინა, რომ ჩვენი რწმენა შეგნებულნი და მკვიდრი, ამოუფხვრელი იყოს და მასთანავე ნათარგმნად. შოლოდ საქმით იხა, რა საგანსაც კრიტიკულად ახალავ, ის საგანი კარვად, დაწერილებით იცოდეს და ამასთან უნარი კრიტიკისა და სწორი მეთოდი კვლევისა გაზღდეს თანა. უმასოდ კვლევა-ძიებას არავითარი ფასი არ ექნება, ნათარგმნად და ნათარგმნად გადმოცევა. მამ ჩვენს მკვლევარ-კრიტიკოსებზე რაღა უნდა ვთქვათ? — არათუ არა მჭტი: საქმე-მან შენმან გამოგაჩინოს შენო. მიუხედავად და ვაგივით, თუ რა ღირებულობისა მათი კრიტიკა, რა გემო აქვს და ამ ახ სუნი უდის. დიად, გემო და სუნი უნდა ვაგივით. კოცასა შიგან რაცა სდგას, იგივე წარმოსდინდებოდ. მართალია ეს? დიად, მართალია. მაშინ, როცა კოცა თიხისა, და თუ მან ადამიანის სახე შიგოდ, მაშინ

წამოშორდი. იგი არა დროს არ წარმოსდინდებოდა, რაც შიგა დგას, არამედ ზედი ზედი, რასაც დრო და ვარგებობა მოითხოვს.

საწყინო ჩვენი ახალმოღის მკვლევარებისაგან ეს არა, რომ მ. მარსი მიუგნევათ ისეთ იტორიტეტად, რომლის გოველად არც უნდა უკრიტიკოდ მიიღოს ყველამთა, იგი კაცია არ მოტყუებდებოდა. ამით არ უწყინა, რომ თავის თავს ამეზღუდნენ, თავის გონებას უძლეულებს აღიარებენ, როგორ? მამ საკუთარი აზრი, აკეთილარი მსჯელობა აღარ ვიქნით? ეს განა ევადრება რომელსამე მეცნიერს? მეცნიერსო, ვამბობ, თუმცა ჩვენი მეცნიერების კვლევა-ძიებაში მეცნიერული არადგება იმის შეტი, რომ თავი შეცნებებულად ვეაჩვენებენ და ამას იმით ამტკიცებენ. — ჩვენ შოთისტიკი არა ვართ, გადაჭარბებული პატრიოტიზმის ტყვეები, ჩვენი მკვლევარობა მიუდგომელია (ობიექტური). ეს ობიექტურობა კი იმით დაამტკიცეს, რომ რუსთაველს ებღუდებოდა — წამოდი ბედატროდან — მომარულს ცხენზე მჩინარო. გიგეთ, ჯარო და ჯამათო, მიუდგომელი მეცნიერი ხალხი ვართო, და ამ დროს კი ეხედეთო, რომ თეთს შავს არქვევენ, ტბაღს — შწარება. დამფთხალ-შეშანებულნი იმის გამო, თუ სხვა რამ მიზეზია, ალაპამი უწყას. — შოთისტიკი არავინ დავეციბოსო, და ვინც ღირსეულად ადგება რუსთაველს და მის ნაწარმოებს, იმას დასცანიან, იმას როდი ფაქრობენ, ჩვენი მკვლევართა ობიექტურობა უფრო სამარცხენიოა და დამამტკიცებელი, ვიდრე რუსთაველის პატრვასმკველთა პატრონობა.

ამისთანა მკვლევართ რომ ავევით, შეიძლება მოელ ჩვენი არატორიულ წარსულზე ხელი აგვადებინონ, რადგან ცდილობენ მოვლი ჩვენი ისტორია, კულტურა ქარსა და წყალს წაადებინონ. ამას ნაშენი ხელა-ხელი წნდება: ჯერ ხანად ჩვენმა ისტორიკოსებმა ჩვენი არატორიული დაუკავშირეს სომხურს და ორივე ერთდულ და ერთბორც შევეს, ტყუებდად აღიარეს, რომელი სამეცნიერო მეოთხის ძალით — არ ვიცო! ვკონებ ამ შიშის გამო, რომ ვათქვამთ სომხებმა ქართველებს მოგვამეს, მაშინ შევე პატრონო დავეცხებენ, თუმც ეს შეშმარტებაა, და, ისევე ერთმანერთს დავეცხებოთ იგი, როგორც პაოს და ქართლოს არიან დაკავშირებულნი ძველს თქმულებაშიო საკვირველ არიან, უფალო, საქმენა შენისო, ბოლოს არათუ ვადავირი არ არის, ჩვენი არატორიული სომხურს დაუქვემდებარონ, როგორც ჩვენი ლეკსიკონი დაუქვემდებარეს, დაუმორჩილეს სომხურს; საქმე იქამდის მიდის, პეტრის და წყლის სახელიც სომხური ენადან ნაესებებად აღიარონ. საკვირველია, ღმერთმანი, უცხოელმა ორიენტალისტებმა აწამებანეს ჩვენ-

ბერს ორიენტალისტებს, რომ ქართველები შემკვლრენი ვართ ჰე-
ლი ურარტელებსა, რომელნიც კელტურით მალა იდგნენ ასუ-
რეთ-ბაბილონელებზე. თუ უცხოელები არა, ჩვენები ვერ გასე-
დოვნენ ამის თქმას, რადგან პრინციპი „ობიექტურობისა“ არ მის-
ცვდა ნების თვის ურის ქებოსას. დიდი სისხეწიით კარვის თქმა სა-
ქართველოზე, მკაცრ პატრიოტი არავენ დავეიძნოსო, ეს გაყვადო-
ბად მიანიათ, ამას როდილა ფიქრობენ, რომ სიტყვილი ის კი არ
არა, თავისი დიდება აღიღო, თავგანა სცე, — არამედ რაა სირ-
ცხელი, ეს დიდება მადლოდან ღაბლა ჩამოუდო ლაფში და ფე-
ხით გასდევო. — ვერ გაბედო სამჭა საშართლე, თუნდაც ამ
თქმამ კაცი იქმდეს მოიფანოს, რომ პარში ბალახი ამოადიოდეს...
ურარტელების ჩამოშვალთ საველე-პურთ ტერმინები და სიტყვე-
ბა, ნამდვილი ქართული, სიმბური სიტყვეზად მონათლეს და გვაჩე-
ჩებენ: იწამეთ, რომ ეს სიტყვები სომხურიაო.

აი ამისთანა მკვლევართ ჩაიდგეს „ვეფხისტყაოსნისა“ ზეღში და
სწავნენ აღმა-დაღმა, ვარდგარდმო და სცდილობენ სათაყუ რი-
გორც იქნება, დავეიმტყონ მისი სპარსელობა, „ობიექტურობა“
განმტყონ. „სიუვეტი მანც შოთას სპარსულიდან აქვს ნასეს-
ხებიო“. მამ რად ამბობს: „ესე ამბები სპარსულია ქართულად ნა-
თარგმანებო“ და სხვ. თუ მართლა სპარსულიდან არ იღო შოთამ
პოემის არავიო აღბით ასე იყო, თორემ რა მალი ვდგა, რომ სპარ-
სული დაერწმინა პოემის არავსთვისო? მკვლევარი და ამსწელი
სწორედ ამისთანა ორმოგად და ორგოფად ნათქვამს უნდა და არა
იმას, რომ ვარდი უცხოლოდ არ მოიკრებოდა. ჩვენა მკვლევარნი
ფარ გასცდენ ღედნის ასოდეს, — დაუწყეს ღეზი იმსაც, რაც ამო-
დოთეს... აქ გაიყინა იმათი მკვლევარიება. „ვეფხისტყაოსნისა“ კრიტი-
კოსებმა თავდაპირველად რატომ ეს არ იფიქრეს, რომ თუ „ვეფხის-
ტყაოსნისა“ არაო მართლა სპარსულია, ამისთანა შენაარსისა არაქ
გამოქნადი, დამწერი, თვით სპარსეთშიაც ბევრი აღმოუჩნდებოდა.
რადგან მკონებრი პოეტები, როგორც მე-11 საუკუნეში, ასე 12-ში,
სპარსეთს აუარებელი პყდდა. როგორ მოხდა, რომ ქართველმა სა-
ქართველოდან იმოქნა ეს ამბები სპარსეთში, ხოლო სპარსელებმა
კი ვეღარ თავის შმოხელ ჰვეყანა — სპარსეთში? სეოთ დიდებულო
ფიქროუსი (11 საუკ.), „შამნამეს“ ავტორი, ამგვარ არაქს ვაუწყებ-
და ზედიდან? არ თუ სპარსელ ზალბში იყო ეს თქმულება, როგორ
შეიძლება ასეთი შესანიშნავი ზედაბრი ისე ჩაეცა, ისე დაიკარგა,
რომ მისი ნატამალი ფარსად დარჩა? შეუძლებელია ყოველად და,
შენასაღებ, იმის პოება, რაც არ არსებობს, წარმოუდგენელია. არ
ვციო ბ. მარში და კომპ. სთადან იმოქნან ამ არასებულებო.

ის ვარდგარდო, ე. ი. აღმოჩენა „ვეფხისტყაოსნისა“ სიუვეტისა
სპარსულ ლიტერატურაში თუ სპარსულ ზალბურ ზეპირადმოცე-
მისა, სრულებითაც არ დამტკიცებს ამას, რომ „ვეფხისტყაოსნისა“
არ არის ორიენტილი, ღრმა ეროვნული ნაწარმოები, რადგან
ვინც კი იცის და ესმის, რამე მღოწმარეობს, რა თვასებასა პოე-
ტურა შემოქმედობა, იგი უცილობელად დაჯიანაზება, რომ რაც
უნდა დიდებული იყოს ზღაპრე, თუ მან არ გაიარა პოეტის ფაბრა-
ზის და გონების მანგანში, თუ მას პოეტმა არ მამწირა უცხოელი
სული, როგორც ღმერთმა თონიან შეხელის აღამა, და იგი ზღა-
პარი თუ ლეგენდა არ შეუიძლებოდა საყვარს სულსა და გულ-
სა, არაფერა გამოვა, — თავის დღეში „ვეფხისტყაოსნისა“
მხზულება არ დაიწერება. თუ უნდა პოეტს, რომ ლეგენდამ ზე-
ლოწერი ნაწარმოები შექმნას, ლეგენდა უსათუოდ მოვისებრად
უნდა შეიქმნას, თავის გრძნობა-გონების საყუთრებად გაჩლით,
გადააქციოს, როგორც უფე ზედათაც ვსთქვიოთ ავილო მკალითო.
განა ლეგენდას ფაუსტზე ცოტა იტორები ჰყვანდენ? ცოტა კი
არა, ძალიან ბევრი: ასობით იყვნენ მწერალნი ფაუსტის ლეგენდი-
სა, მაგრამ იმათ ნაწერებზე მხოლოდ ის ვიციო, რომ დაიწერენ და
კითხვიო კი აღარაფერი კითხულობს. განაცარმტყერდენ, ჩავედენ,
რადგან იმათ ავტორებმა ვერ შესძლეს, გრძნობა-გონების, ნატქს
უძლურებისა გამო, მისი შესასწობორება, შეგნება, შეშეშება.
ლეგენდი, ზღაპარი თესლია მხოლოდ და, მამ მარტო თესლია ჰა-
ლა და ის აღარ უნდა ვიცოთხოთ, როგორს ნადაღზე მოქნება ეს
თესლი? ნადაღი პოეტია, რომელმაც ერთი მარცვლი უნდა ათა-
სად აქციოს. ყველას არ შეუძლიან ესა და იმორტო უნებოებან ჩა-
წერები ქარწყლებება, იმთქმევა დეფიყების ზღაბი.

ამ ლეგენდისა, რომელიც ფაუსტზე იყო გიფრელებული ვერ-
მანგებში, ნამდვილი ჰატონ-პატრონი შეიქმნა გიოტე. რის გამო?
რად? მადა, რომ ეს ლეგენდა ჩვეუარდა დიდის ნატქს, დიდის
გრძნობა-გონების პატრონი, მან შეკმა ამ ლეგენდას ახალი ხორცი
და შოამბრა სული ცხოველი, როგორ გგონიათ, ამ ლეგენდამ შე-
ქმნა გიოტე, — გამოთმარება მისი ნატქ, მისი გუნაობა, თუ გიო-
ტეს დაწერილობა „ფაუსტში“ განაღდა, ახლად შექმნა და უცხოელ-
სეო ეს ლეგენდა? ლეგენდაც, რა თქმა უნდა, როგორც მასალი, სა-
ქართო იყო პოეტისათვის, მაგრამ რა უფლება გაქვთ არ დამოთხა
შმოთ, რომ თუ გიოტე არ უოფიდაყო, არც დღევანდელი „ფაუსტა“
ქნებოდა კაცობრიობას? მამასაღებ, თავა და თავა ავტორი ვო

ფაღა და არა ლეგენდა ეს ლეგენდაც რომ არ ყოფილიყო, ის ზ-
რი და გრძნობა, რაც „ფაღსტა“ გამოაქვეყნებულია, მასაც
გამოთქმებიდან ვიოტეს კალმის წყალობით, თუმცა შეიძლება სხვა
რამ სახელი პრეპეოდია, ან სხვა ფორმით დაწერილიყო.

ამასთან თხზულებას, როგორც „ვეფხისტყაოსანისა“, ვერ დას-
წერდა გადაგვარებული, ეროვნულ, პატრიოტულ გრძნობას მო-
ღებული პოეტი, რადგან დაღებული ნაწარმოების ავტორნი, მხოფ-
ლო გენიოსები, დიდი პატრიოტები იყვნენ. ვინა შეიძლება შოთა
რუსთაველი წარმოედგინათ ისე, რომ იმას არ უყვარდა საქართვე-
ლო, ქართველები, სამშობლო ქვეყნის მთები, მდინარეები, ვმარე-
ბი, ან თავის ქვეყნის ისტორიული იდელები? ან ბრძანებას
ამოღენა თხზულებაში ჭკანებას კი არასდ არის წვენი ქვეყნის,
რუსთაველის სამშობლოს რაიმე ადგილას სახელწოდებისა... რა
ამბავია ეს? შესაძლებელია ვინა ესა, თუ მთელი „ვეფხისტყაოსა-
ნი“ ილუვირია არ ირას? სწორედ რომ ალგორითა, სხვაფერად არ
შეგვიძლია ავსნათ; ჩვენი მოსაზრება ამას იქნით არ მიდის, ბოლო
წვენი მცდელობა რას იტყვიან ამაზე, ღმერთმა უწყის...

რამი დასჭირდა რუსთაველს უმჯველად ეთქვა „ესე ამბავი
სპარსული, ქართულად ნათარგმანებო“ და სხვ? განა არა-
ვინ გაიგებდა ესე ამბავი სპარსული იყო თუ ქართული? განა
დღეს რომ ვაგვიჩვენდა ამისა ვაგვბა, მაშინაც ძნელი იყო? დღეს
მეათედრე არა ვცავეს იმისა, პოეტები თუ მწიგნობარნი, რაც შო-
თას დროს იყვნენ და უმრავლესობამ თუ შოთაზე კარგად არა, იმის
თანაზრად მაინც იცოდა ყოველი სპარსული ამბავი, შოთა კი თი-
ოქოს იმითაც ატყუებს, ასრეყვებს, რათა ის ნამდვილად მომხდარი
ამბავი დავებნატის, რომლის მოწამეც თავად არის, რაც მეფე თი-
მარს და მის მეუღლეს შეცხება. ამიტომ ნებასაც თხოვს თამარ-
საგან, რომ ეს ამბავი ლექად ააწყოს, თორემ რაღა ნებაართვა უნ-
დოდა რთუა კიდევ „უბრძანეს მადით საქებრად თქმა ლექსებისა
ტყეილისა...“ ალბათ სხვათაგანად, სხვა ყაიდაზე უნდა დაეწერა-
ეს ლექსები თამარას ზრდაზედ და არა ისე, როგორცა სწერს და ნე-
ბარაუვსაც თხოვლობს ამ „ამბის“ გალესვასა?!

¹ სიტყვა „ქართული“ რუსთაველს შიგნით ეხატება აქვს ნახშირად, არ
შეიძლება ქართული არა ჰქონას სიტყვა-მცოდნეობა, ხელმარჯველ სიყვარს
წიგნისა, ამბარის დიდი გმირისა. „ვეფხისტყაოსანი“, ტომი 21.

ამ „ამბის“ სპარსულად გასაღება სხვაფერადი საქმეა იყო
რუსთაველის დროს არისტოკრატია დიდ გავლენას განაწილს
სპარსულ ლიტერატურისას, ვემოვნება საზოგადოებისა სპარსულ
მწერლობაზე იყო აღზრდილი: თუ არა სპარსულ ყაიდაზე დაწე-
როლს ან სპარსული ჩამომავლობის ამბავს არა, არც კი წაიკითხა-
დნენ. წერაღწერა პოეტება, რომლებზედაც შოთა ამბობს: „დადსა
ვერ მოჰყვინ, ზელთა აქეთ ზოცა ნადირთა მცირეთათ“, ამ სპარსუ-
ლი პანგის შეთვისებით იმ ზანდ იოლად გამოდიოდნენ, ბოლო ჩვე-
ნამდვი ველარ მოაღწია მათმა სახელმა, რადგან ისინი შეიქმნენ წე-
თისფრის ღერძის საბოზ საწინად. ბოლო რუსთაველებს, სარგის
თმოველებს — არ შეეძლოთ სრულიად დამოუკიდებელნი, დამოუ-
ჩალებიყვნენ სპარსულ გავლენას, არ იყიდებდა მათი ლიდებული
ნიჭი ამას, თუმცა მაინც რუსთაველის „ზღაპრის“ გაჩვენა ფორმისა
დაცვაში ეს გავლენა სწამს, და არც შეიძლებაოდა უამისოდ... შოთას
თითქოს ეშინიან, ვთუ თუ ჩემი ნაწარმოები ბოლომდე არ წაიკი-
თსონო, და იქედებელი ხდება რეკლამა გაუყვიოს პოემას: „ამამ-
ღის ამბად ნათქვამი, ამ მარგალიტ წყობილი“.

არავითარა ეჭვი არ უნდა გვქონდეს ამაში, რომ „ვეფხისტყა-
ოსნისა“ არაქი ნამდვილი ამბავია, მომხდარი საქართველოში, ტარა-
ელი, ავთანდილი, ფრიდონი, ნესტანდარეჯანი, თანათონი და სხვა
და სხვა ისტორიული პირები არაინ გადსახეფერებულის სახელდ-
ბათ. სწამს ამ ამბის გამომქლავებმა არ ესაიამოვნებოდა თამარს და
მის მეუღლეს, რომელთაც უძღვნის „ვეფხისტყაოსანს“, ბოლოს ნი-
მდნევი ნაწარმოები როგორ შეიძლება დაეწეროს ისე, რომ ვისაც
უძღვნა, იმითი დასასიათება არ გეფრთოს, სიაც თუ სიკეთე: რუს-
თაველი ამას არ მშალავს, ამბობს რა: „ესე ამბავი გავლენა მე
მათად „საკამათებლად“, თავის ნაწარმოებს უძღვნის თამარს მეფე-
ლილოთრით და თანაც „ეკამათება“... რა ჰქონდა იმათთან საკამათო?
სწორედ ის საიდუმლოებით მოცული შემთხვევა, რას გამოც რუს-
თაველი „ვეფხისტყაოსნის“ არაქს სპარსულიდან ნათარგმნს ეძი-
ბის!... ამის თქმას წინასიტყვაობაში არა სჯერდება და უკანასკნელ-
ობაშიაც იმასვე იმეორებს, რათა გვცემა აიკალოს თავიდან.

„დავითის ქმარი ვთა ვიქნე,
სირაზ, სიხელონი
ესე ამბავი უცხონი
უცხოთა ზღაპრითა“.

[illegible]

რად იქნება ზეუსამპირის სტილიც ტარეღლიათის ცრემლი და ზვენი შიგეფივით სატრიალი, იმ ტარეღლიათის, რომელიც სიყვარულისაგან შმაგი და ხელოა, ამდენა იტანა და იტანებდა? ზოთხის, ჩვენ როგორც ვეცნის მის შიგარ ნათქვამი — ამისან დარჩენა-ნისძე შიგის უტია სიხელსა, აბღღმესია წიფელსა, ღწესა მას უტეს ბოშელსა, დილარეგი — სარგის თმოველსა, მან ენაღუზ-როშელსა და ტარეღ — მისხა რუსთველსა, შიოსის ცნებულეშე-ბამბელსა*, — ტარეღლად თავისა თავი ჰყავს წამბოდგენილ და ან კიდევ თავის ტარეღმარეობის აშავესებს, ეგრეთეს ტარეღლისას რად უნდა გავგავარდეს ეს, როცა იტრარი თვით ხელა ტარეღლი-საგი, იმასაც ტარეღლად სდის დღე და ღამ, ღამის თავი შიოსის, გიგეიებელია, ტარეღობაშ იქმნისა გავიგია, რომ ზრდილობის სან-ზღვარსაც კი გაბაბიდა.

ნათე შეუძლებელი უნდა ჩავთვალოთ ის ვარაუდი, რომ ტელე-
თაველი აცხადებს საჯაროდ და თანამედროვე მედიასებს უთითებს
იმ მიჯნურობაზე, რომელიც თავად სწამს და ნამდვილ მიჯნურობად
შეაჩნდა. შოთა მე-12 საუკუნის პოეტის რეფორმატორად მამანია,
საბუის თხოველთან ერთად, რომლის ნაწარმოებზე, ჩველს საყლო-
ლოდ, დავყარა და დღეს მის აზრდილს აზრდის ვეფროვედენ
ხელში „დიდარიანდ“ წოდებულს, და უსაბუთო უნდა ვთქვათ თა-
ვისა pro domo sua, თავისი შეხედულება მოღვენიობაზე, მიჯნუ-
რობაზე, მეგობრობაზე, დავსახულებნის სილსაგნზე თავის გფინოსა.
სწამს, რომ შოთას თანამედროვე პოეტები ქაჩაშკაზე, ახლანდის
სწამს, რომ შოთას თანამედროვე პოეტები ქაჩაშკაზე, ახლანდის

წონთ შიში ღემოკრატიაში, მისი რეფორმატორობა. ენა რუსთაველი-
სა წმინდა ბალბურია და ლექსთა წყობაც ღღუნამდე მთაში დაცუ-
ლი უნაქლულად. ცხადია, რატორებს და არაპოეტებს, წმინდა, ან-
კარა წყარო, ხალხისნობის სიღრმით გამუქებული, თავისებური, არ
მოეწონებოდათ მაშინდელ მგონებს და სიამს, რომ ისინი კიდევაც
ფურჩბოდენ, ეკამათებოდენ. დასაბეგლებას ამ მგონებისას იგი
ღირსად არა სცნობს, რადგან მათი შიირები მხოლოდ „ამხანაგთა
სათრევად“, დროს გასატარებლად თუ გამოდგებაო, — „დიდსა
ვერ მოქცევენ, ხელთა აქვთ ხოცა ნადირთა მცირეთა“ — აზრიანს,
„გულის გასაგვიროს“ საბრალონი ვერაფერს იტყვიანო. თუმცა მა-
თი ნაწარმოები არაფრად არ ვარგა, მაგრამ მაინც დაუფინით, ჩე-
მისთანა მგოსანი არავინ არისო:

მეფა იტყვის: „ჩემო მეგობრო,
უცხოელსა ვთხა ჯერო...“

უთხო ცხენსა შარა გრძელ
და გამოცვალს დიდი რბევა,
მოხუცობასა მოედინი,
მასოდ ცემა, მარჯვენა გრძელ
მართ აგრევე მელქსეთა
ლეკსა გრძელსა თქმა და ზედა,
რა მისჭირებს საუბარო
და დაუწყოს ლექსმან ლევა.

მაშინდა მანათ მელქსე
და მისი მოშორება,
რა ვეღარ მიხედეს გართულსა,
დაუწყოს ლექსმან მერობა,
არ შემოცლოს გართული,
არა ჰქონას მოტყუამცირება,
ხელმარჯვენა სცემდეს მოცანა,
— მართა დიდი გმირობა.

მოშორე არა ჰქვინა,
აქ სადღე სიქვას ვითო, ირა,
თავი ფოღა ნუ ჰვინა
მელქსეთა კარგთა სწორი... და სხვ.

გაბრაზებული რუსთაველი, იმათ უნიჭობით, ჩაგონებს აძლევს
თანამედროვე მგონებს, ზოგიერთებს, რასაკვირველია, რომელთაც
აღმათ ეგონათ თავისი თავი კარგი მოლექსეების სწორი. ასე რომ
არ ყოფილიყო, ეს რომ არ ეგრძნო და თავის თვალთ არ ენახა და
უფროს არ გაეგონა, შოთა არც დასწერდა მოლექსეობაზე არაფერს.

ამას რა დიდა ლარი და ხაზი უნდა? ამისთანა თავებლები და ჯიუტი
„ჯიუტები“ რომ იქნებოდნენ, რა გასაგვიროა?.. დღეს თუ არ არიან
ამისთანები, არც რუსთაველის დროს იქნებოდნენ...

უკაცრავად ნუ ვიტყვით და დამოკვევა იმისა, რუსთაველისა
თუ არა ტაეები „ვეფხისტყაოსანში“, ჩვენმა მკვლევარებმა რომ პო-
ეტებს შიანდონ, უფრო ბევრს მოიგებენ, რადგან თავად არავითარ
უნარს არ იჩენენ ამ შემთხვევაში: ერთმა მათგანმა „ვეფხისტყაოს-
ნის“ წინასიტყვაობის 32 ტაეიდან რუსთაველს მხოლოდ სამი ტაე-
ში მიაკუთვნა, დანარჩენი თცდაცხრა ყალბად აღიარა. ამ ვაგბატონს
რომ უნარი ჰქონოდა ნამდვილი პოეტური გამოთქმისა და რუსთა-
ველის პათოსის შეგნებისა, თუ იმას ვერ მოხვდა, რა აზრით დაწე-
რა შოთამ ეს ტაეები, მათ სიყალბეს მაინც ვერ იტყოდა.

განა ჰყვამყოფელი იდამიანი ამ ტაეებს ან შეუსაბამოდ იც-
ნობს (29 ტაეში) და ან არ იფიქრებდა, რუსთაველს გარდა ასე ლა-
მაზად, ასე შევეთრად სხვა ვერაფერი იტყოდა...

მაღწერი შეგასა ვიქვიან
ირაბულითა ენითა,
მით რომე შეგობს მისისა
ვერ მიხედობსა წყენითა;
ზოგთა აქვს საღმრთო სიბეღი,
დამყრების აღმადრნითა,
კვლავ ზოგთა ქვე-ღეს ბუნება
კვალდისა ზედან ფრენითა.

რა გქნა, მე ამ ტაეების სიყალბეს ვერ ვიტყვი, რადგან სხვას რომ
თავი დავანებოთ, სიტყვები „კვალდისა ზედან ფრენითა“ მხოლოდ
შოთას შავილი ეთქვა:

შევირს, კიცი რაღ იფერებს
სიყვარლისა მოცარულსა;
ვინა უფერის რად იფერებს
მისთვის მკვდარსა, მისთვის წაღლულსა.
თუ არ უფერის, რად არა სმულს?
რად იფერებს რაცა სმულსა?
აქა კაცისა ეთ სიტყვი
ფრენითა სმულსა, გულსა.

განა ასე მშვენიერად, ასე პოეტურად ვინც გინდა ვინმე შეი-
ღო ეთქვა ისა, რაც ამ ტაეებშია ნათქვამი? განა ეს არის ჩვეთა
მკვლევართა კრიტიკოსობის უნარი? განა ბულოვებურ ნაწარმოებში,
პოეტური გამოთქმა, ბულოვება ასე ესმისო? ამის მეტად უნო არა
აქვთ „ვეფხისტყაოსნის“ გაგებისა? მაშ რაღა ენარებათ იქ, სა-

დაც ვერ გავიგოთ და უნდა ბარდებში გვებნენ და დარჩენ აღ-
გილოზბრიც...

ჩაკი რუსთაველმა ქართული ამბავი სპარსულად გადაიქცია გან-
გებ და ქართველები — უცხოელებად. უმკველად უნდა ცდილიყო,
რათა პარზონია არ დარღვეულიყო, ყველას შესაფერად აღესრულე-
ბინა თავისი როლი და ყველა გმირი თავ-თავის ალაგასა ყოფილი-
ყო. ამ განზრახვას შოთა ოსტატურად ასრულებს, ყველაფერი გვმ-
მის თანახმად აქვს მოწყობილი, მაგრამ სინამდვილე — მომქმედ
პირთა ქართველობა, მოპარულს მამალივით მაინც ბოლოს აჩენს. ნუ
ვიტყვიან იმას, რომ ტარიელ და ავთანდილ ქრისტიანულად (ქართუ-
ლად) იქცევიან, როცა „ერთი უჩანთ სათაყვანოდ, ერთსა ვისმე
აშოყობენ“, — ამგვარი რწმენა კი, პარამზანის უარყოფელი, შეუძ-
ლებელი იყო აღმოცენებულიყო მაშაღდიანთა გულგონების ნიადაგ-
ზე, — სხვაფერიც, რო წაიკითხოს ქართველმა კაცმა „გეფხისტყაო-
სანი“, შიგ ისეთი სუნი ტრიალებს, ერთ მოქმედ პირზედაც ვერ
იტყვი, ქართველი არ არისო. ეს, ვგონებ, მკითხველს უნდა თვის
თავზე ჰქონდეს გამოცდილი და, მაშასადამე, არგუმენტები საჭირო
არ არის. განა ვისმე თავში გაუღელვებს, გარდა ჩვენ მოდის მკელე-
ვართა, რომ ნესტანდარეჯანი ქართველი ქალი არ იყოს? არ ვიცო,
თუ როცა იგი უსაყვედურებს ტარიელს — „შენ საეზიბოდ
მეღარაბარ და ჩემი ზვარაზმშაჰსთვის მითხოვება სხვებთან ერთად
დაგიდასტურებია“, თუ გარდა მშვენიერებისა, სიტუაციისა, რთ-
გორც ის საყვედურია ნათქვამი — მკითხველი ნესტანდარეჯანის
ქართველ ქალობას ვერ იგონებს, ის რა ქართველი უნდა იყოს.
ისე ღრმად ქართული, ისეთი ორიგინალური და ტურფაი ეს იდგი-
ლი, რომ არ შემოძლიან შიგლაშიგ ადგილები არ ამოვწერო, რად-
გან მოლიანად ამოწერა ჩვენს შენიშვნაში ყოვლად შეუძლებელია.

ქვე წვა, ვით კლდისა ნაპირსა,
ვეფხვი პირგაეხებულს.
არცა მზე ჰგვანდა, არც მოვარე,
ბე ილე, ედემს ხეხულს.
ასმათმან დამსვა შორს გვირად
გულსა მე ლბეგარხებულს,
მერმე წამოსაგდა წარბურჭმით,
გამწერალი, ვანრახებულს.

შობრძანი „შევიტის, რად მოხველ
მშლელი პირისა მტკიცისა,
გამწერალი და მუხთილი,
შენ, ვამტყულო ფიცისა.

შავია ნაცვალსა პასუხსა
მოცემსო ზენა მის ცისა! და სხვ.

„შენ არ იცი ზვარაზმშაჰისი
საქმოდ ჩემად მოცენება?!
შენ ჯდომილხარ საეზიბოდ,
შენი რთულა ამს ნება,

შენ გასტყე ფიცი ჩემი,
სამტკიცე და იგი მცენება,
ღმერთმან ჰქმნას და დაგანო
ცუდად შენი ზელოვნება!

გახსოვს, ოდეს ჰაი-ჰაი ჰზნადი,
ცრემლი შენი ველთა მზანდეს,
მკურნალი და დასტავარი
წამალსა ყე მოციტანდეს?

შაშაღისი სიერუფესა
ნეტარ სხვანი რამცა ჰგვანდეს,
რადგან დამომე, შეცა დავთობ,
ვისნი უფრო დაზიანდეს!

ამს ვბრძანებ: ვინცა გინდა
ჰპატრონოს ინდოეთსა,
ვგრეც მე მიქვს პატრონობა
უცხოელ ვლიდეს, თუნდა გზეთსა!
ვმე იგრე არ იქმნებოს,
წა, მომცდიარხარ, მოსაცემთა,
აზრნი შენი შენვე გვყავან
მტუთუნსა და შენ აგ ეთ ს ა!

..სხვა ჩემებრივ ვერა ჰმოვო,
ცაჰმოდისცა ხელი აპუო და სხვ.

თუ შალირსებ გაკითხვასა,
იგი არა არ მიქნის,
შენ მიბრძანა: „რაცა იცე,
სთქვიო“, თავი დამოქნია.

ცლავცა ვკადრე: აჲ თუ, მზერო,
ნურთუის ფიცი გამტყუბოს,
ღმერთმან აწვე რახტვა მისი
ხეცით ჩემთვის გაამეხოს!
ვისი გინდა უშენოსა
იორი მუშნოს, ტანი მუხოს!
შაშა მამან როგორი დავჩრე,
და ლაგარი ველსა მუხოს!..“

„მეშვიდამა ვითა ღვიძრავი
 რადგან იგი ვერ მიშველარა,
 არ თუ იცის, ინდოელი
 უმატრონოდ ირ გამსდარაჲ
 ერთი მე ვარ მუშაძულე,
 სხვასა მშობრებს არად არა,
 ვის მოიყვანს, არა ვიცე,
 ანუ ავი მისმეღარა.

ბოლოს, ნესტანდარეჯანი ურჩევს, მარტო მოჰყალი ხვარაზ-
 შმა, ხოლო ჯარს ხელს ნუ ახლებ, ნუ დახმაცე, ტყუილად სისხლს
 ნუ დააქცევო...

იგა რა მოჰყალი, ეუბნენ
 მატრონის, ჩემსა მამასა,
 ჰყადრე თუ: სპარსთი ვერა ეცმ
 ინდოელთა ჭამსა.
 ჩემია მკვიდრი მამული,
 არ მივეცე არცა ღრამსა,
 არ დამეხსნები, გაგიბდი
 ქალასა ვითა ტრამსა“.

„ვეფხისტყაოსანში“ ათასია ამისთანა ადგილი პოეზიით თუ აზ-
 რით მდიდარი და რომელი ერთი უნდა ამოვწეროთ?..

ნესტანდარეჯანისა და ტარიელის კამათის შემდეგ ჩვენ ეს დაგ-
 ერჩენია სათქმელად, რომ სწორედ ეს ხვარაზშმას მოკვლი ტარიე-
 ლისაგან და დავარისა თავის მოკვლა, მიჯნურობა ტარიელისა და
 ნესტანდარეჯანისა, სხვათა შორის, უნდა იყოს მიზეზი, რომ რუს-
 თიველი თავის პოემის სიუჟეტს სპარსულს უწოდებს...

რომ ჩვენს მკვლევარებს შეეძლოთ პოეტური ნაწარმოების ღირ-
 სეულოდ დაფასება, განა ასე გაყადნიერდებოდნენ და რუსთაველს
 ინტერპოლიატობასა ჰყადრებდნენ! ვისაც ხელოვნებისა რამ გაე-
 გება, იმას ეყოფოდა რუსთაველის გასაღმერთებლად მხოლოდ 888,
 889, 890, 891, 892 ტაბები, სადაც სიყვარული უმწვერვალეს
 წერტილამდე ასული, ისე მაღლა, რომ არც ერთს მსოფლიო პო-
 ეტს ასე ძლიერად, ასე მშვენიერად არ დაუხატავს უუდიდესის
 სიყვარულის თვისება და ხასიათი, ამისთანა დიდებულს სურათს
 ვერც ერთი გენიოსის ნაწარმოებში ვერ იპოვიდ. ვისაც „ვეფხისტ-
 ტყაოსანი“ წაუკითხავს, უმჭვლეია, ეს ტაბები ჩამჩრებოდა გულ-
 ში. — ამ სტრიქონებს უნდა იქ განსაკუთრებული კუნძული ჰქონ-
 დესთ დაჭერალი. არ შემოძლიან ეს ადგილი არ ამოვწერო, მით
 უმეტეს, რომ ამ ტაბების მოსმენით მკითხველი, თუ მაღრიელი
 არა, მომდურავი არასოდეს არ დაგვჩება.

ქედსა გარდავდე, — ლომ-ვეფხი
 მოვიდეს ერთგან რეზულნი,
 სახელ ვამზავსენ მაჯნურთა,
 ცეცხლი დამეცნეს დებულნი.
 შვიკარეს და შეიბნეს,
 იბრძოდეს გამწარებულნი,
 ლომი სდევს, ვეფხი მიუბრის,
 იყვნეს არ ნეშგან ქუბულნი.

მატველ ამოდ ილაღბეს,
 მერმე შედგრაღ წაიკიდეს;
 თეილო ტოტი ერთმანერთა
 ჰკრეს, სიკდილსა არ დაპრიდნეს;
 გამოძინდა ვეფხიან გული,
 დედათამცა გამოპრიდნეს;
 ლომი შედგრაღ გიყიდა,
 იგა ვერცინ დამშვიდნეს.

ლომსა დავედმე სკჰპარი,
 ვარქვი: „არა ხარ ცნობასა!
 შენ საყვარელსა რად იყვენ,
 თუ შევა მამაკობასა!“
 ხმა-ლამოწვილი გაუეხე,
 მივეც ლახვართა სობასა,
 თავსა გარდავარ, მოცაკალ,
 დავსენ სოფლისა თმობასა.

ხრმალი გავტოვრენ, გარდუაჯრ,
 ვეფხი შევიყარ ხელითა;
 მის გამო ცოცხა მომინდა,
 ვინ მწეავს ცეცხლითა ცხელითა;
 მიღრინავდა და მარჯუნდა
 ბრჭალითა სისხლის მღვრელითა,
 ველარ გავუძელ, იგიცა
 მოკილ გულითა ხელითა.

არაზამსაცა გამშვიდებლი,
 ვეფხი ვერა დავამშვიდე,
 ვეფხულსდი, მოვიწიე,
 ვეკარ მიწასა, დავამწყვიდე,
 მომეგონა, ოდეს ჩემსა
 საყვარელსა წაგვიოდ და სხე...

იო, ამისთანა პოეტს ჩვენები ეპის თვალთ უცქერიან... ნუთუ
 არ არის საწყენი და სავალალო?!
 აბა, ვეიჩვენონ სხვა მწერლისა მავალით, რომ მას თავისი საყ-

გარეული ვეფხვად წარმოედგინოს და სიყვარული ვეფხვობად" ოღონდაც რომ ასეა: ვეფხვი — სიმბოლოა ძლიერებისა, შეუდრეკლობისა, რომელიც ყველას იმორჩილებს. ეს არაფერია. სხვა ბევრი რამ ევრჩება სათქმელი, რომელსაც კალამი ისე ცხოვლად ვერ გამოიტყვის, მხოლოდ უნდა სუნით მიხვდე, გაიგო და შეიგნო ასეთი სულისკრივი აქტი, სადაც რაც გიყვარს, ეთაყვანები, სიცოცხლეს ანაცვალვებ, იმავე ღროს დაბლა იწყვეტ და ჰკლავს... ეს ისეთი ღრმა ფსიხოლოგიური მოვლენაა, რომ ამის ახსნას, გაშუქებას, გარკვევას კი ტომები დასჭირდება და კარგი ფილოსოფოსის თავი. ჩვენ კი ამისთანა მარგალიტებს არაფრად ვაგდებთ, ნაგავს ვაყოლებთ და სანაგვეზე გავგაჟვს, როგორც „ინტერპოლიატორული“ რამ უვარგისობა.

ჩემი აზრი „ვეფხისტყაოსანზე“ მოკლედ ეს არის და ვგონებ, რომ ამაზე მეტის წერა და თქმა არც მოეთხოვებოდეს, საგაზეთო წერას.

[1911 წ.]

ფიქრები „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ

საკვირველი მკვლევარნი აღმოუჩინდნენ „ვეფხისტყაოსნის“, ამ უკვდავ ნაწარმოებს უკვდავის აღამიანისას, და ლამის ბედღურზე მჯდომი ავტორი დიდებული პოემის ჯაგლაგა დონ-კიხოტის რთსინაბზე შესვან. ვინ ბრძანდებოდა ეს ვაებატონები? ვგონიათ უცხოელნი იყვნენ? არა. ნამდვილი ქართველები, ქართულის სისი-ლისანი: ისტორიკოსები, მეცნიერები, და თუ ნამდვილი მცოდნენი არ არიან ქართული ენისა, პრეტენზიას მაინც დიდს იჩენენ. ჯერ იყო და ბ. შარბია ამ 20 წლის წინათ ამცნო ქვეყანას, რომ მას ვითომ ბრიტანიის მუზეუმში ენახოს სწორედ ვეფხისტყაოსნის მსგავსი ნაწარმოები. ველით დღესხვალობით ბ. შარბიასგან დაირე-ბულს ძღვენს, მაგრამ არ იქნა, ვერ ვეღირსენით, ან რას უნდა ვე-ლირსოთ, როცა არსად არაფერი მოიპოვებია?! იმას მოჰყვნენ სხვა გამჭიქებელნი, რომელნიც სასწორს შარბიასგან ჰბრიან, ყალბი ადგილების აღმოჩენხი, რომელთაც მართლაც და ყალბ ადგილებს წიხლითა და ქისტის ცეშით ნამდვილი პოეტის გონების და გრძნო-ბის ნაყოფიც ზედ მიაყოლეს...

ამ გარემოებამ მე, ცოტა არ იყოს, დამაფიქრა და ვინდ უზრდე-ლობაში ჩამოშართვათ, გინდ განდიდების სურვილი მომანვიოთ თავსა და დამძრაბოთ, მე მაინც ჩემი უნდა ვსთქვა. რა გაიგება, თუ ათას წელს არ გასძლებს ჩემი ნაწარმოებები, ასს ხომ გასძლებს, და რად ვისმე უნდა გაუხადო ისინი თავსამტვრევად, საქექ-საჩხრე-კად, როცა შეიძლება საიდუმლო ჩემის შემოქმედობისა ახლავ ვალვიარო; თუ რაშიმე ვიცრუვე, თანამედროვენი ცოცხლები არიან და შეუძლიანთ პირში ბუროთ ჩამხარონ, გამამტყუენონ და სიმარ-თულე გამოირკვეს. მე, რასაცვირველია, რუსთაველი არ გახლავართ; სად იალბუზი და სად კვერნაყი?! მაგრამ კვერნაყი ცოტად თუ ბე-რად უფრო ჰგავს იალბუზს, ვიდრე ტირიფონის მინდორი. მზე მზეა, მაგრამ მას სულ უკანასკნელი ქიბა ვარსკვლავი უფრო მიემსგავსე-ბა, ვიდრე სხვა რამ საგანი ცის სიფრცეზე, ვინაიდან ვარსკვლავი და მზე ერთს ბუნების კანონს ემორჩილებიან და მათი ბუნება, ცო-ტად თუ ბევრად, ერთი მეორისას ეთანხმება... ამიტომ თამამად

ვიტყვი არ შეიძლება დადს შოთას შემოქმედებას ჩემი შემოქმედება, როგორც ჯაგლავი პოეტისა, ცოტად თუ ბევრად არა ჰგავდეს და, მაშასადამე, რად იქნება ცოდვა, დანაშაული, დასაძახებისა, ჩემის შემოქმედებისა შეათხედს რამ ვალხაარო? რა არის აქ დასაძალი და დასაფარავი? რაშია გამოსადგე ჩვენი შემოქმედება, რომ პოეტებმა საიდუმლოების ნისლით და ჯანდათ შევბურთოთ? უამისოდ მათ ვითომ ძალი და მნიშვნელობა დაეკარგებათ? სრულიად ანა, როგორც „ვეფხისტყაოსანი“ არადერს დაკარგავს ერის გულში, მას არ მოეცლება სიყვარული ერისა, თუნდა ათასჯერ დაამტკიცოს მისი სპარსულადან „ნათარგმანობა“, ისე ჩვენი ნაწარმოებები, თუ ნამდვილად პოეტურია, არადერს წაიგებს, პირიქით, იქნება კიდევ მოიგოს, შემოქმედების საიდუმლოება რომ გამოვამჟღავნოთ. ეს გამოქვეყნება შეიძლება გამოიყენონ „ვეფხისტყაოსნის“ მკვლევართ, თუ მოიწადინეს, რასაც გირველია, ამით სარგებლობა და არა ეკლავდეს იგი. როგორც „არამეცნიერული“ საბუთი, და საკუთარ სახელების თვისებაზე აშენებული დასკვნა არ ამჯობინებს შემოქმედების პროცესის შესწავლას.

„ბ ა ნ ტ რ ი ო ნ ი“, მაგალითად, რამ დამაწერინა? რა მასალა მქონდა ხელთ? საიდან წარმოიშენენ პოემის გმირები? აი, რაზე უნდა გესაუბროთ სიმართლით, უნაყლელად, გაღაუჭარბებლად. ზალხური თქმულება დაწერილებით მასალას არადერს იძლევა ბაზტრიონის იღუბლისა, იმ დროს მებრძოლია სახელებიც კი დაკარგულია, ვარდა ზეზვასი (თუშაა) ზეპირგადმოცემა პლაოდებს, რომ ფშვებულებისათვის ამ ღვაწლისათვის ნაჩუქარი აქვთ პანკისი, აღვანი და სხვ. ეს ერთი მკერე — სახალხო ლექსები:

ბოჭო ვარ გოგილაური
ცოც ვარაინტში:
თუმი ვარ მე მერაურო!
რად მწენობ ტალავარზედა,
წინ-წინ მე ვალავჯორიდეში
ბაბტრიონს ვალავანზედა.
მე მოვლავ ორბაქასა
ზედ მივალ დიდგვარზედა.

— კოდეზ

პანკისი აგრება ლაშქარი
ბელაღსა დონდებინო,
ზეზვასი შე გაფრინდაულო,
ღურჯას შენ ვიქვებლინო...

წინ თუშნი, უკან ხეცბერნი,
ფშვებულ ნელ-ნელა ღიანი.
ჯაგრობენ თუშ-შვილები:
„ხეცბერნი არ გვინჯიანო!“
— მაგას რად იტყვით, თუშებო,
ომი ჩვენს ქვე ვაწადინო —
ფშვებულნი, უკან ხეცბერნი
ბაბტრიონს ვალავანო.

დალივს თათრის ლაშქარი
თავებს უკვენა ბერაინო,
მკერე დილა გათენდა
თუშებიც ზამთრდინო,
„სად ედარებით, თუშებო,
სადიაცენო, თინაინო?“
ზეზვა რა სანახავი (თათრებო)
მოკლული თქვენის ხელთო,
მაშინ კარგ იყო ზეზვაი
როცა მოვლავდათ ცხენთა,
მოვლავდათ მოგაწუხებდათ
მოგჩვევდათ შენს წვერთადა.

ყველაზე მეტი გამბედაობა „ბაბტრიონის“ დაწერისა მომცა იმ შემთხვევაში, თუშე მამინე ეს ზემორე მოყვანილი ლექსებიც ვიცოდი და ზალხური შორალი თქმულებაც ბაბტრიონის იღუბლისა, რომ ზელში ჩამოვარდა „კალმასობა“ (იხ. გვ. 406, 407, 408). წაგვიკითხე ის იღვილი, სადაც ბერი იოანე ზელაშვილი შეხვდებოდა ლალისურისავე მიმავალ ორ ფშვებს და გაუბამს მათ საუბარს. ამან მუჯღუტებნი წაჭრა ჩემ ფანტაზიას, ვიათამამა, როგორც უტყუარაში დოკუმენტმა მთიულთა გმირობისა და გაბედულებამ აღვებინა ზელში კალამა ურიგო იმ იქნება ეს იღვილი ამოვწეროთ: „მიმავლობასა შინა იხილა ორნი ფშვებულნი მიმავალნი ბაბტრიონთაგან, და მათ იცნეს იოანე, რომელიც ენახათ ალივერდს და მოვიდნენ იოანესთან და შენდობა მოითხოვეს. მაშინ ერთმა მათგანმან ეთხრა იოანეს: უცხოელ აამე გულსა ჩემსა და ჩვენი დედოფალი კარგად აქვო, მე ასე არ ვიცოდი, თუ ადგენის სატანჯველით იმ წყევლამან შამაბასმან მსტანჯა ჩვენი დედოფალი. ის დედოფალი ლაშარის ჯვრის მოსავეც იყო, თუ არაო, გვათხარო. იოანე: ლაშარის ჯვრის მოსავეც იქნებოდა, რასაც გირველია, რომ ლაშა გიორგის ქოლობა ეთქმოდით, და იმან მოუბრუნა თქვენ, რომელიც იქ ფშვში მარხია და თავის უნჯ უმად გამოგელოდათ. ეს დედოფალიც მეთუვან თქვენის გულისათვის ეწამა და სისხლი დაჰქცია. წყევლამან შამაბასმან რომ კახეთი მოათხრა, მერეთ თქვენზედ გამოგზავნა ჯარი.

პირველად ბაჩალზედ წამოვიდნენ და თქვენ იმ ფაშის გასასვლაში დახვედით და გამოაბრუნეთ; და შერე გაეჯიგებულმან კიდე ფაშის არაგვის წყალზედ ასი თითი კაცი გამოიბანე თქვენ წასადენად, და ის ჯარი შოვიდა — შუადღის ქვევით რომ წავლის პირზედ დიდი კლდის ქვაბი, იქამდის მოიწაი იმამმა შედრობამ და თქვენ წმინდის ლაშარის ჯერის და წმინდის ქეთევან დედოფლის მადლით მძალით და გაეცეთ იქილამ ის მტერი, და ესეოდნენ მტერი გასწყვეტით, რომელ მაღალ და წყალი სულ სისხლმან ასე შედებ, რომ აღარ დაიღოდა, და სულ ბოთით მოაქვეით ძეგლად ხიდაშლისიწი და მას გვით თქვენთვის ვუღარავის გეზოუბენიათ. ეს სულ იმითი მადლით არის და უნდა ძლიერ გიკეთარდეთ მაგრამ ტყაროები, რომ თქვენდენ ისე თავდადებან ყოფილანი და თქვენ პატივმბარათი» და სხვ.

სკოლისავე ჰემა-დოღბას ასამს პერი ზელაშვილი თუშებს (კალმასობა, გვ. 410). იმ ყველა ის მასალა, რომლითაც მე ვხელ-მძლავნელობდი „ბახტარიონის“ წერის დროს, ხოლო გმირები პირე მისა—ლუხმე, ლიპარიყელი, სუმელკო, გვირბა, სანათა, ვარდა ზეზგია, ხალხურ ღმერთებში ერთიც არ არის ნახსენები, რომ იმთ მუდღოს რამე მოწაწილეობა ბახტარიონის პირობაში და არც იმ აიამ ბანაშვდროყენი იმ პირობისა. თუცა კი გმირებმა იხსენე-ბიან ბახლურ ლექსებში სრულიად სხვა პირობაში, სხვა დროს.— ასეთები იყიან ლუხმე, ლიპარიყელი ზოლო სუმელკო და სანათა ეგუთენიან იმ მესა და მენეს დროს, როცა ღმირებმა და თუშებმა ერთი გვირბის კლამჭირდენ, არ იყი მათ შორის მძიბა და თანამძიბა. თიფი მამან ხმირებმა არა ყოფილა, არამედ მუვილ-დსარი და ბოძალია. თქმელმა ბახლურმა და ლქმა ასე გახმარტყენ, რომ თილისძის ზელადობით მოსტლი თუშის ლამჭარი ჰოლდ ვასწყვეტის ფმეველუმმა, მხოლოდ სირდელია ვიღურით ცუცხლი და შირ როცა მვიდალ დედამ უამბობს თუშების დიამარ-ცხებმა ამბავს ღმირებმა შირი:

„თავდადგენიან ბიზნისს“ გორში
წევლის ძრ ღამიდანაა
გორი-ვიწრობა ზეპირდება
მოსვლად უმჯობესებს დენამა
წოქეთბულის² ძანამა,
სანაბარა უბნმა.

1. စာတ. ၅၃၅၃
2. ၁၃၅၃

502

ნელა ზოგადი ზემოქმედებით
სტუმრული სტრუქტურის¹,
გაიხსნა ისრის ქოჯონი²
ლადის ანტიკის ფრთხილად —
ესროლის, გამოავლინა
თუმი ფაბრიკის³.

ეს ორივე გმირი — სუმელაძე და სანათა — შე შევერთე „ბახტრიონის“ გმირებში; სანათა როგორც ყნოს, სიტყვით გაამაგნეველელი და ცი და სუმელაძე არ როგორც თავის ქვეყნისთვის მებრძოლი ვაჟი. კერძო და ღელა აიონს ხაქვითონ ფანტაზიის წყალობით. იმითი სხეუბა არც ხალხურ ლექსში და არც ზეპირგამოცემაში არსად არ მოიპოვება: დედამაც რომ რამიმე რთული ეთაჟმონის ბახტრიონის აღებნა, ამას არც ლექსში, არც ზეპირგამოცემაში არც იმდენი ცნობა არ იძლევა.

„გოგოთური“ და „აღშინა“. ეს პოემა საერთოა ანტი-ღმრთე დაბაწერება, გოგოთურად გველითი თაგის თვის. პედიკტი საშვე საბაღის მდის. მხოლოდ საშვეს შეყარის ის გოგოთური, რომელი მართლა სტოქოლმისა და ზესტრემეტის საფუძვლი, ან მხოვრებელი სოფელ კოვინისა. როგორც პოემაშია მოხსენიებული იყო ჰალანდ ღონიერი, მძღვარი და მშრამელი აღმამი. იმისი მორტალი ბტყელი სიბი ქვა დღესაც გდია კობლის საშლოველსთან და თო კაცს გეგმირებდა საშვევად. იგი წყნარი და სათისთი აღმამი, როგორც გამოვინა იმის ვაყვანისა მხოლოდ ის მშენიდა, რომ გრთბელ ქურდაცაცობისთვის შეაქყო თი ბეჭური, მოეგნა საზღო უკანონიღებ, ცოლისთვის ეთქვა: სალაფი გააკეთებ; ამ ძალღმს შენა ვაჟიყო. სალაფივი ცირიელ წყალში ნაღღური ქბრთა. მართლაც ძაღლის საშველს ვეყავს ჩავსა ქურდ ბეჭურებისათვის და დუღეა წინა „ეს ქმარი, ქურდი და ხეხის სარჩის მატეგბელი ამის ღირსაა“! ზესტრემეტ თურმე შეეგწეწენ: ღონიერი, გოგოთურის ქრთმე, ძაღლის სალაფავს ნუ ვეაქმეც და ჩვენს სიცოცხლესა ატარ ვიქტრებთო. გოგოთურისა შეეგწეწენა იმითი თხოვსა, ზამოათივი დევი და განათვისუღელა. ეს ზესტრემეტი იგი ერთკაცად — აფშინად გარდაქმენ და ამგვარად პოემა დაწერა...

პ. ტ. უმარ-მამაძის რედაქციის. ზუბირგადმოცემამ პომერა მხო-

¹ ဒုတိယကမ္ဘာ, စက္တတလဝါး။

— சூழல் அமைதி.

³ წინდის მსგავსი ფერსაცმელი, რომელსაც ღვინავი იყვამენ პუშები და ჩიოთა იძუბავენ.

ლოდ ერთი ადამიანი, ზვიადურის სახელი და ერთი უბოლო, სხ-
ზედობის ის, როცა მის ქისტები თავიანთ მკვდრის. დარღას საფ-
ლაზე კლავენ, ხანჯარს ურჭობენ ნელ-ნელა ყელში და ცდილო-
ბენ როგორმე შეაშინონ, მოდრიონ, რომ მსხვერპლი მსხვერპლად
გამოდგეს, მაგრამ ზვიადური ქვაყდები და გათბისის: „ძალდ იყოს
მჭვერის მკვდრისადა“ დანარჩენი პოემაში საკუთარი დაბრახის
ნამჩხა გხლავთ...

„გველის შტამელი“. ამ პოეტისთვის ხალხის თქმულებამ
მოკცა მხოლოდ შეზღუდვა მასალა: მინდია ქაჯეთს იყო ტყვედ; დამ-
ტყვევებელი მოუხარშეს ვეელი და ატყვეს, რომ მოეწამლათ. შე-
რამ საწამლავმა, ქაჯების შერე შეშინებულმა, ზიანის მთავრად,
არცა მინდია: ზევსური შეიქმნა პრეტნი, იმას ესმოდა ყველა მცე-
ნარეთა — ყვავილების ენა. ამის წყალობით იმან შესწავლა ეტი-
მოზა და პარველი ჯანაზის დადვა: ყველა მცენარე შესძინდა, შე-
ამო და ამ სწეულების წამალი ვარ, ამგვარად სახმაროდ, და ისიც ამ
ყვავილებს ავროვებდა და უოველუვარ სწეულს არჩენდა. ამის შერ-
ხალხური თქმულება მინდიაზე არადფრს არ გვეუბნება.

საზოგადოდ, უნდა ესაუბრა, რომელ ლეგენდას, თუ ზღაპრს გა-
უფლია ზემის ღანტახის მანგანში, რომელიც თავისებურად შემე-
ბრეშებული, კვალი დატოვებულია მკითხველების გულ-გონებაში. და
რომელიც პირდაპირ გამოიყენება — არც ერთს შეგნებულს მკი-
თხვეს, როგორც მაგ. „სახეუცარ-წიწილა“, ზემოთის საბე-
ლად არ მოულოცია, აქედამ ცხადია, რომ პოეტმა თუ უოვე-
ლიცე ამბავი თავისებურად არ შეიმუშავა, თ-
ვის გრძნობა-გონების საკუთრებდად არ გადააქ-
ცია, ამბობს დაშვება, მის ნაწარმოებს არ-
ვინ შეკვამამყოფელი ხელოვნურად არ უწოდებს,
ეს შემწარმებელი ღმრთავით, მზესავით ამარაა.

შემოვა ძალიან ადვილად გასაგებია ის მოვლენა, რომ ლეგენ-
დას დაუსტებ ათას პეიჯად ავტორი, მაგრამ ამათი ნაწარმოებში
შეაჩინებენ უფსკრულში, ხოლო დაუსტის ნამდვილი ბატონ-ბატ-
ონი შეიქმნა გოტე... რაღა? რასთვის? მადა, რომ ეს ლეგენდა
ჩაუვარდა ხელში დიადის ტვინისა და გრძნობის ბატონს, იმან შე-
აბა მას ახალი ხორცი და შთაბერა სული ცხოველი. რას იტყვით?
როგორ გგონიათ? ფაუსტზე არსებულმა ლეგენდამ განადიდა, შექ-
მნა გოტე, გამოაშჸარა მისი გენიოსობა, თუ ფაუსტმა განადი-
და, ახლად შექმნა და უცვლად ჰყო ეს ლეგენდა? რა უფლება გაქვთ
არ დამეფიანებოთ, რომ უგოტეოდ „ფაუსტი“ არ ეწეებოდა კაცობ-
რეობას? მასწავლამე, თავი და თავი ავტორი ეთოფლა და არა ლე-

განდა, ეს ლეგენდაც რომ არ უოფილიყო, ის ახრი, რაც „ფაუს-
ტმა“ გამოთქმული, მაინც გამოიქმნა გოტეს პირით და თქმ-
უბრებმა სხვა რამ სახელი ჩაქვეყნა.

II

ჩვენი მკვლევარი მეტად უზრდელად ეკიდებოდა „ვედისტუ-
რანს“ და მის ავტორს, ძალად ცდილობდა დამეფიონ, ფრთხილ
შეგვეცინა ამ უცვლადს ქმნილებას. ვინც ღირსეულად აფასებს ამ
ნაწარმოებს, იმას — შოვინისტის, გადაშენებული პატრიოტულ
გრძნობის მტერთაგვად მასავენ, ხოლო თავისი თავი მოუდგომელ,
ობიექტურ მწერლად მიიჩნეოდა და ამითი კიდევ კვლავლობდა.
იმას თავს ახედებენ, ვინც ღირსეულად აფასებს ამ უფსკრულსა
განს ჩვენის ლიტერატურისა და იმას როდღა ფიქრობენ, რომ
ამასთანა ობიექტულობა უფრო სამარცხვინოა, უფრო დამამცირებე-
ლი ადამიანია, ვიდრე პარველი პატრიოტიზმი, რადგან ეს უკ-
ნასკნელი, ობიექტიური კვლევა თვითნა შეიღ გვაჩვენებს, სწორეს
ზრდვად, მხოლოდ იმ შემთხვევაში (თუ სხვა რამ მიზეზიც არის,
ალბათ უწყის) შედეგ პატრიოტი არავინ დაგვიძახოსო. ამასთანა
მკვლევარმა და მაძიებელმა რომ იყავით, შეიძლება მოეღ ზემის
ისტორიულ წარსულზე ხელი აგვადებინონ და მოელი ჩვენი წარსუ-
ლი ისტორია და კულტურა ქარსა და წყალს წააღებინონ... რასა
გვრველია, ჩვენს ურარტელობას თვითვე ამტკიცებენ ურარ-
ტელთა კი, როგორც მოგვსენებათ, რა ძლიერს, როგორი კულტუ-
რის მქონეები ვართ ვერსახვედრებულს სიყველეთა მკვლევარმა
შეცინებენ. თვით ივრთვე ვესახვედრებ ქართველებს ურარტელთა
შთამომავლად, ჩვენი შეცნობებიც ალბათ იმათ ფეხს ხმს ასეო-
ლან, თორემ პრინციპი „ობიექტურობისა“ არ მასცემდა მათ ნუ-
მას დასთანხმებაყვენ უცხოელებს დიად, სცხენიან შედეგ, ბრ-
პატრიოტი არავინ დაგვიძახოსო და იმას როდღა ფიქრობენ ეს
საქართველოს უნჯნი ყმანი, რომ ის კი არ არის სირცხვილი თავის
დიდება ადიდო თუნდა გადაჭარბებულად, არამედ ისა, სიმართლეს.
შეშინებებს ვერ გაუსწოროს ადამიანმა თვლი სხვადასხვა ზო-
საზრების გამო, რასაც მე ღმირობის ვლწოდებ, ისტორიულ კულ-
ტურა-ძეობა იქამდის მიდის, მოელი მკერე ახლის ცივილიზაციის მკ-
ველად ურარტელებს სთვლის და სილიან მოხდა, რომ ჩვენს ენას
დასჭირდა ხესხად აელო ხომბურიდან საყველბურო სიტყვებო? ან
ეს როგორ მოხდა, რომ არხიტექტურა თრავე ენას, ქართულებმა და
სომხებმა ერთის ტიპისა შეიმუშავა, ერთი არ იყო შექმნილი.

ხოლო მეორე მიზანია: ეს ამბავი შეცნობილად დასაბუთად გამოქვეყნდეს, შეიძლება პოლიტიკურად რაიმე სურვილებისათვის გამოდგეს სარგებლოდ, შეიძლება დადებულა ისრა ედებს — რაი ურეს ზეგროება — მაინცდაშინაც ამგვარ შრომას შეცნობილი არ ღებრქმას, ხოლო თუ პოეტურ ნაწარმოებს დაეარქმევთ, არაფერ დაგვქმობს, რადგან ეს უფრო სიმართლესთან ახლო იქნება.

თი ამისთანა მკვლევარი ნაივდეს ზელში „ვეფხისტყაოსანი“ და სწეწენ აღმა-დადმა, გარდებარდო და მსერო, საითაც როგორც იქნება დაგვიტყვიონ მისი სპარსულობა. რომ ამ მსერო ვერას გახდენ, ადგენენ გაჯავრებულებსა და დასჯენს: ასრუტები შიონი სპარსულიდან აქვს შოთას ნასესხებიო“. აქო და შოთა ამბობს: „ესე ამბავი სპარსული ქართულად ნათარგმანები“ და სხვ. აღბათ ასე იყო, თორემ რა ძალა ედგა უთქვა „ამბავი სპარსულიო“, ფიქრობენ ასინი აბა კიდევ ამას უნდა მკვლევარი თუ ნამდვილი მკვლევარი: პირდაპირ წიგნიდან ამოკითხულს ყველაც მიპხელებს? ჩვენი მკვლევარი აღარ ვასცდენ დედნის ასოებს და დარწმუნებს დემა ამონალობა ღუშას მოკვდა ულაქვა, ულაქვას ცოხნა და წარმოადგენთ, ნაცოხნს წილად მუდა მოუწელებლობა და პირიდან ავადმოურსა უცოხნელისა, როგორც შოთა ამბობს. ჩვენი მკვლევართი თვდობარგულად უნდა ვფიქროთ ჯერ ასა, რომ თუ „ვეფხისტყაოსნის“ არავი მართლა სპარსულია, ამისთანა მდიდარი შინაარსის არავს ავტორები ბევრი გამოჰმუნდებოდა თვით სპარსეთში, რადგან მგოსნები, როგორც XI საუკუნეში, ისე XII-ში, სპარსეთს აღარებელი ჰყავდა. როგორ შობდა, რომ ქართველმა სპარსოელოში იპოვნა ეს სპარსული ამბავი და სპარსელებმა ეს ველარ, თავის შიშბელ ქვეყანა სპარსეთში? ნუთუ დიდებულა ფარდოუსი (XI ს.) ამგვარ არავს გაუშვებდა ხელადა? ან თუ ვრში იყო ამგვარი თქმულება, როგორ შეიძლება მისი ნატამალი აღარსად ღარბა? ეს შეუძლებელია და სწორედ ასეც უნდა ვაწიოთ და ნაციტოთ ღრმად გულუკანებაში...

რატომ ჩვენი მკვლევარნი, როცა იმას კითხულობენ „ესე ამბავი სპარსული ქართულად ნათარგმანები“, ამასაც ზედ არ ატარენ: „ჩემმა ხელქმნიელმა დამმართოს ღალბა და ღამაზმა ნებო?“ აღარებელი ღეკსები აწერებოდა თამარის ღრის, აღარებელი მწიფნობრები იყო, აღარებელი ამბებს სიბზავდენ თუ ბლექსაფდენ, მაგრამ ნებართვას არაფერი თხოულობდა, პირიქით თამარი ხელსაც უწყობდა, იქნებდა, ამხნევებდა მგოსნებს და რაღა რუსთველს დასჭირდა ნებართვის აღება, შოთ უმეტეს, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ პოლიტიკურასა თუ სარწმუნოებრივის მხრივ სპა

შეშს არაფერს წარმოადგენდა კიარა, შედგდა სპარსის განდილებითა თვის სელის შემწობაც იყო და არის. რად შიშობს პოეტი, უაი თუ თამარს რამ უწყნოს და არ მოეწონოს, თუ ეს სპარსული ამბავი სპარსოელოში და მდგის კარზე მომბლარს რაიმე ამბავს არ მოაუწონებდა მკითხველს? რაღაც საიდუმლოებას გამოჰქვადნულა არ იყო „ვეფხისტყაოსნის“ არაფი? ამას თქმას არა სჯერებდა პოეტი და კიდევ თვალის ასახვევად სხვა ალავას ამბობს: „ეს, საქმენი ღუგონი, უცხოთა ხელმწიფეთანი პირველ ზნენი და საქმენი, ქვანთი მათ ზეფეთანი ზსოვე და ღეკსად გაარდასტვენი, ამითა ვოლაუბეთანი“. ვითომ წუ იფიქრებთ, რომ შე იმ ამბავს ვიამბობდეთ, რაც თქვენც, მკითხველებო, იცითო და თუ ბავს ვუ რა ჩება მრალია, ეს თვით იმ ამბის ბრალია, რომელიც შე სპარსეთში ვსოვე და ღეწოდ გარდაუბთვით. მთლიად ამ რჯალური მოვლენით, თვით ფაქტით, რომლისაც თვით პოეტი მოწამდა და მოწამილედ არას, იქამდის გადღენილია მისი ზელა, რომ აღარ ირცენას და თავის თავს ქეპას ასხამს, თავის წარმოებებს რეკლამას სთავაზობს, რომ ზეფლამ წაიკითხოს; აველას ზელში ნიაბი ამ ამბის გაგებისა იღუბრას: „აქამდის ამხად ნათვამი აჟ მარგალიტი წყობილიაო“. ჩვენი მკვლევარნი ამხებ სპარსელებს არა სძრავენ და ძალიან მოტყუებულნიც ბრძანდებიან, რადგან კარგად უნდა ესმოდეთ, რომ შეცნიერულ კვლევასათვის მეთოდო დიდად დიდად საჭირო იარაღია, თ სწორედ, რომ ამ მეთოდით ახელმძღვანელონ აქეთ-იქით ზელებს პოეტის ის სჯობია: კარგად შეისწავლონ „ვეფხისტყაოსანი“, მისი ვმირება, ყოველივე ტიპები, ყოველი სიტყვებისა და წინადადების შინაშენლობა, ავტოთვე თამარის მდგომარის ეპოქა, უფრო კარგად შეიგნებენ „ვეფხისტყაოსნის“ ვინაობას, ხშირად წინადადებაში ერთის სიტყვის გონაფრთხილ ასინა შეიღეს ავტორის აღმოჩენის, დიდ საიდუმლოებას გამოამჟღავნებს, ფარადან ამხდის, ჰავალთის ეხლავე მოგახსენებთ ამხე „ვეფხისტყაოსნიდან“: „ამიანს დაბრეჯანის ძე მოსეს უქია ზონელსა, აბღელ-შესა — შავთელსა; ღეწიო მის უქეს რომელსა. დიდარგეთ სარკის თმოველსა, მის ენა დაღწრომელსა და ტარელ მისსა რუსთველსა, ამისთვის ცრემლმეღწრობელსა“. რას გვამცნებს? რას გვასწავებს ეს ტიპი? — ეს ტიპი გარდა იმისა, რომ წარმოშობით ავტორებს გაგვაცნობს, თან ამასაც გვეუბნება, თუ შოთა რა ავტორზე რა აზრისა იყო: შოთას არც ერთი შათიანი, გარდა სარკის თმოველისა, არ მოსწონს, ხოლო იგი უუფარს, უწოდებს რა „მას ენა დაღწრომელსა“ და ვავლას ჩვენ რომ ნამდვილი დიდარკანის ნაციტად რაღაც აბღუბდა — გადასკუბდა შეგვრბი ზელში, ხოლო

რჩენილი დარჩა უფალოდ — უფროდ. გუქრობთ, რომ ეს ნაწარმოები შესანიშნავი რამ უნდა ყოფილიყო, ვინაიდან შოთას უხეირო ნაწარმოები არ მოეწონებოდა და არც მას ავტორს შიში-
სენიებდა ანუ ქება-ადუგებდა. შეთელს, სხანს, მკოლია თანამედრო-
ვე თაყვანისმცემლები, მაგრამ შოთას არ მოსწონ მისი მოღუქსეო-
ბა. ვგონიანთ მართო ამით გათავდა ამ ტაყის მნიშვნელობა? არა!
ამავე ტაყშია მოსწონებული „და ტარელ მისსა რუსთველსაო“
და იმ სწორედ ეს ერთი სიტყვა „მისსა“ მთელ საიდუმლოებას
ცხად მკოლს. რას მავალითა? რად ამოშობს რუსთველი ტარელ
მისსა რუსთველსაო, უფრო ადვილი არ იყო ეთქვა — ტარელ შო-
თა რუსთველსაო, და სხვა და სხვა? სიტყვა მისსა აქ უაზროდ, წი-
ნაწარ გაბეჭდვითად, მოუფიქრებლად და ლექსის გულისთვის,
არ გაბლავთ ნაშრობი ამ სიტყვაში ღრმა აზრია დამარხვული, სა-
ხელდობრ ასა, რომ რუსთველის ან თავის-თვეს მკაცრ გამოყვანი-
ლი ტარელად, რადგან ტარელი, მისა (რუსთველსა) და იგი
(რუსთველი) ტარელსა და, თუნდც ტარელი ზღაპრული გამო-
ყვანის თავის ტემპერამენტით, თავის მისიით, თავის ღმწაღმართ-
ლობით სიყვარულის რეკინში, თავის მავასად მკაცრ ავტორს.
ასეა თუ ასე, იგივეობის აზრი შედრეველი რჩება და ზღაპრული
ეთით ამბავი ნამდვილ ამბავ ჯდება, რადგან იგივე შოთა რუსთვე-
ლის ვინაობა ზღაპარი არ გაბლავთ და არც ეს ამბავია ზღაპარი,
რისთვისაც, ე. ი. რის გამოკვეთების აღწერას „ნების“ დარღვე-
თილობს იგი თამარსაც.

ცხადია, შოთას თანამედროვე ამბავი აქვე აღწერილი და მრავ-
ლა თანამედროვე პირები ჰყავს დასაბამებელი და ამიტომ ამ
ამბავს ზღაპრის მსგავსება, ზღაპრის ფადაზე ჰგონება, როგორც
მამინდელ საზოგადოების მოსწონდა. თანამედროვე გემოვნებას
გუნდრეკ უყვარს, თუმცა კი როგორც ვენოსი, იგი ამ გემოვნე-
ბის შიში ვერ გახდებოდა. იმის ღრის კი უფრო სპარსული გემო-
ვნება იყო გამოყვანილი და ამ გემოვნების მსახური მრავალი იყ-
ვნა, უფრო კი არისტოკრატია უყვარდა, რომ თრეინალური რამ
დაეწერა, უნდა ეს პრემიამაძიება შეეღება და რომ შეეღება ეს
თვით მის ნაწარმოების სიდიადიდან სხანს. ეჭვს გარეშეა ასიც,
რომ შოთას ახალი ენა შეიქმნა მწერლობაში და ეს ენა წმინდა ხალ-
ხური ენაა. გასაოცარი მსგავსება როგორც თვით ენაში, ასე ლექსო-
წყობაში ლმურ ენასთან და მის კილოსთან. იგი მართლა რუსთ-
ველი და ჩაბრუნებელი ერთი და იგივე პირია, მაშინ რუსთველის
ფრთხილად დამტკიცება, რადგან ჩაბრუნებელი ენაა. მ.
შარტის გამოკვლევაში შეიძლება ამ მხრივ გაიმარჯვოს. შოთა თან-

მედროვე პოეტებისაგან გულნატყვია, აზრებს, გარდა სარგის
თმოგველისა, როგორც ზვეთაყა ვათქვი, არ მოსწონს, სხანს
რიც, რომ ბევრნიც ეტრებოდნენ და „გემა სჯობსო“ გაიბადენ
ამ წყარაღებზე მკონეში. მოღუქსეობის ლექსის უკეთესი „გემა
ცხანა შრას გრძელი და გამოსცდის დღი რბევა, მოტრიალსა
მოედანი მარჯვედ ქნევა, მარჯვედ ხევა“ და სხვ. ავამსავსე
მწიღი ბედიოა უმწიველია მონადირეთა, დიდთა ვერ მოკვდენ,
ხელად აქვთ ზოცა ნადირთა მცარეთა“ და სხვ. „მოწირე არა ქევიან,
თუ სადმე სიჭმის ერთი-ორი, იფა ელდა ნუ ჰგონია მოღუქსეოა
გრძელა სწორი, განაღმც ნატყვს ერთი, ორი, უმსივესი და შორ-
შორი, მაინც იტყვის: „გემა სჯობსო“, უტოლობობს, ეთა ჯო-
რია... ჯორის მავასი პოეტები ეტლიც გვყავს. ბევრი და მწიდა
რო იქნებოდა რასავერველი და სწორედ იმთა მწიღრეა შოთა
ლორესული. განა ქვეში მოსასვლელია ამთანა კადრირებათ გა-
მოღუქს სპარსული ამბავის მთარგმნელა, ზღაპრული გმელქსავი
ასიც შოთა რუსთველი, თუ მართლაც თავისი მგელი არა მქონდა
თავის თრეინალობა ფარად ზელთ არ ებურა? ნუთუ შოთას კი არა
ჰყავდრებდა: მენ ვინა ბრძანდებო? მოატყვენს სხვის ნაბელა-
ვისს ვინ მოკლა მავრენა უფლება ჰყენს შეერაცოდებაო? შო-
თას წარმატა გენიოთა რეფორმირების წარმატა, რომელიც ცდი-
ლობს მამინდელ ავტორებს. პოეტებს სწორედ ენა უწყევოს. მაინც
შოთამ გაიბადოდა „გემა“ ჯადილი, მოკლოდ მან დაადგა უფადი
ქველი ერის ველში და თუ „გემატყავსა“ ღრმა გრძელად
ნაწარმოები არ იქონ, ამას ვერც მოაწევედა.

რად ჰგონიანთ ზოგიერთა ჩვენ მკვლევართა, რომ საუფადო უამ-
ველად სპარსულიდან არის აღებული „გემატყავსა“ და მისი
ორიგინალი აღმოჩნდება ოდესმე? იქნებ, სხვა რომ არაფერი ცო-
ლი დაეწიოთ, იმაზე ამკარებენ თავიანთ მოსახრებას: საიდან ეცო-
დინებოდა უცხოელების ზნე-ჩვეულება შოთას, თუ ზელთ რაიმე
თრეინალი არა მქონდაო? თუ ამას დამტკიცებ, დალოცობა
ასაც მოსახრებ, რომ შოთა ღრმად განათლებული პირია, ღრმად
მყოფენ თანამედროვე მეცნიერებისა. იმან, რაც კი მეცნიერებს
ამ ღრის საღაროში მოიკვება, ყველაფერი იყოს და, რასავერვე-
ლი, მამინდიანება მამადაინებდ დაეცაბა სრა-სანლების ყოფა-
ცემა. ეტყვიანთ აღმოსავლეთის მეფეებისა ერთი მეორისა ბავება
და რა დიდი მეცადინეობა დასწარდებოდა მის შესასწავლად, მთ
უმეტეს, რომ თავადც დაასლოებოდა იყო მეფის კართან... რაც
წართველები უცხოელებად ვადაქცია, უამველად ედებოდა თა-
თავისი როლი ყუელსთვის შესაფერად აღსრულებიან და გველი

გზირი თავ-თავის ალაგასა ყოფილიყო. თუმცა უველაფერი ოსტატურად აქვს მოწყობილი და გაფართოებული შოთას, რათა პოეზიის არაქის უცხოელობა დაიცეს, მაინც კიდევ სინამდვილე, დამამტკიცებელი ჩვენის აზრისა, ალაგ-ალაგ ყურებს აჩენს. იმ მოპარული მამლის ბოლოაგვით, რომლის ჭერდიც, როცა პატრონმა მოატანა და დაიჭრა, ფიცულადა დიდის ფიცით: ღმერთი-რჯული, მე არ მომიპარავსო, ხოლო მამალს კი ჩოხის ცალთიდან ბოლო უჩანდა: „ფიცო მწამს, მაგრამ ბოლო მაყივრებსო“. სთქვა მამლის პატრონმა: ჩვენცა გვწამს შოთას ფიცო, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ სპარსულ ამბავზეა ამოწმებული. ხოლო ეს გვაკვირვებს, რატომ პოეზიის გმირები ერთცოლოზზე ფიქრობენ. ერთსა სჯერდებოდნენ, აერთიანებდნენ სათაყვანოდ და ერთსა ვისმე ამოკებდნენ? განა ერთცოლოზის ლეგენდა არამზნის უარყოფელი, შეშვენის მათ მამადიანობას? განა ამისთანა ლეგენდა შეიძლება აღმოცენებულიყო მამადიანთა გულ-გონების ნიადაგზე?.. ჭურდს რომ ყური უგდო, დღეში ცხრაჯერ გამოტყდება. შოთასაც სწორედ ასე ემართება და განა შეიძლება ვგრეთი დიდებული პოეტი, დიდის ტყუის პატრონი, დიდი პატრიოტი, დიდებული ეპოქის შეილა ერთხელაც არ ახსენებს საქართველოს, არც თანამედროვე გმირებს, არც ჩვენ დაბაჟალაქებს, არც მდინარეებს. — დიად არ იხსენიებს ისე, როგორც ჩვენ გვინდა, ე. ი. მათი საკუთარი სახელებით? დიადაც რომ იხსენიებს, მაგრამ გამოცვლილი სახელებით, უმეცარი იხილი მართლაც უცხოელები პგონია. თამარას მეფობა აღსავსე იყო რომანტიული შემთხვევებით და მისი მხედარნი ხომ საარაყო ვმირობას იჩენდნენ: ნუთუ ყველა ეს ამბები იმისთანა მგრძნობიერ ადამიანის, როგორიც შოთა იყო, გულგონებაში არ აღიბეჭდებოდნენ? ეს ხომ იმას ემსგავსება, კაცს ხელი ცეცხლში ედვას და არც ეწვებოდეს. საზღვარ შოთას სულისა თვით ეს ებოქა იყო, საყვარელი და სათაყვანებელი მისი — საქართველო თავის მცხოვრებლებით, თავის დაბაჟალაქებით და ნუთუ ყველა ამაზე შეძლო ხელის აღება, კიდევ რომ მოეწოდებინა? დიადაც რომ არ შეძლო და იმითმე უნდა გადაჭრათა ესტევათ, რომ ასპარეზი შოთას გმირების მოქმედებასა და მათი სამშობლო საქართველოა. ასმათი ხომ პირდაპირ მთიელ ქალს მოგაგონებს (ფშაელისა, ხევსურისა) თავის ჯუბით, „ქალი გადმოდგა ჯუბითაო“, ამბობს რუსთაველი. ჯუბა ჩვენ გვგონია ნამდვილი ქართული სიტყვა, ქართველ ქალების ტანთსაცმელი. რომელიც დღეს ფშავ-ხევსურეთშია პოეზიის თავშესაფარს და შეიძლება მალე იქაც აიღონ ხელი იმაზე. ჯუბა სიტყვა „უბიდან“ არის ნაწარმოები, რადგან ჯუბა შინ მოქსოვილი შალის პერანგია

(ფშავში სადა, ხოლო ხევსურეთში რუმებში ნაკერი, გრძელი) დიადს კოჭებს უფარავს, უბე ვადმოგდებული. მაგრამ ვშიშობ, ვაი თუ ჩვენმა ფილოლოგებმა ეს სიტყვა უცხოელებს მიათვინონ, სპარსებს ან უფრო სომხებს. როგორც იმათ სულიერ განწყობილებას ვაკვირდები, უნდა ძალუწნებულად ასე გაიფიქრო. ოსტატს რა გაუჭირდება, საითაც უნდა იქით გამოაბას ჭურჭელს ყურსა, ოღონდ მოიწადინოს. რა გაუჭირდებათ, როცა ამ მეცნიერების მამათაფარი ბ. ნ. მარია რუსთაველს ინტერპოლიატორს უწოდებს, თან ენასაც უსწორებს. მოდი და ამის გამგონე, რაც უნდა უკაცრაობა იყოს, ნუ მოიგონებს კაცი ძველს, რუსთაველის დროინდელ ქართულ ანდაზას და ნუ იტყვის: „დათვი საძალოდ გაზდაო, იმისი საქმე წახლადო“...

მცირე ზენიშენა

ჩემი ნაწერების გამოცემების საყურადღებოდ ვწერ ამ შენიშვნას, რომ დღევანდელი შეცდომა არ გამეორდეს. ბ. ივ. გომელაურმა დაბეჭდა ცალკე წიგნაკად ჩემი სამი საყმაწვილო მოთხრობა, სათაურით „სამი საყმაწვილო ამბავი“. აქვე ჩაურთავს ჩემი ბიოგრაფია, სადაც ბლომად შეცდომები შეჰპარვით პატივცემულ გამოცემულს. საჭიროა ამ შეცდომების შესწორება: თუ ბიოგრაფია იწერება, უნდა დაიწეროს სიმართლით, ნამეტნავად სიყალბე უნდა შესწორდეს ჩემ სიცოცხლეშივე, რადგან იგი ჩემ სიკვდილის შემდეგაც იბარტყებს საკმაოდ.

მე ღვიბადე სოფ. ჩარგალში 1862 წ. 15 მაისს. არაღრს მე ჩემ სოფელში სასწავლებელში არ მისწავლია და არც მასწავლებლად ვუყოფილვარ. პირველად მაიმეშვამი მიმდებარე თელავის სასულიერო სასწავლებელში. ამ სასწავლებლის მესამე კლასიდან მე შევედი ტფილისის სამოქალაქო სკოლაში, რომელიც ინსტიტუტთან არსებობს. სამოქალაქო სკოლაში რომ დავასრულე კურსი, შემდეგ გორის სემინარიაში შევედი, როცა იქაც სწავლა დავამთავრე, დამნიშნეს მასწავლებლად ტოლიდ-სოფელში (ერწოში), სადაც ურთი წელიწადი დავავადე და შემდეგ პეტერბურგში წავედი უნივერსიტეტში ლექციების მოსასმენად... დანარჩენ ცნობებზე, რაც ბ. ივ. გომელაურსა აქვს მოყვანილი ჩემს ბიოგრაფიაში, არაფერი მეტყვის.

[1912 წ.]

ფსავლავი

(ეთნოგრაფიული მასალა)

დალოცვა დედაბნისა

შენამც შეგეწევა ჩემის მამის სალოცავი, შენამც გიშველს ღმერთი. ავებ ღმერთმა გიცოცხლოს ცოლ-შვილი. ისრე გიცოცხლოს, როგორც შენს გულს უნდოდეს. საცა გაიარო ყველგან გამარჯვება მოგვს. შენი ამჯობინოს შენის მტრისასა, ნურავისი თვალი და გული მოგრიოს. ჩვენი შევლისადა ღმერთმა გიშველოს, ზელ-მხარი მშვილობაში მოგახმაროს. ჩვენი დახედვისადა, მოხედვისადა, ღმერთმა კეთილად გნახოს, შენი პატივისცემა მეც კეთილად გადაიხდინოს. ღმერთიმც შეგეწევა შენს ჯანსა. ღმერთიმც ვიშველს — იქამც გავემარჯვება, საცა ხმალნ იქმენ გელასა, მოციქულობდენ ისარნი, შუბნი იქნევდენ ენასა (ძველებური დალოცვა). შენამც შაჰრები და გაეზდები დედოფენსა. გენაცვლე, გენაცვლე-ჭირი მოგპარე, თავს შემოგველე. ბარაქა, გახანება (მკის დროს). ბარ-გუთანს გაუმარჯოს (ხენის დროს).

ფიცი ჯალისა

ჩემ ძმათ მზემა. ჩემის მკის მზემა. მოლაღულის მკის მადმა. აგრემც შეგეწევა ჩემის მამის სალოცავი, გიშველოს ღმერთმა არა ვტყუო... ე ცეცხლის სინათლის მადმა, აგრემც მიცხონდებან მკედარნი (მოხუცებულისა).

გუდარა

აგრემც შეგეწევა ღმერთი, აგრემც გიშველოს ფშაველთ სალოცავები, შენი ჰირიმე, შენი კვენსამე. აგრემც გიცხონდება ი ლამაზი დედ-მამის სული... თუ გწამ დამომბისა და მეზობლობის გამჩენი... იმ შენის ლამაზის ზუტაის დღეგრძელობასა... თუ გწამ ცნობა-ნდობის გამჩენი... აგრემც თავს შამოგველეზი, აგრემც წერას მოგხდრი,

ჭირა მოგბარე. აგრემც დამმარსაე. აგრემც დამიტირებ. აგრემც შაპ-
რჩებო დედა შენა, აგრემც გიშველს ღმერთი. აგრემც შეეწევა ღმერ-
თი შენს ჯანა შენი ჭირი, შენი სატკივარი.

მომთხრობა დამაყდრისა

„მოხვედ მშვიდობიანა!“ — დამხვდა მშვიდობიანა! „მერმე გენა-
ცვლე რას კილოსა ზარო, ხო არავის რა გიჭირთ დიდსა ან ბატარასა? ან
საქონი როგორა გვაციოს? ბაღებს ხო არა გიტყვიან? საქმელო
(საქონლსა) ძალიან მოგიძვირდათ?“ — არა გვიჭირს, ღმერთიმც
გიცოცხლებს ქმარ-შვილსა, დღესნამდგ ვერავართ ცოცხლებსა, ძრო-
ხანიც არიან დღესნამდგ, ღონილილოზენ, სულეს კი გააწევენ, სხვა
კი არა ხვდები აყრავ.

„ან ქალსიმეტი ველარა იქათა?“

— როგორ არა, ძოდანისაჲ მანდ ევდო ო ქალბნელი, ბატყლის
კუჭანი ჰქონდენ, ცხრა-ათან ცხვარნი ჰყვან მანდა, აი ბიკს (თავის
შვილზე უჩვენებს) ურეფავ ცხვარნი, ამას დიდუბს, აი იმეების ნა-
პარსი წილო, ვარჯიდა ვართ, არა გვიჭირსო. ღმერთმა კარგათ გო-
კითხოს და გაციოცხლოს მზის სადოცარი (ე. ი. შვილი — ვაჟი).

„ეგ მაიმბე და ან ქურსიკა როგორ არი? ჩამაუდნი ო ბეჩავსა
ძალიან დაბერდა, თვალთ ძალიან აკლავ!“ — ჰხედებს კიდეც, კო-
ცის ცნობა აქვს, ჯოხით დავაღის შენა — კართა.

„მერმე, გენაცვალე, ან მარცვალანი როგორ არიან, გამობარდი
შინ არიან, თუ ცხვარში წავიდა?“

— კარგად არიან, არა უჭირს ატყრა იმათი, გაიბარდა მეორე
კვარა იქნება რაც ცხვარში წავიდა, სწეული კი არა ბედენას სწადს,
არი ერთს წრეზედა; გუშინ მკითხავთან ეშაიდებოდეს. არბლას კარს
ახლო მკითხავი გამოჩენილაო, ქალთამზე, ვაჭოთ, კიდევ წავიდა.
კარგსაც აქებენ. შაჯერეს სადი რამ მკითხვენი თყვენ და ბეჩავს
ბუთლას კი ვერა ეშველეს, სუაველა კი იმას ეუბნება, მიზეზით
(შარი ბატისა) არის ავადო. დალოცოს ბატყა და ღმერთიცა —
„ვაჟე, ვაჟე, ახა ვავლახი შე, ჩამაუდნი ო ბეჩავსა. ღმერთო, ნურას
გაწევენ, დაილაშა, ეშავდენს ტანგვით ყოფნას ისრე სიკვდილი-
სჯობია“.

მეპატა

დაიცადე, დაიცადე, კიმი მოვიცდები, თუ შენი ჯავრი შევამო.
იხე გაუხდი საქმესა, თავის ხორცს გბოლით იგლეჯდეს. საღ წამება,
საღ, ცაშა ახლებს, თან აყუდები, წიწაში ჩაქრება, მეს თან ჩავევები-
334

და შევის ჯავრს კი არა ვვამ, კარჩი გამოსავალს დაუღუე. ისე შავარ-
ცხვენ და მოგობრი ქვეყანაშია. შენა კი ბიჭობას ჩაღად არ ვიყდი,
აი, ჩაღადა, მაგ ჩაღა ცხენზეითაც მალე ჩამოვახდენ.

ღმერთმა ნუ შამყოფოს, რო შენი ჯავრა ვვამო. ღმერთმა ნუ
შაციოცხლოს რო როცა ვოჭვა, კიდევ ვერ ავასრულო, შენ რა ხარ.
რა? დავგლეჯ თავ-თავად წიწილსავეთ, და ისე ვადაცური. შენ რა
ხარ, შე ბეჩავო, თუნდა გიყუდი, თუნდა გაეყუდი, ბაღლები გაბთხი-
ლე, ო ყანებს ნუ მიღუენებენ, საქონს კარგა მოუბრონ, თორე რასაც
მოვასწრობ, შიგ დავცლავ, წვემსებს დავხდი ტანისამოსსა და თითი-
ვით ტრეტვლებს გაუშვებ.

თოდით რას შემუტებები? მინამ შენ თოდს ხელში აიღებ, მე კი-
დეც დაჯრავ თოდსა სროლა შენზე კარგი ვაიც; ხმლითა მცემ, ჩემი
ხმალი უფრო მტრელიც არი, თუ ხელით ცემა იქნება და, შე საწყა-
ლო, ბერნიითივით გაგფშვებ, თუ მოვინდომე. ისე მოვავლე სერ-
ვილსა, ნემსს ყუწზე აგებოლდე (ქალს შექარა).

დაცინება

უფუროს, უფუროს, რასა ჰვავს, რასა! ნეტავი კაცს მაინცა ჰგენ-
დეს! მეც! რა საეღლო რამ არი შავის თავ-ცხვირი, შავის კბილს, შა-
ვის წლიკენი (კანჭები). ბეჩავო, ბეჩავო, რა შერალ ჩვილი ზარ და
არ იცო ბავაყივით გადმოცვივანზე ჰქონ თვალნი.

ბევრის სტუმართ, ცოტას მასანბნელო, მატყლი მინდა, მატყლიო,
შენმა მზემა, შიგ ვაშვარდები! ეს ჩამდინარე წყალი კი დადგება და
შენი ენა კი არა, პროზა რაც ენის წვერზე მოვადგება. ძალიან პარ-
სტუბუქი ზარ (ცოტას მჭამელი) ათს ხინკალს რო შაშვამ, შეთერმე-
ტეს ხელით გადაიყოლებ (ლოკინში). ერთგობს ვერას დავავედ-
რებთა; მე კოჭლი, შენ ბრუტანი (ბრუტანი). მინდა გცა და არ ვა-
როგორა გცა (მაღალ კაცს) კიბეს თუ სამ ვიშოვნი, ან ვაეცდები, რო
კიმიო მაინც შემოგწვდე თავბარში, დადევ, დადევ, შე მწერელ
ჩვილო, შენა (დამბლავ), მე ყვაციანო, ცაბილო კვებნე და არის
გამცეთვე! წვერთა მფშლეკდის, თეგმომწონარა, ჩამატყონა (დამალი
ტანისა).

წამალა ვიკვება

მიწამე ჩამოვზღის აგრეთა! შე შევის მიწის ჩამოსაშლელი! და-
ლატრის ცხრამ წმინდამ გოგრიკა შე სავდელის დამბრუნებელი!
ძალს მოვკლავ იმას დედამათა. დამბრუნოთ აგრეთა!.. კოპალის
(მატრს) ლისტარკეო. ლაქვლე, დაქვლე შე თვალდასაბრუნელი

ღმერთმა რო დავთხარნგს ე თვალნი, აიჭამე წახვალ, საცა მიდიან და აღარ მოდიან. ჰირი შენს თავსა და ტანსა, ღმერთმა ისე გალობინოს, როგორც აღას ლუქმს შენ მაგასა სკამ, შე დამეხალო, შე ცით მესდაცემულო, შე მიწა-წყალო, შე არ გასაზრდელო, ნუ გაეზარდოს ღმერთმა. შე დაწვევლილო, ნუჩა კარგი გაჩვენოს ჩემა წილმა მოწყალებმა. ნუჩა კარგი გახლოს ჩემსა მამს სალოცავმა. შე სწორჩიით გამოსარჩევმა, შენა. შე ცით მესდაცემულო, შე ქალო-მა შვეო, შენა.

სამოთხის წამება

შე მშვირთავს მგლის მასკმელო. შე სამცლევ, შე უპატრონოვ, შენა! გაიარ, შე საყორნო, შენა, ო, დედო, შე ბათალმანო!

ბრძნის წამება

ღმერთმა ხო იცის, მეწყინა შენი ზარალი. მაგრამ ჩვენ არას ვარჯიშობთ! ყველა სიკვდილის შეილი ვართ, აქ არავინ დავრჩებით, ყველას იქ გვინდა წასვლა, საცა ჩვენი მამაპაპანი წარსულნი. ღმერთმა ზარალი ზარალად გაგმავოს, დაცემისად აგაყენოს, ნუღარა ავი და ურიგო მოგარგინოს; ვინც დავრჩა, ისინი გაცოცხლონ და გიმრავლონ. შენი თვალი და გული ნუღარაით აატოროს.

პასუხი: ღმერთმა წყენა ამხადოს თქვენს თავსა — ციცი თქვენს გულის ამბავი. ჩემსა შობილუბისად დიდი მადლობელი ვარ, თქვენი ავი ნერა ცვაბილუბინოს, ნურც გაავადონოს.

სამეფო წამება

არა გცხვენინა, კაც არა ზარა? არ გარცხენის ე წვერ-ულვაში, მითან ქუდი კი ვხურავ. რა გეწავ, რა ჩავიდენავ? შენი პეცელი შენს ქვეით მითამ არი, ვსძლები და აღარ იცი რასა სწადი? ჩასხამ, რამდენაჲც თასს მოგაწვდიან იმას კი აღარა პეიჭრობ — დაცე, ცოტა დავილო, დავითერები, ყროლად გაგზღებო. ვინ იცის ვან ვიღონ-ბოღი, ვისთვის გიცავს, რი ჩავიდენ-მოგიდენავ? კაცს კაცობა უნდა შეაგვინდეს, დედაკაცს — დედაკაცობა, ის რატო არ იცი? კაცმა იქამდე როგორ უნდა გაიშვტოს თავისი თავი, რო მუცელი თავზე ჩამოიყვას და ისიით დავიდოდეს. კაცს სხვისა კი არა, თავის თავისა უნდა ეშინოდეს.

არა გწამთა ღმერთი? არ იცით რამა პქვიან ცოდვა-მადლი? არა ზარო პურის მჭამელნი? კაცმა ნახოს ჩვენფერაის ცოდვა-ჭარით ხენი-

თესვა და ასე ნახნავა და ნათეს უოხრებდენ და უტიალუბდენ, გაგონილა, თქველაჲ თქვენი ჰირიშეთ? მთელის წლის მოსავალზეთ ამალბინეთ ხელი, მეყოფა ამდენი მოთენა, არა გწყევთ, არა გლან-ბლავთ, გეგვწებთ, გემუდარებთ — გაბზილდით, გაბზილდით ბაღლები, გაუჯგურდით, ეშმა-გაჯს კი ნუ შაჩედვენ, აი საქონს უდღონ ყური!

გაეიწყებთ, თერთუფ, წყალ-წინჭელის გამჩენი, რა მწარე ხარ, დამგალ, დამწუა — წისქვილს არავინ, არავინ მაძლევს, არავინ მაფ-ქვეინებსო. რად ვინ დაგადქვეინებს? ვისა იქ ი მოძულეგული წის-ქვილი, რომ ხაშენოდ გახადოს? უნდა ან ნელსი საფეხავი დააყარო, ან დაუცეთელი, ან უნდა აყვილო. დაყარი საფეხავსა, წახვალ თა-ვად, წამსწევებ, ტყბოს ძალს გამაყებთ და თეგებზე გავლია თუ საფეხავი ჩამოა და წისქვილი იყვილებს. ამა რა უოხრო და უტიალი გულ გააცვინილს წისქვილს ეხლს?!. კიდევ მოდი წისქვილისადა და მაშინ შე გიკო, როგორს წისქვილსად მოგვცე. წისქვილისად აღარ მასდვა ჩვენს ქლიკა, თორთ, ჩემ მყვდართ ცნობესამა, ერთს საყა-თილო (საკვირველი) საქმეს ვაზამ.

რად ვინდა, რომ შეგვეწვდეთ ერთერთს არას უბრალოზე, ხო გაგვგონია: როსტომ თქვა: გვიჩაო ნეც ვიყავ, ჯირითა შამოვისარე, მუზობლის შენეწენასა (შეძულუბასა) ისე დათმობი ვირჩიეთ. განა ჩხუბი მე არ ვიყა? ჩხუბზე ადვილი რა არი, მაგრამ არა მწადიან შეაჩვენე, შამოვიმდრო. შენ კი მაგას არა პეიჭრობ, სრულ იმზე ხარ დამდგარი, რითაც გამაროსებ და შამიზვენებ. განა ევ ამელ მქონდა შენი: რა გოებნავ, რა მიგვიმამ-მოგვიმამავ, სირცხვილი არ არი? კაცს წვერ-ულვაში სირცხვილსად მოუფა, განა შნოსადა.

მოკეთე იმით მინდა, ჩემი სიკვდილ-სიცოცხლე გაიფოს, და არა იმითა, მარტო შამსვას და შამშამოს, თვალ მარტო გატანაზე გჭირობ და მოტანაზე კი აღარა პეიჭრობდეს. მაგას არ მოგვლოდო, რამოდენა ჰირი და ბორბოტი ვადმოვეყარეთ, ერთხელ აღარ მოგვწედეთ, აღარ გაიარეთ, განა შენი მოტანილი რამ მინდა, ის მინდოდა, ჰირის დღეს მასხულოყავ, გულს დამედებოდა, ტეფენა გნახავდა — მაგასაც მო-კეთე ყულოით — იტყოდენ. ჩემთვის ეს ძვირადა ღირდა წაღება რომ იცი, კაცო, მოტანაც იცოდე, გაგაბე, რაც საციკველი* მქონდა, სუ შენ გაიტანე, წითლებ, შე დიდოცვილო, და მოტანა კი აღარ იცი. დასდებ შინა და ვიძე — არაფერი, აღარა მდიჭრობ — იქნება პატ-რონისა სჭირდება, წაფილო, ჩავაბარო თავის ტალი და ოხერიო. იქ-ნება იმსაც პეიჭრობ, თორილს დაავიწყდება და შამჩნებო. ევ ხო

* სმეშო იარალი და ვეველი.

ქურდობასა ჰგავ. მე შენ ძმად მიპაჩნდი, ძმასავეთ ვიყუარებდი და შენ კა, მტერიც არ უნახს, რაც მე საქმე მიყავ. შენ კაცი არა ჰყოფილხარ, სრულად არაი გცოდნია, კაცის საკეთე მტრის ნათესავრით კალთაზე ვჭონდა დახეული — გაღაიბერტყე და არადერი, შორჩა და გათავუა. ეპ, ღელას მტრისასა, შენც გახბდი ქვეყნის გულისა და მეც გამხადე.

რომელ შთასაც არ მოველოდი, ფეხები სწორედ იმან დამაზროვო — შენ ასე მიყავ.

შეხვედრა (თეზიზიზება)

ჩამოვიდნი ავრია, შე ბუნავო, რა ცუდი საქმე მოგივიდა, არ მეტყუება (მეშეტება), ღმერთმა ხო იცის, დასალონებლად, საზარალოდა: კაც იყო ცოცხალი, თორი სუველა იქნება — ქონებაც, ცხოვრებაც, უკაცოდ კა არა იქნება. მადლობა ღმერთსა, ტირილითა და ჩივილით აღარა გვექნება, წამხდარს საქმეს აღარა ეშველება ტირილთა და ჩივილითა, ტირილით და გლოვითა მტერნი არ შეგვიბრალევენ, შრავალსაც გაიციანებენ, მუქარას დაგვიბარებენ.

დათრიალა (დახადება)

სე, თუ ღმერთი ვეამ, განა სე მუდამ გულს უნდა აბუვეს კაცი, ხან და ხან უნდა დასთმო... უნდა გაუგებრდეს თავის თავსა, თავის გულსა, კაცს იმდენად სხვა ვერ დაიზიანებს, რამდენსაც თავის თავი. კაცი თუ ახუცა თავის გულსა, ვინ იცის რას ჩაიდენს. დამდი, დაწყნარდი, სისხლი სისხლით არ დიბანება. აეს ავი მოსდევს, კარგს — კარგად, ღმერთმა დასწყევლოს ეშმაკი, შაიფურთზე ეშმაკს, პარაჯვარი დაიწყევ, ღმერთი ასეც, სოჭოდი: ღმერთო, ის მაქნავ, ის მაღიჭრე, ის მათქმე, რაც ჩემთვისა სჯობდეს და გამოდგებოდეს საიქითა და საიქითაო.

სადგომი ზეპირი

სერდო შევარ, შევარ შევბაქივე, შევსა ძალსა ვადავადე: შევი ძალა წყალს გავარდა, სერდო წყალში ჩამივარდა.

საღამოაღმოს

ღმერთმა გაცოცხლოს და გადღერებლოს, ვისაც შენი სიცოცხლე არ უნდოდეს, ღმერთმა ის ნუ აცოცხლოს, შენი აბჯობინოს შენი მტრისას. შეგვეწიოს ფშაბ-ხევისურეთის სალოცავები, კეთილ საქმეზე ხელი მოგიმართოს, გაგახაროს, (ქალს) ძმები გაცოცხლოს, შენს ბედ-

ნიერობას შეგვასწროს, შენს შაყრად მოვდიოდე, ქორწილში დეონოსა ვსომდე.

ბებერი, გაცოცხლოს, მანამ ვინდა რი იცოცხლო, ღმერთმა მოგცეს მუხში ჯანი და თვალს სინათლე, შენი შეიღების ხელით გულირსოს გულზე შიწა, გაცოცხლოს ისინიც, ვინც გყვანან და გეუმედებინან. საიქიოს ცხოვრება მოგცეს, საიქიოს ცხონება.

ბატარძალო, გაგახაროს, კეთილი იყოს შენი ფეხი ამ ოჯახში, ისეთი ტყა-ნამუსისა გამყოფოს, რი თხისა და მგელს ერთად აქეზებდეს, ისეთი საყვარელი გამოგვოს, რი დედამთილი მამამთილს ეჩხუბებოდეს, როგორ თუ ბატარძალი გამოგვარე და მამამთილი დედამთილსა.

მე შაშოს, თქვენ გაგიმარჯოსო, — ესე მტერი დაგესცალოსო. შამოა მღვდელი, შენ გაცოცხლოს, შენი წარვა-ლოცვის მაღლი შენც შეაფწიოს და ჩვენც, ცოლ-შვილი გაცოცხლოს.

ბალო, შენც გაცოცხლოს, დედ-მამა გაცოცხლოს, კაი კაცა გამოგაყვანოს, — პურადი, გულადი, — მტერს მტრულადა შევდებოდე, მოკეთეს მოკეთურადა, არ იყო წარამართი. მე აქ ვილოცებ, გამოვინე ღმერთთა.

შესაწავადი

შაიწყალის (შაუნდეს) თქვენი გადაცავილებები, შენა დედ-მამანი. შავერდის მასპინძლობით შეწინიყა შაიწყალს. აცხონოს ბაინდური. შაიწყალს, ვინც ჩვენის ხელთ მოგონებას მოელოდეს, ჩვენს სახლს ბარაქს აძლევდეს და ჩვენ კი ვიგონებდეთ, იმის ნებასაც იქნება. შაიწყალს უპატრონო მკვდარი, — ვისაც მამგონე არა ჰყავს, ჩვენს სუფრას მომბიროს.

შაიწყალის ისინიც, ვისაც ჩვენთან ერთად ბური უქამია, ჩვენთან ცნობა-მომბა ბჭონათ, ყოფილან და დღეს აღარ არიან.

შაიწყალის ლაშაჩეგების პიროდლიანი (ლაშქარში დახოცილები).

შაიწყალის შენი და-ძმები, ბიძაშვილები, თირილაიც შაიწყალის, რი სოფლისად გამოსადევი იყო.

პილოცავა

გაგიგეა ვაფი გყოლებია, ღუთას წინაშე, გამიხარდა, ღმერთმა გავიზარდოსო, როგორც გაჩენით გაგილადათ, ისე გაზდით გაგილალოსო. მგონია შეული მოგიყლავ, ზვალ მტრის თავი მოგვას, ხარი ირემი მოგაკლუნიოს რქიანი.

აბა-ბა-ბა-ბა, რა ღირსეულობა, იტყვის კაცი, საცაა გაქანდე-ბაო; ავის თვალთ არ ინახვის. ქუდი რო გადაადო ზედ, — გაგორ-დება, საყვარლები, საყვარლები, ყურებით ვერ გაძღება კაცი, თვა-ლი არ მოჰშორდება.

ვაი-ვაი-ვაი, რა ყოფილა არ გიკვირსთა, თქვენი ღირსეულობა? მაგას ხო ძილი არა სცოდნია, თუ ჩამდინარს წყალს დაეძინება, მაგასაც მოუვა ძილი. სამ დღე და ღამეს გადაბამს, მსოფს და ამბობს, ამ-ბობს და მსოფს, ვინ იცის რას ამბობს: სუ წაუვალ-მალევალა.

ვაი-ვაი-ვაი, რა ყინჩი (ლამაზი, კარგი) რაიმ იყო, ღამაზად გაზ-დილი, დამწყაზრულ თვალწარბნი ღერად იღვრებოდა, ვინ ძამკვდა-რი ტყუოდეს. იმის კბილნი შუქს შაყენებდნენ კაცსა. შვენიერი იყო, შვენიერი.

აბა-ბა-ბა, რა მთიბელი ყოფილა და მე არ ვიცი, სამთ ოდენ-საა სთიბს, არ იცის დალაღა რა არი, არც გამოუვა ოფლი მთელი დღე თუნდა მუხლო არ ჩამახრას, მაგისად არაფერია.

[1914 წ.]

სახალწლო ფიქრები

ვიცი, დარწმუნებული ვარ, 1914 წელი თუ ბევრს სხვა ვაებას (ესეც კი საეჭვოა) ამაყილებს თავიდან, იმდენად სამართლიანი, ნა-მუსიანი გამოდგება, — ერთს ვერ შეიძლება, იცით რას? რა ეწო-დება იმ ვრთს? ვითომ არ იცნობთ? როგორ არ იცნობთ, ცხვირწინ გაიძვთ, ნამეტნავად თუ ცოლ-შვილი გყავთ, — ორი სამი გასათხო-ვარი ქალი, უეჭველად გეცნობებოთ, იქნება ხორცსაც გაგლეჯინებთ თავის კბილით, მაგრამ ვერაფერი გათქვამს საწინააღმდეგო; დაგ-დგომიან თავზე ჯალათად და შენც ძალაუნებურად მიგიშვევრია თა-ვი და ელბნები: „მა, ხმალი შენი, კისერი ჩემი!“ რას იზამ: ისეთი ძლევაშისილებითაა შეიარაღებული, ხმას ვერ იღებ მის წინააღმდეგ. ნუთუ ხმის ამოღება წინააღმდეგ დაღამებისა — ნუ დაჰლამდებიო — ჰნიშნავს რასმე? რას უნდა ჰნიშნავდეს როცა, რაც უნდა იფიქრო, იჯავრო, თუნდა მთელი ხმელეთის მეფეებიც მიიშველით თავიანთ ჯარ-ხარბაზებით, მაინც ვერაფერს გააძღები, მაინც დაღამდება მაინც.

რა არს სახელი მისი? თქვენ ვინ იცის რა გგონიათ?

— სახელი მისი არის მოლა.

დიად, მოლა, და საცვირველი ის არი — დაღამება-გათენების კა-ნონი მსოფლიო ზღნებისაგან ცის პლანეტთა და ჩვენის მლანეტის ერთმანეთთან შეთანხმება-შეკავშირებაზეა დაფუძნებული, მთელი ჩვენი პლანეტის სიცოცხლისთან არის შესისხლბორცებული. ხოლო ეს რაღაც მოლაა, იმას არც ცაში აქვს ალაგი, ე. ი. არც ცისა და მის პლანეტთა სიცოცხლისათვის არის საჭირო, არც დედამიწისათვის არ არის, ეს რაღაც მოლაა, აუცილებელი შედეგი ცისა და დედამიწის ურთიერთობისა, მაგრამ... მაგრამ ის არი, მეტიჩარა მოვლენა გაჩნდა აღამიანის დაავადებულ, გახრწნილ ოცნებაში, როგორც მლილი, მატლი, გაუჩინა ოცნებას ქვეილი, მოწამლა პერი და გააფართოვა თვისი მფლობელობა, მოძღვრება ქვეყანათა ზედა.

მოლა ვანზე ეწევა თავის სამფლობელოს სამზღვრებს და პლა-მობს თვისი ბატონობა დედამიწიდან ცაში გადართანოს, რა უნდა მოხდეს მაშინ? თქვენს მტერს და ავის მენდომეს, რაც მოხდება, ბო-

ლო ჩვენ გვაშორეს! მე ვგრძნობ, რაც უნდა მოხდეს. აი რა: აღმო-
სავლეთის დასავლეთად მოაქცევს, დასავლეთს — აღმოსავლეთად;
მზეს ურჩევს, მზე რომ არ მოეცილოს — ერთი თი საათს ამოვიდეს
მხოლოდ, ცოტა ხანს უნათლს დღეამიწას, შემდეგ მართებოზე წა-
მოწვეს და დაიძინოს. როგორ გგონიათ, ვითომ არა? — რატომ, მაშ
რის მოდია, თუ ამისთანა რამეები არ ურჩია თავის ხელ-
შევიდეს?!

ეს კიდევ არადგერი. შეიძლება მზეს მოდამ იცე ურჩიოს ადრის
მზეობაზე ხელი და ვარდიწეს კობა კოშკია ქალაქ, ტრამპირ-
წელ, კამაბრეწელ „ბარისნად“, სახე დერდმარლით გააგლისოს
და სულ რუსულად იტაცების, ქართულად სიტყვა არ წამოცდეს
და ამის გამო არ ექნეს მოდის მიერ წვეულშეგვრებულ... მოვა-
რეს შეიძლება ურჩიოს, რადგან ქალაქები სულ ელექტრონიტ არის
განათებული დამლმობით და მისი სანათლე არ არის საჭირო, დას-
ტოვის ხელთა თავისი დამის გუშაგის, დამით მანათიბელისა, წავა-
დეს და მარცხის გოგებს მოუბრძოს, ამათ აბოფოს. ისინი მწყსოს.

ქარსველიებს შეიძლება უბრძანოს მომშორდნენ ცასა, კლებმა
წივდნენ ზანქის სათამაშოდ და სხვადასხვა.

ღმერთმა დაიფაროს, მოლა იქამდის გაძლიერდეს, ცაშიც იბატო-
ნოს. ქვეყანაზე ბატონობა არ ვყოფა მამაცხონებულს, ახლა ცაზე
არ ვავიბატონდეს! დაილოცა უფლის ძალი და სამართალი, გზა
შეუკრა ცაში ასახველად, თორემ ღმერთს მტერს, რაც ჩვენი ღლე
დავაღვებოდა, იქნება რაც ბატონები გვაღვიათ თავზე, ამათი თანები
დაგვამყოლოდა, მოდის ციდან ისეთი ღლე დაგვანა ჩვენივის.

ეს არ გვეყოფა ვაგბად, რაც იმისაგან ვიქნამო ვართ ჩაცვარული
იმ ძალისა გამო, რაც მის ღლეს ხელთ უბერია. ახლა სხვა ძალაც არ
მოუმატოს და მითი გაათავაცდეს ჩვენი ტანჯვა-წვალებანი?!

მე ეს ჩემი დამეშართა და თქვენი არ ვიცი.

უნდა მოლაზე ასლევ და დასავლეთ, მოლაზე უნდა გააციონო, მო-
ლაზე დასავლეთ, მოლაზე ქვემდე, სტამდე... მოლაზე უნდა გამოი-
ყურებოდეს, მოლაზე უნდა მიხედოს ნაცნობ-მეგობართან, მოლაზე
წამოხედეს როცა დაღატი სწადიან ცოლს ქმარისა, ხოლო ქმარს —
ცოლისა, არადგერია, თუ ეს მოსდება ისე, როგორც მოლა მოითხოვს.

როცა გინდა მოატყუო ამაზნავი, შეგობარი, ვემატებია, უკე-
ლუ მოიტყუო თანამად მოდისა, ჩაცმა-დახტება მოლაზე წყალის და
ღვარსაც წაუღია.

ეს რაღა უბედურებაა, აზროვნება, შემოქმედობა მოდის ემორ-
ჩილებოდეს? მოლა როცა შავს თეთრად აღიარებს, შენც შენი აზ-
როვნება ისე უნდა მოაწყო, შეეს შავი არ უწოდო, არამედ თეთრად

გაასაღო საზოგადოებაში. რა თქმა უნდა, მოლა ამასთანავე იმასაც
გაეაღებს, თუთო ბაზარზე შავად გამოჰფინო. პოეტებაც კი, პეუ-
რებში, პოეტები უნდა მოლაზე მღეროდნენ და პოეტობდნენ. სხ-
ვადავთ საქმე საღამოს მიდის: კაცი რაზედაც აშენებულა, უნდა იმაზე
ერთს წამში დაიფუშოს... ეს მატლი იქამდის გათამაშდა, აღმართის
ტყვისა და გრძნობის შმართველად ზურს დადგეს თავის ვემოვნე-
ბაზე უნდა მოაწყო, ზოგად საზოგადოების აზროვნება გულდაღმა
გადააბრუნოს, რათა იფარფაროს თავის ნებაზე, აღმართები თოჯე-
ბად გადაეცეცოს და თავად აღმართად იქცეს. ამის დამტკიცება არ
უნდა, ამა, როგორც მე, ისე თქვენთაგანი ყველი ბერძნობს, მაგრამ
რადგანაც იგი უწლეველი ბატონია ზვენი, მის შემტყნებაზე ფიქრსაც
კი ვერა ვხედავთ: გვრძნობთ, ვეგზინათ, დაწმუნებულნი ვართ,
შრომა ტყველად წაგვიღოს და მიტომ ყველანი ქელს ვიხრით მის
წინაშე და ამიტომ ვერლევა ფიქრებს და თანა ვნატრობ: ნეტა ამ
1914 წელს არ მოიტანს მოლა. — ქართული იქცეს ქართველად:
იერსოს და ეცნოს თავისი თავი, არ ეწინოდეს თავის ვიწამობას
იერსოს თავისა მტრები, რომელნიც „მრავალ არიან, უფალო, და უწ-
ლათ წარიცავენ ზენი ცხოვარნი“. ნეტა ვერ შეივინებს ქართველი-
ბა ამ აზნაურ პრეზმარტებას, რომ მტერს ქართველებისთვის კარგი
არ უნდა, შეავნებანოს არედგეს ეს ქეშმარტება, გარეული ათის-
წილად აღვიღო დასამარცხებელი შინაურს მტერზე, ყველანი სამო-
ში წინაღობა მტერსა, რადგან ძველადანვე თქმულა: „ცაზე ზოგნი
დანა ტყულებათ“.

მოდაც, თუ ვწამ, ღმერთი, შეავცავს ქართველებს საქართველო-
რადგან ამ უკანასკნელს, კარგად უწყია, არადგერი დაუშავებია ამათ-
თან და გსენი კი... ამა რაღა გითხრა...

მოდაც, შენი შეიღების ღვნისა, შეავცავს ჩვენს ქალებს ქართუ-
ლი ენა და ქართული ლაპარაკი.

მოდაც, აგრემც ღმერთი სულ ზედად კეთილ საქმეს გაეცობინებს
და ბოროტს აკანონებს, აფიქრებინებს ჩვენს შემამულეებს, თავისი
შამულ-ღელელს ევირინა ვიზე არა ჰეადენს. არა სტრუვიდნენ თა-
ვის შრომელ ღელას. არა მხდიდნენ ტანიდან სამოსელს და ტრტლი-
კანას არ უშეებდნენ თავის შესარცხვენად, ღელის სასიყვლოდ,
ხოლო თავის სულის წასაწმენდად.

მე რომ ამას ვთხოვდი, მოლა თავს იქნევდა და ზელებს აქეთ-იქით
აძვებებდა, „არა, არა“ — მეუბნებოდა.

ნათეს სიმუხლელ ბედისა მოდაც კი, მოდაც არა კისრულობს,
რომ ცოტა ხანს მანაც ღამში გრძნობებით, ღამში და ნაყოფიერი
აზრებით დაამშვენოს ჩვენი თანამოქმედნი... რომ... ცოტა ხანს დაეუ-

ჩებულოყო მოკეთის გულის ტკივილი, ცოტა ხანს მაინც მტერს თვალი დასდგომიყო...

ღმერთმა კმნას, რომ მოდამ ამ საქმეში სამუდამოდ შემოგვაქციოს ზურგი და მაღალი საგნები არა დროს არ გახდეს მოდის სათამაშო ბურთად...

რაც ეგრეთა, ღმერთმა ისე დაგვაროს, რომ, მოდავ, შენი ხსენება ჩვენს მიღამოს არ იყოს, მით უმეტეს ჩვენ სამკედრო-სასიცოცხლო საგანთა შორის.

წადი, წადი მოგვშორდი, ხოლო მე თვალს მივაბყრობ ისევ დროთა სვლას, წელთა სვლას; შენზე დამყარებას იმედისას, სჯობს ათასჯერ დავემყარო წელთა სვლას!

[1914 წ.]

ორაგულის სპე-გედი

თქვენ, მკითხველო, არ ვიცი, ხარტ მომსწრალი თუ არა იმ დროს, მთელი ორაგული მანეთად გაყიდულიყოს, გირვანქა ასე ორ კაბეიკნახერად. ძალიან დიდი ხნისა არც მე გახლავართ და მე ბევრი ამისთანა შემთხვევის მოწამე ვყოფილვარ. შეიძლება ეს იმისგანაც ხდებოდა, რადგან მე არაგველი¹ გახლავარ, სწორედ ორაგულის სამშობლო ქვეყნიდან. ამ 30 — 40 წლის წინათ არაგვში აუარებელი ორაგული იყოლა, და განა მართო არაგვში იპოვებოდა მრავლად ორაგული; თხრის დროს (როცა ქვირითს აბნევს) ოქტომბერში, ნოემბრის ნახევრამდის, ბავშვები პატარა მდინარეებშიც ვიჭერდით, ასე რომ ყველა თჯასში იშოვებოდა ორაგულის ხორცი. დღეს კი იქამდის მივიდა საქმე, საკანგებოდ წასული მონადირე დილიდან საღამომდე რომ შეაკვდეს არაგვს, თავის ჩანგლით ვერაფერსა ხდება, სახლში ცარიელი ბრუნდება — სწყველის ბედს, სწყველის დროთა ცვალებას, სწყველის იმ მიზეზებს, რამაც ორაგულის თითქმის გაწყვეტა გამოიწვია. ორაგულის სიმცირეს მართო არაგველები არა ვტყვი, არამედ ბარელებიც, და ნამეტნავად თბილისელები, რა თქმა უნდა, შეძლებული ნაწილი საზოგადოებისა. დღეს გირვანქა ორაგული ღირს 1 მან. 50 კაპ. და შოვნაც აღარ არის. რა არის ამის მიზეზი, ნუთუ გამრავლება ხალხისა ან გარეშე ბაზარი? არც ერთი და არც მეორე. პირდაპირი მიზეზი ორაგულის სიძვირისა არის პირდაპირ მისი შემცირება, გაწყვეტა, გადაშენება. ესევე დაემართა შამაიას, რომელიც ერთ დროს სელიოტკის ფასად იყიდებოდა და დღეს კი მისი ფასი გირვანქა ორაგულის ფასს უდრის.

რა არის მაშ მიზეზი ორაგულის ისეთი შემცირებისა, რომ განალამც ღარიბს აღარ მიუწვდება ხელი, არამედ მდიდრებისათვისაც საშოვარი აღარ არის, თუმცა ფული ბევრია და არც ჰზოგავენ ისინი, თუნდ გირვანქა ორაგული სამი მანეთიც გახდეს?

¹ ნუ დავიწყებთ, რომ ორაგულის სახელი არაგვიდან წარმოსდგა: ორაგული — არაგული.

მიზეზი ორაგულის გაწყვეტისა გახლავთ სალიანის ფაცერი. მთავრობის განკარგულებით ეს ფაცერი რამდენიმე ხანს უნდა მოიჯარაღრემ აილოს და მისცეს თევზს საშუალება თავისუფალი მოგზაურობისა. ამისათვის არის დანიშნული ცალკე მოხელე.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ძალის თავი აქ არის დამარხული და სწორედ ამას უნდა მიექცეს სათანადო ყურადღება.

[1914 წ.]

ქალთა შესახებ

[პასუხი „სახალხო გაზეთის“ ანკეტიზა“]

დედაქაცს დიდი მნიშვნელობა აქვს კაცობრიობის ცხოვრებაში. კაცობრიობა შესდგება სხვადასხვა ერებისაგან, ერები ცალკე ოჯახებისაგან, ხოლო საძირკველი პირველისა, მეორისა და მესამისა არის პიროვნება, ცალი აღამიანი; რამდენადაც მათი შემადგენელი აღამიანები არიან სრულნი, ამაღლებულნი, განვითარებულნი და ბედნიერნი, იმდენადვე ამაღლებულია ოჯახი, ოჯახს გარეშე — ერი, ერს გარეშე — კაცობრიობა, თავი და თავი, მაშასადამე, ოჯახის გონივრულად მოწყობა უნდა ვალდებოდეს, ხოლო ოჯახში უფროსს დედაქაცს. დედაქაცს დიდი ძალა აქვს ოჯახში დიდზე და პატარაზე; შვილების პირველ-დაწყებითი აღზრდა, რასაც უდიდესი მნიშვნელობა აქვს, დედის ხელში; დედაა გადამწყვეტილი შვილების ბედობისა, შვილის მომავალი უსათუოდ იმაზეა დამოკიდებული, თუ დედა რა შთაბეჭდილებებით ასაზრდოვან შვილის ნორჩი, მაგრამ ღრმად აღმზრდილი გული და გონება... ამიტომ საჭიროა ყოველი დედა იყოს განათლებული, განვითარებული, რათა შინ ოჯახში და გარედ საზოგადოებაში სთესდეს თესლს კეთილისა, დიად, ესმოდეს დედაქაცს, შვილი როგორ აღზარდოს შინ, ოჯახში, და გარედ საზოგადოებაში რა აზრები გაავრცელოს, რას ემსახუროს, ვინაიდან მას შეუძლიან დაამზოს ერი და კიდეც აღადგინოს.

როგორც დღეს, ისე მომავალში დედაქაცს უმთავრესად უნდა ემსახურებოდეს ოჯახს და შვილების აღზრდას. თუ ამას ღირსეულად შეასრულებს დიდს, ძალიან დიდ საქმეს გააკეთებს, დიდს ამბავს დასდებს თავის ქვეყანას. ვინც ამ მოვალეობიდან განთავისუფლებული იქნება, იმას არას გზით არ აეკრძალებინ არავითარი კულტურული საქმე.

[1914 წ.]

ფშავლები

(განოჯარეული მასალი)

ფშავალი

I

გზად მომავალი ფშავლის დედაცაი რა დინახოთ, თავის დღე-ში ვერ იტყვით, თუ ის მართლა დედაცაია, მინამ არ მოგიხლოდება და იმის „ჩიქილ-ხელსაბოცს“ (თავ-ჩინავსაც ეძახიან დამცირებისათვის) არ დაინახავ, იმის კაბას და „სარტყელ-გულსაირსა“.

ლაიკი ფშავალით აბოჯებს: მაგრა, შვედრად, გაბედულად, გასაიხივარი ცოტად მორცობს, კრძალვით იქცევა გათხოვილი, კმრიაში ქალი უფრო გაბედულია, თამაში, მოურიღებელი. უცხო კაცს არ უბრბობს, არ ეშალება; ბავშვს „ბარისასავით“ (ბარის დედა-კაცი) ჩიქილის ტოტში არ გაიხვევს და თავიდან უნდა არ გაგცდებო, ხოლო თუ უცხო ხარ, სალამს არ მოგცემს, რაც ბარად ნამეტნავად, არავის ხეობაზე, იშვიათად მოხდება; არ შეიძლება ბარელი დედა-კაცი უსალოდ გასცდეს უცხო ადამიანს, მგზავს ნამეტნავად, თუ დარბაისლობა, კაცკობა, კეთილშობილება შეატყო, „საღამო შვეი-ლობისა“, „დილა შვეილობისა“, „შუადღე შვეილობისა“-თი არ გესალომს, თავის კანტურით, დავრით. ფშაველი დედაცაი ამას არ დაეიდევს: რაც უნდა დედაცაი ბრძანდებოდეს, თუ ნაცნობი არა ხარ, თავს არ დაგიკრავს, ხოლო თუ გამოეცნა, გინდ უკანასკნელი ბრძანდებოდეს, სიტყვას არ დაგიძვირებს, გზას იკითხავ, კაცს, სახლს თუ სხვა რასმე, ცოდნაზეა დამოკიდებული, გასწავლის, არა და „და-შობამა ან მამილამა (რაც იმავე და-შობას წინაშეს) არ ეიცეო“, თავიდან მოგიშორებს.

თუმცა ამ შემთხვევაში ფშაველი დედაცაი თითქმის უბრდელ-ბას, უკულტურობას იჩენს „ბარისასთან“ შედარებით, მაგრამ სხვა შემთხვევაში უფრო ზრდილია და ფაქიზის ზნეობისა. მაგ, ფშავ-ლის დედაცაი სისწულს, როცა თასს ბიაწედის მამაკაცი, დამოკიდებუ-ღილოცება და ისე დაქალებს, ფეხდგომელამ რომ დალიოს, ეს მის-თვის თავზე ლაფდასხმავა — დიდი სირცხვილი.

წინაშე ოჯახისა და ნათესავისა დედაცაი დიდს ვალს იღებს კისრად, ოჯახისა ის დიდი მონაა; იმას ჩანერგილი აქვს ღრმად გულში და თავში, რომ ოჯახი წმინდათა-წმინდაა, კერა წმინდა ტრა-პეზია, სადაც შვიწირების მხვერპლი ცოცხალთა სადღეგრძელოდ და შევლართა მოსახსენებლად ამიტომ იგი შეთვეურობისა (მოსლო-ბა) და მშობიარობას ღრის ორმოც დღეს სტოვებს ოჯახს, რათა და-წმენდილი და გაწმინდალი შევიდეს ოჯახში და არ შებღალოს მისი სი-წმინდე. ერთის შეხედვით ეს უკულტურობად მოეჩვენება ყველას პირველ შეხედვით, მაგრამ თუ ღრმად ჩაუკვირდება საქმეს და თვით ფშაველების ცხოვრებას, ეს არ გაუკვირდება. მკითხველმა უნდა გაითვალისწინოს ის გარემოება, რომ თვითვე ოჯახში 40—60 სუ-ლი სცხოვრობდა ძველ დროში, ათასი მიმსცემელი და მომსვლელი უსათუოდ ეყოლებოდა ოჯახსა და მამასადაც მგლოვანე დედა-კაცს ყოლა ოჯახში, ბავშვის ტირილი და სხვა, არ იქნებოდა სასი-მრგნო არავისთვის. ოჯახში შეიძლება ორი და სამი მგლოვანეც ეყოლიყო, მაშინ ხომ არა მარტო სტუმარი შეწუხდებოდა, თვით შინაურებსაც დაამწარებდა ამოდენა ბაღების ღრიანცელი.

ძველად რომ ოჯახები დიდი იყო და შთავს გვარს შეიცავდა ამას დღეს დოღმები (აქლამები) ამტკიცებენ. — საგვარეულო სამარე, სადაც მთელი ოჯახის წევრები იმარხებოდნენ. ამ ჩვეუ-ლების ახსნას თავი დავანებოთ და აღვნიშნოთ ის გარემოება, რომ ორ-სული დედაცაი, თუ მას მშობიარობამ შინდორში ან ტყეში არ მო-ასწრო მშობისა ან მწყემსობის დროს, — ოჯახს გარეც, ცალკე მისთვის აწეწებულ ფანჩატურში, ქონზე გაეგავი, საცა მან ორმოცი დღე და ღამე უნდა დავსოს. ამ ვადის შესრულების შემდეგ ეძლევა მას ნება დაებრუნდეს საერთო საცხოვრებელ სახლს, ოჯახს, ახ-ლად შემოატეხულობოთ. მშობიარე დედაცაი, ვიდრე დაინმე-ლი დრო არ გავა და არ „დაიხეცება“, მექოხე პქვიან.

შეთვეურობის, რიგის დროსაც, დედაცაი სტოვებს ოჯახს და ვადის ვიშტრში (მოსელი), ან საშოსლე აგებულს თითქმის. ამ დროს დედაცაი მეზოს ლეს ეძახის ხალხს და ვერც შევა ოჯახში იმ დრომდე, ვიდრე არ „დრიეცება“.

— წამოდი, ქალი, შინა!

— ვერ წამოდი.

— რად არა, ქალი?!

— ბოსელშია ვარ და იმითა; როცა დავიბრუნდები, შინ მაშინ დამპატიოვო.

ამ დარეცხვას ისე ამბობს დედაცაი, თითქმის პირის ბა-ნაწე იუთს ლამარაკი, როცა დედაცაი ამას იტყვის, მაშინ მოპატი-

ესს ესაზიდა ეოველივე ღონისძიება განაგრძოს თხოვნა, ყოველი ფშაველი თავის სახლს „წმინდებს“, წმინდად ინახავს, იცავს შებენ, ღვთისაგან, ვინაიდან, როგორც მექოსე, ისე შებოსლე დედაცაა უწმინდესად ითვლება. ეს ჩვეულება ებრაულაა, ეთანხმება მოსეს რაველსა და უბრეს სარსელად სარწმუნოებრივი მოსაზრება, ხოლო საფუძვლი — ჩვეულება, დამოკიდებული პირად გრძნობებზე და გემოვნებაზე, პროფ. მაქს. კოვალევსკი ყოველივე მეტად გემონი-ყოფს ცოცხალი სხეულის სთვლის უწმინდურად.

მაგრამ ამგვარ მოვლენათა ახსნა ხომ ჩემი საქმე არ არის, როგორც საინფორმაციო ცნობათა შეწარმანსა...

11

ოჯახი ფშაველის წარმოდგენით სადღურია არა მარტო იმით, ვინც ოჯახში სცხოვრობს, არამედ მას სხვა პატრონიცა ჰყავს, ამ სხვა პატრონს სახლის ანგელოზი ეწოდება. მას რაღა ჰყავს ფშაველი მუდამ ამ სახლის ანგელოზის სადღეგრძელოს, თუ იგი არა სწამს ოჯახის პატრონს და მას არ ეთაყვანება: „გაუმარჯოს ეს სახლის კეთილ ანგელოზს, კეთილის თვალთ იყოს ყველა ამაზე, ვინც ეს სახლისანი არიან და ვინც კეთილს გულით შამოვა ეს ოჯახში“. უმთავრესი ნაწილი ოჯახისა კერა და კიდევაც სწორედ ამ კერას უფლობს და განაგებს დედაცა, როგორც ღონისძი-ლისა კერა წმინდა, მადლიანი, რადგან, პირველ ყოვლისა, მანვე ცეცხლი აწვია, გამათბობელი და გამაშრობელი როგორც შენაუ-რობს, ისე ვარჯელისა ვინც ოჯახს ესტუმრება; კერაზე კაცებში ცხდება პური არსებისა, რადგან ეს პური გაძლობს „სტუმარსა შო-რის გზისა“. კერაზე ცხდება პლაპურები ხატში მისატანი მსხვერ-პლით, „თავის პალოცფას“ პატრესაცემლით და ამავე დროს მას მოსამადლოებელი, აქვე მზადდება ყოველივე სანთივე დედაცა-ცისავე ზეღით და მათ შორის პირველი, მკვდართა მოსაგონებლად. მოსასხენებლად, რასაც ეწოდება მკვდართა და სახელობს შადემა. ესეც დედაცის ქალია, სწორედით გამოირჩევა, შეკ-ელს ზონჩებს, თავით უღვა პურქლით ან სპილენძის თუნგი (რაც უფრო ხშირია) წყლით, გვრდზე ან მეორე თავით მათრობელა ღუ-ნო ან არავი, ხოლო სუფრას თავზე დასტრიალებს ღვთაეცა ქა-ქირათ ხელში, რაზედაც ნაყარი და ზედ ნაკვერჩხალი ურია სამელით შეზავებული. ამ ქაფქარს ავლებს თავზე სუფრას წაღმე და თან დას-ჩერჩერებს, „გარის ქედის მადლითა, ალალის მუშის მადლითა, იერძალამის მადლითა, თქვენამც შოგივით, ჩვენო შედგრებო, დედა-დედა“

ნო და პატრონო, ეს სახელო, ეს საშველო, თქვენთი გავგეჰყერე-ბავ, თქვენსმც ნებას იქნება, ნურავინ შაგეცილებათ, ნურავინ დაგე-ლინებთ, ვინც თქვენ გენიაზებათ, ის მაიწეოდით, ბაღდი ვინ შოგ-ბირაოდესთ ობოლი, უპატრონო“ და სხვა.

კერაზედვე მზადდება და ეთლება როგორც მოსაყიბი ცოცხ-ლებსა, ისე ნათესაეებისა წირებების დროსა.

კერაზედვე, ცეცხლზე თბება (ღვებება) ღანისწვერზე დაგებული კოშტი სანთელი, იქვე კეთდება (ჩამოიქნება) ხატისა და ღვთის წო-ნაზე ასანთებლად ზელოთ დასთრსლებული სანთელი და სხვა. მაშას-ღამე კერას ტუფილად არ დაგარქვით ტრაპებში, რაზედაც დედაცაი მართლა რომ მსხვერპლსა სწირავს ღმერთსა.

ფშაველი დედაცაი ბევრს სხვა საქმეს ასრულებს დიდის ამბით და გულუბრთი თავის ნათესაეების მიმართ. ყველაზე მეტს ხატავს თავის სათაფლიდან დედაცაი ეწევა ნათლიაზე, ძღვნის სახით. მან ყველაფერი თავის ხელით უნდა შეამზადოს, უნდა სანთზე მოუქსო-ვოს, ახალონ, ყველა მის ოჯახს წვერებისა-არბოს, ზოგს ჭრდო წინდები, ზოგს საკაბე, სხვას თავმოსახვევი და სხვა. ნათესავთა და მეზობელთა ქორწილისათვისაც მას სჭირდება ბევრი რამ ძღვნად, სარტყლად, ამას თან მოსდევს „მოსაყიბებში“, ზოგი სინულებსა, სხვა — აბლადმადებულთათვის.

საზოგადოებრივი აზრი და ჩვეულება ამრიგად დედაცას ბევრს მოვალეობას ადებს კისრად და ყოველივე კი ეს მოთხოვნს მასგან მხნობას, შრომას და მომჭირნობას, რაშიც ფშაველ დედაცას იშ-ვითად თუ ვინმე შეედრება. იგი მარტო ოჯახს როდი უფლის და მის საქმეებს განაგებს, აწესრიგებს, ამავე დროს ოჯახის გარეთაც შრომას ეწევა, შვილის აღზრდასაც არა პალატობს, სიცხე-მამან-ქებაში ხშირად მანახავთ ფშაველის დედაცას საღმე გვერდობში ყა-ნას მკიდეს გაცხარებული, ხოლო იქვე პალატობზე აყვანი იყოს მამ-მული, რაშიც ჟუჟუთა ზეგევა წევს ხის ტოტებით დაზრდილული, მოსაგრელებელი.

მაშაყისთვის დედაცაი სწორედ მარჯვენა ხელით და კიდევაც მეტო. ბევრჯერ უხდება მას მარტყას გარეთ დარჩენა ცის ქვეშ მუ-შაობის, მწყემსობის დროსა. იმას ბევრჯერ უხდება საქონლის მო-საეცებლად ბანაზე მოსული მეგელი და დათვი მოიგერიოს. ხშირად იარაღის ხმარებაც სჭირდება. სისტყი მთის ბუნება არსებობისთვის პირველადი დედაცას ბევრს დასტრიალებას უყენებს წინ, ბევრნა-რად ხელს უშლის საოჯახო საქმე მუდგუთიანად წიოვანობს. ამიტომ იგი ხშირად ამოიყენებს და ამ გენესთან შემდეგ სიტყვებს ამო-ყოლებს: „სახლის პურის ქამა ვეაქვს, სახლისა!“

დღედაც მამაკაცზე მოღვრად, სასტიკად ებრძვის მადლს, სასტიკს ზუნებს, ეჯავახება, არ უტყდება და თვით ეს ბრძოლა დიაცს მამაკაცად ჰქმნის, მას აზვავებს, განა მარტო სიარულში? არა, ხმაც კი მამაკაცისა აქვს: ბოხი, ძლიერი და ვერაფრითარ მსგავსების ვერ იპოვნით ბარელი, ქალაქელის ნახ, წიკვინა, მიცხველულ ხმასთან რომ შეადაროთ მისი ხმა, საუბარი, ახალგაზრდობაში ფშველი ქალი მეტად ლამაზია, ტურფა როგორც ია, მავრამ როგორც თვით ია, ისე სილამაზე მალე ჰქრება, სწრაფად იკარგება. ოცდაათი წლის ქალი ფაქე ხივრია, მოხუცებული და ყველა ეს ჯაფის, ვადა-მეტებელი შრომის ბრალია. გარჯა, შრომისმოყვარეობა, როგორც მამაკაცისა, ისე დღედაცისა იდელად არის აქ დასახული და შეთანაა აღამაზი სიძულვილისა და დაცენის საგნად ხდება ყველახათის...

ქალს ნი ჭაღვ ჯეგობაში (დღეობაში),
ტანთ ნახოვარი ადრია,
ქალი იუ ვინა ლამაზი,
დაცვლდე ქარს ნემაი.

ამას გვიამბობს ხალხური სიმღერა და ვინ შექმნა ეს სიმღერა? თქმა არ უნდა — მამაკაცია, ზოლო მამაკაცს უკარნაბა ეს სიტყვები თვით ამ შიშის სასტიკმა ზუნებამ, საცა „სისხლის პურისჭამა“, ეს შეუსაბამო და ვერაველი ფიქრი აფიქრებინა, — დღედაცია ილიმც ოჯახისთვის იყოს გამოსადეგი, მისი სილამაზე ზევრად საჭირო არც კი არისო, და ამით მამაკაცს, ლუკმაბურისთვის გაფაციცებულს, ქალს დღედაცისთვის საჭიროდ არა სცნოს ის, რაც მასში ციური, ღვთაებრივი, მიწიერი, რითაც ლამაზიანდება ჩვენი ღუბჭიკი ცხოვრება.

კადვე კარგი, რომ ზუნება მამაკაცს არ ეკითხება და სილამაზით, როგორც მეოჯახეობის ნიჭით, ფშველ ქალს უხვად აჯილდოვებს, ხოლო ვაი იმ პირობებს, ფშველ ქალს რომ უდროოდ, აღრე და მალე ამ სილამაზეს სტაცებს, და რაღაუზებურად, შოთას სიტყვებს გვატყვინებს:

ანუ ვერა რამ ვიღია
ანუ პირველ რამ ვაფხისი?

111

ღი, იი, ეს თავისი დანაშაული რომ გამოესყიდა, თავისი ცოდვები მოეწინა, ზუნებამ რა ღონე იღონა, რა ოსტატობა იქმარა, სიქე: მოდი ფშველ ქალს, ამ ტურდა იას, რადგან სილამაზისა მოკლე ვადა აქვს, — ცოტა ხანი, ეს ცოტა დრო სიამოვნებით ვივატარებინო, 352

ჩაუდგა მოსიყვარულე, პლატონური სიყვარულით გამსჭვალული გული ვაჟაკისადმი. ვინც ამას მოეწონება, ვიხედავ თვალი მიევა, ხოლო მის მშობლებს, ნათესავებს მივეც ისეთი ზასიათი, მოუთხოვონ ქალ-ვაგს ერთად ყოფნა, ერთად წოლა, ხვევნა, კოცნა, მტლამე-მტლემო. ან რატომ არ უნდა მოთმინონ, როცა ამითვე აღრე თვით მშობლებმა გაიარეს წაწლობის კურსი? ეაქს წაწალს სპირაფ მოუხდება ქალთან წაწალთან ღამე, ბნელში წაწალი, მაგრამ თუ-ვეშებს იმით, ქალი მას სიყვარულით მაიღებს, მეღვებე ღაიწვენს. ბევრს, ძალიან ბევრს ალერსიან სიტყვას ეტყვის: „ვენაცვლი, ვენაცვლე შენს თვალთა, ვენაცვლე შენს მკლავთა. მოიტა შენი ენა პირში ჩაშიდე, მოიტა შენი ნერწყვი ჩაგულაში“. საქმეს სორცელ ჩხირგდელაობამდე არ მიივინს, ამ მხრივ ძალიან ბრთხილია და ვამოყვლილ, ნამეტნად სიყვარულის პირველ ხანებში. ბევრი არც როდისაც არა, რადგან ესმის, არ მოჰყვება კარგი მღვდელი სიყვარულის განხორციელებას; ამის შემდეგ ტრფობა, სიყვარული ავად ხდება, მას ჭლეტი ვერება, სხეულდება და ბოლოს კედება კიდეც. სიყვარულის განხორციელების შემდეგ ქალი ვაგის თვალში პირ-ვანდელს მიმზიდველობას ჰკარავს, მისი დინახვა, ქალთან დარჩოლა ვაგს ცეცხლს აღარ უკიდებს, აღარა სწავს, ქალი კი მუდამ ამის მო-ნატურია (მონახე); ვაგი ქალის სიყვარულით იწვევოდეს. თუ ასე არ არის, მას რად ეუბნება ქალი ვაგს შემდეგ ღუქს მუქარით:

„ესე მოგაყვლე (მოგაყვლენებ) სტყვილსა,
ნესს ვესწე ავებოდესი.“

ეს კი მხოლოდ მაშინ მოხდება, როცა სიყვარული წმინდაა, უბი-წო, შეუბღალავი, შეუგინებელი; ე. ი. განუხორციელებელი (იდე-ალური), ქალი ძალიან ცდილობს დროსა სიყვარულისა მალე ცვი-როს, სიყვარული იდეალური იყოს ციეთ სიყვარულს იგი „ლამაზს“ ეძახის სიყვარული მხოლოდ მაშინ არის ლამაზი, თუ ის იდეალურია; ჰკარავს იდეალურობას, — ჰკარავს სილამაზეს და იღუბება კი-დეცა.

მამაკაცი სრულიად სხვის დებობს; ლუკანასკნელი ცდილობს, სა-ყვარული რეალობად აქციოს, განხორციელოს, ბევრი აღრწევს ამ მიზანს და რა გამოვიდა: სიყვარულის მტრად მხდება, ჰკლავს ამ ლუთიურ ვრძინას; სიკაცის, სტიკის, აოლის ყველაფერს. რაც კი რამ სიყვარულს კარგი და ზეაღმტაცე ატლავს, ასე დაჭევიფებუ-ლი სიყვარული აშვავი მოეზიას ვეღარ წარმოშობს:

ნუნ წეში დიდი მკედი,
მხეც, მადვილი დილია,

დავადგინებ წყარო,
მოსდის თქმის მიხედვით,
შენთანვე ყოფნით გამოდის,
შენთანვე წოდებით.
შენთანვე წამლის ჯანა მენა,
როცა ღვთის შეგვრებოდა —
ან შენა ჩაღვრის (წაწალი) მენა,
ვუღს დარდას ჩვეულებრივად,
ანაჲ, თანა მენა ოქროსა,
როცა ღვთის აგვასობოდა,
დავფარო შენა წითლად,
წამლით — შეგვრებოდა,
ანა მენა მოვის პერანგი,
როცა გულზე დავადგინებოდა და სხვ.

ან შემდეგი ლექსი:

ვინა ხარ, ვინ იარები,
ლაღო, მა ღვთის ცხენთან
თავს რად არ წამოაღებოდა,
ყნას რად მამკვე ცრემლითაჲ.

ქალმა მკის დროს ცხენოსანი ვეფხვი დაინახა, თავისა სიტყვით,
სათაყვანებელი, ქალი მას შესტრფის, ხოლო ვეფხვი ვერ ამჩნევს, რომ
შეხედვას შეხედვით უბასუხოს, რის გამოც ქალი მდუღარებას აფ-
რქევს თავის „არ შებრუნება“ ქალისაჲ ასე ღრმა კვალს, დაღს.
მხოლოდ იდეალურად შეყვარებულს დაარწმუნებს გულზე, მხოლოდ მას
დააფრქვევინებს ცრემლს ასე პატარა მიზეზი... ყოველ ეჭვს გარე-
შეა, რომ სიყვარულს ფიზიოლოგიური, სქესობრივი ვენებათა ღელ-
ვა უღევს საფუძვლად. ფესვები ტრფობისა იქ იმალება, ხოლო თუ
ეს ვენებათა ღელვა შეაჩერა მოთმინებაჲ, მაშინ ეს გრძნობა
სიყვარულისა, უფრო ძლიერია, იგი იღებს იდეალურ ფორმას, მისი
ტანი იმოსება ია-ვარდითა. წაწლობაც აქეთ ესწრაფვის და ქალის
მეოხებით რამდენადმე ანსორციალურს ამ მისწრაფებას... წაწალს არ
შეუძლიან თავისი წაწალი ცოლად შეირთოს. ეს დიდი დასაძრახისი
საქმე იქნება. საზოგადოებრივი აზრი შეაჩვენებს, წყველა-კრულვით
მოიხსენებს ამნიად შეუღლებას. ბოლო კი მხოლოდ ქალსა და
ვაფს გაყარა: ვაფს სხვა მოსყვ. ცოლად. სხვის წაწალი: ქალი სხვა
ვაფს მოსყვება სხვა ქალის წაწალს და ამგვარად იბადება „შორით
დავნი, შორით ალვა“ — ჩნდება დარდი, ეკრამი, — პირობები პოე-
ზიისათვის.

სტრვილი სიღმრთე გავგზავნე,
შეცემო ქალბურთა,
ვის რა-რა კარზე მიღებდა.

შესყვარებს ხარბულად,
ვის რა-რა ვადაცვლავ
ატირებს ქალბურთად.

წაწლობის წყალობით ქალ-ვეფხვი ბევრს სულიერ ტანჯვას და სი-
მოვნებას განიცდიან. დიდს ვარჯიშობაშია იმათი გრძნობა-ვონება
და ამიტომაც თამამად შეიძლება ითქვას, თუ ფშავლები პოეტური
ხალხია, რაშიც ყველა, ვინც ფშავლებს იცნობს, დამეფიანება, —
ფშავლის მოღუქსეობის ბრალი, სხვათა შორის, წაწლობაც არი.

ქვევით ხელს რას შეცაცუნებ,
ე ბეჭენ აქ არა მწონდა?
კობაღის (სალოცი) ლახტ-ნაჭრისა
ცდუნა რამღა მოგვინა?
გაეცის არა გცხენინა?
ვარე როგორ ღვავინა? და სხვ.
(ქალის სიტყვები)

ან თუ ეს:

ქალმა მიხსრა „გაღმამდურე
შენ ნაბილი ქისტური (მწამლ ღვინო),
ბოსლოს (სადა ქალი ვეღვლსოდა) კარზე გავიარე,
სულის-ქცევა (სტრუქტი) ვიფურია.
ბეჭენი უკიბი მთავრება,
ამოვარე ტლინდრია (გაფიქ),
იგი, დამაყო, ბეჭენო,
თუ ვერ ვივლო ცლინდრია (მშაჲობა),
შენ ქალ ზურგზე ვერ შევაგდო,
ვერ ვიღუფე ბრინჯელი (სარმა).

ამ წერილის ფარგალი ნებას არ გვაძლევს ვუღვა ის აუარებელი
ლექსები მოვიყვანოთ, რაც წაწლობის ნიადაგზე აღმოცენებულ
წაწლობის მნიშვნელობა ფშავურ პოეზიის შემოქმედებაში მართო
იმით როდი განისაზღვრება, რომ წაწლებზე და წაწლობაზე აოქმე-
ვინებს ლექსებს ხალხსა, არამედ იმას აქვს ძალა ყოველგვარ ხალ-
ხის შემოქმედებაზე, — წაწლობა ერთი ამ შემოქმედების ამამოძრა-
ვებელი ჩარბთაჲა საუკუნო და სიტრული დღეს, რადგანაც
ყველგან და არა მარტო ფშავში, დედაცაჲ უფლობს ოჯახში და მო-
სი ძალა, მნიშვნელობა დიდია საზოგადოდ ცხოვრებაში, — ეს მხე-
ნიჭიერი აღამაინი, მოცულებული მაღალს ცხოვრების იდეალს. ან
ვინ მისცემს იმას ამ იდეალს, როცა არაფერი უნახავს, არაფერი
უსწავლია, გარდა დიმიტრი მუშაობისა და ხელ-საქმისა შალეზის
და ფარდაცობის ქსოვისა დედაცაჲს უმთავრესი დანიშნულება შვილის
აზრდა და ფშაველი დედაცაჲს ზრდის შევლა ისე, როგორც

ესმის აღზრდის მნიშვნელობა და თავით ცხოვრება; იგი შეიღოს გონებრივ განვითარებაზე, სწავლაზე სრულიად არა ფიქრობს. დედა შეიღოს მხოლოდ მწყვეთად და მხველ-მთესველად ზრდის. ეს მიაჩნია მას პირველ სწავლადად ბედნიერი ცხოვრებისა: ოღონდ მას შეიღოს ბევრი ცხვარი ფეოდალის, ბევრი საქონელი, იყოს კარგი გუთნისდღეა და მოკლედ რომ ვსთქვათ, იყოს ეკონომიკურად ძლიერი, დედამ, მამასადავ, მთავრად თავისი იდეალს, ნასწავლი შეიღოს იმას არ ენათება, არ ენატრება.

დედაცაი არის მეთაური, ქადაგი, იგივე მიღის მოლოზნად (ბატის ქალი). არის ექიმი, შლოცავი, მაქანალი (მარჯუალი), იგივე მთავარი, მოტიარალი, კარეს მოტიარალს დიდი სახელი აქვს ფშავში: ფარანეოზა ყინი (ლამაზი, კარგი) ტირილი იყის, დიო!

„ვაი-ვაი-ვაი, დედამ რა ლამაზად იტარა! სუ პარქე დასცა ხალხი!“ ე. ი. მთელი ხალხი ისე ძლიერ ატირდა, იმდენი ცრემლი დააღვრა, ვეღას გული უწყვედებოდა.

ფშავლის დედაცაი არ შეიძლება ითქვას, ვათომც ეს მონობაში იყოს მამაცის მიერ, თავისუფლებას მოკლებული. პირიქით, დედაცაი ეს თავისუფლება მეტად მისდის, თუ შეიძლება ასე ითქვას, მამაცზე რამდენადღაც დამოკიდებულია მისი თავისუფლება, თავზე საყრელიცა აქვს. ცხოვრების პირობები ჰქმნის დედაცაისთვის ამ თავისუფლებას მამაცის დაუკითხავად, ცხოვრება ფშავლისა ისეა მოწყობილი, რომ დედაცაი უშუალოდ თავისუფლად უნდა იყოს, შეუძლოს თავის სიტყვისა და თავად ქვე დიაცის ყოფნა ყოველ შემთხვევაში. ერთ მხარეს რომ ქმარი წავიდეს საქმეზე, მეორე მხარეს დედაცაი მირბის, არ შეიძლება უამისოდ. წლობით, ორ წლობით უხდება ზმარად ქმარს, როგორც მწყემსს, ოჯახს გარეთ ყოფნა. ამ დროს დედაცაი მარტოა ჩნება ოჯახში და როგორც მისი ჰყავს და გუნება ვსკრის, ოჯახის საქმეს ისე აწარმოებს. საჭიროა, ერთის და ორის დღის საეღოზე დაახტება ცხენს და მიღის მგზავრად მარტოც, იმას არც სცხენიან, არც ეშინიან.

[1914 წ.]

გაიხკოვოს ანტონის აზრი ფშავ-ხაშურთა სარწმუნოებაზე

მკითხველებმა გვონებ უნდა იცოდნენ ეპისკოპოს ანტონის აზრი ქართულ მთიელების სარწმუნოებაზე. ყოველ სამღვდელს ანტონმა იმოგზაურა ფშავ-ხაშურეთში 1912 წ. ამ მოგზაურობის შემდეგ, ჩვენდა საუბედუროდ, ძალიან სამწყურაო გამოდგა, რამაც ძალიან დაგვადონა და დაგვაფიქრა. ეპისკოპოს ანტონს სასულიერო მთავრობის წინაშე ფშავ-ხაშურის დიდუბათებია როგორც წარმართი ეკრთთაყვანისმცემლები, სადაც ეთიომ საჭირო იყოს ახლად გაგრელება ქრისტიანობის: მოძრავი ეკლესიების საშუალებით ვიდრე ჩვენ მღვდელმთავრის გამოქვეყნებული აზრის აწინააღმდეგაშეუდგებოდეთ, საჭიროდ მიმაჩნია აღნიშნო ერთი დეტალი: 18 — 19 წლის წინათ ვიდრე ეპისკოპოსი ანტონი ინახებულა ფშავ-ხაშურეთს, იქ მისიონერის რაღაც ასრულდა ეპისკოპოსის ლეონიდა, ეპისკოპოს ანტონზე არა ნაკლებ განათლებული ფორმალურად და არა ნაკლებ რჯულისა და სარწმუნოების ერთგული, მაგრამ იმას არც იფიქრობდა, არც ეტოო საუბრის დროს წარმართულად არ მოეწონებოდა ფშავ-ხაშურის. არ ვიცით რამ აიძულა ყოველ სამღვდელს ანტონი შეეღვანა ასეთი მკაცრი ოქმი მთიელთა სარწმუნოებრივ მდგომარეობის გამო?!

იქნებ წარმართობა, ეკრთთაყვანისმცემლობა იმაში უნდა დავინახოთ, ფშავლები და ხაშურები რომ ხატებსა ლოცულობენ? მერე რა ჰქვიათ ამ ხატებსა? წმინდა გიორგი, ღვთისმშობელი, მოვარანგელოზი და სხვ. ნუთუ ეს წმინდანები ქრისტიანული წმინდანები არ არიან? იქნებ იმაში გამოისატა მთიელების წარმართობა, რომ ძინი ოთხდღე ცხოველებს სწირავენ ხატებს. უკლავნ კურატებს? ვანა ეს ამბავი მარტო ფშაველებისა და ხაშურების ხატებში ხდებოდა? ანა მისრძანდით კახეთს — თეთრ-გოთრში და ალაყრდნა, სადაც სობორობი ბრწყინავენ, რამდენი საკლავი იყავის? (ფშავ-ხაშურეთის ხატები მხოლოდ ძველ ნანგრევებს წარმოადგენენ და ძველიდაც საცნობი, თუ რისაა ეს ნანგრევები. უნდა ვიგულისხმოთ ძველი ეკლესიების ნაშთად).

იქნებ წარმართობა იქ არის დიდებული, ხატებში რომ დროშებს
 აფრქვნიან ხევისბერები და ქართულ მეფეთაგან შეწირული თა-
 სებით, და ახლა როგორი, და რა ხელოვნურად გაკეთებული თასე-
 ზით, დიდბონი ევრცხლის სურებით, — მკვამერ ღუდბა და ღუ-
 ნისა? ახლა წითლთხეთ ყისგან არის შემოწირული და შვენიერის
 ზედათ დაწერილი ეს სურებია, ეს თასები, და სხვადასხვა ჯურის
 მურზელი. მე თამარა, დედოფალმა საქართველოსა შემოწირე-
 და სხე. მე ვატანება მეფეს საქართველოსა შემოწირე წმინდა
 გიორგისა და სხე. თუ წარმართობა სიღმეა, აქ უნდა იყოს დამარ-
 ბელი. ოღონდ, ამ თასებით ხალხს მსჯამს სისმელს, თანაც წარწე-
 რებს კითხულობს, იგონებს წარსულს, იღუპებს ხალხის გულში და
 კონებაში ისტორიული იდეალი; მლოცავს სულაერი საზრდო ეძლე-
 ვა, აოცოცხლებს უმეტეს, სული აღფრთოვანდება, აღტაცება ეტყუ-
 რა და ესეიგი აღტაცება წყობრივი თვისებისაა, საწმენოებრივზე
 თუ არა მეტი, ნაყლები ხომ არა და არა, დროშის დანახვა ხალხისა
 თვის ხომ დამარცხდრიონდელი საქართველოს დანახვა, თქვენი
 გზური მისებით ეს ხატობები და ამასთან ერთად ერის სულიერი
 სიოცობა? შეაწვევტინით კავშირი წარსულთან და დამარცხით, სი-
 ზემის ფიქრით, ევრცხლისა და ოქროს თასებს ეს არა, ძველის ძველს,
 რომელსაც ხატობის დროს ხალხი ხმარობს, — აქვს უდიდესი მნიშვნე-
 ლობა, სიბუნებისასაც კი. მაგრამ რა ეჭია, რომ არა ესთქვა — კაცმა ქო-
 რი შალა, ქორმა თაგი არ დამალაო, — ნახევარზე მეტი ხატებიდან
 სწორედ მღვდლებმა და დიკენებმა გაზიდეს, ვადამარეს ეს თასები.
 საწმენოება მე მესმის, როგორც შედეგი დამიანის კონებრივის.
 სულერის განვითარებისა და არა იმათი შუაზე გადამწე-
 რებისა და დამარცხებისა. ძალიან შეიძლება მხოლოდ ფორმა შე-
 თვისებებით აღმიაან, ფორმა საწმენოებისა, ბოლო ამ საშუალე-
 ზით მის მართლმორწმუნედ გახდომას ყოველად შეუძლებელია. დღეს
 სადა ვაქვს ჩვენ ნამდვილი ელესია? მიჩვენეთ თუნდ ერთი რომე-
 ლივე კუთხე საქართველოში, მთავა, ვინა ბარსა, ეკლესია ასრულებ-
 დეს ნამდვილს თავის დანიშნულებას? ძალიან ძველია ამისთანა ეკ-
 ლესიის პოვნა. ეს სიტყვათა ქამთა ვითარების ნაყოფია, დღევან-
 დელა ზვენი ელესია ფორმში გამოიხატება, ხოლო მღვდლის სამ-
 საზური მართო წესების ასრულებამა...

ეპისკოპოს ანტონის მომრე ეკლესიას ფშავ-ხევსურეთში, ზე-
 ზოდ რომ ზნეობრივი ლეწა-პტერევი და დამარცხება დავსაბუღეთ.
 სწორედ ამ მოკცება: ახალს ერის ცხოვრებაში ევრცხრს შეიტანს.
 რადგან ყოველი ეკლესიური წესი ისედაც უმღებლად სრულდება:
 ამსრულებლად მღვდელნი არიან, წესების ასრულებას ხალხიც

თხოვლობს. ფშაველს დიდ უბედურებად მიანია უზიარებლად
 რომ სწველი გარდაცვალოს მღვდლებს დიდ სამღერავს ეტყოს
 და დავასაც აღტესა; აგრედვე შეუძლებელია ელვდლოდ მოცვა-
 ბელის დამარცხა. ჯვარის წერა, მონათლავი ხომ, რა თქმა უნდა,
 საქართველ მიანიათ, სიჭირთა აგრედვე სახლის განათლა და სხე.

მართლმადიდებლობა ხომ მართო ქრისტიანულ წესების ასრუ-
 ლებაში არ გამოიხატება, იმის სული და გული სხეა რამ არის და
 სწორედ ამ სხეა რამის ასრულებას და დამუკრებას თუ საერ-
 თოდ ცხოვრების პირობები არ უწევს ზედა, ძველია მართლ-
 დიდებლობის მისწრაფებათა განხორციელება; იქ სადაც წარმართე-
 ლი სოციალურა პირობები შედობს (რა თქმა უნდა ამ პირობებს
 ფშავ-ხევსურნი არა ჰქმნიან), ყოველ მართლმადიდებელს თავის
 დარს დასვენა; მართლმადიდებლობამ უნდა გარეგნულად, ფორმით
 იარსებოს, ეკრთათაგანისმცემლობისა თუ მართლმადიდებლობის ხალხ-
 ზე ზედმოქმედების შედეგი შეუძლებელია არ გამოიხატოს ზნეობ-
 რივ იქნებაში. დღევანდელ ქართულებს თუ რუსებს, ამ მოსახრების
 წყალობით, რაც ზევით მოვახსენეთ, არ შემადიან ნამდვილი მართ-
 ლადიდებლები დავარცხა, უმჯობესა ვერც ფშავ-ხევსურთ დავარცხე
 ნამდვილს მართლმადიდებლებს. მაგრამ ეს ვინა იმის მომსწრებე-
 ლა, იმათ ეკრთამსახურები დავეძაბათ. მაშინ ხომ მთელი რუსეთი
 და საქართველოც ამ სახელით უნდა მოვითალოთ!

თუ საქმეური ზნეობრივი ყოფიყვეთა ხისათლება მართლმადი-
 დებლობა, მაშინ ფშავ-ხევსურთ არ შეიძლება გამოვართვით ეს სა-
 ხელწოდება; თფიციალურად ცნობილია, ყველაზე ნაყლები დანაშა-
 ული სისხლისა თიანეთის მახრამია, სადაც მცხოვრებთა მომეტე-
 ზული რიცხვი ფშავ-ხევსურნი არიან; იმის ვამო, რომ აღმინიჭრა-
 ციან აქ ცოტა საქმე აქვსო, მოთვრობამ რამდენჯერმე მოიწადინა
 ვაქცემა თიანეთის მახრა, ნაწილი მიეწერა ღუშეთისა და ნაწილ-
 თელავის მახრისათვის.

სწამს ფშავ-ხევსურთ არადვრს ღმლის კერპთათვანისმცემლობა
 იქნენ პატრიარქი დამიანებო, უკეთესი ზნეობისა იმათზე, ვინც ზე-
 პირად იყოს მართლმადიდებელი კატეხიზმო და მთელი ზნეობრივი
 კოდექსი და საქრისტიანო ლოცვები.

საწყნოა განკარგულება ეპისკოპოს ანტონისა, რითაც მან აღუ-
 რძალა ფშავ-ხევსურეთის მღვდლებს ხატობებში საყლავისა, ღუშ-
 სა და საწირავის კერძებზეა. იმათ ეპისკოპოსმა უფრო დამოზა-
 მღვდელი ხალხია.

ძალიან კარგი იქნებოდა, თუ მათი მეუფება მოახერხებდა ამ
 კერპთათვანისმცემლებადან შემოსული ფული ტყავებისა თუ

ზორცისა, რაც ფშავ-ხევსურეთის ხატებში გაიყიდება, ან თუ ფულად შეწირული, არ მიჰქონდეს სინოდალურ კანტორას და როგორც ერის საკუთრება ერსვე უბრუნდებოდეს. (ან კი რა საკადრისია მართლმადიდებელი დაწესებულებისათვის კერპთაყვანისცემის დროს აღებული ქანჭარი?).

რაც შეეხება საკლავების ხოცას დღეობებში, ამ ჩვეულების მოსაბოძება უნდა მივიანდეთ უამთა სვლას, რამაც შეიძლება მოსპოს საქონლის ხოცვა, კვლა, ჭანთამც ხატებში, ქალაქების საყვასპოებშიც კი, რაც ყველაზე მეტად უნდა სამღვდლოებას არ ესომოვნოს ჩემის ფიქრით.

[1914 წ.]

კრიტიკა ზ. ივ. ვართაგავასი

I

კარგა ხანია, რაც ზ. ივ. ვართაგავა ფურნალ „განათლებლა“-ში პბეჭდავს ჩემი ნაწერების შესახებ კრიტიკულ წერილებს ამ სათაურით: „მთის შვილის ვაჟას სიმღერა“. ვინც „განათლებლას“ კითხულობს, უშუველია ამ წერილებსაც წაიკითხავდა, მაშასადამე ამ წერილების ღირსება ნაკლულეგანება თვით მკითხველს ეცოდინება და ჩვენი განმარტება იმისთვის საჭირო არ არის. კრიტიკის კრიტიკა ანუ, როგორც იტყვიან კრიტიკის დაწერა არ განმძრავს; ეს წერილი გამოიწვია სრულიად სხვა გარემოება: სახელდობრ ამ წლის აბრილის ნომერში მოთავსებულმა ზ. ვართაგავას წერილმა ზემო აღნიშნულ საგანზე. „განათლებლაში“ კრიტიკულ წერილების ავტორი არჩევს პოემებს — „სტუმარ-მასპინძელს“ და „გველის-მჭამელს“, თანაც ისეთ კითხვებს გვიყენებს, რაზედაც ჩემ მიერ პასუხის გაუცემლობა ყოველად შეუძლებელია.

რა კითხვებია ეს კითხვები?

ზ. ვართაგავას ძალიან გულთ უნდა გაიგოს ამ პოემებში რა ეკუთვნის ხალხს და რა შე, როგორც ავტორს. სურვილი საფუძვლიანია და ღირსი დამაყოფილებია. ამ სურვილს კრიტიკოსისას მე დავაკმაყოფილებ, თუმცა ეს მეტ შრომად მიმაჩნია და თანაც მწყინს. ზ. ვართაგავამ, თუ მას კარგი კრიტიკული ალლო აქვს, უნდა ჩემ დაუხმარებლად გაიგოს, რაა ამ ნაწარმოებებში ხალხური და რა ინდივიდუალური უნდა ყველამ კარგად იცოდეს, ხალხის თქმულება, რაც უნდა იგი მდიდარი შინაარსისა იყოს, აზრიანი და ხელოვნური, თუ პოეტმა იგი არ გარდაქმნა, საკუთარ სულიერ ქურაში არ გადაადნო, არ გადაადულა, მასალიდან ახალი რამ არ შექმნა და დაწერა ისე, როგორც ხალხი ამბობს, არაფერი გამოვა, ერის გულში ამისთანა ნაწარმოები ბინას ვერ იპოვნის, იქ ვერ დაისადგურებს და ვერც ხელოვნურ ნაწარმოებად ჩაითვლება.

ამის მაგალითები მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში ბევრია. ყოველი ღიღებულ საკაცობრიო ნაწარმოები შექსპირისა, გიოტე-

სი ხალხურ თქმულებებზე აწერებული სწორედ ისე, როგორც ზევით მოგვასწავნა, როგორც ამას ჩვეულებრივად აქვს კმეხანისნი დიდი ნიჭის პატრიონი მწერლები. ავტორები „ფაუსტს“ გიორგის გარდა ასობითა ჰყვანიდა, მაგრამ გიორგის მეტმა ნამდვილი „ფაუსტის“ დაწერა ვერაფერ შეძლო, რადგან საკუთარმა სულიერმა ქურამ სხვა მწერალთა ვერ შეძლო გადალდებდა ხალხისათვის მოცემულის მასალასა და მის საკუთრებად გარდაქმნა.

ესევე დაემართათ შექმნილი „პამელა“, „მეფე ლორს“, „რომეო და ჯულიეტა“ და სხვა.

ესევე იოქმის დიდებულს შოთაზე და მის „ეფესისტასთანზე“ — მე, თქვენი უმოჩილესი მონა, რა სასიყვედულო ვარ ამ გილიათთან, მაგრამ ერთი გარემოება მაძლევს უფლებას ჩემი თავიც იმითავე ^{ჩაიღო} ვაძინო — ეს გახლავთ მსგავსება კმნის, შემოქმედებისა ^{და} ადამიანის, კბა ზღუდეს ვეფხი არაა, მაგრამ სხვა ცხოველებზე მეტად ვეფხეს უფრო ის ჰგავს.

რა მიქეს დასაძალი და დასაფარი — არაფერი. „სტუმარ-მასპინძლის“ და „მშველის მკამელის“ ვინაობას კი არა, მიუღ ჩემ ნაწარმოებს ვაყენებ მკითხველს და ვიტყვი რაა იქ ხალხური და რაა ჩემი საკუთარი, ნაყოფი ჩემის გონებისა და გრძნობისა, ამით რა თქმა უნდა, ბ. ვართავაც დამაყოფილებდა და შთამოგებად აიღებდა ექნება ერთს მგორისთან საყინკლო, როგორც ამ კონკლავთან ჩვენში დღეს „მეფისტყვისანი“ იწვევს. თუ რასმე ვიტყვებ, თანამედროვენი დამიბობენ ამ სიცრუეს. ფსევ-სევსურეთში და სრულიად საქართველოში მართო მე ხომ არა ვარ წერა-კითხვის მყოფნი. მართო მე ხომ არა ვტრიალებ ხალხში და მართო მე ხომ არ ვაგროვებ ძველისძველ ამბებს.

ჩემი შემოქმედების ისტორიის დაწერა აღვილია, ხოლო ვაი თუ ამ განმარტებამ აწიოს ჩემს ნაწარმოებებს. ამით ვაწყენებ თვით მკითხველს, რომელსაც ფანტაზიის წყალობით შექმნილი ტიპები ნამდვილ ყოფილ ადამიანებზე ჰყავს წარმოდგენილი. საწყინო, რა თქმა უნდა, აქ არაფერია, რადგან საღი ფანტაზია ისეთს იზიდავს შეკმნის, სინამდვილეს არ უთანამებოდეს, არ შეფერებულა.

ამასთანვე ისიც უნდა ვთქვა. ბევრი ამბავი და ზღაპარი, მე შექმნი და იტბის ოღენი იმათი ხალხის თქმულებას არაფერი ურევია, თუმცა ფრჩხილებზე ვსჯამდი „ძველისძველი ამბავი“, „ზღაპარი“, „თქმულები“ — იმ მონათხრობით, დაბეჭდვის დროს დაბრკოლება არა ჰქონიყო. ენა რა თქმა უნდა, დინამიკად უნდა ჩაეთვლოს იმდენადვე, რამდენადაც ხალხური თქმულების მითიცება.

როგორც ამის უფლება არა აქვს არავის, ისე — თავის ფანტაზიის ნაყოფიერების ხალხისთვის მისაქუთრება, ხალხურ ამბად გასაღება — ამ ნაყლს გვავაწირებ მხოლოდ მაშინ, როცა დაიწყება ჩემის ნაწერების ცალკე წყენებად გამოცემა, — მაშინ აღენიშნავ რომელია მართლად ძველი ამბავი და რომელი მხოლოდ ჩემგან დაძველებული. ძველ ამბად მონათხროვი. ერთი რამ უნდა აღვნიშნო. ამის თქმა ფრიად საჭიროდ მიმაჩნია, რადგან ამ ნათქვამმა ჩემ კრიტიკოსებს შეიძლება გაუგებდეს გზა კვლევა ძიებისა და შეფასებისა შემოქმედების თვისება, ერთარება, როგორც კერძოდ ჩემი ისე საზოგადო. ჩემი პოემები თითქმის ყველა სულ ხალხურ თქმულებებზე, ძველ ამბებზე არიან დაფუძნებული, თვითვეული მათგანის სხვა და სხვანაირად. ზოგი ცოტად თუ ბევრად უხლოდდება დედამს, სხვა სრულიად დამორბეულია ბაბუთ, ე. ი. ზოგი ნაწარმოების არაერთი თვისებებზე არის შემუშავებული და ზოგი ნაყოფიერებად შემუშავებული, ნაკლებად თავისებურია, და, წარმოდგენით ნაკლებად სახელოვანიც. დიდი სახელი მხოლოდ მეტად თავისებურად შემუშავებულმა ამბებმა მოიპოვეს საზოგადოებაში. ამ პოემების ჯგუფს ეძღვნება „სტუმარ-მასპინძელი“ და „მშველის მკამელი“.

მეშ დავიწყოთ მათი შესწავლა ისე, როგორც გვთხოვს ბ. ვართავა. „სტუმარ-მასპინძელი“, მაგალითად, არის აწერებული შემდეგ ამბებზე: ზღუდლუდი ხეცური შემთხვევით ჩაუვარდა ქისტებს ხელში. რა შემთხვევით ეს მე არ გამოვიტყვი, მაშასადამე ჯოჯოხის შესვლა და მის მიერ ზვიადურისა შინ მიპატიება და შეპყრობა ეს ავტორის საკუთრებაა. ქისტებს, მოგვითხრობს ძველი ამბავი, ჰყავთ ახალი მკვდარი გილიცა ზღუდურისაგან მოკლული. თანამედროვეობისა, საჭიროა სისხლის აღება. თვით მიცვალებული თხოულობს ამის და რათა დაამაყოფილოს იგი, დაამოშინოს გარდაცვალებული თანამომის აღტყინებული გრძნობა შურისძიებისა, ქისტები ჰყავენ ზვიადურს დაბოლს (ამბით ქისტის სახელი არ გამოვიტყვი) საფლავზე. ამ დავლის დროს დიდი ვაჟაცობა და გულადობა გამოიჩინა ზვიადურისა იქიდან სანამ, რომ ის არ დოლაჩი-ვაჟაცობა ზვიადურისა. რაში გავაყენებ ეს ვაჟაცობა? და, თუმცა ხანჯლის წვერით ქველ სჩველუნენ ქისტის საფლავზე ზარავით წამოტყეულს სამხედრო ზვიადურს და როცა ქისტები იტყოდნენ: — იყავ სიქისი მონა-მისამხედრე დარღასა, უზიდე წყალო, გაუბანდე ჯღანა, რაც სამსახური მოი-

თხოვს შენგან თავდაპირველად, ერთგულად აუხსრულო, — ეს უკანასკნელი ვიდრე სულს დაძლევდა ხრიალულად ყელში: „ძალი იყოს თქვენს გვედრისადი“. რომ შეშინებულყო ზვიადური ამ სიტყვებს ველურ იტყვლა და მაშინ შეწირული იქნებოდა, განდებოდა ქისტის მონა საიქოს, მაგრამ რადან იგი უკანასკნელ ამოქვეჩილად არ შედრეკა, არ გატყდა, არ მოიხარა ქედი წინაშე შტრუბისა და სიკვდილისა, იგი დარჩა თავისუფალ ზეესურად; ვაჟაკად, ზოლოდარა გაწაბულყოლი, დაუმცაოფილუნელი. აი მთელი ამბავი, რომელზედაც მე ავაწერე „სტუმარ-მასპინძელი“. მაშასადამე ჯოჯოლა, აღაზა და ამ უკანასკნელის გლოვა ზვიადურისა, აგრეთვე გალაშქრება ხეცსურებისა ზვიადურის ნეშტის გადმოსასვენებლად და სხვა, ყველა ეს ავტორის ბრალია, მისი ფანტაზიის ნაცოდელია.

სტუმარ-მასპინძლის" არაე, რაც მე გავიგონე და რაზედაც ავაწერე მთელი პოემა, შემდეგია: ხეცსური მინდია ჩაუვარდება ტყვედ ქაჯებს; მათ შორის ცხოვრობამ იქმდის დალინა მინდია, თავის მოსაველულად გველის ხორცი სკამა, რომელითაც ქაჯები ეყვებოდნენ, გველის ჯამამ სრულად სხვა ნაყოფი გამოიღო: მინდია ბოძენ კაცად გადაიქცა; მისი სიბრძნე, ხალხური თქმულწაო, სანან მცენარეების ცნობაში, თუ რომელი მცენარე რა საუკეთესოა წამალია, რადგან ყველა მცენარე თავად იძის, რის წამალიც არის და მინდიაშიც ამ მკურნალობა ენა კარგად იყოს. შედეგი ამ ცოდნისა არის მინდიას გაუქმება. მისი წამალი უნებარაა ხალხური თქმულე-ბა ამის იქით არ გადის, მაშასადამე მინდიას დაცოლმეოდება, ცოლთან ბასია, ხორცის უტყელობა, თუ შეიძლება ასე ესთქმეთ, დაარბთაგულად ნიჭი გველის მგამელისა, ჩიტების ენის ცოდნა, ხალხურ თქმულეებს არ ეკუთვნის. ამბავი მინდიის სულის არაგიათარ დრამატოულს განცდამს არ წარმოვედგენს ხალხის თქმით ბ. ვართა-გას ვერ გავუგია, ვერ მიმხვდარა „სტუმარ-მასპინძელში" და „გველის მგამელში" რაა ხალხური და რაა ავტორისაგან შექმნილი და მას გამო ამ ორმა ნაწარმოებმა მოიტანა ქვეშ კრიტიკისა და დღეს-ნამდღე ვერ აღვგარა ფეხზე. იქნებ ამ ჩემმა განმარტებამ შეაძლებინოს ფეხზე დადგომა და ღირსეულად მათი დაფასება. მის ძალიან გულთი უნდა ვთავის, რომელიც წესი მაქვს წერისა, — ერთბაშად ვაწერ თუ რამდენჯერმე გადავსწერ ერთხელ დაწერილს, რაც ხშირად შესწორებას მოსდევს. უნდა მოვასხენოთ, ძალიან დიდ ნაკლადაც რომ ჩამოვთვალის არც ერთი ჩემი ნაწარმოები ერთხელის მერტად არ გადამწერია ზვიად დაწერილიდან. და ნაკლებად მჭირია შემთხვევა დაწერილი ადგილები შემსწორებისონი. ყველა ჩემი ნაწერები, გარ-

და „შელოს ნუკას ნამშობისა“, „მოხუცის ნათქვამისა“, და „ღარეჯანისა“, ამ წელს არიან დაწერილი რა წელსაც იბეჭდებოდნენ, ზოლო პირველი ორი მეოთხე წელს დაიბეჭდა და მესამე მოთხრობა „ღარეჯანი" მესამე წელს, დღიდან დაწერისა. წერის დროს ზოგჯერ არაწარმოებებს რამდენიმე ხნით შეუწყვეტიათ, ცოტა რამეს ურთოს ნაწარმოებს დასასრულს. „სტუმარ-მასპინძელში", მა-ერთი ორი ტიპი, ზოგისას დასასრულს. ზვიადურისა კეთილად ცოლს, აღ-გალითად, იმ ადგილად, როცა ქმარი ჯოჯოლა ჰკითხავს ცოლს, აღ-გას, სამტრიალელი რადა ხართ, ამის გამო ცოლ-ქმარის ბასმა მთელი ორი თვე შემაჩერა. ნამეტნავად იმ ადგილად გამოიწვია ჩემში სუ-ლოერი რეცეა, თუ რა პასუხი უნდა მიეცა ჯოჯოლას ცოლისთვის, როგორ შეხვედრეთ აღაზას სიტყვებს, როცა იგი ეუბნებოდა ზვიადურს: „ერემელუბი შემეწირა იმ შენი მეგობრისათვისაო“, „გველის მგამელის" დასასრულზეც ერთ თვემდე ყოყმანში ჩამავლო.

III

11.6. „შელოს ნათქვამისა“, რომელიც აგრე ძალიან მოსწონს ბ. ვარ-თაგანს, არის აშენებული სრულად უზრალო მარტოეს ამბავზე, უზ-რალი შემთხვევაზე. ალუდა ქეთულაურს ქისტებმა ცხენი მოჰპარეს, ქურდებს მღევრად გამოუღებია, ერას მათგანს თოფით მოჰკლავს, ხოლო მოკლულის ამბავი ვაჟაკურად დაუხვდება, თუმცა ესეც ვსხვერბლად ხდება ალუდას, მაგრამ მოჰხიბლავს მას თავის ვაჟა-კობით და როცა ჩამოვარდება საუბარი მუცლის მოკლავზე არაფერს გვე-ხან შესანდობარს დაჰსვავს ალუდა ქისტისას — ლუდს ან არაყს, მარჯვენის მოჭრა-მოუჭრულობაზე ზეპირ გადმოცემა არაფერს გვე-უბნება. ხალხური თქმულეებისა მთელი თავი და ბოლო ეს არაა. 11.7. „ბასტრიონი" არის დაფუძნებული იმ ძველს გარდმოცე-მაზე, რომელიც მოგვითხრობს, რომ მთელი პანკისის ხეობა და მი-ტან-მარლისის ადგილების ნახევარი ფშველ-ხეცსურებისთვის არის წაწეპარი მეფისაგან, რადგანაც ბასტრიონის აღებით საქართველოს დიდი სამსახური გაუწიეს. ზელში კალამი ამბობინა, აგრეთვე, ბასტრიონის გმირებზე ნათქვამს სახალხო ლექსებში:

„ბაჰი ვარ ვოგოლური (ფშველი),
რას მეფობა ტალავაზდამი

წინ-წინ შე ვადგურინდები

ბასტრიონი, ცალკაწილი

ხმლითა ვემე თათბის ბელადს,

ზედ მთავრ ფილავაზდამი.

ხმელს პრეზავს (სინჯავს, თვალდერეკს)

ვაფრინდელი (თუშე ზეზე),

თარეზი ვხოცე ამითა,

ღალი აღუგანს მინდორი

აქვესე თათრის ძვლითა.
მკვლას დავცვით ცხლები
ტურას ლოყები ჭამითა.
„ზეზა რა სანახავია,
თათრებო, თქვენის ბელითა?
ზეზა გენახათ მამინა,
როცა მოგდევდით ცხენითა,
მოგდევდით, მოგაწუხებდით,
მოგჩვეუდით შუბის წვერიითა.“
„ბანისი იყრება ლაშქარი,
ბელადსა ღონდებანიო,
ზეზაო გაფრინდულაო,
ლურჯას შენ გიქბდიანიო.
ჯაგროსენ თუშნი-შვილები,
ხევსურნი არ გვიდიდნიო.“

— მაგას რად იტყვით, თუშებო,
ამი ჩვენი ქვე გეწადიანო.
წინ თუშნი, უკვენ ხევსურნი,
ფაშად ნელ-ნელა დიანი...
ფაშად ნელ, უკვენ ხევსურნი
ბაბტრონი ვადადიანო:

დალეს თათრის ლაშქარი,
თიგებს უკვენა ჭკრიანიო.
მეორე დღა გაიქნდა,
ოფშებიც ჩამოდიანო.
სად გააქნით, თუშებო,
სად გაიქნით თიანთი? —

ეს ლექსები ფშავშია გაყონილი და როგორც კილო ამტკიცებს
ფშავრ ნიადავზეა ამოცენებული და ადვილად შესაძლებელია, ფშა-
ვებს თაგისი თავი თუშებზე და ხევსურებზე სახელოვნოდ ჰყვანდეს
დასურათებული. ჩემთვის მართლ ის ფაქტი ემართა, რომ მთის
ხალხი, სხვადასხვა თემები, რომელნიც ხანდახან ერთმანეთსაც კი
ჰლაშქრავდენ, არ ინდობდენ, ამ ყამად შეერთდენ, ერთ სულოვანო-
ბა გამოიჩინეს და ძმურად მოეშველნენ ბარს გაჭირვების დღეს. გა-
ნახორციულეს თხოვნა-მუდარა, იმავე ხალხური ლექსისა:

— ლიშნო, ფშავლინო, ჰევსურნო,
ლაშქარი გაგაზიბით;
ერთმანეთს მხარი შეუჭრით
მტერი კი დავიზიანით“-ო.

გამეგონა, აგრეთვე: ამაოდ ისიც, ეთიომ ფშავში თათრებთან
ბრძოლაში თათრების სულ გაქვლტოლიყენ მამაცები და ხატში.
სალოცოვე დედამაცებს მოენოთ სანთელი, ხოლო როდის მოხდა
ეს ამდენი ზეპირ-გადმოცემა ირ აღნიშნავს იმ ხანას. მთელი მასალა
რა თითოც მე გაეგაგე გახტრიონი, ეს გახლავთ.

ჩემზე ეს ზემოთ აღნიშნული ხალხური ლექს-თქმულებანი მოქ-
მელობდა განსაკუთრებით „ბაბტრონი“-ს წერაში და არა რომელიმე
მწიგნობრული ამბები.

43. გოგოთური და აფშინა“ ძველი ამბის ღირებდა მოკლებულია
თითქმის სრულიად. ეს გოგოთური, პოემის გმირი სიცოცხლედა
მე-19 საუკუნეში, პირველ ხანში, ცხოვრობდა ს. კოფჩაში. ყოფილა გო-
გოთური ფრიად ახივანის ტანისა, ლამაზის სხისა და დიდი ჯანის
პატრონი, მაგრამ მშვიდი და ლმობიერი. თუ არ გაუტყობდებოდა ძა-
ლიან, იგი ღონის გამოჩენას საჭიროდ არა სთვლიდა. იყო მონადი-
რე და ომში ყოფილა თუ არა თავის სიცოცხლეში, ეს არ ვიცით.
იმის მოტიანილი ბრძელო, საფლავის ქვის მსგავსი ლოდი დღესაცა
გდია კობალის სალოცავთან და ისეთი მძიმეა — ორ კაცს ვაუჭირ-
დება ამ ქვის გადაბრუნება. ჩემს ჯგურობაში მეც ბევრჯერ ვეჯაჯ-
ვებოდი ამ გოგოთურის მოტიანის ქვას და ვცდილობდი გოგო-
თურზე მეტი ღონე გამოეჩინა. ეს ცდა, რასაკვირველია, ამო იყო.

არავითარი შეტაკება გოგოთურს ხევსურ აფშინასთან არ მოქს-
ვლია; ჰქონდა მას ერთი შემთხვევა, როგორც ზეპირგადმოცემით გა-
მოვი ხევსურებთან შეჯახებისა: გოგოთურმა ქურდობაში დიჭირა
ორი ხევსური. ორივე შეკონა და მოიყვანა თავის სახლში. ცოლს
დაუძახა ცეცხლზე წყალი შედგი და ძაღლების სალაფავი გააკეთო.
ამის გამო ლაპარაკიც კი მოუვა ცოლთან. ბოლოს ცოლი ისრუ-
ლებს გოგოთურის ბრძანებას — წყალს გააცხლებს და შიგ ქაღალ-
ჩაჭერის. გოგოთური ამ სანთავებს ჩასხამს ძაღლის გეჯაში, წინ
დაუდგამს ხევსურებს და ეტყვის: „ცქლიფეთ ეს ძაღლის სალაფავი,
რადგან თქვენ ამის ღირსები ხართო!“ ხალხური თქმულება ხაზს
უსვამს იმ გარემოებას, გოგოთურს ეჯავრება საშინლად ავადკობა,
ქურდობა, სხვის დანაშაურო. ეს არის მხოლოდ ხალხის ნათქვამი და
აქედან დაიბადა ის „გოგოთური და აფშინა“, რომელსაც თქვენ ჰე-
დავთ და ჰეთხელობთ წიგნებში.

44. ხევსურების მღვდმარობამ შეჰქენა კომბინაცია აფშინას სახით.
ერთის კაცისგან ორი კაცის შეპყრობა და შეკონგადგოლი არ არის
მანცა და მანცა ამავე გამოცემა ჩემს ოცნებაში ის სუთნოა, რავე
გოგოთური მთელ იარაღს აფშინას აბარებს, აძლევს და შემდეგ
უიარაღო იარაღით დატვირთულს აფშინას მთლად გაიტაცებულს.
სასჯელი დაწმულისათვის ნამდვილი გოგოთურისა, რაც მინ ქურდ
ხევსურებს მიუსაჯა თავისებურია, დამაფიქრებელი და შემარცხე-
ნელი, გამასწორებელი, სიხანელის აღმძრავი — ვფიქრობთ, ამგე-
რის სასჯელის შემდეგ ქურდმა აღარ უნდა გაბედოს ქურდობა. გო-
გოთური ხევსურებს არა სეშა, თუმცეცე შეუძლიან, რადგან ხე-
ნა

სურები იმის ხელში არიან. არცა პლანდოვს, მხოლოდ ეუბნება თქვენ, ქურდებო, დარბი ზარბ, როგორც სხვის ოფლის მკამელი; სხვის ქონების მიმოიხეიბელნი, ძაღლის სალაფავს სკამდელით. ამ სა- ჭურდებამ დაბადა ჩემი აფშინის სინანული, ლოცნილ ჩაგარდნა, ხედასთერად შედგომა და სამედამოდ ქურდობაზე ხელის აღება მას შემდეგ. რაც მას გოგოთორმა იარაღი აძეარა. ესა თქვენ გაავლით თვალის ზაზი, განმარტეთ და დასკვენით თუ შემოქმედება როგორ აკოწიწებს თავის ბუდეს, რა ჩხირგედელიობას ეწევა.

17 რა პირაღა განცდამ, რა შემთხვევამ დამწერიან აფოგოთუ- რი და აფშინა? ან ვინა მყავს გოგოთორად, ვინ აფშინდ დახატული ემ ჩემი სილქმლოება და საფლავეში თან ჩაფიცოლუბ, მაგას არ ვი- ტყვი და არც საჭიროა, რადგან დამა არაფერს წესებებს საქმეს და უთქმელობაც არაფერს დაიკლუბ ჩოფებზე, რომელთა არაყი ბევ- რით არ გამსავადდება ხალხური თქმულებისაგან და არ არის ხეი- რიანად გარდაქმნილ-გადაღებულნი, არიან სულ-კურდღელია და აივანე კოტორაშვილი (უკანასკნელი რამდენადაც მახსოვს აკვალ- ში დაიბეჭდა) და ამის გამო სუსტიბენ.

18 ამის გამო გვინებ ყველა პოემების არაყის მბობა ჩემ მიერ მეტი უნდა იყოს, რაც შეეხება იმას, თუ მე რამდენად შეეძულ საქათ- ველოს მომავალი ბედის თუ უბედურებას განსკვრება, ამაზე ბ. იბ. ვართოვას უნდა მოვასწერო შემდეგ ქვეყნარი კთხვის პასუხი არ შეიძლება ერთმა ლექსმა, ან მოთხრობამ გამოსატოს, არამედ მთელ- მა პოეტის ცხოვრებამ, მის მოღვაწეობამ, მთელმა იმის ნაწერებმა.

როგორ გვინათ არ მაქვს მე წარმოდგენილი მომავალი ჩემის ქვე- ყნისა ბრწყინვალედ? ნუთუ ეს არა სჩანს ჩემი ნაწერებიდან? რომ ეს არა მწამდეს, თქვენ გვინათ, მე კალამს ავადებდი ხელში? ურ- წმუნოთა შრომა ამოი, შეუძლებელიც მგონია: იმ ხილს, რომლის გადაღებაც მუშამ შეუძლებლად იცნო, თავის დღეში გასადებლად არ შეუძლება. ნუ თუ ჩემი ნაწერები ამ მომავალ ჩემს ყოფაცხოვრე- ბაზე, ჩვენს ბედზე, არას ამბობენ? ვერაფერი პოეტი ვყოფილვარ, თუ ეს მომავალი არა სჩანს იქ არა სჩანს ის, რაც დროთა სვლამ უნდა განასტრიციელოს. დიად, იმ დროთა სვლამ, რომელიც თქვენ უწინაშეელი, ფუქსაბიტი სიტყვები გვინათ. თუ მე ნიჭი მაქვს კუშმარბი შემოქმედებისა, უმჯობესად წარსულის თუ აწყოს აღ- 17 წერიით უნდა რამის ამბობდე მომავალზე, თუ არა და ჩემი ნიჭი- რება ცარიელი მცნება, უმინაბრო სდევნებია. ერთმა უსწავლელმა ფშველმა მოთხრო, რომელსაც „ბაბტრიონი“ წეიკობს, მისწონებო- და ძალიან და ყელგადავდებოთ, თითქოს შეკამბულ ცხენსა მთხოვ- და სანუქროდ, მესვეწებოდა. მეცთებოდა: „გაყავ, თუ დებოთ

გვამ, ნუ დამამალავ, სწორედ თქვე, საქართველოს თავისუფლებას არა ჰქულისმობ „ბაბტრიონში“, რომ ამბობ ედირსებათ ლუტყმასა ლაშარის გორზე შიდეგობაო?”

— იქნება ვეულისმობდე, — გუპასუხე. — „სწორედ საქათ- ველოს თავისუფლებაზე ნათქვამი“, დიონიკა ფშველმა და ხუთ- მერთ ათასი მკრამეტეული პროფესორი რომ მოგვეყვანათ, იმის რწმენას, აზრს ვერ გამოუცდილიდენ.

თუ ჩემს გეგმებელს ამისთანა რამეს ატარებინებდნ ჩემი ნაწე- რები, საკმარისია. მაშასადამე საკმარისად წარმოდგენილი მქონია საქართველოს მომავალი სვე-ბედი...

ხოლო თავისუფლება ისეთი მცნებაა, იმას ბევრი კომენტარები არა სჭირდება.

ერთი რამ უნდა მოვასწერო პატრივტულ ჩემს კრიტიკოსს: მაინც და მაინც წინ სარბილი და მომავალი ჩვენის ცხოვრების სურათის დახატვა არ არის საჭირო; ამისთანა შრომის შესრულება არავის გვირგვინს გენიოსობისას არ დაადგამს. თქვენ ნუთუ დარწმუნებუ- ლი არა ხართ, რომ მომავლის აწყო პბადეზე ქვეყნც კარგად იცით. წიწილობს კარხი სჩიქს და როგორც წიწილების გამოჩენა, აკე- რებების გაულაკებლობს კარხის ერთგულებაც დაამოკიდებული, აკე- რეთვე კვერცხების დირსებაზე. საწიწილ კვერცხებზე არ უნდა იყოს ძეგლი. შეცდომილია და აბრბებე ხაფხუანისა. ჩვენც პოეტნი, მწე- რალნი და საზოგადო მოღვაწენი, რომელნიც ერთგულ რელიურ თუ გონებრივ ღირებულებას ჰქმნიან, უნდა იყვნენ გამსჭვალულნი იმ აბ- რით, რომ დღევანდელი დღე უყეთის იყოს ქვეყნისათვის, დღევან- დელი ხალხი ცალ-ცალკე და საერთოდ საჭირო აზრით და გრანო- ბით აღიჭურვის. მოქმედებაც თვითვეული ჩვენანის მოქმედებას უნდა შეწინილი. დღევანდელს თვითვეულის ჩვენანის მოქმედებას ჩვენგა- ნის მოქმედება, მაშასადამე ის გზა უნდა იყოს, რომელმაც უნდა რომში მიგვიყვანოს. ეს რომი ჩვენი მომავალია და თუ რომში მი- შავალი გზით არ წავედით, სწორე გზით, რომს ავცდებით. სწორე გზა აწყია ცნც აწყის კეთილსინდისეირად ემსახურება, იგი დი- დებულს მომავალსა ჰქმნისც ვინც ბუერსა პნესს და სთესვს იმის ბიერი პური მოსდის; თუნდაც მოუსაველობა იყოს მაინც სხვაზე მეტი მოუვა.

სამოთხე იმისაა, ვინც დიდ მაღალს საქათ-აწყო საჯიო, ხო- ლო მომავალი საიქიო. სულის მოგება კი მხოლოდ საატოს შეიძ- ლება. მომავალიც იმითა, ვინც აწყის მიჯანყეონილად ემსახუ- რება.

ძველგაუპრი თჳი და საოგარი იარალი სახალხო პოეზიაჲ

დღევანდელს ზარბაზნებს, თოფ-იარაღს, სხვადასხვა ჯუჲრის ყუმბარას რომ შევადაროთ ძველგაუპრი იარალი და თვით წესი ომი-სა, რა თქმა უნდა, სულ სხვა სურათი დაგვიდგება თვალწინ. დღევანდელისთანა ადამიანთა მშუსკრელი და გამანადგურებელი არაა, დროს არ ყოფილა ომი და ეს გამოწვეულია თანამედროვე ტექნიკით. დღეს იმდენად საჭირო აღარც კი არის გულოვანობა. დღეს ქოროლის თქმისა არ იყოს: „ავი და კარგი გასწორდა, გასწორდა მთა და ბარი“. დღეს თავი და თავი საშუალება გამბრჯებისა მოხერხება. სახალხო პოეზია არ დაგიდევს მონერხებას, ხრიკებს და ყოველ იმედს ამყარებს გულადობაზე, გულადობა და ფიზიკურ ღონეზე.

ვაჟკაცს გული რეინისა,
აბჯანნი უნდან ზისანი,
თვალნი ქორებულ მხელგინი,
ზედ მუხნი შევარდისანი.

ლიად, თუ ვაჟკაცი გულოვანია, ხის ხმალსაც კი გააჭრენებსო, რა თქმა უნდა მხედველობა და მუხლადობაც აესებს ფიზიკურ ძალას.

ვაჟკაცს არ გამოადგება
სოფლად შენგმა თავისა,
ხმალს უნდა აჭრენებდეს,
იმედი ჰქონდეს მკლავისა.

უმთავრეს როლს თამაშობს ფარი და ხმალი, „ხმალის ქნევა, ფარის ფარება“, ხმლით ცემა.

ომს უჩვეუელს ვაჟკაცსა
ომი ქორწილი ევინა:
ხმალის ქნევა, ფარის ფარება,
ფარობობა ევინა.

ხმალის ცემა-ქნევაშიც დიდი გარჩევაა. ნამდვილი მტემელი ხმალისა ის არის, ვინც ცხენ-მხედარს აწვეტიანებს და ხმალოს წვერა მიწაში გარბის.

270

ცხენ-მხედარს ღავაწვეტიანი,
წვერი უწვდინე ქეშასა.

ხმალმა არა მარტო ვაჟკაცთა მხედარი და ცხენი, რაზედაც იგი იჯდა, ხმალის წვერი ქეშისაც კი შეეხო.

სახალხო პოეზიაში ჩვენ ქვის სროლას ვერსად ვერა გვხვდებით, თუმცა რუსთაველსაც კი აქვს თავის უკვდავ პოემაში ამის შესახებ ცნობა. ვკონებ, ტარეულის პირით ამბობს: „ქვითაც დავლუწით წვიგებო“ და სხვა. სახალხო პოეზია ალბად ერიდება დიალოზა ომისა არ შეურაცხოს ქვისა და კენჭების ხმარებით და მართლაც, საცა ხმალი, ფარი და შუბია, იქ ვაჟკაცისთვის დიდი სირცხვილი იქნებოდა ქეგბსა ჰრეფდეს და მოწინააღმდეგეს იმას ესროდეს. რუსთაველი, უნდა გიგულისხმობთ, ქვის სროლას და მის საშუალებით მტრისთვის წვიგების დალუწას, ქვის მტყორცნულ მანქანითა ჰკულისხმობს და არა ხელით.

ხმალსა სიმოკლე რას უშლის,
ფეხი წინ წადვი, დაწვდებო.

ამას მარტო სპარტანელი დედა კი არ ეუბნებოდა შვილსა, მასთან ერთად ქართულის ღელაც და ამითან ერთად, ვფიქრობ, მთელი კაცობრიობა.

ხმალისა და ფარის გარდა, ვაჟკაცებს თავზე ჩაქანაც ახურია.

ღაისბულჯეს ფარები,
თავზე ჩაქნება ჰაღებო. (უხლებო)

სიდაც ჩაქანნი, ე. ი. ჩაფხუტი და მუხარაღია, იქვე ვაჟკაცს ჯაჭვის პერანგიც აცვია.

აი ქალი რას ეუბნება სახალხო გმირს თორღვას:

მოგვიდოდი ცოლად,
არ ვყოფო მეთილიანი¹,
თავს კი ნურას მაწონებ,
მამა მეცა მყავ ხმლიანი, —
შვილთ შაკერავს შენსთანთა
ჯაჭვიანი, პერანგიანი.

შენისთანა ბიჭები, ვისაც ჯაჭვის პერანგები აცვიათ, მამაჩემს შვილიც არ ეყოფა, თუნდა ტანზე მარტო ჩითის პერანგის შტრიც არაფერი ეცვასო.

¹ სკვის ნაცოლარო. ქმრისგან დაწუებულო, ცოცხალ გაშვებული ამ პირობით, რომ ქმარი არ შეირთოს. აფქორი.

ომის საჭიროება და აუცილებლობა იქამდის ჩამჯდარი ჰქონდა ძველადგანვე აღმზანს, რომ საიქიოსაც კი მოელოდა მტერთან შეზღუდვებს, რის გამოც საჭიროდ სთვლიდა საფლავში ჩაეყოლებინა საომარი იარაღები, მაგრამ თურმე უხმარი ყოფილა ყველა ეს, როგორც ბოლო დროს დარწმუნებულა აღმზანი.

ნეტავ რად უნდა კარგს ყმასა
საყლავე, საფლავი:
მეც მიყვას საფლავის კარსა,
მაგრამ ვერ მოვიზმარია...

ყველა ზემოხსენებულ იარაღებს მოსდევს თან მშვილდ-ისარი. როგორც ღღევანდელს მსყდარს მზარილოც აქვს გადაკიდებული პატრონებით საცხე სასწრაფო, ისე ძველს მეომარს ჰქონდა ისრებით საცხე ბუდე-ქაჩაში, ქოჯონი.

მაიხნა ისრის ქოჯონი
ლალის არწივის ფრთიანნი...
ისრის დავეცით წვიმი,
ვერ დაიჭირა ფარშაო...

როგორც ღღეს შრამნელები, რაქტა და კარტჩი ტყეებთან ერთად „მოციქულობენ“ ორ მოპირდაპირე ბანკს შორის, ისე ძველი ომის დროს მოციქულობდნენ ისარნი — მოჭკონდით და მოჭკონდით ამბავი. აი ქალი როგორ ჰლოცავს მამაკაცს, როცა ამ უკანასკნელმა აღიღებულ წყალში გაიყვანა იგი, „შეისო ცხენის გავასა“.

ვიორგი ლუხუმშვილი,
შენამც შაჩრები დედასა.
წყალსაც შენ გამამხდინე,
შამისი ცხენის გავასა.
აქვამც გაგმარჯვებო,
საცა ხმალ იქმენ გელოსა,
მოციქულობდენ ისარნი,
შუბნი იწვედენ ენასა.

შუბების ენის ქნევა იმავე ომისა და სისხლის ღვრის მომსწვებელია და, როგორც ისრების მიღენ-მოღენას, ე. ი. მოციქულობას, ისე შუბის ენის ქნევას მოსდევდა ის, რომ

სისხლი სწვიმს, მაღლა დარია.

და მსგავსი ომში წყალ-მოწყურებული

სისხლს მსგავსა ჩაქენის პირთა.

მშვილდ-ისართან დიდი ნათესაობა აქვს ბოძალს. ეს იარაღი თოფით დასამოზრებია, შემოსაყენები ფეხზე და დასასხლეტი, თოფის მსგავს ხეზე, მშვილდია დაჭრული ისრის გასასროლად.

გამოქმდლა ჩონაში ბოძალდი მჭარტლიანია;
თორღვი, ნუ დამეღღრები,
ბოძალდს ვერ მივეც ძალია, —
შვიდის წლის ნაგავიარმა,
სამის ვარ ნაცივარიო...

საბუთად და საფუძელად ომისა ძველად, როგორც ღღეს ღღელა-
მიწა, მამული ითვლებოდა,

ვაჟაცი ცოლზე მოკვდებო,
მამულსა საყუთარზედო...
თავსაც იქ დავდეგ ჰიარსა,
მამულს არ მოვეცე ჩვენსაო,

მღერის ხალხი. რომელ მამულს? რა თქმა უნდა, საყუთარს. ეს სიტყვები მშვენივრად ასურათებს ქართველების ბრძოლას ათასი ჯურის მტერთან, მხოლოდ იმიტომ, რომ საყუთარი მამულ-ღღელუ-ლი, საყუთარი ტერიტორია შეინარჩუნებინა ქართველ ერს; იგი სხვას არ ეტანებოდა წამგლეჯა რამ, შევიწროებინა სხვა ერი. ღღელ-ვანდელ ომსაც საბუთად იგივე ღელა-მიწა, მამული აქვს, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ეხლანდელი მეფენი, ქვეყნის მმართველნი, მარტო იმის კი არ სჯერდებიან, საყუთარი ტერიტორია დაიცვან, სხვის საყუთარს ებლაუტებიან და სცდილობენ, რაც შეიძლება მეტი ერთმა მეორეს წაჰკლიჯონ, შითვისონ.

ძველ დროში ვაჟაცი სცდილობდა სახელის მოხვევას ომის, ბრძოლის ნიადაგზე და ჩალის ფასდაც არეინ იყიდა შოთას მიერ წამოყენებულს გმირობას მოლესკობაში: „ხელმარჯვედ სცემდეს ჩოგმსა, იხმაროს დიდი გმირობაო“... ღღევანდელმა გართულუ-ბულმა ცხოვრებამ ბევრნაირი ასპარეზი გამოაჩინა სახელის მოსახ-ვეპად, თუმც კი ღღევანდელს აღამიანში იგივე ძველის-ძველი მხე-ცი ბუდობს და ყველა სხვა უნარზე წინ გულოვანობა-ვაჟაცობას აყენებს. ძველებური ფსიხოლოგიის დასკვნით, თუმც პურადობაც ვაჟაცობაა, მაგრამ გულადობა სამჯერ მეტი.

ვაჟაცს პურადზე — გულადი
სამის გაფრენით მეტი.

ვაჟაცის მოქმედებას მოსდევს სახელი და ამ სახელს იგი შეს-ტრფის. ერიც ამას ჰღადადებს თავის ღვთიურის პირით.

ზეზესამც კენაცვალეში
გაფრინდულის შვილსაო,
სახელის მონიაზეა (მონატური, მსურველი),
არ ერიდება კირსაო.

ვიდრე დანარჩენი ლაშქარი მოასწრობდა, სახელის გულსათვის,
მარტოდმარტო სახალხო გმირი წინ მიეგებება მტერს და იქნეს
ხმაღს, რის გამოც „სძრავს ჯაჭვის სახელს“.

ვინ შასდევ საძელს გირსა,
ვინ შასძარ ჯაჭვის სახელი?
იქნების ბაბურაული!
ხინჩლოს უყვარდის სახელი.

გვირდოდა, ვრცლად დაგვეწერა ამ საგანზე, მაგრამ ჯერჯერო-
ბით ეს ვიკმევით.

[1914 წ.]

თამარის საფლავის გამო

ღია წერილი

„სახალხო ფურცელის“ № 257 [1915 წ.] წავიკითხე ბ. ფ. სხვიტო-
რელის წერილი: „თამარის საფლავი“. პატრივებულ ავტორის მო-
ყვანილი ცნობები მე აღრე მაქვს მწერლობაში აღნიშნული, თუმცა
ისე დასაბუთებული არაა, როგორც ბ. სხვიტორელს; მას უკვე ხელთ
უვლია წერილობითი საბუთი, დოკუმენტი თამარის საფლავის არ-
სებობისა ფშავში, რაც მე დიდი ხანია მწამს და მჯერა და არადრის
არ ვეთანხმებოდი ჩვენი გემატიანის ცნობას, ეთიომცდა თამარის სა-
ვანე გელათში იყოს. მოხარული ვარ, რომ ჩემი აბრიორული მსჯე-
ლობა და ფიქრები ფაქტებით მტყიცდება, ეს ძალიან კარგი. ხოლო
ამ წერილის მიზანი სრულიად სხვაა და არა იმის დამტკიცება, რომ
თამარის საფლავი მართლა ფშავშია.

მაგალითად რაჲ რა და ისა, ბატონებო, რომ იმავე სიგელის წყა-
ლობით, რომელიც შეხება თამარის საფლავს, მღვ. ფარნაოზ ზაბა-
ხიძემ აღმოაჩინა, აბოვნა მიწაში დაფლული სამი ჯვარი, როგორც
პირადად მიამბო პატრივებულმა შუაფხოს მრევლის მოძღვარმა,
თავწერის მონასტრის სიგელის საშუალებით. როგორც სიგელში
ყო ნაჩვენები აღმოსავლეთით 5—6 ადლის სიშორეზე მონასტ-
რის კედლიდან ამოვიღე მიწიდან სამი ჯვარი: ერთი ლაშა გიორ-
გისაგან შეწირული, უკვე ცნობილი მთელ საქართველოში ლაშა
რის ჯვარი; მეორე თამარ მეფისა და მესამე თავწერისი.
ერთი ამ ჯვართაგანი, სახელდობრ ლაშარის ჯვარი, მე ჩემის თვა-
ლით ვნახე. ეს ჯვარი იქნება თავის ტარიანად არშინახევიარი.
რიონისათვის. ეს ჯვარი იქნება თავის ტარიანად არშინახევიარი.
ტარი ვერცხლით საუცხოვოდ არის მოფარაყებული. ჯვარი ეწაღე
მადაროსკარში ოქრომქედელ დავით ჯანაშვილთან, სადაც ბერმონა-
ზონ ილარიონს მოეტანა გასაყეთებლად, რადგანაც ტარი ჰქონდა
მოტეხილი. უნდა მამა ილარიონს შევნიშნოთ, რომ მან ამ ჯვარის
აქეთ-იქით ხურჯინით ზიდვაზე რომ ხელი აიღოს, ურიგო არ იქ-
ნება. სწორედ ამ ხურჯინის ბრალია, რომ ჯვარს ტარი მოსტყდა
და გახდა მკედლების საყეთებელ მასალად.

1 ხინჩლა ბაბურაული — გამოთენილი სახალხო გმირი.

მე კარგად ვიცი, რომ ამ ერთი კვირის წინად ეს ჯვარი ბერმა ილარიონმა ჩამოიტანა ქალაქში ეპისკოპოს ანტონთან¹. მე ასე ვფიქრობ, რომ ჯვარი თავის აღგილას უნდა იყოს და ვისაც იმის ნახვა შესურს, მიბნანდეს და ადგილობრივ ინახულოს. მამა ილარიონს შეიძლება მოსკოვიდან და პეტროგრადიდანაც მოუვიდეს რუსის ეპისკოპოსების და არქიეპისკოპოსების ბრძანება, ლაშარის ჯვარი წამოიღეს და თვალთ გვიჩვენეთ. მაშ იქაც უნდა გააქანოს? არა. მე, როგორც შეიძლება იმ თემისა, რომელსაც ჯვარი ეკუთვნის და, მაშასადამე, სრული უფლების მქონებული, მოვითხოვ, რომ ბერმა ილარიონმა ლაშარის ჯვარი თავის აღგილას მიიტანოს და დაასვენოს და აქეთ-იქით საჩვენებლად არ ატაროს, რადგან ამისთანა ნივთის მატარებელს ხიფათი თან დასდევს.

[1915 წ.]

შიო მღვიმელი

(მცირე შენიშვნა)

„სახალხო ფურცლის“ № 257 [1915 წ.] მოთავსებულია წერილი ჩვენი ფრიად პატივცემული მწერლის და საზოგადო მოღვაწის ქ-ნ ეკ. გაბაშვილისა შიო მღვიმელზე. წერილის ავტორი სამართლიანად აღნიშნავს შიო მღვიმელის მოღვაწეობას ამ 30 წლის განმავლობაში. „ოცდა ათი წელიწადია, რაც შიო შეუწყებელივ აბნევს საუცხოვო მარგალიტებს პოეზიისას ქართულ საყმაწვილო ჟურნალებში და ყოველი პატარა მკითხველი თავის საყვარელ ჟურნალის მიღებისთანავე პირველად ბიძა შიოს ლექსს ეწაფება, ჰყლავს და გულს საშობისებურის იაზმით ისხურებს და ბებელასავით ცქრილის დროს შიო მღვიმელს... წელს ძვირფას შიო მღვიმელს, ამ ყმაწვილთა ზეპირად ლილინებს... წელს ძვირფას პოეტს, ოცდაათი წელიწადი უსრულგულთა მხილავს და საყვარელ პოეტს, ოცდაათი წელიწადი საჯაროდ ღება, რაც პირველად ხელში კალამი აიღო და პირველი საჯაროდ ღება, რაც პირველად მომავალ იმედებს. იმის ლექსთა ზეგავლენით აღზრდილნი, ჯერეთ კიდევ ბალღობის ასაკში მყოფნი, აბირობენ იმის პატივისცემას, სიცოცხლითვე ვარდ-ყვავილით შემკობა და იმის ხელმოკლეობით შევიწროებულ ცხოვრების გასაუმჯობესებლად სალიტერატურო დილის მოწყობას; წავიდეთ, ყმაწვილებო, ამ დილაზედ“ და სხვადასხვა...

დიდი ბალღობის ღირსია ქ-ნი ეკატერინე ამ წერილისათვის, ასეთი ყურადღებისათვის იმ დანაჯრული ადამიანისადმი, რომელსაც ამ 30 წლის განმავლობაში ერთი თბილი, გამამხნევებელი სიტყვაც კი არ გაუგონია თანამოძმეობა. არ გამოჩნდა არავინ მამაცობა-განი, აღენიშნა შიოს მოღვაწეობა, მისი ღვაწლი სამწერლო ასპი-რეზე, ღირსეულად დაუფასებინა იგი, ჰქონიდა იმდენი გაბედულე-ბა, რომ ეთქვა: შიო მღვიმელი ნიჭიერი მწერალიაო. შიოს ყველაზე პატარა კაცად სთვლიან; ჩვენი შიო, ჩვენი შიო და არავინ ფიქრობს იმის, რომ ეს პატარა კაცი იმავე დროს ძალიან დიდი კაცია; მისი ღვაწლი დიდმნიშვნელოვანია. ვინც ბალებს კეთილგონიერად ზრდის, იგია აღმზრდელი და გამამხნევებელი ერისა, ვინაოდეს სიყრმის დროს დათესილი კეთილი თესლი დიდობაში უჩეილ გამო-

¹ საუცხოვო ნიშანი აქვს აქ ჯვარს; მარჯვენა ტოტის ზოლო გამჭრეტილი აქვს და ზედ ვერცხლს 6 წოჯის სიგარტ მათრახი ჰქონდა.

იღებს ნაყოფს. ამიტომ აძლიერს კუჭში არსებული პეფტიკი უღიღეს მნიშვნელობას დაწყებით სწავლას, სიყრმის დროს მიღებულ შთაბეჭდილებათა; ამ შთაბეჭდილებათა ანკარა წყარო კი ეს „ჩვენი შიო“ გახლავს. „მიუცით კეისრისა კეისარსა და ღვთისა ღმერთსაო“, ბრძანა მაცხოვარმა. ჩვენც სწორედ ასე უნდა ვიქცეოდეთ და არავის ამაგი არ დაუკარგოთ. ნურავის ჰგონია ადვილი იყოს საბავშვო ლექსის და მოთხრობის დაწერა, ყველაზე ძნელი სწორედ ესაა, და თუ არ ღვთიური ნიჭით მორონცხებულს და სულთ მდიდარს, რაიც ერთგვარად 5—6 წლის ბავშვს უახლოვებს 40 წლის ადამიანს, არ შეუძლიან გახდეს საბავშვო მწერალი. დიად, ნაცვლად იმისა, რომ ჩვენ მამაკაცებს ამოგველო ხმა შიო მღვიმელზე და იმის სასარგებლოდ დილის გაშართვაზე, ისევ პატრიცემულმა მანდილოსანმა დაგვასწორო; მან წარმოსთქვა შიოს სასარგებლოდ სიტყვა და ჩვენ მამაკაცებს რაღა დაგვრჩენია იმის მეტი, რომ არ მივცეთ ბანი ქ-ნ გაბაშვილის მოწოდებას და სიამოვნებით არ გავეშუროთ შიო მღვიმელის დილაზე.

[1915 წ.]

ზოგი რამ ფიქრებშიდან

სიბერე ერთ ბისტად არა ღირს. უშნო, ულზათო, სრულებით არ უხდება სიცოცხლეს. აბა, დავეირღოთ სიბერეს და, ვინც მოხუცი ბრძანდებით, — იტყვნით, სიბერე დარღვევაა, უარყოფაა სიცოცხლისა, ზოლო პირისფარეში სიკვდილისა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, რა გამოვს? აი რა: ბებერი რაც არის, აღარ ვარგა ცხოვრება-სიცოცხლისათვის; სიკვდილს კი სრულიად შეეფერება, შეთანხმება, და როგორც ქართველები ვიტყვით, — ასლი საიმისოა.

რამი ვარგა ბებერი ხარი? ბებერი ცხენი? ბებერი ცხოველი თუ მცენარე, რაც უნდა იყოს? არაფერში: ჰყარ ბებერს თოფი და ცდა-აბრუნე, როცა აღარ ვარგია ურეში, გუთანში თუ ეტლში შესაბამელად, ცხენი — ზედსაჯდომელად, — როცა ცხოველი აღარ ვარგია იმ მიზნისთვის, რისთვისაც ღმერთს გაუჩენია, უნდა მოისპოს. ბებერი ხესუ დაჰკა ცული და მოსჭერი, დაუთოე ცეცხლს და დაწვი. ასეა წესი ბუნებისა და სხვანიარად მოქცევა რომ მოვიწადინოთ ძალიან გულთ, ვერ მოვიქცევით: სიცოცხლის, ცხოვრების ლოლიკა არ გვაძლევს ამის ნებას. ბუნება დაუძლურებულს ყველაფერსა ჰკლავს და ხელში გვაჩეკებს: ჩვენც როგორც გამოგვადგება, ისე გამოვიყენებთ, თუ არა და ვფლავთ მიწაში, ან გავგაქვს სანავეზე.

სიბერე განა მარტო ფიზიკური უძლურებაა? არა. იგი იმავე დროს ზნეობრივი დაბეჩავებაც არი.

ხალხს მშვენიერად აქვს დახასიათებული სიბერე:

დაგბერდი, დავჩაჩაჩადი,
წვერი შემეშნა ჭილარა,
შინ ჯალაფთ მოგებულევიარ,
ვარედ უნდივარ ილარა.

როსტომ თქვა: სიბერეცაითა
სიტყვა სითქველად გაჰიროდა,
ჯაჭვი გავცვიითი პერანგად,
ახლა აღებაც გაჭირდა.
ვთი ჩემს ამ ღრით მოყრისა,
ჩემს ამის მოხილუბასა;

ერის ზეშეღვა ზოგადი,
იგივე მიწის ახილებას;
ვერც ვის სიტყვის შეუძლებ
ვერც ვის შეიძლება.

უკბილობა, ჭაღარა, მხედველობის სისუსტე. უძლურება მკლავებში, მუხლებში — ეს ისეთი ნიშნებია, რომ მოთმინებისაგან მხრის ძალა უნებურად აღამიანის ხასიათს, იწვევს ტენიობას. ნდობითა და წადილთა რიცხვი ძალაუფლებად კლებულობს, რადგან ენერგია სულისა დაუძლურებულა, ფიზიკური ღონე ნაკლებია და თავის თავის იმედით დაკარგულია, ყოველ მოქმედებაში შიში, სიფრთხილე ვამოსკვავის. სიარულიც კი ამინებს მოსტეცს, არ წყვიტე და არ დაეშვება უხერხულია. ამითი ხასიათებთ ერთი მეორეს არ უღებება, აზრი აზრს არ ეთანხმება, გეგმვენება — გეგმვენებას. სიბერე მხოლოდ სიბრალულს იწვევს, ერთგვარ მატეისცემას თავის სისუსტისა და უძლურების გამო. ერთადერთი ღირსება სიბერისა გამოცდილებაა. მაგრამ უბედურებათ ის არა, რომ სიკვდილი აღარ აცლის მოხუცს ისარგებლოს გამოცდილებით ცხოვრებაში. სიბერეს ერთი ნაკლი სჭირს: ერთგვარ შემუშავებულს, თავში ჩაჭედულს აზრს ვეღარ შეცვლივინებ ვერა ვხით. ბებერა განა მართო ცხოველები შეიძლება იყოს ბუნებაში? არა, ჩვენს ცხოვრებაში ბებერა აზრი, ბებერი ჩვეულება, ბებერი გრძნობა ძალიან ბევრია, ბოლო გარჩევა ერთსა და მეორეს შორის ისაა, რომ ბებერი აზრები და ჩვეულებანი დიდხანს, ძალიან დიდხანს სიცოცხლეზე, თუ აღამიანმა ძალიან არ მოუტეო მათ არსებობა; ამ მოსაზრებით, რასაც იწვევს, უკეთესდება ცხოვრება, აღამიანს ბედნიერება ემატება. მაგრამ მაგრამ ის არა, რომ აღამიანს ძალიან ეძნელება ამ ბებერი აზრების განდევნა, თავიდან მოშორება, რადგან ისინი უკვე ჩვეულებად ქცეულან.

ბებერი ჩვეულებად მართო ღვინო-არაყის სმა და თამბაქოს წევა კი არ არი. ვინ იცის, რა ღრვიდან დღესამდე ღვინებს ქაროველი კაცი ამ მისთვის უსაფრესს შიირსა;

კაცმა კაცს და მხედველობის
ღვინს და არაყის
უკბილობა, ჭაღარა, მხედველობის
სისუსტე, უძლურება მკლავებში,
მუხლებში — ეს ისეთი ნიშნებია,

არა, სხვაც ბებერა ჭვენს ცხოვრებაში ფრად მობერებულ
წილში მობრლო, დაბრუნებული ჩვეულებები, რომ ისევ ვეღარ
ბით ორის ბელით და არ გვინდა ზედიდან გაუშვით. არა და მხედვე-

ბა ეთიომ იმით, რომ სტუმარს ღვინო ან არაყი არ დავაღვინოთ? არაფერი, სრულიად არაფერი, პირიქით დიდი სიკეთეც არა, რომ გორც მასპინძლისა, ისე სტუმარისათვის; გარდა იმისა, ზედმეტ, ჩაფხას და ტანჯვას ასცდება. რაფე — გაიგებენ ვრთიმეობის სიტყვას, შეაძლებათ დარბაისლური მსჯელობა, დალაგებული მასალაით. მოტრალი კაცი კი ნახევრად ვიცი: მაინც ეს სიგოც გვეყვარს, თუმცა ამავე ღრის კიდევ გვეწულებს; სიმთვრალეს დაივეუღს უკუარს მთვრალობა, უნდა მთვრალი იყო. დღევანდელი ცხოვრება შეგზარძოლა ამ შევენებელს, დაბერებულს ჩვეულებას და მსურს იგი განდევნოს თავის მიღამოდან. ენახოთ, ვინ დარჩება გამარჯვებული — აღამიანა თუ მის მიერ შექმნილი ჩვეულებანი.

რა კარგი იქნებოდა, შეითხველო, იგივე ცხოვრება შეამტოვებოდა დინარჩენს, თმაზე უმრავლეს, ბებერს აზრებს, ბებერს დაბრუნებულ ჩვეულებებს. ვინ იცის როდის მოვესწრებით ამას.

აღამიანის გონება ყველას და ყველაფრის დაბერებას შეუბრუნდება, ხოლო სიბერე ერისა საშინელებაა. ზომ იცით, არიან და იცვან მეცნიერნი იმ აზრისანი, ეთიომც შეიძლებოდას ერის სიბერე და სიკვდილიც კი, როგორც სიყრმე, სიჭაბუკე, დავაჯიკება და სხვა ამტყიცებენ ისინი ამის გამოს, რადგან იგონებენ ყოფილ არსებულ და აწ მოსმობილ ერებს. თუმცა ძნელია იმათ დაეთანხმოს კაცი, მაგრამ არა უშავს, ჩვენც თანხმა გაუჩდეო. ხოლო ერთი რამ უნდა შევნიშნოთ: იმათ მოძღვრებას: შეიძლება ერთი დაბერდეს სხვადასხვა პირობების და მიზეზების გამო, და იგი მალე ისევ დაბრუნდეს. თუ სხვა, მაცოცხლებელ პირობებში წააყენებ, რაც ცალკე პიროვნებას არ ძალუძს. ცალკე აღებული და დაბერებული აღამიანის ბოლო მხოლოდ და მხოლოდ სიკვდილია. რის გამო შეიძლება დაბერდეს ერთი, თუმცა იგი მუდამ ახლებად — ახალგაზრდათა შემატეებით? ტრს დაბერებს მხოლოდ მონობა, ისეთი ცხოვრების პირობებით, როცა მას საკეთარი ნებისა, ძალ ღონის გამოჩენის საშუალება მოეხსობა. ხანა საჭირო არ არა, ეს შეიძლება ერის სიჭაბუკის დროს მოხდეს ენერგია ერისა არ უნდა იყოს შემოტეულ-შეგაჭედილი, უნდა მას ჰქონდეს სარბიელი.

დიდი მონობა საშინელებაა, მომაცდინებელია, როგორც სიბერე, და იგი იწვევს ერის სიბერეს, სხეილარე ერის სიბერე და სიკვ-

დილი შეუძლებელია მანამდე, სანამ მზე ანათებს დღით და ღამით მთვარე.

ხომ იცით მონობაში არწივი ას წელს ვერ ცოცხლობს, ხოლო თუ თავისუფალია, ორასსაც გადააჭარბებს. არ გინახავთ ქათამზე ნადირობის დროს დატუსაღებული ქორი? დიალ, როცა უკვე თავისუფლებას იღობდა ქორს, თავისუფლებას ჩვეულს, ატუსაღებს ვინმე, იგი ერთ კვირასაც ვერა სძლებს მონობაში და კვდება. რამ მოკლავ რომ იკითხოთ, „გულშაო“ — გიპასუხებენთ.

[1915 წ.]

საგაზაფხულო ფიქრები

გაზაფხულზე ბებერი, ვინ იცის, რა დროისა, როდინდელი ბუნება, ახალგაზრდავდება. სიჯეილე მარტო ტანისამოსზე არ ეტყობა. ათასნაირად აჭრელებული, აფერადებული სამოსელი დედამიწისა არაა მხოლოდ ნიშანი ბუნების ჯეილობისა. მზეც გაჯეილდა: სითბო და სინათლე მოიმატა — გამხნევდა, გაგულუხვდა, გათამამდა; ყველა ეს ნიშანია ახალგაზრდობისა — მზე არ ჰზოგავს თავის ძალ-ღონეს და ცდილობს — რაც შეიძლება მეტად გაათბოს დედამიწა და ყოველი მასზედ არსი — სულიერი და უსულო, რათა უფრო ძლიერად იაშუ-შაოს მასში სიცოცხლის ცხოველყოფელი ძალა; იმედი აქვს, მის მიერ დახარჯული ძალა ტყუილად არ ჩაივლის. დედამიწა, როგორც აშიშვლებული და ამ სიშვლისაგან ატირებული ყრმა, ხარბად სჭიდებს პირსა და ხელებს დედის ძუძუს, სწოვს სითბოს, — იმ რძეს, რითაც ჩვილი სიამოვნობს, სიყმილს იკლავს, იზრდება, ვაჟკაცდება. დიალ, დედამიწა სწოვს მზეს სითბოს, მაცოცხლებელს ძალას, რათა შემდეგში ამ შენაშენით ასაზრდოვოს მცენარევი, ცხოველნი, დაამშვენოს, ააყვავოს, აავსოს ნაყოფით ბუნების გულ-მკერდი, უბეკალთა. ვანა მარტო სითბო კმარა მისთვის, მცენარეთა და ცხოველთა ასაღორძინებლად? არა. როგორც სითბოა საჭირო, აგრედვე ნიში ცისა, შავის ღრუბლების ცრემლი, ხან მშვიდობიანად რომ დააფრქვევენ დედამიწას და ხან კი ქექა-ქუხილით მოუვლენენ თავიანთ მოწყალებას, თითქოს მსუბრთ გააგებინონ ყველას: აბა გვიყურეთ, რა სიკეთესა ესწადითო! ვინ იცის, იქნება მძინარა დედამიწას ქმანთან: იდე, გაიღვიძე, გიგზავნით მოწყალებას და, როგორც საჭიროდ დაინახო, ისე მოიხმარეო. ორივე შესაძლებელია, ხოლო ის უნდა აღვნიშნოთ, რომ ქექა-ქუხილი ახალგაზრდობის, სიჯეილის ნიშანია.

რით იპყრობს გაზაფხული ჩვენს ყურადღებას? ნუთუ მარტო ბუნების ამწყანება-აყვავებით, კეთილ სუნნელების მოფენით? ეს მხოლოდ გარეგანი, თვალისა და ყურის წარმტაცი თვისებაა მისი, შინაგანი მოქმედება და აზრი სულ სხვაა. — იმას თუ კარვად არ ჩაუვყვირდით, ვერც კი შევამჩნიევთ. ეს დაფარული აზრი გაზაფხულსა მხოლოდ და მხოლოდ გაერძობაა სიცოცხლისა. მიზანი მისი ალ-

მაღ ღიღბებულა, თორემ ასე ღიღბებულად, ასე საამოდ, სულისა, და გულის დამატყვევებელ სურათებში არ იქნებოდა გახვეული. ღამიში, მიშვიდველი არადრია სხვა, თვინიერ სიცოცხლისა, ტერფა, მწვენიერი, ბუნების ამოდენა გარდაქმნა-ცვალებადობაში, არა რა არს ვარგშე გაზაფხულისა.

მაშ ვიწმით სიცოცხლასა და გაზაფხულის ერთგვარობა, ერთ-ბუნებოვანობა: უსიცოცხლოდ გაზაფხულს ვერ ვიგეძნობთ ისე, როგორც უგაზაფხულოდ სიცოცხლეს.

გაზაფხული მკმნელი, მშობელია სიცოცხლისა: გაზაფხულზე ყოველი ძალა ბუნებისა, ყოველი არსი, თვით ისეთივე კი, რასაც აღაშინი, თუ არ შეიარაღებულს თვალით, ვერ დაინახავს, მიმართული, მიდრეკილია სიცოცხლის შესაქმნელად.

სიცოცხლე მინდვრად, სიცოცხლე ტყეში, სიცოცხლე ზღვაში. წყალში, სიცოცხლე ცაში. სად გაიხედავ, არ დაინახო შთამომავლობაზე ზრუნვა ყველგან ვხედავთ შთამომავს. ფუტყარი რა საუქმელია, ჭიანჭველასაც კი აღუდგება თვინი ციხე-დარბაზი შემგვიდრეთა სიუხვით. ტრეფს ნუ იტყვი, ჭიანჭველასაც კი გამოუჩეკია ოთხი თუ ხუთი ბარტყი, — შეუმატრია სიცოცხლისათვის სარდლო ოთხი თუ ხუთი არსება... ეს სულ გაზაფხულისა ბრალი, მასი ოინია.

წადი, დახედე მინდვრად ჭირბაჭულს, გაღიჯვდე ვენახებში და აცქერდი ყოველ მცენარეს ტყე-ველზე, მთასა და ბარსა. რა აშაფი ხდება? შეგშნა სარდოსი ცხოველთათვის. მაშასადამე გაზაფხულს მარტო ცხოველებს კი არ ამრავლებს, ამ ცხოველებს სასიცოცხლო მასალასაც უშვადებს, აძლევს, აწვდის ხელგამწლით.

იმატომ არის გაზაფხული ღამიში, და ღამიში რომ არ იყოს, ამოდენა მადლს, სიყვითეს, ხომ არ დასტოვებდა დედამიწაზე, არც ასე გულთანად, თავგამოდებით აგალობებდა ზღუბულს.

ისე არადროს არ დამშვენებულა, არ აბინიებულა გელ-მინდორი, როგორც გაზაფხულზე. ისე არადროს არა ზარბზს და მწევანობს ტყე, როგორც გაზაფხულზე. ისე არადროს არა მხიარულობენ საერთოდ ცხოველნი, ფრინველნი, როგორც ამ დროს. ამავე დროს აუშლია ფაფარი პატარა მღინარეს, მიუღია მრისხანე საბე, აღარ იტყვა კალამიტში, გადუბნებია აქეთ-აქით ნაბირები და მოხდებია კალამინდვრები.

ყველა და ყველაფერი, სადაც კი თვალი და ყური მალწუნდება აღამიანს, გელაპარაკება შემდეგს: მე ცოცხალი ვარ, ცოცხალი და მინდა კვალად ვიცოცხლო: სიცოცხლე ჩემი უნდა იყოს დაუსრულებელი.

ეს დრო ზუნებას უადრესს მდინარეების დროს. ეფიჭრობ ზე-

ნება, როგორც გაზაფხულზე. ისე არა დროს არა ჰგონობს თავს ზღუბნიერად.

ნუთუ აღამიანის სულს კი არა აქვს თავისი გაზაფხული? აღამიანად არის და აღამიანად კაციც არის და კაცად ყველა ერთნაირი გონებრივ სიმალეზე არა სდგას, ყველა ერთნაირად არ არის განვითარებული, ყველა ერთნაირად თვლით არ ეცქერის ცხოველებს აუკარგს ყველას ერთნაირად არ აჯიჯებს საზარადო. არ ახარებს სასარგებლოდ, როცა აღამიანის სულს გაზაფხულზე ჩამოვადებთ სიტყვა. მაშინ ვერ დავივიწყებთ სიცოცხლეს, კონკრეტულ გაზაფხულს იგივე სიცოცხლეს, და, როცა აღამიანის სულს გაზაფხული უღვება, ეგშველია მაშინ იგი უნდა ცხოველმყოფელი, სიცოცხლის მკმნელი იყოს. როდის არის აღამიანის სულს ასეთი? იქნებ მაშინ, როცა იღა, მაშინ ოთხეულს შუა შემწვედელი, ხელგნზე ხელნები აქვს? შეიძლება ვანა ამისთანა აღამიანის სულში გაზაფხულის სიმოვნება იგონოს? — ამ სათივრებას იგონებს, თუ თვით დატყვევებულს შეგნებულს, შესისხლბორცებულს აქვს ის რწმენა, ის აზრი, რას-თვინაც მას დაადეს (ხელნები ფეხებზე და ხელნებზე). როცა მან იცის, სიმათლისათვის ვიტანჯვით, მაგრამ ამგვარი გაზაფხული სულსა მხოლოდ სხვისთვის იქნება მავალათის მიმცემი, სხვის, ვისაც ხელ-ფეხი თავისუფალი აქვს, გახდის სიცოცხლის მოზარდ. მაღალი, ქვეყნის მოყვარე სული შეიძლება მხოლოდ იმწინეს სიცოცხლის მკმნელად და სრულის სიმშვენიერით მოგვევლინოს, მხოლოდ თუ თავისუფალი იგი. აღამიანი თუ არა ჰგონობს თავს ზღუბნიერად, ვერც სულის გაზაფხულობას განიცდის, და იგი, ვინც სიყვარულს არის მოყვებული, ვერა დროს ვერ ეღიწება გაზაფხულს სული-სას. უპარველეს ყოველისა სულს უნდა ჰგონობდეს ზედნიერებას, იგი, როგორც გაზაფხულზე ზუნება, უნდა ჰყვოდეს, უნდა მწვანობდეს, უნდა იყოს ცხოველმყოფელი, მკმნელი სიცოცხლისა, ცოცხალ არსებათა მომცემი თუ აღმომცენებელი, მაშასადამე ახალგაზრდა და ამათთან ერთად უსათოდ თავისუფალი, როგორც გაზაფხულზე ზუნება. ხომ ჰხედავთ გაზაფხულზე ზუნებას, როგორ დავისუფლად იწვდის მუშაობას. ამოხეიქს მიწიდან აღარაბელი მცენარე — ბაღი, ვეფილი, სძვის მას ცხვარი და ძროხა, მაგრამ მაინც მოდის ყოველ ეამს, ყოველ წუთს, იწვრება ბევრი ფოთლებით, მოდის შაბუნა თუ ყუფუნა წვიმა და ვერაფერს ძალეს მისი შეჩერება. ათობს მზე მცენარეთ, ცხოველთ და ვის შეუძლიან შეახსენოს მის ზიერ გამოგზავნილი სხივების სიძლიერე? ყოველი მოვლენა, ყოველი ძალი ზუნებისა ცალ-ცალკე და ერთად, ცდილობს შეეშველოს სიცოცხლეს, სრულყოფენ სიცოცხლეს, ასეთივეა სული აღამიანისა.

როცა მას დაუდგება გაზაფხული. იგი ყოველ თავის ძალღონეს მიჰმართავს ერის სასიცოცხლოდ, ცხოვრების ბედნიერება-სიცოცხლისთვის, რათა არსებობა თავისი ჰქმნას რაც შეიძლება ნაყოფიერი, ჰფიქრობდეს თავისუფლად, აკეთებდეს იმას, რაც გულთ სწადიან, ზოლო წადილი მისი უკვე ვიცით როგორც უნდა იყოს, — საითვე მიმართული. იგი უნდა იყოს მუდამ დაუცხრომლად მოქმედი, როგორც თვით გაზაფხულია. ამიტომ ყოველი საქმეცხო მოღვაწე, ყოველი ქვეყნისთვის თავდადებული ადამიანი ყოფილა და არის გაზაფხულის მსგავსი სულისა. მხოლოდ მათ განუცდიათ გაზაფხული სულისა. პატარა, ვიწრო გრძნობისა და ტვინის ადამიანი, თუ იგი მდიდარია, თავს ბედნიერად ჰრაცხს, რადგან ყოველგვარ მოთხოვნილებას ცხოველურს, ფიზიკურს იკმაყოფილებს; შეიძლება ფიქრობდეს, მე განვიცი გაზაფხულს სულისასო, მაგრამ დიდად მოტყუებული იქნება, რადგან ამგვარი ადამიანი მხოლოდ გამანადგურებელია იმისა, რაც გაზაფხულის შემოქმედების წყალობით მიგვიღია ადამიანებს, იგი სიცოცხლეს, როგორც მთელს, არაფერს ჰმეტებს; მხოლოდ დაკლებით აკლებს. იგი განიცდის ისეთსავე გაზაფხულს სულისას, როგორც ყოველი ცხოველი, როცა იგი მძლავრია და მსუქანი. შეიძლება განა ძალიან მსუქანი ღორიც, ტალახში გდებით რომ ანელდეს მხურვალებას თავის ღემისას, რათა განცხრომა იგრძნოს, ვიცნათ ვითომც მას იგრძნოს გაზაფხული სულისა; ადამიანთა უმრავლესობაც განიცდის ისეთსავე დიდობას, როგორც ღორი, მაგრამ ნუთუ საზღვარი აღარ უნდა იყოს სულით გაზაფხულისა და კუჭით გაზაფხულის მფლობელთა შორის? მე, რამდენადაც შემეძლო, დავახსიათე მოკლედ გაზაფხული თვითვეული ადამიანის სულისა, სხვა თქვენ გთხოვთ წარმოადგინოთ, თუ როგორი უნდა იყოს გაზაფხული ერის სულისა...

უწყიდეთ მხოლოდ, ეს იქნება მსგავსი ბუნების გაზაფხულისა. მისი განსაიერება და გამომატველი მთა და ხარის, ცისა და ღმრთისა.

გაზაფხული ერის სულისა უმშვენიერესს სურათს დაგვიყენებდა ერის სულისა.

[1915 წ.]

ჩემი ნაწარები და კორექტურა

(წერილი რედაქციასთან)

რამდენჯერმე დავაპირე აღმენიშნა ჩემს ნაწერებში შეპარული კორექტურული შეცდომანი და ფეხი უკან დავდვი, ჯერ ერთი იმ მოსაზრების გამო, რომ მეტისმეტი ბევრი შეცდომაც ამ მხრივ უფრო თვალსაჩინოა ჩემი „თხზულებანი“. ერთი გაზეთი მთელი წლის განმავლობაში ამ შეცდომების ბეჭდვას ვერ აუვიდოდა და, მეორეც, იმედი მქონდა და მაქვს მეორე ახალი გამოცემისა. მეორე გამოცემის კორექტურა უნათოდ მე უნდა ვიფასო, რათა ავიცილო თავიდან და ჩემს ნაწერებშიც ავიცილო ის გულის ასამღვრვე შეცდომანი, რის მსგავსიც „სახალხო ფურცლის“ № 285 ბ. ილ. ფერაძის მიერ მოყვანილ ციტატაშია („აღუდა ქეთილურით“). ეს კორექტურული შეცდომები, გარდა იმისა, თვით სურათს იფუჭებენ, აზრსაც კი ამახინჯებენ, მაგალითად, მე-5 სვეტზე*:

დაბეჭდილია:

მოკლდი, სოციალ ვირჩევენი.
რა ხარ სიტყვის მოქმედება;
იხსენ გველისბარელი,
ლიკოთ გადუღვე ცრემლად (?)
ფარი — ქალის ჩასაბეჭად;
სირიმ — ვაუღლან გორდა (?)

უნდა იყოს:

იხსენ გველისბარელი,
ლიკოთ გადუღვე ცრემლად;
ფარი — ქალის ჩასაბეჭად;
ხირიმ ვაუღლან გორდა.

აქ სჯიმის გამოფუჭებული ორი სიტყვაა: ცრემლად და გორდა. რა აზრია ამ სიტყვებში, რომ არ მესმის? არავითარი აზრი და არც პოეტური გამოხატულობა ამ სიტყვებში არ მოიპოვება. სულ სხვაა

* ეს შეცდომა თვით წიგნში შეპარული (ავტორი).

ცხემლა (ცხემლადა) და გარა (გარადა). ეს ორი ნივთი ქსლის იარაღია, მაშასადამე ღიატა მიერ სახმარი, ხის იარაღი შალეებისა და ფარდაგების ქსოვის დროს. ჩვენდა საუბედუროდ, როცა „ქსლის ბეჭეა“ (შოთას ნათქვამს — „ღიატა ქსლისა მბეჭელოსა“ — ნუ დაივიწყებთ!) მოვსპეტ, დავივიწყეთ, ნამეტნავად ზარად, თვით ქსლის საქსოვის იარაღების სახელებიც დაგვაფიწყდა. კორექტორი ჩემის თხზულებისა უსათუოდ ბარელი იქნებოდა, თორემ ასეთი შეცდომა არ მოუვიდოდა, რადგან ცხემლისა და გარის სახელი მთაში 5 წლის ბაღლმაც კი იცის; ცხემლა ხმალს ძალიანა პეავს, ბტყელია, სამი თითის სიბრტყე, არშინზე ცოტა გჳელი, თავი და ბოლო ამოჭრილი აქვს ისე, რომ ენა აქვს ხისავე თანა, რათა ზედ ძაფი დაეხვიოს და ამ ცხემლის წყალობით ქსელში ძაფი გავიდეს ჩასაბეჭავად. გარაც რგვალი ხეა, სისქით ვერშოკი, ვერშოკნახევარი და სიგძით ორი არშინი, რაზედაც ქსლისავე ძაფი ეხვევა რგვალად ქსლის მთელ სიგანეზე. მინდია ამ საღიატო ქსლის იარაღებს რომ აგონებს ალუდს, ამით დიდად შეურაცხყოფს: შენ ღიატი უნდა იყოფო, და არა ვაჭკაცი, ღირსი ხმლისა და თოფის ტარებისაო.

[1915 წ.]

შოთაძის

სად არის პოეზია?

I

სად არის პოეზია?

აი საკითხავი, რომელზედაც მე ჩემს თავსვე უნდა მივცე პასუხი. თქვენ, მკითხველო, ნება გაქვთ თქვენებურად გესმოდესთ პოეზია. ხოლო მე კი ნუ დამძრახავთ იმისთვის, ჩემი აზრი თქვენისა წინააღმდეგი რომ გამოდგეს. რა ვუყოთ? ზოგს მღვდელი მოსწონს, ზოგს მღვდლის ცოლი. არ არის ალღილი ამისი გარჩევა, ამ საგნის ყოველმხრივ გამოკვლევა, მაგრამ ჩვენის შეძლების ღაგვარად მაინც უნდა შევიძლოთ. სირცხვილიც არის, კაცი ხატს ემსახურებოდეს და მისი ძალა და ვითარება კი არ იცოდეს, არ ესმოდეს; კაცი მგოსნობდეს და თავისი სამგოსნო საგანი, პოეზია არა ჰქონდეს შეგნებული... თუმცე კი ხშირად ისეცა ხდება, უფრო მდაბიო ერში, რომ მოღვექსე პოეტურს ლექსსა სთხზავს და პოეზიის სწავლა-მოძღვრებისა კი იწიცი არ იცის, იმას მხოლოდ სუნი, ალღო ამოქმედებს. მე მდაბიო კაცზე არცა რას ვამბობ: იმას ემატიება კიდევც, მაგრამ ინტელიგენტს მგოსანს არ უნდა ვაპატიოთ ეს უცოდრობა.

ამ თავითვე მინდა გამოგიტყდეთ, არც ერთი კრიტიკოსის თეორიით არ გახლავართ შებოჰილი, — კიდევაც რომ ვიცოდე რამ ამ თეორიებისა, ამჟამად, ამ წერილის დროს, ყველა ისინი თავიდან მოშორებული მაქვს. ეს იქნება თქვენც შეამჩნიოთ ამ ჩემს წერილს. მე მხოლოდ ჩემი საკუთარი დაკვირვება უნდა გაგიზიაროთ. იქნება უხეირო, უმარილო, უმაღლოც გამოდგეს იგი; არ ავხირდები და არ ვიტყვი, უსათუოდ ბაჯილოდ ოქრო იქნებამეთქი. ჩემი საკუთარი დაკვირვება ზომ მაინც იქნება, ამით მაინც დავაყმაყოფილებ ჩემს თავმოყვარიობას. როცა რომელსამე ლიტერატურულ ნაწარმოებს ეკითხულობთ რამდენიმე კაცი ერთად; ვსთქვით ექვსი, ამათგანმა, შეიძლება ხუთმა დაიწუნოს და სთქვას: „სად არის აქ პოეზიაო?“, ხოლო ერთმა დაინიყოს — „მშვენიერებააო“. წინააღმდეგიც შეიძლება მოხდეს; ერთის დაწუნებული ხუთმა მოიწონოს, ან ექვსი შუაზე გაიყოს. ერთის სიტყვით %-ის გამოანგარიშება ძნელია. უნდა

მხოლოდ ისა ვსაქვით, რომ ყველა მათგანი, დამწუხრებელი და მოწონებელიც, ვიდრე რაიმე სამოყვანო თვითნებად მოიგონებდეს და მასთანაზად ასწონდეს თხზულებას, საკუთარი გემოვნებით, სუნით, ალღოთი ხელმძღვანელობს რუსეთის მგოსანს ნეკრასოვს ღღესაც რომდენი ჰყავს თავიანთსავე, რომდენი საუკეთესო რუსეთის ეუბრნელები აქვს-ადიდებდნენ მას, და ამას წინადა, ხომ მოგვხსენებთ, დიდებულმა რუსმა მწერალმა გრაფ ტოლსტოიმ იგი „ყოველად უნიკუო პოეტის“ სახელით მოწაილა; იგივე დღე დაწერა პოლონსკის, ჟიბის და „ოტტენსტრევის ზამთარების“ საყვარელ მოღუქსეს, ნაღსონს, მამასადამე აქ რაღაც საიდუმლოება იყოლება, რომელიც უნდა გავაღვიფროთ, გავარჩიოთ, გავცხადოთ. გრაფ ტოლსტოი მართლა ტრადიციულად ხომ არ არის, რომ მასი სიტყვა ერის ყურში შეჰყვებოდეს და მერევე გაეცემა მისი სახელი უფრო დიდია, მის დიდებულ ნიჭს მტერ-მოყვარენიც კი ვერ უარყოფდნენ და, მამასადამე, მის აზრს, შეზღუდულობას ამა თუ ამ მწერალზე უნდა დავუყარდეთ, უნდა გულში ჩავიჭყოთ და ზემოთ მოყვანილ მავალთაგან ისე შევხედოთ... გულ დიხმავი მოვეცემათ. ეს თავისთავად იყოს, — ჩვენში რომდენი განათლებული გვეყავს ამ აზრს მჭადავებელი, პოეზიამ დღე მოჰყავს, მას მოხადა კაცობრიობის ცხოვრებაში ადგილი აღარ ექნება, მის ადგილს შეცნობება დაიჭერსო. ამ აზრს და-დასკუბდას, ნე დავიწყებთ, განათლებული კაცი ამბობს, სირცხვილს და სისულელეს შეტილა იქნება! ამ მოძღვრების მიწვევარ კაცს, თქვენც იფიქრეთ, რა დაგასება უნდა შეძლოს ლიტერატურული ნაწარმოებებსა, სით რას ვაიგებს პოეტის თემა და ბოლოს, როდესაც არ იცის მისი საფუძველი, მისი ფანაობა, მისი სისულა და ხორცი, მისი დამოკიდებულება ადამიანის ბუნებასთან.

ჰკითხეთ, რა საფუძველი აქვს ამასთანა მსჯელობისა? ჰკითხეთ კი არა, უნდა დამწაფდეთ და როგორ, ჯერ უნდა ჰკითხოთ, მდებრიოდ რაში გამოიხატება ყოველივე ადამიანის პოეტური შარე? ისე რეგენი როგორ უნდა იყოს, არ ვიპაუხოსო, რომ უოველივე მოძრაობა ადამიანის სულისა — სამოიარულე თუ მწუხარებელი, გამოშატევალი ადამიანის სულის პოეტური თვისებასა. თუ ამასი დიდიანმეო, მოგებელი ხარო, თუ არა და სულ ხელა იდეთ და მოშორდით თვე, როგორც მე ვარ მოშორებული და დაშორებული იმათზე და არცა მაქვს აზრი ამ ზემის წერითი ამასთანა შეცნობების უმეტეობას რაიმე წამლი დავდო. ვანა ეწამლებოდა რამ ამისთანა ბაზიანა, რომელიც მომავალს კაცობრიობას ღღესვე სამარეს უფაროს, უზოდებდეს? მთელი კაცობრიობა უსულსო საგნად, ზედა და ჰედა უნდა გაბდაქმნის, არც სიმწარე აგზნობისის სიცოცხლისა და არც სა-

ტეზო? მართლაც, რა საბრალე იქნებოდა კაცობრიობა და მისი ცხოვრება ამ დედამიწის ზურგზე, რომ გამოთავისებულად თვითიგობას მოხზულებების გვეშაზე მამლინარობდეს?

(მეგრამ არა ბუნებას და ცხოვრებას თავისი საკუთარი წესი და რიგი აქვს და ჩვენი თვითგობა მას ვერ შეუშლიან არჩეულ გზაზე სვლას. ვანა მთელს კაცობრიობას კი ძალეძს, ერის და ოცს ადამიანს არ ვიტყვი, თუნდა ზაფხული ზამთრად გარდაქმნას, ან ზამთარი ზაფხულად? მისი და ზოგანის ჩასვლა-აღმოსვლის ვადა შესცვალის თავის სურვილისამებრ? იქნება ეს კი შეძლოს ოდესმე კაცობრიობამ, მეგრამ თავის ცოცხლის თავით ყოველად შეუძლებელია მან ვრანობა დაგარვოს სიყვარულისა და სიძულვილისა, ჰყოს უარი სიცოცხლეს, ცხოვრებას. თავი და ბოლო პოეტისავე სწორედ აქ აჩივს.)

შეიძლება ვანა ცოცხალმა ადამიანმა არ იტაროს, არ იცინოს, ან არ იმდეროს? მდებრიოდ რომ ვსაქვით, პოეზიაც აქ არის, ვინაიდან ყოველივე ეს სულიერი მოძრაობა, თუ შეიძლება ასე თქვას, ვრანობაზე დამოკიდებული. ცოცხალი ადამიანი და უვრანობელი არ ვაყენა რა უნდა იყოს? უსულსო საგანი თუ იქნება, გაქვადებული, გაბეჭე-ბული, ან როგორ იმოძრაოს ადამიანებმა უვრანობად? — შე ვეღარადვარს ვიტყვი, თქვენ თითონ განაჯეთ. ასეა, რას იზამს კაცი, როცა ჰიტრეკია შეცნობებთანა აქვს საქმე; დიად, სწორედ ჰიტრეკი-კებთან და მასთან ჯიუტებთან, რომელნიც ორჯელ თრზედაც, თა-ვასთავის დასამამებლად და თავიანთ — ვითომდა მეტამეტე მეც-ნიერების — დასამკვიდრებლად უბიჩის ხალხს შორის — სიბრე-ბენ ექვსია და არა ოთხიო...

მოდის ვითხოვ ჰკითხველთან, რომ ამ უცოდანარ მეცნიერებზე საუბრით გავაზარდე მისა ყურადღება და არჩეულ საგანზე გვიან ვიწყებ საუბარს.

II

სად არის, ან რა არის პოეზია? ან ჩვენი მსჯელობის საგანია... არის უცვალუბელი კანონი ბუნებასა, არის მასში თავისებური მარ-შონია. ბუნებას თავისივე კანონი აქვს ვაკეთა ცხოვრებისათვის დამ-ყარებული, რომელიც არის დამოკიდებული სივადსაზე მარობაზე. მარეზე; იგი ბუნებაში შექმნა. სივადსაზე ჯიშისა და გვარის არა მარტო ცხოველნი და შეცნარენი, არამედ თვით ერთისა და იმავე ჯიშისა და მოდგმის ცხოველნი განსხვავდებიან ერთიმეორისაგან. მთელი კაცობრიობა, ჩვენის პლანეტის მცხოვრებნი, რომდენივე მო-დგმად განიყოფებიან, ბოლო მოდგმანი — ერებად. ყოველივე ერი შესდგება ადამიანებისაგან, რომელნიც განიბნევიან თავი ერთი-ერთ-

მანეთისაგან სახეობებით, გონებრივი და სულიერი თვისებებით, საერთო თვისებაც სუფევს მათ შორის, და არა მარტო ერთი ერის ანდოვლებში, არამედ მთელს მშველეთს მცხოვრებთაც შეგვიძლიან უპოვნოთ საერთო რამ, ან თუნდა, მგალობლად, სიუყვარულო სიკეთე-ღმრთე და მწუხარება სიკეთისა გამო, გრძნობა სიუყვარულისა და საბედულოისა! ბუნება ყველა აღმზიანს ერთნაირად არ გვეყვარს, ბოლო მისი მოძულე ღვირვად მოიპოვება აღმზიანთა წრეში. თვით ბუნებათაან მებრძოლი მიწის მუშა, ბევრნაირად მისგან შეშინებული და დაზარალები, დაქანცულ-დაღალული, სიამოვნებით ვადავლებს თვალს ატლად ამოსულს იას, გაბზინებულს ტყეს — უხარბიან, რომ ზაფხული მთისა, მღვთის მომცემია ნივთიერად — გრძნობა ცხოველური, მაგრამ იდეალური მისწრაფებაც არის აქ დართული, უყვარს და მოსწონს რაღაც ეს ველური ნაზი ყვავილი, — იგი არც საქმელია, არც სასმელი, თუნდა სასიამოვნო სუნია არა ჰქონდეს, ჩვენ მაინც მოგვწონს იგი, თვალს უყვარს, ველს უსიამოვნება მისი ნახვა, ცქერა, ბოლო განვიფარებულს აზრთან კაცს იგი სხვა ბევრს რასმე მოაფრთხებს იმისდა მარტოვით, რამდენადაც იდეალისტია კაცი, რამდენად სულიერად მდიდარია იგი.

ნუთუ ია ბუნებით და ეკლემიით დამართული არ მოგვჯერებს დანაერვლს სიმატლეს? ეს მცენარე კაცთაგანს არავს დურგავ, არც მოურწყევ და ისე არ მოუყვანია: მას ბუნება ზრდის, იგია მხოლოდ მისი მშობელი დედა; მზე ათბობს — ეს ლაღა, მაინც კი ლამაზია, ამ ბუნებრივობაშია დამალული მისი შეწინააღმდეგება.

სრულიად სრავა მაღალი მთა თხემით ცილ მიმჯენილი, ის ამაყია, დიდებული, შეუპოვარი, მიუკარებელი, უყადრისი, არავს თავს არ უყადრებს, მსოფლიოს აე-კარგს სუცერისა, როგორც უბრალო რამ მსახრობას ეს თითქმის მზემაც იცნობს, — წინდაწინ თავის სსიფებს იმას მიადრკვევს.

უცხოთა ქვეყანაში რომ მივიღეთ, ჩვენ, კაცობა, ასე ვიცით წინდაწინ იმის სანახავად წავალთ, ვინც ამ ქვეყანაში გვეგულდება და გვაყვარს, მზეც უოვლისა უწინარეს მთის უბტუმრება სადარბაზოდ, რაღვან მთა ყველაზე მაღალია, ყველაზე დიდებული, რასაც კი ღმერთმა დედამიწის ზერგზე.

მეწვერის დროს დიდი და პატარა მირბის აღეარებულს მდინარის სანახავად, ბოლო თუ გაყვლა გვირდა ამითანა მდინარეზე, მაშინ კი გვეწუხება, ვწვევლით მას, ვუნთვით.

გარეშე ბუნებისა და აღმზიანთა ცხოვრებისა არ არის პოეზია: ენავე კარგად უმისს ბუნება და ცხოვრება, თუნდა ლექსებს, დრამებს, რომანებს არ სწერდეს, მაინც პოეტად არ შეიძლება კაცთა

ცხოვრებაში ისეთი რამ მოვლენა დაეასახლოთ, რომ მისი მანგასი თვით ბუნებაშიც არ მოიპოვებოდეს. ბუნებაში ვხედავთ ძლიერების წარმოშადეენლო: ღმრთა, ვეფესეს, არწივს. ჩვენს საზოგადოებაშიც არიან ისინი, მხოლოდ აღმოჩენა უნდა, ღმრთის სურათი რომ გვეყვარს და არა ნაკლებ მანვე ღმრთაყვისა მოგვწონს... აგრეთვე არწივის და ვედების მსგავსი აღმზიანი მოგვწონს ესეთი, თუმცა კეთილს ჩალოან ცოტას წარმოადგენენ თავის ეინაობით და მხოლოდ იმით მოგვწონს, რომ გამოშატევენ პირადის ძლიერებისა. როგორც კაცთა საზოგადოება გვაძლევს მარტოოდენ მანებებელს აღმზიანს, — წიერს, გარეთვე ბუნება — სსიფადანება გვსილიან ქვეწარმავლო, რომელნიც ჩვენ გვზიზღებუ.

„დედაც, დედაც“, ტიროს ბავშვი, დედის მამებაი, და განა ყოველი ჩვილი სულდგმული ამასვე არ მოსთქვამს? რაც უნდა განეთარებას უმარლეს მწვერვალს მიაღწიოს კაცობრიობის ცხოვრებაში, მაინც მასში უნდა სწილდეს ისევე ბუნება საერთოდ... ჩვენ ბუნებაში ვართ — იგი ჩვენშია. საით, როგორ შეგვიძლიან იგი თავიდან ავიშოროთ, იმას გავექცნეთ, დავემარტოეთ? ცოცხალად მისნი ვართ, მკვდარნიც.

კაცთა ცხოვრებას ბევს მუდამ თავისი მოვარე, თავისი მზე, გარდა იმითი, რომელნიც ცოდან დაგვექცრიან. თანამედროვე დიდებული კაცი მხოლოდ ვარსკვლავია, ბოლო მზენი და მოვარენი წარსულ დროთა და საუკუნეთა წყვდადიდან გვიანათებენ, ეს დიდებული გვამთა კრებულია. სიუყვარულო ზელად ჰქმნის აღმზიანს, ამომქმედებს: ტარბილი დავესს ნესტანდარეჯანს, შაჯერებულთა მისგან ყოველი კეთხე ქვეყნისა, არაფერს მხოვავს იგი ამ მარხნისათვის, თავი აქვს გადადებული, ათასნაირ სამშრომლობაში ვარდება, თავისი თავი, თავისი სიკეთეზე მსხვერპლად შეუწირია საუყვარულო საგნისათვის. მხოლოდ ღარბობა უწყობს ზელს, რომ არა კვდება ტარბელი ამ სატრფიალო საგნის ძიების დროს.

ყველა დიდებული ტიპები, რაც კი შეუქმნიათ დიდებულ მგობსა, დიდებულ მწერალთ, ყველა იმათ აქვთ საერთო ხასიათი — თავდადება, შეუდრეკელობა, სიმტკიცე იმაში, რა აზრითაც გაასქვალულიან, რა გრძნობასაც შეუპყრია იმათი არსება. ისინი ერთსა და იმავე დროს თვალზილდნიც არიან და ბრძნიიც. ამ პატარა აზრებას — აღმზიანს, თითქმის მთელი ბუნება თავის ეინაობაში მოუთავსებია. ნამდვილად ასეა დედმა და სახელი მწერალს, რომ ეს შეუნიშავს თვით ბუნებაც ასეთივე: იგი თვალზილდნიც არის და

ბრძანებებს და იმავე დროს, გზადვე კარგად, ბუნებას რომ თვა-
ლები არა აქვს, არც თავი აბია და ტვინი საღ ექნება? მაგრამ მისი
წესი და რაღაც, მისი სიმტკიცე აზრისა და მისწრაფებისა ჩვენი გვაო-
ცებს, გვაყვარებს. მისი უზომოერი მოქმედება ადამიანის გონიერებას
ბევრით იღვწავს... ყველა დიდებული ადამიანი თვით ამ ბუნებას
ჰგავს ღირსებით და ნაყოფად.

ამა კარგად დაუფიქრეთ. ლამაზი ლინკის დონ-კიხოტის, შეა-
დარეთ თვით ბუნებასთან, რამდენს მავანებსა პნასეთ მათ შორის.
რა არის თვით ბუნება, თუ არა იგივე დონ-კიხოტის, რომელიც თავ-
დაღუპიდან ჰელენს, იბრწვს, მოიწრაფის ერთგულ არსებულს, ან-
მეზულ გზაზე თავდაუზოგავად? აზრი მაღალი აქვს, ფიქრი კეთილი,
მაგრამ შეცდომაზე ბევრში მოხდის, უნაკლო არც იგი. რამდენადაც
ნიმუხისა მწერალი, რამდენადაც მაღალი და დიდებული მისი
გრანობა, გონება, იმდენად სავსებით ჰსატყვის იგი ბუნებას არსებულ
ტანის შერისებრით. შექმნილი იმიტომ არის დიდებული ყველა მკთამა-
თა შორის, რომ ბუნება სავსებით გამოსჭრის იმის ნაწილებში. ამ
მხრივ შეზღუდული საფასი, ვნახოთ, თუ არ დამეფიანებით, შეადარეთ
აგრეთვე ყველა გენიოსთან შექმნილი ტანები დაუფიქრეთ, რამ-
დენი მსგავსება მათ შორის.

111

ჩვენი ცხოვრება სრული გამოშატეულია ბუნებისა. ყველა ის,
რაც ბუნებაშია, დამოუკიდებელია ცხოველთა შორის, მკვებარეთა,
ცისა და დედაშიწის შორის, წყალსა და ჰაერთან, ყველა ეს ჩვენ
კაცთა შორის ხდება.

როცა ეს ილრბუნება, მინამ ჰგავს-ჭედილი ასტრლებს ყველა სუ-
ლიერი ძალაუნებურად მწუხარებასა ჰგავს.

კაცთა ცხოვრებაშიც არცერთი, რეალურიც, მწუხარებით
დაწყებული, როგორც ცაზე მჭედილი.

ვინც ბუნებას ავი და კარგი შეიგნო, იმას არ გაქმნელდება
ცხოვრების ვითარების გაგება. მხოლოდ უნდა მწერალი უფროგ-
დეს ცხოვრებას, თუ შეიძლება ასე ვთქვათ, ბუნების ავადებათ.

კაცთაგან გამოთქმულია ეს სიმარტე: „რას სჯობს მამულისათა —
შვილი რთ სჯობს მამასათა“. გაუკეთესება ცხოვრებისა მხოლოდ
მაშინ შეიძლება, რასაც ვერცხვით, როცა შვილი უცხოესი იქნება
მშობლებზე, მეტს ჰქვას, მეტს უნარს გამოიჩენს.

ბუნებაც ხომ ამავე სიმარტეზე დაუფიქრებული, ამ სიმარტით
ბელმდებელია ასე რომ არ იყოს, უფროსის მაგერად კრიკინა

386

გვამდით, გულამბ-მსხლის მაგივრად — პანტას, ნაცვლად თურმე-
ლისა — შავალს.

„შინ რომ ჰაღლებს ვიწროდეს, გარეთ ტიბლს რა ხელი აქვსო“.
ბუნებაც ამავე ბრძანებს და ასე იქცევა: არაფერს თავის შრომასა
არა ჰკარგავს ბეწვის ტოლსაც კი, რასაც იძლევა, უკანვე მიიჭვს, არ
შეგვარჩენს, არც სხვა პლანეტებს უგზავნის, თავის საკუთარი ბა-
ღებისათვის ეხარბება, იმათთვისა მზოგავს.

ყველაფერი, რასაც ბუნებრივობა ეტყობა: სიმთვლილი თუ სი-
ყვარული, შერი, მტრობა, სიმამაცე და სიმზღაღე, ყველგან თუ
სიმტნე და სხვ. და სხვ., იქ უსათოდ პოეზიაა. ყველაფერს თავისი
გასამართლებელი საბუთი აქვს, მიზეზი, გარემოება მწერალს ეს მე-
დამ უნდა ახსოვდეს, რომ ბუნებრივს განონს არ უმტყვენს. წესი-
ერება ბუნებისა დაიქვს — ისე უნდა გადმოგვეცეს სურათი, რომ
არა ესტევათ — ეს ყოველად შეუძლებელია, ეს ბუნების წინააღმდე-
გიაო... ყველა ვნებას, ყველა გრანობას თავისი ბუნება აქვს, თავისი
აგებულება, სათი დამადებისა, ზანა სიყრმისა, სიჭაბუკისა და სიკე-
დოლისა. — ყველა ეს უნდა მგდველობაში ეიქონიოთ. იმიტომ არიან
უყვადანი ქმნილებანი უყვადეთა ავტორთა, რომ ამ წესს არა ჰღალ-
ტობენ იმ ნაწარმოებთა მოზნეულნი.

რა იქნებოდა „ვეფხისტყაოსანი“, ტარელი რომ არა ტირთდეს
ეს ნესტანისათვის, არ იღწოდეს კი მის სამთენელად, არ ავდებდეს
თავს ბიფთაში, არამედ თედეს სრასასხელში და ღრთებას ატარებ-
დეს, თან ამბობდეს დაარბიანებულის გულით: „ნეტა, რომ კაცმა
ოქვას, სად გადიარდა მეფის ასული დარეჯანიო?“ დაუწყოს სხვას
ჯოსმე არშეობა, ახლა სხვა შეუცვარდეს, ისიც რომ ქვეყნმა მოსტა-
ციონ, იმაზედაც ერთხელ დასწავლილი ფრანკა განიმგოროს?! სადღაა
მაშინ მისი დიდბუნებოვანობა და მისი ბუნების მსგავსება? ჩვენი
ხომ ესტევათ, რომ ყოველივე დიდებული ბუნებასა ჰგავსო, მისი
ბუნებასათი სჭარსო... ან რა ღირსება და პატავისცემა ექნება ჩვენ-
გან ავთანდალს და ფრიდონს, რომ არ ეშველით კი ტარიელისათვის
საყვარლის ძიებაში, ნაცვლად ხელი შეშვალათ და მისდამი სიბრა-
ღული თანდგრანობა არ გამოეჩინათ?!

„ვეფხისტყაოსანი“ ყველაფერი ბუნებრივია, მთელი სხეული
და მისი სული და გული უწყესო, ბუნების წინააღმდეგ იქ არაფერი
მოიპოვება. იმიტომ უყვადეთა ეს ნაწარმოები... ვიდრე ბუნება თავის
ძალით მმართველი კაცთა სიციცხლისა, „ვეფხისტყაოსანიც“ იქნება
ჩვენთვის გონების მმართველი.

რამე-რამე

ჩვენი მსუბუქად უცვარიან მწერლობას, თითქმის აბურად ავღუბული ჰყავს, მწერლები კიდე უსაქმო, „საქმეგამოღებული“ ხალხი ჰგონიათ; მაგრამ თუ ამ საქმეგამოღებულმა ბერაგმა „გაუბახუნა“ ვინმე ამის მოუბარს გაზეთში, გაგზიან, ის ყალბზე შედგება და ასტეხს პაბუნა: როგორ თუ გაზეთში ჩამწერეთ, ჩემი ცული საქციელი გამოაქვეყნეთო! აჲ არადგერია გაზეთით? თითქმის ბრძანებლით, უსაქმურობაა მწერლობაო?..

თუ დაეწო და გიკბინა დაბეჭდულმა სიტყვამ ახალ, უსაქმურობა კი არა, საქმიანობა ყოფილა; მაშასადამე, ძალა ჰქონია, საყურადღებო რაღაც რამ ყოფილა ეს სხვადასხვა ამბებით, სხვადასხვა ფიქრით და მოსაზრებით ატრელებული ფურცელი. დიალ, ჩუ ვგონიათ, გაბატონებო, რომ ჩვენ, ბერაგს მჯღაბნივებს, საქმე გამოგლევიცა და იმიტომ ვეღაბნით, ვწერთ, ვაწერდებით ლობე-ყორეს არა ჩვენ იმას ვცდილობთ, ეგები სასარგებლო რამ გავაგონოთ გვეყვანას, შევამართო რამ მის გონებას და ზნეობასო. წუთუ ეს საქმე არ არის? წუთუ ეს საქმე თქვენს საქმეს, რომელსაც მარტო თქვენი თავი აბსოვს, ჩამო-ურჩება უკან? არა მგონია. ვიცი, კარგად ვიცი, ამისთანა მსჯელობა საიდანაც მომდინარეობს და სარჩულად რაც უძევს, აი რა: ერთი გლეხი მყავს მეზობლად, რომელიც ორ დღეში ერთხელ შიანც შინა-ხულებს ზოლმე; და ვაი ჩემი ბრალი, თუ წერის დროს მომხსწრო!

— შენ, სწორედ, საქმე გამოგწვევტია, კაცო, რა სულ მაგ ქაღალდებს ჩამოირღებ-ჩამოიკიცებ? სუ ზომ ბაღლი არ იქნება. — ვაათვე, შორინი მაგ მასხარაობას, საქმე გაიგე! — მეტყვის იგი დარწმუნებით, ისე დამჯერებო, რომ მეც თითქმის ეჭვში შევდივარ და მართლა უსაქმურად მომანია ჩემი თავი.

— საქმე არა გგონია? შენ უბა?.. მაშ საქმეს რას ეძახი? — ვეცითები მე.

— საღიური საქმეა, შენს გამარჯვებას, — შეუბნება ის გვლავ-ქაღალდი, მელანი და იმის საქმე! საქმეს იმას ვეძახი — შობნას კაც-მა, მომკოს, მოთიბოს, სახლს რამ შეამატოს, ცოლ-შვილს რამ არ-გოსო.

რამ პასუხი უნდა მისცე ამისთანა მსჯელობის პატრონს? ამას რომ ესმოდეს მწერლობის მნიშვნელობა, ესწავლა რამ და მისმა გონებამ სწავლის გემო იცოდეს, ამას არ იტყოდა, მაგრამ ჯადუღან არ იყოს და არ ეძმის, აშბობს გულწრფელად სისულელეს... ჩვენი ხალხი ჯერ კიდევ იმ მდგომარეობაშია, რომ ამისთანა მსჯელობას ნაი-დები იქვს და რას იზამ, კრიჭას ვის აუტრავ, ენას ვის დუბამ, რად ამბობო!

მაგრამ, ნათქვამია ძველად: „ვიცე რა უნდა თქვას, წისქვილმა კი ფეჭასო“.

დიალ, წისქვილმა ფეჭას და მეფელეტონემ კიდევ სიტყვას, მიღი და ნუ იტყვი თუნდ ამას, რომ ჩვენი მწერლობის უსაქმურობის ეძახიან, უსაქმურობა-მეტინობას, არა მარტო უბირნი სოფელელი, რომელთაც აბადური უსწავლიათ, არამედ ძინიც კი, — ვისაც საში და ოთხი კლასი მიიწე უნახავთ გიმნაზიისა, — გასულან სოფელი და წითელს ნუნუს მომხრდომიან გვერდით. ზომ მე ჩემსას არ და-ვიშლო და მაინც ვიტყვი, თუკი კი უხერხულს მდგომარეობაში ვარ! საწყალი მეფელეტონე, გაღმა მკითხველები არიან და გამოღმა თვა-თონ ბუტბუტებს! უხერხულს მდგომარეობაში თუ არა ვარ, მაშ რა ჯანდაბა: მე იმასა ვნატრულობ, რომ ეგები ჩვენი მწერლობა გა-მდიდრდეს, ნახეჭდმა სიტყვამ მოიპოვოს ზინა ხალხის გულსა და გონებაშიო, და ისინი კი, ვისთვისაც რამ იწერება, გაიძახიან: წერაზე სრულიად ხელი უნდა აიღოთო! წერაზე არა-რომელი ტყაათაყო-დელი მწერალი ხელს არ აიღებს, რადგან დარწმუნებულია, რომ მწერლობა ძალია, ერთი უმთავრეს იარაღთაგანია ერის წინსვლისა, მის გონების და ცხოვრების გატყუებისა. თუ სხვანი მხენენ, სთე-სენ, ერთის სიტყვით რომ ვსტყვათ, შეუბნებენ და ერს ამდიდრე-ბენ, მწერლობა კიდევ იმას უჩვენებს, თუ ეს სიმდიდრე რაზე და როგორ უნდა იქმნას მომხარებელი, რათა ცხოვრება უფრო სარ-გებლანია და ნაყოფიერი შეიქმნეს. მაგრამ მწერლობაც არის და მწერლობაც, მწერლობა მაშინ ასრულეს თავის წმინდა მოვალეობას, როცა უკეთესად ემსახურება ქვეყანას. უკეთესი ქვეყნის სამახტრო მწერლობისა კიდევ ამაში გამოიხატება, რომ ყოველი წელიწადი, აჲ თუ კარგი, თავის ქვეყნისა ესმოდეს, შეგნებული ჰქონდეს მისი საჭი-როება და სხვებსაც შეაგნებინოს ესევე, — ყველა ავიდობას, ყველა წყლულს წამალი დასდევს და, მაშასადამე, კარგი მწერალიც ის არის, ვისაც უკეთ შეუგნია ეს საჭაროება და უკეთესად ემსახურება ამ საჭიროების დაკმაყოფილების საქმეს.

სიმაღლე მწერლობაში ორნაირად ითქმის, ამ თქმის ორგვარი ფორმა აქვს: ერთი პოეტური-ბეღეტრისტული და მეორე — პუბლიცისტური. საგანი იმათი ერთი და იგივეა — ცხოვრება; მისი მოვლენიანი ძველი თუ ახალი, მიზეზი ამ მოვლენათა და შედეგი. ორივენი, ესთეტიკი, ერთსა და იმავე მემართებებს ამბობენ, ერთსა და იმავე გზას აღვამან, მაგრამ ერთს თქმა ძლიერ ღონიერი, ხილვი მეთრევი, თუმცა სიმაღლე, მაგრამ ვერ აღვლევს კაცის გულს და გრძნობას პარეულიათ. ეს ასეა იმიტომ, რომ პოეტი ახრს ტანსაცმელს ურჩევს, აკობტავებს, აღამაზებს და ჯველასთვის თვალგულშიასვლელს და მონაწილასაჲს ჰადის, ხოლო პუბლიცისტი ამის არ დაადევს. პოეტი სურათებით გვესაუბრება, ტიპებსაჲს ქმნის, ბნითად იფაღურს, მიაბამავს, ისეთს ტიპებს, რომლის მსგავსნიც უნდა, რომ იფიქროს პოეტის ცხოვრებაში, რათა შეესონ მისგან თვალში აზრდებულ ნაყოფს. პუბლიცისტი კი ცხოვრების მოვლენათ არკვევს და მის მიზეზებს უჩვენებს...

საზოგადოებაზე ნაყოფიერი ზედმოქმედება აქვს პოეტისაგან შექმნილ ტიპებს; პოეტური მწერლობაც მამინ არის ღონიერი, როცა მარტო ურახებით კი არაა საგნად, არამედ ებრუნება მასში ან ღაცვეთილულს კაცს, პოეტისაგან დაბრუნებს, ან ღიღსულოვანს აღამაზნებს... სურათი უფრო ცხოვრება გვადგება თვალწინ, ცხოვრება, როგორც მავალით, — რომელიც კეთილის თვისებისაა, კეთილს აღმზავს ჩვენი გულში, და თუ საზიზღარია — ზიზღს და სიძულვილს. პოეტის ერთი უმთავრესი მოვალეობათაგანია ტიპების ხატვა, — ისეთის ტიპებისა, რომელნიც უფარვინია და მეორე, რომელნიც საჭიროა ცხოვრების გასაუფრთხილად. ამიტომ დიდი ცოდვა და ნაკლავი მწერლებისა და პოეტებისა, თუ იმთა შეუძლიანთ და ვერა მხატვრულად ახლავარდობის მისამასებს, ახლავარდობის აღმზრდელს ტიპებს. აუთონ მწერლობაც ამისთანა შემთხვევაში სუნტი და უმარბილია. ეს კარგად ესმოდა განმეცხელებულ რუსეთის გამომწინილს რომანტიტს ტურგენევს და იმიტომ ვხედავთ იმის რომანებში სხვადასხვა დროითა შესადერს ტიპებს. რუსეთის ახლავარდობის აღმზრდაზე ვხიანთ რომ მდენი დავალო არც ერთს მწერალს არ დაუდგია, რამდენიც ამ მწერალმა დასდგა. თუმცა კი ბოლოს დროს თითქმის უმეტევენი თავის გამზრდას და მოვლას წლის შრომა ერთის შრომით ნადეშა (იხ. „ოცნებ ნელადგებულნი“). იგი აქმნიდა იდეალურს ტიპებს და ახლავარდობაც იმის შექმნილ ტიპებს მამაცად და მამაცს დღესაც სიმაღლით რომ ვსთქვათ, ახლავარდობის რქმენა და ახრთ თუკი ბრალად წასთვლელია მართლა, ერთის მხრით ტურგენევის მართლა, ერთის მხრით ვამბობ იმიტომ, რომ ახრს

გარდა მწერლის ჩაცმებისა, თვითონაც ნიადაგი აქვს ცხოვრებაში, თვითონ ცხოვრების გარემოება გამოაწვევს ზოლზე. ამ ცხოვრების, ვსთქვათ, უფარვის მდგომარეობას ბევრი ვერ შეიყვება, უმთავრესს ნაწილს ისე ესმის, როგორც რაღა და ბურანში ხმა რაზე შეიქმნის კაცს. ამ შემთხვევაში ეწველება ხალხს პოეტი და მოძრავებულს. ისტატურის გამოატელობით შეგნებინებს.

ჩვენს მწერლობაშიც შეხვედებით ტიპებს და უფრო კი შეიძლება ნების ტიპებს შექმნისა, მხედებით, მავალით, ვიქტორის ტიპებს, მონაწილურ-ლამებისა, ვიქტორის ცოლები და სხვ. და სხვ. მაგრამ ესეთი ტიპები ნაგებად შეემაბრებინა ცხოვრების საჭიროება...

ლუარსან თათქარბის შეხედვით, ჩვენსა სამწესწირო და სავალალოდ, ცხოვრების საჭიროებას მიხედვით შექმნილ ტიპს ვეღარ ვხედავთ... სხვა ახალს ტიპს აღარ ატოვებულა ჩვენი საზოგადოება, დღემდე აღარ ჩაუდგებია რაღა ყრუ-მღვთმარტობაზე, მის არსებობა აღარ ატეხილა ორნაირის გრძნობითა მართლა, რომლის გამოც დღევანდელი უფარვისობა გარეგნა და ერთი ფეხი წინ წავდეს ჩვენი თვითონობა და მოქალაქობიანობა. მადლოში დიქტოს, ჩვენ ლუარსანს ნახევრადვე უსაქმურობა, უმეტრება და კუჭის ვალმერთება დღეს უარვეყვით. — ჩვენი თავს ამდენად არ დავამტრებთ, რომ მარტო ვსვით, ვსტამით, ვთვლით ბუზებს და ტატრევიკორავით. — არა, დღეს ჩვენ გავილენით ბევრით მადლა კსდგე-ვართ ბეჭებს ლუარსანზე, მაგრამ რანა ვართ, რას ვუღრტვით, რა ძალი და ღონე გვაქვს გულისა და ტვინისა, მანც კი საჭიროა ვიკოდეთ. — უნდა აწიოილი, შეგნებული გვექონდეს, სათა, რაზე მავაყროთ ჩვენი ძალადონე. ამ შემთხვევაში ხელოვნება უნდა მოგვეშველოს... ამ ჩვენის დროის საჭიროებოთ კითხვის იგივე ლუარსან თათქარბის შემოქმედი პოეტი შეგბო თავის ახალს მოთხრობაში „ოთხთაანთ ქვრივი“ და თავისა ძლიერის მკლავით კიდევ შესძრა. მოძრაობაში მოიყვანა ჩვენი გულ-გონება და აფაყყანა... ნაჭივრება კრავრელის მწერლისა იმათი გაიზომება, თუ რამდენად ესმის თავის ქვეყნისა და ერთს საჭიროება, მით, თუ რამდენად შეგნებული აქვს მისი უმთავრესი ნაკლი და რამდენად მადლოზად ვსახებრება ამ ნაკლის შეცვლის სიტყვით თუ საქმით. იმ დროს, როცა „აყვან-აღამაინა“ დაიწერა, ჩატეხილს ხიდზე სადგარა უადგილო აწეზობდა. ამისთანა მადგებლისათვის ნიადაგი არ იყო მამინ და დღესაც კიდევ ბევრს „გვაროვანს“ სწყენა, როგორ სოფ ვოლაც გულმის ბაჭი მხედვას თი-ვალიშვალის ქალის სიყვარულს და მისაც მასუბს აძლევს მის სიყვარულსაო. მაგრამ რას იზამ და რას ატევი სიბის წინამდებდგ, რომ

სიყვარული კაცთა მალაღობაზე დადუმებულს სიჯიუტეს არ ეშორჩილება და იმას თავის საკუთარი კანონები აქვს, საკუთარი ფერისა და ლალის ზნისაა! რას იზამთ, როცა ცხოვრების საჭიროება და ვარჯიშობა ამგვარს სიყვარულს, ამგვარს დაკავშირებას მოითხოვს — ეს საჭიროება თავს ვაიდანას! ეს შეუნიშნავს პოეტს და კიდევ ამაშია მისი ძალა და ღონე, მას შეუნიშნავს, რომ „ჩატეხილი ხელის“ გამოთვლების აზრი ბეჭდვად ჩვენს საზოგადოებაში, მან მოაგროვა ეს სხივები და საბოლოოდ დაგვიდგა ბნელს ღამეში. ამგვარი, თუ შეიძლება ესე ვსთქვათ, მალაღობის ხარისხის ტიპები — ღერძია ეროვნების ცხოვრებისა და სხვა წერილობითი ტიპები კი მხოლოდ სოფლებია ამ ღერძისა, მხოლოდ ერთს რომელიმე მხარეს აკმაყოფილებენ მკითხველის წელისას, და ფრას უმთავრესს საჭიროებაზე ზედ-გამოტრიალი ტიპი კი მოელს კაცს არსებებს სახთვის პასუხს, როგორც კაცის არსებას მოიყვანს მოძრაობაში და მოელს მის გულ-გონების ყურადღებას მიიზიდეს, ესეთი ტიპი აზრია, იგი ბედია ერისა და იმითვე ყველასათვის სასურველად, მიზნადველი... არიან კიდევ სხვაგვარი ტიპები, საკაცობრიო, როგორც, მაგალითად, დონ-კიხოტი და ჰამლეტი; ესენი მოელს კაცობრიობის საჭიროების მთავრად არიან შექმნილნი, ანუ მათში გამოიხატება კანონები ცხოვრებისა, დონ-კიხოტი არის მეტიველი სიმართლისა, ამისთვის თავგანწირვით გეგმობილი, ხოლო ჰამლეტი ძიებისაგან მოპოვებულის მწხრეკელ-მრეკველი, ანალიტიკოსი. ეს თვისება, ეს წესი საკაცობრიო საჭიროებაა, ყველა ქვეყნისა და ერისათვის მინიჭებული და არა მარტო ესპანელ-ინგლისელთა კუთვნილება. ამ საკაცობრიო ტიპებს რომ თავი დავანებოთ და ჩვენს თავს დავუკვირდეთ, კიდევ ბევრი რამ გვეჩივრება, ნაკლებ სხვათა ბევრი აქვს ჩვენს ცხოვრებას, და ახალ-გაზრდობას, ხომ, თითქმის, საკუთარ იდეალად საყოლი ტიპი არა აქვს მწერლობისაგან მიცემული. ესენი დიდი ნაკლია და დიდი ცოდვა.

იქნება ზოგმა იტყვოს და სიტყვას ზელოვნებას საჭიროებასთან რა კავშირი აქვს, ზელოვნება ზელოვნებისათვის უნდა იყოსო; მაგრამ თუ ღრმად ჩაუკვირდებით, ყველა პოეტს ქვეყნის საჭიროება ალღობს და აწუხებს, — იგი ელტვის მაღლიანა, სარგებლობა კაცთა ერთმანეთზე დამოყიდებულების და სარგებლობა ცხოვრებას. შეკ-პირა ხომ მათდელი უდიდესი პოეტი და ამა კარგად დავუკვირდეთ იმას მწერლობას, თუ იგი უფრო ყველაზე მეტად არა ცდილობს დააკმაყოფილოს ეს საჭიროება არა ერთის რომელისაზე ერისა, არა-

ნელ მოელს კაცობრიობისა, ზელოვნება ქვეყნის საჭიროებას თან მისდევს. მაგალითებისათვის შორს წასვლი არ დავუკვირდებ, თვალ-წინ გვიძევს რუსეთის ზელოვნების მიმდინარეობის ისტორია, ლომონოსოვიდან დაწყებული მწერლობა ზელოვნებით ამ ცხოვრების საჭიროების დაკმაყოფილებას ემსახურება. იყო, მაგალითად, რუსეთში დრო, როცა ევროპულს განათლებას გარეგნადი პაპადგენ ჩაცმა-დაბურჯვაში, თუ განათლებაში, და აეთან ერთად საკუთარი კარგიც უარყოფილი ჰქონდათ. მწერლობამ დაუწყო ამ ნაკლს ბრძოლა თავის დროზე. შემდეგ და შემდეგ ხომ ვიცით, რა აზრით იბადება, რაც საჭიროება ჩნდება ცხოვრებაში, დღესაც ხომ ესევე აზრი აწუხებს საუკეთესო რუსეთის შვილებს და პოეტიც ამავე აზრს და საჭიროებას ემსახურება. ტყუილად ვინმე იტყვას იმას, რომ ვე ტენდენციური პოეზიის საქმეა და არა ნამდვილის პოეზიისაო. ეს უსაფუძვლო თქმა იქნება, რადგანაც ყველა პოეტური ნაწარმოები, ასე თუ ისე, ტენდენციურია, მხოლოდ თვით ტენდენციას სხვადასხვა ჯერისა და ამიტომ ადვილად ერთი ეჩვენება გამოუცდილს მკითხველს ტენდენციად და მეორე კი არა...

დაიდ, პოეზიისათვის სათაველო არ არის ერის საჭიროებას ემსახუროს და ამისთვის შექმნას ტიპები რეალური თუ იდეალური.

საბალწლო ზიარება

ჩვენ კაცთა ზუნებთ წესთა მხოლოდნი საუკეთესო მერმისთა უსათუოდ ზედიზედ დღისაგან მოცულით რაზმე კარგს ეს გვა-სუდნებულესს, გვაზრუნებს, მალს გვაზატებს, გოგედლოდურ ვა-რამს გვაწელებს ზულში და საცოცხლსაც გვაყვარებს. კაცო, რომე-ლიც ხელობდელი დღისაგან არაფერს მოყლის, გადუწყვეტია იმედო, ცოცხალ-შეგდარია, ის ცოცხლებში წასათუღელი არაა... გოგელ შინ საქმეს, მოძრაობას და მოქმედებასაც არა აქვს შინო, არა აქვს ლ-ზათი. იმას არც თავმოყვარება აქვს, არც სხვის სიყვარული შეუძ-ლიან, არც საქმისა, აკლავ მხნეობა. ეგრეთვე თუ ერი, როგორც ერ-ბული აღიზიანთა, საზრდოა ქვეყანა, საწყალია ის ერი, რომელსაც დაუკარგავ იმედი ზედიზედ დღისა, საუკეთესო მერმისისა. თამა-შად ვიტყვი, რაც უნდა დაზრუნებული იყოს ერი, რაც უნდა გასა-წყლებული, თუ საუკეთესო მერმისს მოუღოს და არ გადუწყვეტა იმედი და არ ფიქრობს: ეგ არის, ჩემი საქმე მოაზრობილია, დაღუღლი-ვართ, ის ერი არც დაღუღლებდა, არც მოცულება. მომავდინებელს გა-ჩემობებაში და პირობებაში რომ იყოს, გაგრძელებას შესცდის და გათ-მარჯვებს ვადეც. ზომ იცათ კერძო ცხოვრებიდან მავალითები, ყუთ-მის იმედისა სიტყვას მომავდელი სწეული ფეხზე წამოეყენოს. იმე-დისა სატყეამ იმედი დაიბადო გულში სწეულს და გააკოცოსო. მაგრამ იმასაც ნუ დავაფიქვებთ, რომ იმედს როცა აძლევს ეჭობა, თან წამალსაც შესაფერს ასმევს სწეულს, იატის წამალს — მის სწეუ-ლებას რომ მოუღდეს და არა შიამს, საწამლავს. შეიძლება სწეული ცალკე აღებული აღიზიან, მარტო იმედით მოაჩვენს, უწამლოდ, უარსაოდ. ხოლო დასწეულებული, დავადებული ერი არასოდეს მარტო ცალკეობს იმედით არ მოაჩვენს, თუ წამალი არ მიეშველა-მანაც ერი იმედიანად არადრის არც არის, თუ იგი თავის სხეულში არა მოეცეს წამალს, არა მხედვეს ნიშნებს საუკეთესო მერმისისა და მომავლისა.

რაც მომავლის იმედზე ვამბობთ, ისიც აუცილებლად საჭიროა თქვას, რომ ერი არასოდეს უიმედობას არ მუცემა, საბოწარყვე-თილებაში არ ჩაუბრდება და მომავლას იმედს არა მკარავს. უიმე-

დობა მომავალზე ეს ჩვენი ეგრეთწოდებული ერთგვარი ინტელიგენ-ციის ოცნებას ცუდღეულობა და სხვა არაა, ეს უსაქმურთა და უაყ-თურთა საქმეა. იცნობა ამის მოქმედ-ვარს? იცნო მინი სულის და გულს ვითარება? არაფერია ეს ამ მომავლის იმედის მომწამლედი არ იცნოს, იმიტომ რომ თითონ არადრის გატეხება, არადრის უნარი არა აქვთ, არაფერი ცხოვრებისა არ ესმით, ერის ძალღონე აწონილ-ვაზომილი არა აქვთ. ან კი რას ვამბობ: ვინც ჯერ თავის თავს არ იცნობს, თავისი ძალღონე არ შეუგნია. იგი ურს როგორ იცნობს, მის ქოვრებას, ან სისუსტეს როგორ შეიგნებში?.. იქნება მკითხველი გააფიქრეს და სთქვას: „რა დროს იმედებზე ლაპარაკისა, სხვა რამე თქვა, დალოცული, რომ ასაღწელს დღესასწაულს შეფერხებოდე-სო“. უსამართლო რისხეა. ასაღწელს სწორედ ამ საგანზე შეფერ-ხება საუბარი. რადანთომ? — მკითხეთ. იმიტომ, მეც მოგასწავნით, რომ რაც უნდა უფერულ და უიმედო ყოფნაში იყოს აღიზიან, ასა-წელს მანინ იმედით ეგებება, როგორც კარგი რისამე მომტანს, კარ-გის მომსწავლებელს უნუგეზოდ, უამედოდ დასცეცდეს კი დიდი ცო-დვაა თქვენ, მკითხველო, აღბად არ იცით, რომ ჩვენი გვეყვანან „უიმედობი“ ინტელიგენტები, რომელთაც სხვა არა რა სწამთ და არცა რას დაეყვანებენ ვარდა „კოსმოლოგიზმისა“, ნაციონალი-ზმი იმით არა სწამთ, ნამეტნეოდ ქართული ჩვენ ჩვენად არადრის წარმოადგენთ, არაფერნი ვართ, თუ სხვა ერს არ შეუერთდით და „ჩვენობა“ არ უარყვებით. პატრიოტიზმი იმით ფიქრით ვართო, მოკლე შეხედულებისანი არიან და იმით კი „აგრეცოლი“ შეხედულობა აქვთ, ესენი ბაღლები არიან, წვრილფეხობაა, და როგორც მოკლე-სენებით, ბაღს ლულუ უყვარს. დიდი ბაღლები არიან და საწეუ-ბაროც ეს არის, რაც ახლავარდული ძალღონე აქვთ, შეადგენ მაგრამი კომპეტის ვეებს და როცა მოიღლებიან გულითა და გონე-ბით, გატეხილი, დაუძლურებულნი, მაშინ „დაბრუნდებიან შინა“, მაშინ მოიკითხვენ საკუთარს კერას, საკუთარს ბინას, მაგრამ უღონო-ნი, უგულთნი რაღას მაწმისანი იქნებიან?.. საწეუბარო მოგვლანა დიდად... ეს ურმანი შებრალების ღბრსნი არიან, ხოლო ისინი, ვინც იმით ამ გვარს საყენს უფრო, წვეულებს და ნიბუღვლისა.

ამ ასაღწელს დამდეგს ეს ტიპი მოდის ძალა-უნებურად, რომ ყველამ მოინანიოს წარსულის წლის შეცოდებაში და ახალ წელს მივეგებნეთ ბლის ძალით, მხნეობით, გულ-წრფელად და ჩავევიდოდ ღრმად გულში ეს მცნება: საცა გვცოვრობთ, და რომელ ქვეყნის შეიღბიაცა ვართ, რომელი ქვეყნის ბურთი, ღვინო, წყლით და ჰე-რით ვსაზრდობთ, იმას ვარჯიშო რამ, ვადეთოთ იმის სასარგებლოდ ჩვენს ძალღონის დავეზოდ რაც-კი შეგვიძლიან, რომელი ასა-

ჩუბიკ უნდა იყოს — ეკონომიური, ზნეობრივი, პედაგოგიური, ლიტერატურული და სხვ. თუ ჩვენთვის და ჩვენის ქვეყნისათვის ვიქნებით კარგნი, ჩვენს საკუთარს შინაურს საქმეს წავიყვანთ კარგად, მაშინ მთელი კაცობრიობისათვისაც სასარგებლონი ვიქნებით. თუ არა და, ტყუილი მოცდენაა, ამით შრომაა, ვინც იმას ამბობს, კაცობრიობას უნდა ვარგოვო და ეს სარგებლობა ჯერ თავის ძმებისათვის ვერ მოუტანია, თავის ქვეყნისათვის — რომლის ღვიძლი შეიღაა, — რომლის ავი და კარგი ესმის (და თუ არ ესმის თავის შინაობის ავი და კარგი, ის სხვისას როგორ გაიგონებს და, მაშასადამე, ან რას არგებს).

მცირე რამ „მეფისტიქაოსანის“ შესახებ

ბ. ს. ქვარიაშის წერილმა* მომცა საბუთი ვსთქვა კიდევ ერთი-ორი სიტყვა „მეფისტიქაოსანზე“ და მის ავტორის შემოქმედებაზე. ბ. ს. ქვარიაშის წერილი უსათუოდ ყურადღების ღირსია. ამას შიძლება იმიტომაც ვამბობდე, რომ მისი შეხედულება ერთს ღრთს ჩემ მიერ გამოთქმულს აზრს ეთანხმება. ამ წერილს საკუთარი ღირსებაცა აქვს, ხოლო ისიც კი უნდა დავძინოთ, რომ თუ არ სტეფანოზ ორბელიანის გადმოცემული ცნობა დავითის შვილის დიმიტრიას (დემნა) შესახებ, ბ. ს. ქვარიაშის წერილიც არ დაიწერებოდა. დიდა, ფაქტების ცოდნას დიდი მნიშვნელობა აქვს სიმართლის გამოსარკვევად... მგოსანთათვისაც უსათუოდ საჭიროა რაიმე მომხდარი ამბავი, ანუ ფაქტი, რომელმაც უნდა აღუძრას მას გულის სიმეხა, ალაპარაკოს იგი, გრძნობაზე მოიყვანოს, კალამი ააღებინოს ხელში, შემოქმედებას ფრთა გააშლინოს. შიძლება ეს ამბავიც იყოს და თვით ავტორი არ იყოს პირდაპირი მოწამე მომხდარის ფაქტისა, ვინაიდან ამბავიც იგივე ფაქტია. ხოლო ისიც უნდა ვსთქვათ, ვისაც რომელიმე გრძნობა — სიყვარულისა თუ სიძულვილისა — თვით არ უგრძნია, არ გამოუცდია პირადად, იმ გრძნობის მგოსნად ვერ ეიწამებთ; ვერც აღწერს იგი იმ გრძნობას ისე, რომ მსმენელთა ყურნი და სმენა დაიმონავოს და ათქმევინოს: „რა შევნიერია!“ მგოსნის შემოქმედებასაც მასალა სჭირია; არააიდან მხოლოდ არაა იქნების. მასალა კი თვით ცხოვრებაშია, გარეშე ცხოვრებისა და ბუნებისა კი სრული არააობაა. იქ შთაბეჭდილებას ვერაფერი ვერ მოახდენს მგოსნის გულგონებაზე. იმ არააობაში თუ მგოსანი რასმე აღმოაჩენს, ეს აღმოჩენა იქნება მისი ცხოვრებისა და ბუნებიდან შეძენილი გრძნობა და გამოცდილება.

მრწამლა და დღესაც მრწამს, რომ „მეფისტიქაოსანი“ საკუთარი ორიგინალური თხზულებაა შოთასი და მასში თანამედროვე ეპოქაა დასურათებული, მომხდარი ფაქტია, მგოსნის ძლიერის გრძნობით და ნიჭით გაცხოველებული, თუმცა არც ის გარემოება დაამტკიცებს

* იხ. „მოამბე“, №№ VII და VIII. 1903 წ.

შოთას დაღებულს პოემას, რომ ის იყო ავტოტული რაიმე ზღაპრულზე — სპარსულზე, არაბულზე, თურქულზე, ქართულზე, რომლის შინაარსი მსგავსი იქნებოდა აღნიშნული ცხოვრებისა და შგონისაგან ნაგებობა საფრანგულს, რუსთაველის ღრის ბევრი იყო გმირები, საქართველოს შრავალი პეტიანდა ტარიელები ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, არც დაეჭვებოდა მის ეპოქას თქმის საუკუნე, გმირობისა და გატაცებული სიყვარულის წაგალითები მის თვალწინ ჰყვარა ჩდებოდა და თამარისა და მის ტარიელის — დემნას ამბავიც ზომ საგმირისა პოემის საფრანგულ, როგორც ეს დაგვიანება და დაგვიტყუა შოთას რუსთაველმა.

დაღებულ ეპოქებს მაინც ზნე და ზვეულებად სჭირთ გენიოსებს დაბადება ამათ შავალითებს ზნე მსოფლიო ისტორიაში ამჟამად და გზედვით და მავალითების ჩამოთვლა არც საჭიროდ მიმაჩნია ეს ასეც უნდა იყოს უსათუოდ: დაღებულს ეპოქას ადამიანები ჰქმნიან. საზოგადოებრივი ცხოვრება ყოველ მხრივ თავის სიგრძე-სიგანით ირჩევს თავის ძალ-ღონეს სიკეთისა თუ ბოროტებისა, კაცთ მოყვარულობისა და ძალ-მომრეობისა და ეს მგრძნობიერ კაცთათვის, როგორნიც შგონსანი არიან, დაუშვრეტელი მასალაა... ხომ მოგეჩვენებათ, ვრამე ბრძენმა სიტყვა: „ვინც თავის ღრმში საუკეთესო ადამიანისათვის იღწვის, იგი ეკუთვნის ყველა საუკუნეს და ყოველს ერსო“, გენიოსებიც ესენი არიან. ესეც კი უნდა ითქვას, რომ თუ თანამედროვე მომხდარი ფაქტები არა პქონდა აღწერილი. რომლის გამოქვეყნებაც ქროთიკებოდათ, სარგის თმოგველს არ დაუწყევდნ მის შესანიშნავ თხზულებას. საუბედროოდ, ის ხელი არ გვაქვს, თორემ შოთას პოემის საიდუმლო ნასკვს სარგისის რომანი გააჩნდიდა.

დღე ვაქცავთად არიის ჩაეტელება ამის თქმა, რომ არავითარი სპარსულის ამბის არა ურევია რა შოთას პოემაში. ვაქცავთად კი არა დიდ უშეცრებად უნდა ჩავთვალო, ვისაც პირდაპირ საუკუნა შოთას ნათქვამი: „ესე ამბავი სპარსული“ და სხვ. და სხვ. სხვას რომ ყველაფერს თავი დაეანებოთ, ზნე-ჩვეულება პოემის გმირთა რას ვეუბნება? არაბთა — ტარიელ და ავთანდილ შოთას თქმით ტარიელის ქართულ ღრმ უბნობენ. მაჰმადიანთა ღვინობა მავამენ დღესაც როგორც ხეცსურებს, ამ უქველესს ქართველებსა აქვს ჩვეულებად მასპინძლობის ღრის, სტუმრების წინ ქედ-მოხდით ზოქზე დგომა და ისე შირთმევა თსისა სტუმრისთვის. პოემაში ამასვე ვხვდებით სოგრატ და ავთანდილ როცა მიუვლენ მშვენივარე, დაღრუჯილს როსტევაში, რათა იგი გაეგზიარულენხით.

რა არის თავისუფლება?

მშობა, ერთობა, თავისუფლება ამ სიტყვებით გაიფიქრეთა არა შირტო ადამიანთა ყურები, არამედ ქვემოც კი; არა ღრის ზეგნის ჰეგონის დაარსების შემდეგ, არა გვეგონია ასე მჭლეზად და საყვარელთად როდისმე მსმენოდეს საქართველოს ეს სამი სიტყვა, როგორც ესამ მას ამ წარსულ 1904—5 წლებში და დღესაც ესმის და მომავალ წლებშიც გაიგონებს.

მაშასადამე, უნდა ვიცოდეთ, გვესმოდეს თუ რაა ერთი, მეორე ან მესამე, ორს ტერმინს რომ სულაც თავა დაეანებოთ და შოლოდ მესამის ძალა, ე. ი. რას ჰქვია თავისუფლება, ის შეგვეგონოთ, ესეც კმარა, რადგან მშობა, ერთობა მარტოდენ შტოება იმ ზისა, რომ მელსაც თავისუფლება ჰქვია. საცა არ არის თავისუფლება, იქ ვერ იპოვით მშობა-ერთობას, იქ შეგზვლებით მხოლოდ მტრობას, ჭამპობას, ჭამა-გლეჯას და გლეჯას; მგლების ბანავა ერთის მხრით, ზოლო მეორეს მხრით ცხერის ფარა, საცა ნავარდობენ მგლები... საცა მგლები ზუდობენ, იქ ცხერები რას იხიერებენ? ან რა მშობა შეიძლება მათ შორის? თუ შეუძლებელია, მოუთავსებელი და მოუხერხებელი მგლები და ცხერების შავრთება, რადღა ვყვართ, რად ვიძახით ამ მშობა-ერთობას? ვიძახით და უნდა ვიძახოთ, შავრამ მგლებს ზომ არ ვეძახით. არამედ დაქსაქსულ-დაფანტულს, დაწირობულს ცხერებს, რომ მოუყარონ თავითავს შავრთდენ, მოიფარონ როგორი მოუარონ თავითავს, რათა მგლების საქმელ ლეკმად აღიარა ზდებოდენ, უნდა გამოეკმონ საღარი და გზა საყალი... მგლებს ამ ღრის იქ რა ესაქმებათ? ამ დაძახილზე ისინი თითქოს ყურსაც იყრუებენ, არც მოვლენ, ზოლო თავისიანებს, გაეგმარჯოსთ, რომ მგლებიც კი მშობა-ერთობას უქალაგებენ. თუ ასე არ მოიქცნენ, ხომ დაეყარათ ძალა და ცხერებმა სათითაოდ, თუმც ამ უკანასკნელთ არა აქვთ ვაალმასებული კბილები, ვათავსენ რტებით და ზლოქებით? მშობა ზომ იმას მოასწავებს, როცა ერთს მგელს გრუ შირდება, მეორე უნდა მიეშველოს. ეგრეთვე თუ ცხერაი — ცხერას. მაგრამ, მავარი ის არის, რომ მგლებს ისე არ ესაჭიროებათ ერთობა, როგორც ცხერებს, რადგან თვითუღს მგელს საყმარ ძალა

აქვე ცხვრებთან საბუბროდღელდა, — ძალა, რასაცვარეულია, ფიზიკური, რომელსაც ისინი ხმარობენ ცხვრებზე. ცხვრებს ძლიერება ეს ერთადერთი ზნეობრივი ძალაა...

დღესანადის ჩვენ ცხვრები გაყავით და ვართ კიდევაც, ხოლო ვინც შეღებია ირთან, ეს თქვენც კარგად იცით. ჩვენ ვიტანებოდით, ვირბოდით და ამ რბევა-კარკეაშ გვატოვებინა მივემართა ერთობისათვის, ერთი პირი, ერთი ფიქრი მოგვემოკა და ამით შეგვეძინა ძალა... ჩვენ მოვისურვეთ თავისუფლება, განუკითხველ არ გვქონდა და უპარსა ჩვენი თანამოაშენი მოსიხსნელ მსიკებს... ჯერჯერობით ამაში გამოიხატება ჩვენი წაღალი თავისუფალი სიცოცხლისა. რომ ძალ-მოძიერებას უნა მოგტაცოთ და აინდათან სრულიადც მოგხპოთ იგი.

თავისუფლება ცოცხლებსთვისაა ბელსურელი და არა მკვლრე-ბისათვის. იგი გამოიხატება ადამიანის ნდობა-მისწრაფებაში; თავისუფ-ფლება მოქმედება, განხორციელება ნებისა, აზრისა, გრძნობისა და არა განსვენება, უქმად ეოფნა. თავისუფლება პიროვნებისა და ერისა ერთიანობაზეთთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული. სადაც არაა პიროვნება თავისუფალი, იქ ერთი დამონებელია და დამონე-ბული ურში რა თქმა უნდა პიროვნებაც მონაა, უთავისუფლო, სხვის ზღაშსა სათაშნო ნივთი.

იქ რა უნდა თავისუფლებას, საცა ჩემი ნაშრომანადეაში სხვის მიაქცეს? ჩემი ნაშრომის ნაყოფს ჩემდა უნებურად, ჩემ მიერ ნება-დართულად სხვა ისაუფლებს? მე ეტირი, ის იყინის და ჩემში მტაცებლის მიმათ შოლოდ ზიზღა და გრძნობა შურისძიებასა სდღეს და ვადმოღის. მინდა ვისწავლო და ნება არ მეძლევა მინდა ჩემი საკლთარის ზარჯით დავაბარო უნივერსიტეტი და უარს მეუბ-ნებია; და სხვ. და სხვ.

არ მანდა ვილოცო ის შეენიერად. მორთულ-მოკაზმული კერამი, რომელსაც შენ მლოცულობ.

იქ ვინ ნახა თავისუფლება, საცა მე ჩემს დიდგანაზე ლაპარაკს მიშლიან: არც მასწავლიან, არც მაუბნებენ, არც მამტარებენ, არც მაგალობებენ? რა გული უნდა მქონდეს მაშინ? რას უნდა ვგრძნობ-დეთ? — სხვის არაფერს, ვარდა ზიზღისა, მტელეარებასა. მოაშ-ლელ-მომაშელა ჩემი სიცოცხლე, ვგრძნობ მხოლოდ უსიამოვნე-ბას, სიძულვილს და ვწყველი იმ ძალებს, იმ შედეგს, რომელნიც ყველა ზემოთე იღნიშნულ საქმეში ზღს მაშლიან, წინ შეღობებიან და ვეცდი მარჯვე შეზიზღევის შევქმნისო ისინი... როცა ეს დრო დგება და მეც მოქმედება ვიწყებ ამ ძალთა შესამუსრავად, და-საბრუნად, მაშინვე იწყება ჩემი თავისუფალი ცხოვრება. აქ არის დასაწყისი თავისუფლებისა, და უკეთეს ვითმენ სმას არ ვიღებ, არა-

ფერს ვამბობ, მაშინ ვარ მონა, არა მშელს ჩემი მხავერდი ძალა; იქნება მძელს კიდევ, მაგრამ ამ მძულეარებას გულში ეშალავ; მა-შინ ვარ ლაჩარი, უცნო საზიზღარი, ვადრე მონა. არა, მძულეარე-ბა როცა უკიდურესობამდეს მიღის, მაშინ ლაჩრული გრძნობა ის-პობა, მაშინ ამბობს ადამიანი: ან მოვეფლები, ან ვაძლევ ჩემს მტარჯველს...

არ ირღევა, არ დამირბდება მხავერდი ძალა, არ დაფრთხება მგლის ჯოგი, ვადრე ამას არ იტყვის უზრავლესობა. იტყვის კი რო-დისმე ვრა გადჭრით, თავ-გამოდებით „სიყვდილი ან სიცოცხლე“ (ე. ი. თავისუფლება)? — იტყვის და ამბობს კიდევაც, ამას ჩვენს თვალთ ვხედავთ, აშკარად ვგრძნობთ ყველანი... მაშასადამე სმას მისმა მძულეარება მკლბისადმი უკიდურესობამდე მალწია. თუ ეს ფაქტია, ნამდვილი მოგლეწა, მაშინ იყოფთ, სიყვდილი აღარ შეგვი-მინებს, მაშინ ყველა მხალ იქნება თავი დადოს თავისუფლებისა-თვის და ვამარჯვებაც უსათუოა, ამიტომ, ვიმეორებ, ესაღ თავი-სუფლება უყვარს და უნდა მისი ღამეარება ქვეყნად, ვერ უპირვე-ლეს ყოვლისა. უნდა შეიძლოს მთელს თავს არსებით, ყველთ და გონებით მტარეაღნი და მტარეაღობა. ეს არის მხოლოდ საშე-აღება, რომლის წყალობით ადამიანს შეუძლიან შედგარდ იზარო-ლოს და არ დაზოგოს სიცოცხლე თავისუფლების მოსაძიებლად... და რა არის ეს თავისუფლება, რატომ არ იყოფათ? უკაცრავად ნუ ვიქნები, რომ მე ჩემებურად ვანეშარტო ეს სიტყვა: თავისუფ-ლება ხალხისთვის მტარეაღობა აგან წარმე-ული ბედნიერებაა. ბედნიერებაწარმეულს რა პარება ებედურების მეტი? — არაფერი კიდევ ამიტომ არის, რომ უზე-დურად ჰგრძნობს თავის თავს ყველა დამონებელი, თავისუფლების მოკლებული ერი და პიროვნება. წამომიველი საარეებლობენ ამ ნაფიანდარს ბედნიერებით მხოლოდ ცოტაანს, რადგან ცხოვრების ლოლიკას წყალობით ეს ნადავლი. მოპარული ბედნიერება მტაცე-ბელთათვის უზედურებად ხდება. გადავლეთ თვალი მთელს რე-სებს და ჩვენს ქვეყანას. აშკარად დაინახეთ რომ ეს ასეა დღეს ხალხი იზრუნებს იმას, რაც წარბედეს და წარბედელი გაბლავთ, მაკლედ რომ ესაქვით, ბედნიერება — წამომიველი დღეს ტირის, ხოლო ვაცარეული მღერის, მხიარულობს, რადგან დანა-კარგს პოულობს. წარბედელს იზრუნებს. თავისუფლების ჭეჭრებმა ბოლო ვამს მდამ დასჯილან. რადისა დება ეს ბოლო ვამი? — სწორედ მაშინ, როცა ხალხი თვალს ახელს, როცა თავის უფე-მდგომარეობას ატყანლობს პერძნობს და შედეგს, გაიცნობს იმ მვე ძალებს, რომელთაც წაართვეს ბედნიერება, — სძულს ასინა

უსახლგროდ; სწორედ მაშინ ცდილობს შემოსროს თავის დამშონებელნი...

რას თხოულობს თავისუფლება ადამიანისაგან? როგორ უნდა იქცეოდეს თავისუფალი ადამიანი? — თავისუფალი ადამიანი უნდა იქცეოდეს ისე, რომ თავის ყოფაქცევით სხვას არ ჰვნებდეს, მით უმეტეს საზოგადოებას, არამედ მისი მოქმედება უნდა იყოს მიმართული ქვეყნის საბედნიეროდ. თუ ეს პირობა არ იქნება ადამიანისაგან დაცული, მაშინ მისი მოქმედება იქნება ავაზაკური, ვინაიდან ყოველი ავაზაკი თავისუფლად იქცევა მხოლოდ პირადი სარგებლობისათვის. მაშასადამე, მხოლოდ იმაში არ გამოიხატება თავისუფლება, რაც გნებავს ის ილაპარაკო, სწერო, აკეთო, — არა! უნდა ყოველს სატყუას და მოქმედებას საერთო, საზოგადო ბედნიერება ედევას საჩუქრად, ქვეყნის თუ სასარგებლო არა, სიამაყნებლო, საზარალო მაინც არ უნდა იყოს ქვეყნისათვის, ყველა ჩვენგანი. ხალხისათვის მოტაცებული თავისუფლება მტაცებელთა ხელში როდია თავისუფლება, იგი იქცევა მტარვალობად, ამ თავისუფლებისას მტარვალნი ათასნაირს ჯაჭვ-ბორკილებს სჭედენ, ხაფანგებს, ვაზებს, თავში სცემენ კვრებს და საღრრბელის ბოძებს სდგამენ... ხალხს ამ თავისუფლებისაგან შეზაებულს შხამ-ნადევლს, საწამლავს უშაბდებდა და იმას აწვდიან. ბოლოს კი თითონ რჩებიან მოწამლულნი. ისტორია ამის მაგალითებს უხვად იძლევა. ხალხი იტანს ამ საწამლავს, იგი ისევ ხალხად რჩება, იმარჯვებს, ხოლო მტარვალთა გული მიწაზე ერთობა. ამიტომ, უპირველეს ყოვლისა, თავისუფლების წართმევა უფრო იმათ ჰვნებს, ვინც თავისუფლებას პაარავს, ართმევს ხალხს და მსურს იმით მარტო თავად ისარგებლოს. თავისუფლების მტაცებლებზეა სწორედ ზედ გამოჭრილი ქართული ანდაზა: „ვირმა პალო მოაძრო და იმდენი სხვას არა ჰკრა, რამდენიც თითონ იკრაო“.

ხალხს მმართველნი, რომელნიც ამ უღირესს უგუნურებას პშევნიან და ხალხის მონებად გადაქცევის ცდილობენ, ვარდა იმისა, რომ თავიანთ წოდებას პარწნიან ზნეობრივ და ფიზიკურად, ხალხსაც იფუჭებენ. დამონებული ერი მუდამ ბეჩავია შინაურობაში და რა თქმა უნდა ბეჩავი და სუსტი ვარეშე მტერთან საბრძოლველია. ამის დამამტკიცებელი მაგალითი დღევანდელი რუსეთია, რომელიც პატარა იპონიას დაეცა და რქები შემოიმტვრია.

მაშასადამე, თავისუფალი უნდა იყოს არა რომელიმე ერთი წოდება, არამედ მთელი ერი. ქვეყანაც მხოლოდ მაშინ იქნება ბედნიერი, როცა მოისპობა წოდებრივი უპირატესობანი, ყველა წოდება იქნება თავისუფალი, ე. ი. ბედნიერი... თავისუფლება და ბედნიერება სინონიმებია.

ნუ ეძებთ იქ თავისუფლებას, სადაც ცხოვრებას ისევ საფუძვლად წოდებრივი განსხვავება აქვს დაღებული, სადა ყველის განუზრუნვლად წოდებისა და გვიანშვილობისა. არ ეძლევა საშუალება პატიოსანი შრომით მოიპოვოს პური არსებისა, სადა შრომა ღირსეულად არ ფასდება, სადა არ არის თანასწორად განაწილებულა ცოდნა, ქონება.

მარტო ქონებრივი უზრუნველყოფა არ არის გარანტია, ერმა შეინარჩუნოს თავისუფლება, უკეთეს მას თან არ ახლავს ერის საერთო გონებრივი სიმწიფე, განათლება და ცოდნა.

რას ჰქვიათ თავისუფლება?

როცა ჩვენს ნაცნობს, ან ნათესავს ატყუებდნენ, დაუფრთხილებდნენ მრევსწრადებით მის სანათად ისე, როგორც სხეულსა. თან ვხანობთ: „ახ, რა ცუდი სიყმე მოუვიდაო!“ რაღა? რისთვის? იმისთვის, რომ კაცს წაართვეს თავისუფლება, წაართვეს ისეთი რამ, რითაც აღამაინი შეიწუხეს, წაართვეს სიბრძნე და მისცეს ვაება-ტახტვა თავისუფლება და ბედნიერება ერთი და იგივეა. დატყუებული აღამაინი უბედურადა გრძნობს თავს: ვერა მკვამს და სკამი თავის ნებაზე, ვერ იღებდა, ვერ დაწვება ისე როგორც თვითონ უნდა, ვერც ტანთ იცვამს, რაც მოსწონს იმას, ვერა მხედვეს იმას ვინც უყვარს, ვერ აკეთებს იმას, რის გაკეთებაც სულით და გულით სწყურია; თავის ნებაზე ვერ დაილაპარაკებს, თავისუფლად უნდა ვერ გადამდგას. უბედურ ყოფაშია ტესალი ჩავარდნილი. გვესმის ჩვენც მისი მდგომარეობა და გვებრძლება. რაღა უნდა ვათქვათ, როცა დატყუებულია მთელი საზოგადოება, ერი, სახელმწიფო? ნაღარი ან ფრინველი ცოტად მოზრდილი, თავისუფლებას ნაჩვენევი, ნაგები, რომ დაატყვევოთ, თუ ვერ მოახერხა გაპარვა ტყეში, მინდვრად, დარღისაგან კედება. მაგალითები აუარებელი ხდება, რაც უნდა კარგად მოუგოთ, ასეა, აქაოთ, საუცხოვრო ზინა მიუზინოთ, მაინც თავისუფლად ცხოვრება ურჩევნია. მზად მიერთებულ საზრდოს, თავის წრობათ, წიწილით, წვალბით მონაპოვარი გვეკუთვნება სიცივე და სიკბე არ ამინებს, ოღონდ კი თავისუფალი იყოს, თავის ნებაზე ცხოვრება, მოძრაობა შეეძლოს. აი რამდენად ტყბილია თავისუფლება.

ნადირს და ფრინველს თათქმის აღამაინებ შეტად უყვარს თავისუფლება. ტრედი მშვიდი, უწყინარია და რომ შეიპყრო: ისიც-კი გინისკარტებს — გამაშვიო, ნუ მტყულებო, ღიად, აღამაინ, მით უმეტეს გიუნათლებელს, არ უყვარს თავისუფლება, არ იბრძვის მის მოსამიფელად იმით, რომ მონობაში არის აღზრდილი, მოზრდილებს, მოთმინებას არის ჩვეული და თანაც ის საუფარულს თავისუფლებასაღი ამანებს გულში იმ მოსაზრებით, სწყაღს კაცს თავისუფლებას ვინ აღიზრდისო, ითაღოს ზემწიფის ქალს. იყოს წაყვარე-

ბული და ვერა მხედვეს თხოვას, რადგან მისთვის ზელმისაწდომი არაა. ამა კარგად დაუკვირდით თუ ასე არ იყოს.

აღამაინი თავისუფალი იბადება. უცქირეთ ბავშვს როგორ თავისუფლად მოქმედობს, როცა შეიძლება მოძრაობას, ეპოტინება ყველაფერს, რასაც თვალს და ყური მუწუდება; იქნება ხელებს და ფეხებს, როცა ავანში აწვენი ღელა და ხელებზე არტახება უჭირებს. მოლოდ დიდებს მოსაზრება, დამლა, დამინება ქვეყანის დროებს ბავშვს თავისუფალ მოქმედებას, რომელიც უსამზღვრო თავისუფლებისაგან მისწრაფის...

გაიზრდება, მოვა გონებაზე და მაშინ ხომ შინაურ უფროსებთან ერთად უჩხდება გარეთ სხვა უფროსი — საზოგადოება აუარებელი ზნე-ჩვეულებით, აზრებით, წესებით, რომელთა შორის მრავალი უფარვისი და პარდათი დამლუპველია აღამაინისა, შემოშველი იმას თავისუფლებიანა, საღის მსჯელობისა. შშობლები, საზოგადოება და უბნის სკოლები აწვევენ ურმას ისეთს აზროვნებას, რაც უნდა მას გონებას, უნერგავს ცხოვრებისათვის მანე აზრებს, აწვეს გონებას მოზრდილებს, მოთმინას, უცლავს საყვარულს თავისუფლებიანად. აი, აღამაინი მოსისხლე მტერი ხდება ბუნებისა: იმის მადეცად, რომ ხელი შეუწყოს და განავითაროს ეს შეიარყასი განმა — თავისუფალი გრძნობა, მისცეს მას გონიერული მიმართულება, ცდილობს დაასშოს, მოსამოს იგი სრულად ამოედოს ძირიან-ფორციანად აღამაინის გულიდან. ამ დროს საზოგადოება ვერა გრძნობს რამდენად მოსისხლე მტერი ხდება იგი თავის თავისა. რატომ? მიტომ, რომ ხეს ტოტებს აჭრის, ქერქს აცლის გარშემო ტანზე, რის გამო იგი ხელს უწყობს მტოების გამომას, რასაც ადრე თუ გვიან თვით ხის ვაშლიც მოსდევს. დიად, გამამარია, მწელია ის საზოგადოება, რომელია წვერებიც მოსწრად. ყველა-ჩვერზეცად არიან აღზრდილი და არ უყვარს თავისუფლება, მადება თავის თავის მტერი, სთელავს ფეხით თავისივე ბედნიერებას. ამისთანა საზოგადოება თუ სახელმწიფო ბუდეა ყოველნაირის უსამართლობისა, ადვილად ნდნობიან დამატრული და მჩავერული, გაყარული და მყარცული და იმართება მათ შორის ბრძოლა. დღეს ჩვენი ვართ მოწამე და მონა-წილნი ამისთანა ბრძოლისა. ბედნიერება-წარმეული ნაწილი საზოგადოებისა (ყლის) გზაქვის მეორეს, რომელმაც მისი ბედნიერება მითვისა, მისი თავისუფლება და გონება. მჩავერული დღევანდლის თავისუფლად იქცეოლენ: ფულა, მიწა, ფაბრიკები, ქარხნები, სახლები იმათ ხელშია. ეს სულ მოტყუილებით, მტარელობით, სხვისთვის თავისუფლების ჩამოართმევით მოაპოვეს. დღეს დამატრული ნაწილია იგრანო ეს უსამართლობა, ამათა თვალები,

888

გაიღვას მის გულში დაიწყო მისი თავისუფლების სიყვარულმა, ღღეს აგი ამბობს: დაიბრუნეთ წარმოქმნილი ბედნიერება!

თავისუფლება, მტარულობა (ემკობრობა) ხალხისათვის (ერ-რედესობა) წარმოქმნილი, ბედნიერებაა. თუ ერის აღმშენებელს, ჯანს, სხარავს ტუსაღობა, თავისუფლებას წარმოვედ, ფრინველს და ცხოველსა ბელავს, რა ღმრთი უნდა ხერის არ დაეყრის არც საზო-გადოებას, რომელიც აღმშენებელი კრებულია. როცა დამოუკიდებლობა იმ-ყოფება ქვეყანა, თავისუფლებას მოუღებულა, იგი დამოუკიდებლობა ციხეში. ის როდი გმარა მარტო, რომ როცა უნდა გამოვიდეს და სხვების ქუჩებზე, იმღროს, აღმშენებელი, შეერთის ცოლად ის ქ-ლი, ვინაც იგი მოსწონს და ვინც მას მოსწონს; მაგრამ ამავე ღმრთი აგლი სახსარი ცხოველებსა, არა აქვს მოსახრევი მიწა, მოსწონს იქვე ახლო მდებარე ნაღებარი და არ აძლევს ნების მიწის პატრონი, რომელსაც ათასი ამისთანა ნაქერი მიწა სხვა აქვს.

თავისუფლების მტერია ის აღმშენებელი, ვინაც არ უყვარს თავისი თავი. თავმოყვარეობა თანაობა ბრძოლვით და გონიერებით. ბრძო-ვით, როცა აღმშენებელი მარტოვანობა თავის თავზე წრუტავს. მათ-ლოდ ფიქრობს მას: „მე ვირავ და სხვა წყაღობა ზილოსა. მე ჰქონ-დას უფლება სხვა შეურაცხველი, და სხვას კი არა ჰქონდეს ნება პა-სუბა მომთხოვოს. მარტო ჰქონდეს ნება უცარცო და მეორეს კი მოვსპოს საშუალება თავის დაცვისა“. სხვის უფლებას, აღმშენებელს შელახოს დაუსჯელად, ხელშეშობრუნებულად ამისთანა აღმშენებელი მაგაგონა შეცდომა, იგივე შეცდომა და მასი თავმოყვარეობა არის მავ-ცურა. შევლიდ ასე ფიქრობს, ღმრთი თუთონ უძლურ და იმის ჰო-რის ნაცვალს იყოს ათასი სული ცხერი და ათათასი, არადგობა მგლის ფიქრით ეს ცოდვა, ეს დანაშაული. თავისუფლება უნდა იყოს სიერით, საყოველთაო და არა საღმრთებ: ჩამოვინიშ აღმშენებელსა, როგორც ღმრთი არა.

მაგრამ, მაგრამ ის არის, რომ ღმრთი არც მარტოვანობა არიან თავისუფლებით; ამითაც ძვირად უყვარებათ თავისუფლების შენარჩუნე-ბა. შევლი კი თავისუფლება ვითომ არა. ისიც შევლი მისი ქვეშ ამ-ყოფება, ღმრთი თუ ღმრთი უნდა ამომშენებელს მგლობაო, ფიქრობს იგი. უნდა მომგლობო, ბოლო მგლისა მიანიც ეს არი: უნდა მოვლეს თოფით, საწამლავეთ ან ზეთანგში გაეხად, სიყვდილი თან სდევს ყო-ველს ნაბიჯზე. მგელს აღმშენებელი მიანიც სდევს, თუნდ არაფერს ამაგებდეს, რადგან მგელია, ნადირია, ტყავი აქვს გამოსადევი. ხოლო მგელს ქვეშელს აღმშენებელს ასე არ უნდა მოვლეს: იმის ვაწევრობა. წევრ, — აღმშენებელი ღმრთი არა, წევრ უნდა მოვლეს მის საშუალებას,

ღმრთი ბაღები მგლობა იმარტობის, სურვილების სანაგარ-ლო და ზოგან მასი მგლობა.

თავისუფლების კანონი თანაობა, შეიძლება მას, სხვის ცოლი, ცხენი წარმოვა გაცმა, ვსოქვით ივანემ პეტრეს, რადგან პირველს მოსწონს პეტრეს ცოლი და ცხენი? არა, თავისუფლება ამას არ გვი-ჭადავებს, რომ ყოველი ჩვენი სურვილი, გრძნობა, ყოველი ჩვენი ვნება დავაყვაროთ წინდებულად. ჩვენი გრძნობების დავა-ყოფილება და ჩვენი სურვილია მხოლოდ მაშინ არის შესაფერ-ბელი, თუ ამით ჩვენი სხვის, ცოლად აღმშენებელი ან საზოგადოებას თავი-სუფლებას არ წავართმევთ: რად უნდა წარმოვა ივანემ პეტრეს ცოლი, როცა თვით პეტრე არ სწურობს თავის ცოლს, არაშეღ მოს-წონს და უყვარს იგი? ხომ ცოდვა, უნდა ტრეკა-დარდში და ვარა-ში წავარდეს კაცი და მასი თავისუფლება შეიღობოს. ვსოქვით, პეტ-რე წუწონის ცოლს და არც ეწყენება, თუ იგი ივანეს წასუვება, მაგ-რამ შეიძლება თვით პეტრეს ცოლს არ მოსწონდეს ივანე. ვანა აქვს უფლება, ნება ივანეს შეახოს მის ხელი? არა, ასევე არა ამისთანა კანონებს არ ჭადავებს თავისუფლება. თუ ეს ასეა, მაშ რად ვართ-მევე დიდის მამულისა, ტყის პატრონი თავთან საყვარელს მამულ-დედულს? ხომ იმასაც უყვარს თავის მამული? მამულის ჩამოართმე-ვით ხომ ვართმევთ იმას თავისუფლებას? ვერცაძეგანლობით ამ შე-სხვევაში სიმართლის გრძნობით, თუ არა? აქვს უსამართლოდ ვა-ქვევით, როგორც ზოგიერთებს ბოროტობა? არა, არ ვიქცევით უსამარ-თლოდ და აი რატომ, დიდი მამულის პატრონი ჯერ ერთა, რომ სხვებს, მას, ათასს ართმევს თავისუფლებას, რადგან სხვის ნაშრომს იტაცებს, სხვის ლუკმას სტაცებს. ეს უწყისობაა, უსამართლობა და როგორც უწყისობას ჩამდგის, მას უნდა მოვსპოს საშუალება ამ გვი-რის ყოფიყვების. მეორე, მამულ-დედული ხომ იმას შრომით შეგ-ნობილი არ არი, იგი ღმრთიან ბოძებულა. იგი ძალმომრეობა, როცა ბუნებას სტაცებს მომეტებულს, რაშიც სხვებისა ვიღი უღვეთ. ვე-ლა ეს საჭირო გრძნობის როგორც ცაღე აღმშენებლისთვის, კანონები უნდა იყოს თვით ხალხის დიდგვინა.

მამასადამე, თავისუფლებამ უნდა მოვეცეს სიამოვნება. შეიძლე-ბა უსამართლოდ მიერგოს თავისუფლებას აღმშენებელს, როგორც საჩუკე-ლი უჩვირო. საქციელისათვის, მიანიც მისი თავისუფლება არ იქნება დარღვეული, რადგან ხალხისათვის შეგნობილი კანონი, რომლის ღმ-რთი იმისა მოწირობაა აქვს მიღებული, სხვის მას. რომ იგივე წვენიერები გლეხები რას ამბობს: „სამართლოვან მოკრალს სელი არ შეტყავენით“. ოღონდაც რომ ასე, თავისუფლებამ უნდა მოსდეს მუშის მთელი ნაყოფი შრომისა. უნდა მისცეს სწავლა, განა-

თლება, თავის თავისა, თავის ერისა და კაცობრიობის გონივრული სიყვარული.

უნდა მიაღწიოს ნება, უფლება. იმ ხელობას დაადგეს, რომელიც მას მოსწონს და ეხერხება; იცხოვროს იქ, სადა მოსურვებს, ისე რომ სხვის თავისუფლება აღიონდ არ შეზღუდოს, სხვის უსიამოვნება არ მიაყენოს. უნდა უბასპოვრტოთ წავიდეს და მოვიდეს საცა უნდა. ვერავინ უნდა შეიხოს მას ხელი, ვიდრე კანონი არ გადისწყვეტს. უნდა ილაპარაკო, სწერო საზოგადო საქმეებზე ისე, როგორც შენ გინდა. დაშლა არავის შეუძლიან, უნდა გამოსთქვა შენი აზრი, დაჰგმო დასაგმობი, აქო საქმებარი.

ფსავლების აზრით რა როგორ გაჩნდა?

ვინც წმინდა კაცი იყო უცოდვლო, ღმერთმა იგი ანგელოზად გარდაქმნა, ანუ ხატად; მისთვის მოუცია საყმო, ყმები მლოცავად; ჯვარი საქართველოს წიშანია, ღვთის წიშანია.

მკითხველი. ხატს ტუსაღდა ჰყავს დაჰეროი, ვისგანაც სამსახურს მოელის; მკითხავის პირით უნდა ჩააგონოს სულის მკითხავი სულს ეკითხება.

უკმის ჰერა. უკმეს იმიტომ ვიჭერთო, რომ ღვთის ვალს ვიზღოთ. იცნეს თავის მექარობა, მეღვარობა (ელიაობა), ღვთისმობლობა. ღვთისმშობლობა ინათლება საკლავით, ფუტკარიც უნდა გატყდეს. ივანეს თავისკვეთას იმიტომ ვიჭერო, ამბობს ფშაველი, რომ ივანეს ქრისტიანობისთვის თავი შეუწირავ, ძმას რძალი ცოლად არ უნდა ჰყვანდესო.

ცოდვა-მადლის გარჩევა. მადლიანს კაცს ავი სული ემტერება, უნდა შეაცდინოს, ღმერთს გადუყენოს, ღმერთი გაუნაწყრომოს, ალაღმართალი კაცი ამ წუთისოფელში ბევრი იღუპება, საიქიოს კაცის მადლი არ იკარგება, სულ წონით არის.

წერამწერი. კაცს დაბადებიდანვე ღმერთი იღბალს და ბოლოს დაუწერს, რა საათზედაც კაცი დაიბადება; კარგს საათზე დაიბადება, კარგად წავა კაცის საქმე, ავზე — ავად. რა არის კარგი საათი? ანგელოზები და ღმერთი როცა კაის გუწებანება, ბედნიერი იქნება დაბადებული, იღბლიანი; დედ-მამის საქმეებსაც ზედმოქმედება აქვს დაბადებულის ბედზე.

შელოცვა-ლოცვით შეიძლება ავადმყოფი მორჩეს. მაგრამ ყველა სნეულება არ გაიკურნება. შელოცვა ღვთისგან გამოგზავნილი წამალია. შელოცვის ძალა შემლოცველის ვინაობაზე არ არის დამოკიდებული. ძალა მხოლოდ შელოცვასა აქვს, ვინც უნდა წარმოსთქვას იგი. შელოცვით აი რა სნეულება იკურნება: შეშინებული, წითელი ქარი, შაკეკის ქარი. თვალთ ნავნები ანუ „თვალნაკრავი“. ზოგ კაცს, ფშაველის აზრით, მავნე თვალი აქვს. თუ იმან შეჰხედო შურის თვალთ რომელსამე საგანს, იგი საგანი მოიხიბლება, სიკეთეს დაჰკარავს. თვალნავნები ძროხა გაირინდებული სდგას და თვ-

ლიდამ ერემლი ჩამოსდის. როდესაც სწეული სულსა ჰლევს, გარეთ გამოიჭანენ, რა არის სული მიცვალებულისა სახლში არ დაბუდდეს და ცაში აღვილად გაფრინდეს, ღვთისა-კე გზა გაიკვლიოს.

იღბლიანი კაცი. ვეღა ცდალობს, ახალწელიწადს შეკვლელ მიიწვიანოს, იღბლიანის კაცის მაღლი შემწეობას გაუწევს თითოეო ოჯახს.

ღმერთი და ეშმაკი წინა-პირველად და-მანა ყოფილან. ღმერთი გაუჯავრებია ეშმაკს, რისთვისაც ღმერთს დაუწყევლია და გაუშორებია. მას შემდეგ ეშმაკი „მოქიშველ“, ანუ „მონაძლეველ“, „მოქილოცე“ გამხდარა ღვთისა მას შემდეგ ეშმაკი ცდილობდა ღვთისთვის ხელი შეეშალა. ღმერთმა გაიჩინა ცა ზადისა, ეშმაკს გააჯვრებულს გაუჩენია თავგებო და დაუპყრებია ეს ზადე, მაგრამ ღმერთს თავგების გასაღებად გაუჩენია კატა. ღმერთს გაუშენებია ენახი. ეშმაკს ეენახის ასათრეულად გაუჩენია თხები. ღმერთს თხების გასა-ქლუვად გაუჩენია მგლები და სხვადასხვა. ღმერთს გაჩენასაც ღმრთეული ეშმაკს მაჩვენებს. ღმერთსაც მცდარიყო...

ფშაველ ცოლ-ქმარს ერთად არ აქვთთ ღოგინი ცალკ-ცალკე იძინებენ, ერთად წოლა სირცხვილად მაინდათ, ერთ ღოგინში ბილს საძრამისი მოსდევს საზოგადოებისათვის.

უქმის ქეჩა. უქმის ჭერას ფშავლისას საკუთარი ფერი აქვს... ზოგ-ზოგი უქმე ღღეს შეიძლება, სხვა ადვილს შეიძლება საქმობა. ამას „საუქმოს სიარული“ [ქეჩიან]. საუქმოს სიარული შეიძლება მაშინ, როცა „ნაკვეთი“ აქვს ერთს თემს. „ნაკვეთი“ არის უფლისათვის შეთქმული ერთი ღღე მოსავლისათვის. ამ ღღეს მუშაობა არ შეიძლება იმ თემის არეშარეში, ხოლო სხვა თემის, ანუ სხვა სოფლის მიდამოში მუშაობის ნება ეძლევა უცვლას. სოფელს ჩარვალს და ს. სამუშებს ზეა ერთი სერი სამზღვრავს... შაბათს ღღეს რამელაც აქვს ნაკვეთად...

ცოტა რამ ჩვენის ცხოვრების ავ-პარზისა

(წოგალი შენიშვნები)

აზრის წარმოთქმა რომელიმე საფანზე თვით სიგნის შეუსწავლულად და შეუგებლად მხოლოდ რეგვენს ადამიანს შეუძლიან. რეგვენნი, უმეცარი ადამიანი მსჯელობაში მუდამ თამაზია, გაბედული. იმას, თუ ცოტა ოდნად აქვს ძალ-ღონე მსჯელობისა, ოდნავ მაინც ამოძრავებს გონებას და რაიმე აზრმა გუბრბინა თავში, მაშინვე თავის თავი წარმოუდგება თვალწინ და თამაზ იტყვისაჲ, ვაიოვე, ნამდვილია! სწორედ ასეა. მას რად მომივიდა თავში ეს ფიქრი, თუ კი ნამდვილი არაა?! „მომივიდა ფიქრად“ იმისთვის სრულიად საკმაოა სიმაართლის, სინათლის სათქმელად და დასამკვიდრებლად.

დიად, „მომივიდა ფიქრად“-ო, ამან ძალიან ვანზე გაშალა ჩვენში ფეხებში მოუვიდა ერთს ფიქრად პოეტი უნდა ვიყოვო და გაბდა კიდეც მოუვიდა მეორეს ფიქრად გაასტორიყება, გაასტორიყდა. მოუვიდა მესამეს ფიქრად უნდა საქართველოს საქმეთა მოთავედ ვიგზდეთ, ვახდა. მაშასადამე, აფიქრად მოსვლისა ძალ-ღონე ჰქონია? აქვს და მაგრე! ფიქრად მოსვლა შეიცვას წაიღოს. ნდომას; თუ კაცმა არ მოინდომა, ვერაფერს გააყვებეს ეს ცხადია კოლუმბს, რომ ფიქრად არ მოსვლოდა კიდეც სხვა ქვეყანა უნდა არსებობდესო გარდა იმ ქვეყნებისა, რაც იმ დროას კაცობრიობამ იცოდა, ზომ არ ამოაჩენდა ამერიკას? ჰო, ეს მართალია, მაგრამ ის კოლუმბი იყო და ჩვენებური კოლუმბები სხვა ჯერის კოლუმბებია, ფიქრად არა კმა-რა მარტო, ფიქრს უნარიც უნდა შესწევდეს. ამას ესენი არ დაგადევნ, რადგან მარტო „ფიქრად მოსვლა“ საჭირო და სხვა არა-რაა? მადა, რომ უკაცრავად თუ არ ვიქნებო ამ სიტყვაზედ, ჩვენი საზოგადოება ჯერ კარგა მანძილზე უკანა დგას დაწინაურებულ ერთა საზოგადოებაზე და იმიტომ შეუძლიან იქ ყოველგვარმა რეგვენ-მა აზრმა, რეგვენმა კაცმა ინაჯარდოს. როცა საზოგადოებას მართალი სასწორ-საზომი არ უჭირავს ხელი და, ანუ, უკეთ რომ ესთქეთ, სრულიადაც არ მოეპოვება ძინი, რა თქმა უნდა იმისთანა საზოგადოებისაგან დუღოსა და გულის მოგება ადვილია: ვირვანჭა შეგიძლიან თ გარეანჭად ამუშავო, გოგო — ადლად...

ეს „ფიქრად მოსვლა“ კიდევ რაც არის — არის, ჯანდაბან იმისი თვით და ტანით, უზედღურება ასეა, ზანდაბან შინ აღვიღო იქერს ფიქრის ჩაძახება. ჩანდასებ და მოგზავნის ქვეყნივით. ნუთუ ეს კი ცუდი თვისებაა კაცის გონებასა, რომ სხვის ფიქრი ჰიდიოს, გაიზიაროს? ესეც ისევე კაცზეა დამოკიდებული: იმ ჯერის ადამიანს, თითქმის, რომელიც ზევით მოვიხსენიეთ, მეტად საშიშოდ მიგვიჩნია: ამ გვარს ხელს შეიძლება მადლიანმა კაცმა შრავალი მადლი ჩაადუნინოს, მაგრამ უმადურმა და უმადლომ კი შრავალი ცოდვა, ბევრი საშეწოვო; ამგვარი კაცის სხვის ხელში იარაღად ხდება, მუშაობს იმითი საშუალებით სხვა, ერთი, ან ორი ადამიანი სწარბავეს თავის საქმეს, ბევრს შემთხვევაში, უფლებიანთ, ქვეყნიანთ საზარადო, საზიანოს. ისინი მანც ნაიშდებიან არ არიან, არ არიან იმიტომ, რომ დღეს აგებული ცხეს ხედა წიხლსა პერენ და დამიან, გუშინ, ეიცად, „ვამა“-ს მიუძღვნიდნენ, დღეს იმაზე „ავტარს აცეით“, იმაზე, არაბომ? მითომ, რომ დღეს სხვამ სხვა ფიქრი ჩასძახა.

ნუ გვინიანთ ეს „ფიქრისმოყუდი“ და ეს „ფიქრჩაძახებუდი“, თუ შეიძლება ასე ვთქვათ, ბრბო იყოს უსწავლელი, უმეცარი, არა, ასინი თავიანთ თავს „ინტელიგენციას“ ეძახიან. ესა თქვენ იფიქრეთ, თქვენ თითონ ივარაუდეთ რა აზრს შეიძლება აწვდის ინტელიგენცია თავის ქვეყნის შესახებ ან რა გზას იარჩევს საგალად? იმათ ვერ მოგვითვთ ვერაფერს პროგრამას მოქმედებასა, გარყვეულად შეთანხმებულს ჩვენის ცხოვრების საქართვეპასთან. ვერ მოგვითვთ იმათ აგრეთვე აზრს, იღვას მართლა ჩვენის ქვეყნის საზარებლოს და გამოსადგეს, რადგანაც თუ რამ უსწავლიათ, უფრო სხვა ერისა ცხოვრებისა, ისტორიისა, ვიდრე თავიანთი. რი აზრი მოგვითვება ამგვარს ინტელიგენციას, როდესაც მან არ იცის წარსული თავის ერისა, არ იცის თვისება, ღეროვანება იმის სულისა და გულისა, — არ იცნობს მის გონებრივს აგებულებას, არ იცის საზოგადოდ რომ ესაქვთა, მისი სოციალური ყოფიამდგომარეობა? იმიტომ უცხო ერისა ცხოვრებაზე დამყრითოს აზრს, მამასადამე, ჩაძახებულს ფიქრს იმეორებს... აზრებშიავე ვარჩევა როდი იცინა, საბარადო საოჯახო, კერძო აზრი საერო, საქვეყნო აზრად მანნიათ. ქაიბოს-როს შეცხვარე სჭარდებთ და უსათუოდ, მთელ საქართველოც, უნა და თავიანთერგად ვაიბადო ეს საგანი — სენია ურჩევნია ქაიბოს-როს შეწყმად თუ ბესია? სხვა აზრი, სხვა ფიქრი რაღა საქართველოშია? ამ საგანს უნდა შიადგროს მთელა ძალა სულისა და გულისა. თუ ქვეყნისთვის მზრუნავ, თუ ღირდა საქვეყნო საქმე აცე-

თო, შე კი კაცო, უნდა თვით საგანი იღოს საქვეყნო; ქაიბოსათ ქვეყანა არ არის და არც სენია, ბესია წარმოადგენს საზოგადოებას; არც მწვეწმობაა იგივე შესანიშნავი და საძნელო რამ, მთელმა მწვეყანამ იმაზე იფიქროს. სულ სხვა საქმეა, პრეზიდენტად რომელი ავტობებს, სენია თუ ბესია. პრეზიდენტობა საქვეყნო საქმეა და საქვეყნო საქმის მმართველად ვინა ვინდა არ გამოდგება, იმას ქვეყანა სთხოვს თანხას გონებრივს და ხეობრივს; თუ ერთი ამითგანი აკლია, მაშინ უნდა თავისთვის იუღვას საკუთარს კერაზე და არ ეხიბებოდეს სა-ქვეყნო საქმეში. ან კი ვინ ჩანსბარავს? ვინ დააყენებს იმს ქვეყნის საქმეთა მმართველად და მესვეურად? თუ დააყენებენ, ისევე ფიქრით-სულში, ფიქრჩაძახებულნი და არა საკუთარს ჰელთი მოქმედი ხალხის კრებუდი. იმავე ფიქრისმოყუდი „ინტელიგენცია“ მოიგონა ეთოშიდა ასალი აზრი: მეზობელ ერთან კეთილი განწყობა დავიკითხოთო. ერთი ჰეობით, როდის არა ქონია საქართველოს კეთილი განწყობილება ამ მეზობელ ერთან? ან როდის და ვის უფიქრია იმათი განკება საქართველოდამ ან გაქლეტა? ჯერ ურჩუბა, დევნილი მთელს ევროპაში, თავშესაფარს მხოლოდ საქართველოში; მოუღობდნ და ეს მეზობელი ერი ზომ დიდი ხანია, რაც ჩვენა მეზობელია და ჩვენ იმისი. ხოლო მეზობლობა წესს რომელიც დაარ-ლევეს, იმს კი განხმარებდა, განსჯა უნდა და არა ყვირალი „მეზობლები ვართ, მეზობლები“! ვერაფერი ერის აღმზრდელი აზრა გახლავთ. ეს იცით რასა ჰგავს? კაცსა ხეცმდე და იმს უფეო-როდუ ხელი არ გაქნით, ხელი არ გასწრა, ხეობობა საქმე არ არის, მაღლიდამ ღმერთი მესდეს მტყუანსა და მართლისა... იმგვარი აზრებმა ქადაგებმა არა უმადოა რა კიდევ, რომ ისეთის სიბილი არა მოსადგენ, თითქოს ქვეყნის წყლულობა წამალი მხოლოდ ეს არის და სხვა არაა, რომ მთელი ქვეყნის ფიქრს არ ამოვრებდნ უმთავრესი აზრიდამ, საგნიდამ და არ აცდენდნ ამ ასკუბლი-გადსაკუბლის ცქერაში. ამ ვაებატონებმა ჯერ ის უნდა იცოდნ, რომ ერი შეყრ-თებულად გენოსია, იმა შიადლუბა გარკვევით არ ესმოდეს თავისი მღვთმარება, მაგრამ უეცრად, რომ გრწნობს კი. ან ეს რა ლაღი-კაი შეიძულო ან შეაყვარო რომელიმე ერი ან ცალკე პირა წერათ და ქადაგებთ? ეს მხოლოდ მაშინ შიადლუბა, როცა თვით ერს არი აქვს იმ ერთან ან იმ ცალკე პირთან დამოკიდებულება; შესაბა-ფიქრები დიდებისა და ძაგებისა და ამით ჩაბრეო ერის გულში იმ გრწნობა, რომელსაც შენ ელტვი, მაგრამ იქ კი, სადაც ერი თავისი დეკლია მსდავს და მთელს თავის სხეულობა პერწნობს, ვამძახს „აზრებში“ თესა ამოდ ღროს დაკარგვა. ნუთუ იმათ არა შამენიათ ჯერ ხალხური ლექსი, თვით ერის სიმღერა — „სიყვარული არ იქ-

ნება ძალითა, რომელიც შეიძლება ასე შევცვალოთ „სამბუღარეც არ იქნება ძალითა“. ერთის სიტყვით რომ ვსთქვათ, ამ „ფიქრ მოსულთა“ ყოფა-ქცევა სწორედ ცხოველთა დამცველ საზოგადოების მასწავლებელს მავლებს. იქნება შეიძლება არც კი უფროა ჩოღის-მგა და დაფარული აზრი აქვს ამ საზოგადოებას, ცხოველთა შემზრალეს, მცველს და მფარველს? აი რაი კაცთა საზოგადოება ყოველი მხრადამ დაფარული და დაზღვეულია, იქ შედინებება სდულს და გადმოღის, შოღოლ შენიღბს უწყევოდ, უმატრონოდ, პარატუცენი, რომელთაც უნდა ჩვენ ვეძებდეთ მცველად და პატრონადო.

მეტად იქნება ქვეყნისთვის თვალების ასევე?

ზოგი ჭირი მარეგებელია, ნათქვამია. ეს ანღაზა მწორედ ჩვენს დამოკიდებულებას შეფერება ამ მეზობელ ერთან. ქართველი ერთი თვედამ მხვენელ-მთესველი ერთი, მისი ძალ-ღონე დამოკიდებულ იყო პერ-ღვინოზე და მათ მასაზრდოებელს დუღამიწაზე. მათი-ლოც, დუღამიწა დიდი საუნჯეა ერისათვის. უტერიტორიოდ ერთი ეგრადერთი ერთი, მისი სიცოცხლეს მუდამ საფრთხე მოელს, საეჭვოა მისი მომავალი. როდესაც უწყევოდ თვეზე ვერ გასაღებს, ისე უტერიტორიოდ ერთი. ჩვენი ძლიერება სწორედ ამანია, დღეს კიდევ ამით უნდა მოგვწოდდეს თავი, რომ მიწა-წყალი შევიარბუნეთ ერთის მხრივ თუ მამული გვეტყვის მადლობას ამისთვის, არ მომიძღვლო, და არ დაჰსაქენიოთ: მეორეს მხრივ იმსჯე უნდა ერთი ათად დაუბრუნოთ ეს მადლობა ჩვენი დიდად გმადლობთ, რომ თავი შეგაფარე. ვერ გავიმეტოთ ჯავადრეგებინა, დაჰსაქულაყვენით აქეთ-იქით...

მეგრამ, მაგარი ის არის, ამ ბოლო დროს ფულმა გული მოიღერა, გათამაშდა, ფულს პატრონი თითონ დაგვიტყვის ნიხბა მწის ნაწარმოებთა. ამ ამბავს ჩვენმა ხალხმა კარგა ხანს ყური უდო, უფრო უდო და ბოლოს გულაც მოუვიდა. ფული ძალია ყოფილაო იფატრა, შერე ძეთი ძალია, რომელიც თავის ქეიფზე თამაშებს მიწას მუშას და იმის ნაწარმოებს. მამასადავ, ჩვენც უნდა ვეცადოთ ეს ძალია შევიტინოთ, რომ სხვას არ გავეთელინოთ, არ გავესრესინოთო. ესენი „ფიქრ მოსულნი“ კი არა, უკვე ფიქრიანი ხალხია. დაარსდა ამ აზრით ღვინის მოგატრეტა საზოგადოება და არსდება კიდევ სხვა საკომერციო საზოგადოებანიც. ხომ ამკარა ყველასთვის, რომ ეს კეთილი საქმეა, სახელისიც და საზრავანიც. თითქმის დღეს ყველა მადუნტელი ქართველი ამას იძახის უნდა ვაფშოდოდეთ, უნდა სიმდიდრე შევიტინოთ, უამისოდ ჟონს ვერ ვაფალოთ, ხსნა არ არის! ეს

ნამდვილია, მოსაწონი, მაგრამ არ იქნება თუ არ ვსთქვით ვეცადოდოდელის შეძენას მხოლოდ ისე კი, რომ ჩვენი ეროვნული იდენტალი არ წაუწყმიდოთ, სახსარი, ანუ საშუალება მიზნად არ გავიხადოთ და ის აზრი, რომელიც ჩვენმა ერმა უნდა განახორციელოს, მისი წადილი „ნათქვამი“ არ ჩამოეპაროთ...

ჩვენი ამასაც ხომ ამბობენ, მაგრამ ზოგები იმასაც გაიხსენებენ გაზეთის პარტი, რომ: „სიმდიდრეს უტრუ ბევრი ადამიანი დაუღუპია, ვიდრე სიღარიბესო“. ეს რომ ნამდვილი იყოს და მართალი სიღარიბე სჯობდეს სიმდიდრეს, ხომ კაცობრიობა სიმდიდრისთვის თავს აღარ აიტკიცებდა. პროგრესი სიმდიდრე მადობა და პროგრესმა ხომ წინ წამოაყენა ძველი სათნოებისა, მშობიას, ერთობისა, ტრასიონისა და სიყვარულისა, რაც არ ძალუძს სიღარიბეს. სიღარიბე განზორცადებული უძლურებაა, გოდება, მომსწავლებელი ყოველ გვარის უბედურებისა: მონებისა, გინა ავაზაკობისა და სხვა გვარის ბეზარობისა. ღარიბი ჭონებთ ერთი, უნდა ეცოდნეთ დაქვემდებარებულთ, რომ ყველაფრით ღარიბია და ამიტომ არც არის ჩაწივს სიამელო და ხელნაყრელი.

საუბარში მოგვეყენა იქამდის, რომ არ შეიძლება ცოტა რამ განთავსებულად არა ვსთქვათ. ჩვენი ახალთაობის აღზრდაზედ მომავალი ქვეყნისა იმათზეა დამოკიდებული. როგორაც შეიძლება ეჭმენიან ჩვენს ქვეყანას, ისე წავა იმის საქმეც: უხეირონი იქნებან—ქვეყნის ბედიც უხეიროდ იფლს და ხეირიანები იქნებან, რა თქმა უნდა, ხეირიანად წამართავენ ქვეყნის საქმეს.

დღეს აქამდემდე ასე იყო და კიდევაც არის, თუმცა კი ამ აზრს შეგნებულის საზოგადოების გონებაში საძირკველი შეერცა, რომ შეიღოს იმითომ ასწავლიან მშობლები, „მობელე“ გამოვიდეს. რაც უფრო დიდ ჯამაგირიან იფვილს იშოვის იმათი შეილი, მით მშობლებიც და შეილიც მომეტებულად ბედნიერია. რაი სწავლას ასეთი კომერციულის თვლით უცქერიან, რა თქმა უნდა, იმას ამისთანა ხალხის თვალში საკუთარი ძალია და ღირსება დაკარგული აქვს: იღონდ ჯამაგირი იღუ ანდა „ჩინონიკი“ გერქვას და თუნდ იზრცეს არცოდენ არაფერი უმეზო. აქ ისიც იფლსსმება მხოლოდ თავის თავს კი არა, ჯანდაბას ქვეყანაც და მისი სატყუარო. იფლსსმება ამიტომ, რომ რის მაქისია უსწავლელი, უხარი დამაბანო რას არგებს ის ქვეყანას? როგორ შეიტყობს იგი ქვეყნის წყლულს, ქვეყნის საქმეობას, თუ კი თვალთა ბედელი ექნება?

ამ გვარად შეიღების გაბედნიერებას, ვიმეორებ, ამ ოცი და ოც-

დაათეს წლის წინად უფრო დიდი ბაზარი, ფართო მოედანი ჰქონდა სანავარდოდ. დროებად იმისთანა იყო, მშობლებსაც მეტი არ მოე-
თხოვებოდათ. დღეს ეს მეტად ამოფანო დაჩქუნდა, რომ „ხინინი-
კობა“ ფერც მარცხ კივად აღადგინეს კაცსა და არც ისეთი საპირის
ხელობა ეოფილა, როგორც იმით ევონით და ამიტომ დღეს ესენივე
რომელთა მომართს გაბეზრეს „სერდუკი“ უფრო თვალს ამტე-
რებენ, ვიდრე გენარდს „მენდისა“.

იქნება თქვენ ამაზედ მამაუბოთ, რომ ისინი საზოგადოების აზ-
რის ფეხის ხმას ჰყვებიან და არა სიკეთარის გულისა და გონების
მსჯელისა და სამართალის შეიძლება ასეც იყოს. მაინც და მაინც
ესეც კარგია, ხომ პაპვენ სტუბს, რომელთაც ესმით და გულის
მტკიცით დაუკრებულენია, რომ ის „გახეხილა სერდუკი“ პატრონი-
ნაი, მადლონაი გენერლის ბრწყინვალე მუნდარზე? რაღა პაპვენ
სტუბს, თუ ეს სხვის აზრს არ ამჯობინებენ საკუთარს შეხედულო-
ბას და არ ეშვობენ, იქნება მოტყუებულნი ვიყოთო? დიაღ, დღეს
აქაა მგონია აბოუებოდეს ამისთანა აღამიანი გენთამყოფელი, რა-
სადიერებელი, საქართველოს ყურე-მარეებში, რომ სწავლის ფასი არ
ესმოდეს, ამას პატრის არა სცემდეს. ამისთანა სწავლის უარყოფ-
ვადს და მაგინებელს, თუ ხინილსა მანახელ ხელმეტი კლდის შუა
მჯდომარეს, ფეხმოტყუელად მთელი ასი წლის განმავლობაში,
სხეს არაფის „ფაქრ-მოსულნი“ ეს ჩვენში პოულობენ თითქმის ამ
სწავლის უარყოფელს, უთითებენ ამისთანა კაცზე ხშირად, რა-
მელნიც დღე და ღამ ამის ლოცვა-ეძღვრებაში არიან: ღმერთო, ქვე-
ყანა გაანათლე, გაუფხიზლე გონება, რომ გვები ქვეყნის ბედი უკუ-
ღმა მპრუნავი, წილმა დატრიალდესო. სწავლა გამოასადევია და გვე-
საქართველო, ეველანი ვეთანხმებით ერთმანეთს; ხოლო უთანხმოება
და კიბლაობა იმაზე მოვდის, ეს სწავლა როგორ მოვახმართო,
როგორ გამოვიყენოთ, ეს სწავლა სულ კანცელარიებში უნდა გვეფ-
დეს დამწყვეტელი თუ უნდა გამოვამუშოოთ; იმას აღნიშნავთ ისეთი
საქმე, ბურსაც ძღუოდეს, ფულსაც, მეტს სახელს და ქვეყნისათვი-
საც უფრო სასარგებლო იყოსო. ერთნი ფიქრობენ, მეტრად ხალხი
ვართ და უნდა მეტრნობა შევიწყალოთ, თავისი მიწა-წყალი შევი-
მუშოოთ, კარგი ჯიშის საქონელი მოვაშენოთ და სხვ. სხვანი კიდევ
სხვის ფიქრობენ. ეს აზრი ერთის შხრით კარგია, კარგია ამიტომ,
რომ თუ დასტინის კანცელარიის ბიარკლიდამ ზევს შეიღებს ისეც
ესა, თორემ სხვა არაა. მაგრამ ფეხმოკლე და ფრთებმკვეციელი
მოსაზრებაა... ვერაფერი მოქალაქე იგი, ვინც კომბოსტოს მოყვანა
იცის, ან თუ ფუტყის მოშენება და არ არის საზოგადოდ, თორე-
თაფლად განვითარებული, არ იცის მხოდელი ისტორია, არ იცის

სოციალოგია. იმნი არ გაეგება პოლიტეფერი ეკონომიისა, ფილო-
სოფიისა და სხვ. სხვ. ტეხნიკა საქონლის მოშენებისა, მიწის შე-
მუშავებისა უბირს, ანაბანის უცოდინარს კლესაც შეიძლება შეს-
წავლით და დისტოვით ისე, მაგრამ ამ გვარი მოქალაქე რა მოქა-
ლაქია, რა მამულის შეილა? ეს აზრი გამოითქვა შარშან ერთს კრე-
ბაზე სათავადაზნაურო სკოლის დაარსებაზე, რომელიც იყო დანიშ-
ნული მაგრამ აქ სიგვირველი არაფერია უოველი უკიდურესობით,
ამბობს ერთი მეცნიერი, უკიდურესობაა გამოიწვევსო. უკიდურ-
სობამდი მიველით „ხინინკობა“ ბებია-ძებნაში და სხვა რა უნდა
დაუყენოთ იმის შესარტყვენლად და გასაწხილებლად, თუ არ თობი,
ბარი და ნანადი?!

ქვეყნის ათასი სპეციალური მოთხოვნილება აქვს და ყველა იმათ
ცალკე-ცალკე და საერთოდ დამყოფილება უნდა, ცალკე მაჩვენელი
სპეციალისტი ხეირიანად მყოფდეს თავის საქმისა.

ამ ბოლო დროს ჩვენში მაინც პარტიობამ აიღვა ფეხი, ვიდრე ამ
ახალს პარტიობაზე რამე ვიტყვიდეთ, უნდა ცოტა რამ წარსულის
პარტიობისა გავისენოთ ამ 12—13 წლის წინათ იმინა თავა ვართმა
პარტიამ, იგი წინათაც არსებობდა; თავის წადილის გამოსაძქველად
დაარსა ეურნალი „იმედი“. ამ პარტიის წადილი ის იყო, რომ გვინ-
კაცობის კეთილდღეობისათვის ეზრუნა, შირი ეკონომიური ყოფა-
მდგომარეობა გაეფრჯობესებინა თითქმის პარტი გლგაცეკობრივად
შენიტკარი საქართველო უნდა დაეარსებინა, დანარჩენი ეროვნული
საჭიროებანი დაეწეგნული ჰქონდით, დაეწყებელი იყო აგრეთვე
თავადაზნაურობა, რომელსაც თითქმის არაფერი უჭირდა და ამითი
დასუსტება არაფერი დასავლისი იყო ვითომ ვრავნელ საქმეთათვის.
მოკლედ რომ ვთქვათ, ეროვნული აზრი უარყოფილი იყო იმათგან
ეს პარტია, როგორც თვითონაც იგრძნო ბოლო დროს, ნაძალადევი,
ხუბულსავითი ნაგები, სხვის მიამდით, „სხვის ნაძებზეთ“ ნაკოწმე-
ში გამოდგა; ვაივო ისიც, რომ დღეს ჩვენს მდგომარეობას არ შე-
დგებოდა ამგვარი მოძღვრება და უკან დაიხია, თავისი თავი თ-
ითნე უარყო. მაგრამ ისიც უნდა ვსთქვათ, რომ ეს პარტია პრინ-
ციპის, აზრის პარტია იყო, სხვაეც რომ არაფერი იყოს, ქვეყნის
საქათილდევოდ ზრუნავდა. მეორე მიმართულების გამოშატეველი
„იფერია“ იყო და არის. ისიც ხომ ვიცით, რა მოძღვრებას მისდევდა
და მისდევს. დღევანდელი პარტიობისა კი რა მოგახსენიოთ დღევან-
დელი პარტიობა სულ სხვა ჯგუფისა, სრულიად სხვა იერისა და
ფერისა. თამბაღ შემოდინა ვსთქვა, რომ სრულიად უბრანციობა,

უაზრო, წყრალმანი. ღმერთში დამიდურს, ამით ის არ მინდა ესაუბრა, ვითომ ამ პარტიის მოთაურნიც უპრინციპონი იყვნენ. ვართ სიმ ჩვენი და ჩვენი ქვეყანაც კარგად იცნობს. როგორც მოღვაწე, ახ. რის კაცს და მამასაღამე, ამგვარი გვიჩვენებს არაფერს. შეუძლიან შეზღუდვას. მაშ ეს კაცი რად გამოდის უპრინციპო, ახრის უქონელი. შეგვიძლიან ამაზედაც ისევ უფროდ მოყვანა. მეცხერის სიტყვა გაიმეორეთ, რომ: „უკიდურესობა გამოიწვევს უკიდურესობას“... ვინ შექმნა ეს უკიდურესობა? — უსაბუთოდ მოწინააღმდეგე პარტიამ.

ამ პარტიებს ვეძახი უპრინციპო, უაზროებს. იმიტომ, იმაშია ს. ა. ქვეყნის აზრის ვერა ვხედავ და საბანკო კი ბევრია... იმეორე ბანკო კი საქვეყნო საქმე არ არისო? აქნებ თქვენ მიხსულებთ. მეც მოგახსენებთ. მართალია, საქვეყნო დაწესებულებას, დიდი ღვაწლიც შეუძლებს საქვეყნო საქმეში, მაგრამ ისეთი ვი არა, რომ მთელი ქვეყნის სვე-ბედი იმაზე იყოს დამოკიდებული. პარტია კი, პარტიის მიმართულება გვინებ უნდა მოსწავდეს სწორედ ამ ქვეყნის სვე-ბედს. ბევრს ცალკე პირს მოუძღვის ჩვენის ქვეყნის საქმეში ღვაწლი. მაგრამ ღმერთმა დაიბაროს თვითმეული მათგანი თავის ამგონით. საქართველოს წარმომადგენელს დიდი პატივები, ბანკი სხვა, საქართველო სრულიად სხვა, არაერთგვაროვნება არ არსებობს იმათ შორის. ნუ თუ ამას კიდევ განმარტება ეძიებთ? ნუ თუ ან ამას ეძიებთ განმარტება, რომ საქვეყნო პარტიობა სხვაა და საბანკო სხვა? რომ პარტიული ღირსია თავის საბუნდოვნება, ბოლო მეორე უღირსი?

ეს საქართველოს შეალი, რომელიც ამ ახალს პარტიობაში მონაწილეობას არ იღებს და, აკაცისა არ იყოს, ამბობს „ძველი და ახალი, ორივე გვსება“-ო. შეიძლება ერთში სტრუქტურის და შეორე-ში კი მართალი იყოს. სტრუქტურის ან რაში: ერთ-ერთი ამ საბანკო პარტიობაში არ შეიძლება არ უფოს მართლა პარტიულობა. მაჩალია არ წარმოადგენდეს ამთანავე პარტიის ქვეყნის „სვე-ბედსა“-ო, არ სტრუქტურის ქვეყნისათვის გელო. მაშ რატომ უთველო პარტიანია აღამიანი არ უნდა მიეშროს, მიეცეოდოს ამ პარტიას? რა ნება გვიქვს მეორე პარტიის მოღალატეობა შეეწამოთ, ან ჯულჯილობა? არა გვაქვს არაფერი უღელბა. იმასაც უსაბუთოდ ატყევენ გულს ქვეყნის სვე-ბედი. მაშ რაშია მართალი ის პარტიის გარეშე მდგომი, ე. ი. „ნეიტრალი“ აღამიანი? — რა საბუთი აქვს იმას თავის გამართლებას, ნეიტრალიზმისა? აქვს და, როგორც დანახავთ სწორედ, შეგარწმუნებელი საბუთიც, ან რა: მართალია, ორივე პარტიას ატყევენს ქვეყნის სვე-ბედი გულს, მაგრამ, რადგანაც იმათ ქვეყნის სვე-ბედდ

ბანკი და საბანკო საქმეები მიიწიეს და არა მარტო სვე-ბედდ, თათქმის მთელ ქვეყნად გარდაქცევს, ნამდვილი ქვეყანა და მისი ტიფილები კი ცალკე რჩება: გონების მხედველობა ამაზე აქვს მიპრობილი და სხვებსაც ურჩევან აქვები თვალ და გულიც ამას მიანერეთო; სადაც ბევრი თურსაური, ჯახ-ჯუხი ისმის, მტრობა და ქაშაობა ვარდება უზრალო საქმისათვის, ამიტომ მე ნება მიქვს გარეშე დავდგე ამ ბაბილონის ენათი აღრევაზე. „ნეიტრალი“ თუ იტყვის თავის გასამართლებლად, ამათ იტყვის, სხვას ვერაფერს... მაშ დავიჯეროთ ამ „ნეიტრალს“ კი არა აქვს მიმართულება? ვერ უსაბუთოდებთ მიმართულების უქონლობას, მაგრამ მისი მიმართულება ბევრით არ განიხილება ერთ-ერთ ამ ორ პარტიას მიმართულებისა-ვას... იგი ნეიტრალიზმს მხოლოდ მაქვს საქმეში, დანახვებში, მხედვალე მონაწილეობას იღებს. ან თავი და ბოლო მისი ნეიტრალიზმი-სა. იმას საკუთარი პარტია არა ჰყავს, არის ობლად მოვლილი, რო-გორც გამართლებულად მთავრე მდგომარე მუხს და შესაბამისი კიდევ ამიტომ არის „ნეიტრალი“, რომ მუხვობს დღევანდელად, დროს ელის თავის მოქმედებისათვის. იგი უფრო მაღალ ფარდევში მიიწევს და ამ მაღალ საქმისათვის დიდი ღონე, დიდი მომზადებაა საჭირო. მისი აზრი თავის განმარტებას მოითხოვს და, ამა თქვენი მომზადებით, ამ აზრს, ამ მიმართულებას „აქაშრონობაზე“ როგორ გასცდეს, მდამალ-ბარბოსიან, საკომერციო „სააზრისწი“, „საბოთიკო“ საქმეზე?

თუ ვინმე პარტიობას მოიხილავს, ეს უნდა იყოს ჩვენი „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“. კარგა ხანია, რაც ეს საზოგადოება მოქმედებს და მისდევს ერთხელ დანიშნულს გზას. მაგრამ დღეს აქამოდ ამ საზოგადოებაში პარტიობის ნატარალიც კი არსილება სჩანს. ერთის მხრით სისახლეოც ვი ან ამავი, მაგრამ მეორეს მხრით, არა. რადა თუ იტყვიან? მაღა, რომ ალბათ საზოგადოების წევრი ერთხელ და ერთხელ არსებული პროგრამა, წესი წერა-კითხვის გავრცელებისა, უნაგლეოდ, დამთავრებულად და უთველის მხრით შემუშავებულად მიანხიან. ან გონება ვერ უქრისო უთველს გზა აარბიონ, ან თუ გონებით მხედვენ, გული აქვს გატრიალებული. უსაბუთოდ ეს უკანასკნელი მხეხია ჩვენივის ხელნახაზი და როგორ დავიჯეროთ, რომ ამ საზოგადოების ზოგმა წევრმა პარტი ვერ შეიგნო, რომ ის ოთხი-ხუთი სკოლა ვერ ეწამოება ჩვენს ქვეყანას, ვერ ასრულებს თავის დანიშნულებას, ვერ აწე-ლის ხეულის წერა-კითხვას, მაგრამ ამაზე ისინი მიმართულებენ: ცოტა

და კარგით. ეს ხომ მართალია, ცოტა სჯობია კარგი ბევრს უხეიროს და უვარგისს, მაგრამ ეს ცოტაც რომ ვერა კარგობს, როგორც მოსალოდნელი იყო. ნუთუ ამას არ უნდა დაუფიქრდეთ? ელზანდელს სოფლის სკოლაში დამთენილი ბავშვი ოთხ წელიწადს ისეთივე მწიგნობარი გახლავთ, როგორც იმ თავითვე ხბორებში გაზრდილი და თავისთავად სწავლამიღებული ყრმა... ხარჯს, ფულს, რაც ამ სკოლებზე მიდის, ხომ თვლა და თქმა არ ეჭირება. პარტიომა თუ გაჩნდებოდა, სწორედ ამ ნიადაგზე უნდა დაბადებულიყო, მაგრამ არ დაიბადა... არ დაიბადა იმიტომ, რომ პარტიის შედგენას, დაბადებას, შნო, უნარი, ფიქრი, მოსაზრება ეჭირება. „პარტიომა“ მაინც და მაინც არ არის დასაძრახისი მოვლენა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში... როდესაც გატყევის ველს რაიმე სივანი, როცა გიყვარს იგი, მხოლოდ მაშინ ეძებ გზებს მის საბედნიეროდ; ერთი ერის გზას უჩვენებს, სხვა სხვას და იი, სწორედ ამ დროს იბადება პარტიომა, ხდება ცილობა — არა ესე უნდა იყოს, ასე უნდა გაეთდეს ეს და ეს საქმე, არა ისეთი. როცა გული დაღინჯებული გიქვს, საქმე არ გიყვარს და დაკმაყოფილებული ხარ იმაზე, რაც გაქეთებულა, მაშინ აღარც ჰზრუნავ ახალი რამ შეჰმატო საქმეს, ახალი რამ იძიო და იკვლიო.

სჩანს, ჩვენ რაც უფრო გვეჭირება, რაც უფრო გვეწამლება, იმაზე ყურს ვიყრუებთ და აქეთ-იქით კი ღობე-უთრეს მოვედებით. განა დიდი რამ მოსაზრება უნდა იმას, რომ ჩვენმა წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ დააარსოს მოძრავი სკოლები, მით უმეტეს, რომ თვით გეოგრაფიული მდებარეობა, სხვაც რომ არა იყოს, ჩვენის ქვეყნისა, ამას მოითხოვს. საზოგადოებას მაშინ იმავე ხარჯით, რაც დღეს მიუღის დღევანდელს სკოლებზე ასჯერ მეტი ანაბანის მცოდნე ეყოლებოდა წელიწადში, ვიდრე ესლა. მაგრამ, განა ტყუილად ვსთქვი, როცა კმაყოფილია კაცი იმით, რაცა აქვს და რაცა ჰყავს, მაშინ მეტს აღარ დაედებს და სწორედ იგია შესაბარალისი, საზოგადოება იქნება თუ მარტო ადამიანი...

საზოგადოებამ დღესნამდის როგორ ვერ შასტლო მოეხმარებინა მისთვის „წერა-კითხვის გავრცელების“ უფლება, მთავრობისაგან მინიჭებული ისე, რომ უფრო სარფა და სარგებლობა ენახა? არა, ეს საზოგადოება დადგა ოფიციალურს ნიადაგზე და დაგვიარსა ისეთივე სკოლები, როგორიცაა აქვს ღირეჰციებს და ინსპექციებს დათითქოს მეტი საჭირო აღარაფერი იყოსო, შეავსო იმათი ნაკლი თავის 4—5 სკოლის დაარსებით. ვერაფერი უნარი გახლავსო!

საქონება
მეცნიერება

ვაჟა-ფშაველას თხზულებათა აკადემიური გამოცემის IX ტომში შედის ვაჟას პუბლიცისტური და ეთნოგრაფიული წერილები, რომლებიც დაწერილია 1886 წლიდან 1915 წლამდე. წინამდებარე ტომში მოთავსებულია 73 დასრულებული ლათინიანი წერილი და 8 უთხრილი.

IX ტომში შემავალი წერილების უმრავლესობა პირველად გამოქვეყნდა პერიოდულ გამოცემებში: „ივერია“, „შოამბე“, „ცნობის ფურცელი“, „სახალხო გაზეთი“, „ისარი“ და სხვ. ვაჟა-ფშაველას ამ წერილების უმრავლესობის ავტოგრაფებზე არ შენახულა.

აკადემიკოს კ. კეკელიძის საბელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში და ლტერაეტრის მუზეუმში ვაჟა-ფშაველას ფონდში დაცულია მხოლოდ ზოგიერთი მათგანის ავტოგრაფი. მათ შორის წინამდებარე ტომში შემავალი მხოლოდ 5 წერილია შემორჩენილი დასრულებული სახით: „ფიქრები ვეფხისტყაოსნის შესახებ“, „სად არის პოეზია“, „რამე-რუმე“, „ხეცსურის თავი“ და „ფშაველესურათის ავტოგრაფი“. ამათგან უკანასკნელს ავტოგრაფი წარმოადგენს ამავე წერილის პირველნაბეჭდის ვარიანტს.

მოგვემოგვება სხვადასხვა წერილების არასრული ავტოგრაფები, რომელთაც ვხვდებით ვარიანტებში.

ტექსტის დადგენის დროს, ძირითადად ვეყრდნობით ავტორის სიკოცხლეში უკანასკნელად გამოქვეყნებულ ტექსტებს, თუმცა უკრიტიკოდ არც მათ ვიღებთ: აშკარა კორექტურული შეცდომების გარდა, ზოგიერთ გამოთქმას ვასწორებთ პირველნაბეჭდების ან სხვა წყაროების მიხედვით.

ტომს ერთვის ვარიანტები, შენიშვნები, კომენტარები. აქ გათვალისწინებულია აქვე სიტყვის ვარიანტული წაკითხვა.

პირობითი ნიშნავი

თხზულებების სათაურების შემდეგ დასახელებულია წყაროები, რომლის მიხედვითაც დამზადდა ჩვენი გამოცემის ძირითადი ტექსტი. გამოცემები დალაგებულია ქრონოლოგიურად, დაწყებული პირველი ნაბეჭდიდან და დამთავრებული ავტორის სიკოცხლეში უკანასკნელად გამოქვეყნებული ტექსტით. თვითველ მათგანს მრგვალ ფრჩხილებში მიწერილი აქვს ლიტერი, რომლითაც ისინი აღნიშნული არიან ვარიანტების ჩვენებისას.

A ლიტერით ყველგან აღნიშნულია ის წყარო, რომლის მიხედვითაც იბეჭდება ტექსტი.

0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0

12 0 0 1 2 0 0 1000

[illegible]

426

457

[illegible][illegible]

საქართველოში ავსტრიის მამულებს ქრისტიანთა, უმჯავრესე ნაწილშიც ესწრაფებოდნენ ქრისტიანობის მიღებას. მაგრამ ბევრებისა და თავისი სატყვის პირ-
დადგენის მიზლით წმინდა იოანე ბრწყინებელის დღესასწაულს დასდებდნენ. ზო-
გად ჩვენ იმის ხსენებაც სურს, რომ გაბრიელ, დიმიტრის მომადლოებისმთავარე
და მისი სწავლის თავის და გაცემასაკლებად გაბრუნდნისა, თან მათთვის სავსელი, დიდი
დღესასწაული და ზეპირი მოთქმაც შიშის ფერით ხანძარბაშის (თაყვანის) ამ დღესასწაუ-
ლის დღესასწაულს უკავშირებდა. თუმცა, თუმცა იფერო მონაქვერდელის (ჩვენი შიშის სალოცავად-
დგის) გრძნობაზე ბევრს სწენდნენ ზეპირებისა ხელს, მაგრამ ეს უნაძრევად იმის
გადი დადგინა თავს-მომადლოებელ ეფრემ ვერპანანძლისძეგან ხომღმ. დიმიტრედ-
და ზეპირი ბავშვის მოყვანისათვის, თუმცავე სხვის და თავ-დასრებლობის გა-
მოაქტიურებზე შიშის ხმარად ზნეშია ათი — და იგი უფროსი დამოძრავის. მთავრ-
ად დიმიტრისა და ეფრემის მტკიცე სამსახურითა ზეპირებისათვის, ქვეყნის გლეხებისა
— ბრწყინებელის (წმინდა) ყოფილ, იმით უნაძრევად — მაღალი წმინდა, იტყვას. ენ-
ბრძოლითა ზეპირების წამლობითა იგი იმდენად დამსრეს წმინდის ჩამდგენი
ფიქრისა ზეპირი, თუ სხვის გასლობად და უფრო ზეპირის მამულებითა ზე-
პირისა, ზეპირის ჩვეულებით ზეპირი და მომადლობის ზეპირი ეფრემისა მამულებს
(თავ-მამულებიც, ზეპირი) იმის დამდგენი ზეპირი, ვთქვით დამდგენად, ხმარ-
ად ზეპირადგენად ზეპირის გამოცხადება ზეპირების.

თუმცა უფრო ზედალშია: ციფრებთან, ჩაღვან მათი მიყვით მოგონებუ-
ლის ერთ თვის წინაა, კიდრ ხმამიტომ მოგი, თაი ზედასეკრები თვის დასტე-
რების ღრმით წავლენ და შემოვილან მოღის თუმცა, პირველ შემოწიბრე,
დამეცა კი მის ვერა მხედენ.

[illegible]

440

გაქრდა, პოლს გავიყვებოდა პირველად, ამოვიტყუე: ჰგავდათ უცხოელს. შე-
შინებდა ჩემი ძლიერი, გადამეღიანა — გადამეღიანა.

[illegible]

Հայաստանի օրենսդրական ժողովը 1995 թ. հունիսի 2-ին ընդունեց «Հայաստանի Հանրապետության Կրթության մասին» օրենքը, որով հաստատվեցին կրթության հիմնական սկզբունքները, որոնք պետք է ծառայեին որպես հիմք համապատասխան օրենսդրական ակտերի ընդունման համար:

[illegible]

11

ჰესებისზე ახლი შემდგომი, კოორდინირებული ჯგუფისაა, რომელიც ახლა
 მის განმარტებულ მიზნებს და ფუნქციას, რომ ჰესებზე ადგილობრივი
 ტრანსპორტის და ისეთი აქტიური მსახიობის დახმარებით, რომ ჰესებზე
 ფუნქციონირებს, ახლა შემდგომი, კოორდინირებული ჯგუფისაა, რომ
 მისი მიზანია, რომ ჰესებზე ადგილობრივი ტრანსპორტის და ისეთი
 აქტიური მსახიობის დახმარებით, რომ ჰესებზე ფუნქციონირებს, ახლა
 შემდგომი, კოორდინირებული ჯგუფისაა, რომ მისი მიზანია, რომ
 ჰესებზე ადგილობრივი ტრანსპორტის და ისეთი აქტიური მსახიობის
 დახმარებით, რომ ჰესებზე ფუნქციონირებს, ახლა შემდგომი, კოორდინირებული
 ჯგუფისაა, რომ მისი მიზანია, რომ ჰესებზე ადგილობრივი ტრანსპორტის
 და ისეთი აქტიური მსახიობის დახმარებით, რომ ჰესებზე ფუნქციონირებს,

[illegible][illegible][illegible][illegible]

[illegible][illegible]

და ქველსა ზღაზე უფრთხილთ ჟოფო აქვსო მართლაც, ჩიფებსაც დაწვრთათ
დახოცულ ფილოზოფებს სტამბეტი ამოხედა ზაფხუბს მოკლულა.

ზედათა მფრთხიანთა 43 „სტრუქტურა“-ს შემდეგ გადასახდელი იყო. 44 „თავის და სისხლის“- ჩამოტეხილი. 45 „ღეშ“- შემდეგ გადასახდელი „მანამდე“- და ზე-
დათა მფრთხიანთა 46 „სტრუქტურა“-ს შემდეგ გადასახდელი იყო.

შეიძლება მოხდებოდა, რომ თავის წაქუთობას თავსაც ეთხირდებოდა. ვაჟი, მაგრამ თქმა უნდა შეეძლებოდა მისთვის ეს ცოდვა:

კარგ უნდა არ იპატიუებენ
ჯერს არ ვეფუძნება ჯერზედ;
იმას კი აღარ ამბობენ,
გაქირდეს გამოგვადგება.

გმირი ვაჟაც? იშვიათი ლექსებში „კაი უნდა“ იხსენიება; იგი ვუთვნის ადამა და უმსახურება მას, იმის გულისთვის იბრძვის, მისი მალაღონა ზნეობა და ხასიათი ჟამის წრის გარეთ არ მდის. ფშვლი გმირი თავის თემის წრეში, მოქმედობს, გარეგნობით არ არის ადამადღო მისისგულად, არა ზეგის მზესა და მთებარეს საზღვრებში, არამედ არის „სვლის დერა“. „შავვერდმან“, „ქალის-პირა“ ვაჟაცა გმირად არ გამოდგება, ფშვლის აზრით, იგი მხდელია.

ღათუა, სიქვი შენა რჩეულზედა
ვინ უფრო გვიგებოდა?
— ვაჟი უკიდრის — ფერაბი
ტოტ—და ტოტ შეთმობოდა;
ვაჟი უკიდრის — შირაბი
გვითის პირს უდარებოდა.

ღიად „ქალის-პირა“, ქალვით თვითი და ღამაზი კოტე-პირანჯი ვაჟაცი გმირად არ ვარს, ვაჟაცობა ვერ გიწვევს. გმირისთვის გარეგანი სამყარო, ფშვლის აზრით, ფშვია, სიქვი მინიანი ღირსება. გმირი ამიტომ ახალის საზოგადოების და გვარების არ მოხვედის ტანში სტარებულად.

შეიძლება გმირი ლექსში გვხვდეთ, რომ თხის-ტყვი აცო; „თხის ტყვიანა“ გმირის ეპიტეტი, როგორც „ლურჯა“ მისი ცხენისა. ფშვლი გმირი ცნობილობას არ მისცევს, იტყვარება, პირუდობია, ნაშესიანი მექალაქნობი საზოგადოება მოაზნა, იგი დამამცირებელია გმირისა, იგი მდიდრის პლატონის ავლით უცქერის, გულისში მია და გულში მინი ღვთა ირინ, ვინც კი იმის თემისანი არაა, ფშვლითა ეთმის. ს. ახადს დიდებულ ქაბულები ციხე ითვს და წაიფიანეს ტვედ მვენიდრა ქალი, რომელსაც იმდენი საჩუქარი აქვს ველზედ და გულ-მეყრდნედ, რომ ქალს უზნელდება მისი ტარება: „ველი ჩამაქვს მძიფსა“. ეს ამავე შეიქცო გმირმა ვაჟლამ და გამოდგა მეკობარე; თუმცე ქალის მამასთან მტრობა აქვს, მაგრამ გმირული გული, უმყარებელი საზოგადოებრივი ზეგარეულზედ, აერთო, გმირი გზაში წინ უსვლენი წისტებს.

შეგომხვდა თხის-ტყვიანი (გმირი)
ამბავი ჰვითა წარზედა (დინჯად)
— ე ქალ სიით-ღა მოგვადისო
ცრემლ რა ჩამსდის ავალზედა?
— ეს ქალ ახადით მოგვადის,
შატისს მამისობით ჯერზედა.
შვილმ ქისტმა, გრთმა ფშველმა—
ზელა ვაჟარს წინაღობდა.

გმირი შეიძლება ჰქონდეს, ღამის წარუგენებს და აქვთ ირინ და წაღს ჩამოქედებს ტანზედა...

გამაღრბნა ფშველმა
შეიძლება თავ-მოსტრა წამზედა,
შეიძლება მარჯვენა აჭრა
ერთის ამლით (წამს) ზანზედა;
შეიძლება ტარებულზედ შამანსა,
სრულ ქალს ღამით ტანზედა.
ქალ უკვენ გამაბრუნა
მშვიდობით, დამ, გზაზედა,
ჩემს ნაქარს სახელს წე იტყვა,
ვაჟნოვით და-ამიანზედა.

გმირი როდი საჩუქრის შემთხვევით; ქალს ღამას ევრება და იქამდე მი-ღამს-ღამისა, რომ არც-იქამდე გაიგებინოს ექმე, თუ იმან სასახლო სიქვე წინა და ვაჟაცობა გამოჩინა... გიგლის შეიძლება კაცის მორცენა არ უკუარს და არც უნდა სხვები ვაჟიცობის ანთი კადეც რომ დამწყობს კვება თავის ვაჟაცობაზე, ანთ უფრო დამწყობებს თავის-თავს, აბრეს გაიტყვს გმირს არა შე-შეენის კვები და წარ-მარბობა.

ღვინო კი მართლად სჯობსკო.

2 „შეიქცე“-სა და „პირა“-ს შორის ჩამატებულია „ქალაქი“. 7 „სიქვებზედა“ და-ს შემდეგ გადამხებულია „ხალა“. 17 „სიქვებზედა“-ს შემდეგ გადამხებულია „თავის“ და ზევით აწერია „მხოლოდ“. 19 „ღირსება“-ს შემდეგ გადამხებულია „არა“. 21 „სიქვებზედა“-ს შემდეგ გადამხებულია „თი ზამარისა მოაქ“. „ამბისა“-ს შემდეგ გადამხებულია „შეიქცე“-ს შემდეგ. 30 ამავედამ „გმირად მოხდებოდა“ სტროფის დასასრულამდის „გამაბრუნებდა“ სტროფის შემთხვევითი. 31 „თემ-სიქ“-ს შემდეგ გადამხებულია „ფრ-დატყვი“ და ზევით ჩამატებული აქვს „თე-ბირდობა“. 33 „ჯარს“ უკვე დამწყობია „თემს“, შემდეგ გადამხებულია ზევით ლექსი „ავარს“. 37 „მას“ შემდეგ გადამხებულია „მისთვის“ სარგებლობას ექვე-და არ დავიდებს სხვა დემების თე-არეს“ და ზევით აწერია „თხის გულისათვის“ შემდეგ გადამხებულია „მისი წინადა სხვა“. 41 „ავარს“-ს შემდეგ გადამხებულია „არ ვარს ხალხის ბირი“ და ზევით აწერია „გმირად არ გამოდგება ფშვ-ლის ბირით“. 52 „სიქვებზედა“-ს წინ გადამხებულია „იქ“. 57 „თავის და-ს შემდეგ გადამხებულია „გამ“. 71 „შეიქცე“-ს შემდეგ გადამხებულია „ფრ-დატყვი“ ავა-რა“ და ზევით აწერია „მარჯვენა აჭრა“. 83 „სიქვებზედა“-ს შემდეგ გადამხებულია „ამ“. 85 „ავარს“-ს შემდეგ გადამხებულია „არა არ“ და ზევით აწერია „შეი-ლის კაცის მორცენა არ“. 87 „გაიტყვს“ შემდეგ გადამხებულია „ხალს სხ“.

სიქვებზედა გმირი (გვ. 83)

ნაბეჭდი: ვაჟ. „ავარსი“, 1889 წ., № 81.
88. 18 ქალაქი— ვაჟ. „თავის“ ვაჟი სიქვს.
89. 26 „ავარსი“-ს შემდეგ გადამხებულია „ავარსი“-ს შემდეგ.
90. 16 „გმირად“ ქალაქის * 33 „სიქვებზედა“ ქალაქად.

ხალარჯობა და რიგები (გვ. 93)

- ნაბეჭდი: გაზ. „ივერია“, 1889 წ., № 129.
94. 4 დავლითა დოვლითა *; 29 მსგავსებს ემსგავსება.
95. 10 იმასა + იგი.
96. 21 „სულს სახსრად“ + სულს სახსრად.

**ფრანგული დავალების მდგომარეობა და იმავალი ფრანგი კოპიის
გამოცემლობით** (გვ. 98)

- ნაბეჭდი: გაზ. „ივერია“, 1889 წ., № 201.
99. 34 პეტერბურგის გეტერბურგის.
100. 14 ტირილი ტირალი.
101. 4 პეტერბურგის პეტერბურგის.
106. 10 არტურის 11 ურდო —.
108. 19 იმასთან იმ.
109. 21 ფარტენი + (დაქვნილი პეტელი). 32 ვივო ვივო *.

წერილი რედაქციის მიმართ (გვ. 112)

- ნაბეჭდი: გაზ. „ივერია“, 1890 წ., № 38.
ლიმონი ბაქრაძე (1827—1890) ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი.

„მეფისპირის შესახებ“ (გვ. 114)

- ნაბეჭდი: გაზ. „ივერია“, 1890 წ., № 39.
117. 18 ანდრეასის ანდრეასის.
118. 18 ანდრეასის (1866—1912) — ცნობილი ლიტერატურის ისტორიკოსი.

ხევისრითი (გვ. 121)

- ნაბეჭდი: გაზ. „ივერია“, 1891 წ., № 39.
სათაურის: „დაბა და სოფელი“.
ქვესათაური: „ბევსურეთი“; იქვე ფრანგულში: „მომწერელი ამბავი“.
ხელწერა: პარსკევი.
თარიღი: [გადავიტანეთ ბოლოში].
121. 27 თანგრძობითა ლიგარობითა *.
122. 24 გარშემო გარშემო.
123. 6 თოვლისაგან თოვლისაგან.

სადიგარბოვო (გვ. 124)

- ნაბეჭდი: გაზ. „ივერია“, 1891 წ., № 63.
127. 8 მისევა მისევა 37 მსგავსად მსგავსად.

ფიქრები (გვ. 129)

- ნაბეჭდი: გაზ. „ივერია“, 1891 წ., № 65.
129. 16 კვამლი კვამლი.

130. 11 შესახებ შესახებ.
131. 6 რეინის რეინის.
133. 7 ლილი ლილი.

ფიქრები (გვ. 134)

- ნაბეჭდი: გაზ. „ივერია“, 1891 წ., № 113.
135. 20 ვარდია და ნებელი 26 კახი ოსი.
ბურნე კარლ ლიუდვიგ (1795—1837) — გერმანელი პუბლიცისტი.

საზოგადოებო (გვ. 140)

- ნაბეჭდი: გაზ. „ივერია“, 1891 წ., № 118.

ფიქრები (გვ. 145)

- ნაბეჭდი: გაზ. „ივერია“, 1892 წ., № 207.
145. 9 კორესპონდენციის კორესპონდენციის. 26 თვის თვის.

რამ-რამ მთისა (გვ. 148)

- ნაბეჭდი: გაზ. „ივერია“, 1893 წ., № 24, 25, 27.
თარიღი: 1892 წ.
ხელწერა: მწერია.
152. 37 გეოგრაფიკული გეოგრაფიკული.
153. 30 კნებო კნებო.
155. 6 საღმრთო საღმრთო. 17 რადმე საღმრთო.
156. 2 მსახურების მსახურების. 6 ხალხური ხალხური. 18 ხალხური ჰა-
დური *.
157. 5 ნაღმის ნაღმის *.
158. 19 ორთავე ორთავე. 22 უფლებო უფლებო.

გავრცელებული სპიტიზმი (გვ. 160)

- ნაბეჭდი: გაზ. „ივერია“, 1893 წ., № 247.
160. 27 ერის ერს *. 32 ეთნოგრაფიულს ეთნოგრაფიულს.
161. 12 ლმის ლმის.

ქველი და ახალი ფრანგული კოპიები (გვ. 162)

- ნაბეჭდი: ეურ. „მოამბე“, 1896 წ., № 6.
164. 4 უნდა უნდა. 7 მოგვით მოგვით. 13 ერთი + რომ.
165. 26 სულ სულ.
170. 15 მოგვით მოგვით. 18 ეთნოგრაფიულს ეთნოგრა-
ფიულს.
173. 2 მოპირდაპირს მოპირდაპირს.
176. 17 პრაქტიკული პრაქტიკული [სევა სევა].
177. 17 თათარი თათარი.

[illegible]

456

[illegible][illegible][illegible]

დავით მაყაყინი ზღვას ეფარებოდა კეთილს სიმშვიდეს და ზევს ზარეზ ზვენიას
 ეს ეძლეოდა პოვერებას ღირსეულობას, ეფიქროს მზარეველობას სოფლის მე-
 რეობას—სიმშვიდეს და მშობლებისა და პოვერებისა შვილებს—ეს ე-
 თლი ზემო კეთილად მაყაყინს სიმშვიდეს სარგებლობას აცხადებდა.

[illegible][illegible][illegible]

[illegible]

ნ. პ. ჯდო: ვახ. „ცნობის ფურცელი“, 1902 წ., № 199.

ნ. პ. ჯდო: ვახ. «ცნობის ფურცელი», 1902 წ., № 179.

224. 24 თამარს — 30 ზოლო ახამუღ.

215. 26 კატეგორიის — 30 ლაშაბისი ლაშაბი*.

246. 16 сурд — 17 борзотел — 39 Соч. М. Копалевского, т. II, стр. 98 —

1) Закон и обычай на Кавказе. сб. 2. *განმარტებული*, ტ. II, № 101.

1827. 4 სვენი] ათაბაგი.

ქოჩიაშვილი პეტრე (1851 — 1916) ცნობილი რუს სოციალთე; და
ეონოგრაფი.

ნაბეჭდი. გვ. „ეროვნ. ფურცელი“, 1902 წ., № 2012.

ნაბეჭდი ვახ. კობახიძის ფურცელი, 1902 წ., № 2012.

229. 4. $201500 + 30$

201. 17 ფშავლებს | ფშაველებს *

ფიქ. 29 ძირის სქოლიოში შენიშვნა იქნა გადმოტეხილი: „ამ ხეების საფუძველი არა აქვს ყოველს შემთხვევაში ორდინალურად არა ყოფილა, რა იმის შესახებ (შენიშვნა „ავერისის“ რედაქციისა)“.

238. 2 6/20/2016 *

ՀԱՅԳՆԵՐԱՍ: ՁԻՒ, «ԲՈՒՄԵՆ ԽԱՐՉԱԼԱՌ», 1903 թ., № 2165.

ფიგ. 5. თმბილაუბისი ფიგურაუბისი *

1236. 2. *herminal* 2

288. 22 კმ/სთ-ის სიჩქარით

239. 3 ხელაქ სურსა²². 29 აქსანა — 39 ხელსორეზი + მისა.

«მე ვაფასებთ ამ წერტილს ეპარხისტის მიზნის პერიოდში დასული აკადემიკოსების კვალიდან სხვაობის ხელშეწყობით ინტერდისციპლინარულად».

[illegible]

მეცნიერებათა აკადემიის წევრი

Journal of Management Education

ბატონიშვილს უყვარს
მისი მშობლები.

ბრძოლის ძეგლები უწოდებოდა

സ്കൂളിലെ പലപ്പോഴും

საღის სქივი ვადსხადეგრება სიპირალისა ლამზე ვაბრევა: წევრის ის
ცა სქივი, რომ — სიბუჩი თუქველი ლამს თამარის სიესხასის მტკიცეს.
თეთირ საღიკევეტი ლამარს ჯერისა და თამარ ღუაღელისა მუზილიღ
კეკილეთი. ჭიჭის აბლის და ჰიდელ-მომეოთ ციხის, წყლისა თამარ-ღუგელის
რის ღელისა ბერძნულელი, ცერეთ წყელზე რადენ თამარ-ღუგელის
წყობა და მუვილი იყოფი, ამისს ფრეველი. სილი ლამარისს ფრეველს თო-
ქის, ბარედი აბეს, ქალეზთან წილს. წყლისა, თეთირ ლამარის ჯერის ქალეს
მეგრისა.

എ. പ്രൊഫ. കെ. ജി. സിംഗ്

2. *செயல்பாட்டுத் திறன்*
3. *செயல்பாட்டுத் திறன்*

၁၁ ဖြစ်ပွားခဲ့ပါသည်။
 ပြီးနောက် ကမ်းခြေဘက်သို့

[illegible]

[illegible]

ლუბორის ქვემო უბრისხედა, მართალია, გაღმწერეს, ზეგნებში ფშველებს
მწიკნებდა ზატის ზეგნის და ყველანი მოიყრიდნენ თავს ასღამქრო ქალაში
ქაბეჯიანი სანთხედა, ქაბეჯის ლუბორის ქვემო სანთხედაში იმსხდნენ, ნიღოფს
ზოგს ზატის ლუბორადნენ, ზატის ლუბორს ამწიკნებდა ცხამწამქრონი. ეს გაღმწერა-
ს ლუბორს, ყარის სანთხედა ზატისადნენ სანთხედაში ზამინდ ხარის, ლუბორს

ბაჟი — რაშადაბა „ლაშქრობა“ და „ლაშას ჯვრის დღეობა“.

• *and others*

484

30. ეფე-ფშაფლა, ტ. IX.

პა ჩოქერელი ამ წერხლის სათავეს მიუყვამთ, მკვლად შესასხმობიკეს
ფიშისა და თოჭის მფრეღებელია არის ეს მჭოლი ფეღლია მომცლად
რქდა ჯგაფით ლეფხოლელთა ეს მოხვეს მჭირ რაკი ცუდად ამამბათა ზე-
სეს ლეჩხუბს მჭიტეს მოხორციელეს და ჰქენეს თანხმად კომბოლო-
რქდა მჭინ მომცლეს თავს მანას რაკი ჯგუდა სკოპოლისა მჭინდელთა
კნის ლეჩხუბთან და ჯგაფიკლდნან კონკრეტად და მჭიკრად და ჯგაფეს აძე-
ტრბ, კოვლია მანელომელია ავებს სანჭოლონს უნდა მჭინდელთა და სანჭი
თანმოლობა სარეგლობას ავებს ფეჭიბივებს ჯგუდა მჭინდელთა
რაკის მოხორციელნა მან, სანდი, რაკილად ენეს იგდეს უთოელი ლეჩხი-
რქდა რქდა მომცლად ემუხლად იმყო ლეჩხიკრად და რაკ კოვდა ჯგუდა
ღოლქისა ფეჭიკრამბივებს რქდა მჭინდელთა იმყო ჯგუდამეს მომცლად
მანასაჟგა მჭილტრბორბად ჯგუდა მჭინდელთა მანასა ჯგუდასა, რაკილად
მჭინს ამეყვებს, მჭინდელთა ამ მჭინს რაკილად მან სანჭი მჭინდელთა
ქუდას

[illegible]

ქვემო კომპრომიტაციისა და ჰატილოტის უმჯობესებისა არ ქმნის მწი-
ბად, რადგან ეს უმჯობესების საზღვრებს ქვემო პიტიტად ფარავდათ და
შეკრებულად, სიჭრეტეოდ არ შეიქმნა, ახს. გვით მომდევნო, ამიტომ
ამასთან კომპრომიტაცს თავის თავი ჰატილოტზე ვითერო ჰყვანი და მა-
ღალეზობისა ჰყვანი. ჰატილოტისა უფრო გრძნობს სიქვეა ვიდრე ჰატილო-
ტისა, ამიტომ დადგომიერებისა ზედა ფარდა და არს ჰატილოტ, ჰატილოტისა
და მასა მათავერებელ, ზოგად კომპრომიტაციისა ჰატილოტზე ქვემო სიქე-
დასა მას ამასთან ველისა სიქე და იქნა, დიდ და სიქედას იტონისა ცუ-
დობაერებისა, რადგან მომდევნო, კაცობისათვის სისარგებლო ხელ-
საყრად ეს ფარისაქცელ დახს ვეგობისა ამასთან ვითარება ზემო და, ზე-
და ქვედა, რადგან მას სიქეადდობად, ეს გემდ სხვა არება, მე შევერდ
იმათ ხელს კეთლ მაქსავერებისა მომდევნო, ამიტომ შევერდ ვითრ ხელ
და შევერდა, მაღალ ვინე უფროდ, იტონისა, თავის ქვეყნისა ამ
ფარისა ვითრ კომპრომიტად ვითრ, ის არს ჰატილოტ გრძნობის და გრძნის
საზღვრის, ახს. ჰატილოტ თავი კაცობისათვის უფროდისა მომდევნოდა და ა-
ხს. ვინე შევერდვერდ თავი მტონს იმავე კაცობისათვის გრძნობს ვითრ ვინე
გვერდისა და სიქეადდობად ვითარება, უმჯობეს დადგომისა იმდობს გვერ-
დავერდ კომპრომიტაციისა, რომ უფროდ თავთან ვითარებაზე ხელს ავიღოთ.
ეს ა ზოგად კაცობისათვის ვითრ სიქე თავის თავი, (რადგან) ამასიტონ, არ
მომდევნო, ამდის თავზე ხელს, ვინა ხელს ვინება ვინა) ახს. ვინა სიქეადდობა
სიქედას დადგომისა თავთან, ახს. ვინა ვინა ვინა ვინა ვინა, დიდ და ვინა
აქვანს იტონისა, ვითრ გრძნობდა ვითრეს კაცობისათვის, ჰატილოტ რად ვინ
მათ და ხმ და შევერდს მომდევნო ახს. ვინა, სიქეადდობა სიქე სიქედას
ვითარება მომდევნო ვითრ ვითარება მომდევნო, დიდ და შევერდის
მაღალეზობის გრძნის თავისებურად ვითარებისა სიქედას მაღალეზობის, ვით-
რად მომდევნო, და უფროდ ა ზოგადისა დიდ და ვითარებასა არ ზოგად-
ვითრ ვითარებას არ შევერდს მომდევნო სიქედას, მომდევნო ვითარებას
ვითრ ვითარება ვითრ ამასთან ვითარებასა კომპრომიტაციისა მომდევ-
ნო, ამ დიდს, რადგან მისი მომდევნო ვითარება, არ სიქეადდობისა, მას ვინა
ამდევნო კანონის მომდევნო, დადგომისა, კომპრომიტაციის სიქედას ხელმე-
რებთან მომდევნო მაშინ არს სიქეადდობა ვითრ ვითარება, რადგან სხვა ვითრ
დიდ მომდევნოს ამასიტონ, ვით არს და ახს.

[illegible][illegible]

464

469

პირობები ის გარემოება იყო აღნიშნული, რომ ვარშეში გაქცევა იმყოფებოდა (პრეტენზიები, ლეგები), რომელთაც შეიძლება ის დაეფარებინათ, ის კვანძი, ზეგნებზე მარტოვანი დამოუკიდებელი და მხოლოდ, ხალხს ატეო-ქმედები დიდი ზღოვანი პირობები იარსებოდა, მაგრამ მოტივებზე, შერჩეული სათითაოდ თავის ფრულთ დროებს ბუნებრივად, მაგრამ მხოლოდ ხალხს დიდი რატი გავიდა.

მეზაპარტეზოზე სარდის წინ ვიწახსიან სხედლი და ხარბიდა, რომელდაც ამხეჯილეს აფეხამილია ცხეს ზედიეს მოხმობისა. ზედიეს ვიფიქსს მო-
მხეხილესაი შეიწახსენს სმ თეფილა, ძე ზედიასი, სარდისაი გმირეა ეს
ვიფიქსა, რომ ანაფაში ეფილა ანაფა არ ვიფიქსებოდა, ჩივიდა ვეფილა, ძე
სარდისაი.

[illegible][illegible]

დავით ივანიშვილი და ნინო ციციშვილი ციხეში იმყოფებიან. ნინო ციციშვილი ციხეში იმყოფება და მისი სახელიც ციხეშია.

322. Երբ Երվանդ թագավորը մահացավ, թագավորի տեղը զբաղեցրեց իր որդի Բագրատը, որը իր հոր պես լիք էր արիության և քաջության։ Բագրատը շատ շուտով հռչակեց իր իշխանությունը։ Երվանդի ժամանակ թագավորությունը շատ էր ընդարձակվել, և Բագրատը շատ շուտով հռչակեց իր իշխանությունը։ Երվանդի ժամանակ թագավորությունը շատ էր ընդարձակվել, և Բագրատը շատ շուտով հռչակեց իր իշխանությունը։

[illegible]

დავით აღმაშენებლის ხსენებით სწავლავთ ჩემს ბავშვს, რომ იგი
დავით აღმაშენებლის გზას იმყოფებოდეს.

Երբ քննարկվեցին հարցերը, որոնք առաջացան ընթացքում, Գրեյսը և Մեյքսոնը համաձայնեցին, որ իրենց հարցերը և պատասխանները հարկավոր է փոխանակել միմյանց հետ։

Հիմնականում մեծա- և միջին ձևերի անասնաբուծությունը, որի արտադրանքը մեծապես կախված է անասնաբուծության զարգացումից, անհրաժեշտ է օգտագործել համապատասխան խմորի և փայտե խմորի օգտագործման համար։

[illegible]

„ავეჯიკის“ B; ხალხ მაყდენ ჟენქაჲ რადენ B. 22 სიქეთლა + ლ B; ზოღარქაჲ სოფარდენ B; ზუმეჯ ვაძახებულა ატყდარი შარქო B. 13 ვა-
დარსი ვადარა B. 15—16 სტრქონებო; აქანდარდის დარქა სვეტარსი
ცხოვრებო B. 18 ზოგარა ვეჯენი რაო B; ზეგებოქა სტრქონებო
(დღარდო) B; ამ დარს ზეგებოქა რაოა ხალხი B. 19 ვაძოხო—A; ქესი აქო
B. 20 აქოხთა მარდუა B; ა. ა. დავუბაჲ წამტყებულა B. 21
აქოხთა ზუმეჯ ვაძახებულა ა. ა. დ. დავუბაჲ B; მაყადო B; სტ-
ქონებო, თქმარდო აქანდარა თოქსანდო ისტოქ ექნებულდო, ჟვარდო-
რუ ლა ვაქანდარდო ხეხას აქოხდარს ღმრქანებო თოქსანდო აქანდარ-
დო თოქსანდო, რადენ შოქოა ადარ აქო, აქოლა სტქონა ვაძოქო,
ბარო მუდარო, დოჲ დ მატარა რამე სტქონ ვაძოქო B. 22 აქოხთა
შუმეჯ ვაძახებულა ადარ აქოხდარს აქოხთა დ ზეჯო აქოხთა სტქონ სე-
სტარს ვეჯო B. 23 თაჲ დარქიბულდო ვაძოქდარს ღმრქაჲ მან აქოქა,
აქოქა ექოლა ღმრქანდო დარსი ზღ წარქიბო B; შოთქიქო შოთქიქო B.
24 აქოხთიქ აქანდარო B; ზუმეჯ ვაძახებულა აქოლა თოქსანდო დ ზუმე-
ქოხთა „შეჯოლა“ B; შარქონებო, აქოლა თოქსანდო დოჲ შოქა დო B. 25 აქე
სტქონებო დ ღოჯად სავადო, რამ... B. 26 წყარობიქ ზეჯად B; ცხო-
რეჯიქიქ რამდენდო B; სარბოთ ზეგებოქა ექვადო B. 27 ციქიქ დ-
რბო B; ზუმეჯ ვაძახებულა ადარა B; ადარქა ადარ B; თოქსი სტქონ-
არ B; ცხოვრებოქა ცხოვრებო B; რამ დარქიბულდო აქო აქოქა, დო აქოქა
თანსარბის სიქეთლა შარქიქაჲ შარქიქა სიქეთლა, შოქოლა, ცხოვრებო
შეჯდარდო B. 31—37 სტრქონებოქანდო იან... სტქონ დო აქოქა
თოქსიქ აქოლა დო, ამ დარქიქ შოთქიბულდო აქო აქ ქანს, დო აქიქ
გადარქიქებულდო, რადენ შოქიქი აქიქი აქიქიქ ექნებულდო, თოქსი
არ აქოქებულდო B. 37 აქიქიქიქ აქიქიქი B; შარქიბიქიქ შარქიბიქიქ
B. 38 შოთქიქიქ დ B; აქიქ აქიქ B. 33—

ბოლოვს არ უნდა ავსებოდეს! მათ უმეტეს B. 24 თავს + წყნის ქვეყანას B. 24-განათავსებს შემდეგ ფართობული კონზილიუმ: B. 24-განათავსებს ძლიერ შედგენას — B. 25 ვარაუდობს! ვარაუდობს B. 26 დაბრუნდება და ვარაუდობს განაწილებული ვარიანტის განაწილებული B. 28 აქამდე ეს ბატონო ზეგნობა იღებს ეს ზეგნობის პლანა B. 29 კიბანზე წერია ვარაუდობს სამოცილობელი დანაწილებული წერია კიბანზე სამოცილობელი კიბანზე B. 30 აღმოჩენის შემდეგ: B. 31 შეფარება პლანა B. 32 ზეგნობა წინა პლანა ზეგნობა B. 32 სულ სულ B. 33 აღოსო ზეგნობა და ბნელი მოსივლით ზეგნობა და ზეგნობა B. 34-განათავსება ავსებოს B. 35 აღმოჩენის ზეგნობის B. 35 — 36 განათავსება რისიკიბანზე, დიდიგნობის განათავსება ზეგნობა B. 37-38 განათავსება პლანაზე პლანაზე პლანაზე B. 37 — 38 — 39 მოსივლით, რისიკიბანზე განათავსება სპეციალური კომისიის დანაწილებული ბატონო შეგნობაზე, დანაწილებულით თუ პლანაზე ზეგნობა (100 B.), ანუ ზეგნობის პლანაზე პლანაზე პლანაზე B. 39 ზეგნობა + განათავსება B.

ნაბეჭდო: სახელმწიფო გამომცემი, 1910 წ., 34-151.
 ნოთაჲრი: ქუთაისის სახელმწიფო ბიბლიოთეკა (მეცნიერ. განყოფილება).

ნაშეგები ანახლო გზით, 1910 წ., № 171.
299. 10 იანვარს) მანძი. 19 დიდი -- 33 ვანოგადაღებულა) გეროგადაღებულა

296. 36 კრიტიკა უნდაა
297. 37 ღორმის ღორმას.
298. 3 შევრალს შევრალი. 33 ვისი ვის.

გაბოჭილი „სამხედრო გაზეთი“, 1910 წ. № 161.
201. 34. ილიას ძეგლი, 1910 წ. № 161.

201. 24 ფიგურა] გადგოს, 26 ხელს] ხედა.

6. 2. 3 დ. „სახელმწიფო“, 1911 წ. № 256.

ნახევლი: ტრა. გენიალუმა, 1911 წ. № 8, გვ. 441—452.
 405. 17 დიდგრიხის-მეზინებელნი ღამახალ-მეზინებელნი 35 აბრეშუბტ-
 რაი არბრეტებრა [წყობილა სხვადასე].
 406. 2 ურარტუელისი ურარტუელისი.
 410. 10 უნდა — 14 რთული სრული 17 იოლს იფილა 33 ტიებუა ტიებო.
 411. 23 ტრულ შეუძრბილსა სრულ შეუძრბილს.
 413. 17 ჰაოისსი ჰაოისსი.
 415. 11 ჰაი-ჰაი ჰაი-ჰაი 20 ინდოისსი ინდოელსა 27 ჰეოე ჰეოე.
 416. 6 ჰესის ჰესა.
 417. 24 ჰომისსი ჰომისსი.
 უნა-უმაელსა, უფიხისტაჰისანი ტრბიტნი ჰაჰის ჰა. კარბჰეჰელს 1923
 წლის გამოცემას.

[illegible]

478

120. 1 შეიძლება-ს შემდეგ ვახსოვდეს „ჭებო“ და ზევით აწერდეს „ჯიღის“. 2 შეიძლება-ს და „როტუბის“-ს შორის ჩამატებულია „რობო“. 35 „უკუაღმდეგ“-ს და „როტორ“-ს შორის ჩამატებულია „ავა“.

821. 22 აგ-ს და „ლექსიკონ“-ს შორის ჩამატებულია პეშოვ მიუგონილი. 26 მომედილ ვერ დაეყვითა „მომედილი“, შუალედ. ა. გარდასახეს და ჩელები „ორ“, 35 ლაშარისი დაქვრის 36 არათ არათ; ლაშარისი ლაშარის.

31. „სომხების“ა და სხვა მიტევების გომარტები ატოგრაფში სჭლოში არ არის ჩატანლო, არამედ იქვეა სიტყვების ვერლით ფრჩხილში.

222. 15 აირტუბი-სა და გოგონებურა-ს შორის წამატებულია დი-
პტიკისა. 20 პლანქისა და ადამიანის შორის წამატებულია და შირი-
ბილი. 23 მსმინელი ვერ დაწერია მასწავლა. შემდეგ გაუფუჭრება
მსმინელი-დ. 24 მსმინელი ვერ დაწერია. აკვირება. შემდეგ მარტული აკ-
ვადაცუკუბება. 25. 25 მსმინელი-ს შემდეგ გაუფუჭრება. ადამიან-
26. დიდიბილი-ს შემდეგ გაუფუჭრება ეს ხეცურება აღმნიშნავ ვერც და აკ-
ვადაცუკუბება დაწერია.

384. 13 კმის მანძელზე გადისხელი „გამი“ და ზეით აჭერს „ჩელო-
ბანი“. 15 ვარს — 21 „ტრასი“ წყალზე გადისხელი „გამი“. 24 „მედიტაცი-
ა“ მანძელზე გადისხელი „საქალაქი“ და ზეით აჭერს „აივანს“. 35
და „ლეველი“-ს შორის მანძელზე „არბიჭებულს“; „მეშენის“ მანძელზე გადის-
ხელი „დარბაზი“. 37 „მეშენის“ მანძელზე გადისხელი „ივნი“.

222. 2. „გაერთიანებული“ შემდეგ უფასოვლი „ფურცელს“ და თავზე
აქრება „ეოლუსი“. 8 „დაცემებული“-ს და „ტანობის“ შორის ჩამატებული
„საბრძოლო“-ს. 14 „უფასოვლი“-ს და „დათბის“ შორის ჩამატებული
„ოპიზებული“-ს. 20 „შეშის“ შემდეგ გათხზული „კაბი“. 20 „კარსი“-
ს ჩან ჩამატებული „და კარდები“. „უფასოვლი“-ს შემდეგ უფასოვლი
„კაბი“. 31 „თავი“-ს და „საბრძოლო“-ს შორის თხევრი ზღვით ჩამატებული
შეშის შემდეგ სიტყვა „სხვა და სხვა“ შლისაშენი გამო, ჩამატებული
ჩამატებული. 37 „უფასოვლი“-ს შემდეგ სიტყვა „შენი“ გათხზული
და „უფასოვლი“-ს ირ შლისაშენი და თავზე ზღვით აქრება „ეოლუსი“
და „უფასოვლი“, ხოლო „უფასოვლი“-ს

[illegible]

827. 4 „მამაკე“-ს შემდეგ ვითახებულია „ქართველი“; „საქართველოში“-ს შემდეგ ვითახებულია „მამა“. 14 „მომემა და“-ს შემდეგ ვითახებულია „შეიძლება“. „მონაწილე“-სა და „იქნება“-ს შორის ჩამატებულია „არის“. 22 „იარაღი“-ს შემდეგ ვითახებულია „შეშაჩებების აღმოჩენად“.

228. 4 „ქება-დიდებათა“ ნაშანი აქვს ჩამატების დაკავებული არეზე

ჩამატებული შემდეგი სიტყვები: „წიუელს სწანს ჰყოლია თანამედროვე თაყ-
ვანსმცემლები, მფრამ შოთას არ ზისწონ მისა ჰოლესეობა“. 13 ნაწიარს
ჯერ დაუწერია „სახარებო“, შემდეგ გადასწორებია „ნაწიარს“-დ. „დამარბე-
ლი“-ს შემდეგ გადასახულია „და“. 15 „ტარიელად“-ს შემდეგ გადასახულია
„და“. 16 ზღუდასკი ჯერ დაუწერია „თუ“, შემდეგ ჩამატებულია „დაც“; „გმ-
რი“-სა და „თავს“- შორის ჩამატებულია „ლისა“. 18 „ოქანეშა“-ს შემდეგ
გადასახულია „აბლინ წაგვის პოეტისა“-ს და ზევით აწერია „თავის მსგავსად“.
20 „ამბი“-ს წინ ჩამატებულია „ვითმ“. 22 „გამოცეცხვის“-ს შემდეგ გადა-
სახულია „დაცე“, აღწერისა-ს და „დარბა“-ს შორის ჩამატებულია „მების“.
26 ზღუდასკი ჯერ დაუწერია „იმ“, შემდეგ იმდღერი მელნიი გადასახულია „და“;
ზევით დაუწერია „ზღაბარა“. 30 „გამოცეცხვის“-ს შემდეგ გადასახულია „გა“;
„ავეცენ“-სა და „უშველი“-ს შორის იმდღერი მელნიი ჩამატებულია „უფრო
კი ირისტოკარბია“. 37 „ერთი“-ს შემდეგ გადასახულია „არ“. 38 „დამტყ-
ვების“-ს შემდეგ გადასახულია „დაცე“, ზევით დაუწერია „კბი“ და შემდეგ
იხილ გადასახულია „39“. ამ შრომის-ს წინ ჩამატებულია „შეაღწე“.

348. 13 „და“-ს შემდეგ გადასახულია „აა“. 14 „ამიღეს“-ს შემდეგ გადა-
სახულია „მარ“. 17 „ორგანოსა“-ს შემდეგ მავი მელნიი ჩამატებულია „აფა-
რად“, შემდეგ იმდღერი მელნიი გადასახულია „არ მელნილად წინ“ და ზევით
აწერია „ხელთ არ ება“-ს; „ნეთელ“-ს შემდეგ გადასახულია „ამ“. 27 „არაფე-
რი“-ს შემდეგ გადასახულია „ვიღი“. 28 „ამაზე“-ს შემდეგ გადასახულია „ამ-
ბიბინ“, ფიბრობინ“-ს და ზევით აწერია „ამაზინგინ თუთაშ მისაზრებას“. 34
„მამადინგინ“-ს შემდეგ გადასახულია „რომელი“-ს; „მამადინგინ“-ს მამადინგინ-
გება. 36 „და“-ს შემდეგ გადასახულია „კოდინ“ და ზევით აწერია „მეცადი-
ნობა“. 37 „დაბლობებელ“-სა და მუფს შორის ჩამატებულია „იყო“. 39 გვე-
ლსოვისკი ჯერ დაუწერია „ყველს“, შემდეგ მოდოში „იყო“-ს ჩამატებულია.

348. 4 „იმ“-ის შემდეგ გადასახულია „ნაქურ“, 9 „სახარებო“-ს შემდეგ
გადასახულია „ნია“. 11 „ერთი“-ს შემდეგ გადასახულია „ვის“. 12 „ერთი-
ლობა“-ს შემდეგ გადასახულია „სიყვარულის შესა“ და ზევით აწერია „ლმგე-
ლი“. 13 „მამადინგინ“-ს შემდეგ გადასახულია „მამადინგინ“. 17 „მეცადინ“-ს
შემდეგ გადასახულია „სიყვით“. 20 „მამადინგინ“-ს მამადინგინ“-ს შემ-
დეგ გადასახულია „სულ“ და ზევით აწერია „მეცადინ“. 21 „სახელებით“-სა და
„ამბიარის“- შორის ჩამატებულია „ემეცადინ ისანი მართლად ებეცოელესი ჰე-
ნია“. 28 „იყო“-ს შემდეგ გადასახულია „და“. 30 „ნეთელ“-ს შემდეგ გადას-
ხულია „ამაზე“.

ავტორიული შავი მელნიი დაწერილი, უთაროლო, რამდენიმე სიტყვა იმ-
დერი მელნიი ნასწორებია. იმდღე იმდღერი მელნიი მე-15 გვერდზე რამდენ-
ღაც ლექსის ერთი სტროფი მიწერია, ხოლო მის გვერდით კი არის მინაწი-
რი: „აწერი სოფლის ვითარება“-ს ჰეშათ მოგვაცეს ლექსის ჰეშათსენებელ-
სტროფი.

თამარს ენაა დედოფალს,
სოზარს ნაშუადს ფაშაში.
და კინებელს და გუნდი
ანგელოზებს ციმა.

უფროდებდა რომ თუა ამ ფურცელზე ამიტება სხვა ნაწიარსების დაწე-
ვის, მაგრამ შემდეგ აღარ დაუწერია.

შემოსენებული წერილის — „ფიქრები ეკლესიისგანისა შესახებ“ მხო-

ლოდ ერთი ნაწილი დიუბეცდებ წინა გამოცემის ილ. აბაშელს სათაროო
„ჩემი პოემების შესახებ“, ჩვენ წერილს ებეცდებთ მთლიანად, ავტორადობა-
ლი სათაროო, იგი არ მიგვანია ამდენ სათაროო ცნობილი პირველი წერი-
ლის გაბინტად.

33060 შინაგანა (გვ. 332)

ნაბეცდო „სახალხო ვახუთი“, 1912 წ., № 584.

ნ. ზ. გომეზი (1867—1951) ბელგოვი, საზოგადო მოღვაწე.

შინაგანა (გვ. 333)

ნაბეცდო „სახალხო ვახუთი“, 1914 წ., № 1082.

344. 6 კილოსი კილოსა. 36 აბდები აბდები.

345. 30 ჩამარკონი ჩამარკონი.

347. 16 ჩემი მკვდარი ჩემი მკვდარი; სკანთელი სკანთელი.

348. 20 დამარკონი დამარკონი.

349. 3 გავორდები გავორდები. 16 მაგისი მაგისი.

სახალხო შინაგანა (გვ. 341)

ნაბეცდო „სახალხო ვახუთი“, 1914 წ., № 1084.

341. 22 დამარკონი დამარკონი; გაბრწილი გაბრწილი.

343. 18 ცხოვრები ცხოვრები.

ორგანოს სინაგანა (გვ. 345)

ნაბეცდო „სახალხო ვახუთი“, 1914 წ., № 1129.

ბალთა შინაგანა (გვ. 347)

ნაბეცდო „სახალხო ვახუთი“, 1914 წ., № 1090.

შინაგანა (გვ. 348)

ნაბეცდო „სახალხო ვახუთი“, 1914 წ., № 1090, 1091.

345. 24 მამადინგინ მამადინგინ.

346. 30 მამადინგინ მამადინგინ.

348. 34 სკანთელი სკანთელი.

349. 2 მამადინგინ მამადინგინ.

345. 1 ჩამარკონი კარგებულად. 6 ფშველები ფშველები. 7 ფშველები
ფშველები. 14 გვრნი გვრნი.

ეკლესიის ანგელოზის ანგელოზი შინაგანა სარგანა (გვ. 357)

ნაბეცდო „სახალხო ვახუთი“, 1914 წ., № 1147.

357. 14 მამადინგინის მამადინგინის.

359. 38 თუ —

360. 8 სკანთელი სკანთელი.

ყავღებიკის 6 კველიის სხელობის ბელნაწერის ინსტიტუტში (გვ. 26-30) ფონდის 26-27) ლაველი ამ წერის სწავლა რამელსაც აქვე გვუ-
ღიო.

ხალს მსგავსი სწავლის თან წარწერის კიბელოზენ, გვირგენ თვინთა შე-
ფენის, იგონებენ წინსულს, გარდსრულს ღრის, იღვივებს მათ გონებაში და
გულში ისტორიული იდეალი და ხალს სულიერა სწავლა გრდვა, საკაცლერ
გმატება. სამწებაროდ არა წილი ამ იარებს გავიარეს სისულიერო პირთა.
სიარწმუნობა რენ გვესმის, როგორც შედეგი აღმართის სწავლარეს და გო-
ნებრივად განვითარებისა და არა იმით შეუხე ვადღეწე — ვადამტრეფვისა და
დამბინებვისა.

მოდრავ ეკლესიის კი შედეგად სწორედ ეს მოხვევება, ხალს ის ვერაფერს
ვინ შეიგნას ხალსის ცხოვრებაში, რადგან ეკლესია წილი ეკლესიური სრულ-
ება ამ ხალსში ეკლესიურ თი ამ წესების ამარტულენდა თავად მღვდლები
არან. დღეს ჩვენი ეკლესია ზომ პირტო წესიერებათვის ასტეგობის, ვერანებ
ამას მის შეუფხვან ანტონიუ არ უარყვდეს მალად სარწმუნოებრივ მსწრავებათა
ღანბრებას და განმარტულენას ხალსში თვით ცხოვრებას პირობებზე უნდა
ხალს ეწეობდეს. აქ, სადაც წარმართული სიკაცლერა პირობებზე შეუფხვს, ეო-
ველ მართლმადიდებელი თავის ღღის დასაცამს, მართლმადიდებლობა ფირმა-
ღერად თუ არსებებს, თორემ თავის მალად მსწრავლებს ვერ განხორტე-
ღებს. ეკლესიის განმარტულენა თუ მართლმადიდებლობა არ შეიქცევა სწავლა-
რეგ ეტეგში არ გამოხატოს. შე, ჩემგა სისხელად, საუკეთესო მართლმად-
იდებლად წოდებული გვადელ-სეკურერებს, რადგან სწავლობრივი ვიფიქცევილი ას-
ბელენებ მღვდლ თანგეთის მახარის იფიქცევილი ცნობილია, რომ ყველაზე
საყვება დანაშაული, სისხლის (vredna) თანგეთის მახარში სტეგა, ამიტომ
აღმარტრაციის ცოტა სიქმეგა აქვს, რის გამოც მთავრობამ რამდენჯერმე
მთიანდომი თიანგეთის მახარ ვადამტრეფისა და რეწერა რწილი უფშეთისა და ნა-
წილი თელერის მსწრებათადისა, სსამა ეკლესიის განმარტულენა არიყვან ეწილია
ფრადელ-სეკურერთ იყვან პატიონი აღმართისა კუშმარტი წარტრანკეზე, რა-
მელთაც მღვდლ სამღვთო წერადი სეკარად იყვან, ეკლესიის სწავლარესა.

საწიენია განკარგულება ებსკიობის ანტონისა, რითაც მან აღუერდა
წელღელს სტრატეგში საკაცის და სწავრავის კუროსევა, ღვდისა და სტე ამო
ვანტეობისა უფრო დამირა მღვდელი ხალსა, მალან კარგი იქნებოდა მალი
მეფეგმა მოხერხებდა ამ ეკლესიის განმარტულენისა შემოსილი ფედი ტე-
ვებისა თუ ხორცისა, თუ ვერა ფედი შეწირული არ მოქმედეს სწავლარე
ტანტრისა. (ან კი რა საკაცობისა მართლმადიდებელი ღმწებებლებსათა
ეკლესიის განმარტულენისა დროს მღვდელი ტანტრისა) რაც შეიგნას საკაცებისა ზოგის
დღეობებში, ამ ზედელებს მოსმობა უნდა შეგანდოთ კამთა სკლას, რამაც
შეიღებდა მოსმობის სეკონდის ხორც, განამტე სტრატეგში, ქალღვანს სეკონდის
მოც კი რაც ვადალზე მებრძო, ვეწირობ, უნდა ხაზღვდელღვანს არ ესამარტოს.

3 „შედეგისა“ შემდეგ ვადამტრეფი „ამა“, 8 „არის“ შემდეგ ვადამტრეფი
„ამ პირად“. 10 „არა“ და „სწორედ“ სწორის ჩამატებულია „შედეგად“. 15
„განმარტულენა“ შემდეგ ვადამტრეფი „აღიშო“. 16 „წმინდისა“ წინ ჩამა-
ტებულია „სეკლარ“; „სიკაცლერის“ შემდეგ ვადამტრეფი „საზოგადოებრივი“.

17 მართლმადიდებელი] ვერ დიუწერია „მართლმადიდებლობის“, შემდეგ ვა-
დამტრეფი „მართლმადიდებელი“ და ჩამატებულია „ეკლესია“; „მართლმადი-
დებლობა“-ს შემდეგ ვადამტრეფი „სწავლა“ არა იქვს იქ, იქა ვერ იბოგინებს
თუ ვერც ფრადელს ვადამტრეფი „სტრატეგისა“ წილის ჩამატებულია „თავის დას
დასავისა“ მართლმადიდებლობა ფირმადილი იქ. 21 „სუფრესეგით“-ს შემ-
დეგ ჩამატებულია „სახელები“, 23 „ხელეგა“-ს და „აღმართისტრაციის“ წილის
ვერ ჩამატებულია „არის გამოც“, შემდეგ ვადამტრეფი და ექვე ჩამატებულია „არა-
ტრია“. 27 „წმინდისებზე“-ს შემდეგ ვადამტრეფი „არა“. 30 „და სტე“-ს შემდეგ
ვადამტრეფი „აღიშო“ კარგი იქ. 32 „მოხერხებულ“-ს შემდეგ ვადამტრეფი
„ვერ“. 35 „სეკლარ“-ს წინ ჩამატებულია „ღრის“.

პრობლემა ბ. ივ. მართლმადიდებლის (გვ. 361)

ნახევრადი: ვაზ. „სახალხო ფერეკლი“, 1914 წ., 26 21, 22, 23.

261. 25 სულიერ სულიერ

262. 17 მადლ რემ მადლი ჩემი.

267. ყოფნაში ყოფილში.

269. 3 ლამაზი ლამაზი.

კავალერო იმე და სომხური იარადი სახალხო კოვინი (გვ. 374)

ნახევრადი: ვაზ. „სახალხო ფერეკლი“, 1914 წ., 26 135.

271. 9 ხმარებათ-მთ სეკლარ.

272. 21 წინ —

თავის სახალხო გარე (გვ. 375)

ნახევრადი: ვაზ. „სახალხო ფერეკლი“, 1915 წ., 26 238.

273. 1—2 სტრატეგები ვადამტრეფი.

ვიო მღვდლის (გვ. 377)

ნახევრადი: ვაზ. „სახალხო ფერეკლი“, 1915 წ., 26 262.

278. 1 აღმარტი აქვეს.

ვიო მღვდელი (1866 — 1933) ცნობილი საზოგადოებრივი, ვადამტრეფი
ალა შეგნობი.

მ. გ. გ. გ. გ. (1851 — 1936) ცნობილი წარმადი შეგნობი ქალა.

ზოგი რამ ვიკინი (გვ. 379)

ნახევრადი: ვაზ. „სახალხო ფერეკლი“, 1915 წ., 26 271.

281. 24 სეკლარ.

საზოგადოებრივი ვიკინი (გვ. 383)

ნახევრადი: ვაზ. „სახალხო ფერეკლი“, 1915 წ., 26 275.

283. 14 სეკლარ სეკლარ.

285. 24 ვადამტრეფი სეკლარ.

თბილისი — იულისხანა ქაიხაიშვილი თბილისი, რამეთუ
დაქ. 2. 5. 1898 წ.

სად არის მომუშაო? (21, 392)

[illegible]

434

[illegible]

«Եղբոր լուս անի ողոր իմ,
անց Երկրորդն Նիզամնու:
Կանաթն զաննեղքդ, ինտելլեկտն
նուրբնդ-ստեղծարարդ կառ ան»

[illegible]

45

პირი დამწერია აკეთა, შემდეგ გადამხედავს და ზეითი დამწერია აკეთებო. პირდაპირად შემდეგ გადამხედავს აკადავო. 22 აკრეფილია შემდეგ გადამხედავს და მეც, ამერიაოთაის შემდეგ გადამხედავს აკრეფავთ. 25 აკრეფილია შემდეგ გადამხედავს აკრეფილი სხეული ძალა და ზეითი მწერია აკრეფილი.

6250-A025 (23, 358)

[illegible]

ხელნაწერთა: ავტოგრაფი, აკადემიკოს კ. კეკელიძის ხატულობის ხელნაწერითი ინსტიტუტის, ვახუშტის ფონდი № 2, გვ. 2.

[illegible][illegible]

ბ. ქვარცხანის წერტილი ავტობუს მსადგელობაში იქნეს ბ. ქვარცხანის წერტილი, რომელიც უპიკეტაო ჯგუფი „მოამბეში“. 1900, № VII, VIII.

სა პრესა საბჭოთადად (გვ. 409)

ბელეაშვილი, ავტორი, ავტორის გ. ავტორის სახელის ბელ-
ნიშობა მსტრუტოვი ავტ-გვარის ღირსი № 15 გვ. 3.

409. 10 „მეტი“ და „მე“ შორის ჩამეტებული „მელო“, 17 „შეიძეს“ შემდეგ გადასებული „მე“. 18 „ტელეზინა“ შემდეგ გადასებული „მელო“, 19 „და“ და „შეიძეს“ იმყოფება გადასებული „მელო“.

[illegible][illegible]

418. 1. „ცოდნობის“ შედეგად გაღიზიანებული „იბოძა“. 7. იქნება-ის შეზღუდვა გაღიზიანებული „პარტოტების“ და ზედიზედ იქნება „ადამიანების“. 12. „ზედიზედ“-ის შემდეგ გაღიზიანებული „იბოძა“. 13. „საბრძოლო“-ის შემდეგ გაღიზიანებული „იბოძა“ და ზედიზედ „იბოძა“ შეიქმნა აქვე სიტყვით.

188

[illegible]

418. 2 ქოლგებრივი ჯერ დაწერია „წოდებრივია“, შემდეგ გადმოწერეს „წოდებრივად და ჩაწერეს კვანძებზე“. 4 პერიოდს წინ გადმოწერული „ლექსი“. 7 ქოლგებრივად შემდეგ გადმოწერული „ქმ“.

იბეჭდება პირველად ვაგ-უმჯეღის ხელნაწერის მიხედვით.

რას გეგონა მადონაზე? (პ. 414)

ბელნიწერა: ბერეგანი, ადამიკის კ. კეკელიძის სახელობის ზღ-
ნიწერა: მსტარეტი, ადამიკის ფონი № 13, გვ. 4.

ფტორბრენის 1 — 2 ჯერზეთი თხევარი შეღებოდა ნაწერო, 3—4 ჯერზეთი — შავი შეღებოდა. ნაწერობაშია შავი შეღებოდა.

[illegible][illegible]

პრ. 29. შეყვანა ქაშაბის შეძენა ვაჭარებელმა „მეცელა“, ნაწილობრივ და
„ზოგის შიშის“ ჩამატებული „ანუ“ ჯაფარიძე. 30. ზოგი ზოგი.

შემდეგ გადახდილია „საქმე“ და ზევით აწერია „ბედი“; „უხეიროლ“-ს შემდეგ გადახდილია „წიგნი“ და ზევით აწერია „გელის“. 27 „შოთაბუ“-ს შემდეგ გადახდილია „რომი“. 32 „ამდ“-ს შემდეგ გადახდილია „თუნდა სულ“ და ზევით აწერია „ჩინონიკი“.

424. 5 „გენივე“-ს შემდეგ გადახდილია „მთის“. 14 „თუთი“-ს შემდეგ გადახდილია „საქთარს“ და ზევით აწერია „სხვის“; „იმჯობისებენ“-ს შემდეგ გადახდილია „სხვისის“. 23 „პირის“-სა და „აქვეყანა“-ს შორის ჩამატებულია „ღმერთი“. 27 „მოცვის“-ს შემდეგ გადახდილია „ამ“. 30 „ფელსი“-ს შემდეგ გადახდილია „ამ“. 33 „მოცვის“-სა და „სხვის“-ს შორის ჩამატებულია „და სხვა“.

427. 6 „სოლის“-ს შემდეგ გადახდილია „სწავლის“. 17 „დაარსი“ და „და“. 32 „აი“-სა და „ისი“-ს შორის ჩამატებულია „და არის“; „ვიცით რა“-ს შემდეგ არც ჩამატებულია „მოძღვრებას მისდევდა და მისდევდა“.

428. 4 „ამგარი“-ს შემდეგ გადახდილია „ამ“. 6 „შევილი“-ს შემდეგ გადახდილია „ისევ“; „მოცვის“-ს შემდეგ გადახდილია „ამ“. 13 „თავის“-ს შემდეგ გადახდილია „აინ“. 20 „არავითარი“-ს შემდეგ გადახდილია „დამოკიდებული“-ს და ზევით აწერია „მზესეხვა“; არც ჯერ დაუწერია „არა ექს იმისთან“, შემდეგ „არა“-ს ბოლო „ა“ და „ექს იმისთან“ გადაუხავეს და ზევით დაუწერია „არსებობს იმით შორის“. 29 არც ჯერ დაუწერია „არა“, შემდეგ ბოლო „ა“ გადაუხავეს [პირველ შემთხვევაში]. 31 „ამდ“-ს შემდეგ გადახდილია „არა“. 35 „ის“-ს შემდეგ გადახდილია „გარა“.

429. 2 „გარდაქცევა“-ს შემდეგ გადახდილია „აი“. 11 „ბედი“-სა და „ერთობ“-ს შორის ჩამატებულია „არ განიხილავ“; „ამ“-ის შემდეგ გადახდილია „ამ“. 13 „განაბრისი“ ჯერ დაუწერია „განაბრისი“, შემდეგ „ა“ გადაუხავეს. 16 „მეგრისი“ ჯერ დაუწერია „მეგრისი“, შემდეგ „ა“ გადაუხავეს. 17 „მეგრისი“-სა და „არის“-ს შორის გადაუხავეს და ზევით დაუწერია „მეგრისი“-ს შემდეგ გადახდილია „არა“. 21 „მეგრისი“-სა და „არა“-ს შორის გადაუხავეს და ზევით დაუწერია „მეგრისი“-ს შემდეგ გადახდილია „არა“. 21 „მეგრისი“-სა და „არა“-ს შორის გადაუხავეს და ზევით დაუწერია „მეგრისი“-ს შემდეგ გადახდილია „არა“.

430. 3 „საქთარს“-ს შემდეგ გადახდილია „იმისგან“ და ზევით აწერია „მთის“. 6 „დაარსი“-ს შემდეგ გადახდილია „და“. 13 „ფელსი“-ს შემდეგ გადახდილია „და“. 30 „დაარსი“-ს და „და“-ს შორის ჩამატებულია „რომი“. 33 „შევილი“-ს შემდეგ გადახდილია „ა“.

საჩინო

გვარდნიკისა და ეთნოგრაფიული მემკვიდრეობა

დამატება (მთავარი სხვადასხვა ჯგუფი, ცრუ-მემკვიდრეობა და ხატები)	7
დამატების ცრუ-მემკვიდრეობა	31
აქვეყნობა	34
ბედი-მემკვიდრეობა (საზოგადოებრივი მემკვიდრეობა)	45
ბიბლიოგრაფიული მემკვიდრეობა (გვარდნიკის ლექსები, შეკრებილი და მიხამებული მემკვიდრეობა)	53
ლაშქრობა	55
მეორე მემკვიდრეობა (მსახური და მ. შ. მემკვიდრეობა)	57
დამატების მემკვიდრეობა (მემკვიდრეობა)	58
დამატების ძველი სიძარბო და სიძარბო წესები	71
კახალი და იახარი — დევების მემკვიდრეობა	77
გვარდნიკის ძველი ღმერთი პოეტის გამგებანობით	82
ხევისრული ქორწილი	85
ხალაგობა და რიგები	93
დამატების დღეისა და მდგომარეობა და იდეალი ღმერთის პოეტის გამგებანობით	93
წერილი რედაქციის მიმართ	112
„გვარდნიკის“-ს შესახებ (ორჯერ სიტყვა მსახური და მ. შ. მემკვიდრეობა)	114
მემკვიდრეობა	121
საღმრთლო	124
ფიქრები	129
ფიქრები	134
სახალისო	140
ფიქრები (ბოლოების გამო)	143
რამდენად მთის	148
გვარდნიკის სივრცის (წერილი რედაქციისათვის)	160
ფიქრები და ახალი დამატების პოეტები	162
Pro domo sua	173
„მემკვიდრეობის“-ს (მთავარი ეთნოგრაფიული მემკვიდრეობა)	183
ენა (მეორე მემკვიდრეობა)	185
ფიქრები	188
ფიქრები	193
ფიქრები	199
ფიქრები	207

საბაისო („მცირე შენიშვნის“ პასუხად)	215
თიანური ფელეტონი	218
თამარის ცხელი ფშვნი	222
კოტე რამ გლეხთა უფა-ცხოვრებაზე ფშვნი	226
ლაშარის ჯვარის დღეობა ანუ ლაშარობა	234
ჩვენი უმადურობი (წერილი რედაქციისადმი)	241
მახლას	243
ვინ არის მართალი	245
ბიოგრაფიის ჩივილი	248
ქალმშობლობი და პატრიოტიზმი	252
შავნელი ამბები	255
ლილ-მარხვა	257
ლილ-მარხვა	261
ფშვნი-ბეესტრეთის ავ-კარგი	265
ვერ მოკლეს	269
სოტეა ილია ჭავჭავაძის ცხედარზე	272
ყვავ-უორნები არილის გარშემო	274
უმადური გამოცემული	278
გოგირთ?	281
ბეესტრეთის თავი	284
სხვათა შორის	285
მცირე შენიშვნა	289
ნიჭები მწერალი (არ ახალია — ძველი)	292
მცირე შენიშვნა	297
მცირე შენიშვნა	302
ფიქრები „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ	303
ფიქრები „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ	319
მცირე შენიშვნა	332
ფშვნი (ეთნოგრაფიული მასალა)	331
სახალწლო ფიქრები	341
ორავლის სვე-ბედი	345
ქალია შესახებ	347
ფშვნი (ეთნოგრაფიული მასალა)	348
ტბისკომის ანტონის აზრი ფშვნი-ბეესტრეთა სარწმუნოებაზე	357
კრიტიკა ბ. ივ. ვარდგეასი	361
ფეხულებური ომი და სამხარი იარაღი სახილხო მოეზიბი	370
თამარის საფლავის ეპოქა — ლია წერილი	372
შოი მღვიმელი მცირე შენიშვნა	377
ზოგი რამ ფიქრებიდან	379
საფიქრო კითხვები ფიქრების	393
წიგნები და კითხვები	387

შთარღონი	
სხვა ახალ პოეზია	391
ჩამოტეხი	398
სახალწლო ფიქრები	404
მცირე რამ კიდევ „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ	407
რა ახალ თავისუფლება?	409
რას ჰქვია თავისუფლება	414
ფშვლების აზრით რა როგორ განლა	419
კოტე რამ ჩვენი ცხოვრების ავ-კარგისა	421
კრიტიკები და შენიშვნები	433

Важа-Пшавела
Полное собрание сочинений
в десяти томах

Том IX
(На грузинском языке)

Издательство
«Сабчота Сакартвело»
Тбилиси, ул. Марджанишвили, 5.
1964

რედაქტორი შ. ამისულაშვილი
მხატვარი თ. ყუბანეიშვილი
მხატვრული რედაქტორი გ. გორდელაძე
ტექნიკური რედაქტორი ვ. ხუციშვილი
კორექტორები ნ. მიქელაძე, პ. ლელუცვა

ბეჭდვითი დასაბეჭდად 26/VIII-64 წ. ქალაქის
ზომა 60X90¹/₁₆. ნაბეჭდი თაბახი 31.0. სააღრ.-საგამომ-
ცემლო თაბახი 25,99.
ტირაჟი 15.000. შეკვ. № 439.
ფასი 1 მან. 76 კაპ.

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.
თბილისი, მარჯანიშვილის ქ. 5.

ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატი. თბილისი, მარჯანიშვილის ქ. 5.
Комбинат печати. Тбилиси, ул. Марджанишвили, 5.